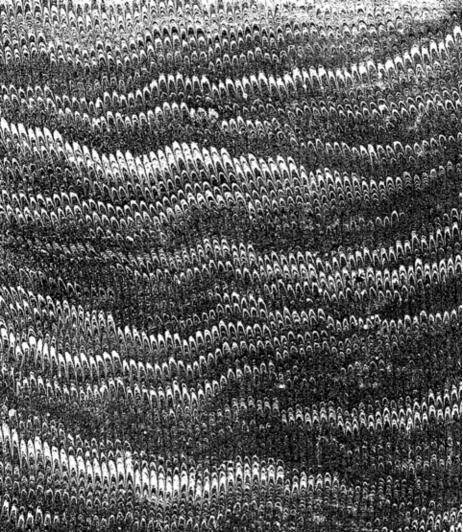
GOVERNMENT OF INDIA

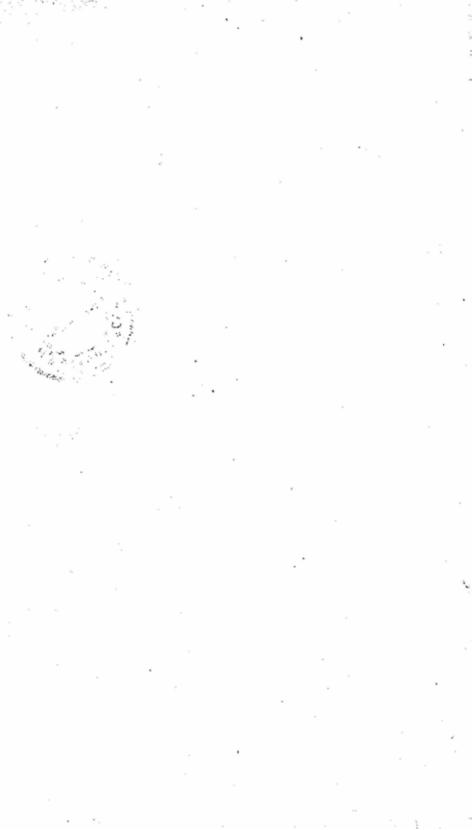
DEPARTMENT OF ARCHAEOLOGY

CENTRAL ARCHÆOLOGICAL LIBRARY

CALL NO. BPa 4/Dha/B.M. Acc. No. 9197

D.G.A. 79. GIPN—S4—2D. G. Arch.N. D./57—25-9-58—1,00,000

· THE

ATTHASĀLINĪ

BUDDHAGHOSA'S COMMENTARY

ON THE.

DHAMMASANGANI.

6107

EDITED BY

EDWARD MÜLLER, PH.D.

PROFESSOR IN THE UNIVERSITY OF BERN.

BPa4.

LONDON

PUBLISHED FOR THE PALITEXT SOCIETY BY HENRY FROWDE

OXFORD UNIVERSITY PRESS WAREHOUSE, AMEN CORNER E.C.

1897.

D5803 92907

CENTRAL ARCHAEOLOGICAN LIBRARY, NEW DELHI. Acc. No. 9197 Date 1857 AH No. 8Pa 4 Dha/B.M.

This volume is printed at the expense of EDWARD T. STURDY.

PREFACE.

In preparing the present edition of the Atthasālinī I have made use of the following manuscripts:

- A Sinhalese manuscript bought by Professor Rhys Davids at Galle, Ceylon in 1887 — G.
- Another Sinhalese manuscript bought by Professor Rhys Davids at Colombo in 1887 = C.
- A Burmese Manuscript belonging to the Mandalay Collection in the India Office = M.
- A transcript in Roman characters made by the late Mr. Trenckner from a Sinhalese manuscript belonging to the University Library at Copenhagen = T.

None of these manuscripts can be called very good. They all show occasional blunders and in a few cases I was obliged to adopt a foreign reading either from the Dhammasangani itself, or from some other parallel text, sometimes also from the Atthayojanā, a secondary commentary to the Atthasālinī, printed in Sinhalese letters at Colombo A.B. 2433.

On the whole, however, the four manuscripts mentioned may be considered sufficient for etablishing the text of the Atthasālinī. Whenever they do not all four agree, the rule is this, that G. and C. have one reading and M. and T. the other, which generally proves to be the better one.

The whole text of the Atthasālinī was copied from the manuscripts G. and C. by Mrs. Mabel Bode during the year 1894 and the beginning of 1895. In the summer of 1895 I compared the Ms. T. and the first half of Ms. M. and

the printing began in August of the same year. Unfortunately a fire broke out in Messrs. Unwin's printing office at Chilworth on Nov. 23, 1895 and destroyed the 5 sheets already printed and about 8 sheets of Mrs. Bode's manuscript (sheet 6—13). In consequence I had to copy this part again and the printing was taken up a second time at Mr. Drugulin's office at Leipzig in April 1896. As I was very busy at that time Mrs. Bode was kind enough to compare the second half of the Ms. M. for me, so that the printing might not be interrupted.

I thought it would be useful to put in the Table of Contents after each chapter the corresponding page of my edition of the Dhammasangani, but as the names of the chapters do not always agree exactly some explanations will be necessary:

Chapters 3 to 8 have got in the Atthasālinī the titles Kāyakammadvārakathā, Vacīkammadvārakathā, Akusala-kammapathakathā, Dvārakathā, Dhammuddesavārakathā, Niddesavārakathā respectively. These titles are wanting in the Dhammasangani, where all these chapters are taken together under the heading Padabhājaniyam (p. 17).

Chapter 9 has the title: Sangahavāro niṭṭhito. Koṭṭhā-savāro ti pi etassa nāmam (Atthas. p. 155). In the Dhammasangaṇi it has only the second name (p. 25). With the article on Suññatavāra (No 10) the Paṭhamacittam is closed. Then follow the Dutiyacittam (11) and the Tatiyacittam (No 12) without any further subdivisions in both texts. The fourth, fifth, sixth, seventh and eighth cittas are divided in the Dhammasangaṇi (p. 28, 29, 30) while the commentary treats them together (Atthas. p. 156—162). With the eighth citta the Kāmāvacarakusalaniddesa is finished.

Then follows the pathamam jhānam (Atthas. 162—168) which has no separate title in the Dhammasangani (p. 31).

From here the names correspond regularly down to chapter 33, which contains the Dhammuddesavārakathā of the akusalā dhammā (corresponding to the Dhammuddesavārakathā of the kusalā dhammā in Chapter 7). This

chapter has no special title in the Dhammasangani, nor have the following 10 chapters (34—43) on the twelve cittas (Atthas. p. 252—260), which are taken together as dvādasa akusalacittāni (p. 87).

The 53d chapter is called Atthakathākandavannanā in the Atthasālinī (p. 429), while the Dhammasangani has no special name for this chapter and simply concludes with the words: Dhammasanganippakaranī samattā.

My best thanks are due to Mrs. Bode besides to Professor C. H. Tawney, Librarian of the India Office for the loan of the Mandalay Ms. and to the authorities of the Copenhagen University Library, especially Dr. Andersen, for the loan of Trenckner's transcript.

Berne, New Year 1898.

E. MÜLLER.

CONTENTS.

1.	Introduction											1
\checkmark 2.	Mātikāya anupabb	aı	7aŋ	ņņ	ani	ā						2
	Dhammasangani											1
3.	Kāyakammadvārak	at	thā	į,								54
	Dhammasangani.							٠.				9
4.	Vacīkammadvārak	at	hā									86
5.	Akusalakammapath	ıa	ka	th	ā							. 87
6.	Dvārakathā											102
7.		ka	th	\bar{a}								106
8.	Niddesavārakathā)	١										136
	Sangahavāro											152
	Dhammasangani	}						m				17
10.	Suññataväro											155
	Suññatavāro Dhammasaṅgaṇi											25
11.	Dutiyacittam						٠.					155
	Dhammasangani .						·					26
12.	Tatiyacittam											156
	Dhammasangani .											27
13.	Kāmāvacarakusalar	nic	lde	esc)							156
	Dhammasangani .											28
14.	Pathamam jhanam											162
15.	Catukkanayo											168
	Dhammasangani.											31
16.	Pañcakanayo											179
	Dhammasangani.											33
17.	Patipadā											184
	Dhammasangani .											36
18.	Ārammaņacatukkaņ											184
	Dhammasangani											37

				Co	nt	ent	s.						,				VII
19.	Pathavīkasiņam																184
	Dhammasangani																38
20.	Kasiņakathā .																186
	Dhammasangani																42
21.	Abhibhāyatanaka	atl	ıā														187
	Dhammasangani																42
22.	Vimokkhakathā																190
	Dhammasangani																52
23.	Brahmavihārakat	th	ī														192
	Dhammasangani																53
24.	Asubhakathā .																197
	Dhammasangani																55
25.	Rūpāvacarakusal	ak	at	$h\bar{a}$										•		•	200
	Dhammasangani																55
26.	Āruppakusalakat	hā	į											•			200
	Dhammasangani						•										55
27.	Tebhūmakakusal	aŋ	1									÷					211
	Dhammasangani													٠			56
28.	Pakiṇṇakakathā																213
	Dhammasangani																60
29.	Pathamamaggo																237
	Dhammasangani				•			•		٠						•	73
30.	Dutiyamaggo .	•		•	•		•	٠	•	٠	•		•	•	•	•	238
	Dhammasangani				•		•	•	٠	٠	•	•		•		٠	74
31.	Tatiyamaggo .			•	•	•	٠	٠	٠	٠	٠	•	•	•	•		239
	Dhammasangani	•	•	•	•	•	•	•	٠	•		•	٠	٠	•	٠	74
32.	Catutthamaggo				٠	•	•		•	•	•	٠	•	•	٠	•	239
	Dhammasangani		•		•	٠.	٠	٠.	•	:	•	•	•	•	٠	٠	75
33.	Dhammuddesavä	ra	ka	th	ā	(a.	ku	sal	ā	dl	ıar	nn	ıā)	•	•	٠	247
	Dhammasangani	•	•	•	•	•	٠	٠	•	٠	•	•	•	•	•	•	75
34.	Pathamacittam	•	•		•	•		•	•	•	٠	•	•	٠	٠	•	252
	Dutiyacittam .	•		•	•		•	٠	٠	٠	•	٠	•	•	٠	٠	255
36.					•	•	•	•	•	•	•	•	•	٠	٠	٠	255
37.	Catutthacittam	•	٠	•	•	•		٠	•	•	•	٠	•	•	٠	٠	256
38.	Pañcamacittam		٠	٠	·	:		:	٠	•	•	•	•	٠	٠		256
39.	Chatthasattamat	ţh	an	ıār	11	cit	ta	ni	•	•	•	٠	•	٠	٠	•	256
40.	Navamacittam	•			•	٠	•	٠	٠	•	٠	•	•	•	•	٠	256
41	Dasamacittam																208

Contents.

42.	Ekādasamacittam											259
43.	Dvādasamacittam											260
44.	Manoviññāṇadhātudvayaṃ	(8	avy	yāl	ca t	ā	d.	hai	mr	nā)	261
	Dhammasangani											87
45.	Pañcaniyāmakathā											265
	Dhammasangani											96
46.	Rūpārūpāvacaravipākakatl	hā										276
	Dhammasangani											97
47.	Lokuttaravipākakathā .											289
	Dhammasangani											99
48.	Akusalavipākakathā											292
	Dhammasangani											117
49.	Kiriyamanodhātucittam									٠		293
	Dhammasangani											120
50.	Cittuppādakaņdavaņņanā											294
	Dhammasangani											123
51.	Rūpakaņdavaņņanā											296
	Dhammasangani											124
52.	Nikkhepakandavannanā			٠.								343
	Dhammasangani											179
53,	Atthakathākaṇḍavaṇṇanā											409
	Dhammasangani				٠.							234

INTRODUCTION.

NAMO TASSA BHAGAVATO ARAHATO SAMMĀSAMBUDDHASSA.

- Karunā viya sattesu paññā yassa mahesino ñeyyadhammesu sabbesu pavattittha yathāruci,
- Dayāya tāya sattesu samussāhitamānaso pāţiherāvasānamhi vasanto tidasalāye
- Päricchattakamulamhi Pandukambalanāmake silāsane sannisinno ādicco va yugandhare
- Cakkavāļasahassehi dasah'āgamma sabbaso sannisinnena devānam gaņena parivārito
- Mātaram pamukham katvā tassā paññāya tejasā
 Abhidhammakathāmaggam devānam sampavattavi.
- Tassa pāde namassitvā sambuddhassa sirīmato saddhammañ c'assa pūjetvā katvā sanghassa c'anjalim
- Nipaccakārass' etassa katassa ratanattaye ānubhāvena sosetvā antarāye asesato
- Visuddhācārasīlena nipuņā malabuddhinā bhikkhunā Buddhaghosena sakkaccam abhiyācito.
- Yam devadevo devānam desetvāna yato puna therassa Sāriputtassa samācikkhi vināyako
- Anotattadahe katvā upaţţhānam mahesino yañ ca sutvāna so thero āharitvā mahītalam
- Bhikkhūnam pariyudāhāsi iti bhikkhūhi dhārito sangītikāle sangīto Vedehamuninā puna.
- Tassa gambhīrañāņena ogāļhassa abhinhaso nānānayavicittassa Abhidhammassa ādito
- Yā Mahākassapādīhi vasīh'atthakathā purā sangītā anusangītā pacchā pi ca isīhi yā
- Ābhatā pana therena Mahindena tam uttamam yā dīpam dīpavāsīnam bhāsāya abhisankhatā.

- Apanetvā tato bhāsam Tambapanninivāsinam āropayitvā niddosam bhāsan tantinayānugam
- Nikāyantaraladdhīhi asammissam anākulam Mahāvihāravāsīnam dīpayanto vinicchayam
- Attham pakāsayissāmi āgamatthakathāsu pi gahetabbam gahetvāna tosayanto vicikkhane.
- Kammaţţhānāni sabbāni cariyābhiññā vipassanā Visuddhimagge pan' idam yasmā sabbam pakāsitam
- Tasmā tam agahetvāna sakalāya pi tantiyā padānukkamato eva karissām'atthavannanan.
- İti me bhāsamānassa Abhidhammakatham imam avikkhittā nisāmetha dullabhā hi ayam kathā ti.
- Tattha Abhidhammo ti. Ken'atthena Abhidhammo? Dhammätirekadhammavisesatthena. Atirekavisesatthadīpako hi ettha abhisaddo. Bālhā me āvuso dukkhā vedanā abhikkamanti no patikkamanti abhikkantavaņņā ti ädisu viya. Tasmā yathā samussitesu bahusu chattesu ceva dhajesu ca yam atirekappamānam visesavannasanthānañ ca chattam tam aticchattan ti vuccati. Yo atirekappamāno nānāvirāgavannavisesasampanno ca dhajo so atidhajo ti vuccati. Yathā ca ekato sannipatitesu bahusu rājakumāresu c'eva devesu ca yo jātibhogayasaissariyādisampattīhi atirekataro c'eva visesavantataro ca rājakumāro so atirājakumāro ti vuccati. Yo āyuvannaissariyayasasampattiādīhi atirekataro c'eva visesavantataro ca devo atidevo² ti vuccati tathārūpo brahmā pi atibrahmā ti vuccati. Evam eva ayam pi dhammo dhammātirekadhammavisesatthena abhidhammo ti vuccati. Suttantam hi patvā pañca khandhā ekadesen'eva vibhattā na nippadesena. Abhidhammam patvā pana suttantabhājaniyaabhidhammabhajaniyapanhapucchakanayanam vasena nippadesato Tathā dvādasāyatanāni atthārasa dhātuyo cattāri saccāni bāvīsatindriyāni dvādasapadiko paccayākāro.

¹ abhirājakumāro, C. G. T.

² abhidevo, M.

Kevalam hi indriyavibhange suttantabhājaniyam n'atthi paccavākāre ca pañhapucchakam n'atthi.

- 2. Suttantan ca patvā cattāro satipatthānā ekadesen' eva vibhattā na nippadesena. Abhidhammam patvā pana tiņņam pi nayānam vasena nippadesato vibhattā. Tathā cattāri sammappadhānāni cattāro iddhipādā satta bojjhangā atthangiko maggo cattāri nāṇāni catasso appamannāyo panca sikkhāpādāni catasso patisambhidā tiṇṇam pi nayānam vasena nippadesato va vibhattā. Kevalam hi ettha sikkhāpādavibhange suttantabhājaniyam n'atthi. Suttantam patvā ca nāṇam ekadesen' eva vibhattam na nippadesena. Tathā kilesā.
- Abhidhammam patvā pana ekavidhena ñāṇavatthun ti ādinā nayena mātikam thapetvā nippadesato vibhattam tathā ekato paṭṭhāya anekehi nayehi kilesā.
- 4. Suttantam patvā ca bhummantaraparicchedo ekadeseneva vibhatto na nippadesena. Abhidhammam patvā pana tinnam pi nayānam vasena bhummantaraparicchedo nippadesato ca vibhatto. Evan dhammātirekadhammavisesatthena Abhidhammo veditabbo.
- 5. Pakaranaparicchedato pan' esa Dhammasanganivibhangadhātukathāpuggalapaññattikathāvatthuyamakapaţthānam sattannam pakaranānam vasena thito. Ayam ettha ācariyānam samānakathā.
- 6. Vidaddhavādī¹ panāha: Kathāvatthum kasmā gahitam? nanu sammāsambuddhassa parinibbānato atthārasa vassādhikāni dve vassasatāni atikkamitvā Moggaliputtatissattheren' etam thapitam? tasmā sāvakabhāsitattā chaddetha nan ti.
- 7. Kim pana chappakaranāni Abhidhammo ti? Evam na vadāmī ti. Atha kim vadesī ti? Sattappakaranānī ti. Kataram gahetvā satta karontī ti? Mahādhammahadayam nāma atthi, eten' eva saha sattā ti. Mahādhammahadaye apubbam n'atthi.
- 8. Katipayā va pañhavārā avasesā Kathāvatthunā va saddhim sattā ti no Kathāvatthunā?

^{&#}x27; Vidaṇḍaº, M. T.; Vitaddhaº, C. G.

Mahādhātukathā nām'atthi. Tāya saddhim sattā ti. Mahādhātukathāyam apubbam n'atthi appamattikā va tanti. Avasesā Kathāvatthunā saddhim sattā ti. Sammāsambuddho hi sattappakaranāni desento Kathāvatthum patvā yā esā puggalavāde tāva catūsu paūhesu dvinnam paūcakānam vasena atthamukhā vādayutti tam ādim katvā sabbakathāmaggesu asampunnabhānavāramattāya pāliyā mātikam thapesi. Sā pan' esā 2: puggalo upalabbhati saccikatthaparamatthenā ti? Āmantā. Yo saccikattho paramatthenā ti. Na h'eva vattabbe ājānāhi niggaham. Puggalo na upalabbhati saccikatthaparamatthenā ti? Āmantā. Yo saccikattha paramatthenā ti. Na h'eva vattabbe ājānāhi niggaham.

9. Sabbattha puggalo upalabbhati, sabbattha puggalo nūpalabbhati, sabbadā puggalo upalabbhati, sabbadā puggalo nūpalabbhati, sabbesu puggalo upalabbhati, sabbesu puggalo nūpalabbhati saccikaṭṭhaparamaṭṭhenā ti evam paṭhamam vādam nissāya paṭhamam niggaham, dutiyam nissāya dutiyam pe aṭṭhamam nissāya aṭṭhamam niggaham dassentena ṭhapitā. Iminā nayena

sabbattha mātikāthapanam veditabbam.

10. Tam pan' etam mātikam thapento idam disvā thapesi: mama parinibbānato atthārasa vassādhikānam dvinnam vassasatānam matthake Moggaliputtatissatthero nāma bhikkhu bhikkhusahassamajjhe nisinno sakavāde pañca suttasatāni paravāde pañcā ti suttasahassam samodhānetvā Dīghanikāyappamānam Kathāvatthuppakaranam bhājessatī ti.

Moggaliputtatissatthero pi imam pakaranam desento na attano ñānena desesi, satthārā pana dinnanayena thapitamātikāya desesi. Iti satthārā dinnanayena thapitamātikāya desitattā sakalam p'etam pakaranam Buddhabhāsitam eva nāma jātam. Yathā kim? Yathā Madhu-

Cf. Kathāvatthuppakaraņa Aṭṭhakathā, ed. Minayeff,
 p. 15.
 Kathāvatthuppakaraņa Aṭṭhakathā, p. 8.

pindikasuttantādīni. Madhupindikasuttantasmim hi bhagavā: Yatonidānam bhikkhu purisam papañcasaññāsankhā samudācaranti ettha ce n'atthi abhinanditabbam
abhivaditabbam ajjhositabbam es'ev' anto rāgānusayānan ti
mātikam thapetvā utthāyāsanā vihāram pāvisi. Dhammapatiggāhakā bhikkhū Mahākaccānattheram upasamkamitvā
dasabalena thapitamātikāya attham pucchimsu. Thero
pucchitamatten' eva akathetvā dasabalassa apacitidassanattham: seyyathā pi āvuso puriso sāratthiko sāragavesī
tisāropamam āharitvā sārarukkho viya bhagavā sākhāpalāsasadisā sāvakā.

So² h'āvuso bhagavā jānam jānāti passam passati cakkhubhūto ñānabhūto dhammabhūto brahmabhūto vattā pavattā atthassa ninnetā amatassa dātā dhammassāmi Tathāgato ti Satthāram thometvā punappuna therehi vācito Satthārā thapitamātikāya attham vibhajitvā ākankhamānā va pana tumhe āyasmanto bhagavantam yeva upasankamitvä etam attham patipuccheyyātha: sa ce sabbaññutañānena saddhim samsandiyamānam sameti ganhevyātha, no ce mā ganhathā ti iminā adhippāyena yathā no bhagavā vyākaroti tathā nam dhāreyyāthā ti vatvā uyyojesi. Te Satthāram upasamkamitvā pucchimsu. Satthā dukkathitam Kaccānenā ti avatvā suvannalingam ussāpento viva gīvam unnāmetvā supupphitasatapattasassirīkam mahāmukham brahmassaram nicchāretvā sādhu sādhū ti therassa sādhukāram datvā: Pandito 3 bhikkhave Mahākaccāno. mahāpañño bhikkhave Mahākaccāno, mañ ce pi tumbe bhikkhave etam attham patipuccheyyātha aham pi tam evam eva vyākareyyam yathā tam Mahākaccānena vyākatan ti āha. Evam Satthārā anumoditakālato patthāya pana sakalam suttantam Buddhabhāsitam nāma iātam.

11. Ānandattherādīhi vitthāritasuttesu pi es'eva nayo. Evam evam sammāsambuddho satta pakaraṇāni desento Kathāvatthum patvā vuttanayena mātikam thapesi.

² Majjh. I. 109. ² Majjh. I. 111. ³ Majjh. I. 114.

Thapento ca pana idam addasa: mama parinibbānato atthārasa vassādhikānam dvinnam vassasatānam matthake Moggaliputtatissatthero nāma bhikkhu bhikkhusahassamajjhe nisinno sakavāde pañca suttasatāni paravāde pañcā ti suttasahassam samodhānetvā Dīghanikāyappamānam Kathāvatthuppakaranam bhājessatī ti. Moggaliputtatissatthero pi imam pakaranam desento na attano ñānena desesi, satthārā pana dinnanayena thapitamātikāya desesi. Iti satthārā dinnanayena thapitamātikāya desitattā sakalam p'etam pakaranam buddhabhāsitam eva nāma jatam. Evam Kathāvatthunā va saddhim sattappakaranām Abhidhammo nāma.

- 12. Tattha Dhammasanganippakarane catasso vibhattiyo cittavibhatti rūpavibhatti nikkheparāsi atthuddhāro ti. Tattha kāmāvacarakusalato aṭṭha, akusalato dvādasa, kusalavipākato soļasa, akusalavipākato satta, kiriyato ekādasa, rūpāvacarakusalato pañca, vipākato pañca, kiriyato pañca, arūpāvacarakusalato cattāri, vipākato cattāri, kiriyato cattāri, lokuttarakusalato cattāri, vipākato cattārī ti ekūnanavuti cittāni cittavibhatti nāma.
- 13. Cittuppādakandan ti pi etass'eva nāmam. Tam vācanāmaggato atirekachabhāṇavārā vitthāriyamānam pana anantam aparimāṇam ca hoti tadanantaram ekavidhena duvidhenā ti ādinā nayena mātikam thapetvā vitthārena vibhajitvā desitā rūpavibhatti nāma. Rūpakandan ti tass' eva nāmam.
- 14. Tam vācanāmaggato atirekadvibhāṇavāram vitthāriyamānam pana anantam aparimāṇam hoti. Tadanantaram
 mūlato khandhato dvārato bhūmito atthato dhammato
 nāmato lingato ti evam mūlādīni nikkhipitvā desito nikkheparāsi nāma—pe— so mūlato khandhato cāpi ca dvārato
 cāpi bhūmito atthato dhammato cāpi nāmato cāpi lingato
 nikkhipitvā desitattā nikkhepo ti pavuccatī ti.

Nikkhepakandan ti pi tass'eva nāmam.

15. Tam vācanāmaggato timattā bhānavārā vitthāriyamānam pana anantam aparimānam hoti. Tadanantaram pana tepitakassa buddhavacanassa atthuddhārabhūtam yāva saranadukānikkhittam atthakathākandam nāma. Yato mahāpakaraṇīyā bhikkhū mahāpakaraṇe gaṇanācāraṃ asallakkhentā gaṇanaṃ samānenti taṃ vācanāmaggato dvimattā bhāṇavārā vitthāriyamānaṃ pana anantam aparimāṇaṃ hoti.

16. Iti sakalam pi Dhammasanganippakaranam vācanāmaggato atirekaterasamattā bhāṇavārā vitthāriyamānam pana anantam aparimāṇam hoti. Evam etam:

Cittavibhatti rūpañ ca nikkhepo atthajotanā gambhīram nipunam thānam tam pi buddhena desitam.

- 17. Tadanantaram Vibhangappakaranam nāma. Tam khandhavibhango āyatanavibhango dhātuvibhango saccavibhango indriyavibhango paccayākāravibhango satipatthānavibhango sammappadhānavibhango iddhipādavibhango bojjhangavibhango maggangavibhango jhānavibhango appamannāvibhango sikkhāpadavibhango patisambhidāvibhango nānavatthuvibhango khuddakavatthuvibhango dhammahadayavibhango ti atthārasavidhena vibhattam. Tattha khandhavibhango suttantabhājaniya-abhidhammabhājaniyapanhapucchakānam vasena tidhā vibhatto. Vācanāmaggato pancamattā bhānavārā, vitthāriyamāno pana ananto aparimāno hoti.
- 18. Tato param āyatanavibhangādayo pi eteh'eva tīhi nayehi vibhattā. Tesu āyatanavibhango vācanāmaggato atirekabhāṇavāro.
- Dhātuvibhango dvimattabhāṇavāro. Tathā saccavibhango.

Indriyavibhange suttantabhājaniyam natthi. Vācanāmaggato pan'esa atirekabhānavāramatto.

Paccayākāravibhango chamattabhānavāro. Panhapucchakam pan'ettha n'atthi.

Satipatthānavibhango atirekabhānavāramatto.

Tathā sammappadhāna-iddhipāda-bojjhangamaggangavibhangā.

Jhānavibhango dvibhāṇavāramatto. Appamaññāvibhango atirekabhāṇavāramatto.

Sikkhāpadavibhange pi suttantabhājaniyam n'atthi. Vācanāmaggato pan'esa atirekabhāņavāramatto. Tathā patisambhidāvibhango ñāṇavatthuvibhango dasavidhena vibhatto. Vācanāmaggato timattabhāṇavāro.

Khuddakavatthuvibhango pi dasavidhena vibhatto. Vācanāmaggato timattabhānavāro.

Dhammahadayavibhango tividhena vibhatto. Vācanāmaggato pan'esa atirekadvibhāṇavāramatto. Sabbe pi vitthāriyamāṇā anantā aparimāṇā honti. Evam etaṃ vibhangappakaraṇaṃ nāma vācanāmaggato pancatiṃsamattabhāṇavāraṃ vitthārato pana anantam aparimāṇaṃ hoti.

- 20. Tadanantaram Dhātukathāpakaranam nāma. Tam sangaho asangaho asangahītena asangahītam asangahītena sangahītam sangahītena asangahītam.
- 21. Sampayogo vippayogo sampayuttena vippayuttena sampayuttam vippayuttena sampayuttam vippayuttena vippayuttena vippayuttena vippayuttam sampayuttena sampayuttena sampayuttam vippayuttena sampayuttam vippayuttena sampayuttam vippayuttena sampahītam asamgahītam ti cuddasavidhena vibhattam.

Tam vācanāmaggato atirekachabhānavārā.

Vitthāriyamānam pana anantam aparimānam hoti.

22. Tadanantaram Puggalapaññatti nāma. Sā khandhapaññatti āyatanapaññatti dhātupaññatti saccapaññatti indriyapaññatti puggalapaññattī ti chabbidhena vibhattā. Sā vācanāmaggato atirekapañcabhāṇavārā vitthāriyamānā pana anantāparimānā va hoti.

23. Tadanantaram Kathāvatthupakaranam nāma. Tam sakavāde pañcasuttasatāni paravāde pañcasatāni suttasahassam samodhānetvā vibhattam.

Tam vācanāmaggato idāni potthake likhitam agahetvā sangīti-āropitanayena Dīghanikāyappamānam vitthāriyamānam pana anantam aparimānam hoti.

24. Tadanantaram Yamakam nāma. Tam mūlayamakam khandhayamakam āyatanayamakam dhātuyamakam saccayamakam sankhārayamakam anusayayamakam cittayamakam dhammayamakam indriyayamakan ti dasavidhena vibhattam.

Tam vācanāmaggato vīsam bhānavārasatam vitthārato anantam aparimānam hoti.

25. Tadanantaram Mahāpakaraṇam nāma. Paṭṭhānan ti pi tass' eva nāmam.

Tam hetunaccayo ārammanapaccayo adhipatipaccayo samanantarapaccavo anantarapaccavo sahajātanaccavo aññamaññapaccavo nissavapaccavo upanissayapaccayo pureiātapaccavo pachhājātapaccavo āsevanapaccavo kammapaccayo indrivanaccavo vipākapaccavo napaccayo maggapaccayo sampayuttapaccayo atthipaccayo n'atthipaccayo vuttapaccavo cavo avigatapaccavo ti paccavavasena nāma catuvīsatividhena vibhattam.

·Imasmim pana thane na Patthanam samanetabbam.

26. Kusalattikādayo hi dvāvīsati tikā.

Hetū dhammā na hetū dhammā... pe ... saranā dhammā asaranā dhammā ime satam dukā apare pi vijjābhāgino dhammā ... pe ... khaye nāṇam anuppāde nāṇam ti dvācattālīsa suttantikadukā nāma.

Tesu dvāvīsati tikā satam dukā ti ayam āhacca bhāsitā jinavacanabhūtā sabbañňubuddhadesitā sattannam pakaranānam mātikā nāma.

- 27. Athāpare dvācattālīsa dukā kuto pabhavā kena thapitā kena desitā ti? Dhammasenāpati-Sāriputthattherappabhavā. Tena thapitā tena desitā. Ime thapento pana thero sāmukkaṃsikena attano ñānena thapesi.
- 28. Ekuttariyam pana ekanipātasangītidasuttarasuttantehi samodhānetvā Abhidhammikattherāṇam suttantam patvā akilamanattham thapitā. Te pan'ete ekasmim nikkhepakaṇḍe yeva matthakam pāpetvā vibhattā sesaṭṭhānesu yāva saraṇā dukā Abhidhammo vibhatto. Sammāsambuddhena hi anulomapaṭṭhāne dvāvīsati tike nissāya tikapaṭṭhānam nāma niddiṭṭham, satam duke nissāya dukapaṭṭhānam nāma niddiṭṭham. Tato param dvāvīsati tike gahetvā dukasate pakkhipitvā dukatikapaṭṭhānam nāma dassitam.

Tato dukasatam gahetvā dvāvīsatiyā tikesu pakkhipitvā tikadukapatthānam nāma dassitam.

- Tike pana tikesu yeva pakkhipitvā tikatikapaţţhānam nāma dassitam.
- 30. Duke ca dukesu yeva pakkhipitvā dukadukapatthānam nāma dassitam evam. Tikañ ca patthānavaram dukuttamam dukan tikañ c'eva tikam dukañ ca tikam tikañ c'eva dukam dukañ ca cha anulomamhi nayā sugambhīrā. Paccanīkapatthāna pi dvāvīsati tike nissāya tikapatthānam nāma.
- Dukasatam nissäya dukapatthänam näma dvävisati tike dukasate pakkhipitvä dukatikapatthänam näma.

Dukasatam dvāvīsatiyā tikesu pakkhipitvā tikatikapaţţhānam nāma. Dukesu pakkhipitvā dukadukapaţṭhānam nāmā ti paccanīke pi chahi nayehi paţţhānam niddiţţham. Tena vuttam: Tikañ ca paţţhānavaram dukuttamam dukam tikam c'eva tikam dukañ ca tikam tikañ c'eva dukam dukañ ca cha paccanīkamhi nayā sugambhīrā ti.

Tato param anulomapaccanīke pi eten' eva upāyena cha nayā dassitā.

Ten'āha: Tikañ ca paṭṭhānavaraṃ dukuttamaṃ dukaṃ tikañ c'eva tikaṃ dukañ ca tikaṃ tikaṃ c'eva dukaṃ dukañ ca cha anulomapaccanīkamhi nayā sugambhīrā ti.

32. Tadanantaram paccanīkānulomamhi eten' eva chahi nayehi niddiṭṭham.

Ten'āha: Tikañ ca paṭṭhānavaraṃ dukuttamaṃ dukan tikañ c'eva tikaṃ dukañ ca tikan tikañ c'eva dukaṃ dukañ ca cha paccanīkānulomamhi nayā sugambhīrā ti.

Evam anulome cha patthanani patilomi cha anulomapaccanīye cha paccanīyaanulome cha patthananī ti idam catuvīsatisamantapatthānam samodhānam Mahāpakaranam nāma.

- 33. Idāni imassa Abhidhammassa gambhīrabhāvavijānanattham cattāro sāgarā veditabbā: Samsārasāgaro jalasāgaro nayasāgaro ñānasāgaro ti.
 - 34. Tattha samsārasāgaro nāma:

Khandhānam patipāti dhātuāyatanāni ca abbocchinnam vattamānam samsāro ti pavuccatī ti evam vuttam samsāravattam. Svāyam yasmā imesam sattānam uppattiyā purimā koti na paññāyati ettakānam hi vassasatānam vā vassasahassānam vā vassasatasahassānam vā kappasatānam vā kappasahassānam vā kappasatasahassānam vā matthake sattā uppannā tato pubbe nāhesun ti vā asukassa nāma rañno kāle uppannā asukassa buddhassa kāle uppannā tato pubbe nāhesun ti vā ayam paricchedo n'atthi. Purimā bhikkhave koţi na pañnāyati avijjāya ito pubbe avijjā nāhosi atha pacchā sambhavī ti iminā pana nayena ayam saṃsārasāgaro anamataggo va.

35. Mahāsamuddo pana jalasāgaro nāmā ti veditabbo.

So caturāsītiyojanasahassāni gambhīro. Tattha udakassa āļhakasatehi vā āļhakasahassehi va āļhakadasasahassehi vā āļhakasatasahassehi vā pamāṇaṇ nāma natthi.

Atha kho asankheyyo appameyyo mahāudakakkhandho tveva sankhyam gacchati. Ayam jalasāgaro nāma.

- 36. Katamo nayasāgaro? Tepitakam buddhavacanam. Dve hi tantiyo paccavekkhantānam saddhāsampannānam pasādabahulānam ñānuttarānam kulaputtānam anantam pītisomanassam uppajjati. Katarā dve? Vinayañ ca Abhidhammañ ca. Vinayadharabhikkhūnam hi vinayatantim paccavekkhantānam dosānurūpam sikkhāpadapaññāpanam nāma imasmim dose imasmim vītikkame idam nāma hotī ti paññāpanam aññesam avisayo buddhānam eva visayo ti.
- 37. Uttarimanussadhammapeyyālam paccavekkhantanam nīlapeyyālam paccavekkhantānam sañcarittapeyyālam paccavekkhantānam anantam pītisomanassam uppajjati. Abhidhammikabhikkhūnam pi khandhantaram āyatanantaram dhātvantaram indriyantaram balabojjhangakammavipākantaram rūpārūpaparicchedam sanhasukhumam dhammam gaganatale tārakarūpāni ganthanto viya rūpārūpadhamme pabbapabbam koṭṭhāsakoṭṭhāsam katvā vibhajento dassesi vata no satthā ti.
- 38. Abhidhammatantipaccavekkhantānam anantam pītisomanassam uppajjati. Evam uppattiyā pan'assa idam vatthum pi veditabbam. Mahagatimbayatissadattatthero ¹

Mahāgatiddhayat^o, T; Mahāgatigamiyatissatthero, M.

kira nāma mahābodhim vandissāmī ti paratīram gacchanto nāvāya upari tīre nisinno mahāsamuddam olokesi. Ath' assa tasmim samaye n'eva paratīram pañūāyittha na orimatīram, ūmippabhedasamuggatajalacunnaparikinno pana pasāritarajatapattasumanapupphasantharasadiso mahāsamuddo va pañūāyittha. So 'kin nu kho mahāsamuddassa ūmivego balavā udāhu catuvīsatibhede samantapatthāne nayamukham balavan ti 'cintesi. Ath' assa mahāsamuddassa paricchedo pañūāyati. Ayam hi hetthā pathaviyā paricchinno upari ākāse na, ekato cakkavāļapabbatena ekato velantena paricchinno. Samantapatthānassa pana paricchedo na pañūāyatī ti.

39. Sanhasukhumam dhammam paccavekkhantassa balavappīti uppannā. So pītim vikkhambhetvā vipassanam vaḍḍhetvā yathā nisinno va sabbe kilese khepetvā aggaphale arahatte patiṭṭhāya udānam udānesi:

Atthena gambhīragatam sudubbuddham Sayam abhiññāya sahetusambhavam Yathānupubbam nikhilena desitam Mahesinā rūpagatam va passatī ti. Ayam nayasāgaro nāma.

40. Katamo ñāņasāgaro? Sabbaññutañāņam ñāņasāgaro nāma. Ayam samsārasāgaro nāma. Ayam jalasāgaro nāma. Ayam nayasāgaro nāma ti hi aññena na sakkā jāni-Sabbaññutañānen' eva sakkā jānitun ti sabbaññutanāņam nāņasāgaro nāma. Imesu catūsu sāgaresu imasmim thane nayasagaro adhippeto. Imam hi sabbaññubuddhā eva pativijjhanti. Ayam pi bhagavā bodhimūle nisinno 'imam paţivijjhitvā imam vata me dhammam esantassa gavesantassa kappasatasahassādhikāni cattāri asankhevyāni vītivattāni, atha me imasmim pallanke nisinnena diyaddham kilesasahassam khepetvā ayam dhammo patividdho ti ' paţividdhadhammam paccavekkhanto sattāham Tato tasmā pallankā vutthāya ekapallaŭkena nisīdi. ' imasmim vata me pallanke sabbaññutañānam patividdhan ti 'animisehi cakkhūhi sattāham pallankam olokento atthäsi. Tato devatānam 'ajjhā pi nūna Siddatthassa kattabbakiccam atthi, pallankasmim hi ālayam na vijahatī ti ' parivitakko udapādi."

Satthā devatānam vitakkam natvā tāsam vitakkam vūpasamanatthāva vehāsam abbhuggantvā vamakapātihārivam dassesi. Mahābodhipallankasmim hi katapātihāriyañ ca ñātisamāgame katapātihāriyañ ca Pātikaputtasamāgame katapātihāriyañ ca sabbam Gandambarukkhamule vamakapātihārivasadisam eva ahosi. Evam vamakapātihārivam katvā pallankassa ca thitatthānassa ca antare ākāsato oruvha sattāham cankami. Imesu ekavīsativā divasesu ekadiyase ni satthu sarīrato rasmiyo na nikkhantā. Catutthe pana sattāhe pacchimuttarāya disāya ratanaghare Ratanagharam nāma sattaratanamayam geham nisīdi. sattannam pana pakaranānam sammasitatthānam ratanagharan ti veditabbam.2 Tattha Dhammasanganim sammasantassā pi sarīrato rasmivo na nikkhantā. Vibhangappakaranam Dhātukatham Puggalapaññattim Kathāvatthupakaranam Yamakappakaranam sammasantassā pi sarīrato rasmiyo na nikkhantā.

Yadā pana Mahāpakaraṇam oruyha hetupaccayo āram-maṇapaccayo . . . pe . . . avigatapaccayo ti sammasanam ārabhi ath' assa catuvīsatisamantapatthānam sammasantassa ekantato sabbaññutañānam Mahāpakaraṇe yeva okāsam labhi. Yathā hi timiratimingalamahāmaccho caturāsītiyojanasahassagambhīre mahāsamudde yeva okāsam labhati evameva sabbaññutañāṇam ekantato Mahāpakaraṇe yeva okāsam labhi.

41. Satthu evam laddhokāsena sabbañnutanāņena yathā sukham sanhasukhumadhammam sammasantassa sarīrato nīlapītalohitodātamanjetthapabhassaravasena chabbaṇṇarasmiyo nikkhamiṃsu. Kesamassūhi c'eva akkhīnan ca nīlatthānehi nīlarasmiyo nikkhamiṃsu. Yāsam vasena gagaṇatalam anjanacuṇṇasamokiṇṇam viya ummāpupphanīluppaladalasanchannam viya vītipatantam maṇitālavaṇṭam viya sampasāritamecakapaṭam viya ca ahosi. Chavito c'eva akkhīnan ca pītakaṭthānehi

² Jāt. I. 78.

pītakarasmiyo nikkhamimsu. Yāsam vasena disābhāgā suvannarasanisincamānā viva suvannapataparivāritā viya kunkumacunnakanikārapupphasamparikinnā 1 virocimsu. Mamsalohite c'eva akkhīnañ ca rattatthānehi lohitarasmiyo nikkhamimsu. Yāsam vasena disābhāgā cīnapitthacunnarañjitā viva supakkalākhārasanisiñcamānā viya rattakambalaparikhittā viya jayasumanapālibhaddakabandhujīvakakusumasamparikinnā viva virocimsu. Atthīhi c'eva dantehi ca akkhīnañ ca setatthānehi odātarasmiyo nikkhamimsu. Yāsam vasena disābhāgā rajatakūtehi āsincamānā khīradhārāsamparikinnā viva pasāritarajatapatavitānā viya vītipatantarajatatālavantā viya kundakumudasindhuvärasumanamallikädikusumasañchannä Manjetthapabhassarā pana viva virocimsu tamhā sarīrappadesā nikkhamimsu. Iti tā chabbannarasmiyo nikkhamitvā ghanamahāpathavim ganhimsu. Catunahutādhikadviyojanasatasahassabahalā mahāpathavī niddhantasuvannapindī viya ahosi. Pathavim bhinditvā hetthā udakam ganhimsu. Pathavīsanthārakam atthanahutādhikacatuyojanasatasahassahabalam udakam suvannakalasehi āsincamānam viya vilīnasuvannam viya ahosi.

42. Udakam pi vinivijihitvā vātam aggahesum. Channahutādhikanavayojanasatasahassabahalo vāto samussitasuvamakkhandho viya ahosi. Vātam vinivijihitvā hetthā ajatākāsam pakkhandimsu. Uparibhāgena uggantvā pi cātummahārājike ganhimsu. Te vinivijihitvā Tāvatimse tato Yāme tato Tusite tato Nimmānaratī tato Paranimmitavasavattī tato nava Brahmaloke tato Vehapphale tato pañca suddhāvāse vinivijihitvā cattāro āruppe ganhimsu. Cattāro ca āruppe vinivijihitvā ajatākāsam pakkhandimsu, tiriyabhāgehi anantalokadhātuyo pakkhandimsu. Ettakesu thānesu candamhi candappabhā natthi, suriye suriyappabhā natthi, tārakarūpesu tārakarūpapphabhā natthi, devatānam uyyānavimānakapparukkhesu sarīresu ābharaņesū ti sabbattha pabhā natthī ti sahassī mahāsahassī lokadhātuyo ālokam pharaṇasamattho Mahābrahmā pi

Kukutthacunnaka°, T.; kankutthacunnakanikāra°, M.

suriyuggamane khajjopanako viya ahosi. Candasuriyatārakarūpadevatuyyānavimānakapparukkhānam paricchedakamatthakam eva paññāyittha, ettakan thānam buddharasmīhi yeva ajjhotthatam ahosi ayañ ca neva buddhānam adhitthānaiddhi bhāvanāmayā iddhi. Sanhasukhumadhammam pana sammasato Lokanāthassa lohitam pasīdi,
vatthurūpam pasīdi, chavivanno pasīdi, cittasamutthanā
vannadhātu samantā asītihatthamatte padese niccalā
atthāsi.

Iminā nīhārena sattāham satta rattindivāni sammasitadhammo kittako ahosī ti? Aparimāno ahosi. Ayam tāva manasā desanā nāma. Satthā pana evam sattāham manasā cintitadhammam vacībhedam katvā desento vassasatena pi vassasahassena pi matthakam pāpetvā desetum na sakkotī ti na vattabbam. Aparabhāgasmim hi Tathāgato Tāvatimsabhavane pāricchattakamūle pandukambalasilāvam dasasahassacakkavāladevatānam majihe nisinno mātaram kāyasakkhim katvā desento satabhāgena sahassabhāgena satasahassabhāgena dhammantarāya samkamitvā samkamitvā desesi. Tayo māse nirantaram pavattā desanā vegena pavatta-ākāsa-Gangā viya adhomukham thapitaudakaghatā nikkhamantā udakadhārā viya ca hutvā anantā aparimānā ahosi. Buddhānam hi sattānumodanakāle pi thokam vaddhetvā anumodantānam desanā dīghamajjhimappamānā hoti. Pacchābhattam pana sammattaparisāya dhammam desento desanā samyuttaekuttarikadvemahānikāyappamānā va hoti. Kasmā? Buddhānam hi bhavangaparivāso lahuko, dantāvaraņam suphassitam, mukhādhānam silittham, jivhā mudukā, saro madhuro, vacanam lahu parivattam, tasmā tam muhuttam desitadhammo pi ettako hoti temāsam desitadhammo pana aparimāno yeva.

43. Ānandatthero hi bahussuto tipiṭakadharo pañcadasa gāthāsahassāni saṭṭhi padasahassāni latāpupphāni ākaddhanto viya thitapaden' eva thatvā ganhāti vāceti deseti. Ettako therassa eko uddesamaggo nāma hoti. Therassa hi anupadam uddesam dadamāno añño dātum na sakkoti na sampāpunāti, Sammāsambuddho va sampāpuneyya. Evam adhimattasatimā adhimattagatimā adhimatigatimā adhimatigat

mattadhitimā tathāvidhasāvako. Satthārā temāsam iminā nīhārena desitadesanam vassasahassam ugganhanto pi matthakam pāpetum na sakkoti. Evam temāsam nirantaram desentassa pana Tathāgatassa kabaļinkārāhāranatibaddham upādinnakasarīram katham yāpesī ti? Paţijagganen' eva.

44. Buddhānam hi so so kālo suvavatthito suparicchinno supaccakkho. Tasmā Bhagavā dhammam desento va manussaloke kālam oloketi. So bhikkhācāravelam sallakkhetvā nimmitabuddham māpetvā 'Imassa cīvaragahaņam pattagahanam sarakutti ākappo ca evarūpo nāma hotu, ettakam nāma dhammam desetū ti 'adhitthāya pattacīvaram ādāya Anotattadaham gacchati. Devatā nāgalatādantakattham denti. Tam khāditvā Anotattadahe sarīram patijaggitvā manosilātale thito surattadupattam nivāsetvā cīvaram pārupitvā catumahārājadattiyam selamayapattam ādāya Uttarakurum gacchati. Tato piņdapātam āharitvā Anotattadahatīre nisinno paribhuñjitvā divāvihārāya candanavanam gacchati. Dhammasenāpati-Sāriputtatthero pi tattha gantvā Sammāsambuddhassa vattam katvā ekamantam nisīdi. Ath' assa satthā navam deti. 'Sāriputta ettha ko dhammo desito ti ' ācikkhati. Evam Sammāsambuddhena nayam dente paţisambhidāpattassa aggasāvakassa velante thitvā hattham pasāretvā dassitasamuddasadisam navadānam hoti. Therassa pi navasatena navasahassena Bhagavatā desitadhammo upatthāti yeva. ' Satthā divāvihāram nisīditvā dammam desetvā pattacīvaram ādāya kāya velāya gacchatī ti?' Sāvatthivāsīnam sampattānam kulaputtānam dhammadesanavelā nāma Tāya velāya gacchati. Dhammam desetvā gacchantam vā āgacchantam vā koci jānātī ti? Mahesakkhā devatā jānanti. Appesakkhā devatā na jānanti. Kasmā na jānantī ti? Sammāsambuddhassa vā nimmitabuddhassa vā rasmiyādisu nānattābhāvā ubhinnam pi tesam rasmīsu vā saresu vā vacanesu vā nānattam natthi. Sāriputtatthero pi Satthārā desitam dhammam āharitvā attano saddhivihārikānam pañcannam bhikkhusatānam desesi. Tesam ayam pubbayogo.

45. Te kira Kassapadasabalassa kāle Khuddakavagguliyoniyam nibbattā pabbhāre olambantā dvinnam Ābhidhammikabhikkhūnam Abhidhammam sajihāvantānam sare nimittam gahetvā kanhapakkham vā sukkapakkham vā ajānitvā pi sare nimittagāhamattaken' eva kālam katvā devaloke nibbattimsu. Ekam buddhantaram devaloke vasitvā tasmim kāle manussaloke nibbattā yamakapātihāriye pasīditvā therassa santike pabbajimsu. Satthārā desitam dhammam āharitvā tesam desesi. māsambuddhassa Abhidhammadesanā pariyosānañ tesam bhikkhunam sattappakaranauggahanañ ca ekappahāren' eva ahosi. Abhidhammo vācanāmaggo nāma Sāriputtattherappabhavo Mahāpakaraņagananacāro pi theren' Thero pi iminā nīhārena dhammantaram eva thapito. amakkhetvā va sukham gahetum dhāretum pariyāpunitum vācetum ca hotī ti gaņanacāram thapesi. Evam sante thero va pathamataram Ābhidhammiko hotī ti? Na hoti. Sammāsambuddho va pathamataram Ābhidhammiko. So hi nam Mahābodhipallanke nisīditvā pativijihi buddho hutvā ca pana sattāham ekapallanke nisinno Udānam udānesi:

Yadā have pātubhavanti dhammā ātāpino jhāyato brāhmanassa Ath' assa kankhā vapayanti sabbā yato pajānāti sa hetudhammam. Yadā have pātubhavanti dhammā ātāpino jhāyato brāhmanassa ath' assa kankhā vapayanti sabbā yato khayam paccayānam avedi. Yadā have pātubhavanti dhammā ātāpino jhāyato brāhmanassa vidhūpayam titthati Mārasenam suriyo va obhāsayam antalikkhan ti. 1

Idam pathamabuddhavacanam nāma.

¹ Mahāvagga I. 1. 3.

46. Dhammapadabhānakā pana

Anekajātisamsāram sandhāvissam anibbisam gahakārakam gavesanto. Dukkhā jāti punappunam. Gahakāraka dittho 'si puna geham na kāhasi, Sabbā te phāsukā bhaggā gahakūtam visankhitam, visankhäragatam cittam tanhānam khayam ajjhagā ti 1

Idam pathamabuddhavacanam nāmā ti vadanti.

Yamakasālānam antare nipannena parinibbānasamaye: Handa dāni bhikkhave āmantavāmi vo 'vavadhammā saukhārā, appamādena sampādethā' ti vuttavacanam pacchimabuddhavacanam nāma.2

Ubhinnam antare pañcacattālīsa vassāni pupphadāmam ganthentena viya kathito amatappakāsano saddhammo majjhimabuddhavacanam nāma. Tam sabbesam pi sangayhamānam piţakato tīni piţakāni honti, nikāyato pañca nikāyā, angato nav'angāni, dhammakkhandhato caturāsīti dhammakkhandhasahassāni. Katham? Sabbam pi h'etam pitakato Vinayapitakam Suttantapitakam Abhidhammapitakan ti tippabhedam eva hoti.

47. Tattha ubhayani Patimokkhani dve Vibhangani dvāvīsati Khandhakā soļasa Parivārā ti idam Vinayapitakam nāma.

Brahmajālādicatuttimsasuttasangaho Dīgha-nikāyo, mūlapariyāyasuttādidiyaddhasatadvesuttasangaho Majjhima-nikāyo, Oghataraņasuttādisattasuttasahassasattasatadvāsatthisuttasangaho Samyutta-nikāyo, Cittapariyādānasuttādinavasuttasahassapañcasatasuttapaññāsasuttasahgaho Anguttara-nikāyo, Khuddakapātha-Dhammapada-

Udāna-Itivuttaka-Sutta-nipāta-Vimānavatthu-Petavatthu-Theratherigāthā-Jātaka-Niddesa-Patisambhidā-Apadāna-Buddhavamsa - Cariyāpitakappabhedo Khuddaka - nikāyo ti idam Suttantapitakam nāma.

Dhammasanganiādīni satta pakaranāni Abhidhammapitakam nāma.

² Dhp. vs. 153, 154. ² Mahâparinibbānas. VI. 10.

48. Tattha

Vividhavisesanayattā vinayanato c'eva kāyavācānam vinayatthavidūhi ayam vinayo Vinayo ti akkhāto.

Vividhā hi ettha pañcavidha-Pātimokkhuddesa-Pārājikādi-satta-āpattikkhandha-mātikā vibhangādippabhedanāya visesabhūtā va daļhikammasithilīkaranappayojanā anuppaññattinayā, kāyikavācasika-ajjhācāranisedhanato c'esa kāyam vācañ ca vineti. Tasmā vividhanayattā visesanayattā kāyavācānañ ca vinayanato Vinayo ti akkhāto.

Ten' etam etassa vacanatthakosallattham vuttam.

Vividhavisesanayattā vinayanato c'eva kāyavācānam vinayatthavidūhi ayam vinayo Vinayo ti akkhāto ti.

49. Itaram pana:

Atthānam sūcanato suvuttato savanato 'tha sūdanato suttānāsuttasabhāgato ca suttam Suttan ti akkhātam.

Tam hi attatthaparatthādibhede atthe sūceti. Suvuttā c'ettha atthā veneyyajjhāsayānulomena vuttattā. 'Pasavati c'etam atthe sassam iva phalam pasavatī ti 'vuttam hoti. 'Sūdati c'etam te dhenu viya khīram paggharatī ti' vuttam hoti. 'Sutthu ca ne tāyati rakkhatī ti 'vuttam hoti. Suttasabhāgañ c'etam yathā hi tacchakānam suttam pamānam hoti evam etam pi viññūnam, yathā ca suttena sangahītāni pupphāni na vikirīyanti na viddhamsiyanti evam etena sangahītā atthā. Ten' etam etassa vacanatthakosallattham vuttam.

Atthānam sūcanato suvuttato savanato' tha sūdanato suttānāsuttasabhāgato ca suttam Suttan ti akkhātan ti.

 Abidhammassa vacanattho vutto yeva aparo pana nayo.

Yam ettha vuddhimato salakkhanā pūjitā parichimā vuttā adhikā ca dhammā Abhidhammo tena akkhāto.

Ayam hi abhisaddo vuddhisalakkhanapūjitaparicchinnādhikesu dissati. Tathā h'esa 'bāļhā me āvuso dukkhā vedanā abhikkamantī 'ti ādisu vuddhiyam āgato. 'Yā tā rattiyo abhiñāātā abhilakkhitā' ti ādisu salakkhano. 'Rājābhirājā manujindo' ti ādisu pūjite. 'Paṭibalo vinetum Abhidhamme Abhivinaye'ti ādisu paricchinne. 'Añāamañāsankaravirahite dhamme ca vinaye cā ti' vuttam hoti. 'Abhikkantena vannenā ti' ādisu adhike. Ettha ca 'rūpūpapattiyā maggam bhāveti, mettā-sahagatena cetasā ekam disam pharitvā viharatī ti' ādinā nayenā vuddhimanto pi dhammā vuttā. 'Rūpārammaṇaṃ vā saddārammaṇaṃ vā'ti ādinā nayena ārammaṇādhi lakkhaṇīyattā salakkhaṇā pi. 'Sekkhā dhammā asekkhā dhammā lokuttarā dhammā' ti ādinā nayena pūjitā pi pūjārahā ti adhippāyo.

'Phasso hoti vedanā hotī ti' ādinā nayena sabhāvaparichinnattā parichinnā pi. 'Mahaggatā dhammā, appamāṇā dhammā, anuttarā dhammā ' ti ādinā nayena adhikā pi dhammā vuttā. Ten' etam etassa vacanassa kosallattham vuttam:

Yam ettha vuddhimanto salakkhanā pūjitā parichinnā vuttādhikā ca dhammā Abhidhammo tena akkhāto ti.

51. Yam pan' ettha avasittham tam

Piţakam piţakatthavidū pariyattibhājanatthato āhu tena samodhānetvā tayo pi Vinayādayo ñeyyā.

Pariyatti pi hi 'mā piṭakasampadānenā' ti ādisu piṭakan ti vuccati.

Atha 'puriso āgaccheyya kuddālapiṭakam ādāyā ti 'ādisu yam kiñci bhājanam pi. Tasmā:

'Piţakam piţakatthavidū pariyattibhājanatthato āhu.' Idāni 'tena samodhānetvā tayo pi Vinayādayo ñeyyā' ti.

Tena evam duvidhatthena piṭakasaddena saha samāsam katvā Vinayo ca so piṭakañ ca pariyattibhāvato tassa atthassa bhājanato cā ti Vinayapiṭakam. Yathā vutten' eva nayena suttañ ca tam piṭakañ cā ti Suttapiṭakam. Abhidhammo ca so piţakañ cā ti Abhidhammapiţakan ti. Evam ete tayo pi Vinayādayo ñeyyā.

Evam natvā ca pana pi tesu yeva pitakesu nanappakārakosallattham.

Desanāsāsanakathābhedam tesu yathāraham sikkhāppahānagambhīrabhāvañ ca paridīpaye. Pariyattibhedam sampattim vipattim cā ti yam yahim pāpunāti yathā bhikkhu tam pi sabbam vibhāvaye.

52. Tatthāyam paridīpanā vibhāvanā ca. Etāni hi tīni piṭakādīni yathākkamam āṇāvohāraparamatthadesanā yathāparādhayathānulomayathādhammasāsanāni saṃvarāsaṃvaradiṭṭhiviniveṭhananāmarūpaparicchedakathā ti vuccanti. Ettha hi Vinayapiṭakam āṇāraheṇa Bhagavatā āṇābāhullato desitattā āṇādesanā, Suttantapiṭakam vohārakusalena Bhagavatā vohārabāhullato desitattā vohāradesanā, Abhidhammapiṭakam paramatthakusalena Bhagavatā paramatthabāhullato desitattā paramatthadesanā ti vuccati.

Tathā pathamam ye te pacurāparādhā sattā te yathāparādham ettha sāsitā ti yathāparādhasāsanam, dutiyam anekajjhāsayānusayacaritādhimuttikā sattā yathānulomam ettha sāsitā ti yathānulomasāsanam, tatiyam dhammapuñjamatte aham mamā ti saññino sattā yathādhammam ettha sāsitā ti yathādhammasāsanan ti vuccati.

Tathā pathamam ajjhācārapatipakkhabhūto samvarāsamvaro ettha kathito ti samvarāsamvarakathā. Samvarāsamvaro ti khuddako c'eva mahanto ca samvaro kammākammam viya phalāphalam viya ca.

Dutiyam dvāsatthi-ditthi-patipakkhabūtā ditthivinivethanā ettha kathitā ti ditthivinivethanakathā.

Tatiyam rāgādi-paṭipakkhabhūto nāmarūpaparicchedo ettha kathito ti nāmarūpaparicchedakathā ti vuccati.

53. Tīsu pi ca etesu tisso sikkhā tīņi pahānāni catubbidho gambhīrabhāvo veditabbo. Tathā hi Vinayapiţake visesena adhisīlasikkhā vuttā, Suttantapiţake adhicittasikkhā, Abhidhammapiţake adhipaññāsikkhā. Vinayapiţake ca vītikkamappahānam kilesānam vītikkamapatipakkhattā sīlassa, Suttantapitake pariyutthānappahānam pariyutthānapatipakkhattā samādhissa, Abhidhammapitake anusayappahānam anusayapatipakkhattā paññāya.

Pathame ca tadangappahānam kilesānam itaresu vikkhambhanasamucchedappahānāni, pathame duccaritasankilesassa pahānam itaresu tanhāditthisankilesānam. Ekamekasmim c'ettha catubbidho pi dhammatthadesanāpativedhagambhīrabhāvo veditabbo.

Tattha dhammo ti tanti, attho ti tassā yev' attho, desanā ti tassā manasā vavatthāpitāya tantiyā desanā, paṭivedho ti tantiyā tantiatthassa ca yathābhūtāvabodho. Tīsu pi c'etesu piṭakesu ete dhammatthadesanā paṭivedhā yasmā sasādīhi viya mahāsamuddo mandabuddhīhi dukkhogālhā alabbhaṇeyyapatiṭṭhā ca tasmā gambhīrā. Evam ekamekasmim ettha catubbidho pi gambhīrabhāvo veditabbo.

54. Aparo nayo. Dhammo ti hetu. Vuttam h'etam: hetumhi ñāṇam dhammapaṭisambhidā. Attho ti hetuphalam. Vuttam h'etam: hetuphale ñāṇam atthapaṭisambhidā ti. Desanā ti paññatti. Yathādhammam dhammābhilāpo ti adhippāyo, anulomapaṭilomasankhepavitthārādivasena vā kathanam.

Paţivedho ti abhisamayo, so ca lokiyalokuttaro visayato ca asammohato ca atthānurūpam dhammesu dhammānurūpam atthesu paññatti yathānurūpam paññattīsu avabodho. Tesam tesam vā tattha tattha vuttadhammānam paṭivijjhitabbo salakkhaṇasankhāto aviparītasabhāvo. Idāni yasmā etesu piṭakesu yam yam dhammajātam atthajātam vā yo cāyam yathā yathā ñāpetabbo attho sotūnam ñāṇassa abhimukho hoti, tathā tathā tadatthajotikā desanā, yo c'ettha aviparītāvabodhasankhāto paṭivedho tesam tesam vā dhammānam paṭivijjhitabbo salakhaṇasankhāto aviparītasabhāvo, sabbam c'etam anupacitakusalasambhārehi duppañāehi sasādīhi viya mahāsamuddo dukkhogāļham alabbhaneyyappatiṭṭhañ ca, tasmā evam pi ekamekasmim ettha catubbidho pi gambhīrabhāvo veditabbo. Ettāvatā ca:

Desanāsāsanākathābhedan tesu yathāraham sikkhāppahānagambhīrabhāvañ ca paridīpaye.^{*} Iti ayam gāthā vuttatthā hoti.

Pariyattibhedam sampattim vipattim cā pi yam yahim

pāpuņāti yathā bhikkhu tam pi sabbam vibhāvaye ti.

pana tīsu pitakesu tividho pariyattibhedo Ettha datthabbo. Tisso hi pariyattiyo alagaddupamā nissaranatthā bhandāgārikapariyattī ti. Tattha yā duggahītā upārambhādihetu pariyāputā alagaddūpamā. Yam sandhāya vuttam: Seyyathā pi nāma bhikkhave puriso alagaddatthiko . . . pe . . . so passeyya mahantam alagaddam. Tam enam bhoge vā nangutthe vā ganheyya. Tassa so alagaddo patiparivattitvā hatthe vā bāhāva vā añnatarasmim vā angapaccange daseyya. So tatonidānam maranam vā nigaccheyya maranamattam vā dukkham. Tam kissa hetu? duggahītattā bhikkhave alagaddassa. Evam eva kho bhikkhave idh'ekacce moghapurisā dhamman pariyāpuņanti Suttam . . . pe . . . Vedallam. dhammam pariyāpunitvā tesam dhammānam attham na upaparikkhanti. Tesam te dhamma paññāya attham anupaparikkhatam na nijihanam khamanti. upārambhānisamsā c'eva dhammam pariyāpuņanti itivādappamokkhānisamsā ca. Yassa c'atthāya dhammam pariyāpuņanti tañ c'assa attham nānubhonti, tesan te dhammā duggahītā dīgharattam ahitāya dukkhāya samvattanti. Tam kissa hetu? Duggahītattā bhikkhave dhammānan ti.

Yā pana sugahītā sīlakkhandhādipāripūrim yeva ākankhamānena pariyāputā na upārambhādi-hetu ayam nissaranatthā. Yam sandhāya vuttam: Tesam te dhammā suggahītā dīgharattam hitāya sukhāya samvaṭṭanti. Tam kissa hetu? Sugahītattā bhikkhave dhammānan ti.

56. Yampanapariññātakhandhopahīnakilesobhāvitamaggo

¹ Sumangalavilāsinī p. 20. seq.

patividdhākuppo sacchikatanirodho khīnāsavo kevalam pavenipālanatthāya vamsānurakkhanatthāya pariyāpunāti, ayam bhandāgārikapariyattī ti. Vinaye pane suppatipanno bhikkhu sīlasampadam nissāya tisso vijjā pāpunāti, tāsam yeva ca tattha pabhedavacanato. Sutte suppatipanno samādhisampadam nissāya cha abhiññā pāpunāti, tāsam yeva ca tattha pabhedavacanato. Abhidhamme suppatipanno paññāsampadam nissāya catasso patisambhidā pāpunāti, tāsam yeva tattha pabhedavacanato.

Evam etesu suppatipanno yathākkamena imam vijjāttaya-cha-abhiññā-catupaṭisambhidāpabhedam sampattim pāpunāti.

57. Vinaye pana duppatipanno ananuññātasukhasamphassa-attharaṇapāpuraṇādiphassasāmaññato paṭikkhittesu upādiṇṇakaphassādisu anavajjasaññ hoti. Vuttam pi
h'etam: tathāhaṇ Bhagavatā dhammaṇ desitaṃ ājānāmi
yathā ye 'me antarāyikā dhammā vuttā Bhagavatā te
paṭisevato nālaṃ antarāyāyā ti. Tato dussīlābhāvaṃ pāpuṇāti.

Sutte duppatipanno cattāro 'me bhikkhave puggalā santo samvijjamānā lokasmim ti ādisu adhippāyam ajānanto duggahītam ganhāti. Yam sandhāya vuttam: 'attanā duggahītena amhe ceva abbhācikhati attānañ ca khanati bahuñ ca apuññam pasavatī ti.' Tato micchādiţthitam pāpunāti.

Abhidhamme duppatipanno dhammacittam atidhāvanto acinteyyāni pi cinteti. Tato cittavikkhepam pāpunāti. Vuttam h'etam: 'Cattār' imāni bhikkhave acinteyyāni na cintetabbāni, yāni cintento ummādassa vighātassa bhāgī assā ti. Evam etesu duppatipanno yathākkamena imam dussīlabhāva-micchādiţthitā-cittakkhepabhedam vipattim pāpunātī ti. Ettāvatā

Pariyattibhedam sampattim vipattim cāpi yam yahim pāpuņāti yathā bhikkhu tam pi sabbam vibhāvaye ti.

Ayam pi gāthā vuttatthā hoti. Evam nānappakārato pitakāni ūatvā tesam vasena sabbam p'etam sangayhamānam tīni pitakāni honti.

58. Katham nikāyato pañca nikāyā ti? Sabbam eva h'etam Dīghanikāyo Majjhimanikāyo Samyuttanikāyo Anguttaranikāyo Khuddakanikāyo ti pañcappabhedam hoti.

Tattha katamo Dīghanikāyo? Tivaggasangahāni Brahmajālādīni catuttimsa suttāni.

Catuttims'eva suttantā tivaggo yassa sangaho essa Dīghanikāyo ti pathamo anulomiko ti.

Kasmā pan' esa Dīghanikāyo ti vuccati? Dīghappamānānam suttānam samūhato nivāsato ca, samūhanivāsā hi nikāyo ti vuccanti. 'Nāham bhikkhave aññam ekanikāyam pi samanupassāmi evamcittam yathayidam bhikkhave tiracchānagatapānāponikanikāyo cikkhallikanikāyo' ti evamādīni c'ettha sādhakāni sāsanato lokato ca. Evam sesānam pi nikāyabhāve vacanattho veditabbo.

Katamo Majjhimanikāyo? Majjhimappamāṇāni pañcadasa vaggasangahāni Mūlapariyāyasuttādīni diyaddhasatam dve ca suttāni.

> Diyaddhasatasuttantā dve ca suttāni yattha so nikāyo majjhimo pañcadasavaggapariggaho ti.

Katamo Samyuttanikāyo? Devatāsamyuttādivasena kathitāni Oghataramasuttādīni satta suttasahassāni satta ca suttasatāni dvāsatthi ca suttāni.

> Satta suttasahassāni satta suttasatāni ca dvāsatthi c'eva suttantā eso Samyuttasangaho ti.

Katamo Anguttaranikāyo? Ekeka-angātirekavasena kathitāni Cittapariyādānādīni nava suttasahassāni pañca suttasatāni sattapaññāsañ ca suttāni.

> Navasuttasahassāni pañca suttasatāni ca Sattapaññāsa suttāni sankhyā Anguttare ayam.

Katamo Khuddakanikāyo? Sakalam Vinayapiṭakam Abhidhammapiṭakam Khuddakapāṭha-Dhammapadādayo ca pubbe dassita-cuddasappabhedā, ṭhapetvā cattāro nikāye avasesabuddhavacanan ti.

Thapetvā caturo p'ete nikāye Dīgha-ādike tadañnam buddhavacanam nikāyo Khuddako mato ti. Evam nikāyato pañca nikāyā honti.

59. Katham nava angānī ti? Sabbam eva h'idam Suttam Geyyam Veyyākaranam Gāthā Udānam Itivuttakam Jātakam Abbhutadhammam Vedallan ti navappabhedam hoti.

Tattha Ubhato - vibhanga - niddesakhandhakaparivārā Suttanipāte Mangalasutta-Ratanasutta-Nālakasutta-Tuva-takasuttāni añnam pi ca suttanāmakam Tathāgatavacanam Suttan ti veditabbam. Sabbam pi sagāthakam Suttam Geyyan ti veditabbam. Visesena Samyuttake sakalo pi sagāthāvaggo. Sakalam pi Abhidhammapitakam niggāthakam suttañ ca yañ ca añnam pi atthahi angehi asangahītam buddhavacanam tam Veyyākaranan ti veditabbam.

Dhammapada-Theragāthā-Therīgāthā-Suttanipāte no suttanāmikā suddhikagāthā ca Gāthā ti veditabbā. Somanassañāṇamayika-gāthā-paṭisaṃyuttā dve asīti suttantā Udānan ti veditabbam.

'Vuttam h'etam Bhagavatā' ti ādinayappavattā dasuttarasatam suttantā Iti-vuttakan ti veditabbam.

Apannaka-jātakādīni pañňāsādhikāni paňca jātakasatāni Jātakan ti veditabbam.

'Cattāro ime bhikkhave acchariyā abbhutadhammā Ānande' ti ādinayappavattā sabbe pi acchariyabbhutadhammapatisamyuttā suttantā Abbhutadhamman ti veditabbam.

Cullavedalla - Mahāvedalla - Sammādiţţhi - Sakkapañha-Sankhārabhājanīya-Mahāpuṇṇamasuttādayo sabbe pi vedañ ca tuţţhiñ ca laddhāladdhā pucchitasuttantā Vedallan ti veditabbam.

Evam etam angato nava angāni.

60. Katham dhammakhandhato caturāsīti dhammakkhandhasahassānī ti? Sabbam eva hi Buddhavacanam Dvāsītim buddhato ganhim dve sahassāni bhikkhuto caturāsīti sahassāni ye 'me dhammā pavattino ti.

Evam paridīpitadhammakkhandhavasena caturāsītisahassappabhedam hoti.

Tattha ekänusandhikam suttam eko dhammakkhandho. Yam anekänusandhikam tattha anusandhivasena dhammakkhandhagananä.

Gāthābandhesu pañhapucchanam eko dhammakkhandho, vissajjanam eko. Abhidhamme ekamekam tikadukabhājanam ekamekañ ca cittavārabhājanam eko dhammakkhandho.

Vinaye atthi vatthu, atthi mātikā, atthi padabhājaniyam, atthi āpatti, atthi anāpatti, atthi tikacchedo, tattha ekameko kotthāso ekameko dhammakkhandho ti veditabbo.

Evam dhammakkhandhato caturāsīti dhammakkhandhasahassāni.

 Evam etam sabbam pi Buddhavacanam pañcasatikasangītikāle sangāyantena Mahākassapapamukhena vasīganena 'idam pathamabuddhavacanam, idam majjhimabuddhavacanam, idam pacchimabuddhavacanam, idam Vinayapitakam, idam Suttantapitakam, idam Abhidhammapitakam, ayam Dīghanikāyo . . . pe . . . ayam Khuddakanikāyo, imāni suttādīni nav' angāni, imāni caturāsīti dhammakkhandhasahassānī ti' imam pabhedam vavatthapetvā va sangītam. Na kevalañ ca imam eva. Aññam pi uddānasangaha-vaggasangaha-peyyālasangaha-ekanipātadukanipātādinipātasangahasamyuttasangahapaññāsasanga hādim anekavidham tīsu pitakesu sandissamānasangahappabhedam vavatthapetvā va sattahi māsehi sangītam. Sangītipariyosāne c'assa: 'Idam Mahākassapattherena Dasabalassa sāsanam pancavassasahassaparimānakālam pavattanasamattham katam'ti sanjātappamodā, sādhukāram viya dadamānā, ayam mahāpathavī udakapariyantam anekappakāram sankampi sampakampi sampakatvā vedhi. Anekāni ca acchariyāni pāturahesum.

 Evam sangīte pan' ettha ayam Abhidhammo piţakato Abhidhammapiţakaın, nikāyato Khuddakanikāyo,

angato Veyyākaraņangam dhammakkhandhato katipayāni dhammakkhandhasahassāni Tamhoti. dhārayantesu bhikkhūsu pubbe eko bhikkhu sabbasāmayikaparisāya nisīditvā Abhidhammato suttam āharitvā dhammam kathento ʻrupakkhandho avyākato cattāro khandhā sivā kusalā sivā akusalā siyā avyākatā dasāyatanā avyākatā dve āyatanā siyā kusalā siyā akusalā siyā avyākatā soļasa dhātuyo avyākatā dve dhātuyo siyā kusalā siyā akusalā siyā avyākatā samudayasaccam akusalam maggasaccam kusalam nirodhasac-. cam avyākatam dukkhasaccam siyā kusalam siyā akusalam siyā avyākatam dasindriyā avyākatā domanassindriyam akusalam aññātamñassāmītindriyam kusalam cattāri indriyāni siyā akusalā siyā avyākatā cha indriyāni siyā kusalā siyā akusalā siyā avyākatā ti'dhammakatham katheti. Tasmim thane eko bhikkhu nisinno dhammakathikatvam Sinerum parikkhipanto viya dīghasuttam āharāsi. Kim suttam nām'etan ti āha? Abhidhammasuttam nāma āvuso ti. Abhidhammasuttam kasmā āharāsi? annam buddhabhasitam suttam aharitum na vattatī ti. Abhidhammo kena bhāsito ti? Na eso buddhabhāsito ti. Kim pana te āvuso Vinayapitakam uggahitan ti. Na uggahitam āvuso ti. Avinayadhāritāya maññe tvam ajānanto evam vadesī ti. Vinayamattam eva āvuso uggahitan ti. Tam pi te duggahitam parisapariyante nisīditvā niddāyantena uggahitam bhavissati. Tumhādise hi pabbājento vā upasampādento vā sātisāro hoti. Kinkāranā? Vinayamattassa pi duggahītattā. Vuttam h'etam: Tattha anāpatti na vivaņņetukāmo ingha tāva Suttantam vā gāthāyo vā Abhidhammam vā pariyāpuņassu pacchā pi Vinayam pariyāpuņissasi. Suttante okāsam kārāpetvā Abhidhammam vā Vinayam vā pucchati. Abhidhamme okāsam kārāpetvā Suttantam vā Vinayam vā pucchati. Vinaye okāsam kārāpetvā Suttantam vā Abhidhammam vā pucchati. Tvam pana ettakam pi na jānāsī ti. Ettakenāpi paravādī niggahito hoti. Mahāgosingasuttam pana ito pi balavataram. Tatra hi Dhammasenāpati Sāriputtatthero aññamaññam pucchitam panhan ca vissajjanan ca aropetum Satthu santikam gantvā Mahāmoggallānattherassa vissajjanam ārocento:

idhāvuso Sāriputta dve bhikkhū Abhidhammakatham kathenti, te aññamaññam pañham pucchanti, aññamaññassa pañham puṭṭhā vissajjenti no ca saṃsādenti dhammī ca tesaṃ kathā pavattanī hoti. Evarūpena kho āvuso Sāriputta bhikkhunā Gosiṅgasālavanam sobheyyā ti āha.

63. Satthā abhidhammikā nāma mama sāsane paribāhirā ti avatvā suvannālingasadisam gīvam unnāmetvā punnacandasassirīkam mukham pūretvā brahmaghosam nicchārento 'sādhu sādhu Sāriputtā' ti Mahāmoggallānattherassa sādhukāram datvā 'yathā tam Moggallāno ca sammāvyākaramāno vyākarevya, Moggallāno hi Sāriputtadhammakathiko' ti āha. Abhidhammikabhikkhū yeva kira dhammakathikā nāma, avasesā dhammam kathentā pi na dhammakathikā. Kasmā? Te hi dhammam kathentā kammantaram vipākantaram rūpārūpaparicchedam dhammantaram āloletvā kathenti. Abhidhammikā dhammantaram na ālolenti. tasmā abhidhammiko bhikkhu dhammam kathetu vā no vā pucchitakāle pana panham kathessatī Avam eva kira ekantadhammakathiko nāmā ti. sandhāva Satthā sādhukāram datvā 'sukathitam Moggallānenā ti' āha. Abhidhammam patibāhanto imasmim jinacakke pahāram deti, sabbaññūtañānam patibāhati, Satthu vesārajjañānam ativatteti,2 sotukāmam parisam visamvādeti, arivamagge āvaranam bandhati, atthārasasu bhedakaravatthūsu ekasmim sandissati, ukkhepaniyakammanissayakammatajjaniyakammaraho hoti, kammam katyauvyojetabbo vighāsādo hutvā jīvissatī ti. Athā pi evam vadevva: sace Abhidhammo buddhabhāsito yathā anekesu suttasahassesu 'ekam samayam Bhagavā Rājagahe viharatī ti' ādinā navena nidānam sajjitam evam assāpi nidānam sajjitam bhaveyyā ti. So 'Jātaka Suttanipāta-Dhammapadādīnam evarūpam nidānam n'atthi na ca tāni buddhabhāsitānī ti' patikkhipitvā uttarim pi evam vattabbo: Pandita Abhidhammo nam 'esa buddhanam yeva visayo na aññesam visavo, buddhānam okkanti pākatā, abhijāti pākatā, abhisambodhi pākatā, dhammacakkappavattanam pākatam,

¹ na dhammantaram āloļo M. ² paţinivatteti M.

yamakapatihīram pākatam, vikkamo pākato, devaloke desitabhāvo pākato, devorohanam pākatam. Yathā nāma cakkavattirañño hatthiratanam vā assaratanam vā thenetvā yānake yojetvā vicaraṇam nāma atthānam akāraṇam, cakkaratanam vā pana thenetvā palālasakate olambetvā vicaraṇam nāma atthānam akāraṇam, yojanappamānam obhāsanasamattham maṇiratanam vā pana kappāsapacchiyam pakkhipitvā valañjanam nāma atthānam akāraṇam. Kasmā? Rājārahabhaṇḍatāya. Evam evam Abhidhammo nāma añnesam avisayo sabbañnubuddhānam yeva visayo. Tesam vasena desetabbā desanā buddhānam hi okkanti pākatā... pe ... devorohanam pākatam. Abhidhammassa nidānakicam nāma n'atthi paṇḍitā ti, na hi sakkā evam vutte paravādinā sahadhammikam udāhāram udāharitum.

64. Mandalārāmavāsī Tissabhūtithero pana mahābodhinidāne 'esa Abhidhammo nāmā ti dassetum yena svāham bhikkhave vihārena pathamābhisambuddho viharāmi tassa padese na vihāsin ti' imam padesavihārasuttantam āharitvā kathesi. Dasavidho hi padeso nāma khandhapadeso āyatanapadeso dhātu-sacca-indriya-paccayākārasatipaṭthānajjhānapadeso nāma padeso dhammapadeso ti. Tesu Satthā Mahābodhimande pañcakkhandhe nippadesato paṭivijjhi, imam temāsam vedanākkhandhavasen' eva vihāsi.

Dvādasāyatanāni atthārasa dhātuyo nippadesena pativijjhi, imam temāsam dhammāyatane vedanāvasena dhammadhātuyan ca vedanāvasen' eva vihāsi.

Cattāri saccāni nippadesena paţivijjhi, imam temāsam dukkhasaccavedanāvasen' eva vihāsi.

Bāvīsatindriyāni nippadesena pattivijjhi, imam temāsam vedanāpancake indriyavasena vihāsi.

Dvādasapadikam paccayākāravattanim inippadesena paṭivijjhi, imam temāsam phassapaccayavedanāvasen' eva vihāsi.

Cattāro satipatthāne nippadesena pativijjhi, imam temāsam vedanāsatipatthānavasen' eva vihāsi.

^z paccayavaddham C.G. T.

Cattāri jhānāni nippadesena paṭivijjhi, imam temāsam jhānangesu vedanāvasen' eva vihāsi.

Nāmam nippadesena paṭivijjhi, imam temāsam tattha

vedanāvasen' eva vihāsi.

Dhamme nippadesena paţivijjhi, imam temāsam vedanātikavasen' eva vihāsi.

- 65. Evam thero padesavihārasuttantavasena Abhidhammassa nidānam kathesi: Gāmavāsi Sumanadevathero pana hetthā lohapāsāde dhammam pavattento 'ayam paravādī bāhā paggayha araññe kandanto viya asakkhikam attham karonto viya ca Abhidhamme nidānassa atthibhāvam pi na jānāti ti' vatvā nidānam kathento evam āha: Ekam samayam Bhagavā devesu viharati Tāvatimse pāricchattakamūle pandukambalasilāyam. Tatra kho Bhagavā devānam Tavatimsānam Abhidhammakatham kathesi.
- 66. Kusalā dhammā akusalā dhammā avyākatā dhammā avyākatā dhammā ti. Aññesu pana suttesu ekam eva nidānam, Abhidhamme dve nidānāni adhigamanidānam desanānidānañ ca. Tattha adhigamanidānam Dīpańkaradasabalato paṭṭhāya yāva Mahābodhipallaṅkā veditabbam, desanānidānam yāva dhammacakkappavattanā. Evam ubhayanidānasampannassa pan' assa Abhidhammassa nidānakosallattham idam tāva pañhakammam veditabbam.
- 67. Ayam Abhidhammo nāma kena pabhāvito, kattha paripācito, kattha adhigato, kena adhigato, kattha vicito, kadā vicito, kena vicito, kattha desito, kass' atthāya desito, kehi paṭiggahīto, ke sikkhanti, ke sikkhitasikkhā, ke dhārenti, kassa vacanam, kenābhatan ti?

Tatr' idam vissajjanam:

Kena pabhāvito ti? Bodhiabhinīhārasaddhāya pabhāvito.

Kattha paripācito ti? Addhacchatthesu Jātakasatesu.

Kattha adhigato ti? Bodhimule.

Kadā adhigato ti? Visākhapunnamāsiyam.

Kena adhigato ti? Sabbaññūbuddhena.

Kattha vicito ti? Bodhimande.

Kadā vicito ti? Ratanagharasattāhe.

Kena vicito ti? Sabbaññūbuddhena.

Kattha desito ti? Devesu Tāvatimsesu.

Kass' atthāya desito ti? Devatānam.

Kim attham desito ti? `Caturoghanittharanattham.

Kehi patigahīto ti? Devehi.

Ke sikkhantī ti? Sekhā ca puthujjanā kalyāņakā ca.

Ke sikkhitasikkhā ti? Arahanto khīņāsavā.

Ke dhārentī ti? Yesam vattati te dhārenti.

Kassa vacanan ti? Bhagavato vacanam arahato Sammāsambuddhassa.

Kenābhatan ti? Ācariyaparamparāya. Ayam hi Sāriputtatthero Bhaddaji Sobhito Piyajāli Piyapālo Piyadassī Kosiyaputto Siggavo Sandeho Moggaliputto Visudatto Dhammiyo Dāsako Sonako Revato ti evam ādīhi yāva sangītikālā ābhato, tato uddham tesam yeva sissānusissehī ti. Evam tāva Jambudīpatale ācariyaparamparāya ābhato imam pana dīpam.

Tato Mahindo Iddhiyo Uttiyo Bhaddanāmo ca Sambalo ete nāgā mahāpaññā Jambudīpā idhāgatā ti.

Imehi mahānāgehi ābhato tato uddham tesam yeva sissānusissasankhātāya ācariyaparamparāya yāvajjakālā ābhato. Evam ābhatassa pan' assa yan tam Dīpankaradasabalato paṭṭhāya yāva mahābodhipallankā adhigamanidānam.

Yāva Dhammacakkappavattanā desanānidānañ ca vuttam.

[Here the Dürenidāna Chapter of the Jātaka Commentary (Fausböll's Jātaka, I. pp. 2—47) follows.]

69. Tattha aññe deve dasahi thānehi adhiganhitvā yāvatāyukam dibbasampattim anubhavanto manussagana-

Sandevo C.

nāya idāni sattahi divasehi āyukkhayam pāpuņissatī ti vatvā nikilissanti, mālā milāyanti, kacchehi sedā muccanti, kāye vevaņņiyam okkamati, devo devāsanena saņthahatī ti imesu pubbanimittesu uppannesu tāni disvā suññā vata no saggā bhavissantī ti samvegajātāhi devatāhi Mahāsattassa pūritapāramībhāvam natvā imasmim idāni annam devalokam anupagantvā manussaloke uppajjitvā buddhabhāvam patte puññāni katvā cutācutā manussā devalokam paripūressantī ti cintetvā

Yato ham Tusite käye Santusito näm' aham tadā dasasahassī samāgantvā yācanti pañjalī mamam, Kālo te Mahāvīra! uppajja mātu kucchiyam sadevakan tārayanto bujjhassu amatam padan ti.+

Evam Buddhabhāvatthāya āyācito kālam dīpam desam kulam janettiyā āyuparimāņan ti imāni pañca mahāvilokanāni viloketvā katasanniṭṭhāno tato cuto Sakyarājakule paṭisandhim gahetvā tattha mahāsampattiyā parihariyamāno anukkamena bhadrayobbanam anupāpuṇi.

70. Imasmim antare sato sampajāno Ānandabodhisatto Tusitakāyā cavitvā mātu kucchim okkamatī ti ādinam suttapādānam c'eva tesam Atthakathāya ca vasena vitthāro veditabbo.

So tinnam utūnam anucchavikesu tīsu pāsādesu devalokasirim viya rajjasirim anubhavamāno uyyānakīlāya gamanasamaye anukkamena jinnavyādhimatasankhyāte tayo devadūte disvā sanjātasamvego nivattitvā catutthavāre pabbajitam disvā sādhu pabbajjā ti pabbajjāya rucim uppādetvā uyyānam gantvā tattha divasam khepetvā Mangalapokkharanītīre nisinno kappakavesam gahetvā āgatena Vissakammena devaputtena alamkatapatiyatto

¹ manussaganhanāya satthivassasahassādhikāni sattapaññāsa vassakoţiyo idāni M.

² pāpunissasī M. ³ kāye dubbannam okkamati M.

⁴ Dhp p. 117.

Rāhulabhaddassa jātasāsanam sutvā puttasinehassa balavabhāvam natvā yāva idam bandhanam na vaddhati tāvad eva nam chindissāmī ti cintetvā sāyam nagaram pavisanto:

> Nibbutā nūna sā mātā Nibbuto nūna so pitā Nibbutā nūna sā nārī Yassāyam īdiso patī ti.

71. Kisāgotamiyā nāma pitucchādhītāya bhāsitam imam gātham sutvā aham imāya nibbutapadam sāvito ti gīvato satasahassagghanakam muttāhāram muñcitvā tassā pesetvā attano bhavanam pavisitvā sirisayane nisinno niddāvasena nātakānam vippakāram disvā nibbinnahadayo Channam utthāpetvā Kanthakam āharāpetvā Kanthakam āruyha Channasahāyo dasasahassīlokadhātudevatāhi kataparivāro mahābhinikkhamanam nikkhamitvā, ten' eva rattāvasesena tīni mahārajjāni atikkamma, Anomānadītīre pabbajitvā, anukkamena Rājagaham gantvā, tattha pindāya caritvā Pandavapabbatapabbhāre nisinno Magadharājena rajjena nimantiyamāno tam patikkhipitvā sabbaññūtam patvā tassa vijitam āgamanatthāya tena gahitapatinno Ālāran ca Kālāmam Uddakan ca upasankamitvā tesam santike adhigatavisesena aparituttho chabbassāni mahāpadhānam padahitvā Visākhāpunnamadivase pāto va Senāninigame Sujātāya dinnapāyāsam paribhunjitvā Neranjarāya nadivā suvannapātim pavāhetvā Neranjarāya tīre Mahāvanasande nānāsamāpattīhi divasabhāgam vītināmetvā sāvanhasamaye sotthiyena dinnam atthatinamutthim gahetvä Kālena nāgarājena abhitthutaguņo bodhimaņdam āruyha tināni santharitvā 'na tāv' imam pallankam bhindissāmi yāva me na anupādāya āsavehi cittam vimuccissatī ti' patinnam katvā pācīnadisābhimukho nisīditvā suriye anatthamite yeva Mārabalam vidhamitvā pathamayāme pubbenivāsañāņam, majjhimayāme cutūpapātañāṇam patvā pacchimayāmāvasāne dasabalacatuvesārajjādisabbabud-

Jāt. I., 60; Mahāvastu, II., 157.

dhaganapatimanditam sabbaññutañānam paṭivijjhanto yeva imam Abhidhammanayasamuddam adhigañchi.

Evam assa adhigamanidanam veditabbam.

72. Evam adhigatābhidhammo ekapallankena nisinnasattāham animisasattāham cankamanasattāhan ca atikkamitvā catutthe sattāhe sayambhūñānādhigamena adhigatam Abhidhammam vicinitvā aparāni pi Ajapāla-Mucalindarājāyatanesu tīni sattāhāni vītināmetvā Ajapālanigrodharukkhamüle nisinno dhammagambhīratāpaccavekkhaņena appossukkatam āpajjamāno dasasahassīmahābrahmaparivārena Sahampatibrāhmunā āvācitadhammadesano buddhacakkhunā lokam oloketvā brāhmano aijhesanam ādāya 'kassa nu kho aham pathamam dhammam deseyyan' ti olokento Alar-Uddakanam kālakatabhāvam ñatvā pañcavaggiyānam bhikkhūnam bahūpakārakatam anussaritvā utthāyāsanā Kāsipuram gacchanto antarāmagge Upakena saddhim mantetvā Āsālhipunnamadivase Isipatane migadāye pañcavaggiyānam bhikkhūnam vasanatthānam patvā te ananucchavikena samudācārena saññāpetvā dhammacakkam payattento Aññākondaññatherapamukhā atthārasa brahmakotivo amatapānam pāyesi. Evam yāva Dhammacakkappavattadesanānidānam veditabbam.

Ayam ettha sankhepo, vitthäro pana sätthakathänam ariyapariyesanapabbajjäsuttädīnam vasena veditabbo.

73. Evam adhigamanidānadesanānidānasampannassa pan'assa Abhidhammassa aparāni pi Dūrenidānam Avidūrenidānam Santikenidānan ti tīni nidānāni. Tattha Dīpankarapādamūlato paṭṭhāya yāva Tusitapurā Dūrenidānam veditabbam.

Tusitapurato patthāya yāva Bodhimaņdā Avidūrenidānam.

Ekam samayam Bhagavā devesu Tāvatimsesu viharati pāricchattakamūle Paṇḍukambalasilāyam. Tatra Bhagavā devānam Tāvatimsānam Abhidhammakatham kathesī ti idam assa Santikenidānam.

Ayam tāva Nidānakathā. Idāni:

Iti me bhāsamānassa Abhidhammakatham imam, Avikkhittā nisāmetha, dullabhā hi ayam kathā ti.

Evam patiññātāya Abhidhammakathāya kathanokāso sampatto.

 Tatthāyasmā Abhidhammo nāma Dhammasanganiādīni sattappakaranāni.

Dhammasangani cittuppādakandādīnam vasena cattāri kandāni cittuppādakandam pi mātikāpadabhājaniyavasena duvidham, tattha mātikā ādi sā pi tikamātikā dukamātikā ti duvidhā.

Tattha tikamātikā ādi tikamātikāya pi kusalattikam.

75. Kusalattike pi kusalā dhammā ti idam padam. Tasmā:

Ito patthāya gambhīram Abhidhammakatham imam vuccamānam nisāmetha ekaggā sādhu sādhavo ti.

Kusalā dhammā akusalā dhammā avyākatā dhammā ti.

Ayam tāva ādipadena laddhanāmo kusalattiko nāma.

76. Sukhāya vedanāya sampayuttā dhammā, dukkhāya vedanāya sampayuttā dhammā, adukkham-asukhāya vedanāya sampayuttā dhammā ti ayam sabbapadehi laddhanāmo vedanattiko nāma.

Evam ādipadavasena vā sabbapadavasena vā sabbesam pi tikadukānam nāmam veditabbam.

Sabbe va c'ete pañcadasahi paricchedehi vavatthitā. Tikānam hi eko paricchedo dukānam catuddasa.

77. Hetū dhammā na hetū dhammā ti ādayo cha dukā. Ganthato ca atthato ca aññamaññasambandhena kaṇṇikā viya ghaṭā viya hutvā thitattā hetugocchako ti vuccati.

Tato 'pare sappaccayā dhammā appaccayā dhammā ti ādayo satta dukā aññamaññe asambandhā

¹ Dhs. p. 1-8.

kevalam dukam sāmaññena uccinitvā gocchakantare thapitattā aññehi camahantaradukehi cullakattā cullantaradukā veditabbā.

- 78. Tato param āsavadukādīnam channam dukānam vasena āsavagocchako.
- 79. Samyojanadukādīnam vasena samyojanagocchako.
- 80. Tathā gantha ogha yoga nīvaraṇadukādīnam vasena gantha ogha yoga nīvaraṇagoc-chakā.
- Parāmāsadukādīnam pañcannam vasena parāmāsagoccako ti.

Sabbe pi satta gocchakā veditabbā.

82. Tato param:

Sārammanā dhammā ti ādayo catuddasa mahantaradukā nāma.

- 83. Tato upādānadukādayo cha dukā upādānagocchako nāma.
- 84. Tato kilesadukādayo attha dukā kilesadukā nāma.
- 85. Tato param dassanena pahātabbadukādayo aṭṭhārasa dukā Abhidhammamātikāya pariyosāne ṭhapitattā piṭṭhidukā nāma.
- 86. Vijjābhāgino dhammā avijjābhāgino dhammā ti ādayo pana dvācattālīsa dukā suttantikadukā nāma. Evam sabbe p'ete pañcadasahi paricchedehi vavatthitā ti veditabbā.

Evam vavatthitā pan'ete sappadesanippadesavasena dve ca kotthāsā honti.

Etesu hi nava tikā ekasattati ca dukā sappadesānam rūpārūpadhammānam pariggahītattā sappadesā nāma.

- 87. Avasesā terasa tikā ekasattati ca dukā nippadesā nāma.
- S8. Tattha tikesu tāva vedanattiko vitakkattiko pītittiko uppannattiko atītattiko cattāro ārammanattikā ti ime nava tikā sappadesā nāma. Dukesu hetugocchakādīnam upādānagocchakapariyosānānam navannam gocchakānam pariyosāne tayo tayo dukā.

89. Kilesagocchakapariyosāne cattāro dukā:

Cittasampayuttā dhammā, cittavippayuttā dhammā, cittasamsatthā dhammā, cittavisamsatthā dhammā ti dve mahantaradukā.

- 90. Suttantikadukesu adhivacanadukam² paññattidukam niruttidukam nāmarūpadukan ti ime cattāro duke thapetvā avasesā atthatimsa dukā cā ti ete sappadesā nāma vuttā. Avasesā tikadukā sabbe pi nippadesā ti veditabbā.
- 91. Idāni kusalā dhammā ti ādīnam mātikāpadānam ayam anupubbavannanā. Kusalasaddo tāva ārogyānavajjacchekasukhavipākesu dissati. Ayam hi kacci nu bhoto kusalam kacci nu bhoto anāmayan ti ādisu ārogye dissati. Katamo pana bhante kāyasamācāro kusalo? Yo kho mahārāja kāyasamācāro anavajjo ti ca puna ca param bhante ekadānuttariyam yathā Bhagavā dhammam deseti. Kusalesu dhammesū ti ca evam ādisu anavajje.

Kusalo tvam rathassa angapaccangānam, kusalā naccagītassa sikkhitā caturitthiyo ti ādisu cheke.

Kusalānam bhikkhave dhammānam samādānahetu, kusalassa kammassa katattā upacitattā ti ādisu sukhavipāke. Svāyam idha ārogye pi anavajje pi sukhavipāke pi vattatī ti

92. Dhammasaddo panāyam pariyattihetuguṇanissattanijjīvatādīsu dissati. Ayam hi dhammam pariyāpuṇāti suttam geyyan ti ādisu pariyattiyam dissati.

Hetumhi nanam dhammapatisambhida ti adisu hetumhi.

Na hi dhammo adhammo ca ubho samavipākino Adhammo nirayam neti, dhammo pāpeti suggatin ti

âdisu guņe dissati.

93. Tasmim kho pana samaye dhammā honti dhammesu dhammānupassī viharatī ti ādisu nissattanijjīvatāyain. Svāyam idhāpi nissattanijjīvatāyam eva vattati.

² Dhs. p. 7.

Vacanattho pan' ettha kucchite pāpadhamme salayanti calayanti kappenti viddhamsentī ti kusalā.

Kucchitena vā ākārena sayantī ti kusā. Te akusalasankhāte kuse lunanti chindantī ti kusalā.

Kucchitānam vā sānato tanukaranato osānakaranato nāņam kusam nāma. Tena kusena lātabbā ti kusalā gahetabbā pavattetabbā ti attho. Yathā vā kusā ubhayabhāgagatam hatthappadesam lunanti evam ime ti pi uppannānuppannabhāvena ubhayabhāgagatam sankilesapakkham lunanti tasmā kusā viya lunantī ti pi kusalā.

94. Attano pana sabhāvan dhārentī ti dhammā. Dhāriyanti vā paccayehi dhāriyanti vā yathā sabhāvato ti dhammā.

Na kusalā akusalā mittapaţipakkhā amittā viya lobhādipaṭipakkhā alobhādayo viya kusalapaṭipakkhā ti attho.

95. Na vyākatā ti avyākatā. Kusalākusalabhāvena akathitā ti attho.

Tesu anavajjasukhavipākalakkhaņā kusalā, sāvajjadukkhavipākalakkhaņā akusalā, avipākalakkhaņā avyākatā.

96. Kim pan' etani kusala ti va dhamma ti va admi ekatthani udahu nanatthani ti? kim c'ettha yadi tava ekatthani kusala dhamma ti idam kusalakusala ti vuttasadisam hoti? Atha nanatthani. Tikadukanam chakkacatukkabhavo apajjati padanan ca asambandho. Yatha hi 'kusala rupam cakkhuma' ti vutte atthavasena annamanam anolokentanam padanam na koci sambandho, evam idhapi padanam asambandho apajjati.

Pubbāparasambandharahitāni ca padāni nippayojanāni nāma honti. Yā pi c'esā parato katame dhammā kusalā ti pucchā tāya pi saddhim virodho āpajjati. Neva hi dhammā kusalā atha ca pan' idam vuccati katam e

dhammā kusalā ti.

97. Aparo nayo: Yadi etani ekatthani tinnam dhammanam ekatta kusaladinam pi ekattam apajjati. Kusaladipadanam hi tinnam dhammanam dhammabhavena ekattam, tasma dhammattayena saddhim atthato ninnatattanam kusaladinam pi ekattam apajjati. Yad eva kusalan tam akusalan tam avyakatan ti. Atha pi tinnam dhammanam ekattam na sampaticchatha 'anno kusalaparo dhammo añño akusalaparo añño avyākataparo 'ti vadatha. Evam sante dhammo nāma bhāvo bhāvato ca añño abhāvo ti kusalaparā bhāvasankhātā dhammā, añño akusalaparo dhammo abhāvo siyā. Tathā avyākataparo. Tehi ca añño kusalaparo pi. Etam abhāvattam āpannehi dhammehi na aññe kusalādayo pi abhāvā yeva siyun ti.

Sabbam etam akāraṇam kasmā yathānumati? Vohāraviddhito. Vohāro hi yathā yathā atthesu anumato sampaticchito tathā tath' eva siddho na cāyam kusalā dhammā ti ādisu kusalapubbo dhammābhilāpo dhammaparo ca kusalābhilāpo yathā kusalākusalā ti evam atthavisesabhāvena panditehi sampaticchito na ca kusalā rūpam cakkhumā saddo viya añāmañām anolokitatthabhāvena. Kusalasaddo pan' ettha anavajjasukhavipākasankhātassa atthassa jotanabhāvena sampaticchito akusalasaddo sāvajjadukhavipākatthajotakattena, avyākatasaddo avipākatthajotakattena, dhammasaddo sabhāvadhāranādiatthajotakattena.

98. So etesam añiataranantare vuccamano attano atthasamañiam dipeti, sabbe va hi ete sabhavadharanadina lakkhanena dhamma kusaladisadda capi dhammasaddassa purato vuccamana attano atthavisesam tassa dipenti. Dhammo hi kusalo va hoti akusalo va avyakato va evam etehi visum visum vuccamana attano attano atthamattadipakattena saha vuccamana attano atthasamañiam atthavisesam dipakattena loke panditehi sampaticchita. Tasma yad evam ettha ekatthananatthatam vikappetva dosaropanakaranam vuttam sabbam etam akaranam.

Ayan tāva kusalattikassa anupadavannanā, iminā vuttanayena sesatikadukānam nayo pi veditabbo, ito param pana visesamattam eva vakkhāma.

99. Sukhāya vedanāya sampayuttā ti ādisu sukhasaddo tāva sukhavedanā sukhamūlasukhārammanasukhahetusukhapaccayatthāna-avyāpajjhanibbānādisu dissati.

Ayam hi sukhassa ca pahāṇā ti ādisu sukhavedanāya dissati. Sukho buddhānam uppādo, sukhā virāgatā loke ti ādisu sukhamūle. Yasmā ca kho Mahāli rūpam sukham sukhānupatitam sukhāvakkantan ti ādisu sukhārammaņe.

Sukhass' etam bhikkhave adhivacanam yad idam puññānī ti ādisu sukhahetumhi.

Yāvañ c'idam bhikkhave na sukaram akkhānena pāpuņitum yāva sukhā saggā na te sukham pajānanti ye na passanti nandanan ti ādisu sukhapaccayatthāne.

Ditthadhammasukhavihārā ete dhammā ti ādisu avyāpajjhe.

Nibbānam paramam sukhan ti ādisu nibbāne.

Idha panāyam sukhavedanāyam eva datthabbo.1

100. Vedanāsaddo viditā vedanā me uppajjantī ti ādisu vedayitasmim yeva vaţţati.

Dukkhasaddo dukkhavedanādukkhavatthudukkhārammaṇadukkhapaccayaṭṭhānādisu dissati. Ayaṃ hi dukkhassa ca pahānā ti ādisu dukkhavedanāya dissati.

Jäti pi dukkhä ti ädisu dukkhavatthusmim. Yasmä ca kho Mahäli rūpam dukkham dukkhänupatitam dukkhävakkantan ti ädisu dukkhärammane.

Dukkho pāpassa uccayo ti ādisu dukkhapaccaye.

Yāvañ c'idam bhikkhave na sukaram akkhānena pāpuņitum yāva dukkhā nirayā ti ādisu dukkhapaccayaṭṭhāne.

Idha panāyam dukkhavedanāyam eva datthabbo.

Vacanattho pan'ettha sukhayatī ti sukhā, dukkhayatī ti dukkhā.

Na dukkhā na sukhā ti adukkhamasukhā. Makāro padasandhivasena vutto. Sabbā pi ārammaņarasam vediyanti anubhavantī ti vedanā.

101. Tā su iţţhānubhavanalakkhanā sukhā aniţţhānubhavanalakkhanā dukkhā ubbayaviparītānubhavanalakkhanā adukkhamasukhā.

Yo panāyam tīsu pi padesu sampayuttasaddo tass' attho. Samam pakārehi yuttā ti sampayuttā.

Katarehi pakārehī ti? Ekuppādādīhi.

¹ Dhs. p. 1, sukhāya vedanāya, etc.

N'atthi keci dhammā kehici dhammehi sampayuttā ti? Āmantā. Iti hi imassa paūhassa paṭikkhepena nu atthi keci dhammā kehici dhammehi sahagatā sahajātā saṃsaṭṭhā ekuppādā ekanirodhā ekavatthukā ekārammaṇā ti.

Evam ekuppādādīnam vasena sampayogattho vutto.

Iti imehi ekuppādādīhi samam pakārehi yuttā ti sampayuttā.

102. Vipākattike aññamaññam visiţţhānam kusalākusalānam pākā ti vipākā.

Vipakkabhāvam āpannānam arūpadhammānam etam adhivacanam.

Vipākadhammadhammā ti vipākasabhāvadhammā.

Yathā jātijarāsabhāvā jātijarāpakatikā sattā jātidhammā ti jarādhammā ti vuccanti, evam vipākajanakattena vipākasabhāvā vipākapakatikā dhammā ti attho.

Tatiyapadam ubhayasabhāvapaṭikkhepavasena vuttam.

103. Upādinnupādāniyattike ārammaņakaraņavasena taņhādīhi upetena kammunā āciņņā phalabhāvena gahitā ti upādinnā.

Ārammaņabhāvam upagantvā upādānasambandhanena upādānānam hitā ti upādāniyā. Upādānassa ārammaņapaccayabhūtānam etam adhivacanam.

Upādinnā ca te upādāniyā ca upādinnupādāniyā. Sāsavakammanibbattānam rūpārūpadhammānam etam adhivacanam.

Iminā nayena sesapadadvayena paţisedhasahito attho veditabbo.

104. Sankilitthasankilesattike sankilesetī ti sankileso. Vibādhati upatāpeti cā ti attho.

Sankilesena samannāgatā sankiliţţhā.

Attānam ārammaņam katvā pavattanena sankilesam arahanti sankilese vā niyuttā tassa ārammaņabhāvam anatikkamanato ti sankilesikā sankilesassa ārammaņapaccayabhūtānam etam adhivacanam.

Sankilitthā ca te sankilesikā cā ti sankilitthasankilesikā. Sesapadadvayam pi purimattike vuttanayen'eva veditabbam. 105. Vitakkattike sampayogavasena vattamänena saha vitakkena savitakkä, saha vicärena savicärä.

Savitakkā ca te savicārā ti savitakkasavicārā, ubhayarahitā avitakkaavicārā. Vitakkavicāresu vicāro va mattā param pamāṇam etesan ti vicāramattā. Vicārato uttarim vitakkena saddhim sampayogam na gacchantī ti attho. Avitakkā ca te vicāramattā cā ti avitakkavicāramattā.

106. Pītittike pītiyā saha ekuppādādibhāvam gatā ti pītisahagatā pītisampayuttā ti attho.

Sesapadadvaye pi es'eva nayo.

107. Upekhā ti c'ettha adukkhamasukhā vedanā vuttā. Sā hi sukhadukkhā kārappavattim upekhati majjhattākārasanthitattā tenākārena ca pavattatī ti upekhā.

Iti vedanāttikato padadvayam eva gahetvā nippītikasukhassa sappītikasukhato visesadassanavasena ayan tiko vutto.

- 108. Dassanattike dassanenā ti sotāpattimaggena. So hi pathamam nibbānam dassanato dassanan ti vutto.
- 109. Gotrabhū pana kim cāpi paṭhamataram nibbānam passati? Yathā pana rañño santikam kenacid eva karanīyena āgato puriso dūrato va rathikāya carantam hatthikkhandhagatam rājānam disvā pi 'dittho te rājā ti ' puttho disvā kattabbakiccassa akatattā 'na passāmī ti 'āha, evameva nibbānam disvā kattabbassa kiccassa kilesappahānassābhāvā na dassanan ti vuccati. Tam hi ñāṇam maggassa āvajjanatthāne tiṭṭhati.
- 110. Bhāvanāyā ti sesamaggattayena. Sesamaggattayam hi pathamamaggena diṭṭhasmiñ ñeva dhamme bhāvanāvasena uppajjati adhiṭṭhapubbam kiñci na passati tasmā bhāvanā ti vuccati.

Tatiyapadam ubhayapatikkhepavasena vuttam.

Tadanantarattike dassanena pahātabbo hetu etesan ti dassanena pahātabbahetukā. Dutiyapade pi es'eva nayo.

111. Tatiyapade neva dassanena na bhāvanāya pahātabbo hetu etesan ti evam attham agahetvā neva dassanena na bhāvanāya pahātabbo hetu etesam atthī ti evam attho gahetabbo. Itarathā hi ahetukānam agahanam bhaveyya. Hetu yeva hi tesam natthi yo dassanabhāvanāhi pahātabbo siyā. Sahetukesu pi hetuvajjānam gahanam āpajjati na hetunam. Hetu yeva hi etesam neva dessanena na bhāvanāya pahātabbo ti vutto. Na te dhammā ubhayam pi etam anadhippetam, tasmā n'eva dassanena na bhāvanāya pahātabbo hetu etesam atthī ti neva dassanena na bhāvanāya pahātabbahetukā ti ayam attho gahetabbo.

112. Ācayagāmittike kammakilesehi āciyyatī ti ācayo. Patisandhicutigatipavattānam etam nāmam.

Tassa kāraņam hutvā nipphādanabhāvena tam ācayam gacchanti yassa vā pavattanti tam puggalam yathāvuttam eva ācayam gamentī ti pi ācayagāmino.

Säsavakusalākusalānam etam adhivacanam.

Tato eva ācayasakkhātā cayā apetattā nibbānam apetacayā ti apacayo. Tam ārammaṇam katvā pavattanato apacayam gacchantī ti apacayagāmino. Ariyamaggānam etam adhivacanam.

Api ca pākāram itthakavaddhakī viya pavattam ācinantā gacchantī ti ācayagāmino. Tena citam citam viddhamsa-yamāno puriso viya tad eva pavattam apacinantā gacchanti ti apacayagāmino.

Tatiyapadam ubhayapatikkhepena vuttam.

, 113. Sekhattike tīsu sikkhāsu jātā ti pi sekhā. Sattannam sekhānam ete ti pi sekhā. Apariyositasikkhattā sayam eva sikkhantī ti pi sekhā. Uparisikkhitabbābhāvato na sekkhā ti asekkhā. Vuddhippattā vā sekkhā ti pi asekkhā. Arahattaphaladhammānam etam adhivacanam. Tatiyapadam ubhayapatikkhepena vuttam.

114. Parittattike samantato khanditattā appamattakam parittan ti vuccati parittam gomayapindan ti ādisu viya. Ime pi appānubhāvatāya parittā viyā ti parittā kāmāvacaradhammānam etam adhivacanam. Kilesavikkhambhanasamatthatāya vipulaphalatāya dīghasantānatāya ca mahantabhāvamgatā mahantehi vā uļāracchandaviriyacittapañnehi gatā patipannā ti pi mahaggatā.

Pamāṇakarā dhammarāgādayo pamāṇam nāma. Ārammaṇato vā sampayogato vā natthi etesam pamāṇam pamāṇassa ca paṭipakkhā ti appamāṇā.

Parittārammaņattike parittam ārammaņam etesan ti

parittārammanā. Sesapadadvaye pi es eva nayo.

115. Hīnattike hīnā ti lāmakā akusalā dhammā, hīnapaņītānam majjhe bhāvā ti majjhimā, avasesā tebhūmakā dhammā. Uttamaṭṭhena anappakaṭṭhena ca paṇītā lokuttarā dhammā.

116. Micchattattike hitasukhāvahā me bhavissantī ti evam āsimsitā pi tathā abhāvato asubhādīsu yeva subhan ti ādi viparītapavattito za micchāsabhāvā ti micchattā, vipākadāne sati khandhabhedānantaram eva vipākadānato niyatā. Micchattā ca te niyatā cā ti micchattaniyatā vuttaviparītena atthena sammāsabhāvā ti. Sammattā sampattā ca te niyatā ca anantaram eva phaladānenā ti sampattaniyatā. Übhayato pi na niyatā ti aniyatā.

117. Maggārammaņattike nibbānam maggati gavesati kilese vā mārento gacchatī ti maggo. Maggo ārammaņam

etesan ti maggarammana.

Atthangiko pi maggo paccayatthena etesam hetü ti maggahetukā. Maggasampayuttā vā hetū ti maggahetu maggo vā hetū ti maggahetu. Te etesam hetū ti maggahetukā. Sammāditthi sayam maggo ceva hetu ca iti maggo hetu etesan ti pi maggahetukā, adhibhavitvā pavattanatthena maggo adhipati etesan ti maggādhipatino.

118. Uppannattike uppādato paṭṭhāya yāva bhavangā uddham pannāgatā pavattā ti uppannā, na uppannā ti anuppannā. Pariniṭṭhitakāranekadesattā avassam uppajijissantī ti uppādino.

119. Atītattike attano sabhāvam uppādādilakkhaņam vā patvā atikkantā ti atītā, tadubhayam pi na āgatā ti anāgatā. Tam kāraņam paţicca uppannā ti paccuppannā.

120. Anantarattike atītam ārammaņam etesan ti atītārammaņā. Sesapadadvaye pi es'eva nayo.

¹ subhādiviparītaº Atthayoj.

121. Ajjhattattike evam pavattamānā 'mayam attā ti gahaņam gamissāmā ti 'iminā viya adhippāyena attānam adhikāram katvā pavattā ti ajjhattā.

Ajjhattasaddo panāyam gocarajjhatte niyakajjhatte

ajjhattajjhatte visayajjhatte ti catūsu atthesu dissati.

Ten' Ānanda bhikkhunā tasmim yeva purimasmim samādhinimitte ajjhattam eva cittam santhapetabbam. Ajjhattarato samāhito ti ādisu hi ayam gocarajjhatte dissati.

Ajjhattam sampasādanam ajjhattam vā dhammesu dhammānupassī viharatī ti ādisu niyakajjhatte.

Cha ajjhattikāni āyatanānī ti ādisu ajjhattajjhatte.

Ayam kho pan' Ānanda vihāro Tathāgatena abhisambuddho yad idam sabbanimittānam amanasikārā ajjhattam suñnatam upasampajja viharatī ti visayajjhatte issariyatthāne ti attho.

Phalasamāpattīhi buddhānam issariyatthānam nāma.

Idha pana niyakajjhatte adhippeto tasmā attano santāne pavattā pāṭipuggalikā dhammā ajjhattā ti veditabbā.

122. Tato bahibhūtā pana indriyabaddhā vā anindriya-

baddhā vā bahiddhā nāma.

Tatiyapadam tadubhayavasena vuttam.

123. Anantarattiko te yeva tippakāre pi dhamme āram-

maņam katvā pavattanavasena vutto.

124. Sanidassanattike daṭṭhabbabhāvasankhātena saha nidassanenā ti sanidassanā, paṭihananabhāvasankhātena saha paṭighenā ti sappaṭighā, sanidassanā ca te sappaṭighā cā ti sanidassanasappaṭighā, natthi etesam daṭṭhabbabhāvasankhātam nidassanan ti anidassanā, anidassanā ca te vuttanayen'eva sappaṭighā cā ti anidassanasappaṭighā.

Tatiyapadam ubhayapatikkhepena vuttam.

Ayam tāva tikamātikāya anupubbavannanā.

125. Dukamātikāya pana tikesu anāgatapadavannanam yeva karissāma.

Hetugocchake^z tāva hetudhammā ti mūlatthena hetusankhātā dhammā. Hetu dhammā ti pi pātho.

¹ Dhs. p. 2., Hetū dhammā, etc.

Na hetū ti tesam yeva paţikkhepavacanam sampayogato pavattena saha hetunā ti sahetukā.

Tath'eva pavatto natthi etesam hetū ti ahetukā.

Ekuppādādinā i hetunā sampayuttā ti hetusampayuttā. Hetunā vippayuttā ti hetuvippayuttā imesañ ca dvinnam pi dukānam kiñcāpi atthato nānattam natthi desanāvilāsena pana tathā bujjhantānam vā puggalānam ajjhāsayavasena vuttā.

126. Tato param pathamadukam dutiyatatiyehi saddhim yojetvā tesam hetunahetuādīnam padānam vasena yathā sambhavato apare pi tayo dukā vuttā, tattha yath'eva hetū c'eva dhammā sahetukā cā ti etam sambhavati tathā hetū c'eva dhammā ahetukā cā ti. Idam pi yathā sahetukā c'eva dhammā na ca hetū ti etam sambhavati tathā ahetukā c'eva dhammā na ca hetū ti. Idam pi hetusampayuttā dukena saddhim yojanāya pi es'eva nayo.

Tatra yad etam na hetukā dhammā sahetukā pi ahetukā pī ti siddhe. Na hetu kho pana dhammā ti atirittam. Kho panā ti padam vuttam. Tassa vasena ayam atirekattho sangahito ti veditabbo.

Katham na kevalam na hetudhammā? Sahetu-ahetukā icc'eva. Atha kho aññe pi aññathā pī ti idam vuttam hoti. Yath'eva hi na hetudhammā sahetukā pi ahetukā pi evam hetudhammā sahetukā pi ahetukā pi. Evam na hetudhammā hetusampayuttā pi hetuvippayuttā pī ti.

127. Cullantaradukesu attano nipphādakena saha paccayenā ti sappaccayā, natthi etesam uppāde vā thitiyam vā paccayo ti appaccayā.

Paccayehi samāgantvā katā ti sankhatā, na sankhatā ti asankhatā.

Avinibbhogavasena rūpam etesam atthī ti rūpino, tathāvidham natthi etesam rūpan ti arūpino.² Rūpalakkhaņam vā rūpam tam etesam atthī ti rūpino, na rūpino arūpino.

Lokiyā dhammā ti loko vuccati lujjanapalujjanatthena vattam. Tasmim pariyāpannabhāvena loke niyuttā ti lokiyā.

Ekuppādāditāya T. M. ² Dhs. p. 3.

Tato uttinnā ti uttarā. Loke apariyāpannabhāvena lokato uttarā ti lokuttarā.

Kenaci viññeyyā ti cakkhuviññāṇādīsu kenaci etena cakkhuviññāṇena vā sotaviññāṇena vā vijānitabbā.

Kenaci na viññeyyā ti ten' eva cakkhuviññāņena vā sotaviññāņena vā vijānitabbā.

Evam sante dvinnam pi padānam atthanānattato duko hoti.

128. Āsavagocchake āsavantī ti āsavā. Cakkhuno pi ... pe ... manato pi sandanti pavattantī ti vuttam hoti, dhammato yāva gotrabhū, okāsato yāva bhavaggam savantī ti vā āsavā. Ete dhamme etaň ca okāsam anto karitvā pavattantī ti attho. Anto karanattho hi ayam ākāro. Cirapārivāsiyatthena madirādayo āsavā viyā ti pi āsavā. Lokasmim hi cirapārivāsikā madirādayo āsavā ti vuccanti.

Yadi ca cirapārivāsikatthena āsavā ete yeva bhavitum arahanti. Vuttam h'etam:

Purimā bhikkhave koti na paññāyati avijjāya ito pubbe avijjā nāhosī ti ādi.

Äyatam vā samsāradukkham savanti pasavantī ti āsavā tato aññe no āsavā nāma.

Attānam ārammaņam katvā pavattehi saha āsavehī ti sāsavā evam pavattamānā, natthi etesam āsavā ti anāsavā. Sesam hetugocchake vuttanayen'eva veditabbam.

Ayam pana viseso: yathā tattha na hetu kho pana dhammā sahetukā pi ahetukā pī ti ayam osānaduko pathamadukassa dutiyapadam ādimhi thapetvā vutto. Evam idha no āsavā kho pana dhammā sāsavā pi anāsavā pī ti na vuttā.

Kiñcāpi na vutto atha kho ayañ ca añño ca bhedo tattha vuttanayen'eva veditabbo.

129. Samyojanagocchake yassa samvijjanti tam puggalam vattasmim samyojenti bandhantī ti samyojanā.

Tato aññe no samyojanā nāma.

Ārammaṇabhāvam upagantvā samyojanasamvaddhanena samyojanānam hitā ti samyojanīyā samyojanassa ārammaṇapaccayabhūtānam etam adhivacanam. Na samyojanīyā asamyojanīyā. Sesam hetugocchake vuttanayen'eva veditabbam.

130. Ganthagocchake yassa samvijjanti tam cutipaţisandhivasena vaţţasmim ganthenti ghaţentī ti ganthā. Tato añŭe no ganthā ārammaṇakaraṇavasena ganthehi ganthitabbā ti ganthaniyā. Sesam hetugocchake vuttanayen'eva yojetabbam.

Yathā ca idha evam ito paresu pi vuttāvasesam tattha tattha vuttanayen'eva veditabbam.

 Oghagocchake yassa samvijjanti tam vattasmim ohananti osīdāpentī ti oghā.

Ārammaņam katvā atikkamaniyato oghehi atikkamitabbā ti oghaniyā oghānam ārammaņadhammā evam veditabbā.

- 132. Yogagocchake yassa samvijjanti tam vattasmim yojentī ti yogā. Yoganīyā oghanīyā viya veditabbā.
- 133. Nīvaraņagocchake cittam nīvaraņan ti pariyonandhantī ti nīvaraņam. Nīvaraņīyā samyojanīyā viya veditabbā.
- 134. Parāmāsagocchake dhammānam yathābhūtam aniccādiākāram atikkamitvā niccan ti ūdivasena pavattamānā parato āmasantī ti parāmāsā. Parāmāsehi ārammanakaranavasena parāmaṭṭhattā parāmaṭṭhā. Mahantaradukesu ārammaṇam agahetvā appavattito saha ārammaṇenā ti sārammaṇā, natthi etesam ārammaṇan ti anārammaṇā.

Cintanatthena cittam vicittatthena vā cittam.

Avippayogavasena cetasmim niyuttā ti cetasikā.

Nirantarabhāvūpagamanatāya uppādato yāva bhangā cittena saṃsaṭṭhā ti cittasaṃsaṭṭhā.

Ekato pavattamänä pi nirantarabhävam anupagamanatäya cittena visamsatthä ti cittavisamsatthä.

Samutthahanti etenä ti samutthänam. Cittam samutthänam etesan ti cittasamutthänä.

Saha bhavantī ti sahabhuno.

Cittena sahabhuno cittasahabhuno.

Anuparivattantī ti anuparivattino. Kim anuparivattanti? Cittam. Cittassa anuparivattino cittānuparivattino.

Cittasamsatthā va te cittasamutthānā yeva cā ti cittasamsatthasamutthānā. Cittasamsatthā ca te cittasamutthānā ca cittasahabhuno evam cā ti cittasamsatthasamutthānasahabhuno.

Cittasamsatthā ca te cittasamutthānā ca cittānuparivattino eva cā ti cittasamsatthasamutthānānuparivattino. Sesāni sabbapadāni vuttapadānam patikkhepavasena veditabbāni.

Ajjhattajjhattam sandhāya ajjhattattike vuttavasena ajjhattā va ajjhattikā. Tato bahibhūtā ti bāhirā.

Upādiyant'eva bhūtāni na bhūtā viya. Upādiyantī ti upādānā, na upādiyant'evā ti nūpādā.

135. Upādānagocchake bhusam ādiyantī ti upādānā. Daļhagāham gaņhantī ti attho. Tato aññe no upādānā.

136. Kilesagocchake sankilitthattike vuttanayen'eva attho veditabbo.

137. Piţţhidukesu kāme avacarantī ti kāmāvacarā, rūpe avacarantī ti rūpāvacarā, arūpe avacarantī ti arūpāvacarā.

Ayam ettha sankhepo, vittharo pana parato avibhavissati.

Tebhūmakavatte pariyāpannaantogadhā ti pariyāpannā, tasmin na pariyāpannā ti apariyāpannā.

Vattamūlam chindantā nibbānam ārammanam katvā vattato niyyantī ti niyyānikā. Iminā lakkhanena na niyyantī ti aniyyānikā.

Cutiyā vā attano vā pavattiyā anantaram phaladāne niyatattā niyatā. Tathā aniyatattā aniyatā.

Aññe dhamme uttaranti pajahantī ti uttarā, attānam uttaritum samatthehi saha uttarehī ti sauttarā, natthi etesam uttarā ti anuttarā, raṇanti etehī ti raṇā. Yehi abhibhūtā sattā nānappakārena kandanti paridevanti tesam rāgādīnam etam adhivacanam. Sampayogavasena pahānekatthatāvasena ca saha raṇehī ti saraṇā. Tena kāranena natthi etesam raṇā ti araṇā.

138. Suttantikadukesu sampayogavasena vijjam bhajantī ti pi vijjābhāgino, vijjābhāge vijjākotthāse vattantī ti pi vijjābhāgino.

Tattha vipassanā ňāṇam manomayiddhi cha abhinnā ti attha vijjā purimena atthena tāhi sampayuttā dhammā pi vijjābhāgino. Pacchimena atthena tāsu yā kāci ekā vijjā vijjā, sesā vijjābhāgino ti. Evam vijjā pi vijjāya sampayuttā dḥammā pi vijjābhāgino tveva veditabbā.

Idha pana sampayuttā dhammā va adhippetā.

139. Sampayogavasen'eva avijjam bhajantī ti pi avijjābhāgino, avijjābhāge avijjākotthāse vattantī ti pi avijjābhāgino. Tattha dukkhapaticchādakam tamosamudayādipaticchādakan ti catasso avijjā.

Purimanayen'eva tā pi sampayuttadhammā pi avijjābhāgino. Pacchimena atthena tāsu yā kāci ekā avijjā avijjā, sesā avijjābhāgino ti.

Evam avijjā pi avijjāsampayuttā dhammā pi avijjābhāgino tveva veditabbā.

Idha pana sampayuttä dhammä va adhippetä.

- 140. Puna anajjhottharaṇabhāvena kilesandhakāraṃ viddhaṃsetuṃ asamatthatāya vijju upamā etesan ti vijjūpamā, nissesaviddhaṃsanasamatthatāya vajiraṃ upamā etesan ti vajirūpamā.
- 141. Bālesu thitattā bālā, yattha thitā tadupacārena bālā, paņditesu thitattā paņditā.

Bālakarattā vā bālā, paņditakarattā vā paņditā.

142. Kanhā ti kālakā cittassa apabhassarabhāvakaranā. Sukkā ti odātā tathā cittassa pabhassarabhāvakaranā.

Kanhābhijātihetuto vā kanhā. Sukkābhijātihetuto vā sukkā.

- 143. Idha c'eva samparāye va tapantī ti tapanīyā. Na tapanīyā atapanīyā.
- 144. Adhivacanadukādayo tayo atthato ninnakaraṇā. Vyañjanam ev'ettha nānam. Sirivaddhako dhanavaddhako ti ādayo hi vacanamattam eva adhikāram katvā pavattā adhivacanā nāma.

Adhivacanānam pathā adhivacanapathā.

- 145. Abhisankharontī ti kho bhikkhave, tasmā sankhārā ti. Evam nidhāretvā sahetukam katvā vuccamānā abhilāpā. Niruttīnam pathā niruttipathā.
- 146. Takko vitakko sankappo ti evam tena tena pakārena nāpanato pannatti nāma. Pannattīnam pathā pannattipathā.

9197 9197

Ettha ca ekam dukam vatvā pi itare samvacane payojanam hetugocchake vuttanayen'eva veditabbam.

147. Nāmarūpaduke nāmakaraṇaṭṭhena nāmaṭṭhena namanaṭṭhena ca nāmam, ruppanaṭṭhena rūpaṇa.

Ayam ettha sankhepo, vitthāro pana nikkhepakaņde āvibhavissati.

- 148. Avijjā ti dukkhādisu aññāņam. Bhavatanhā ti bhavapatthanā.
- 149. Bhavadiţţhī ti bhāvo vuccati, sassatam sassatavasena uppajjanadiţţhi. Vibhavadiţţhī ti vibhavo vuccati.
- 150. Ucchedam ucchedavasena uppajjanadiţţhi, sassato attā ca loko cā ti pavattā diţţhi sassatadiţţhi.

Ucchijjissatī ti pavattā ucchedadiţţhi.

151. Antavā ti pavattā diţţhi antavādiţţhi. Anantavā ti pavattā diţţhi anantavādiţţhi.

Pubbantam anugatā diţţhi pubbantānudiţţhi, aparantam anugatā diţţhi aparantānudiţţhi.

- 152. Ahirikan ti yam na hiriyati hiriyitabbenā ti evam vitthāritā nillajjatā. Anottappan ti yam na ottapati ottapitabbenā ti evam vitthārito abhāyanakaākāro.
 - 153. Hirīyanā hiri, ottapanā ottappam.

154. Dovacassatādisu dukkham vaco. Etasmim vippaţikulabhāgimhi¹ vipaccanīkasāte anādare puggale ti dubbaco.

Tassa kammam dovacassam, tassa bhāvo dovacassatā. Pāpā assaddhādayo puggalā. Etassa mitto ti pāpamitto, tassa bhāvo pāpamittatā.

- 155. Sovacassatā ca kalyāņamittatā ca vuttapaṭipakkhanayena veditabbā.
- 156. Pañca pi āpattikkhandhā āpattiyo satta pi āpattikkhandhā āpattiyo ti. Evam vuttāsu āpattīsu kusalabhāvo āpattikusalatā. Tāhi āpattīhi vuṭṭhāne kusalabhāvo āpatti-uṭṭhānakusalatā.
 - 157. Samāpattīsu kusalabhāvo samāpattikusalatā.

Samāpattīnam appanā paricchedapaññāy'etam adhivacanam.

¹ vippatikulavāhimhi (?) M.

Samāpattīhi vutthāne kusalabhāvo samāpattivutthānakusalatā.

158. Atthārasasu dhātūsu kusalabhāvo dhātukusalatā. Tāsam yeva dhātūnam manasikāre kusalabhāvo manasikārakusalatā.

Cakkhāyatanādisu kusalabhāvo āyatanakusalatā.

Dvādasange paţicca samuppāde kusalabhāvo paţiccasamuppādakusalatā.

- 160. Tasmim tasmim thäne kusalabhävo thänakusalatä. Thänan ti käranam vuccati. Tasmim hi tadäyattavuttitäya phalam titthati näma, tasmä thänan ti vuttam. Atthäne kusalabhävo atthänakusalatä.
 - Ujubhāvo ajjavo, mudubhāvo maddavo.
- 162. Adhivāsanasankhāto khamanabhāvo khanti. Suratabhāvo soraccam.
- 163. Sammodakamudubhāvasankhāto sakhilabhāvo sākhalyam.

Yathā parehi saddhim attano chiddam na hoti evam dhammāmisehi paţisantharanam paţisanthāro.

164. Indriyasamvarabhedasankhāto manachatthesu indriyesu aguttadvārabhāvo indriyesu aguttadvāratā. Paṭiggahanaparibhogavasena bhojane mattam ajānanabhāvo bhojane amattaññutā.

Anantaraduko vuttapatipakkhanayena veditabbo.

165. Sativippaväsasankhäto mutthassatibhävo mutthassaccam.

Asampajaññabhāvo z asampajaññam.

Saratī ti sati, sampajānātī ti sampajaññam.

- 167. Appatisankhāne akampanatthena patisankhātam balam patisankhānabalam, viriyasīsena satta bojjhange bhāventassa uppannabalam bhāvanābalam.
- 168. Paccanīkadhamme sametī ti samatho, aniccādivasena vividhena ākāreņa passatī ti vipassanāsamatho, tam ākāram gahetvā puna pavattetabbassa samathassa nimittavasena samathanimittam.

Paggahanimitte pi es' eva nayo.

¹ Asampajānanabhāvo M. C.G.

- 169. Sampayuttadhamme pagganhātī ti paggaho, na vikkhipatī ti avikkhepo.
- 170. Sīlavināsakaasamvarasankhātā sīlassa vipatti sīlavipatti. Sammāditthivināsakamicchāditthisankhātā ditthiyā vipatti ditthivipatti.
- 171. Soraccam eva sīlass' upasampādanato sīlaparipūraņato sīlassa sampadā ti sīlasampadā.

Ditthipāripūrībhūtam ñāṇam ditthiyā sampadā ti ditthisampadā.

172. Visuddhabhāvam pattā sīlasankhātā sīlassa visuddhi sīlavisuddhi, nibbānasankhātam visuddhim pāpetum samatthā dassanasankhātā diţţhiyā visuddhi diţthivisuddhi.

Diţţhivisuddhi kho pana yathā diţţhissa ca padhānan ti kammassa katañānādisankhātā diţţhivisuddhi c'eva yathā diţthissa ca anurūpadiţţhissa kalyānadiţţhissa tam sampayuttam eva padhānam.

173. Samvego ti jätiädini paticca samuppannabhayasankhätam samvijjanam.

Samvejanīyam thānan ti samvejanakam jātiādikāraņam samviggassa ca yoniso padhānan ti evam samvegajātassa upadhānapadhānam.

- 174. Asantutthitä ca kusalesu dhammesü ti kusaladhammapürane asantutthibhävo.
- 175. Appativānitā ca padhānasmin ti arahattam appatvā padhānasmim anivattanatā anosakkanatā vijānanato vijjāvimuccanato vimutti.
- 176. Khaye ñāṇan ti kilesakkhayakare ariyamagge ñāṇam. Anuppāde ñāṇan ti patisandhivasena anuppādabhūte taṃ taṃ maggavajjhakilesānam anuppādapariyosāne uppanne ariyaphale ñāṇam.

Ayam mātikāya anupubbavaņņanā.

177. Idani yatha nikkhittaya matikaya sangahite dhamme pabhedato dassetum katame dhamma kusala ti idam padabhajaniyam araddham. Tad etam: 'Yasmim samaye kamavacaram kusalam cittam uppannam hoti' ti pathamam kamavacarakusalam dassitam, tassa tava niddese dhamma-

vavatthānavāro sangahavāro sunnatavāro ti tayo mahāvārā honti. Tesu dhammavavatthānavāro uddesaniddesavasena dvidhā thito.

Tesu uddesavārassa pucchā samayaniddeso dhammuddeso appanā ti cattāro paricchedā. Tesu katame dhammā kusalā ti ayam pucchā nāma. Yasmim samaye kāmāvacaram...pe...tasmim samaye ti ayam samayaniddeso nāma.

178. Phasso hoti...pe...avikkhepo hotī ti ayam dhammuddeso nāma.

Ye vā pana tasmim samaye aññe pi atthi patic casamuppannā arūpino dhammā ime dhammā kusalā ti ayam appanā nāma.

179. Evam catūhi paricchedehi thitassa uddesavārassa yvāyam pathamo pucchāparicchedo tattha katame dhammā kusalā ti ayam kathetukamyatā pucchā. Pañcavidhā hi pucchā: Adiţthajotanā pucchā, diţthasamsandanā pucchā, vimaticchedanā pucchā, anumatipucchā, kathetukamyatā pucchā ti.

Tāsam idam nānattam: Katamā adiţthajotanā pucchā? Pakatiyā lakkhaņam aññātam hoti adiţtham atulitam atīritam avibhūtam avibhāvitam. Tassa ñāṇāya dassanāya tulanāya tīraṇāya vibhūtatthāya vibhāvanatthāya pañham pucchati. Ayam adiţthajotanā pucchā.

Katamā diţthasamsandanā pucchā? Pakatiyā lakkhaṇam nātam hoti diţtham tulitam tīritam vibhūtam vibhāvitam. So tam añnehi panditehi saddhim samsandanatthāya panham pucchati. Ayam diţthasamsandanā pucchā.

Katamā vimaticchedanā pucchā? Pakatiyā saṃsayapakkhanto hoti vimatipakkhanto dveļhakajāto. Evan nu kho na nu kho kin nu kho kathan nu kho ti so vimaticchedanatthāya pañham pucchati. Ayam vimaticchedanā pucchā.

Katamā anumatipucchā? Bhagavā bhikkhūnam anumatipanham pucchati: Tam kim mannatha bhikkhave rūpam niccam vā aniccam vā ti? Aniccam bhante. Yam panāniccam dukkham vā tam sukham vā ti? Dukkham

bhante. Yam panāniccam dukkham viparināmadhammam kallan nu tam samanupassitum? Etam mama, eso'ham asmi, eso me attā ti? No h'etam bhante. Ayam anumatipucchā.

Katamā kathetukamyatā pucchā? Bhagavā bhikkhūnam kathetukamyatāpañham pucchati: Cattāro' me bhikkhave satipaṭṭhānā, katame cattāro? Ayam kathetukamyatā pucchā ti.

180. Tattha Buddhānam purimā tisso pucchā natthi. Kasmā? Buddhānam hi tīsu addhāsu kiūci sankhatam addhāvimuttam vā asankhatam adittham ajotitam atulitam atīritam avibhūtam avibhāvitam nāma natthi. Tena tesam aditthajotanā pucchā natthi. Yam pana Bhagavatā attano nāmena patividdham tassa añnena samaņena vā brāhmaņena vā devena vā Mārena vā Brahmuņā vā saddhim samsandanakiccam natthi, ten' assa ditthasamsandanā pucchā natthi. Yasmā pan' esa akathankathī tinnavicikiccho sabbadhammesu vigatasamsayo ten' assa vimaticchedanā pucchā natthi.

Itară pana dve pucchă Bhagavato atthi.

Tāsu ayam kathetukamyatā pucchā ti veditabbā.

181. Tattha katame ti padena niddisitabbadhamme pucchati. Dhammā kusalā ti vacanamattena kim katā kim vā karontī ti na sakkā ñātum.

Katame ti vutte pana tesam putthabhāvo paññāyati. Tena vuttam katame ti padena niddisitabbadhamme pucchatī ti. Dhammā kusalā ti padadvayena pucchāya putthadhamme dasseti, tesam attho hetthā pakāsito eva.

182. Kasmā pan' ettha mātikāyam viya kusalā dhammā ti avatvā dhammā kusalā ti padānukkamo kato ti? Pabhedato dhammānam desanam dīpetvā pabhedavantadassanatham. Imasmim hi Abhidhamme dhammā va desetabbā te ca kusalādīhi bhedehi anekappabhedā. Tasmā dhammā yeva idha desetabbā nāyam vohāradesanā te ca anekappabhedato desetabbā na dhammamattato. Pabhedato hi desanā ghanavinibbhogapatisambhidāñānāvahā hotī ti.

Kusalā dhammā ti evam pabhedato dhammānam desanam dīpetvā idāni ye tena pabhedena desetabbā dhammā te dassetum ayam katame dhammā kusalā ti padānukkamo kato ti veditabbo.

Pabhedavantesu lii dassitesu pabhedo dassiyamāno yujjati suviñneyyo ca hotī ti.

183. Idāni yasmim samaye kāmāvacaram kusalam cittan ti ettha samaye niddisi cittam, cittena samayam muni niyametvāna dīpetum dhamme tatthappabhedato. Yasmim samaye kāmāvacarakusalam cittan ti hi niddisanto Bhagavā samaye cittam niddisi. Kimkāranā? Tena samayaniyamitena cittena pariyosāne. Tasmim samaye ti evam samayam niyametvāna attham vijjamāne pi samayanānatte yasmim samaye cittam hoti tasmim yeva samaye phasso hoti vedanā hotī ti. Evam tasmim cittaniyamite samaye etesan tī ti samūhakiccārammaṇaghaṇavasena duranubodhappabhede phassavedanādayo dhamme bodhetun ti attho.

Idāni yasmim samaye ti ādisu ayam anupubbavannanā. Yasmim ti aniyamato bhummaniddeso samayo ti aniyamena niddiṭṭhaparidīpanam ettāvatā aniyamato samayo niddiṭṭho hoti.

Tattha samayasaddo:

Samavāye khaņe kāle samūhe hetudiţţliisu paţilābhe pahāne ca paţivedhe ca dissati.

184. Tathā hi'ssa appeva nāma sve pi upasańkameyyāma kālañ ca samayañ ca upādāyā ti evamādisu samavāye attho.

Eko va kho bhikkhave khano ca samayo ca brahmacariyavāsāyā ti ādisu khane.

Unhasamayo parilāhasamayo ti ādisu kāle.

Mahāsamayo pavanasmin ti ādisu samūhe.

Samayo pi kho te Bhaddāli appatividdho ahosi. Bhagavā pi kho Sāvatthiyam viharati, Bhagavā pi mam jānissati Bhaddāli nāma bhikkhu Satthu sāsane sikkhāya aparipūrakārī ti. Ayam pi kho te Bhaddāli samayo appatividdho ahosī ti ādisu hetu.

Tena kho pana samayena uggahamāno paribbājako sa-

maņa-Muņdikaputto samayappavādake tindukācīre ekasālake Mallikāya ārāme paţivasatī ti ādisu diţţhi.

Ditthe dhamme ca yo attho yo c'attho samparāyiko atthābhisamayā dhīro paṇḍito ti pavuccatī ti.

ādisu patilābho. Sammā mānābhisamayā antam akāsi dukkhassā ti ādisu pahānam.

Dukkhassa pīļanattho sankhatattho santāpattho viparināmattho abhisamayattho ti ādisu pativedho.

Evam anekesu samayesu

Samavāyo khano kālo samūho hetu yeva ca ete pañca pi viññeyyā samayā idha viññunā.

185. Yasmim samaye kāmāvacaram kusalan ti imasmim hi kusalādhikāre tesu navasu samayesu ete samavāyādayo pañca samayā paṇḍitena veditabbā.

Tesu paccayasāmaggī samavāyo khano pana eko va navamo ñeyyo cakkāni caturo pi vā.

Yā hi esā sādhāraņaphalanipphādakattena saņţhitā paccayānam sāmaggī sā idha samavāyo ti ñātabbā.

Eko ca kho bhikkhave khano ca samavāyo ca brahmacariyavāsāyā ti evam vutto pana navamo ca eko khano ti veditabbo.

186. Yāni vā pan'etāni cattār'imāni bhikkhave cakkāni yehi samannāgatānam devamanussānam catucakkam vattatī ti ettha patirūpadesavāso sappurisūpassayo attasammāpanidhi apubbe ca katapuñnātā ti cattāri cakkāni vuttāni tāni vā ekajjham katvā okāsatthena khaņo ti veditabbo ti.

Tāni ti kusaluppattiyā okāsabhūtāni. Evam samavāyam khaṇañ ca ñatvā itaresu tam tam upādāya paññatto kālo vohāramattako puñjo phassādidhammānam samūho ti vibhāvito.

187. Cittakālo rūpakālo ti ādinā hi nayena dhammena vā atīto anāgato ti ādinā nayena dhammavuttim vā bījakalo ankurakālo ti ādinā nayena dhammapaṭipāṭim vā uppā-

dakālo jarākālo ti ādinā nayena dhammalakkhaņam vā vediyanakālo sanjananakālo ti ādinā nayena dhammakiccam vā nahānakālo pānakālo ti ādinā nayena sattakiccam vā gamanakālo thānakālo ti ādinā nayena iriyāpatham vā pubbanhasāyanhadivārattī ti ādinā nayena candimasuriyādiparivattanam vā addhamāso māso ti ādinā nayena ahorattādisankhātam kālasamayam vā ti evam tam tam upādāya pannatto kālo nāma. So pan'esa sabhāvato avijjamānattā pannattimattako evā ti veditabbo.

188. Yo pan'esa phassavedanādīnam dhammānam puñjo so idha samūho ti vibhāvito. Evam kālasamūhe pi ñatvā itaro pana. Hetū ti paccayo v'ettha tassa dvāravasena vā anekabhāvo viññeyyo paccayānam vasena vā.

Ettha hi paccayo va hetu nāma tassa dvārānam vā paccayānam vā vasena anekabhāvo veditabbo.

189. Katham cakkhudvārādisu uppajjamānānam cakkhuviñnānādīnam cakkhurūpaālokamanasikārādayo paccayā
mahāpakaraņe ca hetupaccayo ārammanapaccayo ti ādinā
nayena catuvīsati paccayā vuttā? Te thapetvā vipākapaccayañ ca pacchājātapaccayañ ca sesā kusaladhammānam
paccayā honti yeva. Te sabbe pi idha hetū ti adhippetā.
Evam assa iminā dvāravasena vā paccayavasena vā anekabhāvo veditabbo.

Evam ete samavāyādayo pañca atthā idha samayasaddena pariggahītā ti veditabbā.

190. Kasmā pana etesu pancasu yam kinci ekam apariggahetvā sabbesam pariggaho kato ti?

Te tena tassa tassa atthavisesassa dīpanato. Etesu li samavāyasankhāto samayo anekahetuto vuttim dīpeti tena ekakāranavādo paţisedhito hoti. Samavāyo ca nāma sādhāranaphalanipphādane annamannāpekkho hoti. Tasmā eko kattā nāma natthī ti imam pi attham dīpeti.

Sabhāvena hi kārake asati kāraņantarāpekkhā ayuttā ti. Evam ekassa kassaci kārakassa abhāvadīpanena sayamkatam sukham dukkhan ti ādi paṭisedhitam hoti.

Tattha siyā yam vuttam: anekahetuto vuttim dīpetī ti tan na yuttam.

Kimkāraņā? Asāmaggiyam ahetūnam sāmaggiyam pi ahetubhāvāpattito. Na hi ekasmim andhe daṭṭhum asakkonte andhasatam passatī ti no na yuttam. Sādhāraṇaphalanipphādakattena hi ṭhitabhāvo sāmaggi na anekesam samodhānamattam na ca andhānam dassanam nāma sādhāraṇaphalam. Kasmā? Andhasate pi tassa abhāvato cakkhādīnam pana tam sādhāraṇaphalam. Tesam bhāve bhāvato asāmaggiyam ahetūnam pi ca sāmaggiyam hetubhāvo siddho svāyam asāmaggiyam phalābhāvena sāmaggiyam c'assa bhāvena bhāvo veditabbo.

191. Cakkhādīnam hi vekalle cakkhuviññānādīnam abhāvo avekalle ca bhāvo paccakkhasiddho lokassā ti, ayam tāva samavāyasankhātena samayena attho dīpito.

Yo pan'esa atthahi akkhanehi parivattito navamo khano patirupadesavasadiko ca catucakkasankhato okasatthena khano vutto so manussattabuddhuppadasammaditthiadikam khanasamaggim vina natthi. Manussattadinan ca kanakacchopamadihi dullabhabhavo iti khanassa dullabhatta sutthutaram khanayattam lokuttaradhammanam upakarabhutam kusalam dullabham eva. Evam etesu khanasankhato samayo kusaluppattiya dullabhabhavam dipeti.

Evam dīpentena vā'nena adhigatakhaṇānam khaṇāyattass'eva tassa kusalassa ananuṭṭhānena mogham khaṇam kurumānānam pamādavihāro paṭisedhito hoti. Ayam khaṇasaṅkhātena samayena attho dīpito.

Yo pan'etassa kusalacittassa pavattikālo nāma so atiparitto sā c'assa atiparittatā. Yathā ca bhikkhave tassa purisassa javo yathā ca candimasuriyānam javo yathā ca Yāmadevatā candimasuriyānam purato dhāvanti tāsam devatānam javo tato sīghataram āyusankhārā khīyantī ti imassa suttassa atthakathāvasena veditabbā.

192. Tatra hi rūpajīvitindriyassa tāva parittako kālo vutto. Yāva pan'uppannam rūpam titthati tāva soļassa cittāni uppajjitvā bhijjanti. Iti tesam kālaparittatāya

¹ andhasate satam pi tassa dassanābhāvato M.

upamā pi natthi. Ten' evāha; yāvañ c'idam bhikkhave upamā pi na sukarā tāva lahuparivattam cittan ti. Evam etesu kālasankhāto samayo kusalacittappavattikālassa atiparittatam dīpeti. Evam dīpentena cānena atiparittakālatāya vijjutobhāsena muttāvutānam viya duppativijjham idam cittam. Tasmā etassa pativedhe mahāussāho ca ādaro ca kattabbo ti ovādo dinno hoti. Ayam kālasankhātena samayena attho dīpito.

193. Samūhasankhāto pana samayo anekesam sahuppattim dīpeti. Phassādīnam hi dhammānam puñjo samūho ti vutto, tasmiň ca uppajjamānam cittam saha tehi dhammehi uppajjatī ti anekesam sahuppatti dīpitā. Evam dīpentena cānena ekass'eva dhammassa uppatti paţisedhitā hoti. Ayam samūhasankhātena samayena attho dīpito hoti.

Hetusankhāto pana samayo parāyattavuttitam dīpeti. Yasmim samaye ti hi padasā yasmā yamhi hetumhi sati uppannam hotī ti ayam attho, tasmā hetumhi sati pavattito parāyattavuttitā dīpitā. Evam dīpentena cānena dhammānam savasavattitābhimāno patisedhito hoti, ayam hetusankhātena samayena attho dīpito hoti.

194. Tattha yasmim samaye ti kālasankhātassa samayassa vasena yasmim kāle ti attho. Samūhasankhātassa yasmim samūhe ti. Khanasamavāyahetu sankhātānam yasmim khane sati yāya sāmaggiyā sati yamhi hetumhi sati kāmāvacaram kusalam cittam uppannam hoti tasmim yeva sati phassādayo pi ayam attho veditabbo. Adhikāranam hi kālasankhāto samūhasankhāto samayo tattha vuttadhammānan ti adhikaranavasen' ettha bhummam.

Khanasamaväyahetusankhätassa ca samayassa bhävena tesam bhävo lakkhīyatī ti bhävena bhävalakkhanavasen' ettha bhummam.

Kāmāvacaran ti katame dhammā kāmāvacarā hetthato Avīcinirayam uparito parinimmitavasavattipariyantam katvā ti ādinā nayena vuttesu kāmāvacaradhammesu pariyāpannam tatr'āyam vacanattho.

¹ vijjunobhāsena C.G.; vijjulatobhāsena M.

195. Uddānato dve kāmā vatthukāmo ca kilesakāmo ca. Tattha kilesakāmo atthato chandarāgo va, vatthukāmo tebhūmakavattam, kilesakāmo c'ettha kāmetī ti kāmo, itaro kāmiyyatī ti kāmo. Yasmim pana padese duvidho p'eso kāmo sampattapavattivasena avacarati yo catunnam apāyānam manussānam channañ ca devalokānam vasena ekādasavidho padeso, kāmo ettha avacaratī ti kāmāvacaro.

Sasatthāvacaro viya. Yathā hi yasmim padese sasatthā purisā avacaranti so vijjamānesu pi aññesu dipadacatuppadesu avacarantesu tesam abhilakkhitattā sasatthāvacaro tveva vuccati, evam vijjamānesu pi aññesu rūpāvacarādīsu tattha avacarantesu tesam abhilakkhitattā ayam padeso kāmāvacaro tveva vuccati.

196. Svāyam yathārūpam bhavo rūpam evam uttarapadalopam katvā kāmo tveva vuccati.

Evam idam cittam imasmim ekādasapadesasankhāte kāme avacaratī ti kāmāvacaram. Kiñcā pi hi etam rūpam rūpabhavesu pi avacarati yathā pana sangāme avacaranato sangāmāvacaro ti laddhanāmo nāgo nagare caranto pi sangāmāvacaro tveva vuccati.

197. Thalajalacarā ca pāṇino athale ajale thitā pi thalacarā jalacarā tveva vuccanti. Evam idam aññattha avacarantam pi kāmāvacaram evā ti veditabbam.

Ārammaņakaraņavasena vā ettha kāmo avacaratī ti pi kāmāvacaram, kāmam c'esa rūpārūpāvacaresu pi avacaratī. Yathā pana vadatī ti² vaccho, mahiyam setī ti mahiso ti vuttena. Yattakā vadanti³ mahiyam vā senti sabbesam tam nāmam hoti. Evamsampadam idam veditabbam.

Api ca kāmā bhavasańkhāte kāme patisandhim avacāretī ti kāmāvacaram.

198. Kusalan ti kucchitänam salanädihi atthehi kusalam. Api ca ärogyatthena anavajjatthena kosallasambhütatthena ca kusalam.

Yath' eva hi kacci nu bhoto kusalan ti rūpakāye anāturatāya agelaññena nivyādhitāya ārogyatthena kusalam vuttam evam arūpadhamme pi kilesāturatāya kilesagelaññassa

¹ Sampatta, om. M. ² ravatī ti M. ³ ravanti M.

63

kilesavyādhino abhāvena ārogyatthena kusalam ti veditabbam.

Kilesavajjassa pana kilesadosassa kilesadarathassa ca abhāvā anavajjaţţhena kusalam.

199. Kosallam vuccati paññā kosallato sambhūtattā kosallasambhūtatthena kusalam. Ñāṇasampayuttam tāva evam hotu ñāṇavippayuttam. Kathan ti tam pi rūlhisaddena kusalam eva? Yathā hi tālapaṇṇehi akatvā kilanjādīhi katam tam sarikkhattā rūlhisaddena tālavaṇṭan tveva vuccati. Evam ñāṇavippayuttam pi kusalan tveva veditabbam.

Nippariyāyena pana ñāṇasampayuttam ārogyaţţhena anavajjaţţhena kosallasambhūtaţţhenā ti tividhenā pi kusalam ti nāmam labhati ñāṇavippayuttam duţţhen'eva.

200. Iti yan ca jātakapariyāyena yan ca Bāhitikasuttapariyāyena yan ca Abhidhammapariyāyena kusalam kathitam sayantam tīhi pi atthehi imasmim citte labbhatī ti.

Tad etam lakkhanādivasena anavajjasukhavipālakkhanam akusalaviddhamsanarasam vodānapaccupatthānam yoniso manasikārapadatthānam sāvajjapatipakkhattā vā anavajjalakkhanam eva kusalam vodānabhāvarasam itthavipākapaccupatthānam yathāvuttapadatthānam eva lakkhanādīsu hi.

Tesam tesam dhammanam sabhavo va samaññam va lakkhanam nama.

201 Kiccam vā sampatti vā raso nāma, upatthānākāro vā phalam vā paccupatthānam nāma, āsannakāranam padatthānam nāma. Iti yattha lakkhanādīni vakkhāma tattha tattha iminā va nayena tesam nānattam veditabbam.

Cittan ti ārammaṇam. Cintetī ti cittam vijānātī ti attho. Yasmā vā cittan ti sabbacittasādhāraņo esa saddo tasmā yad ettha lokiyakusalākusalamahākiriyacittam tam javanavīthivasena attano santānam cinotī ti cittam.

Vipākam kammakilesehi cittan ti cittam.

Api ca sabbam pi yathānurūpato cittatāya cittam cittakaranatāya cittan ti evam p' ettha attho veditabbo.

202. Tattha yasmā aññad eva sarāgam cittam aññam

sadosam aññam samoham aññam kāmāvacaram aññam rūpāvacarādibhedam aññam rūpārammaņam aññam saddādiārammaṇam rūpārammaṇesu pi aññam nīlārammaṇam saddārammaṇādīsu es'eva nayo.

Sabbesu cā pi tesu aññam hīnam aññam majjhimam aññam panītam. Hīmādisu pi aññam chandādhipatheyyam aññam viriyacittavīmamsādhipateyyam. Tasmā 'ssa imesam payuttabhūmiārammanahīnamajjhimapanītādhipatīnam vasena cittatā veditabbā.

203. Kāmañ c'ettha ekam evam cittam na hoti cittānam pana antogadhattā etesu yam kiñci ekam pi cittatāya cittam pi vattum vattati. Evam tāva cittatāya cittam. Katham? Cittakaranatāyā ti. Lokasmim hi cittakammato uttarim annam cittam nama natthi. Kasmim pi caranam nāma cittam aticittam eva hoti? Tam karontānam cittakārānam evamvidhāni ettha rūpāni kātabbānī ti cittasaññā uppaijati. Cittāva sannāva lekhāva gahanaranjanaujjotanavattanādinipphādikā cittakiriyā uppajjanti tato caranasankhāte citte añnataram vicittarūpam nippajjati tato imassa rūpassa upari idam hotu hetthā idam hotu ubhayapasse idan ti cintetvä yathäcintitena kamena sesacittarupanipphādanam hoti. Evam yam kinci loke vicittam sippajātam sabban tam citten' eva kayirati, evam imāya karanavicittatāva tassa tassa cittassa nipphādakam cittam pi tath' eva cittam hoti. Yathā cintitassa vā anavasesassa anippajjanato tato pi cittam eva cittataram.

204. Tenāha Bhagavā: diṭṭham vo bhikkhave caraṇam nāma cittan ti? Evam bhante. Tam pi kho bhikkhave caraṇam cittam citten' eva cintitam. Tena pi kho bhikkhave caraṇam cittam cittena cittam yeva cittataran ti. Tathā yad etam devamanussanirayatiracchānabhedāsu gatīsu kammalingasañūāvohārādibhedam ajjhattikam cittam tam pi cittakatam eva kāyakammādibhedam dānasīlahimsātheyyādinayappavattam² kusalākusalakammam cittanipphāditam kammanānattam kammanānattena ca tāsu tāsu

M. inserts aññam pi ādirammaņam.

² himsāsādheyyādīnam naya° M.

gatīsu hatthapādaudaragīvāmukhādisanthānabhinnam linganānattam linganānattato vathā gahitasanthānavasena ayam itthi ayam puriso ti uppajjamānāya saññāya saññānānattam sannānattato sannānurūpena itthī ti vā puriso ti vā ti voharantānam vohāranānattam. Vohāranānattavasena pana yasmā itthī bhavissāmi puriso bhavissāmi khattivo bhavissāmi brāhmano bhavissāmī ti evam tassa tassa attabhāvassa janakam kammam karīyati, tasmā vohāranānattato ca pan' etam kammanānattam. Yathā patthitam bhavam nibbattentam yasmā gativasena nibbatteti tasmā kammanānattato gatinānattam kammanānatten' eva ca tesam tesam sattānam tassā tassā gatiyā uccanīcāditā tasmim tasmim attabhāve suvannadubbannāditā lābhālābhāditā ca paññāyati. Tasmā sabbam etam devamanussanirayatiracchānabhedāsu gatīsu duggatīsu kammalingasaññāvohārādibhedam ajjhattikam cittam tan ti veditabbam.

Svāyam attho imassa sangītim anārūļhassa suttassa vasena veditabbo.

205. Vuttam h' etam: kammanānattaputhuttapabhedavavatthānam bhavati, linganānattaputhuttapabhedavavatthānam bhavati, linganānattaputhuttapabhedavavatthānam bhavati, sañnānattaputhuttapabhedavavatthānam bhavati, sañnānattaputhuttapabhedavavatthānam bhavati, vohāranānattaputhuttapabhedavavatthānam bhavati, vohāranānattaputhuttapabhedavavatthānam bhavati.

Kammanānākaraņam paticca sattānam gatiyā nānākaranam paññāyati, apadā dipadā catuppadā bahuppadā rūpino arūpino saññino asaññino nevasaññīnāsaññino kammanānākaraṇam paticca sattānam uppattiyā nānākaraṇam paññāyati, uccanīcatā hīnapaṇītatā sugataduggatatā kammanānākaraṇam paticca sattānam attabhāve nānākaraṇam paññāyati, suvaṇṇadubbaṇṇatā sujātadujjātatā susaṇthitadussaṇthitatā kammanānākaraṇam paticca sattānam lokadhamme nānākaraṇam paññāyati lābhālābhe yasāyase nindāpasamse sukhadukkhe ti.

206. Aparam pi vuttam:

Kammato lingato c'eva lingasaññā pavattare saññāto bhedam gacchanti itthāyam puriso ti vā.

Kammanā vattatī loko kammanā vattatī pajā kammanibandhanā sattā rathassāņīva yāyato.^x

Kammena kittim labhati pasamsam kammena jānin ca vadhan ca bandhanam kammassa nānākaraṇam viditvā tasmā vade natthi kamman ti loke.

Kammassakā ² mānava sattā kammadāyādā kammayonī kammabandhū kammapatisaranā kammam satte vibhajati yad imam hīnappanītatāyā ti, evam imāya karaņacittatāya pi cittassa cittatā veditabbā. Sabbāni pi hi etāni vicittāni citten' eva katāni.

207. Aladdhokāsassa pana cittassa yam vā pana avasesapaccayavikalam tassa ekaccam cittam karanabhāvato yad etam cittena katam ajjhattikam cittam vuttam tato pi cittam eva cittataram. Tenāha Bhagavā: nāham bhikkhave añňam ekanikāyam pi samanupassāmi evamcittam yathayidam bhikkhave tiracchānagatā pāṇā, tehi pi kho bhikkhave tiracchānagatehi pāṇehi cittam yeva cittataran ti.

208. Uppannam hotī ti ettha vattamāņam bhūtāpagatokāsakatabhūmiladdhavasena uppannam nāma anekappabhedam, tattha sabbam pi uppādajarābhangasamangīsankhātam vattamānuppannam nāma.

Ārammaņarasam anubhavitvā niruddham anubhūtāpagatasankhātam kusalākusalam uppādādittayam anuppatvā niruddham bhutvāpagatasankhātam sesasankhātam ca bhūtāpagatuppannan nāma. Yāni'ssa tāni pubbekatāni kammānī ti evam ādinā nayena vuttam kammam atītam pi samānam añnam vipākam paṭibāhitvā attano vipākass' okāsam katvā thitattā tathā katokāsan ca vipākam anuppannam pi samānam evam kate okāse ekantena uppajjanato okāsakatuppannan nāma.

Suttanipāta 654. ² Milindapañha p. 65.

Tāsu tāsu bhūmīsu asamūhatam akusalam bhūmiladdhuppannan nāma.

Ettha ca bhūmiyā bhūmiladdhassa ca nānattam veditabbam.

209. Bhūmī ti vipassanāya ārammaņabhūtā tebhūmakā pañca khandhā, bhūmiladdhan nāma tesu khandhesu uppatti raham kilesajātam, tena hi sā bhūmi laddhā nāma hoti, tasmā bhūmiladdhan ti vuccati. Evam etesu catusu uppannesu idha vattamānuppannam adhippetam.

Tatrāyam vacanattho pubbantato uddham uppādā ti abhimukham pannan ti uppannam. Uppannasaddo pan'esa atīte patiladdhasamutthite avikkhambhite asamucchinne khanattayagate ti anekesu atthesu dissati. Ayam hi tena kho pana bhikkhave samayena Kakusandho Bhagavā araham sammāsambuddho loke uppanno ti ettha atīte āgato.

Āyasmato Ānandassa atirekacīvaram uppannam hotī ti ettha paţiladdhe.

Seyyathā pi bhikkhave uppannam mahāmegham tamena mahāvāto antarā yeva antaradhāpetī ti ettha samuṭṭhite.

Uppannam gamiyacittam duppativinodaniyam uppannuppanne pāpake akusale dhamme thānaso antaradhāpetī ti ettha avikkhambhite.

Ariyam atthangikam maggam bhāvento bahulīkaronto uppannuppanne pāpake akusale dhamme thānaso antarā yeva antaradhāpetī ti ettha asamucchinne.

210. Uppajjamānam uppannan ti? āmantā ti ettha khanattayagate. Svāyam idhā pi khanattayagate va datthabbo.

Kasmā uppannam hotī ti? ettha khanattayagatam hoti, vattamānam hoti, paccuppannam hotī ti ayam sankhepattho. Cittam uppannam hotī ti c'etam desanāsīsam eva na pana cittam ekakam eva uppajjati. Tasmā yathā rājā āgato ti vutte na parisam pahāya ekako va āgato rājā parisāya pana saddhim yeva āgato ti paññāyati. Evam idam pi paro pannāsakusaladhammehi saddhim yeva uppannam ti veditabbam. Pubbangamatthena pana cittam uppannam hotī ti. Evam vuttam lokiyadhammam hi patvā cittam jetthakam cittam dhuram cittam pubbangamam hoti.

211. Lokuttaram dhammam patvā paññā jetthikā pañña dhurā paññā pubbangamā. Ten' eva Bhagavā vinayapariyāyam patvā pañham pucchanto kimphasso si kimvedano kimsañño kimcetano sī ti apucchitvā 'kimcitto tvam bhikkhū ti' cittam eva dhuram katvā pucchati. 'Atheyyacitto aham Bhagavā ti' ca vutte 'anāpatti, bhikkhave, atheyyaphassassā ti' ādīni avatvā 'anāpatti bhikkhu atheyyacittassā ti' vadati. Na kevalañ ca vinayapariyāyam aññam pi lokiyadesanam desento cittam eva dhuram katvā deseti.

Yathāha: ye keci bhikkhave dhammā akusalā akusalabhāgiyā akusalapakkhiyā sabbe te manopubbangamā, mano tesam dhammānam pathamam uppajjati.

Manopubbangamā dhammā manosetthā manomayā.

Manasā ce padutthena bhāsati vā karoti vā
Tato nam dukkham anveti cakkam va vahato padam.

Manopubbangamā dhammā manosetthā manomayā.

Manasā ce pasannena bhāsati vā karoti vā.

Tato nam sukham anveti chāyā va anapāyinī.¹

Cittena nīyati loko cittena parikassati
Cittassa ekadhammassa sabbe'va ca samanvagū.

212. Cittasankilesä bhikkhave sattä sankilissanti, cittavodänä visujjhanti, pabhassaram idam bhikkhave cittam tan ca kho agantukehi upakkilesehi upakkilittham.

Citte gahapati arakkhite kāyakammam pi arakkhitam hoti, vacīkammam pi arakkhitam hoti, manokammam pi arakkhitam hoti.

Citte gahapati rakkhite . . . pe . . . citte gahapati vyāpanne . . . pe . . . citte gahapati avyāpanne . . . pe . . . citte gahapati avassute . . . pe . . . citte gahapati anavassute kāyakammam pi anavassutam hoti, vacīkammam pi anavassutam hoti, manokammam pi anavassutam hotī ti. Evam lokiyadhammam patvā cittam jeṭthakam hoti, cittam dhuram hoti, cittam pubbangamam hotī ti veditabbam.

^z Dhammapada, 1. 2.

213. Imesu pana suttesu ekam vā dve vā agahetvā suttānurakkhanatthāya sabbāni pi gahitānī ti veditabbāni.

Lokuttaradhammam pucchanto pana kataram phassam adhigato 'si kataram vedanam kataram saññam kataram cetanam kataram cittan ti apucchitvā kataram paññam tvam bhikkhu adhigato si kim pathamamaggapaññam udāhu dutiyam tatiyam catuttham maggapaññam adhigato sī ti paññam jeṭṭhakam paññam dhuram katvā pucchati.

Pañnuttarā sabbe kusalā dhammā na parihāyanti.

214. Paññā pana kimatthiyā? paññāvato bhikkhave ariyasāvakassa tadanvayā saddhā santhāti, tadanvayam viriyam santhāti, tadanvayā sati santhāti, tadanvayo samādhi santhātī ti.

Evam ādīni pan ettha suttāni datthabbānī ti. Iti lokuttaradhammam patvā paññā jetthikā hoti, paññā dhurā, paññā pubbangamā ti veditabbā.

Ayam pana lokiyadesanā.

 ${f T}$ asmā cittam dhuram katvā desento cittam uppannam hotī ti āha.

215. Somanassasahagatan ti sätamadhuravedayitasahkhätena somanassena saha ekuppädädibhävangatam. Ayam pana sahagatasaddo tabbhäve vokinne nissaye ärammane samsatthe ti imesu atthesu dissati.

Tattha 'yāyam tanhā ponobhavikā nandirāgasahagatā' ti tabbhāve veditabbā nandirāgabhūtā ti attho.

'Yāyam bhikkhave vimamsā kosajjasahagatā kosajjasampayuttā' ti vokiņņe veditabbā. Antarantarā uppajjamānena kosajjena vokiņņā ti ayam ettha attho.

'Atthikasaññāsahagatam satisambojjhangam bhāvetī' ti nissaye veditabbo. Atthikasaññam nissāya atthikasaññam bhāvetvā paṭiladdhan ti attho.

'Lābhī hotī ti rūpasahagatānam vā samāpattīnam arūpasahagatānam vā' ti ārammaņe. Rūpārūparammaņan ti attho.

216. Idam sukham imāya pītiyā sahagatam hoti saha-

jātam sampayuttan ti. Samsatthe imasmim pi pade ayam eva attho adhippeto, somanassasamsattham hi idha somanassasahagatan ti vuttam, samsatthasaddo c'esa sadise avassute cittasanthave sahajātesu bahusu atthesu dissati.

Ayam hi 'kise thule vivajjetva samsattha yojita haya ti' ettha sadise agato.

'Samsatthā ca ayye tumhe viharathā ti' avassute.

'Gihīhi saṃsaṭṭho viharatī ti' cittasanthave. Idaṃ sukhaṃ 'imāya pītiyā sahagataṃ hoti sahajātaṃ saṃsaṭṭhasaṃpayuttan ti sahajāte idhā pi sahajāte adhippeto.

Tattha sahagatam sahajātam asesa-asampayuttam nāma natthi. Sahajātam pana samsatthasampayuttam hoti pi na hoti pi, rūpārūpadhammesu hi ekato jātesu rūpam arūpena sahajātam hoti na samsattham na sampayuttam tathā arūpam rūpena rūpam ca rūpena arūpam pana arūpena saddhim niyamato sahagatam sahajātam samsattham sampayuttam eva hotī ti tam sandhāya vuttam somanassasahagatan ti.

Ñāṇasampayuttan ti ñāṇena sampayuttam samam ekuppādādipakārehi yuttan ti attho.

Yam pan' ettha vattabbam siyā tam mātikāvannanāya vedanattike vuttanayam eva.

Tasmā ekuppādā ekanirodhā ekavatthukā ekārammanā ti iminā lakkhaņena tam sampayuttam ti veditabbam.

217. Ukkatthaniddeso c'esa āruppe pana vinā pi ekavatthukabhāvam sampayogo labbhati. Ettāvatā kim Kāmāvacarakusalesu somanassasahagatan kathitam? ñāṇasampayuttam asankhārikasampayuttam tihetukam asankhārikamahācittam kathitam. Katame dhammā kusalā ti hi aniyāmitapucchāya catubhūmakam kusalam gahitam kāmāvacaram kusalam cittam uppannam hotī ti vacanena tebhumakakusalam pariccattam atthavidham kāmāvacarakusalam eva gahitam. Somanassasahagatan ti vacanena tato catubbidham upekhāsahagatam pariccajitvā catubbidham somanassasahagatam eva gahitam, ñānasampayuttan ti vacanena tato duvidham ñānavippayuttam

pariccajitvā dve ňāṇasampayuttān' eva gahitāni, asankhāriyabhāvo pana pāliyam anābhaṭṭhatāya yeva na gahito, kincāpi na gahito parato pana sasankhārenā ti vacanato idha asankhārenā ti avutte pi asankhārabhāvo veditabbo.

Sammāsambuddho hi ādito vā idam mahācittam bhāvetvā dassetum niyametvā ca imam desanam ārabhī ti evam ettha sanniţthānam katan ti veditabbam.

- 218. Idāni tam eva cittam ārammaņato dassetum rūpārammaņam vā ti ādim āha. Bhagavā hi arūpadhammam dassento vatthunā vā dasseti ārammaņena vā vatthārammaņeli vā sarasabhāvena vā.
- 219. Cakkhusamphasso . . . pe . . . manosamphasso ca cakkhusamphassajā vedanā . . pe . . . manosamphassajā vedanā cakkhuviūūāņam . . . pe . . . manoviūnāṇam ti ādisu hi vatthunā arūpadhammā dassitā. Rūpassaūnā . . . pe . . . dhammasaūcetanā ti ādīsu ārammaṇena cakkhum ca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviñūāṇam, tinnam saṅgati phasso . . . pe . . . manaū ca paṭicca dhamme ca uppajjati manoviūūāṇam, tinnam saṅgati phasso ti ādisu vatthārammaṇehi avijjāpaccayā bhikkhave saṅkhārā saṅkhārapaccayā viūūāṇan ti ādisu sarasabhāvena arūpadhammā dassitā. Imasmiṃ pana thāne ārammaṇena dassento rūpārammaṇam vā ti ādim āha.
- 220. Tattha catusamutthānam atītānāgatapaccuppannam rūpam eva rūpārammaņam, dvisamutthāno atītānāgatapaccuppanno saddo va saddārammaṇam, catusamutthāno atītānāgatapaccuppanno gandho va gandhārammaṇam, catusamutthāno atītānāgatapaccuppanno raso va rasārammaṇam, catusamutthānam atītānāgatapaccuppannam photthabbam eva photthabbārammaṇam.

Ekasamuţţhānā tisamuţţhānā catusamuţţhānā kutoci samuţţhitā atītānāgatapaccuppannā c'eva tathā na vattabbā ca vuttāvasesā cittagocarasankhātā dhammā yeva dhammārammanam.

Ye pana anāpāthagatā rūpādayo pi dhammārammanam icceva vadanti te iminā suttena patikkhipitabbā.

- 221. Vuttam h'etam: imesam kho āvuso pañcannam indriyānam nānāvisayānam nānāgocarānam na aññamañ-ñassa gocaravisayam paccanubhontānam manopatisaranam mano ca tesam gocaravisayam paccanubhotī ti. Etesam hi rūpārammanādīni gocaravisayo nāma tāni manena paccanubhaviyamānāni pi rūpārammanādīni yevā ti ayam attho siddho hoti. Dibbacakkhuñānādīnañ ca rūpādiārammanattā pi ayam attho siddho yeva hoti.
- 222. Anāpāthagatān' eva hi rūpārammaṇādīni dibbacakkhuādīnam ārammaṇāni na ca tāni dhammārammaṇāni bhavantī ti vuttanayen' eva ārammaṇavavatthānam veditabbam.

Tattha ekekam ärammanam dvīsu dvīsu dvāresu āpātham agacchati. Rūpārammanam hi dibbacakkhuppasādam ghattetvā tam khanam yeva manodvāre āpātham agacchati bhavangacalanassa paccayo hotī tí attho.

Saddagandharasaphotthabbārammanesu pi es' eva nayo. Yathā hi sakuņo ākāsena āgantvā rukkhagge nilīyamāno va rukkhasākham ghatteti chāyā c'assa pathaviyam patihañnāti sākhāghattanacchāyāpharanāni apubbam acarimam ekakkhane yeva bhavanti evam paccuppannarūpādīhi cakkhupasādādighattanañ ca bhavangacalanasamatthatāya manodvāre āpāthagamanañ ca apubbam acarimam ekakkhane yeva hoti. Tato bhavangam vicchinditvā cakkhudvārādīsu uppannānam āvajjanādīnam voṭṭhapanapariyosānānam anantarā tesam ārammaṇānam añūatarasmim idam mahācittam uppajjati suddhamanodvāre pana pasādaghattanakiccam natthi.

Pakatiyā ditthasutaghāyitasāyitaputthavasen' eva etāni ārammaṇāni āpātham āgacchanti.

223. Katham idh'ekacco katasudhākammam haritālamanosilādivannavicitṭam paggahitanānappakāram dhajapaṭākam mālādāmavinaddham dīpamālāparikkhittam atimanoramāya siriyā virocamānam alamkatapaṭiyattam mahācetiyam padakkhinam katvā solasasu pādapīṭhikāsu pañcapatiṭṭhitena vanditvā añjalim paggayha olokento buddhārammanam pītim gahetvā titthati? Tassa evam cetiyam passitvā buddhārammanam pītim nibbattetvā aparabhāge vattha katthaci gatassa rattitthänadivätthänesu nisinnassa āvajjamānassa alamkatapatiyattam mahācetiyam cakkhudvāre āpātham āgatasadisam eva hoti, padakkhinam katvā cetivam vandanakālo viva hoti. Evam tāva ditthavasena rūpārammanam āpātham āgacchati, madhurena pana sarena dhammakathikassa ya dhammam kathentassa sarabhānakassa vā sarena bhanantassa saddam sutvā aparabhāge yattha katthaci nisīditvā āvajjamānassa dhammakathā vā sarabhaññam vā sotadvāre āpātham āgatam viva hoti sādhukāram datvā sumanakālo viva hoti, evam sutavasena saddārammaņam āpātham āgacchati. pana gandham vā mālam vā labhitvā āsane vā cetive vā gandhārammanena cittena pūjam katvā aparabhāge yattha katthaci nisīditvā āvajjamānassa tam gandhārammanam ghānadvāre āpāthagatam viva hoti pūjākaranakālo viva hoti. evam ghāvitavasena gandhārammanam āpātham gacchati. Panītam pana khādanīyam bhojanīyam vā sabrahmacārīhi saddhim samvibhajityā paribhuñjityā aparabhāge yattha katthaci kudrūsakādibhojanam labhitvā asukakāle panītabhojanīyam sabrahmacārīhi saddhim samvibhajitvā paribhuttan ti āvajjamānassa tam rasārammanam jivhādvāre āpāthagatam viya hoti, paribhunjanakālo viya hoti. Evam sāvitavasena rasārammanam āpātham āgacchati, mudukam pana sukhasamphassam mañcapītham vā attharanapāpuranam vā paribhunjitvā aparabhāge yattha katthaci dukkhasevvam kappetvā 'asukakāle me mudukam mancapītham paribhuttan' ti āvajjamānassa tam photthabhārammanam kāyadvāre āpāthagatam viya hoti, sukhasamphassam vediyanakālo viya hoti. Evam putthavasena photthabbārammaņam pāpuraņam āpātham āgacchati, evam suddhamanodvāre pasādaghattanakiccam natthi.

Pakatiyā ditthasutaghāyitasāyitaputthavasen'eva etāni ārammaṇāni āpātham āgacchantī ti veditabbāni.

224. Idāni pakatiyā ditthādīnam vasena āpāthagamane

pasīditvā, M.

ayam aparo pi atthakathāvuttako nayo hoti. Dittham sutam ubhayasambandhan ti ime tāva ditthādayo veditabbā.

Tattha ditthan nāma pañcadvāravasena gahitapubbam, sutan ti paccakkhato adisvā anussavavasena gahitā rūpādayo va tehi dvīhi pi sambandhanam ubhayasambandham nāma.

Iti imesam pi ditthādīnam vasena etāni manodvāre āpātham āgacchantī ti veditabbāni. Tattha ditthavasena tāva āgamanam hetthā pañcahi nayehi vuttam eva. Ekacco pana suṇāti Bhagavato puñiātisayanibbattam evarūpam nāma rūpam atimadhuro saddo kismiñci padese kesanci pupphānam atimanuñio gandho kesanci phalānam atimadhuro raso kesanci pāpuraṇādīnam atisukho samphasso ti tassa cakkhuppasādādighatṭanam vinā sutattā vā tāni rūpādīni manodvāre āpātham āgacchanti. Ath' assa tam cittam tasmim rūpe vā sadde vā pasādavasena gandhādīsu ariyānam dātukāmatāvasena añūena dinnesu anumodanāvasena vā pavattati. Evam sutavasena etāni manodvāre āpātham āgacchanti.

Aparena pana yathāvuttāni rupādīni diṭṭhāni vā sutāni vā honti. Tassa īdisam rūpam āyatim uppajjamānakabuddhassā pi bhavissatī ti ādinā nayena cakkhuppasādādighaṭṭanam vinā diṭṭhasutasambandhen' eva tāni manodvāre āpātham āgacchanti. Ath' assa heṭṭhā vuttanayen' eva tesu aññatarārammaṇam idam cittam pavattati. Evam ubhayasambandhavasena etāni manodvāre āpātham āgacchanti.

Idam pi ca mukhamattam eva.

225. Saddhāruciākāraparivitakkadiṭṭhinijjhānakhantiādīnam pana vasena vitthārato etesam manodvāre āpāthagamanam veditabbam eva. Yasmā pan' eva āpātham āgacchantāni bhutāni pi honti abhūtāni pi, tasmā ayam nayo aṭṭhakathāya na gahito. Evam ekekārammanam javanam dvīsu dvīsu dvāresu uppajjatī ti veditabbam. Rupārammanam hi javanam cakkhudvāre pi uppajjatī manodvāre pi saddādiārammanesu pi es'eva nayo.

Tattha manodvāre uppajjamānam rūpārammanam javanam dānamayam sīlamayam bhāvanāmayam ti tividham hoti. Tesu ekesam käyakammam vacīkammam manokamman ti tividham eva hoti. Saddagandharasaphotthabbadhammārammanesu es'eva nayo.

Tattha rūpam tāva ārammaņam katvā uppajjamānam etam mahākusalacittam nīlapītalohitaodātavaņņesu pupphavatthadhātusu aññatarassa subhanimittasankhātam ittham kantam manāpam rajanīyam vaṇṇam ārammaṇam katvā uppajjati. Na nu c'etam itthārammaṇam lobhassa vatthukatam etam cittam kusalam nāma jātam niyamitavasena parinatavasena z samudāvaṭavasena z ābhuñjitavasenā ti. Yassa hi kusalam eva mayā kattabban ti kusalakaraṇe cittam niyamitam hoti, akusalapavattito nivattetvā kusalakaraṇe yeva parinatam, abhiṇhakaraṇe kusalasamudācāren'eva samudāvaṭam.³ Paṭirūpadesavāsasappurisupanissayasaddhammasavanapubbakatapuññatādihi ca upanissayehi yoniso ca ābhogo pavattati. Tassa iminā niyamitavasena parinatavasena samudāvaṭavasena ābhuñjitavasena ca kusalam nāma hoti.

Ārammaņavasena pan'ettha somanassasahagatabhāvo veditabbo.

226. Itthärammanasmim hi uppannattä etam somanassasahagatam jätam saddhäbahulatädini pan'ettha käranäni
yeva. Asaddhädinam hi micchäditthinan ca ekantam itthärammanabhūtam Tathägatarūpam hi disvā somanassam na
uppajjati ye ca kusalapavattiyam änisamsam na passanti
tesam parehi ussähitänam kusalam karontänam pi somanassam n'uppajjati. Tasmā saddhābahulatā visuddhaditthitā ānisamsadassāvitā ti. Evam p'ettha somanassasahagatabhāvo veditabbo.

227. Api ca ekādasa dhammā pītisambojjhangassa uppādāya pavattanti buddhānussati dhammānussati sanghānussati sīlacāgadevatānussati upamānussati lūkhapuggalaparivajjanatā siniddhapuggalasevanatā pasādanīyasuttantapaccavekkhaņatā tadadhimuttatā ti.

z parināmitavasena, M. z samudācāraciņņavasena, M. z samudācāram, M.

Imehi pi kāraņeh'ettha somanassasahagatabhāvo veditabbo.

Imesam pana vitthāro bojjhangavibhange āvibhavissati. 228. Kammato uppattito indriyaparipākato kilesadūribhāvato ti imehi pan'ettha kāraņehi nānasampayuttatā veditabbā.

Yo hi paresam dhammam deseti anavajjāni sippāyatanakammāyatanavijjāthānāni sikkhāpeti dhammakathikam sakkāram katvā dhammam kathāpeti āyatim paññāvā bhavissāmī ti patthanam thapetvā nānappakāram dānam deti tassa evarūpam kammam upanissāya kusalam uppajjamānam ñānasampayuttam uppajjati.

229. Avyāpajjhe loke uppannassa vā pi tassa tattha sukhino dhammapadā pilavanti dandho bhikkhave satuppādo atha so satto khippam eva visesabhāgī hotī ti iminā nayena uppattim nissāya pi uppajjamānam kusalam ñāṇasampayuttam uppajjati.

Tathā indriyaparipākam upagatānam paññādasakappattānam indriyaparipākam nissāya pi kusalam uppajjamānam

ñāņasampayuttam uppajjati.

Yehi pana kilesā vikkhambhitā tesam kilesam dūrībhāvam nissāya pi kusalam ñāṇasampayuttam uppajjati. Vuttam pi c'etam:

Yogā ve jāyatī bhūrī ayogā bhūrisankhayo r

ti evam kammato uppattito indriyaparipākato kilesadūrībhāvato ti imehi kāraņehi ñāņasampayuttatā veditabbā.

230. Api ca satta dhammā dhammavicayasambojjhangassa uppādāya samvattanti paripucchakatā vatthuvisadakiriyā indriyasamattapatipādanā duppaññapuggalaparivajjanā paññāvantapuggalasevanā gambhīrañāṇācariyapaccavekkhanā tadadhimuttatā ti. Imehi pi kāraņeh'ettha ñāṇasampayuttatā veditabbā va.

Imesam pana vitthāro bojjhangavibhange āvibhavissati. Evam nāņasampayuttam hutvā uppannam c'etam asan-

¹ Dhammap. 282.

khārena appayogena anupādāya cintanāya uppannattā asankhāram nāma jātam.

231. Tayidam rajanīyam vannārammanam hutvā uppajjamānam eva tividhena niyamena uppajjati dānamayam vā hoti sīlamayam vā bhāvanāmayam vā.

Katham? Nīlapītalohitodātesu pupphavatthādisu aññataram labhitvā vannavasena ābhuñiitvā vannadānam mayhan ti Buddharatanādīni pūjeti tadā dānamayam hoti. Tatr'idam vatthum: Bhandāgārika-Sanghamitto kira ekam suvannakhacitam vattham labhitvā idam pi vattham suvannavannam Sammāsambuddho suvannavanno ni suvannavannam vattham suvannavannass'eva anucchavikam amhākañ ca vannadānam bhavissatī ti mahācetiye āropesi. Evarūpe kāle dānamavam hotī ti veditabbam. Yadā pana tathārūpam eva deyyadhammam labhitvā mavham kulavamso kulatanti kulapaveni esā vattam etan ti Buddharatanādīni pūjeti tadā sīlamayam hoti. Yadā pana tādisena vatthunā ratanattavapūjam katvā ayam vanno khayam gacchissati vayam gacchissatī ti khayavayam patthapeti tadā bhāvanāmayam hoti.

Dānamayam puna hutvā vattamānam pi yadā tīni ratanāni sahatthena pūjentassa pavattati tadā kāyakammam hoti, yadā tīni ratanāni pūjento puttadāradāsakammakaraporisādayo pi āṇāpetvā pūjāpeti tadā vacīkammam hoti, yadā pana tad eva vuttappakāram vijjamānakavatthum ārabbha vaṇṇadānam dassāmī ti cinteti tadā manokammam hoti.

Vinayapariyāyam patvā hi dassāmi karissāmī ti vācā bhinnā hotī ti iminā lakkhaņena dānamayam nāma hoti. Abhidhammapariyāyam patvā pana vijjamānakavatthum ārabbha dassāmī ti manasā cintitakālato paṭṭhāya kusalam hoti aparabhāge kāyena vā vācāya vā kattabbam karissatī ti vuttam.

Evam dānamayam kāyavacīmanokammavasena tividham hoti.

232. Yadā pana tam vuttappakāram vatthum labhitvā kulavamsādivasena sahatthā ratanattayam pūjeti tadā sīlamayam kāyakammam. Yadā kulavamsādivasen'eva puttadārādayo āṇāpetvā pūjāpeti tadā vacīkammam hoti.

Yadā mayham kulavamso kulatanti kulappaveņi vattam etan ti vijjamānakavatthum vaņņadānam dassāmī ti cinteti tadā manokammam hoti. Evam sīlamayam kāyavacīmanokammavasena tividham hoti. Yadā pana tam vuttappakāram vatthum labhitvā tīņi ratanāni pūjetvā cankamanto khayavayam paṭṭhapeti tadā bhāvanāmayam kāyakammam hoti.

Vācāya sammasanam patthapentassa vacīkammam hoti. Kāyangavācangāni acopetvā manasā va sammasanam patthapentassa manokammam hoti. Evam bhāvanāmayam kāyavacīmanokammavasena tividham hoti. Evam ettha rūpārammanam kusalam tividhapuññakiriyavatthuvasena navahi kammadvārehi bhājetvā dassesi Dhammarājā.

Saddārammaņādisu pi es'eva nayo.

233. Bherisaddādisu hi rajanīvasaddam ārammanam katvā hetthā vuttanayen'eva tīhi niyameh' etam kusalam uppajjati. Tattha saddam kandamülam uppātetvā i nīluppalahatthakam viya ca hatthe thapetvā dātum nāma na sakkā. Savatthukam pana katvā dento saddadānam deti nāma. Tasmā yadā saddadānam dassāmī ti bherimutingadisu aññataraturiyena tinnam ratananam upaharam karoti saddadānam hoti. Bheriādīni thapāpeti dhammakatikabhikkhūnam katasarabhesajjam telaphānitādīni deti, dhammasavanam ghoseti, sarabhaññam bhanati, dhammakatham katheti, upanisinnakakatham anumodanakatham karoti tadā dānamayam hoti. Yadā etad eva vidhānam kulavamsādivasena vattavasena karoti tadā sīlamavam hoti. Yadā sabbam p'etam katvā ayam ettako saddo brahmalokappamāņo pi hutvā khayam gamissati vayam gamissatī ti sammasanam patthapeti tadā bhāvanāmavam Tattha dānamayam tadā bheriādīni gahetvā sahoti. hatthā upahāram karoti niccūpahāratthāya thapento pi sahatthā thapeti. Saddadānam kho ti dhammasavanam ghosetum gacchati dhammakatham sarabhaññam kātum gacchati tadā kāyakamman hoti.

Yadā 'gacchatha tātā amhākam saddadānam tinnam

¹ uppādetvā M.

ratanānam upahāram karothā' ti āṇāpeti 'saddadānam me ti cetiyangato imam bherim imam mutingam thapethā' ti āṇāpeti sayam eva dhammasavanam ghoseti dhammakatham katheti sarabhaññam bhaṇati tadā vacīkammam hoti. Yadā kāyavācangāni acopetvā saddadānam dassāmī ti vijjamānakavatthum manasā pariccajati tadā manokammam hoti. Sīlamayam pi saddadānam nāma mayham kulavamso kulatanti kulappavenī ti. Bheriādīni sahatthā cetiyanganādisu thapentassa dhammakathikānam sarabhesajjam sahatthā dentassa vattasīsena dhammasavanaghosanadhammakathākathanasarabhaññam bhaṇanatthāya ca gacchantassa kāyakammam hoti.

Saddadānam nāma amhākam kulavamso kulatanti kulappaveņi. 'Gacchatha tātā buddharatanādīnam upahāram karothā ti' acopentassa kulavamsavasen'eva attanā dhammakatham vā sarabhañūam vā karontassa vacīkammam hoti. Saddadānam nāma mayham kulavamso. 'Saddadānam dassāmī ti' kāyavācangāni acopetvā manasā va vijjamānakavathum pariccajantassa manokammam hoti.

Bhāvanāmayam pi yadā cankamanto cankamanto sadde khayavayam patthapeti tadā kāyakammam hoti. Kāyangam pana acopetvā vācāya sammasantassa vacīkammam hoti. Kāyavācangam acopetvā manasā ca saddāyatanam sammasantassa manokammam hoti. Evam saddārammanam pi kusalam tividhapunīnakiriyavatthuvasena navahi kammadvārehi bhājetvā dassesi Dhammarājā.

234. Mālagandhādisu pi rajanīyam gandham ārammaņam katvā heṭṭhāvuttanayen'eva tīhi niyameh' etam kusalam uppajjati. Tattha yadā mūlagandhādisu yam kiñci gandham labhitvā gandhavasena ābhujitvā 'gandhadānam mayhan ti' buddharatanādīni pūjeti tadā dānamayam hotī ti sabbam vannadāne vuttanayen'eva vitthārato veditabbam.

Evam gandhārammaṇam pi kusalam tividhapuñākiriyavatthuvasena navahi kammadvārehi bhājetvā dassesi Dhammarājā.

Mūlarasādisu pana rajanīyam rasam ārammanam katvā hetthāvuttanayen'eva tīhi niyameh' etam kusalam uppajjati. Tattha yadā mūlarasādisu yam kiñci rajanīyam rasavatthum labhitvā rasavasena ābhujitvā 'rasadānam mayhan ti' deti pariccajati tadā dānamayam hotī ti sabbam vannadāne vuttanayen'eva vitthārato veditabbam.

235. Sīlamaye pan'ettha sanghassa adatvā paribhuñjanam nāma amhākam na ācinnam ti dvādasannam bhikkhusahassānam dāpetvā sādurasam paribhuñjantassa Duttha-Gāmanī-Abhayarañño vatthu ādi katvā Mahā-atthakathā-yam vatthūni āgatāni. Ayam eva viseso. Evam rasā-rammanam pi kusalam tividhapuññakiriyavatthuvasena navahi kammadvārehi bhājetvā dassesi Dhammarājā.

236. Photthabbārammane pathavīdhātu tejodhātu vāyodhātu tīni mahābhūtāni photthabbārammanam nāma. Imasmim thāne etesam vasena yojanam akatvā mañcapīthādivasena kātabbā. Yadā hi mañcapīthādisu yam kiñci rajanīyam photthabbavatthum labhitvā photthabbavasena ābhuñjitvā 'photthabbadānam mayhan ti' deti pariccajati tadā dānamayam hotī ti sabbam vannadāne vuttanayen' eva vitthārato veditabbam. Evam photthabbārammanam pi kusalam tividhapuñnakiriyavatthuvasena navahi kammadvārehi bhājetvā dassesi Dhammarājā.

237. Dhammārammaņe cha ajjhattikāyatanāni tīni lakkhanāni tayo arūpino khandhā pannarasa sukhumarūpāni nibbānam paññattī ti ime dhammāyatane pariyāpannā ca apariyāpannā ca dhammā dhammārammanan nāma. Imasmim thane etesam vasena yojanam akatva ojapanajivitapanavasena kātabbā. Ojādīsu hi rajanīyam dhammārammanam katyā hetthāvuttanayen'eva tīhi niyameh' etam kusalam uppajjati. Tattha yadā 'ojādānam mayhan ti' sappinavanītādīni deti 'pāṇadānan ti' attha pāṇāni deti 'jīvitadānan ti' salākabhattapakkhiyabhattasangabhattādīni deti aphāsukabhikkhūnam bhesajjam deti vejjam paccupatthapeti jālam phālāpeti kuminam viddhamsāpeti sakunapanjaram viddhamsāpeti bandhanamokkham kāreti māghātabheriñ carāpeti aññāni pi jīvitaparittāņattham evarūpāni kammāni karoti tadā dānamayam hoti. Yadā pana ojādānapāņadānajīvitadānāni mayham kulavamso kulatanti kulappaveņī ti vattasīsena ojādānādīni pavatteti tadā sīlamayam hoti.

Yadā dhammārammanasmim khayavayam patthapeti

tadā bhāvanāmayam hoti. Dānamayam pana hutvā vattamānam pi yadā ojādānapānadānajīvitadānāni sahatthā deti tadā kāyakammam hoti. Yadā puttadārādayo āṇāpetvā dāpeti tadā vacīkammam hoti, yadā kāyavācangāni acopetvā ojādānapānadānajīvitadānavasena vijjamānakavatthu dassāmī ti manasā cinteti tadā manokammam hoti.

Yadā pana vuttappakāram vijjamānakavatthu kulavamsādivasena sahatthā deti tadā sīlamayam kāyakammam hoti. Yadā kulavamsādivasen' eva puttadārādavo ānāpetvā dāpeti tadā vacīkammam hoti. Yadā kulavamsādivasena vuttappakāram vijjamānakavatthu dassāmī ti manasā cinteti tadā manokammam hoti. Cankamitvā cankamitvā dhammārammane khayavayam patthapentassa pana bhavanamayam kayakammam hoti. Kayangam acopetvā vācāya khayavayam patthapentassa vacīkammam hoti. Kāvavācangāni acopetvā manasā va dhammārammane khayayayam patthapentassa manokammam hoti. bhāvanāmayam kāyavacīmanokammavasena tividham hoti. Evam ettha dhammārammanam kusalam tividhapuññakiriyavatthuvasena navahi kammadvārehi bhājetvā dassesi Dhammarājā. Evam idam cittam nānāvatthusu nānārammanavasena dīpitam. Idam pana Kathāvatthusmim pi nānārammaņavasena labbhati yeva.

Katham? catūsu hi paccayesu cīvare cha ārammaṇāni labbhanti. Navarattassa hi cīvarassa vaṇṇo manāpo hoti dassanīyo, idam vaṇṇārammaṇam. Paribhogakāle paṭapaṭasaddam karoti, idam saddārammaṇam. Yo tatha kālakacchakādigandho, idam gandhārammaṇam. Rasārammaṇam pana paribhogavasena kathitam. Yā tatha sukhasamphassatā idam phoṭṭabbārammaṇam. Cīvaram paṭicca uppannā sukhā vedanā dhammārammaṇam. Piṇḍapāte rasārammaṇam nippariyāyen' eva labbhati. Evam catūsu paccayesu nānārammaṇavasena yojanam katvā dānamayādibhedo veditabbo.

Imassa pana cittassa ārammaṇam nibaddham. Vinā ārammaṇena anuppajjanato dvāram pana anibaddham. Kasmā? Kammassa anibaddhattā. Kammasmim hi anibaddhe dvāram anibaddham eva hoti. Imassa pan' atth-

assa pakāsanattham imasmim thāne Mahā-aṭṭhakathāyam dyārakathā kathitā ti.

239. Tattha tīṇī kammāni, tīṇi kammadvārāni, pañca viñnāṇāni, pañca viñnāṇadvārāni, cha phassā, cha phassadvārāni, aṭṭha asamvaradvārāni, dasa akusalakammapathā, dasa kusalakammapathā ti.

Idam ettakam dvārakathāya mātikā-thapanam nāma. Tattha kiñcāpi tīņi kammāni pathamam vuttāni tāni pana thapetvā ādito tāva tīņi kammadvārāni bhājetvā dassitāni. Katamāni tīņi? Kāyakammadvāram vacīkammadvāram manokammadvāran ti. Tattha catubbidho kāyo: upādiņņako, āhārasamuṭṭhāno, utusamuṭṭhāno, cittasamuṭ-thāno ti.

240. Tattha cakkhāyatanādīni jīvitindriya-pariyantāni atthakamma-samutthana-rupani pi kamma-samutthanan' eva. Catasso dhātuvo vā vanno gandho raso ojā ti atthaupādinnaka-kāyo nāma. Tān' eva attha āhārajāniāhārasamutthānika-kāyo nāma. Attha utujāni utu-samutthānikakāvo nāma. Attha cittajāni citta-samutthānika-kāyo nāma. Tesu kāya-kammadyāran ti n' eva upādinnaka-kāyassa nāmam na itaresam. Citta-samutthānesu pana atthasu rūpesu ekā viññatti atthi. Idam kāya-kammadvāram nāma vam sandhāya vuttam: Katamam tam rūpam kāya-viñnatti? Yā kusala-cittassa vā akusala-cittassa vā avyākata-cittassa vā abhikammantassa vā patikkammantassa vā ālokentassa vā vilokentassa vā samminjentassa vā pasārentassa vā kāvassa thambhanā santhambhanā santhambhitattam vinnatti vinnapana vinnapitattam idam tam rupam kayaviññattī ti. Abhikkamissāmi patikkamissāmī ti hi cittam uppajjamānam rūpam samutthāpeti.

241. Tattha yā pathavīdhātu āpodhātu tējodhātu vāyodhātu tam nissito vanno gandho raso ojā ti. Imesam atthannam rūpānam abbhantare cittasamuṭṭhānā vāyodhātu, sā attanā sahajātam rūpakāyam santhambheti, sandhāreti, cāleti, abhikkamāpeti, paṭikkamāpeti. Tattha ekāvajjanavīthiyam sattasu javanesu paṭhamacittasamuṭṭḥitā

¹ Dhs. § 718.

vāyodhātu santhambhetum sandhāretum sakkoti, aparāparam pana cāletum na sakkoti. Dutiyādisu pi es'eva nayo.

Sattamacittena pana samutthitä hetthä chahi cittehi samutthitā vāvodhātu upatthambha-paccayam labhitvā attanā sahajātam rūpa-kāyam santhambhetum sandhāretum cāletum abhikkamāpetum patikkamāpetum ālokāpetum vilokāpetum samminjāpetum pasārāpetum sakkoti. Tena gamanam nāma jāyati, āgamanam nāma jāyati, 'yojanam gato, dasayojanam gato ti ' vattabbatam āpajjāpeti. Yathā hi sattahi yugehi akaddhitabbe sakate pathama-yuge yuttagonāvugam tāva sandhāretum sakkonti, cakkam pana na pavattenti: dutiyādisu pi es'eva nayo. Sattamayuge pana gone yojetvā, yadā cheko sārathi dhure nisīditvā yottāni ādāva sabbapurimato patthāva patodalatthivā goņe ākoteti, tadā sabbe'va ekabalā hutvā dhurañ ca sandhārenti cakkāni ca pavattenti, sakatam gahetvā 'dasa-yojanam vīsatiyojanam gato ti' vattabbatam āpādenti, evamsampadam idam veditabbam.

242. Tattha yo citta-samutthānika-kāyo na sā viñnatti, citta-samutthānāya pana vāyodhātuyā sahajātamrūpa-kā-yam santhambhetum sandhāretum cāletum paccayobhāvitum samattho eko ākāra-vikāro atthi. Ayam viñnatti nāma.

Sā attha rūpāni viya na citta-samutthānā. Yathā pana 'aniccādi-bhedānam dhammānam jarā-maranattā jarā-maranam, bhikkhave, aniccam sankhatan tī ' ādi vuttam, evam citta-samutthānānam rūpānam viññattitāya sā pi 'cittasamutthānā ' nāma hotī ti. Viñnāpanattā pan' esā viñnattī ti vuccati. Kim vinnapetī ti? Ekam kāyika-karanam: cakkhupathasmim hi thito hattham vā pādam vā ukkhipati, sīsam vā bhamukham vā cāleti. Ayam hatthādīnam ākāro cakkhu-viññeyyo hoti. Viññatti pana na cakkhuviññeyyā, manoviññeyyā eva. Cakkhunā hi hatthākārādivasena vipphandamānam vaņņārammanam eva passati. Viñnatti pana mano-dvārika-cittena cintetvā 'idan c'idan ca esa kāreti maññe ' iti jānāti. Yathā hi araññe nidāghasamaye udakatthāne va 'manussā imāya saññāya idha udakassa atthibhävam jänissantī ti 'rukkhagge tälapannädīni bandhāpenti surāpānadvāre dhajam ussāpenti uddham

vā pana rukkham vāto paharetvā cāleti, anto udake macche calante upari bubbulakāni utthahanti, mahoghassa gata-maggapariyante tinapannakasatam ussāditam hoti tattha tala-pannadhajasakhacalanabubbulaka-tina-pannakasațe disvā yathā cakkhumā adittham pi ettha vipphandamānam vannārammanam eva passati. Viñnatti pana mano-dvārika-cittena cintetvā 'idan c'idan ca esa kāreti maññe' iti jānāti. Na kevalañ c'esā viññāpanato viññatti nāma. Viñneyyato pi pana viñnatti yeva nāma. Ayam hi paresam antamaso tiracchānagatānam pi pākatā hoti. Tattha tattha sannipatitā hi sonasingāla-kāka-yonādayo dandam vā leddum vā gahetvā paharanākāre dassite ' ayam no paharitukāmo ti ' ñatvā yena vā tena vā palāyanti, pākāra-kuddādi-antaritassa pana parassa apākata-kālo pi atthi, kiñcāpi tasmim khane apākatā sammukhībhūtānam pana pākatattā viñnatti yeva nāma hoti.

243. Citta-samutthānike pana kāye calante te samutthāniko calati na calatī ti so pi tatth' eva calati, tam-gatiko tad-anuvattako va hoti. Yathā hi udake gacchante udake patitāni sukkha-daṇḍaka-tiṇādīni pi udaka-gatikān' eva bhavanti, tasmim gacchante gacchanti, tiṭṭhante tiṭṭhanti, evaṃsampadam idaṃ veditabbaṃ. Evaṃ esā citta-samutthānesu rūpesu viññatti kāya-kamma-dvāraṃ nāmā ti veditabbā.

Yā pana tasmim dvāre siddhā cetanā yāya pāņam hanti adiņņam ādiyati micchā carati pāņātipātādīhi viramati, idam kāya-kammam nāma.

Evam paravādimhi sati kāyadvāram, tamhi dvāre siddhā . cetanā kāya-kammam kusalam vā akusalam vā ti thapetabbam. Paravādimhi pana asati avyākatan cātitikam pūretvā va thapetabbam.

244. Tattha yathā nagara-dvārakatatthāne yeva titthati angula-mattam pi aparāparam na sankamati tena tena pana dvārena mahājano sancarati evam eva dvāre dvāram na carati, kammam pana tasmim tasmim dvāre uppajjanato carati. Ten' āhu Porānā: —

Dvāre caranti kammāni na dvārādvāra-cārino Tasmā dvārehi kammāni añnam añnam vavatthitā ti. Tattha kammenā pi dvāram nāmam labhati dvārenā pi kammam. Yathā hi viñnāṇādīnam uppajjanatthānāni viñnāṇa-dvāram phassa-dvāram asamvara-dvāram samvara-dvāran ti nāmam labhanti, evam kāya-kammassa uppajjanatthānam kāya-kamma-dvāran ti nāmam labhati. Vacīmano-kamma-dvāresu pi es'eva nayo.

Yathā pana tasmim tasmim rukkhe adhivatthā devatā simbali-devatā palāsa-devatā pucimanda-devatā phandana-devatā ti tena tena rukkhena nāmam labhati evam eva kāya-dvārena katam kammam kāya-kammam ti dvārena nāmam labhati. Vacīkamma-manokammesu pi es'eva nayo.

245. Tattha añño kāyo aññam kammam. Kāyena pana katattā tam kāyakamman ti vuccati. Ten' āhu Atthakathācariyā:—

Sūciyā ce katam kammam sūcikamman ti vuccati Sūci ca sūcikamman ca annamannam vavatthitā. Vāsiyā...pe.....

Purisena ce katam kammam purisakamman ti vuccati Puriso ca purisakammañ ca aññamaññam vavatthitā.

Evam eva

Kāyena ce katam kammam kāyakamman ti vuccati Kāyo ca kāyakamman ca annamannam vavatthitā ti.

Evam sante n'eva dvāra-vavatthānam yujjati na ca kamma-vavatthānam. Katham? Kāya-viñnattiyam hi 'dvāre caranti kammānī ti' vacanato vacīkammam pi pavattati, ten' assa kāyakammadvāran ti vavatthānam na yuttam, kāyakamman ca vacī-viñnattiyam pi pavattati, ten' assa kāyakamman ti vavatthānam yujjatī ti no na yujjati.

Kasmā? Yebhuyya-vuttitāya c'eva tabbahula-vuttitāya ca. Kāyakammam eva hi yebhuyyena kāyaviññattiyam pavattati na itarānī ti tasmā kāyakammassa yebhuyyena pavattito assā kāyakamma-dvāra-bhāvo siddho.

Brāhmaṇagāma-ambavana-nāgavanādīnam brāhmaṇagāmādi-bhāvo viyā ti dvāra-vavatthānam yujjati. Kāyakammam pana kāya-dvāramhi yeva bahulam pavattati, appam vacī-dvāre. Tasmā kāyadvāre bahulam pavattito

Mss. nāṅga-.

etassa kāyakamma-bhāvo siddho, vanacaraka-thullakumārikādi-gocarānam vanacarakādi-bhāvo viyā ti, evam kamma-vavatthānam pi yujjati. ¹

Kāyakamma-dvāra-kathā niţţhitā.

246. Vacīkamma-dvāra-kathāyam cetanā-virati-saddavasena tividhā vācā nāma.

Tattha 'catūhi, bhikkhave, angehi samannāgatā vācā subhāsitā hoti na dubbhāsitā anavajjā ca ananuvajjā ca viñnūnan² ti 'ayam cetanā-vācā nāma.

'Yā catūhi vā vacī-duccaritehi ārati virati...pe... ayam vuccati sammāvācā ti 'ayam virati-vācā nāma.

Vācā girā vyappatho udīranam ghoso ghosakammam vācā vacībhedo ti ayam sadda-vācā nāma.

Tāsu vacīkamma-dvāran ti neva cetanāya nāmam na viratiyā, sahasaddā pana ekā viññatti atthi, idam vacīkamma-dvāram nāma. Yam sandhāya vuttam: 'Katamam tam rūpam vacī-viññatti? Yā kusala-cittassa vā . . . pe . . . avyākata-cittassa vā vācā girā vyappatho udīranam ghoso ghosakammam vācā vacī-bhedo ayam vuccati vācā. Yā tāya vācāya viñnatti vinnapana vinnapitattam idam tam rūpam vacī-viññattī ti '.3 Idam vakkhāmi etam vakkhāmī ti hi vitakkayato vitakka-vipphāra-saddo nāma uppajjati. Ayam na sota-viññeyyo ti Mahā-atthakathāyam āgato. Āgamanatthakathāsu pana 'vitakka-vipphāra-saddan vitakka-vipphāra-vasena uppannam vippalapantānam suttappamattādīnam saddam sutvā ti tam sutvā vitakkayato tassa so saddo uppanno, tassa vasena evam pi te mano ittham pi te mano ti ādiyatī ti' vatvā vatthūni pi kathitāni.

247. Patthāne pi: 'citta-samutthānam saddāyatanam sotaviññānassa ārammana-paccayena paccayo ti 'āgatam. Tasmā vinā viñnattighattanāya uppajjamāno asota-viñneyyo vitakka-vipphāra-saddo nāma n'atthi. Idam vakkhāmi, etam vakkhāmī ti uppajjamānam pana cittam pathavīdhātu

Mss. yuñjati.
 Suttanipāta p. 78, Samyutta Nikāya
 I, p. 188.
 Dhs. § 637, 720.

āpodhātu tejodhātu vāyodhātu vanņo gandho raso ojā ti attha rūpāni samutthāpeti. Tesam abbhantare cittasamutthānā pathavīdhātu upādiņņakam sanghattiyamānā va uppajjati. Tena dhātu-sanghattanena saddo uppajjati. Ayam citta-samutthāna-saddo nāma.

Ayam na viññatti. Tassā pana citta-samuţţhānāya paṭhavī-dhātuyā upādinnaka-ghaţţhanassa paccaya-bhūto eko ākāravikāro atthi. Ayam vacī-viññatti nāma. Ito param sā aṭṭha rūpāni viya na citta-samuţṭhānā ti ādi sabbam heṭṭhā vutta-nayen' eva veditabbam.

248. Idhā pi hi Tissadattamittā ti pakkosantassa saddam sutvā viñnāttim mano-dvārika-cittena cintetvā 'idan c'idan ca esa kāreti manne' iti jānāti, kāya-viñnātti viya ca ayam pi tiracchāna-gatānam pi pākatā hoti 'ehi yāhī ti' saddam sutvā tiracchāna-gatā pi idam nām' esa kāreti manne ti nātvā āgacchanti c'eva gacchanti ca. Te samut-thānika-kāyam cāleti na cāletī ti ayam pana vāro idha na labbhati. Purima-citta-samutthānāya upatthambhana-kiccam pi n'atthi. Yā pana tasmim vacī-dvāre siddhā cetanā yāya musā katheti, pesunnām katheti, pharusam katheti samphappalapati mūsā-vādādīhi viramati idam vacī-kammam nāma. Ito param sabbam kamma-vavatthānam dvāra-vavatthānan ca hetthā vuttanayen' eva veditab-ban ti.

Vacīkamma-dvāra-kathā niţţhitā.

249. Manokamma-dvāra-kathāyam kāmāvacarādivasena catubbidho mano nāma.

Tattha kāmāvacaro catupaṇṇāsa-vidho hoti, rūpāvacaro paṇṇarasa-vidho, arūpāvacaro dvādasavidho, lokuttaro aṭṭhavidho, sabbo pi ekūna-navutividho hoti.

Tattha ayam nāma mano mano-dvāram na hotī ti na vattabbo. Yathā hi ayam nāma cetanā kammam na hotī ti na vattabbā. Antamaso pañca viññāṇa-sampayuttā pi hi cetanā Mahāpakarane kammante va niddiṭṭhā, evam eva ayam nāma mano mano-dvāram na hotī ti na vattabbo. Etthāha: kammam nām'etam kim karotī ti? Āyūhati abhisankharoti pinḍam karoti ceteti kappeti pakappeti. Evam sante pañca-viññāṇa-cetanā kim āyūhati abhisankharoti

pindam karotī ti? Sahajāta-dhamme. Sā pi hi sahajāta-sampayattukhandhe āyūhati abhisankharoti pindam karoti ceteti kappeti pakappeti. Kim vā iminā vādena sabba-saṅgāhika-vasena h'etam vuttam? Idam pan' ettha sanniṭṭhānam tebhūmakakusalākusalam ekūnatiṃsavidho mano mano-kamma-dvāram nāma. Yā pana tasmim mano-dvāre siddhā cetanā yāyam abhijjhā-vyāpāda-micchā-dassanāni c'eva anabhijjhā-avyāpāda-sammādassanāni va gaṇhāti idam mano-kammam nāma. Ito param sabbam-kamma-vavatthānam dvāravavatthānañ ca heṭṭhā vutta-nayen' eva veditabbam ti. Manokamma-dvāra-kathā niṭṭhitā.

250. Imāni tīņi kamma-dvārāni nāma. Idāni yāni tīņi kammāni thapetvā imāni kamma-dvārāni dassitāni tāni ādi katvā avasesassa dvāra-kathāya mātikāya thapanassa vitthära-kathā hoti. Tīņi hi kammāni: kāyakammam vacīkammam manokamman ti. Kim pan' etam kammam nāma? Cetanā c'eva ekacce va cetanā-sampavuttakā dhammā. Tattha cetanāva kammabhāve imāni suttāni: cetanā 'ham, bhikkhave. kammam vadāmi cetayitvā kammam karoti kāvena vācāva manasā. Kāye vā hi, Ānanda, sati kāyasañcetanā hetu uppajjati ajjhattam sukhadukkham, vācāya vā. Ānanda, sati vacīsancetanā hetu uppajjati ajjhattam sukhadukkham, mane vā, Ānanda, sati mano-sancetanā hetu uppajjati ajjhattam sukhadukkham. Tividhā, bhikkhave, kāya-sancetanā akusalam kāyakammam dukkhindriyam dukkha-vipākam, catubbidhā, bikkhave, vacī-sancetanā... pe . . ., tividhā, bhikkhave, mano-sancetanā akusalam manokammam sukhindriyam sukha-vipākam. Sacāyam, Ānanda, Samiddhi moghapuriso Pātaliputtassa paribbājakassa evam puttho evam vyākareyya 'sancetaniyam, āvuso Pātaliputta, kammam katvā kāyena vācāya manasā sukha-vedanīyam sukham so vediyati ... pe ... adukkhamasukham. vedanīyam adukkhhamasukham so vediyati'. Evam vyākaramāno kho, Ānanda, Samiddhi moghapuriso Pātaliputtassa paribbājakassa sammā vyākaramāno vyākarevyā ti imāni tāva cetanāya kammabhāve suttāni.

251. Cetanā-sampayuttakadhammānam pana kammabhāvo kammacatukkena dīpito. Vuttam h'etam: — 'Cattār'

imāni, bhikkhave, kammāni mayā sayam abhiññā sacchikatvā veditāni. Katamāni cattāri? Atthi, bhikkhave, kammam kanham kanha-vipākam, atthi, bhikkhave, kammam sukkam sukka-vipākam, atthi, bhikkhave, kammam kanhasukkam kanha-sukka-vipākam, atthi, bhikkhave, kammam akanhamasukkam akanhāsukka-vipākam kammam kammakkhayāya samvattati. 1 Katamañ ca, bhikkhave. kammam akanham asukkam akanhāsukka-vipākam kammam kammakkhayāya samvattati? Yad idam satta sambojjhangā satisambojjhango ... pe ... upekhāsambojjhango. vuccati, bhikkhave, kammam akanhamasukkam akanhāsukka-vipākam [kammam] kammakkhayāya samvattati.2 Katamañ ca, bhikkhave, kammam akanhamasukkam akanhāsukka-vipākam kammam kammakkhayāya samvattati? Ayam eva ariyo atthangiko maggo seyyathīdam sammāditthi ... pe ... sammāsamādhi. Idam vuccati, bhikkhave, kammam akanhamasukkam akanhāsukka-vipākam kammam kammakkhayāya samvattatī ti. Evam ime kho bojjhanga-magganga-bhedato pannarasa dhammā kamma-catukkena dīpitā.

252. Abhijjhā vyāpādo micchādiţţhi anabhijjhā avyāpādo sammādiţţhī ti imehi pana chahi saddhin ekavīsati cetanā-sampayuttakā dhammā veditabbā.

Tattha lokuttaramaggo bhajāpiyamāno kāyakammādīni tīņi kammāni bhuñjati. Yam hi kāyena dussīlyam ajjhācarati tamhā samvaro kāyiko veditabbo, yam vācāya dussīlyam ajjhācarati tamhā samvaro vācasiko veditabbo. Iti sammākammanto kāyakammam, sammāvācā vacīkammam. Etasmim dvaye gahite sammā-ājīvo tappakkhikattā gahito va hoti. Yam pana manena dussīlyam ajjhācarati tamhā samvaro mānasiko ti veditabbo.

So ditthi-sankappa-vāyāma-sati-samādhi-vasena pancavidho hoti. Ayam panca-vidho pi manokammam nāma. Evam lokuttara-maggo bhajāpiyamāno tīni kammāni bhajati. Imasmim thāne dvāra-samsandanam nāma hoti. Kāyavacī-dvāresu hi copanam patvā kammapatham appattam pi atthi, mano-dvāre samudācāram patvā kammapatham

Anguttara vol. II, p. 230. 2 ib. vol. II, p. 237.

appattam atthi. Tam gahetvā tam tam dvāra-pakkhikam eva akamsu. Tatrāyam nayo.

253. Yoʻmigavam gamissāmī ti'dhanum sajjeti, jiyam vaddheti, sattim niseti, bhattam bhuñjati, vattham paridahati ettāvatā kāyadvāre copanam pattam hoti. So araññe divasam caritvā antamaso sasa-bilāla-mattam pi na labhati. Idam akusala-kāya-kammam hoti na hotī ti? Na hoti. Kasmā? Kamma-patham appattatāya. Kevalam pana kāya-duccaritam nāma hotī ti veditabbam. Macchaganhanādipayogesu pi es' eva nayo.

Vacī-dvāresu 'migavam gamissāma, vegena dhanu-ādīni sajjethā ti' āṇāpetvā purima-nayen' eva araññe kiñci alabhantassa kiñcāpi vacī-dvāre copanam pattam, kamma-patham appattatāya pana vacīkammam na hotī ti veditabbam.

254. Mano-dvāre pana vadhaka-cetanāya uppanna-mattāya eva kamma-pathabhedo hoti, so va kho vyāpāda-vasena na pāṇātipāta-vasena.

Akusalam hi kāyakammam kāya-vacī-dvāresu samutthāti no mano-dvāre. Tathā akusalam vacīkammam akusalam manokammam pana tīsu pi dvāresu samutthāti. Tathā akusalāni kāya-vacī-manokammāni.

Katham? Sahatthā pi pāṇam hanantassa adinnam ādiyantassa micchā carantassa kammam kāyakammam eva hoti dvāram pi kāyadvāram eva. Evam tāva akusalam kāyakammam kāyadvāre samutthāti. Tehi pana cittehi sahajātā abhjjhā-vyāpādamicchāditthiyo cetanā pakkhikā va bhavanti abbohārikā vā.

255. Gaccha ittham nāma jīvitā voropehi, ittham nāma bhandam avaharā ti anāpentassa pana kammam kāyakammam hoti dvāram vacī-dvāram.

Evam akusalam käyakammam vacīdvāre samutthāti. Tehi pana cittehi sahajātā abhijjhāvyāpādamicchāditthiyo cetanā pakkhikā vā bhavanti abbohārikā vā. Ettikā ācariyānam samānatthakathā nāma.

Vidaddhavādī panāha: Akusalam kāyakammam manodvāre pi samutthātī ti. So 'tayo sangahe ārūlham suttam āharāhī ti' vutto idam Kulumbasuttam nāma āhari. Puna ca param bhikkhave idh' ekacco samano vā brāhmano vā iddhimā cetovasippatto añnissā vā kucchigatam gabbham pāpakena manasānupekkhako hoti: 'Aho vatāyam kucchigato gabbho na sotthinā abhinikkhameyyā ti.' Evam hikkhave Kuļumbassa upaghāto hotī ti. Idam suttam āharitvā evam cintitamatte yeva parassa kucchigato gabbho phenapiņdo viya vilīyati. Ettha kuto kāyangacopanam vā vācangacopanam vā? Manodvārasmim yeva pana idam akusalam kāyakammam samutthātī ti, tam tava suttassa attham tulayissāmā ti vatvā evam tulayimsu. Tvam iddhiyā parū-

paghātam vadesi.

256. Iddhi nām' esā adhitthānā iddhi, vikubbanā iddhi, manomayā iddhi, ñanavipphārā iddhi, ariyā iddhi, kammavipākajā iddhi, puññavato iddhi, vijjāmayā iddhi, bhāvanāmayā iddhi, tattha tattha sammāpayogapaccayā ijjhanatthena iddhī ti dasavidhā. Tattha kataram iddhim vadesī it? Bhāvanāmayan ti. Kim pana bhāvanāmayāya iddhiyā parūpaghātakammam hotī ti? Āmā ti. ācariyā 'ekavāram hotī ti' vadanti. Yathā hi param paharitukāmena udakaharite ghate khitte ghato pi bhijjati udakam pi nassati evam eva bhāvanāmayāya iddhiyā ekavāram parūpaghātakammam hoti. Tato patthāya panassatī ti. Atha nam bhāvanāmayāya iddhiyā neva ekavāram na dve vāre parūpaghātakammam hotī ti vatvā saññattim āgacchantam pucchimsu: 'Bhāvanāmayā iddhi kim kusalā akusalā avyākatā sukhāya vedanāya sampayuttā dukkhāya vedanāya sampayuttā adukkhamasukhāya vedanāya sampayuttā savitakkasavicārā avitakkavicāramattā avitakkāvicārā kāmāvacarā rūpāvacarā arūpāvacarā ti?' Imam pana pañham yo jānāti so evam vakkhati: 'Bhāvanāmayā iddhi kusalā vā hoti avyākatā vā adukkhamasukhavedanīyā eva avitakkāvicārā eva rūpāvacarā evā ti' so vattabbo.

257. Pāṇātipātacetanākusalādisu kataram koṭṭhāsam bhajatī ti jānanto vakkhati: pāṇātipātacetanā akusalā va dukkhavedaniyā va savitakka-savicārā va kāmāvacarā ti. Evam sante tava pañho neva kusalattikena sameti na ve-

Visuddhimagga J. P. T. S. p. 111 f.

danattikena na vitakkattikena na bhummantarenā ti. Kim pana evam mahantam suttam niratthakan ti no niratthakam? Tvam pan' assa attham na jānāsi. Iddhimā cetovasippatto ti. Ettha hi na bhāvanāmayā iddhi adhippetā. Athabbaniddhi pana adhippetā. Sā hi ettha labbhamānā labbhati. Sā pana kāyavacīdvārāni muñcitvā kātum na sakkā ti.

Athabbaniddhikā hi sattāham alonakam bhuñjitvā dabbhe attharitvā pathaviyam sayamānā tapam caritvā sattame divase susānabhūmim sajjetvā sattame pade thatvā hattham vaḍḍhetvā vaḍḍhetvā mukhena vijjam parijapanti. Atha tesam kammam samijjhati. Evam ayam pi iddhi kāyavacīdvārāni muñcitvā kātum na sakkā ti na kāyakammam manodvāre samuṭṭhātī ti niṭṭham ettha gantabbam.

258. Hatthamuddāya pana musāvādādīni kathentassa kammam vacīkammadvāram na kāyadvāram hotī ti evam akusalam vacīkammam kāyadvāre samutthāti. Tehi pana cittehi sahajātā abhijjhāvyāpādamicchāditthiyo cetanāpakkhikā vā bhavanti abbohārikā vā. Vacībhedam pana katvā musāvādādīni kathentassa kammam pi vacīkammam dvāram pi vacīdvāram eva. Evam akusalam vacīkammam vacīdvāre samutthāti. Tehi pana cittehi sahajātā abhijjhāvyāpādamicchāditthiyo cetanāpakkhikā vā bhavanti abbohārikā vā. Ettakā ācariyānam samānatthakathā nāma.

Viddhavādī panāha: Akusalam vacīkammam manodvāre pi samutthātī ti. So tayo sangahe ārūlham suttam āharāhī ti vutto idam uposathakkhandhato suttam āhari. Yo pana bhikkhu yāvatatiyam anusāviyamāne saramāno santim āpattim nāvikareyya sampajānamusāvādassa hotī ti. Idam suttam āharitvā āha: Evam āpattim anāvikaronto tunhībhūto va aññam āpattim āpajjati. Ettha kuto kāyangacopanam vācangacopanam vā? Manodvārasmim yeva pana idam akusalam vacīkammam samutthātī ti so vattabbo. Kim pan' etam suttam neyyattham udāhu nītattham ti? Nītattham eva mayham suttan ti. So 'mā evam avaca, tulayissām' assa attham ti' vatvā idam pucchitabbo. 'Sampajānamusāvāde kim hotī ti' yānanto 'sampajānamusāvāde dukkatam hotī ti' vakkhati. Tato vattabbo: vinayassa

dve mūlāni kāyo ca vācā ca. Sammāsambuddhena hi sabbāpattiyo imesu yeva dvīsu dvāresu pañňattā. Manodvāre āpattipañňāpanam nāma natthi. Tvam ativiya vinaye pakatañňū yo satthārā apañňatte thāne apañňattam āpattim paňňāpesi, sammāsambuddham abbhācikkhasi, jinacakkam paharasī ti ādivacanehi niggaņhitvā uttarim paňham pucchitabbo.

'Sampajānamusāvādo kim kiriyato samutthāti udāhu akiriyato ti' jānanto 'kiriyato ti' vakkhati. Tato vattabbo: Anāvikaronto kataram kiriyam karotī ti? Addhā kiriyam apassanto vighātam āpajjissati. Tato imassa suttassa atthena saññāpetabbo. Ayam h'ettha attho. Yvāyam sampajānamusāvādo hotī ti vutto so āpattito kim hotī ti katarāpatti hotī ti attho. Dukkatāpatti hoti sā ca kho na musāvādalakkhanena. Bhagavato pana vacanena vacīdvāre akiriyasamutthānā āpatti hotī ti veditabbo.

259. Vuttam pi c'etam: Anālapanto manujena kenaci vācā giram ca pare bhaņeyya āpajjeyya vācasikam na kāyikam pañham paññā me sā kusalehi cintitā ti. Evam akusalam vacīkammam na manodvāre samuţţhātī ti niţţham ettha gantabbam.

Yadā pana abhijjhāsahagatena cetasā kāyangam copento hatthagāhādīni karoti, vyāpādasahagatena dandaparāmāsādīni, micchādiṭṭhisahagatena khandhasivādayo seṭṭhā ti tesam abhivādana-añjalikammabhūtapiṭṭhikaparibhandādīni karoti tadā kammam manokammam hoti dvāram pana kāyadvāram. Evam akusalam manokammam kāyadvāre samuṭṭhāti, cetanā pan' ettha abbohārikā.

Yadā abhijjhāsahagatena cetasā vācangam copento 'aho vatāyam parassa tam mama assā' ti paravittūpakaraņam abhijjhāyati, vyāpādasahagatena 'ime sattā hannantu vā vajjantu vā upacchijjantu vā mā vā ahesum' ti vadati, micchāditthisahagatena 'natthi dinnam natthi yittham' ti ādīni vadati tadā kammam manokammam hoti dvāram pana vacīdvāram.

Evam akusalam manokammam vacīdvāre samuţţhāti cetanā pan' ettha abbohārikā. Yadā pana kāyangavācangāni acopetvā raho nisinno abhijjhāvyāpādamicchādiţţhisahagatäni cittäni uppädeti tadā kammam manokammam dvāram pi manodvāram eva. Evam akusalam manokammam manodvāre samutthāti.

260. Imasmim pana thāne cetanā pi cetanāsampayuttakā dhammā pi manodvāre yeva samutthahanti. Evam akusalam manokammam tīsu pi dvāresu samutthātī ti veditabbam.

Yam pana vuttam: Tathā kusalāni kāyavacīmanokammānī ti tatrāyam nayo. Yadā hi kenaci kāraņena na vattum asakkonto pāņātipātā adinnādānā kāmesu micchācārā paţiviramāmī ti imāni sikkhāpadāni hatthamuddāya gaṇhāti tadā kammam kāyakammam dvāram pi kāyadvāram eva. Evam kusalam kāyakammam kāyadvāre samuṭṭhāti. Tehi cittehi sahagatā anabhijjhādayo cetanāpakkhikā vā honti abbohārikā vā.

Yadā pana tān' eva sikkhāpadāni vacībhedam katvā ganhāti tadā kammam kāyakammam dvāram pi vacīdvāram hoti. Evam kusalam kāyakammam vacīdvāre samuṭṭhāti. Tehi cittehi sahagatā anabhijjhādayo cetanāpakkhikā vā honti abbohārikā vā.

Yadā pana tesu sikkhāpadesu diyyamānesu kāyangavācangāni acopetvā manasā ca 'pāņātipātā adinnādānā kāmesu micchācārā paṭiviramāmī ti' ganhāti tadā kammam kāyakammam dvāram pi manodvāram hoti. Evam kusalam kāyakammam manodvāre samuṭṭhāti. Tehi cittehi sahagatā anabhijjhādayo cetanāpakkhikā vā honti abbohārikā vā.

261. Musāvādā veramaņī-ādīni pana cattāri sikkhāpadāni vuttanayān' eva. Kāyādīhi gaņhantassa kusalam vacī-kammam tīsu dvāresu sammutthātī ti veditabbam. Idhāpi anabhijjhādayo cetanāpakkhikā va honti abbohārikā va.

Anabhijjhādisahagatehi pana cittehi kāyangam copetvā cetiyangana-sammajjana-gandhamālāpūjana-cetiyavandanādīni karontassa kammam manokammam hoti dvāram pana kāyadvāram. Evam kusalam manokammam kāyadvāre samutthāti, cetanā pan' ettha abbohārikā.

Anabhijjhāsahagatena cittena vācangam copetvā 'aho vatāyam parassa paravittūpakaraṇam, na tam mam' assā ti' anabhijjhāyato avyāpādasahagatena cittena 'sabbe

sattā averā avyāpajjā anīghā sukhī attānam pariharantū ti vadantassa sammāditthisahagatena atthi dinnan ti ādīni udāharantassa kammam manokammam hoti dvāram pana vacīdvāram. Evam kusalam manokammam vacīdvare samutthāti cetanā pan' ettha abbohārikā.

262. Yadā kāyangavācangāni pana acopetvā raho nisinnassa manasā va anabhijjhādisahagatāni cittāni uppādentassa kammam manokammam dvāram pi manodvāram eva evam kusalam manokammam manodvāre samutthāti.

Imasmim pana thāne cetanā pi cetanāsampayuttā dhammā pi manodvāren' eva samutthahanti. Tattha āṇattisamutthitesu pāṇātipātādinnādānesu kammam pi kāyakammam dvāram pi kammavasena kāyadvāran ti vadanto kammam rakkhati dvāram bhindati nāma.

Hatthamuddāya samutthitesu musāvādādisu dvāram kāyadvāram kammam pi dvāravasena kāyakamman ti vadanto dvāram rakkhati kammam bhindati. Tasmā kammam rakkhāmī ti dvāram na bhinditabbam, dvāram rakkhāmī ti kammam na bhinditabbam. Yathāvutten' eva pana nayena kamman ca dvāran ca veditabbam. Evam kathento hi neva kammam na dvāram bhindatī ti kammakathā nitthitā.

263. Idāni pañca viñnāṇāni pañca viñnāṇadvārānī ti ādisu cakkhuviñnāṇam sotaghānajivhākāyaviñnāṇan ti imāni pañca viñnāṇāni nāma. Cakkhuviñnāṇadvāram sotaghānajivhākāyaviñnāṇadvāran ti imāni pañca viñnāṇadvārāni nāma. Imesam pañcannam dvārānam vasena uppannā cetanā n'eva kāyakammam hoti na vacīkammam, manokammam hotī ti veditabbā.

264. Cakkhusamphasso sotaghānajivhākāyamanosamphasso ti ime pana cha phassā nāma.

Cakkhusamphassadvāram sotaghānajivhākāyamanosamphassadvāran ti imāni cha phassadvārāni nāma.

265. Cakkhu-asamvaro sotaghānajivhāpasādakāyacopanakāya-asamvaro vācā-asamvaro mano-asamvaro ti ime attha asamvarā nāma.

Te atthato dussīlyam muṭṭhasaccam aññāṇam akkhanti kosajjan ti ime pañca dhammā honti. Tesu ekadhammo pi pañca dvāre votthapanapariyosānesu cittesu n'uppajjati, javanakkhaņe yeva uppajjati. Javane uppanne pi pañca dvāre asamvaro vuccati. Cakkhuviññāṇasahajāto hi phasso nāma cetanā manokammam nāma. Taṃ cittam manokammadvāram nāma. Ettha pañcavidho asamvaro natthi. Sampaticchanasahajāto phasso manosamphasso nāma cetanā ca manokammam nāma. Taṃ cittam manokammadvāram nāma. Etthāpi pañcavidho asamvaro nām' atthi. Santīraṇavotthapanesu pi es' eva nayo.

Javanasahajāto pana phasso manosamphasso nāma, cetanā manokammam nāma, tam cittam manokammadvāram nāma. Ettha asamvaro cakkhu-asamvaro nāma hoti. Sotaghānajivhāpasādakāya-dvāresu pi es' eva nayo.

Yadā pana rūpādisu añūatarārammaņam manodvārikajavanam vinā vacīdvārena suddham kāyadvārasankhātam copanam pāpayamānam uppajjati tadā tena cittena sahajāto phasso manosamphasso nāma.

266. Cetanā kāyakammam nāma. Tam pana cittam abbohārikam copanassa uppannattā manodvāran ti sankham gacchati. Ettha asamvaro copanakāya-asamvaro nāma.

Yadā tādisam yeva javanam vinā kāyadvārena suddham vacīdvārasankhātam copanam pāpayamānam uppajjati tadā tena cittena sahajāto phasso manosamphasso nāma.

Cetanāvacīkammam nāma. Tam pana cittam abbohārikam copanassa uppannattā manodvāran ti sankham na gacchati. Ettha asamvaro vācā-asamvaro nāma.

Yadā pana javanacittam vinā kāyavacīdvārehi suddham manodvāram eva hutvā uppajjati tadā tena cittena sahajāto phasso manosamphasso nāma.

Cetanā manokammam nāma, cittam manokammadvāram nāma. Ettha asamvaro mano-asamvaro nāma.

Imesam atthannam asamvarānam vasena cakkhu-asamvaradvāram sotaghānajivhāpasādakāya-copanakāya-vācāmano-asamvaradvāran ti imāni attha asamvaradvārāni veditabbāni.

267. Cakkhusamvaro sotaghānajivhāpasādakāyacopanakāya-vācā-manosamvaro ti ime pana attha samvarā nāma. Te atthato sīlam satim nānam khantim viriyan ti ime pañca dhammā honti. Tesu pi ekadhammo pi pañcadvāre votthapanapariyosānesu cittesu n'uppajjati, javanakkhane eva uppajjati, javane uppanno pi pañcadvāre samvaro ti vuccati. Tassa sabbassā pi cakkhuviñūāṇasahagato hi phasso cakkhusamphasso ti ādinā asamvare vutten'eva nayena uppatti veditabbā. Iti imesam atthannam samvarānam vasena cakkhusamvaradvāram — pe — manosamvaradvāran ti imāni attha samvaradvārāni veditabbāni.

268. Pāṇātipāto, adinnādānam, kāmesu micchācāro, musāvādo, pisuņā vācā, pharusā vācā, samphappalāpo, abhijjhāvyāpādo, micchādiṭṭhī ti ime pana dasa akusalakammapathā nāma.

Tattha pāṇassa atipāto pāṇātipāto nāma. Pāṇavadho pānaghāto ti vuttam hoti. Pāno ti c'ettha vohārato satto paramatthato jīvitindriyam. Tasmim pana pāņe pāņasaññino jīvitindriy - upacchedaka - upakkamasamutthāpikā kāvavacīdvārānam añnataradvārappavattā vadhakacetanā pānātipāto. So guņavirahitesu tiracchānagatādisu pāņesu khuddake pāņe appasāvajjo mahante mahāsavajjo. Kasmā? Pavogamahantatāya payogasamatte pi vatthumahantatāya. Gunavantesu manussādisu appagune pāne appasāvajjo, mahāgune mahāsāvajjo, savīragunānam pana samabhāve sati kilesānam upakkamānañ ca mudutāva appasāvajjo, tibbatāva mahāsāvajjo ti veditabbo. Tassa pañca sambhārā honti: Pāno, pānasañnitā, vadhakacittam, upakkamo, tena maranan ti. Cha payogā: Sāhatthiko, āṇattiko, nissaggiko, thavaro, vijjamayo, iddhimayo ti. Imasmim pan'atthe vitthariyamāne atipapanco hoti. Tasmā tam na vitthārayāma aññañ ca evarūpam. Atthikehi pana Samantapāsādikam Vinavatthakatham oloketvā gahetabbo.

269. Adinnassa zādānam adinnādānam parassa haranam theyyam corikā ti vuttam hoti. Tattha adinnan ti parapariggahītam. Yattha paro yathākāmakārī tam āpajjanto adaņdāraho anupavajjo ca hoti. Tasmim pana parapariggahīte

Papañcasūdanī in Trenckner's transcript p. 235 ff.
 Sumangalavil. p. 69. Hardy Manual of Buddhism p. 478.
 Sumangalavil. p. 71.

saññino tadādāyaka-upakkamasamutthāpikā theyyacetanā adinnādānam, tam hīne parasantake appasāvajjam, panīte mahāsāvajjam. Kasmā? Vatthupanītatāya. Vatthusamatte sati gunādhikānam santake vatthusmim mahāsāvajjam, tam tam gunādhikam upādāya tato tato hīnagunassa santake vatthusmim appasāvajjam. Tassa pañca sambhārā honti: Parapariggahītam parapariggahīta-saññitā, theyyacittam, upakkamo, tena haranan ti. Cha payogā sāhatthikādayo va. Te ca kho yathānurūpam theyyāvahāro, pasayhāvahāro, paticchannāvahāro, parikappāvahāro, kusāvahāro ti. Imesam avahārānam vasena pavattā ti ayam ettha sankhepo. Vitthāro pana Samantapāsādikāyam.

270. Kāmesu micchācāro ti ettha pana kāmesū ti methunāsamācāresu micchācāro ekantanindito lāmakācāro. Lakkhanato pana asaddhammādhippāyena kāyadvārapavattā agamanīyatthānavītikkamacetanā kāmesu micchācāro. Tattha agamanīyatthānam nāma purisānam tāva māturakkhitā, piturakkhitā, mātāpiturakkhitā, bhāturakkhitā, bhaginīrakkhitā, ñātirakkhitā, gottarakkhitā, dhammarakkhitā, sārakkhā, saparidandā ti māturakkhitādayo dasa, dhanakkītā, chandavāsinī, bhagavāsinī, paṭavāsinī, odapattakinī, ohatacumbatā, dāsī ca bhariyā, kammakārī ca bhariyā, dhajāhatā, muhuttikā ti etā dhanakītādayo dasā ti vīsati itthiyo².

Itthīsu pana dvinnam sārakkhāsaparidandānam dasannam ca dhanakkītādīnan ti dvādasannam itthīnam añnesu purisā idam agamanīyatthānam nāma. So pan'esa micchācāro sīlādiguņarakkhite agamanīyatthāne appasāvajjo, sīlādiguņasampanne mahāsāvajjo. Tassa cattāro sambhārā: Agamanīyam vatthusmim sevanācittam, sevanāpayogo, maggena maggapatipatti, adhivāsanan ti. Eko payogo sāhatthiko eva 3.

271. Musā ti4 visamvādanapurekkhārassa atthabhaŭjanako vacīppayogo kāyappayogo ca. Visamvādanādhippāyena pan'assa paravisamvādakā kāyavacīppayogasamuţthāpikā

Hardy Manual of Buddhismp. 483. 2 Suttavibhanga Ip. 139.

³ Hardy Manual of Buddhism p. 484. 4 Sumangalavil. p. 72.

cetană musăvado. Aparo nayo: Musă ti abhūtam ataccham Vādo ti tassa bhūtato tacchato viññāpanam. Lakkhanato pana atatham vatthu tathato param viññānetukāmassa tathā viñnattisamutthāpikā cetanā musāvādo. So yam attham bhanjati tassa appatāya appasāvajio, mahantatāya mahāsāvajjo. Api ca gahatthānam attano santakam adātukāmatāya 'natthī ti' ādinayappavatto appasāvajjo, sakkhinā hutvā atthabhanjanattham vutto mahāsāvajjo. Pabbajitānam appakam pi telam vā sappim vā labhitvā hassādhippāyena 'ajja gāme telanadī maññe sandatī ti' purānakathānayena pavatto appasāvajjo. Adittham yeva pana ditthan ti ādinā nayena vadantānam mahāsāvajjo. Tassa cattaro sambhara honti: Atatham vatthu, visamvādanacittam, tajjo vāvāmo, parassa tadatthavijānanan tir. Eko payogo sāhatthiko va. So kāyena vā kāyapatibaddhena vā vācāya vā paravisamvādakakiriyāya karaņe datthabbo.

Tāya ce kiriyāya paro tam attham jūnāti, ayam kiriyāsamuţthāpikā cetanā khane yeva musāvādakammunā bajjhati. Yasmā pana yathā kāyapaṭibaddha-vācāya param visamvādeti tathā 'imassa bhanāhī ti' ānāpento pi pannam likhitvā purato nissajanto pi 'ayam attho evam veditabbo' kuddādisu likhitvā thapento pi tasmā ettha ānattikā nissaggikā thāvarā pi payogā yujjanti. Aṭṭhakathāsu pana anāgatattā vīmamsitvā gahetabbam.

272. Pisuņā 3 vācā ti ādisu yāya vācāya yassa tam vācam bhāsati tassa hadaye attano piyabhāvam parassa ca pesuñābhāvam karoti sā pisuņā vācā.

Yāya pana attānam pi param pi pharusam karoti, yā vācā sayam pi pharusā n'eva kannasukhā na hadayasukhā vācā ayam pharusā vācā.

273. Yena sampham palapati niratthakam so samphappalāpo. Yā tesam mūlabhūtā cetanā pi pisuņāvācādināmam eva labhati sā evañ ca idha adhippetā ti. Tattha sankilitthassa cittassa paresam vā bhedāya attapiyakamyatāya vā kāyavacīpayogasamutthāpikā cetanā pisuņā vācā. Sā

² Hardy Manual p. 486. ² not in Ps. ³ Sumangalavil. p. 73.

yassa bhedam karoti tassa appagunatāya appasāvajjā, mahāgunatāya mahāsāvajjā. Tassā cattāro sambhārā: Bhinditabbo paro, 'iti ime nānābhavissantī ti vinābhavissantī ti' bhedapurekkhāratā ca, 'iti aham piyo bhavissāmi vissāsiko ti' piyakamyatā vā, tajjo vāyāmo, tassa tad atthavijānanan ti. Pare pana abhinne kammapathabhedo natthi, bhinne eva hoti.

Parassa i mammacchedakakāyavacīpayogasamutthāpikā ekantapharusacetanā pharusavācā. Tassā āvibhāvattham idam vatthu: Eko kira gāmadārako mātu vacanam anādiyitvā araññam gacchati. Tam mātā nivattetum asakkontī 'candā tam mahisī anubandhatū ti' akkosi. Ath'assa tath'eva araññe mahisī utthāsi. Dārako 'yam mama mātā mukhena kathesi tam mā hotu, yam cittena cintesi tam hotū ti saccakiriyam akāsi. Mahisī tatth'eva mandā viya atthāsi. Evam mammacchedako pi payogo cittasanhatāya pharusavācā na hoti.

Mātāpitaro hi kadāci puttake evam pi vadanti 'corā vo khandākhandikam karontū ti' uppalapattam pi nesam upari patantam na icchanti. Ācariyupajjhāyā ca kadāci nissitake evam vadanti 'kim ime ahirikā anottāpino pi vadanti, niddhamatha ne ti', atha ca nesam āgamādhi-

gamasampattim icchanti.

Yathā ca cittasanhatāya pharusavācā na hoti evam vacanasanhatāya apharusavācā pi na hoti. Na hi mārāpetukāmassa 'imam sukham sayāpethā ti' vacanam apharusavācā hoti, cittapharusatāya pana sā pharusā vācā va. Sā yam sandhāya sandhāya pavattitā tassa appaguņatāya appasāvajjā, mahāguṇatāya mahāsāvajjā. Tassā tayo sambhārā: Akkositabbo paro, kupitacittam, akkosanan ti.

274. Anatthaviññāpakakāyavacīpayogasamuṭṭhāpikā 3 akusalā cetanā samphappalāpo. So āsevanamandatāya appasāvajjo, āsevanamahantatāya mahāsāvajjo. Tassa dve sambhārā: Bhāratayuddha-Sītāharaṇādi-niratthakakathā-purekkhāratā, tathā rūpī kathā kathanañ ca. Pare pana

Sumangalavil. p. 75. ² baddhā Ps. Sum. ³ Sumangalavil. p. 76.

tam katham aganhento kammapathabhedo natthi, parena samphappalape gahite yeva hoti.

275. Abhijjhāyatī ti abhijjhā. Parabhandābhimukhī hutvā ninnatāya pavattatī ti attho. Sā 'aho vata idam mam'assā ti' evam parabhandābhijhāyanalakkhanā adinnadānam viya appasāvajjā mahāsāvajjā ca. Tassā dve sambhārā: Parabhandam attano parināmanañ ca. Parabhandavatthuke hi lobhe uppanne pi na tāva kammapathabhedo hoti yāva' aho vata idam mam'assā ti' attano na parināmeti.

Hitam sukham vyāpādayatī ti vyāpādo. So paravināsāya manopadosalakkhano pharusavācā viya appasāvajjo mahāsāvajjo ca. Tassa dve sambhārā: Parasatto ca tassa ca vināsacintā. Parasattavatthuke hi kodhe uppanne pi na tāva kammapathabhedo hoti yāva 'aho vatāyam ucchijjeyya vinasseyyā ti' vināsam na cinteti.

Yathā bhuccagahaṇābhāvena micchā passatī ti micchā-diţţhi. Sā natthi dinnan ti ādinā nayena viparītadassana-lakkhaṇā samphappalāpo viya appasāvajjā mahāsāvajjā ca. Api ca aniyatā appasāvajjā niyatā mahāsāvajjā. Tassā dve sambhārā: Vatthuno ca gahitā kāraviparītatā ca. Yathā taṃ gaṇhāti tathā bhāvena tassūpaṭṭhānan ti. Tattha natthikāhetu-akiriyadiṭṭhīhi eva kammapathabhedo hoti na añāadiṭṭhīhi.

276. Imesam pana dasannam akusalakammapathānam dhammato koţţhāsato ārammaṇato vedanāto mūlato ti pañcah'ākārehi vinicchayo veditabbo.

Tattha dhammato ti. Etesu hi paţipāţiyā satta cetanā dhammā va honti abhijjhādayo, tayo cetanāsampayuttā.

Kotthāsato ti patipātiyā satta micchāditthi cā ti ime attha kammapathā eva honti no mūlāni, abhijjhāvyāpādo kammapathā c'eva mūlāni ca. Abhijjhā hi mūlam patvā lobho akusalamūlam hoti, vyāpādo doso akusalamūlam.

Ārammaņato ti pāņātipāto jīvitindriyārammaņo sankhārārammaņo hoti adinnādānam sattārammaņam vā sankhārārammaņam vā. Micchācāro photthabbavasena sankhārārammaņo sattārammaņo ti pi eko. Musāvādo sattārammaņo vā sankhārārammaņo vā. Tathā pisuņā vācā, pharusā

vācā sattārammanā va, samphappalāpo ditthasutamutaviñnātavasena sattārammano vā sankhārārammano vā, tathā abhijjhāvyāpādo sattārammano va, micchāditthi tebhūmakadhammavasena sankhārārammanā.

Vedanāto ti pānātipāto dukkhavedano hoti kiñ cāpi hi rājāno coram disvā hasamānā pi 'gacchatha nam ghāttetā ti, vadanti. Sannitthāpakacetanā pana tesam dukkhasampavuttā va hoti. Adinnādānan tivedanam: Tam hi parabhandam disvā hatthatutthassa ganhato sukhavedanam hoti. bhītabhītassa ganhato dukkhavedanam, tathā vipākanissandaphalāni paccavekkhantassa gahanakāle majjhattabhāve thitassa pana ganhato adukkham asukhavedanam hoti. Micchācāro sukhamajihattavasena dvivedano, sannitthāpakacitte pana majjhattavedano na hoti. Musāvādo adinnādāne vuttanayen'eva tivedano, tathā pisuņā vācā, pharusā dukkhavedanā, samphappalāpo tivedano. Paresu hi sādhukāram dentesu celādīni khipantesu hatthatutthassa Sītāharana-Bhāratayuddhādīni kathanakāle so sukhavedano hoti. Pathamam dinnavedanena ekena pacchā āgantvā ādito patthāya kathehī ti vutte ananusandhikam pakinnakakatham kathessami nu kho ti domanassitassa kathanakāle dukkhā vedanā hoti, majjhattassa kathayato adukkhamasukhavedanā hoti. Abhijihā sukhamajihattavasena dvivedanā, tathā micchāditthi. Vyāpādo dukkhavedano.

Mūlato ti pāṇātipāto dosamohavasena dvimūlako hoti, adinnādānam dosamohavasena vā lobhamohavasena vā, micchācāro lobhamohavasena, musāvādo dosamohavasena vā lobhamohavasena vā, tathā pisuṇā vācā samphappalāpo ca, pharusā vācā dosamohavasena, abhijjhā mohavasena ekamūlā, tathā vyāpādo micchāditthi lobhamohavasena dvimūlā ti.

Akusalakammapathakathā niţţhitā.

277. Pāṇātipātādīhi pana viratiyo anabhijjhā-avyāpāda-sammādiṭṭhiyo cā ti ime dasa kusalakammapathā nāma.

Tattha pāṇātipātādayo vuttā eva. Pāṇātipātādīhi etāya viramantī ti viramaṇamattam eva vā etan ti virati pāṇātipātā viramantassa. Yā tasmiṃ samaye pāṇātipātā ārati viratī ti evaṃ vuttā kusalacittasampayuttā virati, sā bhe-

dato tividhā hoti: Sampattavirati samādānavirati samucche-. daviratī ti.

278. Tattha asamādinnasikkhāpadānam attano jātivavabāhusaccādīni paccavekkhitvā ayuttam. Amhākam evarūpam kātun ti sampattavatthum avitikkamantānam uppajjamānā virati sampattā viratī ti veditabbā Sīhaladīpe Cakkana-upāsakassa viya. Tassa kira daharakāle veva mātuvā rogo uppajji vejiena ca allasasamamsam laddhum vattatī ti vuttam. Tato Cakkanassa bhūtā 'gaccha tāta, khettam āhindā ti' Cakkanam pesesi. So tattha gato. Tasmiñ ca samave eko saso tarunasassam khāditum āgato hoti. So tam disvā vegena dhāvanto valliyā baddho kiri kirī ti saddam akāsi. Cakkano tena saddena gantvā tam gahetvā cintesi 'mātu bhesajjam karomī ti'. Puna cintesi 'na me tam patirūpam mātu jīvitakāraņena param jīvitā voropevvan ti'. Atha nam 'gaccha araññe sasehi saddhim tinodakam paribhuñjā ti' muñci bhātarā ca 'kim tāta saso laddho tī' pucchito tam pavattim ācikkhi. Tato nam bhātā paribhāsi. So mātuyā santikam gantvā 'yato 'ham jāto nābhijānāmi sancicca pānam jīvitā voropetā ti' saccam vatvā atthāsi. Tāvad ev'assa mātā arogā ahosi .

279. Samādinnā sikkhāpadānam pana sikkhāpadasamādāne tad uttariū ca attano jīvitam pi pariccajitvā vatthum avitikkamantānam uppajjamānā virati samādānaviratī ti veditabbā Uttaravaddhamānavāsī-upāsakassa viya. So kira Ambariyavihāravāsī-Pingalabuddharakkhitattherassa santike sikkhāpadāni gahetvā khettam kasati. Tassa goņo nattho. So tam gavesanto Uttaravaddhamānapabbatam āruhi. Tattha nam mahāsappo aggahesi. So cintesi 'imāy' assa tikhiņavāsiyā sīsam chindāmī ti. Puna cintesi 'na me tam patirūpam yvāham bhāvaniyassa garuno santike sikkhāpadāni gahetvā bhindeyyan ti' evam yāvatatiyam cintetvā 'jīvitam pariccajāmi na sikkhāpadam ti' amse thapitam tikhiņam daņdavāsim arañne chaddesi. Tāvad eva nam mahāvālo muncitvā agamāsī ti'.

E Hardy Manual of Buddhism p. 480. Hardy Eastern Monachism p. 273.

Ariyamaggasampayuttā pana virati samucchedaviratī ti veditabbā. Tassā uppattito pabhuti pāṇam ghātessāmā ti ariyapuggalānam cittam pi na uppajjatī ti.

280. Idāni yathā akusalānam evam imesam pi kusalakammapathānam dhammato koṭṭhāsato ārammanato vedanāto mūlato ti pāñcah'ākārehi vinicchayo veditabbo.

Dhammato ti: Etesu hi paţipāţiya satta cetanā pi vaṭṭanti viratiyo pi, ante tayo cetanāsampayuttā va.

Kotthāsato ti: Patipātiyā satta kammapathā yeva no mūlāni, ante tayo kammapathā ceva mūlāni ca. Anabhijjhāmūlam patvā alobho kusalamūlam hoti avyāpādo, adoso kusalamūlam sammādiţthi, amoho kusalamūlam.

Ārammaņato ti: Paņātipātādīnam ārammaņān'eva etesam ārammaņāni. Vītikkamitabbato yeva hi veramaņī nāma hoti. Yathā nibbānārammaņe ariyamaggo kilese pajahati evam jīvitindriyādi-ārammaņā p'ete kammapathā pāṇātipātādīni dussīlyāni pajahantī ti veditabbā.

Vedanāto ti sabbe sukhavedanā vā honti majjhattavedanā vā. Kusalam patvā hi dukkhā vedanā nāma natthi.

Mūlato ti: Patipātiyā satta ñāṇasampayuttacittena viramantassa alobha-adosa-amohavasena timūlā honti, ñāṇavippayuttacittena viramantassa dvimūlā, anabhijjhāñāna-sampayuttacittena viramantassa dvimūlā hoti, ñāṇavippayuttacittena ekamūlā. Alobho pana attanā va attano mūlam na hoti. Avyāpādo pi es'eva nayo. Sammāditthi alobhādosavasena dvimūlā ca hoti. Ime dasa kusalakammapathā nāma.

- 281. Idāni imasmim thāne kammapathasamsandanam nāma veditabbam. Pañca-phassadvāravasena hi uppanno asamvaro akusalamano kammam eva hoti manophassadvāravasena uppanno tīni pi kammāni hoti. So hi kāyadvāre copanam patto akusalam kāyakammam hoti, vacīdvāre akusalam vacīkammam. Ubhayattha copanam appatto akusalam manokammam hoti.
- 282. Pañca-asamvaradvāravasena uppanno pi akusalakāyakammam eva hoti, vācā-asamvaradvāravasena uppanno akusalavacīkammam eva, mano-asamvaradvāravasena up-

panno akusalavacīkammam eva, mano-asamvaradvāravasena uppanno akusalamanokammam eva hoti.

Tividham käyaduccaritam akusalakäyakammam eva hoti, catubbidham vacīduccaritam akusalavacīduccaritam. Kammam eva tividham manoduccaritam akusalamanokammam eva hoti.

Pañca-phassadvāravasena uppanno kusalamanokammam eva hoti, manophassadvāravasena uppanno nayam pi asamvaro viya tīņi pi kammāni hoti, pañca-samvaradvāravasena uppanno pi kusalamanokammam eva hoti, copanakāyasamvaradvāravasena uppanno kusalakāyakammam eva hoti, vācāsamvaradvāravasena uppanno kusalavacīkammam eva manodvāravasena uppanno kusalamanokammam eva hoti.

Tividham kāyasucaritam kusalakammam eva hoti, catubbidham vacīsucaritam kusalam vacīkammam eva, tividham manosucaritam kusalamanokammam eva.

Akusalakāyakammam pañcaphassadvāravasena uppajjati. Manophassadvāravasena uppajjati tathā akusalavacīkammam. Akusalamanokammam pana cha-phassadvāravasena uppajjati. Tam kāyavacīdvāresu copanam pattam akusalam kāyakammavacīkammam hoti, copanam appattam akusalamanokammam eva. Yathā ca eva phassadvāravasena evam pañca-asamvaravasena pi akusalam kāyakammam n'uppajjati. Copanakāya-asamvaradvāravasena pana vācā asamvaradvāravasena'eva uppajjati, mano-asamvaradvāravasena n'uppajjati.

Akusalamanokammam attha asamvaradvāravasena pi uppajjati n'eva kusalakāyakammādisu pi es'eva nayo. Ayam pana viseso: Yathā akusalakāyavacīkammāni mano-asamvaradvāravasena n'uppajjanti na tathā etāni pana kāyangavācangam acopetvā sikkhāpadāni gaņhantassa manosamvaradvāre pi uppajjanti eva.

283. Tattha kāmāvacarakusalacittam tividham kammadvāravasena uppajjati,pañca-viññānadvāravasena n'uppajjati. Yam p'idam cakkhusamphassapaccayā uppatti vedayitam sukham vā dukkham vā adukkham asukham vā ti iminā pana nayena cha-phassadvāravasena uppajjati, attha-asamvaradvāravasena n'uppajjati, attha-samvaradvāravasena n'uppajjati, dasa-

akusalakammapathavasena n'uppajjati, dasa-kusalakammapathavasena uppajjati. Tasmā idam cittam tividhakammadvāravasena vā uppannam hotu cha-phassadvāravasena vā dasakusalakammapathavasena vā kāmāvacaram kusalam cittam uppannam hoti — pe — dhammārammanam vā ti vutte sabbam vuttam eva hotī ti.

Dvārakathā nitthitā.

284. Yam yam vā pan'ārabbhā ti ettha ayam yojanā heṭṭhā vuttesu rupārammaṇādisu rūpārammaṇam vā ārabbha ārammaṇam katvā ti attho.

Saddārammaņam vā dhammārammaņam vā ārabbha uppannam hoti. Ettāvatā ekassa cittassa etesu ārammaņesu yam kiñci ekam eva ārammaņam anuñnātasadisam hoti, idan ca ekasmim samaye ekassa vā puggalassa rūparammaņam ārabbha uppannam. Puna annasmim samaye annassa vā puggalassa saddādisu pi annataram ārammaņam ārabbha uppajjati.

Evam eva uppajjamānassa c'assa ekasmim bhave pathamam rūpārammanam ārabbha pavatti hoti, pacchā saddārammanam hoti, ayam kamo natthi. Rūpādisu vā pi pathamam nīlārammanam pacchā pītārammanam ti ayam pi niyamo natthi. Iti imam sabbārammanam tam c'eva kamābhāvan ca. Kamābhāve ca nīlapītādisu niyamābhāvam dassetum yam yam vā panārabbhā ti āha idam vuttam hoti. Imesu rūpādisu na yam kinci ekam eva atha kho yam yam vā panārabbha uppannam hoti evam uppajjamānam pi pathamam rūpārammanam pacchā saddārammanam ārabbhā ti evam anuppajjitvā yam yam vā panārabbha uppannam hoti. Patilomato vā anulomato vā ekantarika-dvantarikādinayena rūpārammanādisu yam vā tam vā ārammanam katvā uppannam hotī ti attho.

Rūpārammaņe pi ca pathamam nīlārammaņam pacchā pītārammaņam ti iminā pi niyamena anuppajjitvā yam yam vā panārabbha nīlapītakādisu rūpārammaņesu yam vā tam vā rūpārammaņam ārabbha uppannam hotī ti attho. Saddārammanādisu pi es'eva nayo. Ayam tāva ekā yojanā.

Ayam pana aparā: Rūpam ārammaņam etassā ti rūpārammaņam — pe —, dhammam ārammaṇam etassā ti dhammārammaņam. Iti rūpārammaņam vā — pe — dhammārammaņam vā cittam uppannam hotī ti vatvā puna yam yam vā panārabbhā ti āha. Tass' attho: etesu rūpādisu heṭṭhā vuttanayen'eva yam vā panārabbha uppannam hotī ti. Mahā-Aṭṭhakathāyam ye vā pana ke abhinavam natthi heṭṭhā gahitam eva gahitan ti vatvā rūpam vā ārabbha — pe — dhammam vā ārabbha idam vā idam vā ārabbhā ti kathetum idam vuttan ti, ettakam eva āgatam.

285. Tasmim samaye ti idam aniyamanidditthassa samayassa niyamato patiniddesavacanam. Tasmā yasmim samaye kāmāvacaram kusalam cittam uppannam hoti tasmim yeva samaye phasso hoti — pe — avikkhepo hotī ti ayam attho veditabbo.

Tattha yath'eva cittam evam phassādisu pi phasso hoti. Kim hoti? Kāmāvacaro hoti, kusalo hoti, uppanno hoti, somanassasahagato hotī ti ādinā nayena labbhamānapadavasena yojanā kātabbā. Vedanāyam hi somanassasahagatā ti pañāindriye ca ñāṇasampayuttan ti na labbhati. Tasmā labbhamānapadavasenā ti vuttam. Idam Atthakathāvuttakam ācariyānam matam, na pan'etam sārato datthabbam.

286. Kasmā pan'ettha phasso ca pathamam vutto ti? Cittassa pathamābhinipātattā. Ārammanasmim hi cittassa pathamābhinipāto hutvā phasso ārammanam phusamāno uppajjati, tasmā pathamam vutto phasso na pana phusitvā vedanāya vediyati, saññāya sañjānāti, cetanāya ceteti. Tena vuttam: Phuttho bhikkhave vediyati, phuttho sañjānāti, phuttho cetetī ti. Api ca: Ayam phasso nāma yathā pāsādam patvā thambho nāma, sesadabbasambhārānam balavapaccayo tulāsamghātabhittipādakutagopānasipakhapāsamukhavattiyo thambhe baddhā thambhe patitthitā evam eva sahajātasampayuttadhammānam balavapaccayo hoti. Thambhasadiso hi esa, avasesā dabbasambhārasadisā ti.

287. Kasmā pi pathamam vutto idam pana akāranam? Ekacittasmim hi uppannadhammā 'ayam pathamam uppanno, ayam pacchā ti' idam vattum na labbhā. Balavapaccayabhāve pi phassassa kāranam na dissati, desanāvāren'eva

pana phasso pathamam vutto vedanā hoti phasso hoti, saññā hoti phasso hoti, cetanā hoti phasso hoti, cittam hoti phasso hoti, vedanā hoti sāññā hoti cetanā hoti vitakko hotī ti.

288. Āharitum pi vatteyya desanāvārena pana phasso va pathamam vutto ti veditabbo. Yathā c'ettha evam sesadhammesu pi pubbāparakkamo nāma pariyesitabbo. Seyyath'īdam phusatī ti phasso, svāyam phusanalakkhano, sanghaṭṭanaraso, sannipātapaccupaṭṭhāno āpāthavisayapadaṭṭhāno. Ayam hi arūpadhammo pi samāno ārammanesu phusanākāren' eva pavattatī ti phusanalakkhano.

Ekadesen'eva analliyamāno pi rūpam viya cakkhum saddo viya sotam cittam ārammaņam ca saṅghaṭṭanato vā uppannattā sampatti-atthena pi rasena saṅghaṭṭanaraso ti veditabbo.

Vuttam h'etam Atthakathāyam: Catubhūmakaphasso no phusanalakkhano nāma, natthi sanghatṭanaraso, pana pancadvāriko va hoti. Pancadvārikassa hi phusanalakkhano ti pi sanghaṭṭanaraso ti pi nāmam, manodvārikassa phusanalakkhano na sanghaṭṭanaraso ti. Idam vatvā idam suttam āhatam. Yathā, Mahārāja, dve meṇḍā yujjheyyum, yathā eko meṇḍo evam cakkhum daṭṭhabbam, yathā dutiyo meṇḍo evam rūpam daṭṭhabbam, yathā tesam sannipāto evam phasso daṭṭhabbo.

Yathā ca Mahārāja dve sammā vajjeyum dve pāņi vajjeyyum, yathā eko pāni evam cakkhum datthabbam, yathā dutiyo pāņi evam rūpam datthabbam, yathā tesam sannipāto evam phasso datthabbo. Evam phusanalakkhano ca phasso sanghattanaraso ca ti vitthāro.

289. Yathā vā cakkhunā rūpam disvā ti ādisu cakkhuviñnāņādīni cakkhuādināmena vuttāni evam idhāpi tāni
cakkhuādināmen'eva vuttānī ti veditabbāni. Tasmā evam
cakkhum daţţhabbam ti ādisu evam cakkhuviñnāņam
daţţhabban ti iminā nayena attho veditabbo. Evam sante

¹ Milindapañha p. 60.

cittārammaņa-saṅghaṭṭanato imasmim sutte kiccatthen'eva rasena saṅghaṭṭanaraso ti siddho hoti.

Tikasannipätasankhätassa pana attano käranassa vasena paveditattā sannipātapaccupatthāno. Ayam hi tattha tattha tinnam sangati phasso ti evam kāranass'eva vasena pavedito ti imassa ca suttapadassa ca tinnam sangati phasso ti avam attho. Na sangatimattam eva phasso ti evam paveditatta pana ten' evakarena paccupatthati ti sannipata-paccupatthano ti vutto. Phalatthena pana paccupatthanen'esa vedanapaccupatthano nama hoti. h'esa paccupatthapeti uppadetī ti attho. Uppadivamano ca vathā bahiddhā unhapaccayā hi lākhā sankhātadhātu nissitä usmä attano nissave mudubhāvakārī hoti na attano paccayabhūte pi bahiddhā vitacchikangārasankhāte unhabhāve evam vatthārammanasankhāto. Aññappaccayo pi samāno cittanissitattā attano nissavabhūte citte eva esa vedanuppādako hoti na attano paccavabhūte pi vatthumhi ārammaņo vā ti veditabbo. Tajjāsamannāhārena pana indrivena cā ti parikkhite visaye anantarāyena uppajjanato esa apathavisayanadatthano ti vuccati.

290. Vediyatī ti vedanā. Sā vedayitalakkhanā anubhavanarasā itthākārasambhogarasā vā cetasika-assādapaccu-

patthānā passaddhipadatthānā.

Catubhūmakavedanā hi no vedayitalakkhanā nāma natthi, anubhavanarasatāpanasukhavedanāyam eva labbhatī ti vatvā puna tam vādam paṭikkhipitvā sukhavedanā vā hotu dukkhavedanā vā adukkhamasukhavedanā vā sabbā anubhavanarasā ti vatvā ayam attho dīpito.

Ārammaņarasānubhavanatthānam patvā sesasampayuttadhammā ekadesamattakam eva anubhavanti. Phassassa hi phusanamattakam eva hoti, saññāya sañjānanamattakam eva, cetanāya cetanāmattakam eva, viññāṇassa vijānamattakam eva. Ekantato pana issaravatāya visavitāya sāmibhāvena vedanā va ārammaṇarasam anubhavati. Rājā viya hi vedanā, sūdo viya sesā dhammā.

Yathā sūdo nānārasam bhojanam sampādetvā pelāya pakkhipitvā lanchanam datvā ranno santike otāretva lanchanam bhinditvā pelam vivaritvā sabbasūpavyanjanehi aggaggam ādāya bhājane pakkhipitvā sadosaniddosabhāvam vīmamsanattham ajjhoharati, tato rañño nānaggarasabhojanam upaneti, rājā issaravatāya visavitāya sāmī hutvā icchiticchitam bhuñjati, tattha sūdassa bhattam vīmamsanamattam iva sesadhammānam ārammaṇarasassa ekadesānubhavanam. Yathā hi sūdo bhattekadesam eva vīmamsati evam sesadhammā pi ārammaṇarasekadesam eva anubhavanti. Yathā pana rājā issaravatāya visavitāya sāmī hutvā yadicchakam bhuñjati evam vedanā pi issaravatāya visavitāya sāmī hutvā yadicchakam bhuñjati evam vedanā pi issaravatāya visavitāya sāmibhāvena ārammaṇarasam anubhavati, tasmā anubhavanarasā ti vuccati.

Dutiye atthavikappe ayam idha adhippetavedanā. Yathā tathā vā ārammaṇassa iṭṭhākāram eva sambhuñjatī ti iṭṭhā-kārasambhogarasā ti vuttā.

Cetasikam assādato pan'esā attano sabhāven'eva upaṭṭhānaṃ sandhāya cetasika-assādapaccupaṭṭhānā ti vuttā. Yasmā pana passaddhikāyo sukhaṃ vedeti tasmā passaddhipadaṭṭhānā ti veditabbā.

291. Nīlādibhedam ārammaņam sanjānātī ti sannā. Sā sanjānanalakkhaņā paccabhinnānarasā. Catubhumakasannā hi no sanjānanalakkhaņā nāma natthi. Sanjānanalakkhanā va yā pan' ettha abhinnāņena sanjānāti sā paccabhinnānarasā nāma hotī ti. Tasmā vaddhakissa dārumhi abhinnānam katvā puna tena abhinnānena tam paccabhijānanakāle purisassa kālatilakādi abhinnānam sallakkhetvā puna tena abhinnānena asuko nāma eso ti tassa paccabhijānanakāle ranno pilandhanagopālaka-bhandāgārikassa tasmim tasmim pilandhane nāma pannakam bandhitvā asukapilandhanam nāma āharā ti vutte dīpam pajjāletvā ratanagabbham pavisitvā pannam vācetvā tassa tass'eva pilandhanassa āharanakāle ca pavatti veditabbā.

Aparo nayo: sabbasangāhikavasena hi sanjānanalakkhanā sannā puna sanjānananimittakāranarasā dāru-ādisu tacchakādayo viya.

Yathā gahitanimittavasena abhinivesakaraṇapaccupatthānā hatthi-dassaka-andhāviya ārammaņe anogāļhavuttitāya aciratthānapaccupatthānā vā vijjū viya yathā upatthitavisayapadatthānā tina-purisakesu migapotakānam purisānam ti uppannasaññā viya yā pan' ettha ñāṇasam-payuttā hoti sā ñāṇam eva anuvattati.

Sasambhārapathavī-ādisu sesadhammānam pathavī-ādīni viyā ti veditabbā.

292. Cetayatī ti cetanā. Saddhim attanā sampayuttadhamme ārammaņe atisandahatī ti attho. Sā cetayitalakkhaņā cetanā-bhāva-lakkhaņā ti attho.

catu-bhūmaka-cetanā hi no cetavita-Āvūhana-rasā lakkhanā nāma n'atthi. Sabbā cetavita-lakkhanā va āvūhana-rasatā pana kusalākusalesu eva hoti, kusalākusalakammāyūhanatthānam hi patvā sesa-sampavutta-dhammānam eka-desaka-mattakam eva kiccam hoti. Cetanā pana atireka-vāvāmā ti diguna-ussāhādigunavāvāmā. porānā vācārivā: 'Sabhāva-santhitā va pan' esā cetanā' ti vācāriyo ti khetta-sāmī ti vuccati. Yathā khetta-sāmipuriso pañcapannāsa balīpurise gahetvā 'lāvissāmī ti' ekato khettam otari tassa atireko ussāho atireko vāyāmo diguņo ussāho diguno vāyāmo hoti 'tīram ganhathā ti' ādīni vadati sīmam ācikkhati tesam surā-bhatta-gandha-mālādīni jānāti maggam samakam harati evam-sampadam idam veditabbam. Khetta-sāmī-puriso viya hi cetanā; pañcapannāsa balīpurisā viva cittanga-vasena uppannā pancapannāsa kusala-dhammā, khetta-sāmī-purisassa digunussāhādiguna-vāvāma-karana-kālo viya kusalākusala-kammāyūhanatthānam patvā cetanāya digunussāho diguna-vāyāmo hoti. Evam assa āvūhana-rasatā veditabbā. Sā pan' esā pi samvidahana-paccupatthānā. Samvidahamānā hi ayam upatthāti sakicca-parakicca-sādhikā jettha-sissa-mahāvaddhakī-ādayo viya. Yathā hi jettha-sisso upajjhāyam dūrato agacchantam disva sayam adhīyamano itare pi dārake attano attano ajjhesane pavattayati, tasmim hi adhīyitum āraddhe te pi adhīyanti tad-anuvattitāya. Yathā ca mahāvaddhakī sayam tacchanto itare pi tacchake attano

Dhs. § 5. 2 Spence Hardy Manual of Buddhism p. 420.

āttano tacchana-kamme pavattayati, tasmim hi tacchitum āraddhe te pi tacchanti tad-anuvattitāya, yathā ca yodhanāyako sayam yujjhamāno itare pi yodhe sampahāravuttiyā pavattayati, tasmim hi yujjhitum āraddhe te pi anivattamānā yujjhanti tad-anuvattitāya, evam esā pi attano kiccena ārammaņe vattamānā aññe pi sampayuttadhamme attano attano kiriyāya pavatteti. Tassā hi attano kiccam āraddhāya sampayuttā pi ārabhanti. Tena vuttam:

— Sakicca-parakicca-sādhikā jeṭṭha-sissa-mahāvaḍḍhakīādayo viyā ti. Accāyika-kammānussaraṇādisu ca panāyam sampayuttadhammānam ussāhana-bhāvena pavattamānā pākatā hotī ti veditabbā ti.

293. Ārammaņam cintetī ti cittan ti cittassa vacanattho vutto eva. Lakkhaņādito pana vijānana-lakkhaņam cittam pubbangama-rasam sandhāna-paccupatthānam nāma-rūpa-padatthānam. Catu-bhūmaka-cittam hi no vijānana-lakkhaņam nāma n'atthi sabbam vijānana-lakkhaņam eva. Dvāram pana patvā ārammaṇa-vibhāvanatthāne cittam pubbangamam purecārikam hoti. Cakkhunā hi dittham rūpārammaṇam citten' eva vijānāti. . . pe . . . manena dhammārammaṇam citten' eva vijānāti.

Yathā hi nagara-guttiko nagara-majjhe singhāṭake nisīditvā 'ayam nevāsiko ayam āgantuko' ti āgatāgatam janam upadhāreti vavatthapeti, evam-sampadam idam veditabbam. Vuttam pi c'etam therena:—

'Yathā, Mahārāja, nagaraguttiko nāma majjhe nagarassa singhātake nisinno puratthimato disato purisam āgacchantam passeyya, pacchimato dakkhinato uttarato disato purisam āgacchantam passeyya, evam eva kho Mahārāja, yam cakkhunā rūpam passati tam viññānena vijānāti, yam sotena saddam suņāti, ghānena gandham ghāyati, jivhāya rasam sāyati, kāyena photthabbam phusati, manasā dhammam vijānāti, tam viññānena vijānātī ti.'2

294. Evam dvāram patvā ārammaņa-vibhāvanatthāne cittam eva pubbangamam citta-purecārikam hoti. Tasmā

¹ Dhs. § 6.

² Milindapañha p. 62.

pubbangama-rasan ti vuccati. Tad etam pacchimam pacchimam uppajjamānam purimam nirantaram katvā sandahamānam eva upatthātī ti sandhāna - paccuppatthānam. panca-vokāra-bhave panassati yamato nāmarūpam catuvokāra-bhāve nāmam eva padatthānam. Tasmā nāma-rūpapadatthanan ti vuttam. Kim pan' etam cittam purimacittena saddhim ekam eva udāhu aññan ti? Ekam eva. Atha kasmā purimam niddittham puna-vuttan ti? Avicāritam etam Atthakathāyam. Ayam pan' ettha yutti. Yathā hi rūpādīni upādāya pañňattā suriyādayo na atthato rūpādīhi aññe honti ten' eva yasmim samaye suriyo udeti tasmim samaye tassa tejā-sankhātam rūpam pīti evam vuccamāne pi na rūpādīhi añño suriyo nāma atthi. Tathā cittam phassādayo dhamme upādāya paññāpiyati. Atthato pan' ettha tehi aññam eva. Tena vasmim samaye cittam uppannam hoti ekamsen' eva tasmim samaye phassādīhi atthato aññad eva hotī ti. Imass' atthassa dipanatthāya purimam niddittham pi etam punavuttan ti veditabbam.

294. Yathā yasmim z samaye rūpūpapattiyā maggam bhāveti... pe... paṭhavī-kasinam tasmim samaye phasso hotī ti ādisu bhāventena vavatthāpite samaye yo bhāveti na so atthato uppajjati nāma. Ten' eva tattha yathā phasso hoti vedanā hotī ti vuttam. Evam yo bhāveti, so hotī ti vuttam. Yasmim samaye kāmāvacaram kusalam cittam uppannam hotī ti ādisu pana cittena vavatthāpite samaye samaya-vavatthāpakam cittam na tathā atthato n'uppajjati. Yath' eva pana tadā phasso hoti vedanā hoti, tathā cittam pi hotī ti imassā pi atthassa dīpanattham idam puna-vuttan ti veditabbam.

Idam pan' ettha sanniṭṭhānam uddesa-vāre saṅgaṇha-nattham² niddesa-vāre ca vibhajanattham. Purimena hi citta-saddena kevalam samayo vavatthāpito. Tasmim pana cittena vavatthāpite samaye ye dhammā honti tesam tesam dassanattham phasso hotī ti ādi āraddham cittañ cāpi tasmim samaye hotī ti yeva. Tasmā tassā pi saṅgaṇha-

¹ Dhs. § 160.

² sampindanattham M.

nattham etam puna-vuttam. Imasmim ca thāne etasmim avuccamāne katamam tasmim samaye cittan ti na sakkā bhaveyya niddesa-vāre vibhajitum. Evam assa vibhajanam yeva parihāyetha. Tasmā niddesa-vāre vibhajanattham pi etam vuttan ti veditabbam.

295. Yasmā vā uppannam hotī ti ettha cittam uppannan ti etam desanā-sīsam eva na pana cittam ekakam eva uppajjattī ti Atthakathāyam vicāritam, tasmā uppannan ti ettha cittamattam eva agahetvā paro-paṇṇāsakusala-dhammehi saddhim yeva cittam gahitam. Evam tattha sankhepato sabbe pi citta-cetasika-dhamme gahetvā idha sarūpena pabhedato dassetum phasso hotī ti ādi āraddham. Iti phassādayo viya cittam pi vattabbam evā ti pi veditabbam.

29%. Vitakketī ti vitakko. Vitakkanam vā vitakko, ühanan ti vuttam hoti. Svāyam ārammaņe cittassa abhiniropana-lakkhaņo, so hi ārammaņo cittam āropeti. Yathā hi koci rājā vallabham ñātim vā mittam vā nissāya rājageham ārohati evam vitakkam nissāya cittam ārammaņam ārohati. Tasmā so ārammaņe cittassa abhiniropanalakkhaņo ti vutto. Nāgasenatthero pan'āha 'ākoṭanalakkhaņo vitakko. Yathā Mahārāja bheri ākoṭitā atha pacchā anuravati anusaddāyati evam eva kho Mahārāja yathā ākoṭanā vitakko daṭṭhabbo, yathā pacchā anuravanā anusaddāyanā evam vicāro daṭṭhabbo.' ti 2 Svāyam āhanana-pariyāhanana-raso 3. Tathā hi tena yogāvacaro ārammaṇam vitakkāhatam vitakka-pariyāhatam karotī ti vuccati ārammaņe cittassa ānayana-paccupaṭṭhāno.

297. Vicaratī ti vicāro. Vicaranam vā vicāro, anusancaranan ti vuttam hoti. Svāyam ārammanānumajjanalakkhano, tattha sahajātānuyojana-raso cittassa anuppabandha-paccupaṭṭhāno. Sante pi ca etesam katthaci aviyoge olārikaṭṭhena pubbangamaṭṭhena ca ghanṭābhighāto viya abhiniropanaṭṭhena cetaso paṭhamābhinipāto

Dhs. § 7.
 Milinda 62, 63. slightly different.
 paţihananaraso M.
 Dhs. § 8.

vitakko, sukhumatthena anumajjana-sabhāvatthena ca ghaņtānuravo viya anuppabandho vicāro.

Vipphāravā c'ettha vitakko pathamuppatti-kāle paripphandanabhūto cittassa ākāse uppatitu-kāmassa pakkhino pakkha-vikkhepo viva padumābhimukha-pāto viva ca gandhānubandhana-cetaso bhamarassa. Santavutti-vicāro nātiparipphandana-bhāvo cittassa ākāse uppatitassa pakkhino pakkha-pasāranam viva paribbhamaṇam viya ca padumābhimukha-patitassa bhamarassa padumassa uparibhage. Atthakathayam pana akase gacchato maha-sakunassa ubhohi pakkhehi vätam gahetvä pakkhe sannisīdāpetvā gamanam viva ārammane cetaso abhiniropanabhāvena pavatto vitakko. So hi ekaggo hutvā appeti. Vāta-gahanattham pakkhe phandāpayamānassa gamanam viva anumaijanabhāvena pavatto vicāro. So hi ārammanam anumaijatī ti vuttam. Tam anuppabandhana-pavattiyam atiyiya vujiati. So pana tesam viseso pathama-dutivajihānesu pākato hoti. Api ca vathā malaggahitam kamsa-bhājanam ekena hatthena dalham gahetvā itarena hatthena cunnam vā telam vā leddupakena 2 parimajjantassa dalha-gahana-hattho viya vitakko, parimajjana-hattho viva vicaro. Tatha kumbhakārassa dandappahārena cakkam bhamavitvā bhājanam karontassa uppīlanahattho viva vitakko, ito c'ito ca sancaranahattho viva vicaro. Tatha mandalam karontassa majihe sannirumbhitvā thita-kanthako viya abhiniropano vitakko, bahi paribbhamana-kanthako viva anumajjano vicaro.

298. Pīṇayatī ti pīti. 3 Sā sampiyāyana-lakkhaṇā kāyacitta-pīṇana-rasā pharaṇa-rasā vā odagya-paccupaṭṭhānā. Sā pan' esā khuddakā pīti, khaṇikā pīti, okkantikā pīti, pharaṇā pīti, ubbegā pītī ti pañca-vidhā hoti. 4 Tattha khuddakā pīti sarīre lomahaṃsa-mattam eva kātuṃ sakkoti, khaṇikā pīti khaṇe khaṇe vijjuppāda-sadisā hoti, okkantikā

^{*} Hardy Manual of Buddhism p. 424. * laddhūpakena T, lendūpakena M, landupakena C. G. 3 Dhs. § 9. 4 Visuddhimagga in Journal of the Pāli Text Society 1891—93 p. 94.

pīti samudda-tīram vīci viya kāyam okkamitvā okkamitvā bhijjati, ubbegā pīti balavatī hoti kāyam uddhaggam katvā ākāse langhāpanapamānam pattā.

299. Tathā hi Punnavallika-vāsī Mahātissatthero punņama-divase sāyam cetiyangaņam gantvā candālokam disvā mahācetivābhimukho hutvā 'imāva vata velāva catasso parisā mahā-cetiyam vandantī ti' pakatiyā ditthārammaņavasena buddhārammanam ubbega-pītim uppādetvā sudhātale pahattha-citta-bhenduko viya ākāse uppatitvā mahācetiyangane yeva patitthāsi. Tathā Girikandaka-vihārassa upanissave Vattakālaka-gāme ekā kuladhītā pi balavabuddhārammanāya ubbega-pītiyā ākāse langhesi. Tassā kira mātāpitaro sāyam dhammasavaņatthāya vihāram gacchantā 'amma, tvam garubhārā, akāle vicaritum na sakkosi, mayam tuyham pattim katvā dhammam sossāmā ti agamamsu. Sā gantukāmā pi tesam vacanam patibāhitum asakkontī ghare ohīvitvā gharadvāre thatvā candālokena Girikandake ākāse cetivanganam olokentī cetivassa dīpa-pūjam addasa catasso ca parisā mālā-gandhādīhi cetiya-pūjam katvā padakkhinam karontiyo bhikkhusanghassa ca ganasajjhāya-saddam assosi. Ath' 'dhāññā vat' ime ye vihāram gantvā evarūpe cetiyangane anusañcaritum evarupañ ca madhura-dhamma-katham sotum labhantī ti' muttārāsi-sadisam cetiyam passantiyā eva ubbegā pīti udapādi. Sā ākāse langhavitvā mātāpitunnam purimataram yeva ākāse cetiyangane oruyha cetiyam vanditvā dhammam suņamānā atthāsi. Atha nam mātāpitaro āgantvā 'amma, tvam katamena maggena āgatā ti' pucchimsu. Sā ākāsena āgat'amhi na maggenā ti' vatvā, 'amma, ākāsena nāma khīṇāsavā sañcaranti, tvam katham āgatā ti' putthā āha: 'mayham candālokena cetiyam olokentiyā thitāya Buddhārammanāya balava-pīti uppajji, athāham neva attano thita-bhāvam na nisinna-bhāvam aññāsi, gahita-nimitten' eva pana ākāsam langhitvā cetiyangaņe patitthit' amhī ti.' Evam ubbega-pīti ākāse langhāpanappamānā hoti. 1

Hardy l. l. p. 426. Eastern Monachism p. 272.

300. Pharaṇa-pītiyā pana uppannāya sakalasarīram dhamitvā pūrita-vatthi viya mahatā udakoghena pakkhantā pabbatakucchi viya ca anuparipphuṭam hoti. Sā pan' esā pañca-vidhā pīti gabbham gaṇhantī paripākam gachantī duvidham passaddhim paripūreti kāya-passaddhim ca citta-passaddhim ca, gabbham gaṇhantī paripākam gachantī duvidham pi sukham paripūreti kāyikam cetasikan ca sukham, gabbham gaṇhantam paripākam gachantam tividham samādhim paripūreti khaṇika-samādhim upacāra-samādhim appanā-samādhin ti. Tāsu thapetvā appanā-samādhi-pūrikam itarā dve pi idha vuijanti.

301. Sukhayatī ti² sukham. Yass' uppajjati tam sukhitam karotī ti attho. Suṭṭhu vā khādati khaṇati ca kāya-cittābādhan ti sukham. Somanassa-vedanāy' etan nāma. Tassā lakhaṇādīni vedanā-pade vutta-nayen' eva veditabbāni.

Aparo navo. Säta-lakkhanam sukham sampavuttänam upabrühana-rasam anuggahanapaccupatthanam. ca tesam pīti-sukhānam katthaci avippayoge itthārammanapatilābha-tutthi pīti, patiladdha-rasānubhavanam sukham. Yattha piti tattha sukham, yattha sukham tattha niyamato pīti. sankhārakkhandha-sangahitā pīti, vedanā-khandhasangahitam sukham. Kantāra-khinnassa vanantodakantadassana-savanesu viya pīti, vanacchāyā-pavesa-udaka-paribhogesu viva sukham. Yathā hi puriso mahākantāramaggam patipanno ghammapareto tassito pipasito patipathe purisam disvā 'kattha pānīyam atthī ti' puccheyya, so 'atavim uttaritvā jātassara-vanasando atthi, tattha gantvā labhissasī ti' vadeyya, so tassa katham sutvā va hatthapahattho bhaveyya, tato gacchanto bhūmiyam patitāni uppala-pattādīni disvā sutthutaram hattha-pahattho hutvā gacchanto allavatthe allakese purise passeyya vana-kukkutavana-morādīnam saddam suņeyva jātassara-pariyante jātam manijāla-sadisam nīlavaņņasaņdam passeyya sare jātāni uppala-paduma-kumudādīni passeyya accham vippasannam udakam passeyya, so bhiyyo bhiyyo hattha-pahattho hutvā

¹ pharitvā M.

jātassaram otaritvā yathā-rucim nahātvā ca pivitvā ca passaddha-daratho bhisa-mulāla-pokkharādīni khāditvā nī-luppalādīni pilandhitvā mandālaka-mūlāni khandhe khipitvā uttaritvā sāṭakam nivāsetvā udaka-sāṭakam āṭape katvā sīṭacchāyāya manda-mande vāte paharante nipanno 'aho sukham aho sukhan ti' vadeyya, evam-sampadam idam veditabbam. Tassa hi purisassa jāṭassara-vanasanda-vasanato paṭṭhāya yāva udaka-dassanā haṭṭha-pahaṭṭhā-kālo viya pubbabhāgārammano haṭṭha-pahaṭṭhā-kālo viya pubbabhāgārammano haṭṭha-pahaṭṭhā-kālo viya pubbabhāgārammano haṭṭha-pahaṭṭhā-kālo viya pubbabhāgārammano haṭṭha-pahaṭṭhā-kālo viya balappattam aho sukhan ti' vadato nipanna-kālo viya balappattam ārammana-rasānubhāvanākārasanṭhiṭam sukham. Tasmim tasmim samaye pākaṭa-bhāvato c'eṭam vuttan ti veditabbam. Yaṭṭha pana pīti sukham pi taṭṭha aṭṭhī ti vuttam eṭam.

302. Cittassa ekagga-bhāvo cittekaggatā,² samādhiss' etam nāma. Lakkhaṇādisu pan' assa Atthakathāyam tāva vuttam: Pāmokkha-lakkhano va samādhi avikkhepalakkhano ca. Yathā hi kūtāgāra-kaṇṇikā sesadabbasambhārānam ābandhanato pamukhā hoti evam eva sabbakusala-dhammānam samādhi citte ijjhanato sabbesam pi tesam dhammānam samādhi pāmokkho hoti. Tena vuttam:
— Seyyathā pi Mahārāja kūtāgārassa yā kāci gopānasiyo sabbā tā kūtangamā honti kūta-ninnā kūtasamosaraṇā, kūtam tāsam aggam akkhāyati evam eva kho Mahārāja ye keci kusalā dhammā sabbe te samādhi-ninnā honti samādhi-ponā samādhi-pabbhārā, samādhi tesam aggam akkhāyatī ti.³

Yathā ca senangam patvā rājā nāma yattha yattha senā osīdati tam tam thānam gacchati tassa gata-gataṭṭhāne senā paripūrati parasenā bhijjitvā rājānam eva anuvattati, evam eva sahajāta-dhammānam vikkhipitum vippakiritum appadānato samādhi avikkhepa-lakkhano nāma hotī ti.

303. Aparo pana nayo. Ayam cittassa ekaggatä-sankhäto samādhi nāma avisāra-lakkhano avikkhepa-lakkhano vā, sahajātānam dhammānam sampindana-raso nahāniya-cunnānam udakam viya upasama-paccupaṭṭhāno ñāṇapaccu-

¹ phalappattam M. ² Dhs. § 11. ³ Mil. p. 38.

patthāno vā, samāhito yathā-bhūtam pajānāti passatī ti hi vuttam. Visesato sukha-padatthāno nivāte dīpaccīnam thiti viya cetaso thitī ti datthabbo.

304. Saddahanti etāya sayam vā saddahati saddahanamattam eva vā esā ti saddhā. Sā assaddhivassa abhibhavanato adhipatiyatthena indriyam adhimokkha-lakkhane vā indattham kāretī ti indriyam. Saddhā va indriyam saddhindriyam. Eā pan' esā sampasādana-lakkhanā va saddhā sampakkhandhana-lakkhanā ca. Yathā hi raŭño cakkavattissa udakappasadako mani udake pakkhitto pankasevāla-panaka-kaddamam sannisīdāpeti udakam accham karoti vippasannam anāvilam, evam eva saddhā uppajjamānā nīvarane vikkhambheti, kilese sannisīdāpeti, cittam pasadeti anavilam karoti, pasannena cittena yogavacaro kulaputto dānam deti, sīlam samādhiyati, uposathakammam karoti, bhāvanam ārabhati, evam tāva saddhā Ten' āha ayasmā sampasādana-lakkhanā ti veditabbā. Nāgaseno2: Yathā, Mahārāja, rājā cakkavattī caturanginiyā senāva parittam udakam tarevya, tam udakam hatthīhi ca assehi ca rathehi ca pattīhi ca khubhitam bhaveyya, āvilam, lulitam, kalalī-bhūtam, uttinno rājā manusse ānāpeyya: pānīyam bhane āharatha, pivissāmī ti, rañño ca udakappasādako mani bhaveyya evam devā ti kho te manussā rañño patisutvā tam udakappasādakam maņim udake pakkhippevyum, saha udake pakkhitta-matte panka-sevalapanaka-kaddamo ca sannisīdeyya accham bhaveyya udakam vippasannam anāvilam, tato ranno pānīyam upanāmeyyum 'pivatu devo pānīyan ti,' yathā, Mahārāja, udakam evam cittam datthabbam, yathā te manussā evam yojāvacaro datthabbo, yathā panka-sevāla-panaka-kaddamo evam kilesā datthabbā, vathā udakappasādako mani evam saddhā datthabbā, yathā udakappasādakamhi manimhi pakkhittamatte panka-sevāla-panaka-kaddamo ca sannisīdati, accham bhavati udakam vippasannam anāvilam evam eva kho Mahārāja saddhā uppajjamānā nīvarane vikkhambheti

Dhs. § 12. 2 Mil. p. 33.

vinīvaraņam cittam hoti accham vippasannam anāvilan ti.

Yathā ca pana kumbhīla-makaragāharakkhasādi-sankinnam pūram mahānadim āgamma bhīruka-jano ubhosu
tīresu tiṭṭhati, sangāma-sūro pana mahāyodho āgantvā:
'Kasmā tiṭṭhathā ti' pucchitvā, 'sappaṭi-bhaya-bhāvena
otaritum na visahāmā ti' vutte, nisitam asim gahetvā
'mama pacchato etha mā bhayitthā ti' vatvā, nadim
otaritvā āgatāgate kumbhīlādayo paṭibāhitvā, orima-tīrato
manussānam sotthi-bhāvam karonto pārima-tīram neti,
pārimatīrato pi sotthinā orima-tīram āneti, evam eva
dānam dadato sīlam rakkhato uposatha-kammam karoto
bhāvanam ārabhato saddhā pubbangamā purecārikā hoti.
Tena vuttam: sampasādana-lakkhanā sampakkhandanalakkhanā ca saddhā ti.²

Aparo nayo. Saddahana-lakkhaṇā saddhā okappanalakkhaṇā vā, pasādana-rasā udakappasādanaka-maṇi viya, pakkhandana-rasā vā oghuttaraṇo viya, akālussiya-paccupaṭṭhānā adhimutti - paccupaṭṭhānā vā saddheyyavatthupadaṭṭhānā sotāpattiyaṅga-padaṭṭhānā vā hattha-cittabījāni viya daṭṭhabbā.

305. Vīra-bhāvo viriyam. Vīrānam vā kammam vidhinā vā nayena upāyena īrayitabbam pavattayitabban ti viriyam. Tad eva kosajjassa abhibhavanato adhipatiyatthena indriyam paggaha-lakkhaņe vā indattham kāretī ti indriyam. Viriyam eva indriyam viriyindriyam. Tam pan' etam upatthambhana-lakkhaṇañ ca viriyam, paggaha-lakkhaṇañ ca. Yathā hi jiṇṇa-gharakam āgantukena thūṇūpatthambhena titthati evam eva yogāvacaro viriyūpatthambhena upatthambhito hutvā sabba-kusala-dhammehi na hāyati na parihāyati, evam tāv'assa upatthambhana-lakkhaṇatā veditabbā. Ten' āha thero Nāgaseno: — Yathā, Mahārāja, gehe patante añīnena dārunā upatthambheyya, upatthambhitam santam evam tam geham na pateyya, evam eva kho, Mahārāja,

Mil. p. 35. Hardy Manual of Buddhism p. 427.
 Hardy Manual p. 426 f. Milinda p. 36 somewhat different.
 Dhs. § 13.

upatthambhana-lakkhanam viriyam, viriyūpatthambhitā sabbe kusala-dhammā na parihāyantī ti. ¹

Yathā pana khuddikāya ca mahatikāya ca senāya sangāme pavatte khuddikā senā olīyeyya tato rañño āroceyyum rājā balavāhanam peseyya, tena paggahītā saka-senā parasenam parājeyya, evam eva viriyam sahajāta-sampayutta-dhammānam olīyitum osakkitum na deti ukkhipati pagganhāti. Tena vuttam: paggaha-lakkhanam viriyan ti.

Aparo nayo. Ussāhana-lakkhaṇam viriyam, sahajātānam upatthambhana-rasam asamsīdana-bhāva-paccupaṭṭhānam. Samviggo yoniso padahatī ti vacanato samvega-padaṭṭhānam viriyārambha-vatthupadaṭṭhānam vā sammā āraddham sabbāsam sampattīnam mūlam hotī ti veditabbam.

306. Saranti tāya sayam vā sarati, saraņa-mattam eva vā esā ti sati. Sā muttha-saccassa abhibhavanato adhipatiyatthena indrivam upatthāna-lakkhanena vā indattham kāretī ti indriyam. Sati yeva indriyam satindriyam.2 Sā pan' esā apilāpana-lakkhanā upaganhana-lakkhanā ca. Yathā hi rañño bhandāgārika-dārako dasa-vidham ratanam gopāyanto sāyapātam rājānam issariva-sampattim sallakkhāpeti säreti evam eva sati kusalakammam sallakkhāpeti Ten' āha thero: — Yathā, Mahārāja, rañño bhandāgāriko rājānam cakkavattim sāyapātam samsarāpeti 'ettakā deva hatthī, ettakā assā, ettakā rathā, ettakā pattī, ettakam hiraññam, ettakam suvannam, ettakam sabbam sāpateyyam, tam devo saratū ti' evam eva kho Mahārāja sati kusale dhamme apilāpeti 'ime cattāro satipatthānā, ime cattāro sammappadhānā, ime cattāro iddhipādā, imāni pañc'indriyāni, imāni pañca balāni, ime satta bojjhangā, ayam ariyo atthangiko maggo, ayam samatho, ayam vipassanā, ayam vijjā, ayam vimutti, ime lokuttara-dhammā ti' evam kho Mahārāja apilāpana-lakkhanā satī ti.3 Yathā pana rañño cakkavattissa parināyaka-ratanam ahite ca hite ca ñatvā ahite apayāpeti hite upayāpeti, evam eva sati hitähitänam dhammänam gatiyo samannesitvä 'ime kāya-duccaritādayo dhammā ahitā ti' ahite dhamme

Mil. p. 36. ² Dhs. § 14. ³ Mil. p. 37.

apanudati 'ime kāyasucaritādayo dhammā hitā ti' hite dhamme upaganhāti. Ten'āha thero: — Yathā, Mahārāja, rañño parināyaka-ratanam rañño hitāhitam jānāti 'ime rañño hitā, ime ahitā, ime upakārā, ime anupakārā ti' tato ahite apanudati hite upaganhāti, evam eva kho, Mahārāja, sati uppajjamānā hitāhitānam dhammānam gatiyo samannesati 'ime dhammā hitā, ime dhammā ahitā, ime dhammā upakārā, ime dhammā anupakārā ti' tato ahite dhamme apanudati hite dhamme upaganhāti, evam kho Mahārāja upaganhana-lakkhanā satī ti. z

Aparo nayo. Apilāpana-lakkhaņā sati asammosanarasā ārakkha-paccupatthānā visayābhimukha-bhāva-paccupatthānā vā, thira-saññā-padatthānā kāyādi-satipatthāna-padatthānā vā. Ārammaņe daļha-patitattā pana esikā viya cakkhu-dvārādi-rakkhaņato dovāriko viya ca daṭthabbo.

307. Ārammaņe cittam sammā adhīyati thapetī ti samādhi. So vikkhepassa abhibhavanato adhipatiyatthena indriyam, avikkhepa-lakkhaņe vā indattham kāretī ti indriyam. Samādhi yeva indriyam samādhindriyam. Lakkhaņādīni pan' assa hetthā vutta-nayen' eva veditabbāni.

Pajānātī ti paññā. Kim pajānāti? Idam dukhan ti ādinā nayena ariya-saccāni. Atthakathāyam pana paññāpetī ti paññā ti vuttam. Kin ti paññāpetī ti? Aniccam dukham anattā ti paññāpetī. Sā va avijjāya abhibhavanato adhipatiyathena indriyam, dassana-lakhaņe vā indattham kāretī ti pi indriyam. Paññā va indriyam paññindriyam.³ Sā pan' esā obhāsana-lakhaņā ca paññā pajānana-lakhanā ca. Yathā hi catubhittike gehe rattibhāge dīpe jalite andhakāram nirujjhati āloko pātu bhavati evam eva obhāsanalakhaṇā paññā. Pañnobhāsā-samo obhāso nāma n'atthi. Paññāvato hi eka-pallaṅkena nisinnassa dasasahassī loka-dhātu ekālokā hoti. Ten'āha thero: — Yathā, Mahārāja, puriso andhakāram vidhameti, obhāsam janeti,

Mil. pp. 37, 38. Hardy l. l. p. 428.
 Dhs. § 15.
 Dhs. § 16.

ālokam vidamseti, pākaṭāni rūpāni karoti, evam eva kho Mahārāja paññā uppajjamānā avijjandhakāram vidhameti, vijjobhāsam janeti, ñāṇālokam vidamseti, pākaṭāni ariyasaccāni karoti. Evam kho Mahārāja, obhāsana-lakkhaṇā paññā ti.^x

Yathā pana cheko bhisakko āturānam sappāyāsappāyāni bhojanādīni jānāti, evam paññā uppajjamānā kusalākusale sevitabbāsevitābbe hīna-paṇīta-kanha-sukka-sappatibhāge dhamme pajānāti. Vuttam pi c'etam Dhammasenāpatina²: pajānāti pajānātī ti kho āvuso, sā tasmā paññā ti vuccati. Kiñ ca pajānāti? Idam dukkhan ti pajānātī ti vitthāretabbam. Evam assā pajānana-lakkhanā ti veditabbā.

Aparo nayo. Yathā sabhāva-paṭivedha-lakkhaṇā paññā, uppajjamānā akkhalita-paṭivedha-lakkhaṇā vā kusalissāsa-khitta-usu-paṭivedho viya, visayobhāsana-rasā padīpo viya, asammoha-paccupaṭṭhānā arañña-gata-sudesiko viya.

308. Manute iti mano, vijānātī ti attho. Aṭṭhakathā-cariyā pan' āhu: — Nāļiyā minamāno viya mahātulāya vā dhārayamāno viya ca ārammaṇam jānātī ti mano. Tad eva minana-lakkhaṇe indaṭṭham kāretī ti indriyam. Mano eva indriyam manindriyam. Heṭṭhā vutta-cittass' ev' etam vevacanam.

Pīti-sommanassa-sampayogato sobhanam mano assā ti sumano. Sumanassa bhāvo somanassam. Sāta-lakkhane indaṭṭham kāretī ti indriyam. Somanassam eva indriyam somanassindriyam.³ Heṭṭhā vutta-vedanāy' ev' etam vevacanam.

309. Jīvanti tena tam-sampayuttakā dhammā ti jīvitam. Anupālana-lakkhane indattham kāretī ti indriyam. Jīvitam eva indriyam jīvitindriyam. Tam pavattasantatādhipateyyam hoti. Lakkhanādīhi pana attanā avinibhuttānam dhammānam anupālana-lakkhanam jīvitindriyam, tesam pavattana-rasam, tesam thapanapaccupatthānam, yāpayitabbadhamma-padatthānam.

Sante pi ca anupālana-lakkhaņādimhi vidhāne atthik-

Mil. 39. Hardy l. l. p. 430.
 In the Mahāvedalla
 in Majjhima Nikāya I, 292.
 Dhs. § 18.
 Dhs. § 19.

khane yev' etam te dhamme anupāleti udakam viya uppalādīni. Yathā-sakam paccayuppanne pi ca dhamme pāleti dhātī viya kumāram, sayam pavattita-dhamma-sambandhen' eva pavattati niyyāmako viya nāvam nabhangato uddham pavattayati attano ca pavattayitabbānañ ca abhāvā nabhangakkhane thapeti sayam bhijjamānattā khiyyamāno viya vaṭṭisineho padīpa-sikham pavattana-ṭhapanānubhāva-virahitam. Yathā vuttakkhanena tassa tassa sādhanato ti datthabbam.

310. Sammāditthiādisu dassanatthena sammāditthi, abhiniropanatthena sammāsamkappo, paggahanatthena sammāvāyāmo, upatthānatthena sammāsati, avikkhepanatthena sammāsamādhi veditabbā. Vacanatthato pana sammā passati sammā vā tāya passantī ti sammāditthi, sammā sankappeti sammā vā tena sankappentī ti sammāsankappo, sammā vāyamati sammā vā tena vāyamantī ti sammāvāyāmo, sammā sarati sammā vā tāya sarantī ti sammāsati, sammā samādhiyati sammā vā tena sāmādhiyantī ti sammāsamādhi. Api ca pasatthā sundarā vā ditthi sammāditthī ti iminā pi nayena tesu vacanattho veditabbo. Lakkhanādīni pana hetthā vuttān' eva.

311. Saddhābalādisu saddhādīni vuttatthān' eva, akampiyatthena pana balam veditabbam. Evam etesu assaddhiye na kampatī ti saddhābalam,² kosajje na kampatī ti viriyabalam, mutthasacce na kampatī ti satibalam, uddhacce na kampatī ti samādhibalam, avijjāya na kampatī ti paññābalam, ahiriye na kampatī ti hiribalam anottappe na kampatī ti ottappabalam ti ayam ubhayapada-vasena attha-vanuanā hoti. Tattha purimāni pañca hetthā lakkhanādīhi pakāsitān' eva pacchima-dvaye kāyaduccaritādīhi.

312. Hiriyatī ti hiri, 3 lajjāy' etam adhivacanam. Tehi eva ottappatī ti ottappam, 4 pāpato ubbegass' etam adhivacanam. Tesam nānākaraṇam dīpanattham samuṭṭhānam adhipati lajjā-lakkhaṇen' evā ti imam mātikam ṭhapetvā

¹ Comp. Hardy Manual p. 417 No. 18. ² Dhs. § 25 ff. ³ Dhs. § 30. ⁴ Dhs. § 31.

ayam vitthāra-kathā vuttā. Ajjhatta-samutthānā hi hiri nāma, bahiddhā samutthānam ottappam nāma, attādhipati hiri nāma, lokādhipati ottappam nāma, lajjā-sabhāvasanthitā hiri nāma, bhaya-sabhāva-santhitam ottappam nāma, sappatissava-lakkhanā hiri nāma, vajja-bhīrukabhaya-dassāvī-lakkhanam ottappam nāma. Tatth' ajjhattasamutthānam hirim catūhi kāranehi samutthāpeti jātim paccavekkhitvā vayam paccavekkhitvā, sūrabhāvam paccavekkhitvā, bāhusaccam paccavekkhitvā. Katham?. Pāpakaranattā etam na jāti-sampannānam kammam, hīna-jaccānam kevattakādīnam idam kammam, tādisassa jāti-sampannassa idam kammam kātum na vuttan ti. Evam tāva jātim paccavekkhitvā pānātipātādi-pāpam akoronto hirim samutthāpeti. Tathā pāpa-karaṇam nām' etam daharehi kātabbam kammam, tādisassa jāti-sampannassa idam kammam kātun na vuttan ti. Evam vavam paccavekkhitvā pānātipātādi-pāpam akoronto hirim samutthāpeti. Tathā pāpa-kammam nām' etam dubbala-jātikānam kammam, tādisassa sūrabhāva-sampannassa idam kammam kātum na yuttan ti. Evam sürabhāvam paccavekkhitvā pānātipānādipāpam akoronto hirim samutthāpeti. Tathā pāpa-kammam nām' etam andha-bālānam kammam na panditānam, tādisassa panditassa bahussutassa idam kammam katum na yuttan ti. Evam bāhusaccam paccavekkhitvā paṇātipātādipāpam akoronto hirim samutthāpeti. Evam ajjhattasamutthānam hirim catūhi kāranehi samutthāpeti. Samutthāpetvā ca pana attano hi citte hirim pavesetvā pāpam kammam na karoti. Evam ajjhatta-samuţţhānā hiri nāma hoti.

313. Katham bahiddhā-samuṭṭhānam ottappam nāma? Sace tvam pāpa-kammam karissasi catūsu parisāsu garahappatto bhavissasi.

Garahissanti tam viññŭ asucim nāgariko yathā

Vajjito sīlavantehi katham, bhikkhu, karissasī ti paccavekkhanto hi bahiddhā-samutthitena ottappena pāpakammam na karoti. Evam bahiddhā samutthānam ottappam nāma hoti.

Katham attādhipati hiri nāma? Idh' ekacco kulaputto

attānam adhipatijetthakam katvā tādisassa saddhāpabbajitassa bahussutassa dhuta-vādassa 'na yuttam pāpam kammam kātun ti' pāpam na karoti. Evam attādhipati hiri nāma hoti. Ten' āha Bhagavā: — So attānam yeva adhipatijetthakam karitvā akusalam pajahati, kusalam bhāveti, sāvajjam pajahati, anavajjam bhāveti, suddham attānam pariharatī ti.

Katham lokādhipati ottappam nāma? Idh' ekacco kulaputto lokam adhipatijetthakam katvā pāpakam kammam na karoti: - Yathāha: Mahā kho pana loka-sannivāso, mahantasmim kho pana loka-sannivāse santi samaņa-brāhmanā iddhimanto dibba-cakkhukā paracitta-viduno, tedūrato pi passanti āsannā pi na dissanti cetasā pi cittam pajānanti, te pi mam evam jānissanti: passatha bho imam kulaputtam, saddhāya agārasmā anagāriyam pabbajito samāno vokinno viharati pāpakehi akusalehi dhammehī ti. Santi devatā iddhimantiyo dibbacakkhukā paracitta-vidūniyo, tā dūrato pi passanti āsannā pi na dissanti, cetasā pi cittam pajānanti, tā pi mam jānissanti: passatha bho imam kulaputtam, saddhāya agārasmā anagāriyam pabbajito samāno vokinno viharati pāpakehi akusalehi dhammehī ti. So lokam yeva adhipatim karitvā akusalam pajahati, kusalam bhāveti, sāvajjam pajahati, anavajjam bhāveti, suddham attānam pariharatī ti. Evam lokādhipati ottappam nāma hoti.

314. Lajjā-sabhāva-santhitā hiri, bhaya-sabhāva-santhitam ottappan ti. Ettha pana lajjā ti lajjanākāro, tena sabhāvena santhitā hiri, bhayan ti apāyabhayam, tena sabhāvena santhitam ottappam. Tad ubhayam pi pāpa-parivajjane pākatam hoti. Ekacco hi yathā nāma eko kulaputto uccāra-passāvādīni karonto lajjitabbaka-yuttam ekam disvā lajjanākārappatto bhaveyya pīlito, evam eva ajjhattam lajji-dhammam okkamitvā pāpa-kammam na karoti. Ekacco apāya-bhaya-bhīto hutvā pāpa-kammam na karoti. Tatr'idam opammam: — Yathā dvīsu ayoguļesu eko sītalo bhaveyya gūthamakkhito eko unho āditto, tattha pandito sītalam gūtha-makkhitattā jigucchanto na ganhāti, itaram dāha-bhayena. Tattha sītalassa guthā-makkhana-jigucchāyā aganhanam viya ajjhattam lajjitabbam dhammam okkam-

itvā vā pāpassa akaraņam, uņhassa dāha-bhayena agaņhanam viya apāya-bhayena pāpassa akaraņam veditabbam.

315. Sappaţissava-lakkhanā hiri, vajja-bhīruka-bhaya-dassāvī-lakkhanam ottappan ti: Idam api dvayam pāpa-parivajjane eva pākaṭam hoti. Ekacco hi jātimahatta-paccavekkhanā satthumahatta-paccavekkhanā dāyajja-ma-hatta-paccavekkhanā sabrahmacārī-mahatta-paccavekkhanā ti catūhi kāranehi sappaṭissavalakkhanam hirim samuṭṭhā-petvā pāpam na karoti. Ekacco attānuvāda-bhayam parānuvāda-bhayam danḍa-bhayam duggati-bhayam ti catūhi kāranehi vajja-bhīruka-bhaya-dassāvī-lakkhanam ottappam samuṭṭhāpetvā pāpam na karoti. Tattha jāti-mahatta-paccavekkhanādīni c'eva attānuvāda-bhayādīni ca viṭthā-retvā kathetabbāni.

316. Na lubbhanti etena sayam vā na lubbhati alubbhanamattam eva vā tan ti alobho. Adosa-amohesu pi es' eva nayo.

Tesu alobho ārammaņo cittassa agedhalakkhaņo alaggabhāvalakkhaņo vā. Kamaladalabindu viya apariggaharaso muttabhikkhu viya anallīna-bhāvapaccupaṭṭhāno asucimhi patitapuriso viya.

Adoso² acandikkalakkhano va avirodhalakkhano va anukūlamitto viya, āghātavinayanaraso pariļāhavinayanaraso vā candanam viya, somma-bhāvapaccupaṭṭhāno puṇṇacando viya. Amoho lakkhaṇādīhi heṭṭhā paññindriyapade vibhāvito.

Evam etesu puna tīsu alobho maccheramalassa paţipakkho, adoso dussīlyamalassa, amoho kusalesu dhammesu abhāvanāya paṭipakkho, alobho c'ettha dānahetu, adoso sīlahetu, amoho bhāvanāhetu. Tesu alobhena anadhikaṃ gaṇhāti luddhassa adhikagahaṇato, adosena anūnaṃ duṭṭhassa ūnagahaṇato, amohena aviparītaṃ mūļhassa viparītagahaṇato.

Alobhena c'ettha vijjamānadosam dosato ca dhārento dose pavattati, luddho hi dosam paticchādeti. Adosena vijjamānam guņam guņato dhārento guņe pavattati, duttho hi

¹ Dhs. § 32.

guņam makkheti. Amohena yāthāvam yāthāvato dhārento yathā sabhāve pavattati, mūļho hi taccham ataccham ca tacchati gaṇhāti.

Alobhena ca piyavippayogadukkham hoti luddhassa piyasabhāvato piyavippayogasahanato ca. Adosena appiyasampayogadukkham na hoti dutthassa appiyasabhāvato appiyasampayogasahanato ca. Amohena icchitalābhadukkham na hoti, amūlhassa tam kut' ettha labbhati evamādi paccavekkhanam sambhavato.

Alobhena c'ettha jätidukkham na hoti alobhassa tanhäpatipakkhato tanhämülakathä va jätidukkhassa adosena jarädukkham na hoti ti tikkhadosassa khippam jaräsambhavato. Amohanam maranadukkham na hoti. Samohamaranam hi dukkham na ca tam amūlhassa hoti.

Alobhena ca gahatthānam, amohena pabbajitānam, adosena pana sabbesam sukhānam samvāsatā hoti.

Visesato c'ettha alobhena pettivisaye uppatti na hoti. Yebhuyyena hi tassa tanhaya pettivisayam uppajjati tanhaya ca patipakkho alobho adosena niraye uppatti na hoti. Dosena hi candajatitaya dosasadisam nirayam uppajjati, dosassa ca patipakkho adoso, amohena tiracchanayoniyam nibbatti na hoti. Mohena hi niccasamulham tiracchanayoniyam uppajjati mohapatipakkho ca amoho. Etesu ca alobho rajangavasena uggamanassa abhavakaro, adoso dosavasena apagamanassa, amoho mohavasena majjhattabhavassa.

Tīhi pi c'etehi yathā paṭipāṭiyā nekkhammasaññā avyāpādasaññā avihimsāsaññā ti imā tisso saññāyo honti, asubhasaññā appamānasaññā dhātusaññā ti imā tisso saññāyo honti. Alobhena kāmasukhallikānuyoga-antassa parivajjanam hoti, adosena attakilamānuyoga-antassa parivajjanam hoti, amohena majjhimāya paṭipattiyā paṭipajjanam. Tathā alobhena abhijjhākāyaganthassa pabhedanam hoti, adosena vyāpādakāyaganthassa, amohena sesaganthadvayassa.

Purimāni ca dve satipatthānāni purimānam dvinnam ānubhāvena, pacchimāni pacchimass' eva ānubhāvena ijjhanti.

Alobho c'ettha ārogyassa paccayo hoti, aluddho hi lobhanīyam pi asappāyam na sevati, tena arogo hoti. Adoso yobbaññassa, aduttho hi valipalitāvahena dosagginā adayhamāno dīgharattam yuvā hoti. Amoho dīghāyutāya, amūlho hi hitāhitam ñatvā ahitam parivajjanto hitañ ca patisevamāno dīghāyuko hoti.

Alobho c'ettha bhogasampattiyā paccayo hoti cāgena bhogapaṭilābhā, adoso mittasampattiyā mettāya mittānam paṭilābhato c'eva apparihānato ca. Amoho attasampattiyā, amūļho hi attano hitam eva karonto attānam sampādeti.

Alobho ca dibbavihārassa paccayo hoti, adoso brahmavihārassa, amoho ariyavihārassa.

Alobhena c'ettha sakapakkhesu sattasankhäresu nibbuto hoti, tesam vinäse abhisangahetukassa dukkhassa abhävato, adosena parapakkhesu adutthassa verisu verisannäya abhävato, amohena udäsinapakkhesu amulhassa sabbäbhisangatäya abhävato.

Alobhena ca aniccadassanam hoti, luddho hi upabhogāsāya anicce pi sankhāre aniccato na passati. Adosena
dukkhadassanam, adosajjhāsayo hi pariccattam āghātavatthu pariggaho sankhāre yeva dukkhato passati. Amohena anattadassanam, amūļho hi yathā gahanakusalo aparināyakam khandhapancakam aparināyakato bujjhati. Yathā
ca etehi aniccadassādīni evam ete pi aniccadassanādīhi
honti. Aniccadassanena hi alobho hoti, dukkhadassanena
adoso, anattadassanena amoho hoti. Ko hi nāma aniccam
idam ti sammā nātvā tass' atthāya piham uppādeyya sankhāre vā dukkhā ti jānanto aparam pi accantatikkhinam
kodhadukkham uppādeyya attasunnatan ca bujjhitvā puna
sammoham āpajjeyyā ti?

317. Nābhijjhāyatī ti anabhijjhā. Kāyikacetasikam sukham idhalokaparalokahitam guṇānubhāvapaṭiladdham kittisaddañ ca na vyāpādetī ti avyāpādo.

Sammā passati sobhanā vā ditthī ti sammāditthi. Alobhādinam yeva tāni nāmāni. Hetthā pan' ete dhammā mūlavasena gahitā idha kammapathavasenā ti veditabbā.

318. Hirottappāni hi heṭṭhā balavasena gahitāni, idha lokapālavasena. Lokam hi ime dve dhammā pālayanti. Yathāha: Dve 'me bhikkhave sukkā dhammā lokam pālenti, katame dve? Hiri ca ottappañ ca. Ime ce bhikkhave

dve sukkā dhammā lokam na pāleyyum na yidam paññāyetha mātā ti vā mātucchā ti vā mātulānī ti vā ācariyabhariyā ti vā garūnam dārā ti vā, jātisambhedam loko agamissa yathā ajelakā kukkutasūkarasonasigālā. Yasmā kho bikkhave ime dve sukkā dhammā lokam pālenti tasmā paññāyati mātā ti vā mātucchā ti vā mātulānī ti vā ācariyabhariyā ti vā garūnam dārā ti vā.

319. Kāyassa passambhanam kāya-passaddhi, cittassa-passambhanam citta-passaddhi. Kāyo ti c'ettha veda-nādayo tayo khandhā ubho pi pan' etā ekato katvā kāya-citta-daratha-vūpasama-lakkhanā kāya-citta-passaddhiyo, kāya-citta-daratha-nimmaddana-rasā kāya-cittānam aparipphanda-sīti-bhāva-paccupaṭṭhānā kāya-citta-padaṭṭhānā kāya-cittānam avūpasamakara-uddhaccādi-kilesa-paṭipak-kha-bhūtā ti daṭṭhabbā.

320. Kāyassa lahubhāvo kāya-lahutā,3 cittassa lahubhāvo citta-lahutā,4 kāya-citta-garubhāva-vūpasama-lakkhaņā, kāya-citta-garubhāva-nimmaddana-rasā, kāya-cittānam adandhatā-paccupatthānā, kāya-citta-padatthānā, kāya-cittānam garutā thaddhabhāvakara-thīna-middhādi-kilesa-paṭipakkha-bhūtā ti datthabbā.

321. Kāyassa mudubhāvo kāya-mudutās, cittassa mudubhāvo citta-mudutā, kāya-citta-thaddabhāva-vūpasama-lakkhanā, kāya-citta-thaddhabhāva-nimmaddana-rasā, appatighāta-paccupaṭṭhānā, kāya-citta-padaṭṭhānā, kāya-cittānaṃ thaddhabhāvakara-diṭṭhimānādi-kilesa-paṭipakkha-bhūtā ti datthabbā.

322. Kāyassa kammañnabhāvo kāya-kammañnatā,7 cittassa kammañnabhāvo citta-kammañnatā,8 kāya-cittānam akammañnabhāva-vūpasama-lakkhanā, kāya-cittānam akammañnabhāva-nimmaddana-rasā, kāya-cittānam ārammana-karana-sampatti-paccupaṭṭhānā, kāya-citta-padaṭṭhānā, kāya-cittānam akammañnabhāvakarāvasesa-nīva-raṇa-paṭipakkha-bhūtā ti daṭṭhabbā. Pasādanīya-vatthusu

¹ Dhs. § 40. ² Dhs. § 41. ³ Dhs. § 42. ⁴ Dhs. § 43.

⁵ Dhs. § 44. ⁶ Dhs. § 45. ⁷ Dhs. § 46. ⁸ Dhs. § 47.

pasādāvayāhita - kiriyāsu viniyogakkhamabhavāvaha - suvaņņa-visuddhi viyā ti daṭṭhabbā.

- 323. Kāyassa pāguññabhāvo kāya-pāguññatā, icittassa pāguññabhāvo pi citta-pāguññatā, kāya-cittānam agelaññabhāva-lakkhanā, kāya-citta-gelañña-nimmaddana-rasā, nirādīnava-paccupaṭṭhānā kāya-citta-padaṭṭhānā kāya-citta-gelaññakara-assaddhiyādi-paṭipakkha-bhūtā ti daṭṭhabbā.
- 324. Kāyassa ujubhāvo kāyujju katā, 3 cittassa ujubhāvo cittujju katā, 4 kāya-citta-ajjava-lakkhanā, kāya-citta-kuṭi-labhāva-nimmaddana-rasā, ajimhatā paccupaṭṭhānā kāya-citta padaṭṭhānā kāya-cittānam kuṭilabhāvakara māyā sāṭheyyādi-paṭipakkha-bhūtā ti daṭṭhabbā.
- 325. Saratī ti sati. Sampajānātī ti sampajañāam, samantato pakārehi jānātī ti attho. Sātthaka-sampajañāam, sappāya-sampajañāam, gocara-sampajañāam, asammoha-sampajañāan ti imesam pan' assa vasena bhedo veditabbo. Lakkhanādīni c'etesam satindriyapañāindriyesu vutta-nayen' eva veditabbāni. Iti hetthā vuttānam ev' etam dhamma-dvayam puna imasmim thāne upakāra-vasena gahitam.
- 326. Kāmacchandādayo paccanīka-dhamme sametī ti samatho.7. Aniccādi-vasena vividhehi ākārehi dhamme passatī ti vipassanā paññā c'esā atthato. Imesam pi dvinnam lakkhaṇādīni heṭṭhā vuttān' eva. Idha pana te yuganaddha-vasena gahitā.
- 327. Sahajāta-dhamme pagaņhātī ti paggāho. Uddhacca-sankhātassa vikkhepassa patipakkhabhāvato na vikkhepo ti avikkhepo. 20. Etesam pi lakkhanādīni heṭṭhā vuttān' eva. Idha pan' etam dvayam viriya-samādhi-yojanatthāya gahitan ti veditabbam.
- 328. Ye vā pana tasmim samaye aññe pi atthi paticcasamuppannā arūpino dhammā kusalā ti phasso hoti avikkhepo hotī ti na kevalam padapatipātiyā udditthā ime paropaṇṇāsa dhammā. Evam atha kho yas-

Dhs. § 48.
 Dhs. § 49.
 Dhs. § 50.
 Dhs. § 51.
 Dhs. § 52.
 Dhs. § 53.
 Dhs. § 54.
 Dhs. § 55.
 Dhs. § 57.
 Dhs. § 1.

mim samaye kāmāvacaram tihetukam somanassasahagatam pathamam asankhārikam mahācittam uppannam hoti tasmim samaye ye vā pana aññe pi tehi yeva phassādīhi sampayuttā hutvā pavattamānā atthi attano attano anurūpam paccayam paticca samuppannā rūpābhāvena arūpino sabhāvato upalabbhamānā dhammā sabbe pi ime dhammā kusalā. Ettāvatā cittangavasena pāli-ārūlhe paropannāsa dhamme dīpetvā yevāpanakavasena apare pi nava dhamme Dhammarājā dīpeti.

Tesu tesu hi suttapadesu chando adhimokkho manasikāro tatramajjhattatā karunā muditā kāyaduccaritavirati vacīduccaritavirati micchājīvaviratī ti ime nava dhammā paññāyanti. Imasmim cāpi mahā-citte kattukamyatā kusalam dhammacchando atthi, cittangavasena pana pālim na ārūļho. So idha yevāpanakavasena gahito adhimokkho atthi, manasikāro atthi, tatramajjhattatā atthi, mettāpubbabhāgo atthi. So adose gahite gahito eva hoti.

Karunāpubbabhāgo pana atthi, muditāpubbabhāgo atthi, upekkhāpubbabhāgo pi atthi. So pana tatramajjhattatāya gahitāya gahito va hoti.

Sammāvācā atthi, sammākammanto atthi, sammā-ājīvo atthi, cittangavasena pana pālim na ārūļho. So pi idha vevāpanakavasena gahito.

329. Imesu pana navasu chando adhimokkho manasikāro tatramajjhattatā ti ime cattāro va ekakhane labbhanti, sesā nānākkhane. Yadā hi iminā cittena micchāvācam pajahati, virativasena sammāvācam pūreti tadā chandādayo cattāro sammāvācā ti ime panca ekakhane labbhanti. Yadā micchākammantam pajahati, virativasena sammākammantam pūreti, micchā-ājīvam pajahati, virativasena sammā-ājīvam pūreti, karunāya parikammam karoti, muditāya parikammam karoti tadā chandādayo cattāro sammāvācā ti ime panca ekakkhane labbhanti. Ito pana muncitvā dānam dentassa sīlam pūrentassa yoge kammam karotiassa cattāri apannakangān' eva labbhanti. Evam etesu navasu yevāpanakadhammesu chando ti kattukamyatāy' etam adhivacanam. Tasmā so kattukamyatālakkhane chando ārammanapariyesanaraso. Ārammanena atthi

kathāpaccupaṭṭhāno tad ev' assa padaṭṭhānam ārammaṇa-gahaṇe cāyaṃ cetaso hatthapasāraṇaṃ viya daṭṭhabbo. Adhimuccanam adhimokkho. So sanniṭṭhānalakkhaṇo. Ayaṃ sappanaraso nicchayapaccupaṭṭhāno sanniṭṭhātabba-dhammapadaṭṭhāno ārammaṇe niccalabhāvena indakhīlo viya daṭṭhabbo.

330. Kiriyākāro manasmim kāro manasikāro purimamanato viya disam manam karotī ti manasikāro. Svāyam ārammaņapaṭipādako vīthipaṭipādako javanapaṭipādako ti tippakāro. Tattha ārammaṇapaṭipādako manasmim kāretī ti manasikāro. So sāraṇalakkhaṇo sampayuttānam ārammaṇasaṃyojanaraso ārammaṇābhimukhabhāvapaccupaṭṭhāno saṅkhārakkhandhapariyāpanno ārammaṇapaṭipādakattena sampayuttānam sārathi viya daṭṭhabbo.

Vīthipatipādako ti pana pañcadvārāvajjanass' etam adhivacanam, javanapatipādako ti manodvārāvajjanassa. Na te idha adhippetā.

Tesu dhammesu majjhattatā tatramajjhattatā. Sā cittacetasikānam samavāhitalakkhaņā ūnādhikanīvaraņarasā pakkhapātupacchedanarasā va majjhattabhāvapaccupaṭṭhānā cittacetasikānam ajjhupekkhaņavasena sampavattānam ājānīyānam ajjhupekkhakasārathi viya daṭṭhabbā. Karuṇāmuditā - brahmavihāraniddese āvibhavissanti. Kevalam hi tā appanappattā rūpāvacarā, idha kāmāvacarā ti ayam eva viseso.

Kāyaduccaritato virati kāyaduccaritavirati. Sesapadadvaye pi es' eva nayo. Lakkhaņādito pan' etā tisso pi kāyaduccaritādivatthūnam avītikkamalakkhaņā amaddanalakkhaņā ti vuttam hoti.

Kāyaduccaritādi-vatthuto sankocanarasā akiriyapaccupaṭṭhānā saddhā hiroṭtappam appicchatādi-guṇapadaṭṭhānā pāpakiriyato cittassa vimukhabhāvabhūtā ti daṭṭhabbā.

331. Phassādīni chapaṇṇāsa yevāpanaka-vuttāni navā ti sabbāni pi imasmim dhammuddesavāre pañcasaṭṭhi dhammapadāni bhavanti. Tesu ekakkhaṇe kadāci ekasaṭṭhi bhavanti, kadāci samasaṭṭhi. Tāni hi sammāvācā-pūraṇādivasena uppattiyam pañcasu ṭhānesu ekasaṭṭhi bhavanti. Tehi mutte ekasmim ṭhāne samasaṭṭhi bhavanti,

thapetvā pana yevāpanake pāļiyam yathāvuttavasena gayhamānāni chapaṇṇāsa va honti.

Agahitagahanena pan' ettha phassapancakam vitakko vicāro pīti cittekaggatā panca indriyāni hiribalam ottappabalam ti dve balāni, alobho adoso ti dve mūlāni, kāyappasaddhi cittappassaddhī ti ādayo dvādasa dhammā ti samattimsa dhammā honti.

Tesu samattimsa dhammesu atthārasa dhammā avibhattikā honti, dvādasa savibhattikā. Katame atthārasa? Phasso, paññā, cetanā, vicāro, pīti, jīvitindriyam, kāyapassaddhiādayo dvādasā ti ime atthārasa avibhattikā. Vedanā, cittam, vitakko, cittekaggatā, saddhindriyam, viriyindriyam, satindriyam, paññindriyam, hiribalam, alobho, adoso ti ime dvādasa savibhattikā. Sesā satta dhammā dvīsu thānesu vibhattā, eko tīsu, dve catūsu, eko chasu, eko sattasu thānesu vibhatto. Katham? Cittam, vitakko, saddhā, hiri, ottappam, alobho, adoso ti ime satta dvīsu thānesu vibhattā. Etesu hi cittam tāva phassa-pañcakam patvā cittam hotī ti vuttam.

332. Indriyāni patvā manindriyan ti. Vitakko jhānangāni patvā vitakko hotī ti vutto. Maggangāni patvā sammāsankappo ti. Saddhā-indriyāni patvā saddhindriyam hotī ti vuttam. Balāni patvā saddhābalan ti, hiribalam patvā hiribalam hotī ti vuttā. Lokapāladukam patvā hirī ti. Ottappe ti es' eva nayo.

Alobho mūlam pana patvā alobho hotī ti vutto. Kammapatham patvā anabhijjhā ti. Adoso mūlam patvā adoso hotī ti vutto. Kammapatham patvā avyāpādo ti. Ime satta dvīsu thānesu vibhattā.

Vedanā pana phassapancakam patvā vedanā hotī ti vuttā. Jhānangāni patvā sukhan ti, indriyāni patvā somanassindriyam ti. Evam eko dhammo tīsu thānesu vibhatto.

Viriyam pana indriyāni patvā viriyindriyam hotī ti vuttam. Maggangāni patvā sammāvāyāmo ti, balāni patvā viriyabalam ti, piṭṭhidukam patvā paggāho hotī ti.

Sati pi indriyāni patvā satindriyam hotī ti vuttā. Maggangāni patvā sammāsatī ti, balāni patvā satibalam ti, pitthidukam patvā sati hotī ti. Evam ime dve dhammā catūsu thānesu vibhattā.

Samādhi pana jhānangāni patvā cittass' ekaggatā hotī ti vutto. Indriyāni patvā samādhindriyan ti. Maggangāni patvā samādhindriyan ti. Balāni patvā samādhibalan ti, pitthidukam patvā samatho avikkhepo ti. Evam ayam eko dhammo chasu thānesu vibhatto.

Paññā pana indriyāni patvā paññindriyam hotī ti vuttā. Maggangāni patvā sammāditthī ti, balāni patvā paññābalan ti, mūlāni patvā amoho ti, kammapatham patvā sammāditthī ti, pitthidukam patvā sampajañnam vipassanā ti. Evam eva kho dhammo sattasu thānesu vibhatto.

333. Sace pana koci vadeyya: 'Ettha anupubbam nāma natthi' heṭṭhā gahitakam eva gaṇhitvā tasmim tasmim thāne padam pūritam ananusandhikā kathā uppaṭipāṭikā corehi ābhatabhaṇḍasadisā goyūthena gatamagge ālulitatiṇasadisā ajānitvā kathitā ti. So mā h'evan ti paṭisedhetvā vattabbo. Vuṭṭhānam desanā ananusandhikā nāma natthi. Sā na sandhikā va hoti ajānitvā kathitā pi natthi, sabbā jānitvā kathitā va. Sammāsambuddho hi tesam tesam dhammānam kiccam jānāti, tam ūatvā kiccavasena vibhattim āropento aṭṭhārasa dhammā ekekakiccā ti ūatvā ekekasmim ṭhāne vibhattim āropesi, satta dhammā dvedvekiccā ti ūatvā dvīsu dvīsu ṭhānesu vibhattim āropesi.

Tatr' idam opammam: Eko kira paņdito rājā rahogato cintesi: Imam rājakulasantakam na yathā vā tathā vā khāditabbam. Sippānucchavikam vetanam vaddhessāmī ti so sabbe sippike sannipātāpetvā 'ekekasippam pajānanako pakkosathā ti' āha. Evam pakkosiyamānā atthārasa janā utthahimsu, tesam ekekam paṭivimsam dāpetvā visajjesi. 'Dve sippāni jānantā āgacchantū ti' vutte pana satta janā āgamimsu. Tesam dve dve paṭivimse dāpesi. 'Tīni sippāni jānantā āgacchantū ti' vutte eko va āgacchi. Tassa tayo paṭivimse dāpesi. 'Cattāri sippāni jānantā āgacchantū ti' vutte dve janā āgamimsu. Tesam cattāri paṭivimse dāpesi. 'Pañca sippāni jānantā āgacchantū ti' vutte eko pi āgacchi. 'Cha sippāni jānantā āgacchantū ti' vutte eko va āgacchi. 'Cha sippāni jānantā āgacchantū ti' vutte eko va āgacchi. Tassa cha paṭivimse dāpesi. 'Satta sippāni

jānantā āgacchantū ti' vutte eko va āgacchi. Tassa satta pativimse dāpesi. Tattha pandito rājā viya anuttaro dhammarājā, sippajānanakā viya cittacittangavasena pannā dhammā, sippānucchavikavetanavaddhanam viya kiccavasena tesam tesam dhammānam vibhattiāropanam sabbe pi pan' ete dhammā phassapancakavasena jhānangavasena indriyavasena maggangavasena balavasena mūlavasena kammapathavasena lokapālavasena passaddhivasena lahutāvasena mudutāvasena kammannatāvasena pāgunnatāvasena ujjukatāvasena satisampajannavasena samathavipassanāvasena paggāhavikkhepavasena sattarasa rāsiyo honti.

Dhammuddesavārakathā niţţhitā.

334. Idāni tān' eva dhammuddesavāre pālim ārūļhāni chapaņņāsa padāni vibhajitvā dassetum katamo tasmim samaye phasso hotī tiādinā nayena niddesavāro āraddho.

Tattha pucchāya tāva ayam attho: Yasmim samaye kāmāvacarakusalam somanassasahagatam tihetukam asan-khārikamahācittam uppajjati tasmim samaye phasso hotī ti vutto. Katamo so phasso ti iminā nayena sabbapucchāsu attho veditabbo.

Yo tasmim samaye phasso ti tasmim samaye yo phusanakavasena uppanno phasso so phasso ti. Idam phassassa sabhāvadīpanato sabhāvapadam nāma. Phusanā ti phusanākāro. Samphusanā ti phusanakaākāro va. Upasaggena padam vaddhetvā vutto. Samphusitattan ti samphusitabhāvo. Ayam pan' ettha yojanā. Tasmim samaye phusanakavasena phasso. Yā tasmim samaye phusanā, yā tasmim samaye samphusanā, yam tasmim samaye samphusitattam athavā yo tasmim phusanavasena phasso añāenā pi ca pariyāyena phusanā, samphusanā, samphusanā, samphusitattam ti vuccati. Ayam tasmim samaye phasso hotī ti vedanādīnam pi niddesesu iminā vasena padayojanā veditabbā.

Ayam pan' ettha sabbasādhārano vibhattivinicchayo. 335. Yān' imāni bhagavatā pathamam kāmāvacaraku-

Dhs. § 2.

salamahācittam bhājetvā dassentena atirekapaññāsa padāni mātikāvasena thapetvā puna ekekam padam gahetvā vibhatti āropitā ti vibhattim gacchantāni tīhi kāraņehi vibhattim gacchanti, nānābhontāni catūhi kāraņehi nānābhavanti, aparadīpanā pan' ettha dve thānāni gacchati. Katham? Etāni hi vyañjanavasena upasaggavasena atthavasenā ti imehi tīhi kāraņehi vibhattim gacchanti.

Tattha kodho kujjhanā kujjhitattam, doso dussanā dussitattam ti evam vyanjanavasena vibhattigamanam veditabbam. Ettha hi eko va kodho vyanjanavasena evam vibhattim gato.

Cāro vicāro anuvicāro² ti evam pana upasaggavasena vibhattigamanam veditabbam.

Pandiccam kosallam nepuññam vebhavyā cintā upaparikkhā³ ti evam atthavasena vibhattigamanam veditabbam.

Tesu phassapadaniddese tāva imā tisso pi vibhattiyo labbhanti. Phasso phusanā ti hi vyanjanavasena vibhattigamanam hoti, samphusanā upasaggavasena, samphusitattam ti atthavasena. Iminā nayena sabbapadaniddesesu vibhattigamanam veditabbam.

336. Nānābhontāni pi pana nāmanānattena lakkhaṇanānattena kiccanānattena paṭikkhepanānattenā ti imehi catūhi kāraṇehi nānā honti. Tattha katamo tasmiṃ samaye vyāpādo hoti? Yo tasmiṃ samaye doso dussanā ti ettha vyāpādo ti vā doso ti vā dve pi ete kodho eva nāmena nānattaṃ gatā ti. Evam nāmanānatte nānattaṃ veditabbam.

337. Rāsatthena pañca pi khandhā eko va khandho hoti. Ettha pana rūpam ruppanalakkhaṇam, vedanā vedayitalakkhaṇā, saññā sañjānanalakkhaṇā, cetanā cetayitalakkhaṇā, viññāṇam vijānanalakkhaṇam ti iminā lakkhaṇanānattena pañca khandhā honti. Evam lakkhaṇanānattena nānattam veditabbam.

338. Cattāro sammappadhānā: Idha bhikkhu anuppannānam pāpakānam akusalānam dhammānam anuppādāya

² Dhs. § 1060. Dhs. § 8. Dhs. § 16.

— pe — cittam pagganhāti padahatī ti ekam eva viriyam kiccanānattena catusu thānesu āgatam eva kiccanānattena nānattam veditabbam.

Cattāro asaddhammā kodhagarutā na saddhammā saddhammagarutā makkhagarutā na saddhammagarutā lābhagarutā na saddhammagarutā, sakkāragarutā ti evamādisu pana patikkhepanānattena nānattam veditabbam.

Imāni pana cattāri nānattāni na phasse yeva labbhanti sabbesu pi phassapañcakādisu labbhanti, phassassa hi phasso ti nāmam — pe — cittassa cittan ti. Phasso ca phusanalakkhaṇo, vedanā vedayitalakkhaṇā, saññā sañjānanalakkhaṇā, cetanā cetayitalakkhaṇā, viññāṇam vijānanalakkhaṇam. Tathā phasso phusanakicco, vedanā anubhavanakiccā, saññā sañjānanakiccā, cetanā cetanakiccā, viññāṇam vijānanakiccan ti evam kiccanānattena nānattam veditabbam.

Patikkhepanänattam phassapancamake natthi. Alobhädiniddese pana alobho, alubhanä, alubhitattam ti ädinä nayena labbhatī ti evam patikkhepanänattena nänattam veditabbam.

Evam sabbapadaniddesesu labbhamānavasena catubbidham pi nānattam veditabbam.

339. Aparadīpanā pana padatthuti vā hoti daļhīkammam vā ti evam dve thānāni gacchati. Yatthikotiyā uppīlentena viya hi sakim eva phasso ti vutte etam padam phullitamanditavibhūsitam nāma na hoti.

Punappuna vyanjanavasena upasaggavasena atthavasena phasso phusanā samphusitattam ti vutte phullitamanditavibhūsitan nāma hotī ti. Yathā hi daharam kumāram nhāpetvā manoramam vattham paridahāpetvā pupphāni pilandhāpetvā akkhīni anjetvā ath'assa nalāte ekam eva manosilābindum kareyyum tassa na ettāvatā cittatilako nāma hoti, nānāvannehi pana parivāretvā bindusu katesu cittatilako nāma hoti, evamsampadam idam veditabbam. Ayam padatthuti nāma.

Vyañjanavasena upasaggavasena atthavasena ca punappuna bhaṇanam eva dalhīkammam nāma.

Yathā hi āvuso ti vā bhante ti vā yakkho ti vā sappo

ti vā vutte daļhīkammam nāma na hoti, āvuso āvuso bhante yakkho yakkho sappo sappo ti vutte pana daļhīkammam nāma hoti, evam evam sakid eva yatṭhikoṭiyā uppīļentena viya phasso ti vuttapade daļhīkammam nāma hoti.

Punappuna vyanjanavasena upasaggavasena atthavasena ca punappuna phasso phusanā samphusanā samphusitattam ti vutte yeva daļhīkammam nāma hotī ti.

Evam aparadīpanā dve thānāni gacchati, etassa pi vasena labbhamānakapadaniddesesu sabbattha attho veditabbo.

Ayam tasmim samaye phasso hotī ti yasmim samaye paṭhamam kāmāvacaram mahākusalacittam uppajjati tasmim samaye ayam phasso nāma hotī ti. Ayam tāva phassapadaniddesassa vaṇṇanā. Ito paresu pana vedanādipadānam niddesesu visesamattam eva vaṇṇayissāma. Sesam idha vuttena nayen' eva veditabbam.

340. Yam tasmim samaye i ti ettha kiñcā pi katamā tasmim samaye vedanā ti āraddham sātapadavasena pana yan ti vuttam.

Tajjā manoviñnāņadhātu samphassajan ti ettha tajjā vuccati tassa sātassa sukhassa anucchavikā sarūpā. Anucchavikattho pi hi ayam tajjā-saddo hoti. Yathāha: Tajjam tassā sarūpam katham mantetī ti tehi rūpādīhi ārammaņehi imassa ca sukhassa paccayehi jānātī ti tajjā.

Manoviññāṇam eva nissattaţţhena dhātū ti manoviññāṇadhātu. Samphassato jātaṃ samphasso vā jātan ti samphassajaṃ.

Cittanissitattā cetasikam, madhuratthena sātam idam vuttam hoti.

Yam tasmim samaye yathāvuttena atthena tajjāya manoviññāṇadhātuyā samphassajam cetasikam sātam ayam tasmim samaye vedanā hotī ti evam sabbapadehi saddhim yojanā veditabbā.

Idāni cetasikam sukhan ti ādisu cetasikam padena kāyikam sukham paṭikkhipati, sukhapadena cetasikam dukkham cetosamphassajan ti cittasamphassajātam sātam sukham vedayitan ti sātam vedayitam na asātam vedayitam, sukham vedayitam na dukkham vedayitam parato tīni padāni itthilingavasena vuttāni sātā vedanānam asātā sukhavedanā na dukkhā ti ayam eva pan' ettha attho.

341. Saññāniddese tajjā manoviññāṇadhātu samphassajā ti tassā kusalasaññāya anucchavikamanoviññāṇadhātuyā samphassamhi jātā saññā ti sabhāvanāmam, sañjānanā ti sañjānanākāro, sañjānitattam ti sañjānitabhāvo.

342. Cetanāniddese 2 pi iminā va nayena veditabbo.

343. Cittaniddese 3 cittacittatāya cittam ārammaṇam minamānam jānātī ti mano. Mānasan ti mano eva. Antalikkhacaro pāso yvāyam carati mānaso ti. Ettha pana sampayuttakadhammo mānaso ti vutto.

Katham hi bhagavā tuyham sāvako sāsane rato | appattamānaso sekho kālam kayirā jane sutā ti || ↑ ettha arahattam mānasam ti vuttam. Idha pana mano va mānasam. Vyañjanavasena h'etam padam vaddhitam.

Hadayam ti cittam. 'Cittam vā te khipissāmi hadayam vā te phālessamī ti' ettha uro hadayan ti vuttam. Hadayā hadayam maññe aññāya gacchatī ti ettha cittam.

Vakkam hadayan ti ettha hadayavatthu. Idha pana cittam eva abbhantaratthena hadayan ti vuttam.

Tam eva parisuddhatthena pandaram. Bhavangam sandhāy' etam vuttam. Yathāha: Pabhassaram's idam bhikkhave cittam tan ca kho āgantukehi upakkilesehi upakkilithan ti. Tato nikkhantattā pana akusalam pi Gangāya nikkhantā nadī Gangā viya Godhāvarīto nikkhantā Godhāvarī viya ca pandaran tveva vuttam.

Mano manäyatanan ti idha pana manogahanam manass' eva äyatanabhävadīpanattham. Ten' etam dīpeti. Na y'idam deväyatanam viya manassa äyatanattä manäyatanam. Atha kho mano eva äyatanam manäyatanan ti. Tattha niväsatthänatthena äkäratthena samosaranatthä-

Dhs. § 4.
 Dhs. § 5.
 Dhs. § 6.
 Dhp. 255, Samyutta I p. 121.
 Anguttara 7, 3.

națțhena sanjātidesațțhena kāranațthena ca āyatanam veditabbam.

Tathā hi loke issarāyatanam vāsudevāyatanam ti ādīsu nivāsatthānam āyatanam ti vuccati, suvaņņāyatanam ratanāyatanam ti ādīsu ākāro. Sāsane pana 'manorame āyatane sevanti nam vihangamā ti 'ādīsu samosaraņatthānam dakkhināpatho' guņņam āyatanan ti ādīsu sanjātideso. Tatra tatr' eva sakkhibhabbatam pāpuņāti sati sati āyatane ti ādisu kāraņam.

Idha pana sanjātidesatthena samosaraņatthena kāraņatthenā ti tividho pi vattati. Phassādayo hi dhammā ettha sanjāyantī ti sanjātidesatthena pi etam āyatanam.

Bahiddhā rūpasaddagandharasaphoṭṭhabbārammaṇabhāve pan' ettha osarantī ti samosaraṇaṭṭhānena pi āyatanaṃ, phassādīnam pana sahajātādipaccayaṭṭhena kāraṇattā kāraṇaṭṭhena pi āyatanan ti veditabbam.

Manindriyam vuttattham eva.

Vijānātī ti viññāṇam. Viññāṇam eva khandho viññāṇakkhandho. Tassa rāsiādivasena attho veditabbo. 'Mahāudakakkhandho tveva saṅkham gacchatī ti' ettha rāsaṭṭhena khandhajo vutto. Sīlakkhandho samādhikkhandho ti ādisu guṇaṭṭhena. 'Addasa kho bhagavā mahantam dārukkhandham ti' ettha paññattimattaṭṭhena. Idha pana rūļhito khandho vutto. Rāsaṭṭhena hi viññāṇakkhandhassa ekadeso ekam viññāṇam. Tasmā yathā rukkhassa ekam desam chindanto 'rukkham chindatī ti' vuccati evam eva viññāṇakkhandhassa ekadesabhūtam ekam pi viññāṇam rūļhito viññānakkhandho ti vuttam.

Tajjā manoviññāṇadhātū ti tesam phassādīnam dhammānam anucchavikā manoviññāṇadhātu. Imasmim hi pade ekam eva cittam minanatthena mano, vijānanatthena viññāṇam, sabhāvaṭṭhena nissattaṭṭhena vā dhātū ti tīhi nāmehi vuttam.

Iti imasmim phassapañcake phasso nāma va. Yasmā phasso evam tajjā manoviñnāṇadhātu samphassajā ti cittañ ca. Yasmā tajjā manoviñnāṇadhātu evam tasmā imasmim

Majjhimanikāya p. 496.

padadvaye tajjā manoviññāṇadhātu samphassajā paññatti na āropitā.

Vitakkapadādisu pana labbhamānā pi dhammaparicchinnattā na uddhaṭā imesañ ca phassapañcakānam dhammānam pāṭiekkam vinibbhogam katvā paññattim uddharamānena bhagavatā dukkaram katam. Nānā-udakānam hi nānātelānam vā ekabhājane pakkhipitvā divasanimmathitānam vaṇṇagandharasānam nānatāya disvā vā ghāyitvā sāyitvā vā nānākaraṇam sakkā bhaveyya ñātum. Evam sante pi tam dukkaran ti vuttam.

Sammāsambuddhena pana imesam arūpīnam cittacetasikānam dhammānam ekārammaņe vattamānānam pāţiekkam pāţiekkam vinibbhogam katvā paññattim uddharamānena

atidukkaram katam.

Tenāhāyasmā Nāgasenatthero: Dukkaram mahārāja bhagavatā katam ti. Kim bhante Nāgasena bhagavatā dukkaram katam ti? Dukkaram mahārāja bhagavatā katam yam imesam arūpīnam cittacetasikānam dhammānam ekārammane vattamānānam vavatthānam akkhātam: ayam phasso, ayam vedanā, ayam saññā, ayam cetanā idam cittan ti.

Opammam karohī ti: Yathā, Mahārāja, kocid eva puriso nāvāya samuddam ajjhogahetvā hatthaputena udakam gahetvā jivhāya sāyitvā jāneyya nu kho, Mahārāja, so puriso: idam Gangāya udakam, idam Aciravatiyā udakam, idam Sarabhuyā udakam, idam Mahiyā udakam ti? Dukkaram bhante Nāgasena jānitum ti. Tato dukkarataram kho Mahārāja bhagavatā katam yam imesam arūpīnam cittacetasikānam dhammānam — pe — idam cittan ti.

344. Vitakkaniddese² takkanavasena vitakko. Tassa kittakam takkesi? Kumbhan takkesi, sakatan takkesi, yojanan takkesi, aḍḍhoyojanan takkesī ti evam takkanavasena pavatti veditabbā. Idam takkassa sabhāvapadam. Vitakkanavasena vitakko, balavataratakkass' etam nāmam. Sutthu kappanavasena sankappo. Ekaggam cittam ārammane appentī ti appanā. Dutiyapadam upasaggavasena

² Mil. p. 87. ² Dhs. § 7.

vaddhitam. Balavatarā vā appanā vyappanā. Ārammaņe cittam abhiniropeti patithapetī ti cetaso abhiniropanā. Yāthāvatāya niyyānikatāya ca kusalābhāvappatto pasattho sankappo ti sammāsankappo.

345. Vicāraniddese ārammaņe caraņakavasena cāro. Idam assa sabhāvapadam. Vicāraņakavasena vicāro. Anugantvā vicāraņakavasena anuvicāro. Upagantvā vicāraņakavasena upavicāro ti. Upasaggavasena padāni vaḍḍhitāni. Ārammaņe cittam saram viya jiyāya anusandahitvā thapanato cittassa anusandhanatā. Ārammaņam anupekkhamāno viya tiṭṭhatī ti anupekkhatā. Vicāraṇakavasena vā upekkhaṇatā ti anupekkhaṇatā.

346. Pītiniddese ² pītī ti sabhāvapadam. Pamuditabhāvo pāmojjam. Āmodanākāro āmodanā, pamodanākāro pamodanā. Yathā vā bhesajjānam vā telānam vā unhodakasītodakānam vā ekato karaņam modanā ti vuccati evam ayam pi dhammānam ekatokaraņena modanā. Upasaggavasena pana vaddhetvā āmodanā pamodanā ti vuttā.

Hāsetī ti hāso. Pahāseti ti pahāso. Hatthapahatthākārānam etam adhivacanam. Vittī ti vittam, dhanass' etam nāmam. Ayam pana somanassa-paccayattā vitti, sarikkhatāya vitti. Yathā hi dhanino odanam paticca somanassam uppajjati evam pītimato pītim paticca somanassam uppajjati, tasmā vittī ti vuttā. Tutthisabhāvasanthitāya pītiyā etam nāma. Pītimā pana puggalo kāyacittānam uggatattā abbhuggatattā udaggo ti vuccati. Udaggassa bhāvo odagyam. Attano manatā attamanatā. Anabhiraddhassa hi mano dukkhapadatthānattā attano mano nāma hoti, abhiraddhassa sukhapadatthānattā attano mano nāma hoti, iti attano manatā attamanatā, sakamanatā sakamanasa bhāvo ti attho. Sā pana yasmā na aññassa kassaci attano manatā, cittass' eva pan' eso bhāvo cetasiko dhammo, tasmā attamanatā cittassā ti vuttā.

347. Ekaggatāniddese 3 acalabhāvena ārammaņe titthatī ti thiti. Parato padadvayam upasaggavasena vaddhitam. Api ca sampayuttadhamme ārammaṇamhi sampindetvā

Dhs. § 8. Dhs. § 9. Dhs. § 11.

titthatī ti santhiti. Ārammaņam ogāhitvā anupavisitvā titthatī ti avatthiti. Kusalapakkhasmim hi cattaro dhammā ārammanam ogāhanti: saddhā sati samādhi paññā, ten'eva saddhā okappanā ti vuttā. Sati apilāpanatā ti samādhi avatthitī ti, paññā pariyogāhanā ti. Akusalapakkhe pana tayo dhammā ārammanam ogāhanti: tanhā ditthi avijjā ti, ten' ev' ete oghā ti vuttā. Cittekaggatā pan' atthe balavatī hoti. Yathā hi rajutthānatthāne udakena visincitvā sammattho thokam eva kālam rajo sannisīdati, sukkhante sukkhante puna pakatibhāven' eva vutthāti, evam eva akusalapakkhe cittekaggatā na balavatī hoti. Yathā pana tasmim thāne ghatehi udakam āsincitvā kuddālen' eva khaņitvā ākoţanamajjanam ghatţanāni katvā upalitte ādāse viya chāyā paññāyati vassasatātikkame pi tam muhuttakam tam viya hoti evam eva kusalapakkhe cittekaggatā balavatī hoti. Uddhaccavicikicchāvasena pavattassa visāharassa paţipakkhato avisāhāro.

Uddhaccavicikicchāvasen' eva gacchantam cittam vikkhipati nāma. Ayam pana tathāvidho vikkhepo na hotī ti avikkhepo. Uddhaccavicikicchāvasen' eva cittam visāhaṭam nāma hoti, ito c'ito ca harīyati, ayam pana evam avisāhaṭassa mānasassa bhāvo ti avisāhaṭamānasatā. Samatho ti tividho samatho: cittasamatho, adhikaraṇasamatho, sabbasamkhārasamatho ti. Tattha aṭṭhasu samāpattīsu cittekaggatā cittasamatho nāma. Tam hi āgamma cittacalanam cittavipphanditam sammati vūpasammati, tasmā so cittasamatho ti vuccati. Sammukhā vinayādisattavidho adhikaraṇasamatho nāma. Tam hi āgamma tāni adhikaraṇāni sammanti vūpasammanti, tasmā so adhikaraṇasamatho ti vuccati.

Yasmā pana sabbe sankhārā nibbānam āgamma sammanti vūpasammanti tasmā so sabbasankhārasamatho ti vuccati.

Imasmim atthe cittasamatho ti vuccati. Adhippeto samādhilakkhane indattham kāretī ti samādhindriyam. Uddhacce na kampatī tī samādhibalam. Sammāsamādhī ti vathā samādhi kusalasamādhi.

348. Saddhindriyaniddese buddhādiguņena saddahanavasena saddhābuddhādīni va ratanāni saddahati pattiyāyatī ti saddhā. Saddahatī ti saddahanā. Buddhādīnam guņe ogāhati bhinditvā viya anupavisatī ti okappanā. Buddhādīnam guņesu etāya sattā ativiya pasīdanti sayam vā abhippasīdantī ti abhippasādo. Idāni yasmā saddhindriyādīnam samāsapadānam vasena aūñasmim pariyāye āraddhe ādipadam gahetvā va padabhājanam karīyati ayam abhidhamme dhammatā, tasmā puna saddhā ti vuttam.

Yathā vā itthiyā indriyam itthindriyam na tathā idha idam pana saddhā va indriyam saddhindriyam ti. Evam samānādhikaranabhāvañāpanattham pi puna saddhā ti vuttam. Evam sabbapadaniddesesu ādipadassa puna vacane payojanam veditabbam. Adhimokkhalakkhaņe indaţtham kāretī ti indriyam, assaddhiye na kampatī ti saddhābalam.

349. Viriyindriyaniddese ² cetasiko ti. Idam viriyassa niyamato cetasikabhāvadīpanattham vuttam. Idam hi viriyam yadi pi bhikkhave kāyikam viriyam tad api viriyasambojjhango, yadi pi cetasikam viriyam tad api viriyasambojjhango ti. Iti hi idam uddesam gacchati. Evam ādi suttesu cankamādīni karontassa uppannatāya kāyikam ti vuccamānam pi kāyaviñānam viya kāyikam nāma, natthi cetasikam eva pan' etan ti dīpetum cetasiko ti vuttam.

Viriyārambho ti viriyasankhāto ārambho. Iminā sesārambhe patikkhipati, ayam hi ārabbha saddo kamme āpattiyam kiriyāya viriye himsāya vikopane ti anekesu atthesu āgato.

Yam kinci dukkham sambhoti sabbam ārambhapaccayā, ārambhānam nirodhena natthi dukkhassa sambhavo ti. Ettha hi kammam ārambho ti āgatam. Ārambho hoti vippaṭisārī ca hotī ti ettha āpatti.

Mahāyaññā mahārambhā na te honti mahapphalā ti ettha yūpussāpanādikiriyā.3

^z Dhs. § 12. ² Dhs. § 13. ³ yaññussāpanādikiruyā M.

Ārabhatha, nikkhamatha, yunjatha buddhasāsane ti ettha viriyam.

Samanam Gotamam uddissa pāṇam ārabhantī ti ettha himsāyam.

Bījagāmabhūtagāmasamārambhā paṭivirato hotī ti ettha chedanabhañjanādīnam vikopanam. Idha pana viriyam eva adhippetam. Tena hi viriyārambho ti viriyasankhāto ārambho ti. Viriyam hi ārabhanakavasena ārambho ti vuccati, idam assa sabhāvapadam. Kosajjato nikkhamanavasena nikkamo, param param thānam akkamanavasena parakkamo, uggantvā yāpanavasena uyyyāmo, vyāyāmavasena vāyāmo, ussāhanavasena ussāho, adhimattussāhanavasena ussolhi, thirabhāvatthena thāmo, cittacetasikānam dhāraṇavasena avicchedato vā pavattanavasena kusalasantānam dhārentī ti dhiti.

Aparo nayo: nikkamo c'eso kāmānam panudanāya, parakkamo c'eso bandhanacchedanāya, uyyāmo c'eso oghassa nittharaṇāya, vāyāmo c'eso pāraṅgamanatthena, ussāho c'eso pubbaṅgamanatthena, ussoļhi c'esā adhimattatthena, thāmo c'eso palighugghāṭanatāya, dhiti c'esā avaṭṭhitikāritāyā³ ti.

Kāmam taco nhārū ca aṭṭhi ca avasussatū ti evam pavattikālo asithilaparakkamanavasena asithilaparakkamanatā thiraparakkamo daļhīparakkamo ti attho. Yasmā pan' etam viriyam kusalakammakaranaṭṭhāne chandam na nikkhipati, dhuram na nikkhipati, na otāreti, na vissajjeti, anosakkhitamānasatam āvahati, tasmā anikkhittachandatā anikkhittadhuratā ti vuttam. Yathā pana najjādike udakasambhinnaṭṭhāne dhuravāhagoṇam gaṇhathā ti vadanti so jannunā bhūmim uppīļetvā pi dhuram vahati bhūmiyam patitum na deti evam viriyam kusalakammakaraṇaṭṭhāne dhuram ukkhipati paggaṇhāti, tasmā dhurasampaggāho ti vuttam.

Paggahalakkhane indattham kāretī ti viriyindriyam,

¹ Brahmajāla I. 1. 10. ² yānavasena G. T. ³ aţţhitikāriyāyā T. G.

kosajje na kampatī ti viriyabalam. Yathā va niyyānikakusalavāyāmo ti sammā vā yā mo.

350. Satindriyaniddese saranakavasena sati. Idam satiyā sabhāvapadam. Punappuna saranato anussaranavasena anussati, abhimukham gantvā viya saranato patisaranavasena patissati, upasaggavasena vā padam vaddhitamattam etam saranakākāro saranatā.

Yasmā pana saraņatā ti tiņņam saraņam pi nāmam, tasmā tam paţisedhetum puna satigahaṇam katam. Satisaṅkhātā saraṇatā ti ayam h'ettha attho.

Sutapariyattigahaṇadhāraṇabhāvato dhāraṇatā. Anupavisanasankhātena ogāhanatthena apilāpanabhāvo apilāpanatā. Yathā hi lābukaṭāhādīni udake pilavanti na anupavisanti na tathā ārammaṇe sati. Ārammaṇam hi esā anupavisati, tasmā apilāpanatā ti vuttā.

Cirakatacirasabhāsitānam na pammussanabhāvato apammussanatā. Upatthānalakkhaņe indattham kāretī ti satindriyam. Satisankhātam indriyam satindriyam. Pamāde na kampatī ti satibalam. Yathā va sati niyyānikasati kusalā satī ti sammāsati.

351. Paññindriyaniddese ² tassa tassa atthassa pākaṭa-karaṇa-saṅkhātena paññāpanaṭṭhena paññātena tena vā aniccādinā pakārena dhamme jānātī ti paññā. Imassa sabhāvapadam pajānākāro pajānanā. Aniccādīni vicinātī ti vicayo. Pavicayo ti upasaggena padaṃ vaḍḍhitaṃ. Catusaccadhamme vicinātī ti dhammavicayo. Aniccādīnaṃ sallakkhaṇavasena sallakkhaṇā yeva. Upasagganānattena upalakkhaṇā paccupalakkhaṇā ti vuttā.

Paņditassa bhāvo paņdiccam. Kusalassa bhāvo kosallam. Nipunassa bhāvo nepuññam. Aniccādīnam vibhāvanabhāvavasena vebhavyā. Aniccādīnam cintanakavasena cintā. Yassa vā uppajjati tam aniccādilakkhaņam. Cintāpetī ti cintā. Aniccādīni upaparikkhatī ti upaparikkhā. Bhūrī ti pathaviyā nāmam. Ayam pi sanhacittaṭṭhena bhūri viyā ti bhūri, tena vuttam: bhūri vuccati

¹ Dhs. § 14. ² Dhs. § 16, Puggala Paññatti II, 18.

pathavī. Tāya pathavīsamāya vitthatāya vipulāya paññāya samannāgato ti bhūripañño ti.

Api ca paññāyam etam adhivacanam. Bhūrī ti bhūte atthe ramatī ti bhūri.

Asati viya sīluccaye kilese medhati himsatī ti medhā. Gahaņadhāraņatthena vā medhā yass' uppajjatī ti tam sattam hitam patipattiyam sampayuttadhamme yathāvalakhanapativedho pariņetī ti pariņāyikā.

Aniccādivasena dhamme vipassatī ti vipassanā. Sammāpakārehi aniccādīni jānātī ti sampajañāam. Uppathapatipanne sindhave vīthim āropanattham patodo viya. Uppathe dhāvanakūtacittam vīthim āropanattham vijjatī ti patodo viya. Patodo dassanalakkhaņe indattham kāretī ti indriyam. Paññāsankhātam indriyam pañnidriyam. Avijjāya na kampatī ti paññābalam. Kilesacchedanatthena paññā va sattham paññāsattham. Accuggatatthena paññā va pāsādo paññāpāsādo. Ālokanatthena paññā va pāsādo paññāpāsādo. Ālokanatthena paññā va pāloko paññā-aloko. Obhāsanatthena paññā va obhāso paññā-obhāso. Pajjotatthena paññā va pajjoto paññāpajjoto. Paññāvato hi ekapallankena nisinnassa dasasahassī lokadhātu ekālokā ekobhāsā ekapajjotā hoti.

Ten' etam vuttam: Imesu pana tīsu padesu ekapadena pi etasmim atthe siddhe yān' etāni cattāro me bhikkhave ālokā katame cattāro? Candāloko suriyāloko agyāloko paññāloko ime kho bhikkhave cattāro ālokā. Etadaggam bhikkhave imesam catunnam ālokānam yad idam paññāloko.

Tathā cattāro 'me bhikkhave obhāsā — cattāro 'me bhikkhave pajjotā ti sattānam ajjhāsayavasena suttāni desitāni. Tadanurūpen' eva idhā pi desanā katā. Attho hi anekehi ākārehi vibhajjamāno suvibhatto hoti. Añnathā ca anno bhunjati anno tirati. Kārakatthena pana ratidāyakatthena ratijanakatthena cittikatatthena dullabhapātubhāvatthena atulatthena anomasattaparibhogatthena pannā va ratanam pannāratanam.

Na tena sattā muyhanti sayam vā ārammaņe na muyhatī ti amoho. Dhammavicayapadam vuttattham eva. Kasmā pan' etam puna vuttan ti? Amohassa mohapati-

pakkhabhāvadīpanattham. Ten' etam dīpeti yvāyam amoho. So na kevalam mohato añño dhammo, mohassa pana patipakkho dhammavicayasankhāto amoho nāma idha adhippeto ti. Sammāditthi yathāvaniyyānikakusaladitthi.

352. Jīvitindriyaniddese vo tesam arūpīnam dhammānam āyū ti tesam sampayuttakānam arūpadhammānam yo āyāpanatthena āyu tasmim hi sati arūpadhammā ayanti gacchanti pavattanti, tasmā āyū ti vuccati. Idam assa sabhāvapadam.

Yasmā pan' ete dhammā āyusmim yeva sati tiṭṭhanti, thapenti, yāpenti, iriyanti, vattanti, pāliyanti tasmā thitī ti ādīni vuttāni. Vacanattho pan' ettha etāya tiṭṭhantī ti ṭhiti, yāpentī ti yāpanā. Tathā yapanā evam bujjhantānam pana vasena purimapade rassattam katam.

Etāya iriyantī ti iriyanā, vattantī ti vattanā, pālentī ti pālanā, jīvantī ti jīvitam, anupālanalakkhaņe indattham kāretī ti jīvitindriyam.

353. Hiribalaniddese² yam tasmim samaye ti yena dhammena tasmim samaye. Lingavipallāsam vā katvā yo dhammo tasmim samaye ti pi attho veditabbo. Hiriyitabbenā ti upayogathe karanavacanam.

Hiriyitabbayuttakam kāyaduccaritādidhammam hiriyati jigucchatī ti attho. Pāpakānan ti lāmakānam akusalānam dhammānam ti akosalyasambhūtānam dhammānam samāpattiyā ti idam pi upabhogatthe karaṇavacanam. Tesam dhammānam samāpattim patilābhasamangībhāvam hiriyati jigucchatī ti attho.

354. Ottappabalaniddese 3 hetatthe karaņavacanam ottapitabbayuttakena ottappassa hetubhūtena kāyaduccaritādinā vuttappakārāya ca samāpattiyā ottappassa hetubhūtāya ottappati bhāvayatī ti attho.

355. Alobhaniddese alubhanakavasena alobho. Na lubhatī ti pi alobho. Idam assa sabhāvapadam. Alubhanā ti alubhanākāro lobhasamangīpuggalo lubhito nāma. Na lubhito alubhito.

Dhs. § 19. Dhs. § 30, Dhs. § 31. Dhs. § 32.

Alubbhitassa bhāvo alubbhitattam. Sārāgapaṭikkhepato na sārāgo ti asārāgo. Asārajjanā ti asārajjanākāro, asārajjitassa bhāvo asārajjitattam.

Na abhijjhāyatī ti anabhijjhā. Alobho kusalamūlam ti alobhasankhātam kusalamūlam. Alobho hi kusalānam dhammānam mūlapaccayatthena pi kusalamūlam. Kusalan ca tam mūlapaccayatthena mūlam vā ti kusalamūlam.

Adosaniddese adussanakavasena adoso. Na dussatī ti pi adoso. Idam assa sabhāvapadam. Adussanā ti adussanākāro. Adussitassa bhāvo adussitattam.

Vyāpādapatikkhepato na vyāpādo ti avyāpādo. Kodhadukkhapatikkhepato na vyāpajjo ti avyāpajjo. Adosasankhātam kusalamūlam ti vuttattam eva.

356. Kāyapassaddhiniddesādisu vasmā kāyo ti tayo khandhā adhippetā. Tasmā vedanākhandassā ti ādi vuttam.

Passambhanti etäya te dhammä, vigatadarathä bhavanti samassäsappattä ti passaddhi. Dutiyapadam upasaggavasena vaḍḍhitam. Passambhanä ti passambhanākāro. Dutiyapadam upasaggavasena vaḍḍhitam. Passaddhisamangitä ti paṭippassambhitassa khandhattayassa bhāvo patippassambhitattam. Sabbapadehi pi tiṇṇam khandhānam kilesadarathapaṭippassaddhi eva kathitä. Dutiyanayena viññāṇakkhandhassa darathapaṭippassaddhi katā.

357. Lahupariṇāmatā² ti lahukākāro. Lahupariṇāmatā ti lahupariṇāmo etesam dhammānan ti lahupariṇāmo. Tesam bhāvo lahupariṇāmatā. Sīgham sīgham parivattanasamatthatā ti vuttam hoti.

Adandhanatā ti garubhāvapatikkhepavacanam etam. Abhāriyatā ti attho.

Avitthanatā ti thīnamiddhādikilesabhārassa abhāvena atthaddhatā.

Evam tinnam khandhānam lahukākāro kathito.

358. Dutiyā yena viññāṇakkhandhassa³ lahukākāro kathito.

Dhs. § 40 ff. Dhs. § 42. Dhs. § 43.

359. Mudutā i i mudubhāvo. Maddavatā ti maddavam vuccati. Siniddhamaddave mudu, tassa bhāvo maddavatā.

Akakkhalatā ti akakkhalabhāvo, akathinatā ti akathinahhāvo. Idhā pi purimanayena tinnam khandhānam, pacchimanayena viñnānakkhandhassa mudukākāro kathito.

360. Kammaññatā² ti kammasādutā. Kusalakiriyāya viniyogakhamatā ti attho. Sesapadadvayam vyañjanavasena vaḍḍhitam. Padadvayenā pi hi purimanaye tiṇṇam khandhānam, pacchimanaye viññāṇakkhandhassa kammaniyākāro va kathito.

361. Pāguññatā³ ti paguņabhāvo. Anāturatā niggilānatā ti attho. Sesadvayam vyanjanavasena vaddhitam.

ldhā pi purimanayena tinnam khandhānam, pacchimanayena viññāṇakkhandhassa niggilānākāro va kathito.

362. Ujjukatā⁴ ti ujukabhāvo. Ujuken' ākārena pavattanatā ti attho. Ujukassa khandhattayassa viññāṇakkhan-

dhassa bhāvo ujjukatā.

Ajimhatā ti gomuttavankabhāvapaţikkhepo. Avankatā ti candalekhāvankabhāvapaţikkhepo. Akuţilatā ti nangalakoţivankabhāvapaţikkhepo. Yo hi pāpam katvā va 'na karomī ti' bhāsati so gantvā paccosakkanatāya gomuttavanko nāma hoti, yo karonto va 'bhāyām' aham pāpassā ti' bhāsati so yebhuyyena kuţilatāya candalekhāvanko nāma hoti, yo karonto va kho 'pāpassa na bhāyeyyā ti' bhāsati senānikuţilatāya nangalakoţivanko nāma hoti. Yassa vā tīni pi kammadvārāni asuddhāni so gomuttavanko nāma hoti, yassa yāni kānici dve so candalekhāvanko nāma, yassa yam kinci ekam so nangalakoţivanko nāma.

Dīghabhāṇakā panāhu: Ekacco hi bhikkhave paṭhamavaye ekavīsatiyā anesanāsu chasu ca agocaresu carati ayam gomuttavanko nāma.

363. Eko paṭhamavaye catupārisuddhisīlam pūreti, lajjī kukkuccako sikkhākāmo hoti, majjhimavaye purimasadiso

² Dhs. § 44. Dhs. § 46 ff. Dhs. § 48 f. 4 Dhs. § 50.

ayam candakoţivanko nāma. Eko pathamavaye pi majjhimavaye pi catupārisuddhisīlam pūreti lajjī kukkuccako sikkhākāmo hoti pacchimavaye purimasadiso ayam nangalakoţivanko nāma. Tassa kilesavasena eva vankakassa puggalassa bhāvo jimhatā vankatā kutilatā ti vuccati. Tāsam patikhepavasena ajimhatādikā vuttā khandhā diţthā nāma desanā katā. Khandhānam hi etā ajimhatādikā no puggalassā ti evam sabbe pi imehi padehi purimanaye tinnam khandhānam, pacchimanaye viñnāṇakkhandhassā ti arūpīnam dhammānam nikkilesatāya ujjukākāro kathito ti veditabbo.

Idāni yvāyam yevāpanā ti appanāvāro vutto. Tena dhammuddesavāre dassitānam yevāpanakānam yeva sankhepato niddeso kato hotī ti.

Niddesavārakathā niţţhitā.

364. Etthāvatā pucchāsamayaniddeso dhammuddeso appanā ti uddesavāre catūhi paricchedehi, pucchāsamayaniddeso dhammaniddeso appanā ti niddesavāre catūhi paricchedehī ti aṭṭhaparicchedapaṭimaṇḍito dhammavavatthānavāro niṭṭhito hoti.

Idāni tasmim kho pana samaye cattāro khandhā hontī ti sangahavāro āraddho. So uddesa-niddesa-paţi-niddesānam vasena tividho hoti.

Tattha tasmim kho pana samaye cattāro khandhā^z ti evamādiko uddeso. Katame tasmim samaye cattāro khandhā^z ti ādiko niddeso.

Katamo tasmim samaye vedanākkhandho³ ti ādiko paṭiniddeso ti veditabbo.

Tattha uddesavāre cattāro khandhā ti ādayo tevīsati koṭṭhāsā honti. Tesam evam attho veditabbo.

365. Yasmim samaye kāmāvacaram pathamam mahākusalacittam uppajjati, ye tasmim samaye cittangavasena uppannā thapetvā yevāpanake pālim ārūļhā atirekapannāsa dhammā te sabbe sangayhamānā rāsatthena cattāro khandhā

¹ Dhs. § 58.

honti, hetthävuttena äyatanatthena dve vä äyatanäni honti, sabhävatthena suñnatatthena nissattatthena dve va dhätuyo honti, paccayasankhätena äharanatthena tayo c'ettha dhammä ähärä honti, avasesä no ähärä.

Kim pan' ete aññamaññassa vā taṃsamuṭṭhānarūpassa vā paccayā hontī ti no na honti? Ime pana tathā vā honti aññathā vā ti samāne paccaye atirekapaccayā honti, tasmā āhārā ti vuttā. Katham etesu hi phassāhāro yesam dhammānam avasesā cittacetasikā paccayā honti tesañ ca paccayo hotī ti sesā ca vedanā āharati.

Manosancetanāhāro tesan ca paccayo hoti tayo ca bhave āharati, vinnāṇāhāro tesan ca paccayo hoti paṭisandhināmarūpam ca āharati. Nanu ca so vipāko va, idam pana kusalavinnāṇan ti.

Kim cāpi kusalaviñāāṇam? Tam sarikkhatāya pana viññāṇāhāro, tena vuttam: upatthambhakatthena vā ime tayo āhārā ti vuttā. Ime hi sampayuttakadhammānam kabalinkārāhāro viya rūpakāyassa upatthambhakavasena paccayāhonti. Ten' eva vuttam: Arūpino āhārā sampayuttakānam dhammānam tamsamutthānānañ ca rūpānam āhārapaccayena paccayo ti.

Aparo nayo: Ajjhattikā santī ti yā visesapaccayatā kabalinkārāhāro ca ime ca tayo dhammā āhārā ti vuttā. Viseso paccayo hi kabalinkārāhārabhakkhānam sattānam rūpakāyassa kabalinkāro āhāro nāma kāye vedanāya phasso viñnānassa ca no sancetanā nāmarūpassa viñnānam. Yathāha: Seyyathā pi bhikkhave ayam kāyo āhāratthitiko āhāram paticca titthati anāhāro no titthati yathā phassapaccayā vedanā vedanāpaccayā sankhārā sankhārapaccayā viñnānam viñnānapaccayā nāmarūpan ti.

366. Adhipatiyatthena pana atth' eva dhammā indriyāni honti na avasesā, tena vuttam: atth' indriyāni hontī ti. 5

Upanijjhāyanatthena pañc' eva dhammā jhānaṅgāni honti, tena vuttaṃ: pañcaṅgikaṃ jhānaṃ hotī ti.6

Dhs. § 59—63.
 Dhs. § 64—66.
 Dhs. § 67—69.
 Dhs. § 70—73.
 Dhs. § 74—82.
 Dhs. § 83 – 88.

Niyyānatthena hetatthena ca pañca dhammā maggaṅgāni honti, tena vuttaṃ: pañcaṅgiko maggo hotī ti.^z

Kiñcā pi atthangiko ayam maggo, lokiyacitte pana ekakkhane tisso viratiyo na labbhanti. Tasmā pancangiko ti vutto.

Nanu ca: yathā gatamaggo ti kho bhikkhu ariyass' etam atthangikass' etam atthangikassa maggassa adhivacanan ti imasmim sutte yath' eva lokuttaramaggo atthangiko pubbabhāgavipassanāmaggo pi tath' eva atthangiko ti.

Yathāgatamaggavacanena imass' atthassa dīpitattā lokikamaggena pi aṭṭhaṅgikena bhavitabban ti? Na bhavitabbam. Ayaṃ hi suttantadesanā nāma pariyāyadesanā. Ten'evāha: Pubbe va kho pan' assa kāyakammaṃ vacīkammaṃ ājīvo suparisuddho hotī ti. Ayam pana nippariyāyadesanā. Lokiyacittasmiṃ hi tisso viratiyo ekakkhaṇe labbhanti, tasmā pañcaṅgiko va vutto ti.

Akampiyatthena pana satt' eva dhammā balāni² honti, mūlatthena tayo dhammā hetū,³ phusanakatthena eko va dhammo phasso,⁴ vedayitatthena eko va dhammo cittam,⁵ rāsatthena dve va, vedayitatthena ca eko va vedanākhandho, rāsatthena sañjānanatthena eko va sañhākhandho,⁶ rāsatthena abhisankaranatthena eko va sankhārakkhandho,⁶ rāsatthena cittacittatthena eko va viññāṇakkhandho ³ vijānanatthena ceva hetthā vuttam. Ayatanatthena ca ekam eva manāyatanam,⁵ vijānanatthena adhipatiyatthena ekam eva manindriyam,¹o vijānanatthena sabhāvasuññatanissattatthena eko va dhammo manoviññāṇadhātu¹¹ nāma hoti, na avasesā thapetvā pana cittam.

Yathāvuttena atthena avasesā sabbe pi dhammā ekam dhammāyatanam¹² eva ekā va dhammadhātu.¹³ Ye vā pana tasmim samaye ti iminā pana appanāvārena idhā pi hetthā vuttā yevāpanakā sangahitā va yathā ca idha evam

^z Dhs. § 89—94.	² Dhs. § 95—102.	³ Dhs. § 103—106.
4 Dhs. § 107.	⁵ Dhs. § 111.	6 Dhs. § 112.
7 Dhs. § 114.	8 Dhs. § 115.	9 Dhs. § 116.
10 Dhs. § 117.	11 Dhs. § 118.	12 Dhs. § 119.
-	¹³ Dhs. 8 120.	· ·

sabbattha, ito param hi etthakam pi na vicārayissāma. Niddesapaţiniddesavāresu heţţhāvuttanayen' eva attho veditabbo.

Sangahavāro niţţhito.

Kotthāsavāro ti pi etass' eva nāmam.

367. Idāni tasmim kho pana samaye dhammā hontī ti suññatavāro āraddho. So uddesaniddesavasena dvidhā va thito.

Tattha uddesavāre dhammā hontī ti iminā saddhim catuvīsati koṭṭhāsā honti, sabbakoṭṭhāsesu ca cattāro dve tayo ti gaṇaparicchedo na vutto. Kasmā? Saṅgahavāre paricchinnattā.

Tattha paricchinnā dhammā yeva hi idhā pi vuttā. Na h'ettha sassato bhāvo attā vā upalabbhati dhammā vā. Ete dhammamattā 2 asārā apariņāyakā ti imissā suñnatāya dīpanattham vuttā. Tasmā evam ettha attho veditabbo.

Yasmim samaye kāmāvacaram pathamam mahākusalacittam uppajjati tasmim samaye cittangavasena uppannā atirekapañnāsa dhammā sabhāvatthena dhammā eva honti. Na añno koci satto vā bhāvo vā poso vā puggalo vā hotī ti. Tathā rāsatthena khandhā va hontī ti. Evam purimanayen' eva sabbapadesu atthayojanā veditabbā.

Yasmā pana jhānato añnam jhānangam maggato vā añnam maggangam natthi tasmā idha jhānam hoti, maggo hoti icceva vuttam.

Upanijjhāyanatthena hi jhānam eva hetatthena maggo va hoti na añño koci satto vā bhāvo vā ti evam sabbapadesu atthayojanā kātabbā. Niddesavāro uttānattho yevā ti.

Suññatavāro niţţhito.

Niţţhitā ca tīhi mahāvārehi maṇḍetvā niddiţţhassa pathamacittassa atthavaṇṇanā.

368. Idāni dutiyacittādīni dassetum katame dhammā; ti ādi āraddham. Tesu sabbesu pi paṭhamacitte vutta-

¹ Dhs. § 121. ² dhammamato G. ³ Dhs. § 146.

nayen' eva tayo mahāvārā veditabbā. Na kevalam ca vārā eva pathamacitte vuttasadisānam sabbapadānam attho pi vuttanayen' eva veditabbo. Ito paramhi apubbapadavannanam yeva karissāma.

Imasmim täva dutiyacittaniddese sasankhärenä ti idam eva apubbam. Tass' attho saha sankhärenä ti sasankhäro. Tena sasankhärena saussähena sappayogena sa-upäyena sapaccayagahanenä ti attho.

Yena hi ārammanādīnam paccayagahanena pathamacittam uppajjati ten' eva sappayogena sa-upāyena idam uppajjati tass'eva uppatti veditabbā.

Idh' ekacco bhikkhu vihārapaccante vasamāno cetiyangaņasammajjanavelāya vā therūpatthānavelāya vā pattāya
dhammasavanadivase vā sampatte 'mayham gantvā paccāgacchato atidūram bhavissati, na gamissāmī ti' cintetvā
puna cintesi 'bhikkhussa nāma cetiyanganam vā therūpatthānam vā dhammasavanam vā āgantum asārūpam, gamissāmā ti' gacchati tass' eva attano va payogena parena
vā vattādīnam akaraņe ādīnavam karaņe ca ānisamsam
dassetvā ovadiyamānassa niggahavasen' eva vā 'ehi idam
karohī ti' kāriyamānassa uppannam kusalacittam sasankhārena paccayaggahaņena uppannam nāma hotī ti.

Dutiyacittam nitthitam.

369. Tatiye citte¹ ñāṇena vippayuttan ti ñāṇavippayuttam. Idam pi hi ārammaṇe hatthapahattham hoti, paricchindanañāṇam pan' ettha na hoti, tasmā idam daharakumārakānam bhikkhum disvā ayam thero mayhan ti vandanakāle ten' eva nayena cetiyavandanadhammasavanakālādisu ca uppajjatī ti veditabbam. Pāliyam pan' ettha sattasu thānesu paññā pariyāyati. Sesam pākatikam evā ti.

Tatiyam cittam.

370. Catutthacitte² pi es'eva nayo. Idam pana sasankhārenā ti vacanato yadā mātāpitaro daharakumāre sīse gahetvā cetiyādīni vandāpenti te ca anatthikā samānā pi haţthapahatṭhā vandanti evarūpe kāle labbhatī ti veditabbam.

371. Pañcame³ upekkhāsahagatam ti upekkhāvedanāya

² Dhs. § 147. ² Dhs. § 148, 149. ³ Dhs. § 150—155.

sampayuttam. Idam hi ārammaņe majjhattam hoti paricchindanakam ñāņam p'ettha hoti yeva. Pāliyam pan' ettha jhānapañcake upekkhā hoti indriyatthake upekkhindriyam hotī ti vatvā sabbesam pi vedanāpadānam niddese sātāsātasukhadukkhapaṭikkhepavasena desanam katvā adukkhamasukhā vedanā kathitā.

Tassā majjhattalakkhaņe indattham kāraņavasena upekkhindriyabhāvo veditabbo. Idam paţipāţiyā ca ekasmim thāne pīti parihīnā. Tasmā cittangavasena pālim ārūļhā pañcapannās' eva dhammā honti. Tesam vasena sabbakoṭṭhāsesu sabbavāresu ca vinicchayo veditabbo. Chaṭṭhasattamaṭṭhamāni dutiyatatiyacatutthesu vuttanayena veditabbāni.

372. Kevalam hi imesu vedanāparivattanam eva pītiparihānañ ca hoti. Sesam saddhim uppattinayena tādisam eva. Karunāmuditāparikammakāle pi hi imesam uppatti Mahāatṭhakathāyam anuññātā. Eva imāni aṭṭha kāmāvacarakusalacittāni nāma. Tāni sabbāni pi dasahi puñūakiriyavatthūhi dīpetabbāni. Katham? Dānamayam puñūakiriyavatthu sīlamayam bhāvanāmayam apacitisahagatam veyyāvaccasahagatam pattānuppadānam abbhanumodanam desanāmayam savanamayam diṭṭhijjukammam puñūakiriyavatthū ti. Imāni hi dasa puññakiriyavatthūni nāma.²

Tattha dānam eva dānamayam puññakiriyā ca. Sā tesam tesam ānisamsānam vatthu cā ti puññakiriyavatthu. Sesesu pi es' eva nayo. Tattha cīvarādisu catusu paccayesu rūpādīsu vā chasu ārammaņesu annādisu vā dasasu dānavatthusu tan tam dentassa tesam uppādanato paṭṭhāya pubbabhāge pariccāgakāle pacchā somanassacittena anussaraṇakāle cā ti tīsu kālesu pavattā cetanā dānamayam puññakiriyavatthu nāma.

Pañcasīlam samādiyantassa pabbajjissāmī ti vihāram gacchantassa pabbajantassa manoratham matthakam pāpetvā pabbajito va tamhi sādhu suṭṭhū ti āvajjantassa pātimokkham samvarantassa cīvarādayo paccaye paccavekkhantassa āpāthagatesu rūpādisu cakkhudvārādīni sam

Dhs. § 194. Mahāvyutpatti 93.

varantassa ājīvam sodhentassa pavattā cetanā sīlamayam puñnakiriyavatthu.

Paţisambhidāya vuttena vipassanāmaggena cakkhum aniccato dukkhato anattato bhāventassa — pe — manam — pe — rūpe — pe — dhamme cakkhuviñnāṇam — pe — manosimnāṇam cakkhusamphassajam — pe — manosamphassajam vedanam rūpasañnām — pe — jarāmaraṇam aniccato dukkhato anattato bhāventassa pavattā cetanā aṭṭhatimsāya vā ārammaṇesu appanam appattā sabbā pi cetanābhāvanāmayam puñnākiriyavatthu nāma.

Mahallakam pana disvā paccuggamanam pattacīvarapāţiggahaṇam abhivācaggasampadānādivasena apacitisahagatam veditabbam.

Buddhatarānam vattapativattakaraņavasena gāmam piņdāya pavittham bhikkhum disvā pattam gahetvā gāme bhikkham samādapetvā upasamharaņavasena 'gaccha bhikkhu. tam pattam āharā ti' sutvā vegena gantvā pattaharaņādivasena ca kāyaveyyāvatikakāle veyyāvaccasahagatam veditabbam.

Dānam datvā gandhādīhi pūjam katvā asukassa nāma patti hotū ti vā sabbasattānam hotū ti vā pattim dadato pattānuppadānam veditabbam.

Kim pan' evam pattim dadato puññakhayo hotī ti? Na hoti. Yathā pana ekam padīpam jāletvā tato dīpasahassam jālentassa paṭhamadīpo khīņo ti na vattabbo, purimālokena pana saddhim pacchimāloko ekato hutvā atimahā hoti, evam evam pattim dadato parihāni nāma n'atthi, vaḍḍhi yeva pana hotī ti veditabbā. Parehi dinnāya pattiyā vā aññāya vā puññakiriyāya sādhu suṭṭhū ti anumodanavasena abbhanumodanam veditabam.

Eko evam dhammakathiko ti mam jānissantī ti icchāya thatvā lābhagaruko hutvā deseti tam na mahapphalam eko attano paguņam dhammam apaccasimsamāno vimuttāyatanasīsena paresam deseti idam desanāmayam puññakiriyavatthu.

Eko sunanto iti mam sabbe jänissantī ti suņāti tam na mahapphalam eko evam me mahapphalam bhavissatī ti hitapharanena muducittena dhammam suņāti idam savanamayam puñnakiriyavatthu nāma. Diţţhım ujum karontassa diţţhi-ujjukammam puññakiriyavatthu nāma.

Dīghabhāṇakā panāhu: Diṭṭhujjukammam sabbesam niyamanalakkhaṇam. Yam kiūci puñūam karontassa hi diṭṭhiyā ujukabhāven' eva mahapphalam hotī ti.

373. Etesu pana puññakiriyavatthusu dānamayam nāma 'dānam dassāmī ti' cintentassa uppajjati, dānam dadato uppajjati, 'dinnam me ti' paccavekkhantassa uppajjati. Evam pubbacetanā muñcanacetanā ti tisso pi cetanā ekato katvā dānamayam puññakiriyavatthu nāma hoti.

Sīlamayam pi 'sīlam pūressāmī ti' cintentassa uppajjatī ti, sīlapūraņakāle uppajjati, 'pūritam me ti' paccavekkhantassa uppajjatī ti tā sabbā pi ekato katvā sīlamayam puññakiriyavatthu nāma hoti — pe —. Diṭṭhujjukammam pi 'diṭṭhim ujukam karissāmī ti' cintentassa uppajjati, diṭṭhim ujum karontassa uppajjati, 'diṭṭhi me ujukā katā ti' paccavekkhantassa uppajjati. Tā sabbā pi ekato katvā diṭṭhujjukammapuñnakiriyavatthu nāma hoti.

Sutte pana tīni yeva puūnākiriyavatthūni āgatāni. Tesu itaresam pi sangaho veditabbo. Apacitiveyyāvaccāni hi sīlamaye sangaham gacchanti.

Pattānuppadāna-abbhanumodanāni dānamaye, desanā-savanaditthujjukammāni bhāvanāmaye, ye pana ditthujjukammam bhāvanāmaye sabbesam niyamanalakkhanam ti vadanti. Tesam tam tīsu pi sangaham gacchati evam etāni sankhepato tīni hutvā vitthārato dasa honti. Tesu 'dānam dassāmī ti' cintento atthannam kāmāvacarakusalacittānam añnataren' eva cinteti, dadamāno pi tesam yeva añnatarena deti, 'dānam me dinnan ti' paccavekkhanto pi tesam yeva añnatarena paccavekkhati. 'Sīlam pūressāmī tī' cintento pi tesam yeva añnatarena cinteti, sīlam pūrento pi tesam yeva añnatarena pūreti, 'sīlam me pūritam ti' paccavekkhanto pi tesam yeva añnatarena paccavekkhati.

'Bhāvanam bhāvessāmī ti' cintento tesam yeva aññatarena cinteti, bhāvento pi tesam yeva aññatarena bhāveti, 'bhāvanā me bhavitā ti' paccavekkhanto pi tesam yeva aññatarena paccavekkhati.

'Jetthāpacitikammam karissāmī ti' cintento pi tesam yeva aññatarena cinteti, karonto pi tesam yeva aññatarena karoti, 'katam me ti' paccavekkhanto pi tesam yeva aññatarena paccavekkhati.

'Kāyaveyyāvatikakammam karissāmī ti' cintento pi karonto pi, 'katam me ti' paccavekkhanto pi tesam yeva aññatarena paccavekkhati.

'Pattim dassāmī ti' cintento pi 'dinnam me ti' paccavekkhanto 'pattim vā sesakusalam vā anumodissāmī ti' cintento pi tasmim yeva aññatarena cinteti, anumodento pi tasmim yeva aññatarena anumodati 'anumoditam me ti' paccavekkhanto pi tesam yeva aññatarena paccavekkhati.

'Dhammam desissāmī ti' cintento tesam yeva aññatarena deseti, 'desito me ti' paccavekkhanto tesam yena aññatarena paccavekkhati.

'Dhammam sossāmī ti' cintento pi tesam yeva aññatarena cinteti, sunanto pi tesam yeva aññatarena sunāti, 'suto me ti' paccavekkhanto tesam yeva aññatarena paccavekkhati.

'Diţţhim ujum karissāmī ti' cintento pi tesam yeva añnatarena cinteti, ujum karonto pana catuttham naṇam sampayuttanam añnatarena karoti, 'diţţhi me ujukā katā ti' paccavekkhanto aţţhannam añnatarena paccavekkhati.

374. Imasmim thāne cattāri anantāni nāma gahitāni. Cattāri hi anantāni: Ākāso ananto, cakkavāļāni anantāni, sattakāyo ananto, buddhañāṇam anantam. Ākāsassa hi puratthimadisāya vā pacchimuttaradakkhiṇāsu vā ettakāni vā yojanasatāni ettakāni vā yojanasatasahassānī ti paricchedo natthi.

Sinerumattam pi ayokūṭam paṭhavī dvidhā katvā heṭṭhā-khittam sassate va no patiṭṭham labhetha, evam ākāsam anantam nāma. Cakkavāļānam pi satehi vā sahassehi vā paricchedo natthi. Sace pi hi Akaniṭṭhabhavane nibbattā daṭhadhammadhanuggahassa lahukena asanena tiriyam tā-lacchāyam atikkamanamattena kālena ca cakkavālasatasa-hassasamatikkamanasamatthena javena samannāgatā cattāro

mahābrahmāno cakkavāļapariyantam passissāmī ti tena javena dhāveyyum, cakkavāļapariyantam adisvā va parinibbāyeyyum evam cakkavāļāni anantāni nāma.

Ettakesu pana cakkavālesu udakatthakathalatthakasattānam pamāṇam natthi, evam sattakāyo ananto nāma. Tato pi buddhañānam anantam eva. Evam aparimānesu chakkavālesu aparimānānam sattānam kāmāvacarasomanassasahagatañāṇasampayutta-asaṅkhārikakusalacittāni ekassa bahūni uppajjanti bahunam pi bahuni uppajjanti, tani sabbani pi kāmāvacaratthena somanassasahagatatthena ñānasampayuttatthena asankhārikatthena ekattam gacchathā ti ekavasomanassasahagatan tihetukasankhārikamahācittam hoti tathā sasankhārikamahācittam — pe — tathā upekkhāsahagatañānavippayutta-duhetukasasankhārika-cittam ti evam sabbāni pi aparimānesu cakkavālesu aparimānānam sattānam uppaijamānāni kāmāvacarakusalacittāni sammāsambuddho mahātulāva tulayamāno viva kumbhe pakkhipitvā minamāno viya sabbañnutañanena paricchinditva atth' ev' etani ti sarikkhatthena atth' eva kotthāse katvā dassesi.

375. Puna imasmim thäne chabbidhena puññāyūhanam nāma gahitam. Puññam hi atthi sayamkāram, atthi paramkāram, atthi sāhatthikam, atthi āṇattikam, atthi sampajānakatam. Tam tattha attano dhammatāya katam sayamkāram nāma, param karontam disvā katam paramkāram nāma.

Sahatthena katam sāhatthikam nāma. Āņāpetvā kāritam āņattikam nāma. Kammaň ca phalaň ca saddahitvā katam sampajānakatam nāma, kammam pi phalam pi ajānitvā katam asampajāna katam nāma.

Tesu sayamkāram karonto pi sahatthena karonto pi ānāpetvā karonto pi imesam atthannam kusalacittānam añnataren' eva karoti. Sampajānakaranam pana catūhi nānasampayuttehi hoti, asampajānakaranam catūhi nānavippayuttehi.

Aparā pi imasmim thāne catasso dakkhiņāvisuddhiyo gahitā: Paccayānam dhammikatā cetanāmahattam vatthusampatti guņātirekatā ti.

Tattha dhammena samena uppannā paccayā dhammikā nāma.

Saddahitvā okappetvā dadato pana cetanāmahattam nāma hoti. Khīņāsavabhāvo vatthusampatti nāma, khīņāsavass' eva nirodho vuṭṭhitabhāvo guṇātirekatā nāma. Imāni cattāri samodhānetvā dātum sakkontassa kāmāvacarakusalacittam imasmim yev' attabhāve vipākam deti Puṇṇakaseṭṭhi Kākavaliya-Sumanāmālākārādīnam viya.

376. Sankhepato pana sabbam pi kāmāvacarakusalacittam cittan ti karitvā cittavicittaṭṭhena ekam eva hoti, vedanāvasena somanassasahagatam upekkhāsahagatam ti duvidham hoti, nāṇavibhattidesanāvasena catubbidham hoti, somanassasahagatañāṇasampayuttam asankhārikamahācittam upekkhāsahagatañāṇasampayuttam asankhārikammahācittam. Candanasampayuttaṭṭhena asankhārikaṭṭhena ca ekam eva hoti, tathā nāṇasampayutta - sasankhārikam nāṇavippayutta - sasankhārikam nāṇavippayutta - sasankhārikam cā ti evam nāṇavibhatti-desanāvasena. Catubbidhe pan' etasmim asankhārasasankhāravibhattito cattāri asankhārikāni sasankhārikānī ti aṭṭh' eva kusalacittāni honti. Tāni yathāvato nātvā bhagavā sabbannū ganīvaro muniseṭṭho ācikkhati deseti pannāpeti paṭṭhapeti vicarati vibhajati uttānīkarotī ti.

Atthasāliniyā Dhammasangahatthakathāya kāmāvacara-

kusalaniddeso samatto.

377. Idāni rūpāvacarakusalam dassetum katame dhammā kusalā ti² ādi āraddham. Tattha rūpūpapattiyā maggam bhāvetī ti. Rūpam vuccati rūpabhavo. Upapattī ti nibbatti jāti sanjāti. Maggo ti upāyo. Vacanattho pan' ettha tam upapattim maggati gavesati janeti nipphādetī ti maggo.

Idam vuttam hoti: Yena maggena rüpabhave upapatti hoti nibbatti jäti sañjäti tam maggam bhävetī ti. Kim pan' etena niyamato rüpabhave upapatti hoti? Na hoti. Samādhim bhikkhave bhävetha, samāhito yathābhūtam jānāti passatī ti. Evam vuttena hi nibbedhabhāgiyena rüpabhavātikkamo pi hoti. Rūpūpapattiyā pana ito añno maggo

Dhp. p. 230 f. Dhs. § 160. Comp. Mahāvyutp. 67.

nāma natthi. Tena vuttam: rūpūpapattiyā maggam bhāvetī ti.

Atthato cāyam maggo nāma cetanā pi hoti cetanāsampayuttadhammā pi tadubhayam pi nirayam cāham, Sāriputta, jānāmi nirayagāmim ca maggan ti hi ettha cetanāmaggo nāma.

> Saddhāhiriyam kusalañ ca dānam | dhammā ete sappurisānuyātā | Etam hi maggam duvidham vadanti | etena hi gacchati devalokam. |

Ettha cetanāsampayuttadhammā maggo nāma. Ayam bhikkhave maggo, ayam paṭipadā ti sankhārūpapatti. Suttādisu cetanā pi cetanāsampayuttadhammā pi maggo nāma. Imasmim pana ṭhāne jhānan ti vacanato cetanāsampayuttā adhippetā.

Yasmā pana jhānacetanā patisandhim ākaddhati tasmā cetanā pi cetanāsampayuttadhammā pi vaddhanti yeva.

378. Bhāvetī ti janeti uppādeti vaddheti. Ayam tāva idha bhāvanāya attho. Aññattha pana upasaggavasena sambhāvanā paribhāvanā vibhāvanā ti. Evam aññathā pi attho hoti.

Tattha idh' Udāyi mama sāvakā adhisīle sambhāventi. Sīlavā samano Gotamo paramena sīlakkhandhena samannāgato ti ayam sambhāvanā nāma okappanā ti attho.

Sīlaparibhāvito samādhimahapphalo hoti mahānisamso, samādhiparibhāvitā paññā mahapphalā hoti mahānisamsā, paññāparibhāvitam cittam sammā devo āsavehi vimuccatī ti ayam paribhāvanā nāma vāsanā ti attho.

Idha rupam vibhavehi sannam sankhare vinnamam vibhavehi ti ayam vibhavana nama antaradhapana ti attho.

Puna ca param Udāyi akkhātā mayā sāvakānam paţipadā yathā paţipannā me sāvakā cattāro satipaţthāne bhāventī ti ayam pana uppādanavaḍḍhanaţthena bhāvanā nāma. Imasmim pi thāne ayam eva adhippetā. Tena vuttam: bhāvetī ti janeti uppādeti vaḍḍhetī ti. Kasmā pan' ettha yathā kāmāvacarakusalacittaniddese dhammapubbangamā va desanā katā tathā akatvā puggalapubbangamā katā ti? Paṭipadāya sādhetabbato, idam hi catusu paṭipadāsu añūatarāya sādhetabbam.

Na kāmāvacaram viya vinā paṭipadāya uppajjati paṭipadā ca nām' esā paṭipannake sati hotī ti ekam attham dassetum puggalapubbangamam desanam karonto rūpūpapattiyā maggam bhāvetī ti āha.

379. Vivicc' eva kāmehī ti viviccitvā vinā hutvā apakkamitvā. Yo panāyam ettha evakāro so niyamattho ti veditabbo. Yasmā va niyamattho tasmā tasmim pathamam jhānam upasampajja viharaņasamaye avijjamānānam pi kāmānam tassa pathamassa jhānassa patipakkhabhūvam kāmapariccāgen' eva c'assa adhigamam dīpeti. Katham? Vivicc' eva kāmehi. Evam hi niyame kayiramāne idam paññāyati. Nūnam assa jhānassa kāmā patipakkhabhūtā yesu sati idam na pavattati andhakāre sati padīpobhāso viya tesam pariccāgen' eva c'assa adhigamo hoti orimatīrapariccāgena pārimatīrass' eva tasmā niyamam karotī ti.

Tattha siyā: Kasmā pan' esa pubbapadesv eva vutto na uttarapade? Kim akusalehi dhammehi aviviccā pi jhānam upasampajja vihareyyā ti? Na kho pan' etam evam datthabbam, tam nissaranato hi pubbapade esa vutto. Kāmadhātusamatikkamanato hi kāmarāgapatipakkhato ca idam jhānam kāmānam eva nissaranam.

Yathāha: 'Kāmānam etam nissaraņam yad idam nekkhamman ti'. Uttarapade pi pana yathā idh'eva bhikkhave samaņo idha dutiyo samaņo ti ettha evakāro ānetvā vuccati evam vattabbo. Na hi sakkā ito añnehi pi nīvaraņasankhātehi akusalehi dhammehi avivicca jhānam upasampajja viharitum. Tasmā vivicc' eva kāmehi vivicca akusalehi dhammehī ti evam padadvaye pi esa datthabbo.

Padadvaye pi ca kiūcā pi viviccā ti iminā sādhāranavacanena tadangavivekādayo kāyavivekādayo ca sabbe pi vivekā sangaham gacchanti. Tathā pi kāyaviveko cittaviveko vikkhambhanaviveko ti idha datthabbā.

380. Kāmehī ti. Iminā pana padena ye ca niddese katame vatthukāmā manāpiyā rūpā ti ādinā nayena vatthukāmā vuttā. Ye ca tatth' eva Vibhange chando kāmo

rāgo kāmo chandarāgo kāmo sankapparāgo kāmo ime vuccanti kāmā ti. Evam kilesakāmā vuttā te sabbe pi sangahitā icc'eva daṭṭhabbā.

Evam hi sati vivicc' eva kāmehī ti vatthukāmehi pi vivicc' evā ti attho yujjati. Tena kāyaviveko vutto hoti.

381. Vivicca akusalehi dhammehī ti kilesakāmehi sabbākusalehi vā viviccā ti attho yujjati. Tena cittaviveko vutto hoti.

Purimena c'ettha vatthukāmehi vivekavacanato eva kāmasukhapariggaho vibhāvito hoti. Evam vatthukāmakilesakāmavivekavacanato evañ ca etesam pathamena saṅkilesavatthuppahānam, dutiyena saṅkilesappahānam, pathamena lolabhāvassa hetupariccāgo, dutiyena bālabhāvassa pathamena ca payogasuddhi, dutiyena āsayaposanam vibhāvitam hotī ti pi ñātabbam.

Esa tāva nayo kāmehī ti ettha vatthukāmesu vatthukāmapakkhe, kilesakāmapakkhe pana chando ti ca rāgo ti ca evamādīhi anekabhedo kāmacchando yeva kāmo ti adhippeto. Yo ca akusalapariyāpanno pi samāno tattha katamo kāmacchando kāmo ti ādinā nayena Vibhange jhānapatipakkhato visum vutto kilesakāmattā vā purimapade vutto.

Akusalapariyāpannattā dutiyapade anekabhedato v'assa kāmato ti avatvā kāmehi vuttam aññesam pi ca dhammānam akusalabhāve vijjamāne tattha katame akusalā dhammā kāmacchando ti ādinā nayena Vibhange upari jhānangapaccanīka-patipakkha-bhāvadassanato nīvaraṇān'eva vuttāni. Nīvaraṇāni hi jhānangapaccanīkāni, tesam jhānangān eva paṭipakkhāni viddhamsanakāni vighātakānī ti vuttam hoti.

Tathā hi samādhi kāmacchandassa paţipakkho, pīti vyāpādassa, vitakko thīnamiddhassa, sukham uddhaccakukuccassa, vicāro vicikicchāyā ti peṭake vutṭam.

382. Evam ettha vivicc' eva kāmehī ti iminā kāmacchandassa vikkhambhanaviveko vutto hoti, vivicca akusalehi dhammehī ti iminā pañcannam pi nīvaraṇānam, agahitagahaṇena pana pathamena kāmacchandassa, dutiyena sesanīvaraṇānam. Tathā pathamena tīsu akusalamūlesu pañcakāmaguṇabhedavisayassa lobhassa, dutiyena āghātavatthubhedādivisayānam dosamohānam oghādisu vā dhammesu, pathamena kāmena kāmoghakāmayogakāmāsavakāmupadāna-abhijjhā-kāyaganthakāmarāgasaññojanānam, dutiyena avasesa - oghayogāsava - upādānaganthasaññojanānam, pathamena taṇhāya taṃsampayuttakānaṃ ca dutiyena avijjāya taṃsampayuttakānaṃ ca. Api ca pathamena lobhasampayutta - aṭṭha - cittuppādānam, dutiyena sesānam catunnam akusala-cittuppādānam vikkhambhanaviveko vutto hotī ti veditabbo.

Ayam tāva vivicc' eva kāmehi vivicca akusalehi dhammehī ti ettha atthappakāsanā. Ettāvatā ca paṭhamassa jhānassa pahānaṅgam dassetvā idāni sampayogaṅgam dassetum savitakkam savicāram ti ādi vuttam.

Tattha hetthävuttalakkhaṇādivibhāgena appanāsampayogato rūpāvacarabhāvam pattena vitakkena c'eva vicārena ca saha vattati rukkho viya pupphena ca phalena cā ti idam jhānam savitakkam savicāran ti vuccati. Vibhange pana iminā ca vitakkena iminā ca vicārena upeto hoti samupeto ti ādinā nayena puggalādhitthānā desanā katā. Attho pana tatrā pi evam eva datthabbo.

383. Vivekajan ti. Ettha vivitti viveko nīvaraņavigamo ti attho. Vivitto ti vā viveko, nīvaraņavivitto jhānasampayuttadhammarāsī ti attho. Tasmā vivekā tasmim vā viveke jātan ti vivekajam.

384. Pītisukhan ti. Ettha pītisukhā ti heṭṭhā pakāsitān' eva tesu vuttappakārāya paūcavidhāya pītiyā appanāsamādhissa mūlam hutvā vaḍḍhamānā samādhisampayogam gatā pharaṇapīti. Ayam imasmim atthe adhippetā pīti iti. Ayañ ca pīti idam ca sukham assa jhānassa asmim vā jhāne atthi ti idam jhānam pītisukham ti vuccati.

Athavā pīti ca sukham ca pītisukham. Dhammavinayādayo viya vivekajam pītisukham assa jhānassa asmim vā jhāne atthī ti evam pi vivekajam pītisukham yath'eva hi jhānam evam pītisukham p'ettha vivekajam eva hoti tañ c'assa atthi. Tasmā ekapaden' eva vivekajam pītisukham ti vattum yujjati. Vibhange pana idam pana sukham imāya pītiyā sahagatan ti ādinā na vuttam. Attho pana tatthā pi evam eva datthabbo.

385. Pathamam jhānam ti. Ettha gaṇanānupubbatā. Pathamam uppannan ti pi pathamam, pathamam samāpajjitabbam ti pi pathamam. Idam pana na ekantalakkhaṇam. Ciṇṇavāsibhāvo hi attha samāpattilābhī ādito patthāya matthakam pāpento pi samāpajjitum sakkoti. Matthakato patthāya ādim pāpento pi samāpajjitum sakkoti, antarantarā okkamanto pi sakkoti. Evam pubbuppattiyatthena pana pathamam nāma hoti jhānan ti. Duvidham jhānam ārammaṇupanijjhānañ ca lakkhaṇupanijjhānañ ca.

Tattha atthasamāpatti-paṭhavīkasiṇādiārammaṇam upanijjhāyatī ti ārammaṇupanijjhānan ti saṅkhaṅgatā vipassanā. Maggaphalāni pana lakkhaṇupanijjhānam nāma.

Tattha vipassanā aniccādilakkhaņassa upanijjhāyanato lakkhaņupanijjhānam vipassanāya katakiccassa magge ijjhānato maggo, lakkhaņupanijjhānaphalam pana nirodhasaccam. Tattha lakkhaņam upanijjhāyatī ti lakkhaņupanijjhānam.

Tesu imasmim atthe ārammaņupanijjhānam adhippetam. Kasmā? Ārammaņupanijjhānato paccanīkajjhāpanato vā jhānan ti veditabbam.

386. Upasampajjā ti upagantvā pāpunitvā ti vuttam hoti. Upasampādayitvā vā nipphādetvā ti vuttam hoti. Vibhange pana upasampajjā ti pathamassa jhānassa lābho patilābho patti sampatti phassanā sacchikiriyā upasampadā ti vuttam. Tassā pi evam attho daţṭhabbo.

387. Viharatī ti tadanurūpena iriyāpathavihārena itivuttappakārajhānasamangī hutvā attabhāvassa iriyanam vuttim pālanam yāpanam cāram vihāram abhinippādeti. Vuttam h'etam Vibhange: Viharatī ti iriyati vattati pāleti yapeti yāpeti carati viharatī, tena vuccati viharatī ti.

388. Pathavīkasiṇam ti. Ettha pathavīmandalam pi sakalatthena pathavīkasiṇan ti vuccati. Tam nissāya patiladdhanimittam pi pathavīkasinam nimitte patiladdhajhānam pi. Tattha imasmim atthe pathavīkasiṇam ti veditabbam.

Pathavīkasiņam ti sankhātam jhānam upasampajja viharatī ti ayam h'ettha sankhepattho. Imasmim pana pathavīkasiņe parikammam katvā catukkapancakajjhānāni nibbattetvā jhānapadatthānam vipassanam vaḍḍhetvā arahattam pattukāmena kulaputtena kim kattabban ti? Ādito tāva pāṭimokkhasamvara-indriyasamvara-ājīvapārisuddhi-paccaya-sannissitasankhātāni cattāri sīlāni visodhetvā suparisuddhasīle patitthitena yvassa āvāsādisu dasasu palibodhesu palibodho atthi tam upacchinditvā kammaṭṭhānadāyakam kalyāṇamittam upasankamitvā pāli-āgatesu aṭṭhatimsāya kammaṭṭhānesu attano cariyānukulam kammaṭṭhānam upaparikkhantena sac'assa idam paṭhavīkasiṇam anukulam hoti.

Idam eva kammatthānam gahetvā na bhāvanāya anurūpam vihāram pahāya anurūpe viharantena khuddakapalibodhūpacchedam katvā kasinaparikammanimittānurakkhana-satta-asappāya-parivajjasattasappāyasevana-dasavidhaappanākosallappabhedam sabbam bhāvanāvidhānam aparihāpentena jhānādhigamatthāya paṭipajjitabbam. Ayam ettha sankhepo, vitthāro pana Visuddhimagge vuttanayena veditabbo.

Yathā c'ettha evam ito paresu pi. Sabbakammaṭṭhānānam hi bhāvanāvidhānam sabbam aṭṭhakathānayena gahetvā Visuddhimagge vitthāritam. Kim tena tattha tattha puna vuttenā ti? Na nam puna vitthārayāma, pāliyā pana heṭṭhā anāgatam attham aparihāpetvā nirantaram anupadavannanam eva karissāma.

389. Tasmim samaye ti tasmim pathamajjhānam upasampajja viharanasamaye. Phasso hoti — pe — avikkhepo hotī ti ime kāmāvacarapathamakusalacitte vuttappakārā va padapatipātiyā chapannāsa dhammā honti. Kevalam hi kāmāvacarā ime bhummantaravasena mahaggatā rūpāvacarā ti ayam ettha viseso. Sesam tādisam eva. Yevāpanakā pan' ettha chandādayo cattāro va labbhanti.

Koţţhāsavāra-suññatavārā pākatikā evā ti.

Pathamam.

390. Dutiyajjhānaniddese: vitakkavicārānam vūpa-

Dhs. § 161. Mahāvyutp. 67. Visuddhimagga 95.

samā ti vitakkassa ca vicārassa cā ti imesam dvinnam vūpasamā samatikkamā dutiyajjhānakkhaņe apātubhāvā ti vuttam hoti. Tattha kiñcā pi dutiyajjhāne sabbe pi pathamajjhānadhammā na santi, aññe yeva hi pathamajjhāne phassādayo aññe idha oļārikassa aṅgassa samatikkamā pathamajjhānato paresam dutiyajjhānādīnam adhigamo hotī ti dīpanattham vitakkavicārānam vūpasamā ti evam vuttan ti veditabbam.

- 391. Ajjhattan ti idha niyakajjhattam adhippetam. Vibhange pana ajjhattam paccattan ti ettakam eva vuttam. Yasmā niyakajjhattam adhippetam tasmā attano jātam attasantāne nibbattan ti ayam ettha attho.
- 392. Sampasādanan ti. Sampasādanam vuccati saddhā sampasādanayogato jhānam pi sampasādanam nīlavannayogato nīlam vattham viya. Yasmā vā tam jhānam sampasādanasamannāgatattā vitakkavicārakkhobhavūpasamanena ca ceto sampasādayati tasmā pi sampasādanan ti vuttam.

Imasmiñ ca atthavikappe sampasādanam cetaso ti evam padasambandho veditabbo.

393. Purimasmim pana atthavikappe cetaso ti etam ekodibhāvena saddhim yojetabbam. Tatrāyam atthayojanā: Eko udetī ti ekodi. Vitakkavicārehi anajjhārūlhattā aggo settho hutvā udetī ti attho. Settho pi hi loke eko ti vuccati vitakkavicārarahito vā eko asahāyo hutvā iti pi vuccati.

Athavā sampayuttadhamme udayatī ti utthapetī ti attho. Setthatthena eko ca so udiccā ti ekodi. Samādhiss' etam adhivacanam. Iti imam ekodim bhāveti vaddhetī ti idam dutiyajjhānam ekodibhāvam. So panāyam ekodi yasmā cetaso na sattassa na jīvassa tasmā etam cetaso ekodibhāvam ti vuttam.

Nanu cāyam saddhā pathamajjhāne pi atthi ayam ca ekodināmako samādhi. Atha kasmā idam eva sampasādanam cetaso ekodibhāvam cā ti vuccate? Adum hi pathamajjhānam vitakkavicārakkhobhena vīcitarangasamākulam iva jalam na suppasannam hoti.¹ Tasmā satiyā pi saddhāya

¹ Hardy Eastern Monachism p. 270.

sampasādanam ti na vuttam. Na suppasannattā yeva ettha samādhi pi na sutthu pākato, tasmā ekodibhāvan ti pi na vuttam.

Imasmim pana jhäne vitakkavicārapalibodhābhāvena laddhokāsā balavatī saddhā balavasaddhāsahāyapaţilābhen' eva samādhi pi pākaţo, tasmā idam eva vuttan ti veditabbam.

Vibhange pana sampasādanam ti yā saddhā saddahanā okappanā abhippasādo cetaso ekodibhāvan ti yā cittassa thiti—pe—sammāsamādhī ti ettakam eva vuttam. Evam vuttena pan' etena saddhim ayam atthavannanā yathā na virujjhati añnād atthu samsandati ceva sameti ca evam veditabbā.

394. Avitakkam avicāram ti bhāvanāya pahīnattā. Etasmim etassa vā vitakko natthī ti avitakkam. Iminā ca nayena avicāram. Vibhange pi vuttam: Iti ayan ca vitakko ayan ca vicāro santā honti samitā vūpasantā atthagatā abbhatthagatā appitā sositā visositā vyantikatā, tena vuccati avitakkam avicāram ti.

Etthāha: Nanu ca 'vitakkavicārānam vūpasamā ti' iminā pi ayam attho siddho, atha kasmā puna vuttam avitakkam avicāram ti vuccate? Evam etam siddho vā 'yam attho, na pan'etam tadatthadīpanakam. Nanu avocumha: olārikassa angassa samatikkamā pathamajjhānato paresam dutiya-jhānādīnam samādhigamo hotī ti dassanattham vitakkavicārānam vūpasamā ti evam vuttam.

Api ca vitakkavicārānam vūpasamā idam sampasādanam na kilesakālussiyassa vitakkavicārānañ ca vūpasamā ekodibhāvam na upacārajjhānam iva nīvaranappahānā paṭhamajjhānam iva ca aṅgapātubhāvā ti evam sampasādanaekodibhāvānam hetuparidīpakam idam vacanam. Tathā vitakkavicārānam vūpasamā idam avitakkam avicāram tatiyacatutthajjhānāni viya cakkhuviñānānādīni viya ca abhāvā ti evam avitakka-avicārabhāvassa hetuparidīpakañ ca na vitakkavicārābhāvamattaparidīpakam. Vitakkavicārābhāvamattaparidīpakam eva pana avitakkam avicāran ti idam vacanam. Tasmā purimam vatvā pi vattabbam evā ti. Samā dhijan ti paṭhamajjhānasamādhito sampayuttasamādhito vā jātan ti attho.

Natthi kiñ cā pi pathamam pi sampayuttasamadhito jātam. Atha kho ayam eva samādhi samādhī ti vattabbatam arahati vitakkavicārakkhobhavirahena ati viya acalattā suppasannattā ca. Tasmā imassa vaṇṇabhaṇanattham idam eva samādhijan ti vuttam.

Pītisukham ti. Idam vuttanayam eva. Dutiyam ti gaṇanānupubbatāya dutiyam. Idam dutiyam samāpajjatī ti dutiyam.

395. Tasmim samaye phasso hotī ti ādīsu jhānapañcake vitakkavicārapadāni parihīnāni maggapañcake ca sammāsankappapadam parihīnam. Tesam vasena savibhattikāvibhattikapadānam vinicchayo veditabbo. **

Kotthāsavāre pi tivangikam jhānam hoti, caturangiko maggo hotī ti āgatam. Sesam pathamajjhānasadisam evā ti dutiyam.

396. Tatiyaniddese i pītiyā ca virāgā ti. Virāgo nāma vuttappakārāya pītiyā jigucchanam vā samatikkamo vā, ubhinnam pana antarā ca saddo sampiņdanattho. So vūpasamam vā sampiņdeti vitakkavicāravūpasamam vā.

Tattha yadā vūpasamam eva sampindeti tadā pītiyā ca virāgā ca kiñci bhiyyo vūpasamā cā ti evam yojanā veditabbā. Imissā ca yojanāya virāgo jigucchanattho hoti, tasmā pītiyā jigucchanā ca vūpasamā cā ti ayam attho daṭṭhabbo.

Yadā pana vitakkavicāravūpasamam sampiņdeti tadā pītiyā ca virāgā kiñci bhiyyo vitakkavicārānam ca vūpasamā ti evam yojanā veditabbā.

Imissā ca yojanāya virāgo samatikkamanattho hoti, tasmā pītiyā ca samatikkamā vītikkamā vitakkavicārānam ca vūpasamā ti ayam attho datthabbo.

Kāmañ ca te vitakkavicārā dutiyajjhāne yeva vūpasantā. Imassa pana jhānassa maggaparidīpanattham vaṇṇabhaṇanattham c'etam vuttam. Vitakkavicārānam ca vūpasamā ti hi vutte idam paññāyati nūna vitakkavicāravūpasamo maggo imassa jhānassā ti. Yathā ca tatiye ariyamagge appahīnānam pi sakkāyaditthādīnam pañcannam orambhā-

Yisuddhimagga p. 95, 96. Dhs. § 163. Mahāvyutp. l. l.

giyānam sampayojanānam pahānā ti evam pahānam vuccamānam vaṇṇabhaṇanam hoti. Tenāyam attho vutto pītiyā ca samatikkamā vitakkavicārānañ ca vūpasamā ti.

397. Upekkhako viharatī ti. Ettha upapattito ikkhatī ti upekkhā. Samam passati apakkhapatitā hutvā passatī ti attho.

Tāya visadāya vipulāya thāmagatāya samannāgatattā tatiyajjhānasamangī upekkhako ti vuccati.

Upekkhā pana dasavidhā hoti: Chalangupekkhā, brahmavihārupekkhā, bojjhangupekkhā, viriyupekkhā, sankhārupekkhā, vedanupekkhā vipassanupekkhā tatramajjhattupekkhā jhānupekkhā parisuddhi-upekkhā ti.

Tattha yo idha khīṇāsavo bhikkhu cakkhunā rūpam disvā neva sumano hoti na dummano upekkhako viharati sato sampajāno ti evam āgatā khīṇāsavassa chasu dvāresu iṭṭhāniṭṭha-chaļārammaṇapathe parisuddhapakatibhāyā vijahanākārabhūtūpekkhā ayam chaļangupekkhā nāma.

Yā pana upekkhāsahagatena cetasā ekam disam pharitvā viharatī ti evam āgatā sattesu majjhattākārabhūtā upekkhā ayam brahmavihārupekkhā nāma.

Yā upekkhā sambojjhangam bhāvetī ti vivekanissitan ti evam āgatā sahajātadhammānam majjhattākārabhūtā upekkhā ayam bojjhangupekkhā nāma.

Yā pana kālena kālam upekkhānimittam manasikarotī ti evam āgatā anaccāraddhā nātisithilā viriyasankhātā upekkhā ayam viriyupekkhā nāma.

Yā 'kati sankhārupekkhā samādhivasena uppajjanti, kati sankhārupekkhā vipassanāvasena uppajjanti' attha sankhārupekkhā samādhivasena uppajjanti, dasa sankhārupekkhā vipassanāvasena uppajjanti' evam āgatā nīvaranādipatisankhāsannitthānāgahane majjhattabhūtā upekkhā ayam sankhārupekkhā nāma.

Yā pana tasmim samaye kāmāvacarakusalam cittam uppannam hoti upekkhāsahagatam ti evam āgatā adukkhamasukhasañnitā upekkhā ayam vedanupekkhā nāma.

Yā yad atthi yam bhūtam pajahati upekkham patilabhatī

¹ Hardy Manual of Buddhism p. 524. Visuddhimagga p. 96.

ti evam āgatā vicinane majjhattabhūtā upekkhā ayam vipassanupekkhā nāma.

Yā pana chandādisu yevāpanakesu āgatā sahajātānam samavāhitabhūtā upekkhā ayam tatramajjhattupekkhā nāma.

Yā 'upekkhako viharatī ti' evam āgatā accanta-aggasukhe pi tasmim apakkhapātajanani upekkhā ayam jhānupekkhā nāma.

Yā pana upekkhā satipārisuddhi-catuttham jhānan ti evam āgatā sabbapaccanīkaparisuddhā paccanīkavūpasamane pi avyāpārabhūtā upekkhā ayam pārisuddhi-upekkhā nāma.

Tatra chalangupekkhā ca brahmavihārupekkhā ca bojjhangupekkhā ca tatramajjhattupekkhā ca jhānupekkhā ca pārisuddhi-upekkhā ca atthato ekā tatramajjhatupekkhā hoti. Tena tena avatthābhedena pan' assā ayam bhedo ekassā pi sato sattassa kumārayuvattherasenāpatirājādivasena bhedo viya tasmā tāsu yattha chalangupekkhā na tattha bojjhangupekkhādayo yattha vā pana bojjhangupekkhā na tattha chalangupekkhādayo hontī ti veditabbā.

Yathā ca tesam atthato ekībhāvo evam sankhārupekkhāvipassanupekkhānam pi pannā. Eva hi sā kiccavasena dvidhā bhinnā. Yathā hi purisassa sāyam geham pavittham sappam ajapadadandam gahetvā pariyesamānassa tam thusakotthake nipannam disvā 'sappo nu kho no ti' avalokentassa sovatthikattayam disvā nibbemātikassa 'sappo na sappo ti' vicinane majjhattatā hoti evamevam yā āraddhavipassakassa vipassanānānena lakkhanattaye ditthe sankhārānam aniccabhāvādivicinane majjhattatā uppajjati ayam vipassanupekkhā.

Yathā tath' assa purisassa ajapadena dandena gālham sappam gahetvā 'kin n'āham imam sappam avihethento attānañ ca iminā adasāpento muñceyyan ti' muñcanākāram eva pariyesato gahane majjhattatā hoti evamevam yā lakkhanattayassa ditthattā āditte viya tayo bhave passato sankhāragahane majjhattatā ayam sankhārupekkhā. Iti vipassanupekkhāya siddhāya sankhārupekkhā pi siddhā va hoti. Iminā pan' esā vicinanagahanesu majjhattasankhātena kiccena duvidhā bhinnā ti.

Viriyupekkhā pana vedanupekkhā ca ahnamannam ca

avasesāhi ca atthato bhinnā evā ti. Iti imāsu upekkhāsu jhānupekkhā idha adhippetā. Sā majjhattalakkhaņā anābhogarasā avyāpārapaccupaṭṭhānā pītivirāgapadaṭṭhānā ti. Etthāha: nanu cāyam atthato tatramajjhattupekkhā va hoti? Sā ca paṭhamadutiyajjhānesu pi atthi.

Tasmā tatrā pi upekkhako ca viharatī ti evam ayam vattabbā siyā. Sā kasmā na vuttā ti? Aparivyattakiccato. Aparivyattam hitassā tatthakiccam vitakkādīhi abhibhūtattā. Idha panāyam vitakkavicārapītihi anabhibhūtattā ukkhittasirā viya hutvā parivyattakiccā jātā tasmā vuttā ti.

Nitthitā upekkhako ca viharatī ti etassa sabbaso atthavannanā.

398. Idāni sato ca sampajāno ti. Ettha saratī ti sato, sampajānātī ti sampajāno. Puggalena sati ca sampajañānā ca vuttam.

Tattha saranalakkhanā sati apammusanarasā ārakkhapaccupatthānā, asammohalakkhanam sampajaññam tīranarasam paricayapaccupatthānam. Tatra kiñcā pi idam satisampajañāam purimajjhānesu pi atthi. Mutthasatissa hi asampajānassa upacāramattam pi na sampajjati pag eva appanā.
Oļārikattā pana tesam jhānānam bhūmiyam viya purisassa cittassa gati sukhā hoti. Avyākatam tattha satisampajaññakiccam oļārikangappahānena pana sukhumattā. Imassa
jhānassa purisassa khuradhārāyam gamanam viya satisampajaññakiccapariggahitā evam cittassa gati icchitabbā ti.
Idh' eva vuttam: Kiñci bhiyyo yathā dhenupako vaccho
dhenuto apanīto arakkhiyamāno punad eva dhenum upagacchati evam idam tatiyajjhānasukham pītito apanītam
satisampajaññārakkhena arakkhiyamānam punad eva pītim
upagaccheyya pītisampayuttam eva siyā.

Sukhe cā pi sattā sārajjanti idan ca atimadhurasukham tato param sukhābhāvā. Satisampajannānubhāvena pan' ettha sukhe asārajjanā hoti no annathā ti. Idam atthavisesam dassetum idam idh' eva vuttan ti veditabbam.

399. Idāni sukhañ ca kāyena patisamvedetī ti.

¹ olārikam paggahanena C. G. ² Hardy Eastern Monachism p. 270.

Ettha kiñcā pi tatiyajjhānasamangino sukhapatisamvedanābhogo natthi. Evam sante pi yasmā tassa nāmakāyena sampayuttam sukham yam vā tam nāma kāyasampayuttam sukham tam samutthāne tassa yasmā atipanītena rūpena rūpakāyo phuttho yassa phutthattā jhānā vutthito pi sukham pativedeyya tasmā etam attham dassento sukhan ca kāyena patisamvedetī ti āha.

400. Idani yan tam ariya acikkhanti 'upekkhako satima sukhavihari' ti. Ettha yam jhanahetu yam jhanakarana tam tatiyajjhanasamangi-puggalam buddhadayo ariya acikkhanti desenti pannapenti patthapenti vivaranti vibhajanti uttanikaronti pakasenti pasamsanti ti adhippayo.

Kin ti? Upekkhako satimā sukhavihārī ti tatiyajjhānam upasampajja viharatī ti evam atthayojanā veditabbā.

Kasmā pana tam te evam pasamsantī ti? Pasamsārahato. Ayam hi yasmā atimadhurasukhe sukhapāramīpatte pi tati-yajjhāne upekkhako na tattha sukhābhisangena ākaḍḍhayati yathā ca pīti na uppajjati evam upaṭṭhitasatitāya satimā. Yasmā ca ariyajanasevitam eva ca asankiliṭṭham sukham nāma kāyena paṭisamvedeti tasmā pasamsāraho iti. Pasamsārahato nam ariyā 'te evam pasamsāhetubhūte guņe pakāsento upekkhako satimā sukhavihārī ti' evam pasamsantī ti veditabbam.

Tatiyan ti gananānupubbatāya tatiyam. Idam tatiyam samāpajjatī ti tatiyam.

Tasmim samaye phasso hotī ti ādisu jhānapancake pītipadam pi parihīnam tassā pi vasena savibhattikāvibhattikapadavinichayo veditabbo.

Kotthāsavāre pi duvangikajjhānam hotī ti āgatam. Sesam dutiyajjhānasadisam evā ti tatiyam.

401. Catutthaniddese² sukhassa ca pahānā dukkhassa ca pahānā ti kāyikasukhassa kāyikadukkhassa ca pahānā. Pubb' evā ti tañ ca kho pubb' eva, na catutthajjhānakkhaņe. Somanassadomanassānam atthaṅgamā ti cetasikasukhassa cetasikadukkhassa cā ti

¹ Visuddhimagga p. 96. ² Dhs. § 165. Mahävyutp. l. l.

imesam pi dvinnam pubb' eva atthangamā pahānā icc eva vuttam hoti.

Kadā pana nesam pahānam hoti? Catunnam jhānānam upacārakkhaņe. Somanassam hi catutthajjhānassa upacārakkhaņe yeva pahīyati, dukkhadomanassasukhāni pathamadutiyatatiyajjhānānam upacārakkhaņesu. Evam eva tesam pahānānukkamena avuttānam, indriyavibhange pana indriyānam uddesakkamen' eva idhā pi vuttānam sukhadukkhadomanassānam pahānam veditabbam.

402. Yadi pan' etani tassa tassa ihanassa upacarakkhane yeva pahīyanti atha kasmā kattha uppannam dukkhindriyam aparisesam nirujihati? Idha bhikkhave bhikkhu vivicc' eva kāmehī — pe — pathamam jhānam upasampajja viharati. Etth' uppannam dukkhindriyam aparisesam nirujjhati. Katham etth' uppannam domanassindriyam sukhindriyam somanassindriyam aparisesam nirujihati? Idha bhikkhave bhikkhu sukhassa ca pahānā - pe - catuttham jhanam upasampajja viharati, etth' uppannam somanassindriyam aparisesam nirujjhatī ti eva jhānesv eva nirodho vutto atisayanirodhattā. Atisayanirodho hi tesam pathamajjhānādisu na nirodho yeva pana upacārakkhanenātisayanirodho. Tathā hi nānāvajjane pathamajjhānūpacāre niruddhassā pi dukkhindriyassa damsamakasādisamphassena vā visamāsanupatāpena vā siyā uppatti. Na tveva anto appanāyam upacāre vā ti niruddham p'etam na sutthu niruddham hoti. Patipakkhena avihatattā anto appanāyam pana pītipharaņena sabbo kāyo sukhokkanto hoti. Sukhokkantakäyassa sutthu niruddham hoti dukklindriyam patipakkhena vihatattā nānāvajjane yeva dutiyajjhanupacare pahīnassa domanassindriyassa. Yasmā etam vitakkavicārapaccaye pi kāyakilamathe cittupaghāte ca sati uppajjati vitakkavicārābhāve na uppajjati. Yattha uppajjati tattha vitakkavicārābhāve appahīnā dutiyajjhānupacāre vitakkavicārā ti. Tatth'assa siyā uppatti na tv eva dutiyajjhānupacāre pahīnapaccayattā. Tathā tatiyajjhānupacāre pahīnassa pi sukhindriyassa pītisamutthānapanītarūpaphutakāyassa siyā uppatti na tveva, tatiyajjhāne sukhassa paccayabhūtā pīti sabbaso niruddhā ti.

403. Tattha catutthajjhānupacāre pahīnassā pi somanassindriyassa āsannattā appanappattāya upekkhāya abhāvena sammā anatikkantattā siyā uppatti, na tveva catutthajjhāne, tasmā evam etth' uppannam dukkhindriyam aparisesam nirujihatī ti. Tattha tattha aparisesagahanam katan ti. Etthāha: Ath' evam tassa tassa jhānassa upacāre pahīnā pi etä vedanä idha kasmä samähatä ti? Sukhagahanattham. Yā hi ayam adukkhamasukhan ti ettha adukkhamasukhavedanā vuttā, yā sukhumā dubbiññeyyā na sakkā sukhena gahetum. Tasmā yathā nāma dutthassa vathā tathā vā upasankamitvā gahetum asakkuņeyyassa gonassa gahanattham gopo ekasmim vaje sabbā gāvo samāharati ath' ekekam nīharanto patipātiyā āgatam ayam so 'ganhatha tam ti' gāhāpayati evam eva bhagavā sukhagahanattham sabbā etā samāharī ti evam hi samāhatā." Etā dassetvā vam neva sukham na dukkham na somanassam na domanassam ayam adukkhamasukhā vedanā ti sakkā hoti esā gāhayitum.

Api ca adukkhamasukhāya cetovimuttiyā paccayadassanattham cāpi etā vuttā ti veditabbā. Sukhadukkhappahānādayo hi tassā paccayā. Yathāha: Cattāro kho āvuso paccayā adukkhamasukhāya cetovimuttiyā samāpattiyā. Idhāvuso bhikkhu sukhassa ca pahānā — pe — catuttham jhānam upasampajja viharati. Ime kho āvuso cattāro paccayā adukkhamasukhāya cetovimuttiyā samāpattiyā ti.

Yathā vā aññattha pahīnā pi sakkāyaditthiādayo tatiyamaggassa vaṇṇabhaṇanatthaṃ tattha pahīnā ti vuttā.

Evam vannabhananattham pan' assa jhänassa tä idha vuttä ti veditabbā. Paccayaghātena vā ettha rāgadosānam atidūrabhāvam dassetum vuttā ti veditabbā.

Etāsu hi sukham somanassassa paccayo, somanassam rāgassa, dukkham domanassassa sukhādhighātena ca sappaccayā rāgadosā hatā ti atidūre hontī ti. Adukkhamasukhan ti dukkhābhāvena adukkham sukhābhāvena asukham. Eten' ettha dukkhasukhapatipakkhabhūtam tatiyavedanam dīpeti na dukkhamasukhābhāvamattam. Tatiyavedanā nāma adukkhāsukhā upekkhā ti pi vuccati.

^t Hardy Eastern Monachism p. 270.

Sā iţţhāniţthaviparītānubhavanalakkhaṇamajjhattarasā avibhūtapaccupaţţhānā sukhanirodhapadaţţhānā ti veditabbā.

404. Upekkhāsatipārisuddhin ti upekkhāya janitasatipārisuddhim. Imasmim jhāne suparisuddhā sati yā ca tassā satiyā pārisuddhiyā upekkhāya katā na aññena. Tasmā etam upekkhāsatipārisuddhī ti vuccati.

Vibhange pi vuttam: Ayam sati imāya upekkhāya vivatā hoti parisuddhā pariyodātā, tena vuccati upekkhāsatipārisuddhī ti. Yāya ca upekkhāya ettha satipārisuddhī ti hoti sā atthato tatramajjhattatā veditabbā. Na kevalam c'ettha tāya sati yeva parisuddhā. Api ca kho sabbe pi sampayuttadhammā ti satisīsena pana desanā vuttā.

Tattha kiñ cā pi ayam upekkhā hetthā pi tīsu jhānesu vijiati. Yathā pana divā suriyapabhābhibhavā sommabhāvena ca attano upakārakattena vā sabhāgāya rattiyā alābhā divā vijjamānā pi candalekhā aparisuddhā hoti apariyodātā evam ayam pi tatramajjhattupekkhā candalekhā viva takkavitakkādipaccanīkadhammatejābhibhavā sabhāgāya ca upekkhāvedanārattiyā apatilābhā vijjamānā pi pathamādijihānabhede aparisuddhā hoti. Tassā ca aparisuddhāya divā aparisuddhacandalekhāya pabhā viya sahajātā pi satiādayo aparisuddhā va honti, tasmā tesu ekam pi upekkhāsatipārisuddhī ti na vuttam. Idha pana vitakkādipaccanīkatejābhibhavā bhāvāsabhāgāya ca upekkhāvedanārattivā patilābhā tatramajjhattupekkhā candalekhā ativiya parisuddhā. Tassā parisuddhattā parisuddhacandalekhāya pabhā viya sahajātā pi satiādayo parisuddhā honti pariyodātā. Tasmā idam eva upekkhāsatipārisuddhī ti vuttan ti veditabbam.

Catutthan ti gaṇanānupubbatā. Idam catuttham samāpajjatī ti catuttham.

Phasso hotī ti ādisu phassapañcaken' eva. Vedanā ti upekkhāvedanā ti veditabbā.

Jhanapancake indriyatthakesu pana upekkha hoti,

¹ Hardy Eastern Monachism p. 271.

upekkhindriyam hotī ti vuttam eva. Sesāni tatiye parihīnapadāni idhāpi parihīnān' eva.

Kotthāsavāre pi dvangikam jhānam ti upekkhā-cittekaggatāvasen' eva veditabbam. Sesam tatiyasadisam evā ti.^z Catukkanayo nitthito.

405. Idāni katame dhammā kusalā² ti pancakanayo āraddho.

Kasmā iti ce puggalajjhāsayavasena ceva desanāvilāsena ca sannisinnadevaparisāya kira ekaccānam devānam vitakko oļārikato uṭṭhāsi? Vicārapītisukhacittekaggatāsantato. Tesam sappāyavasena satthā caturangikam avitakkam vicāramattam dutiyam jhānam nāma bhājesi, ekaccānam vicāro oļārikato upaṭṭhāsi. Upekkhāpītisukhacittekaggatāsantato tesam sappāyavasena tivangikam tatiyam jhānam nāma bhājesi, ekaccānam pīti oļārikato uṭṭhāsi.

Sukhacittekaggatāsantato tesam sappāyavasena duvangikam catuttham jhānam nāma bhājesi, ekaccānam sukham olārikato utthāsi. Upekkhācittekaggatā santato tesam sappāyavasena duvangikam pañcamam jhānam nāma bhājesi, ayam tāva puggalajjhāsayo.

Yassā pana dhammadhātuyā suppatividdhattā desanā vilāsappattā nāma hoti sā tathāgatassa sutthu patividdhā. Tasmā ñāṇamahattatāya desanāvidhānesu kusalo desanāvilāsappatto satthā yaṃ yaṃ aṅgaṃ labbhati tassa tassa vasena yathā icchati tathā tathā desanaṃ niyāmeti. So idha pañcaṅgikam pathamaṃ jhānam bhājesi, caturaṅgikam avitakkam vicāramattaṃ dutiyaṃ jhānam bhājesi tivaṅgikam tatiyaṃ jhānam pañcaṅgikam catutthaṃjhānam duvaṅgikam eva pañcamaṃ jhānam bhājesi. Ayaṃ desanāvilāso nāma.

Api ca yeva bhagavatā 'tayo' me bhikkhave samādhī savitakkasavicāro samādhi, avitakko vicāramatto samādhi, avitakka-avicāro samādhī ti' suttante tayo samādhī desitā.³ Tesu hetthā savitakkasavicāro samādhi avitakka-

¹ Visuddhimagga p. 97. ² Dhs. § 167. ³ Milindapañha p. 337.

avicāro samādhi ca bhājetvā dassito, avitakko vicāramatto na dassito, dassetum Pañcakanayo āraddho ti veditabbo.

406. Tattha dutiyajjhānaniddese phassādisu vitakkamattam parihāyati, koṭṭhāsavāre caturangikam jhānam hoti, caturangiko maggo hoti, ayam eva viseso. Sesam sabbam paṭhamajjhānasadisam eva. Yāni Catukkanaye dutiyatatiyacatutthāni tāni idha tatiyacatutthapañcakāni, tesam adhigamapaṭipāṭidīpanattham ayam nayo veditabbo.

Eko kira amaccaputto rājānam upatthātum janapadato nagaram āgato. So ekadivasam eva rājānam disvā pānavyasanena sabbam vibhavajātam nāsesi. Tam ekadivasam surāmadamattam niccolami katvā jinnakatasāramattena paticchādetvā pānāgārato nīharimsu. Tam enam sankārarakūte nipajjitvā niddāyantam eko angavijjāpāthako disvā 'ayam puriso mahājanassa avassayo bhavissati, patijaggitabbo eso ti' nitthānam katvā mattikāva nahāpetvā thūlasātakayugam nivāsāpetvā gandhodakena nahāpetvā sukhumena dukülayugalena acchādetvā pāsādam āropetvā subhojanam bhojetvā 'evam tam paricāreyyāthā ti' paricārake patipādetvā pakkāmi. Atha nam te sayanam āropesum pānāgāragamanapatibāhanattham. Tam cattāro tāva janā catusu hatthapādesu uppīļetvā atthamsu, eko pāde parimajji, eko talavantam gahetva viji, eko vinam vadavamāno gāyanto nisīdi. So sayanūpagamanena vigatakilamatho thokam niddāyitvā vutthito hatthapādanippīlanam asahamano 'ko me hatthapade uppīleti, apagacchatha ti' tajjesi. Te ekavacanen' eva apagacchimsu. Tato puna thokam niddāyitvā vutthito pādaparimajjanam asahamāno 'ko me pāde parimajjati, apagacchathā ti' āha. So pi ekavacanen'eva apagacchi. Puna pi thokam niddāyitvā vutthito tālavantavātam asahanto 'ko esa, apagacchatū ti' āha. So pi ekavacanen' eva apagacchi. Puna thokam niddāyitvā vutthito kannasūlam viya gītavāditasaddam asahamāno vīņāvādakam tajjesi. So pi ekavacanen' eva apagacchi.

¹ nicolam M. nicculam G. niccelam T.

Ath' evam anukkamena pahinakilamathuppilanaparimajjanavātappahāragītavāditasaddūpaddavo sukham savitvā vutthāya ranno santikam agamāsi. Rājā pi'ssa mahantam issariyam adāsi. So mahājanassa avassayo jāto. Tattha pānavyasanena pārijuñnappatto so amaccaputto viya anekavyasanapārijuññappatto gharāvāsagato kulaputto datthabbo. Angavijjāpāthako puriso viva Tathāgato, tassa purisassa 'ayam mahājanassa avassayo bhavissati, patijagganam arahatī ti' sannitthānam viya Tathāgatassa, 'ayam mahājanassa avassayo bhavissatī ti pabbajjam arahati kulaputto ti' sannitthanakaranam. Ath' assa amaccaputtassa mattikāmattena nahāpanam viya kulaputtassā pi pabbajjāpaţilābho. Ath' assa thūlasāţakanivāsanam viya imassā pi dasasikkhāpadasankhātasīlavatthanivāsanam. Puna tassa gandhodakanahāpanam viya imassā pi pātimokkhasamvarādisīlagandhodakanahāpanam. Puna tassa sukhumadukūlayugacchādanam viva imassā pi vathāvuttasīlavisuddhasampadāsankhātam dukülacchādanam. Dukülacchāditassa pan' assa pasadarohanam viya imassa pi silavisuddhidukūlacchāditassa samādhibhāvanāpāsādārohanam. tassa subhojanādīni bluūjanam viya imassā pi samādhi-upakārakasatisampajaññādidhammāmataparibhuñjanam. Bhuttabhojanassa tassa paricārakehi sayanāropanam viya imassā pi vitakkādīhi upacārajihānāropanam. Puna tassa pānāgārāgamanapatibāhanattham vā hatthapāduppīlanakapurisacatukkam viva imassā pi kāmasaññābhimukhagamanapatibāhanattham.

Ārammaņe cittuppīļako nekkhammavitakko tassa pādaparimajjakapuriso viya imassā pi ārammaņe cittānumajjako
vicāro. Tassa tālavantavātadāyako viya imassā pi cetaso
sītalabhāvadāyikā pīti, tassa sotānuggahakaro gandhabbapuriso viya imassā pi cittānuggāhakam somanassam, tassa
sayanūpagamanena vigatakilamathassa thokam niddūpagamanam viya imassā pi upacārajjhānasanissayena vigatanīvaranakilamathassa pathamajjhānūpagamanam. Ath' assa
niddāyitvā vuṭṭhitassa hatthapāduppīļanāsahanena hatthapāduppīļakānam santajjanam tesañ ca apagamanena puna
thokam niddūpagamanam viya imassā pi paṭhamajjhānato

vutthitassa cittuppīļakavitakkāsahanena vitakkadosadassanam vitakkappahānā ca puna avitakkavicāramattajihānūpagamanam. Tato tassa puna puna niddavitva vutthitassa vathāvuttena kamena pādaparimajjanādīnam asahanam asahanena ca patipātivā pādaparimajjakādīnam santajjanam tesam tesan ca apagamanena punappuna thokam niddupagamanam viya imassā pi puna dutiyādīhi jhānehi vutthitassa yathāvuttadosānam vicārādīnam asahanena paţipāţiyā vicārādidosadassanam tesam tesam ca pahānā punappuna avitakkāvicāranippītikapahīnasomanassajjhānūpagamanam. Tassa pana sayanā vutthāya rañño santikam gatassa issariyappatti viya imassā pi pañcamajihānato vutthitassa vipassanāmaggam upagatassa arahattappatti. Tassa pattissariyassa bahūnam janānam avassayabhāvo viya imassā pi arahattappattassa bahūnam avassayabhāvo veditabbo. Ettāvatā hi esa anuttaram puññakkhettam nāma hoti.

Pañcakanayo niţţhito.

407. Ettävatä Catukkapañcakanayadvayabhedo suddhikanavako näma pakäsito hoti. Atthato pan' esa pañcakanaye catukkanayassa patitthattä jhänapañcako evä ti veditabbo.

Idāni yasmā etam jhānam nāma patipadākamena sijjhati tasmā 'ssa patipadābhedam dassetum puna katame dhammā kusalā ^z ti ādi āraddham.

Tattha dukkhā paţipadā assā ti dukkhāpaţipadam, dandhā abhiññā assā ti dandhābhiññam. Iti dukkhāpaţipadam ti vā dandhābhiññām ti vā paţhavīkasinam ti vā tīni pi jhānass' eva nāmāni.

Dukkhāpatipadam khippābhiññan² ti ādisu pi es'eva nayo.

Tattha pathamasamannāhārato patthāya yāva tassa jhānassa upacāram uppajjati tāva pavattā jhānabhāvanā patipadā ti vuccati, upacārato pana patthāya yāva appanā tāva pavattā paññā abhiññā ti vuccati. Sā pan' esā patipadā ekaccassa dukkhā hotī ti nīvaraņādipaccanīka-

Dhs. § 176. Mahāvyutpatti 58. ² Dhs. § 177.

dhammasamudācāragahaṇāya kicchā asukhasevanā ti attho, ekaccassa tadabhāvena sukhā.

Abhiññā pi ekaccassa dandhā hoti, mandā, asīghappavattinī, ekaccassa khippā, amandā, sīghappavattinī. Tasmā yo ādito kilese vikkhambhento dukkhena sasankhārena sappayogena kilamanto vikkhambheti tassa dukkhā paţipadā hoti. Yo pana vikkhambhitakileso appanāparivāsam vasanto cirena angapātubhāvam pāpunāti tassa dandhābhiñnā nāma hoti. Yo khippam angapātubhāvam pāpunāti tassa khippābhiñnā nāma hoti. Yo kilese vikkhambhento sukhena akilamanto vikkhambheti tassa sukhā paţipadā nāma hoti.

Tattha yāni sappāyāsappāyāni ca palibodhupacchedādipubbakiccāni ca appanākosallāni ca Visuddhimagge cittabhāvanāniddese niddiṭṭhāni. Tesu yo asappāyasevī hoti tassa dukkhā paṭipadā dandhā ca abhiññā hoti, sappāyasevino sukhā paṭipadā khippā ca abhiññā. Yo pana pubbabhāge asappāyam sevitvā aparabhāge sappāyasevī hoti pubbabhāge vā sappāyam sevitvā aparabhāge asappāyasevī hoti tassa vomissakā veditabbā.

Tathā palibodhūpacchedādikam pubbakiccam asampādetvā bhāvanam anuyuttassa dukkhā paṭipadā hoti, vipariyāyena sukhā. Appanākosallāni pana asampādentassa dandhā abhiññā hoti, sampādentassa khippā.

Api ca tanhā avijjāvasena samathavipassanādhikāravasenā cā pi etāsam pabhedo veditabbo. Tanhābhibhūtassa hi dukkhā paṭipadā hoti, anabhibhūtassa sukhā, avijjābhibhūtassa dandhā abhiññā hoti, anabhibhūtassa khippā. Yo ca samathe akatādhikāro tassa dukkhā paṭipadā hoti, katādhikārassa sukhā. Yo pana vipassanāya akatādhikāro hoti tassa dandhā abhiññā, katādhikārassa khippā.

Kilesindriyavasena cā pi etāsañ ca bhedo veditabbo: Tibbakilesassa hi mudindriyassa dukkhā patipadā hoti dandhā ca abhiññā, tikkhindriyassa pana khippā abhiññā. Mandakilesassa ca mudindriyassa sukhā patipadā hoti dandhā ca abhiññā, tikkhindriyassa pana khippā abhiññā ti. Iti imāsu patipadā abhiññāsu yo puggalo dukkhāya

patipadāya dandhāya abhiññāya jhānam pāpuņāti tassa tam jhānam dukkhāpatipadam dandhābhiññam ti vuccati. Sesesu pi es'eva nayo.

Tattha tadanudhammatāya sati santiţţha tiţţhati bhāginī paññā evam vuttasatiyā vā tam tam jhānanikantiyā vā vikkhambhane paṭipadā tam tam jhānūpacāram pattassa appanāparivāse abhiññā ca veditabbā.

Āgamanavasena ca patipadābhiññāyo honti yeva, dukkhāpatipadam dandhābhiññā pathamam jhānam patvā pantam dutiyam pi tādisam eva hoti. Tatiyacatutthesu pi es'eva nayo.

Yathā ca catukkanaye evam pañcakanaye pi paṭipadāvasena catudhā bhedo veditabbo. Iti paṭipadāvasena pi cattāro navakā vuttā honti. Tesu pāṭhato chattiṃsa cittāni, atthato pana pañcakanaye catukkanayassa paviṭṭhattā vīsati eva bhayantī ti.

Paţipadā niţţhitā.

408.Idani yasma etam jhanam nama yathapatipadabhedena evam arammanabhedena pi catubbidham hoti, tasma 'ssa tam bhedam dassetum pana katame dhamma kusalaz ti adi araddham.

Tattha parittam parittārammaņan ti ādisu yam appaguņam hoti upari jhānassa paccayo bhavitum na sakkoti idam parittam nāma. Yam pana avaddhite suppamatte vā sarāvamatte vā ārammaņe pavattam tam parittam ārammaņam assā ti parittārammaņam.

Yam paguṇam subhāvitam upari jhānassa paccayo bhavitum sakkoti idam appamāṇam² nāma. Yam vipule ārammane pavattam vuḍḍhapamāṇattā appamāṇam ārammaṇam assā ti appamāṇārammaṇam. Vuttalakkhaṇatāya vomissatāya pana vomissakanayo veditabbo.

Iti ārammanavasena pi cattāro navakā vuttā honti, cittagaņanā p' ettha purimasadisā evā ti.

Ārammaņacatukkam nitthitam.

409. Idāni ārammaņapatipadāmissakam soļasakkhattuka-

¹ Dhs. § 181.

² Dhs. § 182.

nayam dassetum puna katame dhammā kusalār ti ādi āraddham.

Tattha pathamanaye vuttajjhanam dukkhapatipadattha dandhabhinnatta parittatta parittarammanatta ti catuhi karanehi hinam, solasamanaye vuttajjhanam sukhapatipadatta khippabhinnatta appamanatta appamanarammanatta ti catuhi karanehi panitam, sesesu cuddasasu ekena dvihi tihi catuhi karanehi hinapanitatta veditabba.

- 410. Kasmā panāyam nayo desito ti? Jhānuppattikāraņattā. Sammāsambuddhena hi paṭhavīkasiņe suddhikajjhānam catukkanayavasena pañcakanayavasena dassitam. Tathā suddhikapaṭipadā, tathā suddhikārammaṇam. Tatha yā devatā paṭhavīkasiņe suddhikajjhānam catukkanayavasena desiyamānam bujjhitum sakkonti tāsam sappāyavasena suddhikajjhāne catukkanayo desito. Yā pañcakanayavasena desiyamānam bujjhitum sakkonti tāsam sappāyavasena pañcakanayo. Yā suddhikapaṭipadāya pe suddhikārammane catukkanayavasena ca desiyamānam bujjhitum sakkonti tāsam sappāyavasena suddhikārammane catukkanayo desito. Yā pañcakanayavasena desiyamānam bujjhitum sakkonti tāsam sappāyavasena pañcakanayo. Iti heṭṭhā puggalajjhāsayavasena desanā katā.
- 411. Desanāvilāsappatto c'esa pabhinnapaṭisambhido Dasabalacatuvesārajjādivisadaññāṇo saddhammānaṃ yāthāvasarasalakkhaṇassa suppaṭividdhattā dhammapaññattikusalatāya yo yo nayo labbhati tassa tassa vasena desanaṃ niyāmetuṃ sakkoti, tasmā imāya desanāvilāsappattiyā pi. Ten' eva esā paṭhavīkasiṇe suddhikacatukkaṇayādivasena desanā katā. Yasmā paṇa ye keci jhānam uppādenti nāma na te ārammaṇapaṭipadāhi vinā uppādetuṃ sakkonti, tasmā niyamato jhānuppattikāraṇattā ayaṃ soļasakkhattukaṇayo kathito. Ettāvatā suddhikaṇavakā cattāro paṭipadāṇavakā cattāro ārammaṇanavakā ime soļasa navakā ti pañcavīsati navakā kathitā honti.

Tattha ekekasmim navake catukkapancakavasena dve dve nayā ti pannāsa nayā. Tattha pancavīsatiyā catuk-

Dhs. § 186.

kanayesu satam, pañcakanayesu pañcavīsasatan ti pāṭhato pañcavīsādhikāni dve jhānacittasatāni honti. Pañcakanaye pana catukkanayassa paviṭṭhattā attano pañcavīsam eva cittasatam hoti. Yāni c'etāni pāṭhe pañcavīsādhikāni dve cittasatāni tesu ekekassa niddese dhammavavaṭṭhānādayo tayo tayo mahāvārā honti, te pana tattha niyamattam eva dassetvā sankhittā ti.

Pathavīkasiņam nitthitam.

412. Idāni yasmā āpokasinādisu pi etāni jhānāni uppajjanti tasmā tesam dassanattham puna katame dhammā kusalā i ti ādi āraddham. Tesu sabbo pālinayo ca atthavibhāvattā ca cittagaņanā ca vārasankhepo ca pathavīkasiņe vuttanayen' eva veditabbo. Bhāvanānayo pana kasiņaparikammam ādim katvā sabbo Visuddhimagge pakāsito yeva.

Mahāsakuludāyisutte pana dasa kasināni vuttāni. Tesu viñnānakasinam ākāse pavattitamahaggataviñnānam pi tattha parikammam katvā nibbattā viñnānancāyatanasamāpatti pi hotī ti sabbappakārena āruppadesanam eva bhajati, tasmā imasmim thāne na kathitam. Ākāsakasinan ti pana kasinugghātimākāsam pītam ārammanam katvā pavattakkhandhā pi bhitticchiddādisu añnatarasmim gahetabbanimitte paricchedākāsam pi tam ārammanam katvā uppannam catukkapancakajjhānam pi vuccati.

413. Tattha purimanayo āruppadesanam bhajati, pacchimanayo rūpāvacaradesanam, iti missakattā imam rūpāvacaradesanam ārūlham. Paricchedākāse nibbattajjhānam pana rūpupapattiyā maggo hoti, tasmā tam gahetabbam. Tasmim pana catukkapañcakajjhānañ ceva uppajjati, āruppajjhānam n'uppajjati. Kasmā? Kasinugghāṭanassa alābhato.² Tam hi punappuna ugghāṭiyamānam pi ākāsam eva hotī ti. Tattha kasinugghāṭanam labbhati, tasmā tatth' uppannam jhānam diṭṭhadhammasukhavihārāya samvaṭṭati, abhiññāpādakam hoti, vipassanāpādakam hoti, nirodhapādakam na hoti. Anupubbanirodho pan' ettha

Dhs. § 203. Mahävyutp. 72.

² āloko G.

yāva pañcamajjhānā labbhati, vaḍḍhapādakaṃ hoti yeva. Yathā c'etam evam purimakasiņesu uppannajjhānāni pi. Nirodhapādakabhāvo pan'etha viseso. Sesam ettha ākāsakasiņe yam vattabbaṃ siyā sabbaṃ Visuddhimagge vuttam eva.

414. Eko pi hutvā bahudhā hotī ti ādinayam pana vi-kubbanam icchantena purimesu atthasu kasiņesu attha samāpattiyo nibbattetvā kasiņānulomato kasiņapatilomato kasiņānulomapatilomato jhānanulomato jhānapatilomato jhānukkantito kasiņukkantito jhānakasiņukkantito angasankantito angārammanasankantito, angavavatthānato ārammanavavatthānato ti imehi cuddasahi ākārehi cittam paridametabbam. Tesam vitthārakathā Visuddhimagge vuttā.

Evam pana cuddasahi ākārehi cittam paridametvā pubbe abhāvitabhāvano ādikkamiko yogāvacaro iddhivikubbanam sampādessatī ti n'etam thānam vijjati. Ādikammikassa hi kasiņaparikammam pi bhāro, satesu sahassesu eko va sakkoti. Katakasiņaparikammassa nimittuppādanam bhāro, satesu sahassesu eko va sakkoti. Uppanne pi nimitte vaddhetvā appanādhigamo bhāro, satesu sahassesu vā eko va sakkoti. Adhigatappannassa cuddasah' ākārehi cittaparidamanam² bhāro, satesu sahassesu eko va sakkoti. Cuddasah' ākārehi paridamitacittassā pi iddhivikubbanam nāma bhāro, satesu sahassesu eko va sakkoti. Vikubbanappattassā pi khippanisanti nāma bhāro, satesu sahassesu vā eko khippanisanti hoti.

Therambatthalene Mahārohanaguttattherassa gilānupaṭthānam āgatesu tiṃsamattesu iddhimantasahassesu upasampadāya aṭṭhavassiko Saṅgharakkhitatthero viya. Vatthuṃ Visuddhimagge vitthāritam evā ti.

Kasiņakathā niţţhitā.

415. Evam atthasu kasinesu rūpāvacarakusalam nisīditvā idāni yasmā samāne pi ārammane bhāvanāya asamānattāya imesu atthasu kasinesu añnam pi abhibhāyatanasankhātam

Visuddhimagga p. 110. ² cittaparimaddanam G.

rūpāvacarakusalam pavattati, tasmā tam dassetum puna katame dhammā kusalā ti ādi āraddham.

Tattha ajjhattam arūpasaññī ti alābhitāya vā anatthikatā vā ajjhattarūpe parikammasaññāvirahito. Bahiddhā rūpāni passatī ti bahiddhā aṭṭhasu kasiṇesu kataparikammatāya parikammavasena ceva appanāvasena ca tāni bahiddhā aṭṭha kasiṇarūpāni passati. Parittānī ti² avaddhitāni:

Tāni abhibhuyyā ti. Yathā nāma sampannagahaṇiko katacchumattam bhattam labhitvā kim ettha bhuñjitabbam atthī ti saṅkaḍḍhitvā ekakabalam eva karoti evamevam ñāṇuttariko puggalo visadañāṇo kim ettha parittake ārammaṇe samāpajjitabbam atthi nāyam mama bhāro ti atthi tāni rūpāni abhibhavitvā samāpajjati saha nimittuppāden' ev' ettha appanam nibbattetī ti attho.

Jānāmi passāmī ti iminā pan' assa pubbabhogo kathito. Āgamaţthakathāsu pana vuttam: Iminā pan' assa ābhogo kathito so ca kho samāpattito vuţthitassa na anto samāpattiyam ti.

416. Appamānānī; ti vaddhitapamānāni. Abhibhuyyā ti. Ettha pana yathā mahagghaso puriso ekam bhattavaddhinikam labhitvā 'aññā pi hotu aññā pi hotu kim esā mayham karissati' tam na mahantato passati evam evam ñānuttaro puggalo visadañāno kim ettha samāpajjitabbam na idam appamānan ti mayham cittekaggakarane bhāro atthī ti tāni abhibhavitvā samāpajjati saha nimittuppāden' ev' ettha appanam nibbattatī ' ti attho.

Parittam parittārammaņam appamāņam parittārammaņam ti. Idha parittānī ti āgatattā appamāņārammaņatā na gahitā. Parato appamāņānī ti āgatattā parittārammaņatā. Atthakathāya pana vuttam: Imasmim thāne cattāri cattāri ārammaņāni agahetvā dve dve yeva gahi-

Dhs. § 204, Comp. Anguttara I. 20. 47 seq. Mahā-vyutpatti 68, 70. Mahāparinibb. III. 32, Saddhamapundarīka transl. by Kern p. 31.
 Papañcasūdanī in Trenckner's transcript No. 77 p. 18.
 pāpetī Papañc.

tāni. Kim kāranā? Catusu hi gahitesu desanā soļasakkhattukā hoti.

Satthārā va heṭṭhā solasakkhattukadesanā kilañjamhi tilam pattharantena viya vitthārato kathitā. Tassa imasmim ṭhāne aṭṭhakkhattukam desanam kātum ajjhāsayo. Tasmā dve dve yeva gahitānī ti veditabbāni.

417. Suvannadubbannānīt ti parisuddhāparisuddhavannāni. Parisuddhāni hi nīlādīni suvannāni aparisuddhāni ca dubbannānī ti idha adhippetāni. Āgamaṭṭhakathāsu pana suvannāni vā hontu dubbannāni vā, paritta-appamānavasen'eva imāni abhibhāyatanāni desitānī ti vuttam. Imesu² ca pana catusu parittam vitakkacaritavasena āgatam, appamāṇam mohacaritavasena, suvannam dosacaritavasena, dubbannam rāgacaritavasena. Etesam hi etāni sappāyāni sā ca tesam sappāyatā vitthārato Visuddhimagge Cariyāniddese vuttā.

418. Kasmā pana yathā Suttante ajjhattam rūpasañnī eko bahiddhā rūpāni passati parittānī ti
ādi vuttam evam avatvā idha catusu pi abhibhāyatanesu
ajjhattam arūpasañūitā vuttā ti? Ajjhattarūpānam anabhibhavaniyato. Tattha hi idha vā bahiddhā rūpān' eva abhibhavitabbāni tasmā tāni niyamato vattabbānī ti tatra pi
idha pi vuttāni. Ajjhattarūpasañūī arūpasañūī ti idam
pana satthu desanāvilāsamattam eva ayam tāva catusu
abhibhāyatanesu apubbapadavannanā. Suddhikanayapatipadādibhedo pan' ettha paṭhavīkasine vuttanayen' eva ekekasmim abhibhāyatane veditabbo.

Kevalam hi ettha ärammanacatukkam ärammanadukam hoti solasakkhatukam ca atthakkhatukam ca. Sesam tädisam eva.

Evam ettha ekekasmim abhibhāyatane eko suddhikanavako, cattāro paṭipadā navakā, dve ārammaṇā navakā. Ārammaṇapaṭipadāmissake aṭṭha navakā ti paṇṇarasa navakā ti catusu pi samasaṭṭhi navakā veditabbā.

Dhs. § 244. Mahävyutp. 71. ² Papañcasūdanī in Trenckner's transcript 77, 19.

419. Pañcamābhibhāyatanādisu nīlānī ti sabbasangāhikavasena vuttam. Nīlavannānī ti vannavasena.
Nīlaniddasanānī ti nidassanavasena. Apaññāyamānavivarāni asambhinnavannāni ekanīlān' eva hutvā
dissantī ti vuttam hoti. Nīlanibhāsānī ti. Etena tesam
suvisuddhatam dasseti. Suvisuddhavannavasena hi imāni
cattāri abhibhāyatanāni vuttāni.

420. Pītānī² ti ādisu pi. Iminā va nayena attho veditabbo. Nīlakasiņam uggaņhanto nīlasmiņ nimittam gaņhāti pupphasmiņ vā vatthasmiņ vā vaņņadhātuyā vā ti ādikam pan' ettha kasiņakaraņam ca parikammam ca appanāvidhānañ³ ca sabbam Visuddhimagge vitthārato vuttam eva.

Yathā ca pathavīkasine evam idha ekekasmim abhibhāyatane pañcavīsati navakā veditabbā ti.

Abhibhāyatanakathā niţţhitā.

421. Idāni yasmā idam rūpāvacarakusalam nāma na kevalam ārammaņasankhātānam āyatanānam abhibhavanato abhibhāyatanavasen' eva uppajjati atha kho vimokkhavasena pi uppajjati, tasmā tam pi nayam dassetum puna katame dhammā kusalā4 ti ādi araddham.

Kena pan' atthena vimokkho veditabbo ti? Adhiuccamnatthena. Ko ayam adhimuccanattho nāma? Paccanīkadhammehi suṭthu vimuccanattho ārammane ca abhirativasena suṭthu adhimuccanattho pitu anke vissaṭthangapaccangassa dārakassa sayanam viya aniggahītabhāvena nirāsankatāya ārammane pavattī ti vuttam hoti. Evamlakhanam hi vimokkhabhāvappattam rūpāvacarakusalam dassetum ayam nayo āraddho.

Tattha rūpī ti. Ajjhattam kesādisu uppāditam rūpajjhānam rūpam tad assa atthī ti rūpī. Ajjhattamhi nīlaparikammam karonto kese vā pitte vā akkhitārakāya vā karoti. Pītakaparikammam karonto mede vā chaviyā vā

Dhs. § 246. Papañcas. in Trenckner's transcript 77, 20.
 Mahāvyutp. l. l. ² Dhs. § 247. ³ appamāṇavidh^o T.
 4 Dhs. § 248. Mahāvyutp. 70. ⁵ Papañcasūdanī 77 p. 17.

akkhīnam pītakatthāne vā karoti. Lohitaparikammam karonto mamse vā lohite vā jivhāya vā hatthatalapādatalesu vā akkhīnam rattatthāne vā karoti. Odātaparikammam karonto atthimhi vā dante vā nakhe vā akkhīnam setakatthāne vā karoti. I

Evam parikammam katvā uppannajjhānasamangīnam sandhāy' etam vuttam: rūpāni passatī ti. Bahiddhā pi nīlakasiņādi-rūpāni jhānacakkhunā passati, iminā ajjhattabahiddhā-vatthukesu kasiņesu jhānapaṭilābho dassito.

Ajjhattam arūpasaññī ti ajjhattam na rūpasaññī. Attano kesādisu anuppāditarūpāvacarajjhāno ti attho. Iminā bahiddhā parikammam katvā bahiddhā va paṭiladdhajjhānatā dassitā.

422. Subhan² ti. Iminā suvisuddhesu nīlādisu vannakasinesu jhānāni dassitāni. Tattha kiñcā pi anto appanāya subhan ti ābhogo natthi. Yo pana suvisuddham subhakasinam ārammaṇam katvā viharati so yasmā subhan ti — pe — pathamam jhānam upasampajja viharati tathā dutiyādīni. Tasmā evam desanā katā.

Paţisambhidāmagge pana katham subhan t'eva adhimutto hoti vimokkho? Idha bhikkhu mettāsahagatena cetasā ekam disam — pe — viharati, 3 mettāya bhāvitattā sattā appaţikūlā honti, karuṇā-muditā-upekkhāsahagatena cetasā ekam disam — pe — viharati, upekkhāya bhāvitattā sattā appaţikūlā honti. Evam subhan t'eva adhimutto hotī ti vimokkho ti vuttam.

Idha pana upari .pāļiyam yeva brahmavihārānam āgatattā tam nayam paṭikkhipitvā sunīlaka-supītaka-sulohitaka-suodātaparisuddha-nīlakaparisuddha-pītakaparisuddha-lohitakaparisuddha-odātakavasena subhavimokkho anuññāto. Iti kasiņam ti vā abhibhāyatanam ti vā vimokkho ti vā rūpāvacarajjhānam eva.

Tam hi ārammaņassa sakalatthena kasiņam nāma ārammaņam abhibhavanatthena abhibhāyatanam nāma ārammaņe adhimuccanatthena paccanīkadhammehi vimuccanat-

¹ Papañcasūdanī 77 p. 18. ² Dhs. § 250. Mahā-vyutp. l. l. ³ Visuddhimagga p. 106, Majjhima I, 38.

thena vimokkho ti vuttam. Tattha kasinadesanā Abhidhammavasena, itarā pana Suttantadesanāvasena vuttan ti veditabbā. Ayam ettha apubbapadavannanā. Ekekasmim pana vimokkhe pathavīkasine viya pañcavīsati pañcavīsati katvā pañca sattati navakā veditabbā ti.

Vimokkhakathā niţţhitā.

423. Idāni mettādibrahmavihāravasena pavattamānam rūpāvacarakusalam dassetum puna katame dhammā kusalā ti ādi āraddham.

Tattha mettäsahagatam ti mettäsamannägatam. Parato karunäsahagatädisu pi es'eva nayo. Yena pan' esa vidhänena patipanno mettädisahagatäni jhänäni upasampajja viharati tam mettädinam bhävanävidhänam sabbam Visuddhimagge vitthäritam eva. Avasesäya päliyä attho pathavikasinavuttanayena veditabbo. Kevalam hi pathavikasine pañcavīsati navakä, idha purimäsu tīsu tikacatukkajjhänikavasena pañcavīsati sattakä.

Upekkhāya catutthajjhānavasena pañcavīsati ekakā karunāmuditāsu chandādīhi catūhi saddhim karunāmuditā ti ime ime i yevāpanakā labbhanti. Dukkhāpatipadādibhāvo c'ettha mettāya tāva vyāpādavikkhambhanavasena, karunāya vihesāvikkhambhanavasena, muditāya arativikkhambhanavasena, upekkhāya rāgapatighavikkhambhanavasena veditabbo.

Parittārammaņatā pana na bahusattārammaņavasena, appamāņārammaņatā bahusattārammaņavasena hotī ti ayam viseso. Sesam tādisam eva. Evam tāva pāļivasen' eva. Brahmuttamena kathite brahmavihāre ime iti viditvā bhiyyo etesu ayam pakiņņakakathā pi viññeyyā.

424. Etāsu hi mettā-karunā-muditā-upekkhāsu atthato tāva mejjatī i mettā. Siniyhatī ti attho. Mitte vā bhavā mittassa vā esā pavattatī ti pi mettā.

Paradukkhe sati sādhūnam hadayakampanam karotī ti karuņā. Kiņāti vā parassa dukkham himsati vināsetī ti

Dhs. § 251. Comp. Mahāvyutp. 82. Visuddhimagga l. l. imam G. 3 mijjatī M.

karunā. Kirīyati vā dukkhitesu, pharanavasena pasārīyatī ti karunā.

Modanti tāya tam samangino sayam vā modati modanamattam eva vā tan ti muditā.

Averā hontū ti ādi vyāpādappahānena majjhattabhāvūpagamanena ca upekkhatī ti upekkhā.

Lakkhanādito pan' ettha hitākārappavattilakhanā mettā hitūpasamhārarasā, āghātavinayapaccupaṭṭhānā, sattānam manāpabhāvadassanapadaṭṭhānā. Vyāpādupasamo etissā sampatti sinehasambhavo vipatti. Dukkhāpanayanākārappavattilakhanā karunā paradukhāsahanarasā, avihimsāpaccupaṭṭhānā, dukkhābhibhūtānam anāthabhāvadassanapadaṭṭhānā. Vihimsūpasamo tassā sampatti, sokasambhavo vipatti. Pamodalakhanā muditā anissāyanarasā, arativighātapaccupaṭṭhānā, sattānam sampattidassanapadaṭṭhānā. Arativūpasamo tassā sampatti, pahāsasambhavo vipatti.

Sattesu majjhattākārapavattilakkhanā upekkhā, sattesu sambhavadassanarasā patighānunayavūpasamapaccupatthānā. Kammassakā sattā te kammassa ruciyā sukhitā vā bhavissanti dukkhato vā muccissanti pattasampattito vā pana parihāyissantī ti evam pavattakammassakatā dassanapadatthānā. Patighānunayavūpasamo tassā sampatti, gehasitāya aññānupekkhāya sambhavo vipatti.

425. Catunnam pan' etesam brahmavihārānam vipassanāsukham eva bhavasampatti ca sādhāranam payojanam vyāpādādipaṭighāto.Āvenikam vyāpādapaṭighātappayojanam h'ettha mettāvihimsā, aratirāgapaṭighātappayojanā itarā. Vuttam pi c'etam: nissaranam h'etam āvuso vyāpādassa yad idam mettā cetovimutti, nissaranam h'etam āvuso vihesāya yad idam karunā cetovimutti, nissaranam h'etam āvuso aratiyā yad idam muditā cetovimutti, nissaranam h'etam āvuso rāgassa yad idam upekkhā cetovimuttī ti.

Ekamekassa c'ettha äsannadūravasena dve dve paccatthikā. Mettābrahmavihārassa hi samīpacāro viya purisassa sapatto guṇadassanasabhāgatāya rāgo āsannapaccatthiko, so lahum otāram labhati, tato suṭṭhu mettā rakkhitabbā, pabbatādigahaṇanissito viya purisassa sapatto sabhāgavisabhāgatāya vyāpādo dūrapaccatthiko. Tato nibbhayena mettäyitabbam. Mettäyissatī ti ca nāma kopañ ca karissatī ti aṭṭhānam etam. Karuṇābrahmavihārassa cakkhuviññeyyānam rūpānam iṭṭhānam kantānam manāpānam manoramānam lokāmisapaṭisamyuttānam appaṭilābham vā appaṭilābhato samanupassato pubbe vā paṭiladdhapubbam atītam niruddham viparinatam na samanussarato uppajjati domanassam. Yam evarūpam domanassam idam vuccati gehasitadomanassam ti ādinā nayena āgatam gehasitadomanassam vipattidassanam sabhāgatāya āsannapaccatthikam. Sabhāgavisabhāgatāya vihesā dūrapaccatthikā, tasmā tato nihbhayena karuṇāyitabbam. Karuṇam ca nāma karissati pāṇiādīhi ca vihesešsatī ti aṭṭhānam etam.

Muditābrahmavihārassa cakkhuviñneyyānam rūpānam itthānam kantānam manāpānam manoramānam lokāmisapatisamyuttānam patilābham vā patilābhato samanupassato pubbe vā patiladdhapubbam atītam niruddham viparinatam na samanussarato uppajjati somanassam. Yam evarūpam somanassam idam vuccati gehasitasomanassan ti ādinā nayena āgatam. Gehasitasomanassam sampattidassanasabhāgatāya āsannapaccatthikam. Sabhāgavisabhāgatāya arati dūrapaccatthikā, tasmā tato nibbhayena muditā bhāvetabbā. Mudito va nāma bhavissati paccantasenāsanesu vā ukkanthissatī ti atthānam etam.

426. Upekkhābrahmavihārassa pana cakkhunā rūpam disvā uppajjati uppekkhābālassa mūļhassa puthujjanassa anodhijinassa avipākajinassa anādīnavadassāvino assutavato puthujjanassa. Yā evarūpā upekkhā² rūpam sā nātivattati, tasmā sā upekkhā gehasitā ti vuccatī ti. Ādinā nayenāgatā gehasitā aññānupekkhā dosaguņānam avicāraņavasena sabhāgattā āsannapaccatthikā sabhāgavisabhāgatāya rāgapatighā dūrappaccatthikā. Tasmā tato nibbhayena upekkhitabbam. Upekkhissati ca nāma rajjissati ca paṭihaññissati cā ti aṭṭhānam etam.

Sabbesam pi ca etesam kattukāmatā chando-ādi-nivaraņādi-vikkhambhanā majjham. Appahīnapariyosānam

Milindapañha p. 45. ² Yathā evarūpam upekkhārūpam sātā G.

paññattidhammavasena eko vā satto aneke vā sattā ārammanam upacāre vā appanāya vā pattāya ārammanavaddhanam tatthāyam vaddhanakkamo.

Yathā hi kusalo kassako kasitabbaţţhānam paricchinditvā kasati evam pathamam ev'ekam āvāsam paricchinditvā tatha sattesu imasmim āvāse sattā averā hontū ti ādinā nayena mettā bhāvetabbā. Tatha cittam mudum kammaniyam katvā dve āvāsā paricchinditabbā.

427. Tato anukkamena tayo cattāro paņca cha satta attha nava dasa ekāracchā upaḍḍhagāmo gāmo janapado rajjam ekā disā ti evam yāva ekam cakkavāļam vā tato vā pana bhiyyo tattha tattha sattesu mettā bhāvetabbā tathā karunādayo ti ayam ettha ārammaṇavaḍḍhanakkamo.

Yathā pana kasinānam nissando āruppasamādhi āruppasamādhinissando nevasaññānāsaññāyatanam vipassanānissando phalasamāpatti samathavipassanānissando nirodhasamāpatti eva purimabrahmavihārattāya nissando ettha upekkhābrahmavihāro.

Yathā hi thambhe anussāpetvā tulāsanghāṭam anāropetvā na sakkā ākāse kūṭagopānasiyo thapetum evam purimesu tatiyajjhānam vinā na sakkā catuttham bhāvetum.

Kasiņesu pana uppannatatiyajjhānassa p'esā n'uppajjati visabhāgārammaṇattā ti ettha siyā.

428. Kasmā pan' etā mettākaruņāmuditāupekkhā brahmavihārā ti vuccanti? Kasmā catasso ca ko ca etāsam kamo Vibhange ca kasmā appamaññā ti vuttā ti vuccate?

Setthatthena tāva niddosabhāvena c'ettha brahmavihāratā veditabbā. Sattesu sammāpatipattibhāvena hi setthā ete vihārā. Yathā ca brahmāno niddosacittā viharanti evam etehi sampayuttā yogino brahmasamā va hutvā viharantī ti setthatthena niddosabhāvena ca brahmavihārā ti vuccanti.

'Kasmā catasso ti' ādi pañhassa pana idam vissajjanam. Visuddhimaggādivasā catasso, hitādi-ākāravasā panāyam kamo, pavattanti ca appamāņe tā gocare yena tad appamaññā.

Etāsu hi yasmā mettāvyāpādabahulassa karuņāvihesābahulassa muditā-aratibahulassa upekkhārāgabahulassa Visuddhimaggo. Yasmā ca hitūpasamhara-ahitāpanayana-

sampattimodana-anābhogavasena catubbidho yeva sattesu manasikāro yasmā ca yathā mātā daharagilānayobbanappattasakiccappasutesu catūsu puttesu daharassa abhivuddhikāmā hoti, gilānassa gelaññāpanayanakāmā, yobbanappattassa yobbanasampattiyā ciraṭṭhitikāmā, sakiccapasutassa kismimci pi pariyāye avyāvaṭā hoti tathā appamaññā vihārikenā pi sabbasattesu mettādivasena bhavitabbam tasmā ito Visuddhimaggādivasā catasso va appamaññā.

429. Yasmā pana catasso p'etā bhāvetukāmena paṭhamaṃ hitākārappavattivasena sattesu paṭipajjitabbaṃ hitākārappavattilakkhaṇā ca mettā tato evam patthitahitānaṃ sattānaṃ dukkhābhibhavaṃ disvā vā sutvā vā sambhāvetvā dukkhāpanayanākārappavattivasena dukkhāpanayanakārappavattilakkhaṇā ca karuṇā. Ath'evam patthitahitānam patthitadukkhāpagamānam pan'esaṃ sampattim disvā sampattimodanavasena pamodanalakkhaṇā ca muditā. Tato param pana kātabbābhāvato ajjhūpekkhākatasankhātena majjhattākārena paṭipajjitabbaṃ majjhattākārapavattilakkhaṇā ca upekkhā. Tasmā ito hitādi-ākāravasā panāyam paṭhamam mettā vuttā. Atha karuṇā muditā upekkhā ti ayaṃ kamo veditabbo.

Yasmā pana sabbā p'etā appamāne gocare pavattanti tasmā appamañña ti vuccanti. Appamānā hi sattā etāsam gocarabhūtā ekasattassā pi ca ettake padese mettādayo bhāvetabbā ti. Evam pamānam agahetvā sakalapharanavasena eva pavattā ti tena vuttam.

Visuddhimaggādivasā catasso, hitādiākāravasā panāyam kamo, pavattanti ca appamāņe tā gocare yena tad appamaññā ti.

Evam appamāṇagocaratāya ettha lakkhaṇāsu cāpi etāsu purimā tisso tikacatukkajjhānikā va honti. Kasmā? Somanassāvippayogato. Kasmā panāyam somanassena avippayogo ti? Domanassasamuṭṭhitānam vyāpādādīnam nissaraṇatā pacchimā pana avasesekajjhānikā va. Kasmā? Upekkhāmettāsampayogato. Na hi sattesu majjhattākā-

¹ Hardy, Eastern Monachism 249.

rappavattā brahmavihārupekkhā upekkhāvedanam vinā vattatī ti.

Brahmavihārakathā niţţhitā.

430. Idāni rāgacaritasattānam ekantam hitam nānārammaņesu ekekajjhānavasena pavattamānam rūpāvacarakusalam dassetum puna katame dhamma kusalā ti ādi āraddham.

Tattha uddhumātakasaññāsahagatan ti ādisu bhastā viya vāyunā uddham jīvitapaviyādānā yathānukkamam samuggatena sunabhāvena uddhumātattā uddhumātam. Uddhumātam eva uddhumātakam paṭikkūlattā vā kucchitam uddhumātam ti uddhumātakam. Tathārūpassa chavasarīrass' etam adhivacanam.

Vinīlam² vuccati viparibhinnavaṇṇam. Vinīlam eva vinīlakam paṭikkūlattā vā kucchitam vinīlam ti vinīlakam. Mamsussadaṭṭhānesu rattavaṇṇassa, pubbasannicayaṭṭhānesu setavaṇṇassa, yebhuyyena nīlavaṇṇassa nīlaṭṭhāne nīlasāṭakapārutass' eva chavasarīrass' etam adhivacanam.

Paribhinnaţţhānesu vissandamānam pubbam vipubbam. Vipubbam eva vipubbakam paţikkülattā vā kucchitam vipubban ti vipubbakam. Chavasarīrass' etam adhivacanam.

Vicchiddam vuccati dvidhā chindanena apavāritam. Vicchiddam eva vicchiddakam paţikkūlattā vā kucchitam vicchiddan ti vicchiddakam. Vemajjhe chinnassa chavasarīrass' etam adhivacanam.

Ito etto ca vividhākārena sonasigālādīhi khāyitam vikkhāyitam. Vikkhāyitam eva vikkhāyitakam patikkūlattā vā kucchitam vikkhāyitam ti vikkhāyitakam. Tathārūpassa chayasarīrass' etam adhiyacanam.

Vividhā khittam vikkhittam. Vikkhittam eva vikkhittakam patikkūlattā vā kucchitam. Vikkhittan ti vikkhittakam añnena hattham annena pādam annena sīsan ti evam tato tato khittassa chavasarīrassa adhivacanam.

Hatam ca purimanayen' eva vikkhittakam cā ti hatavikkhittakam. Kākapadākārena angapaccangesu satthena

Dhs. § 263. 2 Dhs. § 264.

hanitvā vuttanayena vikkhittakassa chavasarīrassa etam adhivacanam.

Lohitam kirati vikkhipati ito c'ito ca paggharatī ti lohitakam. Paggharitalohitamakkhitassa chavasarīrass' etam adhivacanam.

Puļavā vuccanti kimayo. Puļave kiratī ti puļavakam. Kimiparipuņņassa chavasarīrass' etam adhivacanam.

Atthi yeva atthikam patikkulattā vā kucchitam. Atthī ti atthikam atthikasankhalikāya pi ekatthikassa pi etam adhivacanam.

Imāni ca pana uddhumātakādīni nissāya uppannanimittānam pi nimittesu patiladdhajjhānānam pi etān' eva nāmāni. Tattha uddhumātakanimitte appanāvasena uppannā saññā uddhumātakasaññā. Tāya uddhumātakasaññāya sampayogatthena sahagatam uddhumātakasaññāsahagatam. Vinīlakasaññāsahagatādisu pi es' eva nayo.

Yam pan' ettha bhāvanāvidhānam vattabbam bhaveyya tam sabbūkārena Visuddhimagge vuttam eva. Avasesā pālivannanā heṭṭhā vuttanayen' eva veditabbā. Kevalam hi idha catutthajjhānavasena upekkhābrahmavihāre viya paṭhamajjhānavasena ekekasmim paūcavīsati ekakā honti asubhārammanassa ca avaḍḍhaniyyattā paritte uddhumātakaṭṭhāne uppannanimittārammanam parittārammanam, mahante appamānārammanam veditabbam. Sesesu pi es'eva nayo.

Iti asubhāni subhaguņo dasasatalocanena thutakitti yāni avoca dasabalo ekekajjhānahetūni.

431. Evam pāļinayen 'eva tāva sabbāni tāni jānitvā tesveva ayam bhiyyo pakinnakakathā pi viūñeyyā. Etesu hi yattha katthaci adhigatajjhāno suvikkhambhitarāgattā vītarāgo viya nilloluppacāro hoti evam sante pi yvāyam asubhappabhedo vutto so sarīrasabhāvappattivasena ca rāgacaritabhedavasena cā ti veditabbo.

Chavasarīram hi patikkūlabhāvam āpajjamānam uddhumātakasabhāvappattam vā siyā vinīlakādīnam vā aññatarasabhāvappattam iti yādisam yādisam sakkā hoti laddhum

[.] Visuddh. p. 98.

tādise tādise uddhumātakapatikkūlam vinīlakapatikkūlan ti evam nimittam gaņhitabbam evā ti sarīrasabhāvappattivasena dasadhā asubhappabhedo vutto ti veditabbo.

432. Visesato c'ettha uddhumātakam sarīrasanthānavipattippakāsanato sarīrasanthānarāgino sappāyam.

Vinīlakam chavirāgavipattippakāsanato: sarīravanņa-

rāgino 2 sappāyam.

Vipubbakam käyavannapatibaddhassa duggandhabhävassa pakäsanato mälägandhädivasena samutthäpitasarīragandharāgino sappāyam.

Vicchiddakam antosusirabhāvappakāsanato sarīre

ghanabhāvarāgino sappāyam.

Vikkhāyitakam mamsūpacayasampattivināsappakāsanato thanādīsu sarīrappadesesu mamsūpacayarāgino sappāyam.

Vikkhittakam angapaccanganam vikkhepappakasanato angapaccangalijaragino sappayam.

Hatavikkhittakam sarīrasanghātabhedavikārappakāsanato sarīrasanghātasampattirāgino sappāyam.

Lohitakam lohitamakkhitapatikkülabhävappakäsanato alamkärajanitasobhärägino sappäyam.

Puļavakam kāyassa anekakimikulasādhāraņabhāvappakāsanato kāye mamattarāgino sappāyam.

Atthikam sarīratthīnam patikkūlabhāvappakāsanato dantasampattirāgino sappāyan ti.

Evam rāgacaritavasenā pi dasadhā asubhappabhedo vutto ti veditabbo.

433. Yasmā pana dasavidhe pi etasmim asubhe seyyathā pi nāma aparisanthitajalāya sīghasotāya nadiyā arittabalen 'eva nāvā titthati, vinā arittena na sakkā thapetum evam evam dubbalattā ārammanassa vitakkabalen 'eva cittam ekaggam hutvā titthati, vinā vitakkena na sakkā thapetum tasmā pathamajjhānam ev 'ettha hoti na dutiyādīni. Patikkūle pi c'etasmim ārammane 'addhā imāya patipadāya jarāmaranamhā patimuccissāmī ti' evam ānisamsadassāvitāya ceva nīvaranasantāpappahānena ca pīti-

chavivannavipphatto M. ² chavivannarāgino M.

somanassam uppajjati. 'Bahum däni vetanam labhissämī ti' änisamsadassävino pupphachaddakassa gütharäsimhi viya upasantavyādhidukkhassa rogino vamanavirecanappavattiyam viya ca dasavidham pi c'etam asubham lakkhanato ekam eva hoti. Dasavidhassä pi etassa asuciduggandhajegucchapatikkūlabhāvo eva lakkhanam. Tad ev 'etam iminā lakkhanena na kevalam. Matasarīre yeva dantaṭṭhikadassāvino pana Cetiyapabbatavāsi-Mahā-Tissattherassa viya hatthikkhandhagatam rājānam ullokentassa Samgharakkhitattherupaṭṭhākasāmanerassa viya ca jīvamānakasarīre pi upaṭṭhāti. Yath' eva hi matasarīram evam jīvamānakam pi asubham eva. Asubhalakhanam pan'ettha āgantukena alamkārena paṭicchannattā na paññāyatī ti.

Asubhakathā niţţhitā.

434. Kim pana pathavīkasinam ādim katvā atthikasannāpariyosānā c'esā rūpāvacarappanā udāhu annā pi
atthī ti? Atthi. Ānāpānajjhānam hi kāyagatā sati bhāvanā ca idha na kathitā. Kincā pi na kathitā? Vāyokasine pana gahite ānāpānajjhānam gahitam eva vannakasinesu ca gahitesu kesādīsu catukkapancakajjhānavasena
uppannā kāyagatā sati dasasu asubhesu gahitesu dvattimsākāre patikkūlamanasikārajjhānavasena c'eva navasīvathikāvannajjhānavasena ca pavattā kāyagatā sati gahitā vā ti
sabbā pi rūpāvacarappanā idha kathitā hotī ti.

Rūpāvacarakusalakathā niţţhitā.

435. Idāni arūpāvacarakusalam dassetum puna katame dhammā kusalā ti ādi āraddham. Tattha arūpūpapattiyā ti arūpabhāvo ti arūpo. Arūpe upapatti arūpūpapatti, tassā arūpūpapattiyā maggam bhāvetī ti upāyam hetum kāraņam uppādeti vaddheti. Sabbaso ti sabbākārena sabbāsam vā anavasesānan ti attho.

436. Rūpas aññānan2 ti saññasīsena vuttarūpāvaca-

Dhs. § 265 ff.
 Visuddhimagga J. P. T. S. 1891—3
 p. 106, Grimblot Sept Suttas Pālis p. 262. Mahāvyutpatti
 60. Mahāparinibbānasutta III, 33.

rajjhānāmam eva tadārammaņānañ ca. Rūpāvacarajjhānam pi hi rūpan ti vuccati. Rūpī rūpāni passatī ti ādīsu, tassa ārammaņam pi bahiddhā rūpāni passati suvaņņadubbaņņānī ti ādīsu, tasmā idha rūpe saññā rūpasaññā ti evam saññāsīsena rūpāvacarajjhānass 'etam adhivacanam. Rūpam saññā assā ti rūpasaññam, rūpam assa nāman ti vuttam hoti. Evam pathavīkasinādibhedassa tadā ārammaņass' etam adhivacanan ti veditabbam.

437. Samatikkamā ti virāgā nirodhā ca kim vuttam hoti? Etāsam kusalavipākakiriyāvasena pañcadasannam jhānasankhātānam rūpasaññānam etesañ ca paṭhavīkasinādivasena aṭṭhannam ārammaṇasankhātānam rūpasaññānam sabbākārena anavasesānam vā virāgā ca nirodhā ca. Virāgahetum eva nirodhahetuñ ca ākāsānañcāyatanam upasampajja viharati. Na hi sakkā sabbaso anatikkantarūpasaññena etam upasampajja viharitun ti.

Tattha yasmā ārammaņe avirattassa saññāsamatikkamo na hoti samatikkantāsu ca saññāsu ārammaņasamatikkantam eva hoti tasmā ārammaņasamatikkamam avatvā katamā rūpasaññā? Rūpāvacarasamāpattim samāpannassa vā upapannassa vā diṭṭhadhammasukhavihārissa vā saññā sañjānanā sañjānitattam imā vuccanti rūpasaññāyo. Imā rūpasaññāyo atikkanto hoti vītikkanto samatikkanto, tena vuccati sabbaso rūpasaññānam samatikkamā ti. Evam Vibhange saññānam yeva samatikkamo vutto. Yasmā pana ārammaṇasamatikkamena vattabbā etā samāpattiyo na ekasmim yeva ārammaņe paṭhamajjhānādīni viya tasmā ayam ārammaṇasamatikkamavasenā pi atthavaṇṇanā katā ti veditabbā.

438. Patighasaññānam atthangamā ti. Cakkhādīnam vatthūnam rūpādīnam ārammaņānañ ca paṭighā tena samuppannā saññā paṭighasaññā. Rūpasaññādīnam etam adhivacanam. Yathāha tattha 'katamā paṭighasañña?' 'Rūpasaññā saddasaññā gandhasaññā rasasañña phoṭṭhabbasaññā imā vuccanti paṭighasaññāyo ti.' Tāsam kusalavipākānam pañcannam akusalavipākānam pañcannam ti

Yisuddhimagga in J. P. T. S. 1891—93. p. 106.

sabbaso dasannam pi patighasaññānam atthangamā pahānā asamuppādā appavattim katvā ti vuttam hoti. Kāmañ c'etā pathamajjhānādīni samāpannassā pi na santi, na hi tasmim samaye pañcadvāravasena cittam pavattati. Evam sante pi aññattha pahīnānam sukhadukkhānam catutthajjhāne viya sakkāyadiṭthādīnam tatiyamagge viya ca imasmim jhāne ussāhajananattham imassa jhānassa pasaṃsāvasena etāsam ettha vacanam veditabbam. Athavā kiñcā pi tā rūpāvacaram samāpannassa na santi atha kho na pahīnattā na santi. Na hi rūpavirāgāya rūpāvacarabhāvanā saṃvattati, rūpāyattā va etāsam pavatti. Ayam pana bhāvanā rūpavirāgāya saṃvattati tasmā tā ettha pahīnā ti vattum vaṭṭati. Na kevalañ ca vattum ekaṃsen 'eva evaṃ dhāretum pi vaṭṭati. Tāsam hi ito pubbe appahīnattā yeva paṭhamajjhānam saṃāpannassa saddo kaṇṭako ti vutto Bhagavatā.

Idha ca pahīnattā yeva arūpasamāpattīnam ānaūjatā santavimokkhatā ca vuttā.

- Āļāro ca Kāļāmo āruppam samāpanno pañcamattāni sakaṭasatāni nissāya nissāya atikkamantāni neva addasa na pana saddam assosī ti.

439. Nānattasaññānam amanasikārā ti nānatte vā gocare pavattānam saññānam nānattānam vā saññānam yasmā li etā tattha katamā nānattasaññā? Asamāpannassa manodhātusamangissa vā manoviññānadhātusamangissa vā saññā sañjānanā sañjānitattam imā vuccanti nānattasaññāyo ti. Evam Vibhange vibhajitvā vuttā idha adhippetā. Asamāpannassa manodhātumanoviñiānadhātusangahītā saññā rūpasaddādibhedanānatte nānāsabhāvagocare pavattanti. Yasmā c'etā attha kāmāvacarakusalasaññā dvādasa akusalasaññā ekādasa kāmāvacarakusalavipākasaññā dve akusalavipākasaññā ekādasa kāmāvacarakiriyāsaññā ti evam cattālīsam pi saññānānattanānāsabhāvā aññamaññam asadisā tasmā nānattasaññā ti vuttā. Tāsam sabbaso nānattasaññānam amanasikārā anāvajjanā asamannāhārā apaccavekkhanā.

Yasmā tā nāvajjati na manasikaroti na paccavekkhati

¹ nayanti T. ² rūpāyatanā T. ³ sadisā M.

tasmā ti vuttam hoti. Yasmā c'ettha purimā rūpasaññā patighasaññā ca iminā jhānena nibbatte bhave pi na vijjanti pag eva tasmim bhave imam jhānam upasampajja viharaṇakāle tasmā tāsam samatikkamā atthaṅgamā ti dvedhā pi abhāvo yeva vutto. Nānattasaññāsu pana yasmā atthakāmāvacarakusalasaññā navakiriyasaññā dasākusalasaññā ti imā sattavīsati saññā iminā jhānena nibbatte bhave vijjanti tasmā tāsam amanasikārā ti vuttan ti veditabbam. Atrā pi hi imam jhānam upasampajja viharanto tāsam amanasikārā yeva upasampajja viharati tā pana manasikaronto asamāpanno hotī ti.

Sankhepato c'ettha rūpasaññānam samatikkamā ti iminā sabbarūpāvacaradhammānam pahānam vuttam, patighasaññānam atthaṅgamā nānattasaññānam amanasikārā ti iminā sabbesam kāmāvacaracittacetasikānam ca pahānā amanasikāro ti ca vutto ti veditabbo.

440. Iti Bhagavā pannarasannam rūpasaññānam samatikkamena dasannam patighasaññānam atthangamena catucattālīsāva nānattasaññānam amanasikārenā ti tīhi padehi ākāsānancāyatanasamāpattiyā vannam kathesi. Kim kāranā ti ce? Sotunam ussahajananattham c'eva palobhanattham ca. Sace hi keci apanditā vadeyyum: satthā 'ākāsānañcāvatanasamāpattim nibbattethā ti' vadeti. Ko nu kho etāya nibbattitāya attho ko ānisamso ti? Te evam vattum mā labhantū ti imehi ākārehi samāpattiyā vannam kathesi. Tam hi tesam sutvā evam bhavissati, evam santā kira ayam samāpatti evam paņītā, nibbattessāmi nan ti. Ath' assā nibbattanatthäya ussäham karissanti palobhanatthañ că pi tesam etissā vannam kathesi visakantakavānijo viya. Visakantakavānijo nāma gulavānijo vuccati. So kira gulaphānitakhandasakkarādīni sakatenādāya paccantagāmam gantvā 'visakantakam ganhatha, visakantakam ganhatha' ti ugghosesi. Tam sutvā gāmikā 'visam nāma kakkhaļam, yo tam khādati so marati, kantako pi vijjhitvā māreti ubho p'ete kakkhalā, ko ettha ānisamso ti' gehadvārāni thakesum, dārake ca palāpesum. Tam disvā vānijo 'avohārakusalā 2

¹ palobhanamattañ ca T. ² vohārak° M.

ime gāmikā, handa ne upāyena ganhāpemī' ti 'atimadhuram ganhatha, atisadhum ganhatha, gulam phanitam sakkaram samaggham labbhati, kūtamāsakakūtakahāpanādīhi pi labbhatī ti' ugghosesi. Tam sutvā gāmikā hatthapahatthā niggantvā bahum pi mūlam datvā gaņhimsu. Tattha vānijassa 'visakantakam ganhathā ti' ugghosanam viya Bhagavato 'ākāsānañcāyatanasamāpattim nibbattethā ti' vacanam. 'Ubho p'ete kakkhalā, ko ettha ānisamso ti' gāmikānam cintanam viva Bhagavā 'ākāsānañcāyatanam nibbattethā ti' āha. 'Ko nu kho ettha ānisamso nā'ssa gunam jānāmī ti' sotūnam cintanam. Ath' assa vānijassa 'atimadhuram ganhathā ti' ādi vacanam viya Bhagavato rūpassaññāsamatikkamanādikam ānisamsappakāsanam. Idam hi sutvā te bahum pi mūlam datvā gāmikā viya guļam iminā ānisamsena palobhitacittā mahantam pi ussāham katvā imam samāpattim nibbattessantī ti ussāhajananattham palobhanatthañ ca kathesi.

441. Ākāsānancāyatanasannāsahagatan ti. Ettha nā 'ssa anto ti anantam. Ākāsam anantam ākāsānantam. Äkāsānantam eva ākāsānañcatam ākāsānañ ca adhitthānatthena āyatanam assa sampayuttadhammassa jhānassa devānam devāyatanam ivā ti ākāsānañcāyatanam. nugghātimākāsass' etam adhivacanam. Tasmim ākāsānañcāvatane appanāppattāva saññāva sahagatam ākāsānañcāvatanasaññāsahagatam. Yathā pana añnattha ananto ākāso ti vuttam evam idha anantan ti vā parittan ti na gahitam. Kasmā? Anante gahite parittam na gayhati, paritte gahite anantam na gayhati. Evam sante arammanacatukkam na pūreti, desanā solasakkhattukā na hoti Sammāsambuddhassa ca imasmim thāne desanam solasakkhattukam kātum ajjhāsayo. Tasmā anantan ti vā parittan ti vā avatvā ākāsānañcāyatanasaññāsahagatan ti āha. Evam hi sati ubhayam pi gahitam eva hoti, ārammanacatukkam püreti, desanā solasakkhattukā sampajjati. Avaseso pāliattho hettha vuttanayen' eva veditabbo.

442. Rūpāvacaracatutthajjhānanikanti pariyādānadukkha-

z cittanā G.

tāya c'etthā pi dukkhā paṭipadā pariyādiṇṇanikantikassa appanā parivāsadandhatāya dandhābhiññā hoti vipariyāyena sukhā paṭipadā ca khippābhiññā ca veditabbā. Parittakasiṇugghāṭimākāse pana pavattajjhānam parittārammaṇam, vipulakasiṇugghāṭimākāse pavattam appamāṇārammaṇan ti veditabbam. Upekkhābrahmavihāre viya ca idhā pi catutthajjhānavasena pañcavīsati catukkā honti yathā c'ettha evam ito paresu pi. Visesamattam eva pan' etesu vaṇṇayissāma.

443. Ākāsānancāyatanam samatikkamā ti. Ettha tāva pubbe vuttanayen 'eva ākāsānancam āyatanam assa adhiṭṭhānaṭṭhenā ti jhānam pi ākāsānancāyatanam. Vuttanayen 'eva ārammaṇam pi. Evam etam jhānan ca ārammaṇan cā ti ubhayam pi appavattikaraṇena ca amanasikaraṇena ca samatikkamitvā va yasmā idam vinnānancāyatanam upasampajja vihātabbam tasmā ubhayam p' etam ekajjham katvā ākāsanancāyatanam samatikkammā ti idam vuttan ti veditabbam.

Viññāṇañcāyatanasaññāsahagatan ti ettha pana anantan ti. Manasikātabbavasena nā 'ssa anto ti anantam. Anantam eva ānañcam, viññāṇam ānañcam viññāṇānañcan ti avatvā viññāṇañcan ti vuttam. Ayam h'ettha rūļhisaddo. Tad eva viññāṇañcam adhiṭṭhānaṭṭhena imissā saññāya āyatanan ti viññāṇañcāyatanam. Tasmim viññāṇañcāyatane pavattāya saññāya sahagatan ti viññāṇañcāyatanasaññāsahagatam. Ākāse pavattaviñnāṇam ārammaṇassa jhānass 'etam adhivacanam. Idha ākāsānañcāyatanasamāpattiyā nikanti pariyādānadukkhatāya dukkhā paṭipadā pariyādiṇṇanikantikassa appanā parivāsadandhatāya dandhābhiññā, vipariyāyena sukhā paṭipadā khippābhiñnā ca. Parittakasiṇugghāṭimākāsārammaṇam samāpattim ārabbha pavattiyā parittārammaṇatā vipariyāyena appamāṇārāmmaṇatā veditabbā.

Sesam purimasadisam eva.

444. Viññāṇañcāyatanam samatikkamā ti.² Etthā pi pubbe vuttanayen' eva viññāṇañcāyatanam assa adhitthānaṭṭhenā ti jhānam pi viññāṇañcāyatanam. Vuttanayen' eva ca ārammaṇam pi. Evam etam jhānañ ca ārammaṇañ

^z Dhs. § 266. ² Dhs. § 267.

cā ti ubhayam appavattikaraņena ca amanasikaraņena ca samatikkamitvā va yasmā idam ākiñcaññāyatanam upasampajja vihātabbam tasmā ubhayam p'etam ekajjham katvā viññānañcāyatanam samatikkamā ti idam vuttan ti veditabbam.

Ākiñcaññāyatanasaññāsahagatan ti. Ettha pana nā'ssa kiñcanan ti akiñcanam. Antamaso bhangamattam pi assa avasittham natthī ti vuttam hoti. Akiñcanassa bhāvo ākiñcaññam. Ākāsānañcāyatanaviññānāpagamass' etam adhivacanam.

Tam ākiñcaññam adhitṭhānaṭṭhena imissā saññāya āyatanan ti ākiñcaññāyatanam. Tasmim ākiñcaññāyatana pavattāya saññāya sahagatan ti ākiñcaññāyatanasaññāsahagatam. Ākāse pavattitaviññāṇāpagamārammaṇassa jhānass' etam adhivacanam.

Idha viññāṇañcāyatanasamāpattiyā nikanti pariyādānadukhatāya dukhā paṭipadā pariyādiṇṇanikantikassa appanā parivāsadandhatāya dandhābhiññā, vipariyāyena sukhā paṭipadā khippābhiññā ca hoti. Parittakasiṇugghāṭimākāse pavattitaviññāṇāpagamārammaṇatāya parittārammaṇatā, vipāriyāyena appamāṇārammaṇatā veditabbā. Sesam purimasadisam eva.

445. Ākincannāyatanam samatikkamā ti. Etthā pi pubbe vuttanayen 'eva ākincannām āyatanam assa adhitthānatthenā ti jhānam pi ākincannāyatanam. Vuttanayen' eva ārammanam pi. Evam etam jhānan ca ārammanam cā ti ubhayam appavattikaranena ca amanasikaranena ca samatikkamitvā va yasmā idam neva sannānāsannāyatanam upasampajja vihātabbam tasmā ubhayam p'etam ekajjham katvā ākincannāyatanam samatikkamā ti idam vuttan ti vedītabbam.

Nevasaññānāsaññāyatanasaññāsahagatan ti. Ettha pana yāya saññāya sabhāvato tam neva saññānāsaññāyatanam ti vuccati. Yathā patipannassa sā saññā hoti tan tāva dassetum Vibhange neva saññīnāsaññī ti uddharitvā tañ c'eva ākiñcaññāyatanam santato manasi-

karoti sankhārāvasesasamāpattim bhāveti. Tena vuccati neva saññī nāsaññī ti vuttam. Tattha santato manasikarotī ti santā vatāyam samāpatti. Yatra hi nāma natthi bhāvam pi ārammanam katvā thassatī ti evam santārammanatāva na santā ti manasikaroti. Santato ce manasikaroti katham samatikkamo hotī ti? Anāpajjitukāmatāya so kincā pi tam santato manasikaroti atha khvässa aham etam apajjissami adhitthahissāmi vutthahissāmi paccavekkhissāmī ti esa ābhogo samannāhāro manasikāro na hoti. Kasmā? Ākiñcaññāyatanato nevasaññānāsaññāyatanassa santatarapanītataratāya. Yathā hi rājā mahaccarājānubhāvena hatthikkhandhagato nagaravīthiyam vicaranto dantakārādayo sippike ekam vattham dalham nivāsetvā ekena sīsam vethetvā dantacunnādīhi samokinnagatte anekāni dantavikati-ādīni karonte disvā 'aho vata re chekā ācariyā īdisāni pi nāma sippāni karissantī ti' evam tesam chekatāya tussati na c'assa evam hoti 'aho vatāham rajjam pahāya evarūpo sippiko bhaveyyan ti.' 'Tam kissa hetu? Rajjasiriyā mahānisamsatāya. So sippike samatikkamitvā va gacchati evam eva sa kiñcā pi tam samāpattim santato manasikaroti. Atha khvāssa 'aham etam samāpattim āpajjissāmi adhitthahissāmi vutthahissāmi paccavekkhissāmī ti' neva esa ābhogo samannāhāro manasikāro hoti. So tam santato manasikaronto pubbe vuttanayen' eva tam paramasukhumam appanāpattam saññam pāpuņāti yāya neva sāññī nāsaññī nāma hoti. Sankhārāvasesasamāpattim bhāvetī ti vuccati. Sankhārāvasesasamāpattin ti accantasukhumabhāvappattasankhārānam catutthāruppasamāpattim.

446. Idāni yan tam evam adhigatāya saññāya vasena nevasaññānāsaññāyatanan ti vuccati tam atthato dassetum nevasaññānāsaññāyatanan ti. Nevasaññānāsaññāyatanam samāpannassa vā upapannassa vā ditṭhadhammasukhavihārissa vā cittacetasikā dhammā ti vuttam. Tesu idha samāpannassa cittacetasikā dhammā adhippetā. Vacanattho pan' ettha oļārikāya saññāya abhāvato sukhumāya ca bhāvato nev' assa sampayuttadhammassa jhānassa saññā nāsaññā ti nevasaññānāsaññā. Nevasaññānāsaññañ ca tam manāyatanadhammāyatanapariyāpannattā āyatanañ

cā ti nevasaññānāsaññāyatanam. Atha vā yāyam ettha saññā sā paṭusaññākiccam kātum asamatthatāya nevasaññānāsaññānāsaññānāsaññā. Nevasaññānāsaññā ca sā sesadhammānam adhitṭhānaṭṭhen'āyatanañ cā ti nevasaññānāsaññāyatanam. Na kevalañ c'ettha saññā va edisī. Atha kho vedanā pi neva vedanā nāvedanā, cittam pi neva cittam nācittam, phasso pi neva phasso nāphasso ti esa nayo. Sesasampayuttadhammesu saññāsīsena pan'āyam desanā katā ti veditabbā.

447. Pattamakkhanatelappabhutibhi ca upamāhi esa attho vibhavetabbo. Samanero kira telena pattam makkhetvā thapesi. Tam yāgupānakāle thero 'pattam āharā ti' āha. So 'patte telam atthi bhante ti' āha. Tato 'āhara sāmanera telanālim pūressāmā ti' vutte 'natthi bliante telan ti' āha. Tattha yathā anto vuttattā yāguyā saddhim akappiyatthena telam atthī ti hoti nālipūranādīnam vasena natthī ti hoti evam sā pi saññā paţusaññā kiccam kātum nevasaññāsankhārāvasesasukhumabhāvena asamatthatāya vijjamānattā nāsaññā hoti. Kim pan'ettha saññākiccan ti? Ārammaņasanjānanam c'eva vipassanāya ca visesabhāvam upagantvā nibbidājananam. Dahanakiccam iva hi sukhodake tejodhātusañjānanakiccam c'esā patukātum na sakkoti. Sesasamāpattisu saññā viya vipassanāya visayabhāvam upagantvā nibbidājananam pi kātum na sakkoti. Aññesu hi khandhesu akatābhiniveso bhikkhu nevasaññānāsaññāyatanakkhandhe sammasitvā nibbidam pattum samattho nāma natthi. Api ca āyasmā Sāriputto pakativipassako pana mahāpañño Sāriputtasadiso va sakkuneyya so pi. Evam kira me dhammā ahutvā sambhonti, hutvā patisamentī ti evam kalāpasammasanavasen' eva no anupadadhammavipassanāvasena evam sukhumattagatā esā samāpatti.

Yathā ca pattamakkhanatelūpamāya evam maggūdakūpamāya pi ayam attho vibhāvetabbo.²

Hardy Eastern Monachism p. 264. Hardy Eastern
Monachism ib.

Maggapatipannassa kira therassa purato gacchanto sāmanero thokam udakam disvā 'udakam bhante, upāhanā omuncatha ti 'aha. Tato therena 'sace udakam atthi ahara. nahānasātikam, nahāyissāmā ti' vutte 'natthi bhante ti' āha. Tattha yathā upāhanatemanatthena 'udakam atthī ti' hoti nahānatthena 'udakam natthī ti' hoti evam pi sā natusañnākiccam kātum asamatthatāva neva sannāsankhārāvasesasukhumabhāvena vijjamānattā nāsaññā hoti. Na kevalañ ca etāy'eva aññāhi pi anurūpāhi upamāhi esa attho vibhāvetabbo. Iti imāya nevasaññānāsaññāyatane pavattāya saññāya nevasāññānāsaññāyatanabhūtāya vā saññāya sahagatan ti nevasaññānāsaññāyatanasaññāsahagatam. Ākiñcaññāvatanasamāpattiārammanassa jhānass'etam canam. Idha ākincannāyatanasamāpattiyā nikantipariyādānadukkhatāya dukkhā patipadā pariyādinnanikantikassa appanāparivāsadandhatāya dandhābhiññā, vipariyāyena sukhā paţipadā khippābhiññā ca hoti. Parittakasinugghātimākāse pavattitaviñnāņāpagamārammaņam samāpattim ārabbha pavattitāya parittārammanatā, vipariyāyena appamāņārammaņatā veditabbā. Sesam purimasadisam eva.

448. Asadisarūpo nātho āruppam yam catubbidham āha tam iti ñatvāna tasmim pakinnakakathā pi viñňeyyā. Arūpasamāpattiyo hi

Ārammaṇātikkamato catasso pi bhavant'imā | angātikkamam etāsam na icchanti vibhāvino. ||

Etāsu hi rūpanimittātikkamato pathamā, ākāsātikkamato dutiyā, ākāse pavattitaviñnānātikkamato tatiyā, ākāse pavattitaviñnānassa apagamātikkamato catutthā ti sabbathārammanātikkamato catasso pi bhavant'imā arūpasamāpattiyo ti veditabbā. Angātikkamam pana etāsu na icchanti panditā. Na hi rūpāvacarasamāpattīsu viya etāsu angātikkamo atthi. Sabbāsu pi hi etāsu upekkhācittekaggatā ti dve eva jhānangāni honti. Evam sante pi

Suppanītatarā honti pacchimā pacchimā idha upamā tattha viñneyyā pāsādatalasātikā.

449. Yathā hi catubhūmakassa pāsādassa heṭṭhimatale dibbanaccagītavāditasurabhigandhamālasādhurasapānabhojanasayanacchādanādivasena paṇītā pañca kāmaguṇapaccupaṭṭhitā assu, dutiye tato paṇītatarā, tatiye tato paṇītatarā, catutthe sabbapaṇītatamā kīňcā pi tāni tattha cattāri pi pāsādatalān'eva natthi tesam pāsādatalabhāvena viseso, pañcakāmaguṇasamiddhivisesena pana heṭṭhimato

uparimam uparimam panītataram hoti.

Yathā ca ekāya itthiyā kantita-thūla-saņha-saņhatara-saņhatamasuttānam catuphala-tiphala-dviphala-ekaphalā sāṭikā assu āyāmena ca vitthārena ca samappamāṇā tattha kiñcā pi tā sāṭikā catasso pi āyāmato ca vitthārato ca samappamāṇā, natthi tāsam pamāṇato viseso. Sukhasam-phassasukhumabhāvamahagghabhāvehi pana purimāya purimāya pacchimā pacchimā paṇītatarā honti evam evam kiñcā pi catūsu pi etāsu upekkhācittekaggatā ti etāni dve yeva aṅgāni honti. Atha kho bhāvanāvisesena tesam aṅ-gānam paṇītapaṇītatarabhāvena suppaṇītatarā honti pacchimā pacchimā idhā ti veditabbā.

Evam anupubbena paņītapaņītā p'etā.

450. Asucimhi maṇḍape laggo eko tan nissito paro | ath' añño bahi anissāya tan taṃ nissāya vā paro || Thito catūhi etehi purisehi yathākkamaṃ | Samānatāya ñātabbā catasso pi vibhāvinā. ||

Tatrāyam atthayojanā: Asucimhi kira dese eko maṇḍapo. Ath'eko puriso āgantvā tam asucim jigucchamāno tam maṇḍapam hatthehi ālambitvā tattha laggo laggito viya atthāsi. Athāparo āgantvā tam maṇḍapalaggam purisam nissito. Ath'añño āgantvā cintesi 'yo esa maṇḍapalaggo yo c'etam nissito ubho p'ete duṭṭhitā dhuvo ca tesam maṇḍapapāte pāto ti. Handāham bahi yeva tiṭṭhāmī'ti. So tam nissitam anissāya bahi yeva aṭṭhāsi. Athāparo āgantvā maṇḍapalaggassa tan nissitassa ca akhemabhāvam cintetvā bahi ṭhitañ ca suṭṭhitam mantvā tam nissāya aṭ-thāsi. Tattha asucimhi dese maṇḍapo viya kasiṇugghā-timākāsam daṭṭhabbam. Asucidigucchāya maṇḍapalaggo puriso viya rūpanimittadigucchāya ākāsārammaṇam ākā-

sānancāyatanam. Mandapalaggam purisam nissito viya ākāsārammaņam ākāsānancāyatanam ārabbha pavattam vinnānancāyatanam. Tesam dvinnam pi akhemabhāvam cintetvā anissāya tam mandapalaggam bahi thito viya ākāsānancāyatanam ārammanam akatvā tadabhāvārammanam ākincannāyatanam.

Mandapalaggassa tam nissitassa ca akhematam cintetvā bahi thitaŭ ca 'sutthito ti' mantvā tan nissāya thito viya viññāṇābhāvasankhātam bahi padese thitam ākiñcaññāyatanam ārabbha pavattam nevasaññānāsaññāyatanam datthabbam.

451. Evam vattamānañ ca

Ärammaņam karont'eva aññābhāvena tam idam | diṭṭhadosam pi rājānam vuttihetu yathā jano. ∥

Idam hi nevasaññānāsaññāyatanam āsannaviññāṇañcāyatanapaccatthikā ayam samāpattī ti evam diṭṭhadosam pi tam ākiñcaññāyatanam aññassa ārammaṇassa abhāvārammaṇam karont'eva. Yathā kim? Diṭṭhadosam pi rājānam vuttihetu yathā jano. Yathā hi asamyatam pharusakāyavacīmanosamācāram kiñci sabbadīpapatim rājānam pharusasamācāro ayan ti evam diṭṭhadosam pi aññattha vuttim alabhamāno jano vuttihetu nissāya vattati evam diṭṭhadosam pi tam ākiñcaññāyatanam aññam ārammaṇam alabhamānam idam nevasaññāyatanam ārammaṇam karont' eva. Evam kurumānañ ca

Ārūļho dīghanisseņim yathā nisseņibāhukam | pabbataggañ ca ārūļho yathā pabbatamatthakam. || Yathā vā girim ārūļho attano yeva jaņņukam olubbhati tath 'ev'etam jhānam olubbha vattatī ti.

Āruppakusalakathā niţţhitā.

452. Idāni yasmā sabbāni p'etāni tebhūmakakusalāni hīnādinā pabhedena vattanti tasmā tesam tam pabhedam dassetum puna katame dhammā kusalā ti ādi āraddham. Tattha hīnan ti lāmakam āyūhanavasena veditabbam.

Hīnuttamānam majjhe bhavam majjhimam, padhānabhāvam nītam paņītam uttaman ti attho.

Tāni pi āyūhanavasen'eva veditabbāni. Yassa hi āyūhanakkhane chando vihīno hoti viriyam vā cittam vā vimamsā vā tam hīnan nāma, yassa ca te dhammā majjhimā panītā tam majjhimam c'eva panītan ca, yam pana kattukāmatāsankhātam chandam dhuram, chandam jeṭṭhakam, chandam pubbangamam katvā āyūhitam chandādhipatino āgatattā chandādhipateyyam nāma. Viriyādhipatey-

yādīsu pi es'eva nayo.

453. Imasmim pana thane thatva naya ganetabba. Sabbapathamam viharanto hi eko va nayo, hīnan ti eko, majjhiman ti eko, panītan ti eko, chandādhipateyyan ti eko. ime tāva chandādhipateyyā pañca nayā, evam viriyādhipateyvādīsu pī ti cattāro pancakā vīsati honti. Purimo vā eko suddhikanayo, hīnan ti ādayo tayo, chandādhipateyyan ti ādayo cattāro, chandādhipateyyam hīnan ti ādayo dvādasā ti evam pi vīsati nayā honti. Ime vīsati mahānayā kattha vibhattā ti? Mahāpakaraņe hīnattike vibhattā, imasmim pana thāne hīnattikato majjhimarāsim gahetvā hīnamajjhima-paņītavasena tayo koṭṭhāsā kātabbā. Tato pi majjhimarāsim thapetvā hīnapanīte gahetvā nava nava kotthāsā kātabbā. Hīnasmim yeva hi hīnam atthi, majjhimam atthi, panītam atthi. Panītasmim pi hīnam atthi, majjhimam atthi, panītam atthi. Tathā hīnahīnasmim hīnam, hīnahīnasmim majjhimam, hīnahīnasmim panītam, hīnamajjhimasmim hīnam, hīnamajjhimasmim majjhimam, hīnamajjhimasmim paņītam, hīnapaņītasmim hīnam, hīnapanītasmim majjhimam, hīnapanītasmim panītan ti ayam eko navako.

454. Panītahīnasmim pi hīnam nāma atthi, panītahīnasmim pi majjhimam, panītahīnasmim panītam, tathā panītamajjhimasmim hīnam, panītamajjhimasmim majjhimam, panītapanītasmim hīnam, panītapanītasmim panītan ti ayam dutiyo navako ti. Dve navakā atthārasa kam-

^{*} paţţhānabhāvanītam panītam utto M.

madvārāni nāma. Imehi pabhāvitattā imesam vasena atthārasa khattivā atthārasa brāhmanā atthārasa vessā atthārasa suddā atthacattālīsa gottacaranāni veditabbāni. Imesu pana te-bhūmakesu kusalesu kāmāvacarakusalam duhetukam pi tihetukam pi hoti, ñāṇasampayuttavippayuttavasena rūpāvacarārūpāvacaram pana tihetukam eva nānasampayuttam eva kāmāvacaram c'ettha adhipatinā sahā pi uppajjati vinā pi rūpāvacarārūpavācaram adhipatisampannam z eva hoti. Kāmāvacarakusale c'ettha ārammanādhipati sahajātādhipatī ti dve pi adhipatayo labbhanti. Rūpāvacarārūpāvacaresu ārammanādhipati na labbhati sahajātādhipati yeva labbhati. Tattha cittassa cittādhipatevyabhāvo sampayuttadhammānam vasena vutto. Dvinnam pana cittānam ekato abhāvena sampayuttacittassa cittādhipati nāma. Natthi tathā chandādīnam chandādhipatiādayo.

455. Keci pana sace cittavato kusalam hoti mayham bhavissatī ti evam yam cittam dhuram katvā jetthakam katvā aparam kusalacittam² āyūhitam tassa tam purimam cittam cittādhipati nāma hoti. Tato āgatattā idam cittādhipateyyam nāmā ti evam āgamanavasenā pi adhipatin nāma icchanti. Ayam pana nayo neva pāliyam na atthakathāyam dissati, tasmā vuttanayen 'eva adhipatibhāvo veditabbo. Imesu ca ekūnavīsatiyā mahānayesu purime suddhikanaye vuttaparimānān'eva cittāni ca navakā ca pāthavārā ca honti. Tasmā ñānasampayuttesu vuttaparimānato vīsatiguno cittanavakavārabhedo veditabbo. Catūsu ñānavippayuttesu soļasaguņo ti ayan tebhūmakakusale pakinnakakathā nāmā ti.

Tebhūmakakusalam niṭṭhitam.

456. Evam bhavattayasampattinibbattakusalam dassetvā idāni sabbabhavasamatikkamatāya lokuttarakusalam dassetum puna katame dhammā kusalā i iādi āraddham. Tattha lokuttaran ti. Ken' aṭṭhena lokuttaram? Lo-

¹ adhipatisampayuttam T. ² kusalam cittam T. ³ Dhs. § 277.

kam taratī ti lokuttaram, lokam uttaratī ti lokuttaram, lokam samatikkamma abhibhuyya titthatī ti lokuttaram. Jhanam bhavetī ti ekacittakkhanikam appanājhanam bhāveti janeti vaddheti. Lokato niyyāti vattato niyyātī ti niyyanikam. Niyyati va etena ti niyyanikam. Tam samangī puggalo dukkham parijānanto nivvāti, samudayam pajahanto nivvāti, nirodham sacchikaronto nivyāti, maggam bhāvento nivyāti. Yathā pana tebhūmakam kusalam vaţtasmim cutipatisandhiyo ācinati vaddheti ti ācayagāmī nāma hoti. Na tathā idam. Idam pana yathā ekasmim purise attharasahattham pakaram cinante aparo mahamuggaram gahetvā tena citacitatthānam apacinanto viddhamsento gaccheyya evam evam tebhūmakakusalena ācitā cutipatisandhiyo paccayayekallakaranena apacinantam viddhamsetum gacchatī ti apacayagāmim ditthigatānam pahānāyā ti. Ettha ditthiyo eva ditthigatāni gūthagatam muttagatan ti ādīni viya dvāsatthiyā vā ditthīnam antogatattā ditthisu gatānī ti pi ditthigatāni ditthiyā va gatam etesan ti pi ditthigatāni ditthisadisagamanāni ditthisadisapavattānī ti attho. Kāni pana tānī ti? Sampavuttāni sakkāyaditthi-vicikicchāsīlabbataparāmāsa-apāyagamanīya-rāgadosamohakusalāni. Tāni hi yāva pathamamaggabhāvanā tāva pavattisabhāvato2 ditthisadisagamanānī ti vuccanti. Iti ditthiyo va ditthigatani. Tesam ditthigatanam pahanāyā ti samucchedavasena pajahanatthāya. Pathamāyā ti gaņanavasena pi pathamuppattivasena pi pathamāya. Bhūmiyā ti. Antarahitāya bhūmiyā ti ādīsu tāva ayam mahāpathavī bhūmī ti vuccati. Sukhabhūmiyam kāmāvacare ti ādīsu cittuppādo. Idha pana sāmaññaphalam adhippetam. Tam hi sampayuttānam nissayabhāvato te dhammā bhavanti etthä ti bhūmi. Yasmā vā samāne pi lokuttarabhāve sayam³ pi uppajjati na nibbānam viya apātubhāvam. Tasmā pi bhūmī ti vuccati.

Tassā paṭhamāya bhūmiyāpattiyā ti sotāpattiphalasan-

Brahmajāla Sutta D. I. 2. pavattasabbāvato M.

² sabbabhavato T.
³ M. inserts bhavati.

khātassa pathamassa sāmaññaphalassa pattatthāya patilābhatthāyā ti evam ettha attho veditabbo.

457. Viviccā ti samucchedavivekavasena viviccitvā vinā hutvā. Idāni kiñcā pi lokiyajjhānam pi na vinā patipadāya ijjhati. Evam sante pi idha suddhikanayam pahāya lokuttarajjhānam patipadāya saddhim yeva garum katvā desetukāmatāya dukkhāpatipadam dandhābhiñāan ti ādim āha.

Tattha yo ādito kilese vikkhambhento dukkhena sasan-khārena sappayogena kilamanto vikkhambheti tassa dukkhā patipadā hoti. Yo pana vikkhambhitakileso vipassanā-parivāsam vasanto cirena maggapātubhāvam pāpunāti tassa dandhā abhināā hoti. Iti yo koci vāro dukkhāpatipado dandhābhināo nāma kato. Katamam pana vāram rocesun ti? Yattha sakim vikkhambhitā kilesā samudācaritvā dutiyam pi vikkhambhitā puna samudācaranti tatiyam vikkhambhite pana tathā vikkhambhite ca katvā maggena samugghātam pāpeti imam vāram rocesum.

Imassa vārassa dukkhā paṭipadā dandhābhiññā ti nāmam katam. Ettakena pana naː pākaṭam hoti. Tasmā evam ettha ādito paṭṭhāya vibhāvanā veditabbā.

Yo hi cattāri mahābhūtāni pariggahetvā upādārūpam pariganhāti, arūpam pariganhāti, rūpārūpam pana parigganhanto dukkhena kasirena kilamanto² vavatthāpeti vavatthāpite ca nāmarūpe vipassanāparivāsam vasanto cirena maggam uppādetum sakkoti tassa pi dukkhā patipadā dandhābhiñnā nāma hoti.

Aparo nāmarūpam pi vavatthāpetvā paccaye parigaņhanto dukkhena kasirena kilamanto parigaņhāti paccaye ca pariggahetvā vipassanāparivāsam vasanto cirena mag-

^{*} na om. T. ² M. inserts: pariggahetum sakkoti tassa dukkhā patipadā nāma hoti. Pariggahitarūpassa pana vipassanāparivāse maggapātubhāvadandhatāya dandhābhiññā nāma hoti. Yo pi rūpārūpam pariggahetvā nāmarūpam vavatthapento dukkhena kasirena kilamanto vavatthapesi vavatthāpite ca etc.

gam uppādeti. Evam pi dukkhā paṭipadā dandhābhiññā nāma hoti.

458. Aparo paccaye pi pariggahetvā lakkhanāni paţivijjhanto dukkhena kasirena kilamanto paţivijjhati. Paţivijjhalakkhano vipassanāparivāsam vasanto cirena maggam uppādeti. Evam pi dukkhā paṭipadā dandhābhināā nāma hotī ti. Aparo lakkhanāni pi paṭivijjhitvā vipassanānāne tikkhe sūre pasanne vahante uppannam vipassanānikantim pariyādiyamāno dukkhena kasirena kilamanto pariyādiyati nikantim ca pariyādiyitvā vipassanāparivāsam vasanto cirena maggam uppādeti. Evam pi dukkhā paṭipadā dandhābhināā nāma hoti. Imam vāram rocesum, imassa vārassa etam nāmam katam.

Iminā ca upāyena parato tisso paţipadā veditabbā.

459. Phasso hotī ti ādisu anaññātaññassāmītindriyan¹ ti sammāvācā sammākammanto sammāājīvo ti cattāri padāni adhikāni. Niddesavāre ca vitakkādiniddesesu maggangan² ti ādīni padāni adhikāni. Sesam sabbam heṭṭhāvuttasadisam eva.

Bhummantaravasena pana lokuttaratā va idha viseso. Tattha anaññātaññassāmītindriyan ti anamatagge saṃsāravaṭṭe anaññātam amatapadam catusaccadhammam eva jānissāmī ti paṭipannassa iminā pubbābhogena uppannam indriyam. Lakkhaṇādīni pan'assa heṭṭhā paññindriye vuttanayen 'eva veditabbāni.

460. Sundarā pasatthā vā vācā sammāvācā. Vacīduccaritasamugghāţikāya³ micchāvācāviratiyā etam adhivacanam. Sā pariggahalakkhaṇaviramanarasā micchāvācappahānapaccupatthānā.

461. Sundaro pasattho vā kammanto sammākammanto. Micchākammantasamucchedikāya pāṇātipātādiviratiyā etam nāmam. So samuṭṭhānalakkhaṇaviramanaraso micchākammantappahānapaccupaṭṭhāno.

462. Sundaro pasattho vā ājīvo sammā-ājīvo. Micchājīvaviratiyā etam adhivacanam. So vodānalakkhaņañāyā-

¹ Dhs. § 277. ² Dhs. § 283. ³ vacīduccaritassa. sam° M. vācīd° T.

jīvappavattiraso micchājīvappahānapaccupaţţhāno. Api ca heţţhā viratittaye vuttavasena p'ettha lakkhanādīni veditabbāni.

463. Iti imesam tinnam dhammanam vasena hettha vuttam maggapancakam idha maggatthakam veditabbam yevapanakesu ca imesam abhavo tatha karunamuditanam. Ime hi tayo dhamma paliyam agatatta yevapanakesu na gahita, karunamudita pana sattarammana, ime dhamma nibbanarammana ti ta p'ettha na gahita. Ayan tava uddesavare visesattho. Niddesavare pana maggangam maggapariyapannan ti. Ettha tava maggassa angan ti maggangam maggakotthaso ti attho.

Yathā pana araññe pariyāpannam araññapariyāpannam nāma hoti evam magge pariyāpannan ti maggapariyāpannam maggasannissitan ti attho.

464. Pītisambojjhango ti ettha pīti yeva sambojjhango pītisambojjhango. Tattha bodhiyā bodhissa vā ango ti bojjhango idam vuttam hoti. Yā ayam dhammasāmaggi yāya lokuttaradhammakkhane uppajjamānāya līnuddhaccapatitthānāyūhanakāmasukhattakilamathānuyogaucchedasassatābhinivesādīnam anekesam upaddavānam patipakkhabhūsatidhammavicayaviriyapītipassaddhisamādhi2 - upekhāsankhātāya dhammasāmaggiyā ariyasāvako bujjhatī ti katvā bodhī ti vuccati. Bujihatī ti kilesasantānaniddāya utthahati cattāri vā ariyasaccāni paţivijjhati3 nibbānam eva vā sacchikaroti. Tassā dhammasāmaggīsankhātāya bodhiyā ango ti pi bojjhango jhanangamaggangadīni + viya. Yo p'esa yathāvuttappakārāya etāya dhammasāmaggiyā bujjhatī ti katvā ariyasāvakos bodhī ti vuccati. Tassa bodhissa ango ti pi bojjhango senangarathangadayo viya. Ten 'ahu atthakathācariyā: Bujjhanakassa puggalassa angā ti bojjhangā6 ti. Api ca bojjhangā ti7 kenatthena bojjhangā? Bodhāya samvattantī ti bojjhangā, bujjhantī ti bojjhangā, anubuj-

Dhs. § 285, Papañcasūdanī (Trenckner's transcript.) p. 97.
 passaddhaº M. 3 paṭivicajjati Pap. 4 jhānaṅgamaggaṅgādayo Pap.
 5 ariyasāvako dhīti T.

⁶ angāni bojjhangāni T. 7 bojjhangāni T.

jhantī ti bojjhangā, paṭibujjhantī ti bojjhangā, sambujjhantī ti bojjhangā ti.

Iminā patisambhidānayenā pi bojjhangattho veditabbo. Pasattho sundaro ca bojjhango sambojjhango. Evam pīti eva sambojjhango pītisambojjhango ti. Cittekaggatāniddesādīsu pi iminā va nayena attho veditabbo.

465. Tesam dhammānan ti. Ye tasmim samaye paţivedham gacchanti catusaccadhammā tesam dhammānam anaññatānam ti kiñcā pi paṭhamamaggena te dhammā ñātā nāma honti. Yathā pana pakatiyā anāgatapubbam vihāram āgantvā vihāramajjhe thito pi puggalo pakatiyā anāgatabhāvam upādāya anāgatapubbam ṭhānam āgato 'mhī ti vadati. Yathā ca pakatiyā apiladdhapubbam mālam pilandhitvā anivatthapubbam vattham nivāsetvā abhuttapubbam bhojanam bhuñjitvā pakatiyā abhuttabhāvam upādāya 'abhuttapubbam bhojanam bhutto 'mhī' ti vadati evam idhā pi yasmā pakatiyā iminā puggalena ime dhammā na ñātapubbā tasmā āññātan ti vuttam. Adiṭṭhādīsu pi es'eva nayo.

466. Tattha aditthānan² ti ito pubbe paññācakkhunā aditthānam appattānan ti adhigamanavasena appattānam. Aviditānan ti ñānena na pākatakatānam. Asacchikatānan ti apaccakkhakatānam. Sacchikiriyāyā ti paccakkhakaranattham. Yathā ca iminā padena evam sesehi pi saddhim anaññātānam ñānāya aditthānam dassanāya appattānam pattiyā aviditānam vedāyā ti yojanā kātabbā.

467. Catūhi vacīduccaritehī it ādīsu vacī ti vacīviñnatti veditabbā. Tiṇṇam dosānam yena kenaci dutthāni caritānī ti duccaritāni, vacīto pavattāni duccaritāni vacīduccaritāni, vaciyā vā nipphāditāni duccaritāni vacīduccaritāni, tehi vacīduccaritehi ārakā ramatī ti ārati, vinā tehi ramatī ti virati, tato tato paṭinivattā va hutvā tehi vinā ramatī ti paṭivirati, upasaggavasena vā padam vaḍḍhitam. Sabbam idam oramanabhāvass 'eva adhivacanam. Veram manāti vināsetī ti veramanī. Idam pi oramanass 'eva vevacanam.

¹ Dhs. § 287—295. ² Dhs. § 296. ³ Dhs. § 299.

Yāva pana cetanāva musāvādādīni bhāsamāno karoti nāma avam lokuttaramaggavirati. Uppajjitvā tam kiriyam kātum na deti kirivāpatham pacchindatī ti (M. inserts: akiriyā tathā tam karanam kātum na deti karanapatham pacchindatī ti) akaranam. Yāya ca cetanāya catubbidham vacīduccaritam bhāsamāno ajjhāpajjhati nāma ayam uppajjitvā tathā ajjhāpajjhitum na detī ti anajjhāpatti velā anatikkamo ti. Ettha täya veläyä ti adīsu tāva kalo velā ti āgato. Uruvelāyam viharatī ti ettha rāsi thitadhammo velam nātivattatī i ti ettha sīmā idhā pi sīmā va. Anatikkamanīvatthena hi cattāri vacīsucaritāni velā ti adhippetāni iti. Yāya cetanāya cattāri vacīduccaritāni bhāsamāno velam atikkamati nāma avam uppajjitvā tam velam atikkamitum na detī ti velā anatikkamo ti vuttā. Velāvatī ti vā velā calavati viddhamsetī ti attho. Kim velāyati? Catubbidham vacīduccaritam. Iti velāvanato velā 3. Purisassa pana hitasukham na atikkamitvā vattatī ti anatikkamo. Evam ettha padadvayavasena pi attho veditabbo.

Setum hanatī ti setughāto. Catunnam vacīduccaritānam padaghāto paccayaghāto ti attho. Paccayo hi idha setū ti adhippeto. Tatrāyam vacanattho: rāgādiko catunnam vacīduccaritānam paccayo vaṭṭasmim puggalam sinoti bandhatī ti setu. Setussa ghāto setughāto, vacīduccaritasamugghātikāya viratiyā ti etam adhivacanam. Ayam pana sammāvācā-sankhātā virati pubbabhāge nānācittesu labbhati. Añūen 'eva hi cittena musāvādā viramati, añūena pesuñūādīhi. Lokuttaramaggakkhano pana ekacittasmim yeva labbhati, catubbidhāya hi vacīsucaritacetanāya padacchedam kurumānā maggangam pūrayamānā ekā va virati uppajjati. Kāyaduccaritehī ti kāyato pavattehi kāyena vā nipphāditehi pāṇātipātādīhi duccaritehi. Sesam purimanayen 'eva veditabbam.

468. Ayam pi sammākammantasankhātā virati+ pubbabhāge nānācittesu labbhati. Aññen' eva hi cittena pānā-

¹ nātikkamatī ti M. ² velā velāyati M. ³ iti velam tato velā T. ⁴ Dhs. § 300.

tipātā viramati, aññena adinnādānamicchācārehi. Lokuttaramaggakkhaņe pana ekacittasmim yeva labbhatī ti. Tividhāya hi kāyaduccaritacetanāya padacchedam kurumānā maggangam pūrayamānā ekā va virati uppajjati.

469. Sammā-ājīvaniddese akiriyā ti ādīsu yāya cetanāya micchājīvam ājīvamāno kiriyam karoti nāma ayam uppajjitvā tam kiriyam kātum na detī ti akiriyā ti iminā nayena

vojanā veditabbā.

Ājīvo ca nām'esa pāṭiyekko natthi. Vācākammantesu gahitesu gahito va hoti tappakkhikattā dhuvapaṭisevanavasena panāyam tato nīharitvā dassito ti. Evam sante sammā-ājīvo sakiccako na hoti, aṭṭha maggaṅgāni na paripūreti. Tasmā sammā-ājīvo sakiccako kātabbo aṭṭha maggaṅgāni paripūretabbānī ti tatrāyam nayo. Ājīvo nāma bhijjamāno kāyavacīdvāresu yeva bhijjati, manodvāre ājīvabhedo nāma natthi, pūrayamāno pi tasmim yeva dvāradvaye pūrati, manodvāre ²ājīvapūranam nāma natthi. Kāyadvāre pana vītikkamo ājīvahetuko pi atthi, ³ na ājīvahetuko pi tathā vacīdvāre.

470. Tattha yam rājarājamahāmattā khiddapasutā sūrabhāvam dassentā migavam vā panthaduhanam vā paradāravītikkamam vā karonti idam akusalam kāyakammam nāma, tato virati pi sammākammanto nāma. Yam pi pana ājīvahetukam catubbidham vacīduccaritam bhāsanti idam akusalam vacīkammam nāma, tato virati pi sammāvācā nāma. Yām pana ājīvahetu nesādamacchabandhādayo pānam hananti adinnam ādiyanti micchācaranti ayam micchāājīvo nāma, tato virati sammā-ājīvo nāma. Yam pi laūcam gahetvā musā bhaṇanti pesunūapharusasamphappalāpe pavattenti ayam pi micchā-ājīvo nāma, tato virati sammā-ājīvo nāma.

Mahāsīvatthero pan' āha: 'kāyavacīdvāresu vītikkamo

² Dhs. § 301. ² manodvāro T. ³ M. omits atthi na ājīvakahetuko pi. ⁴ migamam vā pantaduram vā M. Comp. Kūṭadantasutta D. V. 11. ⁵ M. adds na. ⁶ vātam M. ⁷ micchācāram caranti M. ⁸ lavam C. G. lanjam M.

ājīvahetuko vā hotu no vā ājīvahetuko, akusalam kāyakammam vacīkammam t'eva sankham gacchati, tato viratī ti pi sammākammanto sammāvācā tveva vuccatī ti'. Ājīvo kahan ti vutte pana: 'tīni kuhanavatthūni nissāya cattāro paccaye uppādetvā tesam paribhogo ti' āha.

471. Ayam pana kotippatto micchājīvo, tato virati sammājīvo nāma ayam pi sammājīvo pubbabhāge nānācittesu labbhati. Aññen 'eva hi cittena kāvadvāravītikkamā viramati, aññena vacīdvāravītikkamā. Lokuttaramaggakkhane pana ekacittasmim yeva labbhati, kāvavacīdvāresu hi sattakammapathavasena uppannāya micchājīvasankhātāya dussīlyacetanāya padacchedam kurumānā maggangam pūrayamānā ekā va virati uppajjatī ti ayam niddesavāre viseso. Yam pan' etam indrivesu anaññātaññassāmītindrivam vaddhitam maggangesu ca sammāvācādīni tesam vasena sangahavārena virivindrivāni atthangiko maggo ti vuttam. Sunnatāvāro pākatiko yevā ti ayam tāva suddhikapatipadāya viseso. Ito param suddhikasuññatā suññatapatipadā suddhika-appanihitā appanihitapatipadā ti ayam desanābhedo Tattha suññatā ti lokuttaramaggassa nāmam. So hi agamanato sagunato arammanato ti tihi karanchi namam labhati. Katham? Idha bhikkhu anattato abhinivisitvā anattato sankhāre passati. Yasmā pana anattato ditthamatten' eva maggavutthanam nama na hoti aniccato pi dukkhato pi datthum eva vattati tasmā aniccam dukkham anattato ti tividham anupassanam aropetva sammasanto² carati, vutthānagāminī vipassanā pan'assa tebhūmike pi sankhāre sunnato va passati, ayam vipassanā sunnatā nāma hoti. Sā āgamanīvatthāne thatvā attano maggassa suññatā ti3 nāmam deti. Evam maggo āgamanato4 suñnata ti namam labhati.

472. Yasmā pana so rāgādīhi suñño tasmā sagunen 'eva suññatā nāmam labhati nibbānam pi rāgādīhi suññattā suññatan ti vuccati. Tam ārammaṇam katvā uppannattā maggo ārammaṇato suññatā nāmam labhati, tattha sut-

vuccante T. ² sammāsanena T. ³ suññatan ti T. ⁴ āgatato T.

tantikapariyāyena saguņato pi ārammaņato pi nāmam labhati. Pariyāyadesanā h'esā, Abhidhammakathā pana nippariyāyadesanā. Tasmā na idha saguņato vā ārammaņato vā nāmam labhati, āgamanato vā labhati. Āgamanam eva hi dhuram, tam duvidham hoti vipassanāgamanam maggāgamanan ti.

Tattha maggassa āgatatthāne vipassanāgamanam dhuram, phalassa āgatatthāne maggāgamanam dhuram, idha maggassa āgatattā vipassanāgamanam eva dhuram jātam. Appaņihitan ti. Etthā pi appaņihitan ti maggass' eva nāmam idam pi nāmam maggo tīh' eva kāraņehi labhati. Katham? Idha bhikkhu ādito abhinivisitvā dukkhato va sankhāre passati.

473. Yasmā pana dukkhato ditthamatten 'eva maggavutthānam nāma na hoti aniccato pi anattato pi datthum eva vattati tasmā aniccam dukkham anattato ti tividham anupassanam āropetvā sammasanto carati, vutthānagāminī vipassanā pan'assa tebhūmikasankhāresu panidhim sosetvā pariyādiyitvā vissajjeti, ayam vipassanā appanihitā nāma hoti. Sā āgamanīyatthāne thatvā attano maggassa appanihitan ti nāmam deti; evam maggo āgamanato appanihitanāmam labhati.

474. Yasmā pan'ettha rāgadosamohapanidhayo natthi tasmā saguņen' eva appanihitanāmam labhati nibbānam pi. Tesam panidhīnam abhāvā appanihitan ti vuccati. Tam ārammanam katvā uppannattā maggo appanihitan ti nāmam labhati, tattha suttantikapariyāyena saguņato pi ārammanato pi nāmam labhati. Pariyāyadesanā h'esā, Abhidhammakathā pana nippariyāyadesanā. Tasmā na idha saguņato vā ārammanato vā nāmam labhati, āgamanato va labhati. Āgamanam eva hi dhuram, tam duvidham hoti vipassanāgamanam maggāgamanan ti. Tattha maggassa āgatatṭhāne vipassanāgamanam dhuram, phalassa āga-

² ägamanatthäne C. G.
² ägamanatthäne C. G.
³ etam nämam M.
⁴ ädite va dukkhate ahkinivisityä T.

³ etam nāmam M. 4 ādito va dukkhato abhinivisitvā T.
5 Dhs. § 351—357.

tatthāne maggāgamanam dhuram, idha maggassa āgatattā vipassanāgamanam eva dhuram jātam.

Nanu ca suññato animitto appaṇihito ti tīni maggassa nāmāni. Yath 'āha: tayo me bhikkhave vimokkhā suññato vimokkho animitto vimokkho appaṇihito vimokkho ti.¹ Tesu idha dve magge gahetvā animitto kasmā na gahito ti? Āgamanabhāvato. Animittavipassanā hi sayam āgamanīyaṭṭhāne ṭhatvā attano maggassa nāmam dātum na sakkoti. Sammāsambuddho pana attano puttassa Rāhulattherassa:

Animittañ ca bhāvehi mānānusayam ujjaha | Tato mānābhisamayā upasanto carissasī ti || ²

animittavipassanam kathesi. Vipassanā hi niccanimittam sukhanimittam atthanimittam ca ugghāţeti, tasmā animittā ti kathitā sā ca kincā pi tam nimittam ugghāţeti sayam pana nimittadhammesu caratī ti sanimittā va hoti, tasmā sayam āgamanīyaṭṭhāne ṭhatvā attano maggassa nāmam dātum na sakkoti.

475. Aparo nayo: Abhidhammo nāma paramatthadesanā animittamaggassa ca paramatthato hetu vekallam eva hoti. Katham? Aniccānupassanāya hi vasena animittavimokkho kathito tena ca vimokkhena saddhindrivam adhimattam3 hoti, tam ariyamagge ekangam pi na hoti amaggangattā attano maggassa paramatthato va nāmam dātum na sakkoti. Itaresu pana dvīsu anattānupassanāya tāva vasena suññato vimokkho, dukkhānupassanāya vasena appaņihito vimokkho kathito. Tesu suññatavimokkhena paññindriyam adhimattam⁵ hoti, appaņihitavimokkhena samādhindriyam. Tāni ariyamaggassa angattā attano maggassa paramatthato nāmam dātum sakkonti. Maggārammanattike pi hi maggādhipatidhammavibhajane chandacittānam adhipatikāle tesam dhammanam amaggato' ca maggadhipatibhavo na vutto. Evamsampadam idam veditabban ti ayam ettha Atthakathāmuttako ekassa ācariyassa mativinicchayo.

Visuddhimagga J. P. T. S. 1891—91 p. 155. Dhs. p. 282.
 Mahāvyutp. 73.
 Suttanipāta 342.
 adhivacanam matham T.
 amaggangattā M.
 amaggangattā M.

Evam sabbathā pi animittā vipassanā sayam āgamanīyaṭṭhāne ṭhatvā attano maggassa nāmam dātum na sakkotī ti animittamaggo na gahito.

476. Keci pana 'animittamaggo agamanato namam alabhanto pi Suttantapariyāyena sagunato 1 ca ārammanato 2 ca nāmam labhatī ti' āhamsu. Te idam vatvā paţikkhittā. Animittamagge sagunato ca arammanato ca namam labhante suññata-appanihitamaggā pi sagunato yeva ārammanato yeva ca idha nāmam labheyyum, na pana labhanti. Kimkāranā? Ayam hi maggo nāma dvīhi kāraņehi nāmam labhati sarasato3 ca paccanīkato ca sabhāvato ca paţipakkhato cā ti attho. Tattha suññata-appanihitamaggā sarasato pi paccanīkato pi nāmam labhanti. Sunnata-appaņihitamaggā hi rāgādīhi sunnā rāgapanidhiādīhi ca appanihitā ti evam sarasatos nāmam labhanti suññato ca attābhinivesassa patipakkho appanihito panidhissā ti6 evam paccanīkato nāmam labhanti. Animittamaggo pana rāgādinimittānam niccanimittādīnam ca abhāvena sarasato ca nāmam labhati no paccanīkato. Na hi so sankhāranimittārammaņa-aniccānupassanāya7 patipakkho. Aniccānupassanā pan'assa anulomabhāve thitā ti. Evam sabbathā pi Abhidhammapariyāyena animittamaggo nāma natthī ti. Suttantapariyāyena pan'esa evam āharitvā dīpito. Yasmim hi vāre maggavutthānam hotī ti tīņi lakkhaņāni ekāvajjanena viya apatham agacchanti tinnañ ca ekato apathagamanam nāma natthi. Kammatthānassa pana vibhūtabhāvadīpanattham etam vuttam. Ādito hi yattha katthaci abhiniveso hotu, vutthānagāminī pana vipassanā yam yam sammasitvā vutthāti tassa tass'eva vasena āgamanīyatthāne țhatvā attano maggassa nāmam deti. Katham? Aniccādīsu hi yattha katthaci abhinivisitvā itaram pi lakkhanadvayam datthum vattati, evam ekalakkhanadassanamatten'eva hi maggavutthānam nāma hoti.8 Tasmā aniccato abhinivittho

t sagunā T. ² Visuddhimagga p. 156. ³ sarato C. G. ⁴ sarato C. G. ⁵ sarato pi M. C. G. ⁶ paṇidhiyā ti M. ⁷ °ārammaṇāya an° M. ⁸ hi vuṭṭhānaṃ nāma na hoṭi M.

bhikkhu na kevalam aniccato va vutthāti dukkhato pi vutthāti anattato pi vutthāti yeva. Dukkhato anattato abhinivitthe pi es'eva nayo.

Iti ādito yattha katthaci abhiniveso hotu, vuṭṭhānagāminī pana vipassanā yam yam sammasitvā vuṭṭhāti tassa tass' eva vasena āgamanīyaṭṭhāne ṭhatvā attano maggassa nāmam detī ti.

477. Tattha aniccato vuţţhahantassa maggo animitto, dukkhato vuţţhahantassa appaṇihito, anattato vuţţhahantassa suññato ti evam Suttantapariyāyena āharitvā dīpito. Vuţţhānagāminī pana vipassanā kim ārammaṇā? Lakkhaṇārammaṇā ti. Lakkhaṇam nāma paññattigatikam na vattabbadhammabhūtam. Yo pana aniccam dukkham anattā ti tīṇi lakkhaṇāni sallakkheti tassa pañca khandhā kaṇţhe baddhakuṇapam viya honti, saṅkhārārammaṇam eva ñāṇam saṅkhārato vuţṭhāti. Yathā hi eko bhikkhu pattam kiṇitukāmo pattavāṇijena pattam ābhatam disvā haṭṭhapahaṭṭho 'gaṇhissāmī ti' cintetvā vīmaṃsamāno chiddāni passeyya, so na chiddesu nirālayo hoti, patte pana nirālayo hoti evam eva tīṇi lakkhaṇāni sallakkhetvā saṅkhāresu nirālayo hoti saṅkhārārammaṇen' eva ñāṇena saṇkhārato vuṭṭhātī ti veditabbo.

Dussopamāya pi es' eva nayo.

478. Iti Bhagavā lokuttarajjhānam bhājento suddhika-paṭipadāya catukkanayam pañcakanayan ti dve pi naye āhari. Tathā suddhikasuññatāya suññatāpaṭipadāya appaṇihito appaṇihitapaṭipadāya pi tasmā² evam āharī ti puggalajjhāsayena c'eva desanāvilāsena ca tadubhayam pi heṭṭhā vuttanayen'eva veditabbam. Evam lokuttaram jhānam bhāvetī ti ettha suddhikapaṭipadāya catukkapañcakavasen' eva dve nayā. Tathā sesesū ti sabbesu pi pañcasu koṭṭhāsesu dasa nayā bhājitā. Tatr' idam pakiṇṇakam.

Ajjhattañ ca bahiddhā ca rūpārūpesu pañcasu | satta-aṭṭhaṅgapariṇāmam³ nimittam paṭipadā patī ti. ||

479. Lokuttaramaggo hi ajjhattam abhinivisitvā ajjhattam

Dussopame M.

² kasmā T.

³ sattasu T.

vutthāti, ajjhattam abhinivisivā bahiddhā vutthāti, bahiddhā abhinivisitvā bahiddhā vutthāti, bahiddhā abhinivisitvā ajjhattam vutthāti, rūpe abhinivisitvā rūpā vutthāti, rūpe abhinivisitvā arūpā vutthāti, arūpe abhinivisitvā arūpā vutthāti, arūpe abhinivisitvā rūpā vutthāti.

Ekappahāreņa pañcahi khandhehi vuṭṭhāti satta-aṭṭhaṅgapariṇāman^{*} ti. So pan'esa maggo aṭṭaṅgiko pi hoti sattaṅgiko pi, bojjhaṅgā pi satta vā honti cha vā, jhānaṃ pana pañcaṅgikaṃ vā hoti caturaṅgikaṃ vā tivaṅgikaṃ vā. Evaṃ satta-aṭṭhādīnaṃ aṅgānaṃ pariṇāmo veditabbo ti attho.

Nimittam patipadā patī ti tīsu² nimittan ti yato pana niyato³ vuṭṭhānam hoti paṭipadā patī ti paṭipadāya ca adhipatino ca calanācalanam⁴ veditabbam.

480. Tattha ajjhattam abhinivisitvä ajjhattam vutthatī ti ādīsu tāva idh'ekacco ādito va ajjhattam pañcasu khandhesu abhinivisati abhinivisityā te aniccādito passati. Yasmā pana na suddha-ajjhattadassanamatten' eva maggavutthānam hoti bahiddhā pi daṭṭhabbam eva tasmā parassa khandhe pi anupādinnasankhāresus pi aniccam dukkhamanattā ti passati. So kālena ajjhattam sammasati kālena bahiddhā ti.6 Tass' evam sammasato ajjhattam sammasanakāle vipassanāmaggena saddhim ghatīyati, evam ajjhattam abhinivisitvā ajjhattam vutthāti nāma. Sace pan' assa7 bahiddhā sammasanakāle vipassanāmaggena saddhim ghatīyati evam ajjhattam abhinivisitvā ajjhattam vutthāti nāma. Sace pan'assa bahiddhā sammasanakāle vipassanāmaggena saddhim ghatīvati evam ajjhattam abhinivisitvā bahiddhā vutthāti nāma. Esa nayo bahiddhā abhinivisitvā bahiddhā c'eva ajjhattañ ca vuţthāne pi.

481. Aparo ādito va rūpe abhinivisati abhinivisitvā bhūtarūpañ ca upādārūpañ ca paricchinditvā aniccādito passati. Yasmā pana na suddharūpadassanamatten' eva vuṭṭhānaṃ hoti arūpam pi daṭṭhabbam eva tasmā rūpam ārammaṇaṃ

² °pariyāman ti M. ² M. omits tīsu. ³ M. omits. ⁴ adhipatito ca va lātā cala tam T. ⁵ sankhāre M. ⁶ M. omits ti. ⁷ passa T.

katvā uppannam vedanam saññam sankhāre viññānañ ca idam arūpan ti paricchinditvā aniccādito passati. So kālena rūpam sammasati, kālena arūpam, tass' evam sammasato rūpasammasanakāle vipassanāmaggena saddhim ghatīyatī ti evam rūpe abhinivisitvā rūpā vutthāti nāma. Sace pan' assa arūpasammasanakāle vipassanāmaggena saddhim ghatīvati evam rūpe abhinivisitvā arūpā vutthāti nāma. Esa nayo arūpe abhinivisitvā arūpā ca rūpā ca vutthāne pi. Yam kiñci samudayadhammam sabban tam nirodhadhamman ti evam abhinivisitvä evam evam vutthänakāle pana ekappahārena pañcahi khandhehi vutthāti nāmā ti. Ayam tikkhavipassakassa mahāpaññassa bhikkhuno vipassanā. Yathā hi chātajjhattassa purisassa majjhe gūthapindam thapetvā nānaggarasabhojanapunnam pātim upanevvum, so vvanjanam hatthena vivuhanto tam guthapindam disvā 'kim idan ti' pucchitvā 'gūthapindo ti' vutte 'dhi dhi apanethā ti' bhatte pi pātiyam pi nirālayo hoti evamsampadam idam datthabbam. Bhojanapātidassanasmim i hi tassa attamanakālo viya imassa bhikkhuno bālaputhujjanakālo, panca khandhe aham mamā ti gahitakālo gūthapindassa ditthakālo viva, tinnam lakkhanānam sallakkhitakālo bhatte pi pātiyam pi nirālayakālo viya, tikkhavipassakassa mahāpaññassa bhikkhuno yam kiñci samudayadhammam sabbam tam nirodhadhamman ti pañcahi khandhehi ekappahārena vutthitakālo veditabbo.

Satta-atthangaparināman ti. Ettha ayam vuttappabhedo angaparināmo yathā hoti tathā veditabbo.

Sankhārūpekhā nāṇam eva hi ariyamaggassa bojjhangamaggangajhānangavisesam niyameti. Keci pana therā bojjhangamaggangajhānangavisesam pādakajjhānam niyametī ti vadanti, keci vipassanāya ārammanabhūtā khandhā niyametī ti vadanti. Keci puggalajjhāsayo niyametī ti vadanti tesam pi vādesu ayam sankhārūpekhāsankhātā pubbabhāgā vuṭṭhānagāminī vipassanā va niyametī ti veditahbā.

482. Tatrāyam anupubbakathā. Vipassanāniyamena hi

Ghojanāpātidassanasmim T.

sukkhavipassakassa i uppannamaggo pi samāpattilābhino jhānam pādakam akatvā uppannamaggo pi pathamam jhānam pādakam katvā pakinnakasankhāre sammasitvā uppāditamaggo pi pathamajihānikā 2 ca honti, sabbesu satta bojihangani attha maggangani panca jhanangani honti tesam pi hi pubbabhāgavipassanā somanassasahagatā pi upekhāsahagatā pi hutvā vutthānakāle sankhārūpekhā bhāvappattā somanassasahagatā va hoti. Pañcakanaye 3 dutiyatatiyacatutthajihanani padakani katva uppaditamaggesu yathākkamen' eva jhānam caturangikam tivangikam duvangikam⁴ va hoti. Sabbesu pana satta maggangani honti, catutthe cha bojjhangani. Ayam viseso 5 padakajjhananiyamena c'eva vipassanānivamena ca hoti. Tesam pi hi pubbabhāgavipassanā somanassasahagatā pi upekhāsahagatā pi hoti. vuţthānagāminī somanassasahagatā va. Pañcamajjhānam pādakam katvā nibbattitamagge pana upekhācittekaggatāvasena dve jhanangani bojjhangamaggangani cha satta-meva. Ayam pi viseso ubhayaniyamavasen' eva hoti. Imasmim nave pubbabhāgavipassanā somanassasahagatā vā upekhāsahagatā vā hoti, vuṭṭhānagāminī upekhāsahagatā ca. Arūpajjhānāni pādakāni katvā uppāditamagge pi es'eva nayo.

Evam pādakajjhānato vuṭṭhāya ye keci sankhāre sammasitvā nibbattitamaggassa āsannapadese vuṭṭhitā samāpatti attano⁶ sadisabhāvam karoti bhūmivaṇṇo viya godhāvaṇṇassa.

483. Dutiyatheravāde pana yato yato samāpattito vuţthāya te te samāpattidhamme sammasitvā maggo nibbattito hoti tam tam samāpattisadiso va so 7 hoti sammasitasamāpattisadiso ti attho.

Sace pana kāmāvacaradhamme sammasati paṭhamajjhāniko hoti tatrā pi ca vipassanāniyamo vuttanayen' eva veditabbo.

Kern Buddhisme I, 388.
 pathamam jhānikā T.
 pathamajhāniko hoti M.
 pañcakanayo T.
 M. omits
 duvangikam.
 attaviseso T.
 attanā T.

⁷ M. omits va so.

484. Tatiyatheravāde 'aho vat'āham sattangikam maggam pāpuneyyam atthangikam maggam pāpuneyyan ti' attano ajjhāsayānurūpena yam yam jhānam pādakam katvā ye vā ye vā jhānadhamme sammasitvā maggo nibbattito tam tam jhānasadiso va hoti, pādakajjhānam pana sammasitajjhānam vā vinā ajjhāsayamatten'eva tam na ijjhati. Svāyam attho Nandakovādasuttena dīpetabbo.^z

arahattassa upanissayo sā arahatten'eva. Evam eva attano ajjhāsayānurūpena yam yam jhānam pādakam katvā ye vā ye vā jhānadhamme sammasitvā maggo nibbattito tam tam jhānasadiso va so hoti. Pādakajjhānam pana sammasitaj-jhānam vā vinā ajjhāsayamatten'eva tam na ijjhatī ti etthā pi ca vipassanāniyamo vuttanayen'eva veditabbo.

485. Tattha 'pādakajjhānam'eva niyametī ti' evamvādim Tipitaka-Cūlanāgattheram antevasikā āhamsu: Bhante yattha tāva pādakajjhānam atthi tattha tam niyametu, yasmim pana pādakajjhānam natthi tasmim arūpabhāve kim niyametī ti āvuso? Tatthā pi pādakajjhānam eva niyametī. So hi bhikkhu atthasamāpattilābhī pathamajjhānam pādakam katvā sotāpattimaggaphalāni nibbattetvā apparihīnajjhāno kālam katvā arūpabhāve² nibbatto pathamajjhānikāya sotāpattiphalasamāpattiyā vuṭthāya vipassanam patthapetvā upari tīni maggaphalāni nibbatteti. Tassa tāni paṭhamajjhānikān' eva honti, dutiyajjhānikādisu pi es' eva nayo.

Majjhimanikāya 146. ² arūpabhave T.

Āruppe^r tikacatukkajjhānam uppajjati tañ ca kho lokuttaram na lokiyam, evam tatthā pi pādakajjhānam eva niyameti āvuso ti sukathito bhante pañho ti.

486. Vipassanāya ārammaņabhūtā khandhā niyamenti. 'Yam yam hi sammasitvā vuţthāti tam tam sadiso va maggo hotī ti' vādim Moravāpivāsi-Mahādattattheram pi antevāsikā āhamsu: Bhante tumhākam vāde doso pañiāyati. Rūpam sammasitvā vuţthitabhikkhuno hi rūpasadisena avyākatena maggena bhavitabbam, nevasaññānāsaññāyatanam nayato pariggahetvā² vuţthitassa tam sadisena nevasaññānāsaññābhāvappattena³ bhāvitabban ti na āvuso evam hoti. Lokuttaramaggo hi appanam appatto nāma natthi, tasmā rūpam sammasitvā vuţthitassa aţthangiko somanassasahagatamaggo hoti, nevasaññānāsaññāyatanam sammasitvā vuţthitassā pi na sabbākārena tādiso va hoti, sattangiko pana upekhāsahagatamaggo hotī ti.

'Puggalajjhāsayo niyametī ti' vādino Cūlābhayattherassā pi vādam āharitvā Tipiṭaka-Cūlanāgatherassa kathayimsu.⁴ So āha: Yassa tāva pādakajjhānam atthi tassa puggalajjhāsayo niyametu, yassa tam natthi tassa katarajjhāsayo niyamissati? 5 'Nibbānassa 6 vaḍḍhigavesanakālo 7 viya hotī ti' tam katham āharitvā Tipiṭaka-Cūlābhayattherassa kathayimsu. So 'pādakajjhānato idam kathitam āvuso ti' āha. Yathā pādakajjhānavato sammasitajjhānavato 8 pi tatth' eva veditabbam.

487. Pañcamajjhānato vuṭṭhāya hi paṭhamādīni sammasato uppannamaggo paṭhamattheravādena pañcamajjhāniko dutiyatheravādena paṭhamādijjhāniko āpajjatī ti dve pi vādā virujjhanti, tatiyavādena pan' ettha yam icchatī⁹ ti tam jhāniko hotī ti te ca vādā na virujjhanti ajjhāsayo ca satthako hotī ti.

Evam tayo pi therā paṇḍitā vyattā buddhisampannā 10

² arūpe T. ² pariggahitvā M. ³ M. inserts maggena. ⁴ kathayamsum C. G. ⁵ niyāmessayati M. ⁶ nibbanassa T. ⁷ vuddhigaves M. ⁸ sammasitanavato T. ⁹ icchasī C. G. ¹⁰ osampannā vanne tesam vā anantim katvā T.

va, tena tesam vādam tantim katvā thapayimsu. Idha pana attham eva uddharitvā tayo p'ete vāde vipassanā va nivametī ti dassitam. Idāni nimittam paţipadā patīz ti ettha evam angaparināmato 2 maggassa uppādanakāle gotrabhū kuto vutthāti, maggo kuto ti? Gotrabhū 3 tāva nimittato vutthāti, pavattam chettum a na sakkoti. Ekato vutthāno h'esa maggo nimittato vutthati pavattam pi chindati, ubhato vutthano h'esa maggo ti cittato vutthati pavattim pi chindati, ubhato vutthanos h'esa tesam avam uppattinavo. Yasmim hi vāre maggavutthānam hoti tasmim anulomam neva ekam hoti na pañcamam. Ekam hi āsevanam na labhati, pañcamam javanassa6 āsannattā pavedhati. Tadā hi javanam papatitam, nāma hoti tasmā neva ekam hoti na pañcamam. Mahāpaññassa pana dve anulomāni honti tatiyam gotrabhū catuttham maggacittam tīni phalāni tato bhavangottaranam,8 majihimapaññassa tīni anulomāni honti catuttham gotrabhū pañcamam maggacittam dve phalāni tato bhavangottaraṇam, mandapaññassa cattāri anulomāni honti pañcamam gotrabhū chattham maggacittam sattamam phalam tato bhavangottaranam. Tattha mahāpaññamandapaññānam vasena akathetvā majjhimapaññavasena9 kathetabbam.

488. Yasmim hi vāre maggavutthānam hoti kiriyāhetukamanoviññāṇadhātu¹⁰ upekhāsahagatā manodvārāvajjanam hutvā vipassanāgocare khandhe ārammaṇam katvā bhavaṅgamāvaṭṭeti.¹¹ Tadanantaram ten'¹² āvajjanena gahitakkhandhe gahetvā uppajjati paṭhamajavanam ¹³ anulomañāṇam. Tan tesu ¹⁴ khandhesu aniccā ti vā dukkhā ti vā anattā

² angaparimacato C. angapaţipadā vatī C. T. parinamavato T. 3 Visuddhimagga p. 157, Kern Buddhisme I, 387. 4 jahitum C. G. chetum M. 6 pañcamam bhavangassa M. pañcamam tharato T. ⁷ javanam patitam M. javanam javati pavahassa T. tam C. G. 8 ºgotaranam C. 9 Mss. majjhipañña-10 kiriyaho T. 11 āvaddheti T. paññassa. ¹³ pathamam jānam M. ¹⁴ tattesu T. eva M.

ti vā pavattitvā olārikolārikam saccacchādakatamam1 vinodetvā tīni lakkhanāni bhivvo bhivvo pākatāni katvā nirujihati. Tadanantaram uppajjati dutiyam anulomam tesu purimam āsevanam² dutiyassa purimam āsevanam hoti. Tam pi laddhāsevanattā 3 tikkham sūram pasannam 4 hutvā tasmim yev' ārammane ten' ev'ākārena pavattitvā majihimappamānam saccacchādakatamam vinodetvā tīni lakkhanāni bhiyyo bhiyyo pākatāni katvā nirujjhati. Tadanantaram uppajjati tatiyānulomam tassa dutiyam āsevanam hoti tam pi laddhāsevanattā tikkham sūram pasannam hutvā tasmim vev' ārammane ten'ev'ākārena pavattitvā tadavasesam anusahagatam saccacchādakatamam vinodetvā niravasesam katvā tīni lakkhanāni bhiyyo bhiyyo pākatāni katvā nirujihati. Evam tīhi anulomehi saccacchādakatame 5 va vinodite tadanantaram uppajjati gotrabhūñānam6 nibbānam ārammanam kurumānam.

489. Tatrāyam upamā: 7 Eko kira cakkhumā puriso nakkhattayogam jānissāmī ti rattibhāge nikkhamitvā candam passitum uddham olokesi, 8 tassa valāhakehi paticchannattā cando na paññāyittha, ath' eko vāto utthahitvā thūlathūle valāhake viddhamsesi aparo majjhime aparo sukhume, tato so puriso vigatavalāhake nabhe candam disvā nakkhattavogam aññāsi.

Tattha tayo valāhakā viya saccapaţicchādakam thūlamajjhimasukhumam kilesandhakāram, tayo vātā viya tīni anulomacittāni, cakkhumā puriso viya gotrabhūñānam, cando viya nibbānam, ekekassa vātassa yathākkamena valāhakaviddhamsanam viya ekekassa anulomacittassa saccapaţicchādakatamavinodanam, viya vigatavalāhake nabhe tassa purisassa visuddhacandadassanam viya vigate sacca-

saccapaticchādakam C. ² anāsevanam T. ³ laddham sevanattam T. ⁴ suram pasantam T. ⁵ °chadakatam C. G. ⁶ Visuddhimagga J. P. T. S. 1891—93
 p. 157. ⁷ Hardy Eastern Monachism 281. ⁸ ullokesi M. ⁹ °andhakārā M. ¹⁰ vātassa yatakkamena valāhakattayaviddhamsanam M. ¹¹ °chādakatam vinodanam C. G.

paticchādake tame gotrabhūñāṇassa visuddhanibbānaṃ ārammaṇakaraṇaṃ. Yath' eva hi tayo vātā candapaticchādake valāhake yeva viddhaṃsetum sakkonti na candaṃ daṭṭhuṃ evaṃ anulomāni saccapaticchādakatamaṃ yeva vinodetuṃ sakkonti na nibbānam ārammaṇam kātuṃ.

Yathā so puriso candam eva datthum sakkoti na valāhake viddhamsetum evam gotrabhūnānam nibbānam eva ārammanam kātum sakkoti na kilesatamam vinodetum. Evam anulomam sankhārārammanam hoti gotrabhūnibbānārammanam.

- 490. Yadi hi gotrabhū anulomena gahitārammanam ganheyya, puna anulomakam² anubandheyyā ti maggavut-thānam eva bhaveyya. Gotrabhūñānam pana anulomassa ārammanam agahetvā na apacchato pavattitam³ katvā sayam anāvajjanam pi samānam āvajjanatthāne thatvā evam nibbattāhī ti⁴ maggassa saññam datvā viya nirujjhati. Maggo pi tena dinnam saññam amuñcitvā va avīcisantati-vasena tam ñānam anuppabandhamāno anibbiddhapubbam⁵ appadālitapubbam lobhakkhandham dosakkhandham mohakkhandham nibbijjhamāno⁵ va padālayamāno va nibbattati.
- 491. Tatrāyam upamā: Eko kira issāso dhanusatamatthake phalakasatam thapāpetvā vattena mukham vethetvā
 saram sannayhitvā cakkayante aṭṭhāsi. Añño puriso cakkayantam avijjhitvā yathā? yadā issāsassa phalakam abhimukhā⁸ hoti tadā tattha daṇḍakena saññam deti issāso
 daṇḍakasaññam amuñcitvā va saram khipitvā phalakasatam
 nibbijjhati? tattha daṇḍakasaññam viya gotrabhūñāṇam,
 issāso viya maggañāṇam, issāsassa daṇḍakasaññam amuñcitvā va phalakasatavijjhanam viya maggañāṇassa gotrabhūñāṇena dinnam saññam amuncitvā va nibbānam ārammaṇam katvā anibbiddhapubba-appadālitapubbānam 10 lobhakkhandhādīnam nibbijjhanapadālanam. 11

¹ anulomā na s° T. ² anulomatam T. ³ pavattikam T. ⁴ nibbahī ti M. ⁵ aniddhapubbam G. C. ⁶ nibbij-jitamāno M. nivijjamāno T. nibbijjamāno C. ⁷ yathā om. T. M. ⁸ phalakasatam abhimukham M. ⁹ nivijjhati T. ¹⁰ anividdhap° T. ¹¹ nivijjhanap° T.

492. Bhūmiladdhaviddhamsetusamugghātakaranan ti pi etad eva. Maggassa hi ekam eva kiccam anusayapajahanam.2 so anusave pajahante nimittä vutthäti näma, pavattam chindati nāma. Nimittan ti rūpavedanāsaññāsankhāraviñnāņanimittam.3 Pavattam pi rūpavedanāsañnāsankhāraviñnānappavattam4 eva tam duvidham hoti upādinnakam anupādinnakan ti.

Tesu maggassa anupādinnakato vutthānacchāyā dissatī ti vatvā anupādinnakato vutthātī ti vadimsu.

Sotāpattimaggena hi cattāri ditthisampayuttāni vicikicchāsahagatan ti pañca cittāni pahīyanti, tāni rūpam samutthāpenti, tam anupādinnakarūpakkhandho,5 tāni cittāni viññāṇakkhandho, tam sampayuttā vedanā saññā sankhārā tavo arūpakkhandhā.

Tattha sace sotāpannassa sotāpattimaggo abhāvito abhavissa tāni pañca cittāni chasu ārammanesu pariyutthānam pāpunevyum, sotāpattimaggo pana tesam pariyutthānappavattim6 vārayamāno setusamugghātam7 abhabbuppattikabhāvam kurumāno anupādinnakato vutthāti nāma.

493. Sakadāgāmi-maggena pana cattāri8 ditthivippayuttāni dve domanassasahagatānī9 ti, olārikakāmarāgavyāpādavasena cha cittāni pahīyantī ti. Anāgāmi-maggena anusahagatā kāmarāgavyāpādavasena tāni eva cha cittāni pahīyanti, arahattamaggena 10 cattāri ditthivippayuttāni uddhaccasahagatañ cā ti pañca akusalacittāni pahīyanti. Tattha sace tesam ariyānam te maggā avibhāvitā ir assutāni cittāni chasu ārammaņesu pariyutthānam pāpuneyyum te pana tesam maggapariyutthānappavattam 12 vārayamānā setusamugghātam abhabbuppattikabhāvam kurumānā anupādinņakato vutthahanti nāma.

494. Upādinnakato vutthānacchāyā dissatī ti vatvā upā-

¹ °laddhavatha setu° M. ² M. inserts iti. 3 viññānānimittam T. M. 4 M. inserts nimittam pi rūpavedanāsaññāsankhāraviññānapavattam. 5 °khandhe T. 8 °magge nesam pariyutthānuppattim M. 7 setaso C. G. cattāri M. 9 dosamanassaº M. 10 ºmagge M.

¹¹ abhāvitā T. 12 maggā° M.

dinnakato vutthātī ti pi vadimsu. Sace hi sotāpannassa sotāpattimaggo abhāvito abhavissa thapetvā satta bhave anamatagge samsāravatte upādinnakappavattam pavattissati evam sotāpattimaggo upādinnakapavattam appavattam kurumāno upādinnakato vutthāti nāma. Sace sakadāgāmissa sakadāgāmimaggo abhāvito abhavissa thapetvā dve bhave pañcasu bhavesu upādinnakapavattam pavatteyya. Kasmā? Tassā pavattiyā hetūnam atthitāya. Olārikāni kāmarāgapatighasañnojanāni olāriko kāmarāgānusayo patighānusayo ti ime pana cattāro kilese so maggo uppajjamāno va samugghāteti. Idāni kuto sakadāgāmissa dve bhave thapetvā pañcasu bhavesu upādinnakapavattam pavattissati? Evam sakadāgāmīmaggo upādinnakapavāttam appavattam kurumāno upādinnakato vutthāti nāma.

495. Sace anāgāmissa anāgāmimaggo abhāvito abhavissa thapetvā ekam bhavam dutiyakabhave upādinnakam vatteyya.3 Kasmā? Tassa pavattiyā hetūnam atthitāya. Anusahagatāni kāmarāgapatighasañnojanāni anusahagato kāmaraganusayo patighanusayo ti ime pana cattaro kilese so maggo uppajjamāno va samugghāteti. Idāni kuto anāgāmissa ekam bhavam thapetvā dutiyakabhave upādinnakapavattam pavattissati? Evam anāgāmimaggo upādiņnakapavattam appavattam kurumano upadinnakato vutthāti nāma. Sace arahato arahattamaggo abhāvito abhavissa rūpārūpabhavesu upādiņņakapavattam pavatteyya. Kasmā? Tassa! pavattiyā hetūnam atthitāya. Rūparāgo arūparāgo māno uddhaccam avijjā mānānusayo bhavarāgānusayo avijjānusayo ti ime pana attha kilese maggo uppajjamāno va samugghāteti. Idāni kuto khīņāsavassa punabbhave upādinnakapavattam pavattissati? Evam arahat-

M. inserts: upādinnakakhandhappavattam pavatteyya. Kasmā? Tassa pavattiyā hetūnam atthitāya. Tīni samyojanāni diṭṭhānusayo vicikicchānusayo ti ime pana pañca kilese sotāpattimaggo uppajjamāno va samugghāteti. Idāni kuto sotāpannassa satta bhave ṭhapetvā anamatagge samsāravaṭṭe upo. **samugghāto ti T. **3 upadinnakapavattam pavatteyya M.

tamaggo upādiṇṇakapavattam appavattam kurumāno upādiṇṇakato vuṭṭhāti nāma. Sotāpattimaggo c'ettha apāyabhavato vuṭṭhāti, sakadāgāmimaggo sugatikāmabhavekadesato, anāgāmimaggo kāmabhavato, arahattamaggo rūpārūpabhavato sabbabhavehi pi vuṭṭhāti evā ti vadanti. Imassa pan' atthassa vibhāvanattham ayam pāli.

496. Sotāpattimaggañāņena abhisankhāraviññāņassa nirodhena satta bhave thapetvā anamatagge saṃsāre¹ ye uppajjeyyum nāmañ ca rūpañ ca etth' ete nirujjhanti, vūpasammanti, attham gacchanti, paṭippassambhanti.

Sakadāgāmimaggañāņena abhisankhāraviñāāņassa nirodhena² dve bhave thapetvā pañcasu bhavesu ye uppajjeyyum nāmañ ca rūpañ ca etth' ete nirujjhanti, vūpasammanti, attham gacchanti, paṭippassambhanti. Anāgāmimaggañāņena abhisankhāraviññāṇassa nirodhena ekam bhavam thapetvā dvīsu bhavesu ye uppajjeyyum nāmañ ca rūpañ ca etth' ete nirujjhanti, vūpasammanti, attham gacchanti, paṭippassambhanti.

Arahattamaggañāņena abhisankhāraviññāņassa nirodhena rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vā ye uppajjeyyum nāmañ ca rūpañ ca etth' ete nirujjhanti, vūpasammanti, attham gacchanti, patippassambhanti. Arahato anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyantassa carimaviñūāņassa nirodhena paññā ca sati ca nāmañ ca rūpañ ca etth' ete nirujjhanti, vūpasammanti, attham gacchanti, paṭippassambhantī ti ayan tāva nimitte vinicchayo.

497. Paţipadā³ patī ti. Ettha pana paṭipadā calati na calatī ti? Calati. Tathāgatassa hi Sāriputtattherassa va cattāro pi maggā sukhapaṭipadā khippābhiññā ahesum. Mahā-Moggallānattherassa paṭhamamaggo sukhapaṭipado khippābhiñño, upari tayo maggā dukkhapaṭipadā khippābhiññā. Kasmā? Niddābhibhūtattā. Sammāsambuddho kira sattāham daharakumārakam viya theram parihari thero pi ekadivasam niddāyamāno nisīdi. Atha nam Satthā āha: Moggallāna Moggallāna pacalāyasi no tvam brāhmaṇā ti. Evarūpassa hi mahābhiññappattassa sāvakassa

¹ saṃsāravatte M. ² nirodhe M. ³ patipadā tī ti T

patipadā calati, sesānam kim na calissati? Ekaccassa hi bhikkhuno cattāro pi maggā dukkhapatipadā dandhābhiññā honti, ekaccassa dukkhapatipadā khippābhiññā, ekaccassa sukhapatipadā dandhābhiññā, ekaccassa sukhapatipadā khippābhiññā, ekaccassa pathamamaggo dukkhapatipado dandhābhiñño hoti dutiyamaggo dukkhapatipado khippābhiñño tatiyamaggo sukhapatipado dandhābhiñño catutthamaggo sukhapatipado khippābhiñño ti. Yathā ca patipadā evam adhipatī ti calati, evam ekaccassa pi bhikkhuno cattāro pi maggā chandādhipateyyā honti ekaccassa viriyādhipateyyā ekaccassa cittādhipateyyā ekaccassa vīmamsādhipateyyā, ekaccassa pana pathamamaggo chandādhipateyyo hoti dutiyo viriyādhipateyyo tatiyo cittādhipateyyo catuttho vīmamsādhipateyyo ti.

Pakinnakakathā nitthitā.

498. Idāni yasmā lokuttaram kusalam bhāvento na kevalam upanijihāyanatthena jhānam eva bhāveti niyyānatthena pana maggam pi bhāveti upatthānatthena satipatthanam pi padahanatthena sammappadhanam pi ijihanatthena iddhipādam pi adhipatiyatthena indrivam pi akampiyatthena balam pi bujjhanakatthena bojjhangam pi tathatthana saccam pi avikkhepatthena samatham3 pi suññatatthena dhammam pi rāsatthena khandham pi āyatanatthena äyatanam pi suññasabhāvanissattatthena dhātum pi paccayatthena āhāram pi phusanatthena phassam pi vedavitatthena vadanam pi sanjananatthena sannam pi cetanatthena cetanam pi vijānanatthena cittam pi bhāveti tasmā tesam ekūnavīsatiyānam nayānams dassanattham puna katame dhammā kusalā6 ti ādi vuttam. Evam idam pi bhāvetī ti idam pi bhāvetī ti puggalajjhāsayena c'eva desanāvilāsena ca vīsativā? navā desitā honti. Dhammam sotum nisinnadevaparisāya hi ye upanijihāyanatthena

z calissatī ti M. 2 dukkhap° T. 3 sampam C. G. samam M. 4 vedasitatthena T. 5 padānam M. om. T. 6 Dhs. § 358. 7 vīsati M.

Tattha yath' eva lokuttaram jhānan ti vuttatthāne dasa nayā vibhattā evam maggādīsu pi te yeva veditabbā.

Iti vīsatiyā ṭhānesu dasa dasa katvā dve nayasatāni vibhattāni honti.

499. Idāni adhipatibhedam dassetum puna katame dhammā kusalā+ ti ādi āraddham. Tattha chandam dhuram jetthakam pubbangamam katvā nibbattitalokuttaram jhānam chandādhipateyyam nāma. Sesesu pi es'eva nayo. Iti purimasmim suddhike dve nayasatāni chandādhipateyyādīsu dve dve tīni sahassena bhājetvā pathama-

maggam dassesi Dhammarājā.

Pathamamaggo.

500. Idāni dutiyamaggādīnam dassanattham puna katame dhammā kusalās ti ādi āraddham. Tattha kāmarāgavyāpādānam patanubhāvāyā ti etesam kilesānam tanubhāvatthāya. Tattha dvīhi kāraņehi tanubhāvo veditabbo: Adhicuppattiyā ca pariyutthānamandatāya ca. Sakadāgāmissa hi vattānusārimahājanass 'eva kilesā abhinham na uppajjanti kadāci kadāci uppajjanti pi viraļākārā hutvā viraļā vāpitakkhette ankurā viya uppajjamānā pi ca vattānusārimahājanass'eva maddantā pharantā chādentā

z om. T. ² cintanti T. ³ °sambhidā C. G. ⁴ Dhs. § 359—364. ⁵ Dhs. § 362. ⁶ paṭiralākārā T.

andhakāram karontā na uppajjanti. Dvīhi pana maggehi pahīnattā mandamandā uppajjanti tanukākārā hutvā abbhapaṭalam viya makkhikāpattam viya ca. Tattha keci therā vadanti: Sakadāgāmissa kilesā kiñcā pi cirena uppajjanti bahalā va hutvā uppajjanti tathā hi 'ssa puttā ca dhītaro ca dissantī ti. Etam pana appamāṇam. Puttadhītaro hi aṅgappaccaṅgaparāmasanamattena pi honti, dvīhi pana maggehi pahīnattā, 6 natthi kilesānam bahalatā, dvīhi eva kāranehi'ssa kilesānam patanubhāvo veditabbo adhiccuppattiyā ca pariyuṭṭhānamandatāya cā ti.

Dutiyāyā ti gaņanavasenā pi dutiyuppattivasena pi dutiyāya bhūmiyāpattiyā ti sāmaññaphalassapatilābhatthāya tatiyacatutthāsu⁷ pi es'-eva nayo. Visesamattam yeva pana vakkhāma: aññindriyan ti ajānanaka-indriyam pathamamaggena ñātamariyādam⁸ anatikkamitvā tesam yeva tena maggena ñātānam⁹ catusaccadhammānam jānanaka-indriyan ti vuttam hoti. Niddesavāre pi'ssa iminā nayen'attho veditabbo.

Kotthāsavāre pi iminā saddhim nav' indriyāni honti, sesam purimanayen'eva veditabbam.

Dutiyamaggo nitthito.

501. Tatiye o anavas esappahānāyā ti tesamīyeva sakadāgāmimaggena tanubhūtānam saññojanānam nissesapajahanatthāya.

502. Catutthe "ruparaga-aruparaga-mana-uddhacca-avijjāya anavasesappahanāyā ti etesam pancannam uddhambhāgiyasannojanānam "2" nissesappahānatthāya" tattha ruparago ti rupabhave chandarāgo aruparago arupabhave chandarāgo māno arahattamaggavajjhakamāno "4" eva

³ comp. Childers * tanutākārā T. ² M. omits hutvā. 4 uppatti T. 5 omarāma-Dictionary p. 416a. sanam^o M. ⁶ pahīnatthā T. 7 °catutthesu M. 8 ñānamarvādam T. 9 ñānānam T. 10 Dhs. § 363. 11 Dhs. § 364. ¹² Visudhimagga p. 159. Mahāparinibbānas. p. 19. 13 pajahanatthāya M. 14 māno ti arahattamaggajjhavako māno M.

tathā uddhaccāvijjā imesu pi dvīsu maggesu navamam añnindriyam eva hoti.

503. Sabbamaggesu padapatipātiyā samasatthi padāni catūhi apannakangehi saddhim catusatthi honti, asambhinnato pana tettimsa kotthāsavārā sunnatavārā pākatikā eva. Yathā ca pathamamagge evam dutiyādīsu pi nayasahassam evā ti cattāro magge catūhi nayasahassehi bhājetvā dassesi Dhammarājā.

Saccavibhange pana satthi nayasahassāni lokuttarāni imesam eva vasena nikkhittāni, satipatthānavibhange vīsati nayasahassāni lokuttarāni, sammappadhānavibhange vīsati, iddhipādavibhange dvattimsa, bojjhangavibhange dvattimsa, maggavibhange atthavīsati nayasahassāni lokuttarāni imesam eva vasena nikkhittāni. Idha pana catūsu maggesu cattāro va nayasahassāni tesu pathamajjhānike pathamamagge atthangāni bhājitāni tathā dutiyādīsu.

504. Tattha pathamamagge sammāditthi-micchāditthim pajahatī ti sammāditthisammāsankappādayo pi micchāsankappādīnam pajahanatthen'eva veditabbā. Evam sante pathamamaggen'eva dvāsatthi ditthigatānam pahīnattā upari maggattayena pahātabbā ditthi nāma natthi tattha sammāditthī ti nāmam katam hotī ti. Yathā visam atthi vā hotu mā vā agado agado t'eva vuccati evam micchāditthi atthi vā hotu mā vā ayam sammāditthi eva nāma. Yadi evam nāma mattam ev'etam hoti uparimaggattaye pana sammāditthiyā kiccābhāvo āpajjati maggangāni na paripūrentī ti tasmā sammāditthi sakiccakā kātabbā maggangāni pūretabbānī ti sakiccakā c'ettha sammādiţţhi yathā lābhaniyamena dīpetabbā. Uparimaggattayavajjho hi eko māno atthi, so ditthitthāne titthati, sā tam mānam pajahatī ti sammāditthi. Sotāpattimaggasmim hi sammāditthi micchādiţţhim pajahati, sotāpannassa pana sakadāgāmimaggavajjho māno attthi3 tam mānam pajahatī ti sammāditthi tass'eva satta-kusalacittasahajāto sankappo atthi. teh' eva cittehi vācangacopanam atthi, kāyangacopanam

² cattāri yeva M. ² nāma mayam nanam evekam hoti T. ³ M. inserts so ditthitthāne titthati.

atthi, paccayaparibhogo atthi, sahajātavāyāmo atthi, assatisabhāvo atthi, sahajātacittekaggatā atthi, ete micchāsańkappādayo nāma. Sakadāgāmimagge sammāsańkappādayo tesam pahānena sammāsańkappādayo ti veditabbā.

505. Evam sakadāgāmimagge atth' aṅgāni sakiccakāni katvā āgatāni. Sakadāgāmissa anāgāmimaggavajjho māno atthi, so diṭṭhiṭṭhāne tiṭṭhati. Tass' eva sattahi cittehi sahajātasaṅkappādayo tesam pahānena anāgāmimagge aṭṭhannam aṅgānam sakiccakatā veditabbā. Anāgāmissa arahattamaggavajjho māno atthi, so diṭṭhiṭṭhāne tiṭṭhati. Yāni pan' assa pañca akusalacittāni tehi sahajātā saṅkappādayo tesam pahānena arahattamagge aṭṭhannam aṅgānam sakiccakatā veditabbā.

506. Imesu ca² maggesu pathamamaggena cattāri saccāni diṭṭhāni uparimaggattayam diṭṭhakam eva passati adiṭṭhakam passatī ti³ diṭṭhakam eva passati ayam⁴ ācariyānam samānatthakathā.

Vidaņdavādī pan' āha: adiţţham passatī ti so vattabbo. Paţhamamagge katamam indriyam bhājesī ti jānamāno anañnātañnassāmītindriyan ti vakkhati. Uparimaggesu kataran ti vutte pi añnindriyam vakkhati.

So vattabbo: adiţţhasaccadassane sati uparimaggesu pi anaññātaññassāmītindriyam eva bhājehi evam te pañho samessatī ti kilese pana añño aññe? pajahati pahīne eva pajahatī ti aññehi aññe pajahatis. Yadi añño aññe appahīnakilese pajahati saccāni pi adiţţhān' eva passatī ti evamvādi puggalo idam pucchitabbo. Saccāni nāma katī ti jānamāno o cattārī ti vakkhati.

So vattabbo: tava vāde solasa¹¹ saccāni āpajjanti, tvam buddhehi pi adittham passasi. Bahusaccako nāma tvam ¹² mā ganhi, saccadassanam nāma apubbam natthi, kilese pana appahīne pajahati.

kesam T. ² catūsu M. ³ adiţţhakam passatī ti om. T.
 na adiţţham passatī ti ayam M. ⁵ vitaddhavādi G.
 vitanḍavādi M. ⁶ °magge M. ⁷ aññe añño M.
 ⁸ aññe añño pahajatī ti M. ⁹ aññe añño M. ¹⁰ jānanto T. M. ¹¹ tava vā deso solasa T. ¹² tam evam M.

507. Tattha tattha saccadassanassa apubbabhāve pelopamam nāma gahitam. Ekassa kira cattāro ratanapelā sāragabbhe thapitā. So rattibhāge pelāsu uppannakicco dvāram vivaritvā dīpam jāletvā dīpena vihate andhakāre pelāsu pākatabhāvam gatāsu tāsu kiccam katvā dvāram pidahitvā gato puna andhakāram avatthari dutiyavāre pi tativavāre pi tath' eva akāsi 2. Catutthakavāre vivate andhakāre pelā na paññāyantī ti vīmamsantass' eva suriyo uggacchi. Suriyobhāsena vigate andhakāre pelāsu kiccam katvā pakkāmi. Tattha cattāro pelā viya cattāri saccāni, tāsu kicce uppannadvāravivaranakālo viva sotāpattimaggassa vipassanābhiniharanakālo, andhakāram viya saccacchādakatamam, dīpobhāso viya sotāpattimaggobhāso, vihate3 andhakāre tassa purisassa pelānam+ pākatabhāvo viya magganānassa saccānam pākatabhāvo,5 magganānassa pākatāni6 maggasamangipuggalassa pākatān' eva7 honti, pelāsu kiccam katvā gatakālo viva sotāpattimaggassa attanā pahātabbakilese pajahitvā niruddhakālo, puna andhakārāvattharanam viya uparimaggattayavajjhasaccacchādakatamam. Dutiyavāre dvāravivaranakālo viva sakadāgāmimaggassa vipassanābhinīharaņakālo, dīpobhāso viya sakadāgāmimaggobhāso, pelāsu kiccam katvā gatakālo8 viya sakadāgāmimaggassa attanā pahātabbakilese pajahitvā niruddhakālo, puna andhakārāvattharanam viya uparimaggadvayavajjhasaccacchādakatamam.9 Tatiyavāre dvāravivaraņakālo viya anāgāmimaggassa vipassanābhinīharaņakālo, dīpobhāso viya anāgāmimaggobhāso, pelāsu kiccam katvā gatakālo viva anāgāmimaggassa attanā pahātabbakilese pajahitvā niruddhakālo, puna andhakārāvattharanam viya upari-arahattamaggavajjhasaccacchādakatamam. Catutthavāre dvāravivaranakālo viya arahattamaggassa vipassanābhinīharaņakālo, suriyuggamanam viya arahattamagguppādo, andhakāravigamanam viya arahattamaggasaccacchādakatamam vinoda-

pelopamam nāmam M. pelepamam T.
 kākāsi T.
 pelakam T.
 pāṭakabhāvo T.
 pāṭakāni T.
 Mss. pākaṭā nā va.
 gatakāle T.
 maggattaya° T.

nam, vihate andhakāre tassa peļānam pākatabhāvo viya arahattamaggañāņassa catunnam saccānam pākatabhāvo 3, ñāņassa pākatāni pana puggalassa pākatāni va honti, peļāsu kiccam katvā gatakālo viya arahattamaggassa sabbakilese khepanam, suriyuggamanato patthāya ālokass' eva pavattikālo viya arahattamaggassa uppannakālato patthāya puna saccacchādakatamabhāvo. Idam tāva saccadassanassa apubbabhāve opammam ditthakam va hi passati. kilese pana añño aññe pajahatī ti.

508. Ettha rajakopamam nāma gahitam. Eko7 puriso kiliţtham vattham rajakassa adāsi. Rajako⁸ ūsarakhāram chāriyakhāram gomayakhāran ti tavo khāre datvā khārehi khāditabhāvañ ñatvā udake vikkhāletvā olārikolārikam malam pavāhesi. Tato na tāva parisuddhan ti dutiyam pi tath' eva khāre datvā udake vikkhāletvā tato sanhataram malam pavāhesi tato na tāva parisuddhan ti. Tatiyam pi te khāre datvā udake vikkhāletvā tato sanhataram malam pavāhesi tato na tāva parisuddhan ti. Catuttham pi te khāre datvā udake vikkhāletvā amsu-abbhantaragatam pi nissesam malam pavāhetvā sāmikassa adāsi. So gandhakarandake pakkhipitvā icchiticchitakāle paridahati. Tattha kilittham vattham viva kilesanugatam cittam, tividhakharadānakālo, viya tīsu anupassanāsu kammappavattanakālo, udake vikkhāletvā olārikamalappavāhanam viya sotāpattimaggena olārikasaññojanadvayakkhepanam, na tāva parisuddham vatthan ti pana khārattayadānam viya pancakilesakkhepanam, dutiyam pi tesam khārānam anuppādanam viya na tāva parisuddham idam cittan ti tāsu yeva tīsu anupassanāsu kammappavattanam. Tato (M. inserts nāti) sanhataramalappavāhanam viya sakadāgāmimaggena olārikasaññojanadvayakkhepanam, tato na tāva parisuddham vatthan ti puna khārattayadānam viya na tāva parisud-

pāṭakabh° T.
 arahattamaggassa vipassanābhiniharaṇakālo suriyuggamanañāṇassa catunnam saccānam M.
 pāṭakabh° T.
 pattikālo T.
 apubbabhāvo C. G.
 opammadiṭṭh° T.
 Comp. Aṅguttara III. 70. 6.
 Rajake T.
 vāle T.

dham idam cittan ti tāsu yeva tīsu anupassanāsu kammappavattanam, tato sanhataramalappavahanam viya anagamimaggena anusahagatasaññojanadvayakhepanam, na tāva purisuddham vatthan ti puna khārattavadānam viya na tāva parisuddham idam cittan ti tāsu yeva tīsu anupassanāsu kammappavattanam, tato vikkhālanena amsu-abbhantaragate male pavāhetvā parisuddhassa rajatapattasadisassa; gandhakarandake nikkhittassa vatthassa icchiticchitakkhane paridahanam viva arahattamaggena atthannam kilesānam khepitatta parisuddhakhīnāsavacittassa icchiticchitakkhane phalasamāpattivihārena vītināmanam idam. Añño aññe 2 kilese pajahatī ti ettha opammam vuttam pi c'etam. Seyvathā pi āvuso vattham sankilittham malaggahitam, tam enam sāmikā rajakassa anuppadajjeyyum, tam enam rajako ūse vā khāre vā gomaye vā khāre vā sammadditvā3 acche udake vikkhāleti kiñcā pi tam hoti vattham parisuddham pariyodātam, atha khvassa hoti yeva anusahagato ūsagandho vā khāragandho vā gomayagandho vā asamūhato, tam enam rajako sāmikānam deti, tam enam sāmikā gandhaparibhāvite karandake nikkhipanti yo pi 'ssa hoti anusahagato üsagandho vā khāragandho vā gomayagandho vā asamūhato so pi 'ssa samugghātam gacchati evam eva kho āvuso kincā pi ariyasāvakassa panc' orambhāgiyāni saññojanāni pahīnāni bhavanti. Atha khvassa hoti yo4 pañcasu upādānakkhandhesu anusahagato asmī ti māno asmī ti chando asmī ti anusayo asamūhato so aparena5 samayena pañcasu upādānakkhandhesu udayabbayānupassī6 viharati. Iti rūpam iti rūpassa samudayo iti rūpassa atthagamo iti vedanā iti sannā iti sankhārā iti vinnānam iti viññānassa samudayo iti viññānassa atthagamo ti tass' imesu pañcasu upādānakkhandesu udayabbayānupassino? viharato yo pi 'ssa hoti pañcasu upādānakkhandhesu anusahagato asmī ti māno asmī ti chando asmī ti anusayo asamuhato so pi samugghātam gacchatī ti.

rajanapaccasadis^o T.
 aññe añño M.
 samunditvā C. G.
 yeva T.
 so payena M.
 udabbayānup^o C. G. udayappahānupassi M.
 udayappahānupassi M.

Tattha sotāpattimaggena paūca akusalacittāni pahīyanti saddhim cittangavasena uppajjanakapāpadhammehi, sakadāgāmimaggena dve domanassasahagatacittāni tanūni bhavanti saddhim cittangavasena uppajjanakapāpadhammehi, anāgāmimaggena tāni yeva pahīyanti saddhim sampayuttadhammehi, arahattamaggena pañca akusalacittāni pahīyanti saddhim cittangavasena uppajjanakapāpadhammehi. Imesam dvādasannam akusalacittānam pahīnakālato paṭṭhāya khīnāsavassa cittangavasena puna pacchato vattakakileso² nāma na hoti.

509. Tatr 'idam opammam: Eko kira mahārājā paccante ārakkham datvā mahānagare issariyam anubhavanto vasati. Ath'assa paccanto kuppi. Tasmim samaye3 dvādasa corajetthakā anekehi purisasahassehi saddhim rattham vilum-Paccantavāsino mahāmattā 'paccanto kupito ti' ranno pahinimsu. Raja 'vissattha ganhatha, aham tumhakam kattabbam karissāmī ti' sāsanam pahini. Te pathamasampahāren' eva anekehi purisasahassehi saddhim pañca corajetthake ghātayimsu, sesā satta janā attano parivāre gahetvā pabbatam pavisimsu. Amaccā tam pavattim rañño pesayimsu. Rājā 'tumhākam kattabbam yuttam aham jānissāmi te pi ganhathā ti' dhanam pahini. Te dutiyasampahärena dve corajetthake paharimsu4 pariväre pi tesam dubbale akamsu. Te sabbe pi palāyitvā pabbatam pavisimsu. Tam pi pavattim amaccā rañño pesayimsu. Puna rājā 'vissatthā 5 ganhantū ti' dhanam pahini.6 Te tatiyasampahārena saddhim sahāyapurisehi7 dve corajetthake ghātayitvā tam pavattim rañno pesayimsu. Puna rājā 'avasese vissattha ganhanta ti' dhanam pesesi. Te catutthakasampahārena saparivāre pañca corajetthake ghātayimsu, dvādasannam corajetthakānam ghātitakālatoo patthāya koci coro nāma natthi, khamā jānapadā ure putte naccentā 10 maññe viharanti, rājā vijitasangāmehi 11 yodhehi

¹ °maggenā ti T. ² pavattaka° M. ³ om. M. ⁴ hanimsu M. ⁵ vipassatthā T. ⁶ panihi C. G.

⁷ sahassa° M. sabhāyap° T. 8 avaseso vipassatthā T.

⁹ ghatitakālato T. 10 nantā M. 11 jīvitaº M.

parivuto varapāsādagato mahāsampattim anubhavi. Tattha mahanto rājā viva Dhammarājā, paccantavāsino amaccā viya yogāvacarakulaputtā, dvādasa corajetthakā viya dvādasa akusalacittāni, tesam sahāyā anekasahassapurisā viya cittangavasena uppajjanakapāpadhammā, 'rañño paccanto kupito ti' pahitakālo viya ārammane kilesesu uppannesu 'bhante me kileso uppanno ti' satthu ārocanakālo, 'vissatthā ganhantū ti' dhanadānam viya 'kilese nigganha bhikkhū ti' Dhammarañño kammatthānācikkhanam, saparivārānam pañcannam corajetthakānam ghātanakālo2 viya sotāpattimaggena sampayuttanam pancannam akusalacittanam pahanam, puna rañño pavattipesanam viva Sammāsambuddhassa patiladdham gunārocanam,3 'sesake ca ganhantū ti' puna dhanadānam viya Bhagavato sakadāgāmimaggassa vipassanācikkhanam, dutiyasampahārena saparivārānam dvinnam corajetthakānam dubbalīkaranam viya sakadāgāmimaggena+ sasampayuttānam dvinnam domanasssacittānam tanubhāvakaranam, puna rañño pavattipesanam viva Tathāgatassa. patiladdhagunārocanam, 'vissatthā 5 ganhantū ti' dhanadānam viya Bhagavato anāgāmimaggassa vipassanācikkhanam, tatiyasampahārena saparivārānam dvinnam corajetthakānam ghātanam viya anāgāmimaggena sampayuttānam dvinnam domanassacittānam pahānam, puna rañño pavattipesanam viya Tathāgatassa patiladdham gunārocanam,6 'vissatthā ganhantū ti' pana dhanadhānam viya Bhagavato arahattamaggassa vipassanācikkhanam, catutthasampahārena7 saparivārānam pancannam corajetthakānam ghātitakālato patthāya janapadassa khemakālo viya arahattamaggena sampayuttesu pañcasu akusalacittesu pahīnesu dvādasannans akusalacittanam pahīnakalato patthaya puna cittangavasena uppajjanakassa akusaladhammassa abhāvo, rañño vijitasangāmassa8 amaccaganaparivutassa varapāsāde mahāsampattianubhavanam viya khīnāsavaparivutassa! Dhammarañño suññata-animitta-appanihitabhedesu samāppatti-

¹ mahante T.

² ghātita° M.

³ guņarocanam T.

^{4 °}magge T.

⁵ vissatvā T.

⁶ gunarocanam T.

⁷ catutthasampayuttāhārena T.

⁸ jīvitaº M.

sukhesu icchiticchitaphalasamāpattisukhānubhavanam veditabban ti.

Kusalā dhammā ti padassa vannanā nitthitā.

510. Idāni akusalapadam bhājetvā dassetum katame dhammā akusalā ti ādi āraddham. Tattha dhamma-vavatthānādīni parappabhedo ca hetthā āgatānam padānam atthavinichayo ca hetthā vuttanayen eva veditabbo.

Tattha tattha pana visesamattam eva vaṇṇayissāma. Tattha samayavavatthāne tāva yasmā akusalassa bhūmibhedo natthi tasmā ekantakāmāvacaran ti vuttam diṭṭhigatasampayuttam. Ettha diṭṭhi yeva diṭṭhigataṇ gūthagataṇ muttagatan ti ādīni viya gantabbabhāvato vā diṭṭhiyā gatamattam ev' etan ti pi diṭṭhigataṇ, tena sampayuttaṃ diṭṭhigatasampayuttaṃ.

511. Tattha asaddhammasavanā akalyānamittatā ariyānam adassanakāmatādīni ayoniso manasikāro ti evam ādīhi kāraņehi imassa ditthigatasankhātassa micchādassanassa uppatti veditabbā. Yehi etehi ditthivādapatisamyuttā asaddhammā tesam bahumānapubbangamena atikkantamajjhattena upaparikkhārahitena⁸ savanena yeva ditthi vipannā akalyāņamittānam9 sampavankatāsankliātāya akalyāņamittatāya 10 buddhādīnam ariyānam c'eva sappurisānañ 11 ca adassanakāmatāva catusatipatthānādibhede ariviadhamme akovidattena pätimokkhasamyara-indriyasamyara-satisamvara-ñāṇasamvara-pahānasamvarappabhede ariyadhamme c'eva sappurisadhamme 12 ca samvarabhede sankhātena avinayena teh' eva karanehi paribhavitena ayoniso manasikārena kotūhala-mangalādipasutatāya 13 ca etam uppajjatī ti veditabbam. Asankhārabhāvo pan' assa cittassa hetthā vuttanaven' eva veditabbo.

akusaladhammapadam M.
 Dhs. § 365.
 padā T.
 kusalassa T.
 ekantakāmāvacaram pi samānam ekam kāmāvacaran ti M.
 osampayutti C.
 gudhao
 M. gūtagatham C. G.
 upaparikārahitena M. upaparikkharo T.
 akalyāņamittā tam M.
 omittāya M.
 sampurisānam T.
 samapurisadho T.
 tāyañ T.

- 512. Dhammuddesvāre phasso ti akusalacittasahajāto phasso. Vedanādīsu pi es' eva nayo. Iti akusalamattam eva.
- 513. Etesam purimehi viseso cittassa ekaggatā hotī ti pāṇātipātādisu pi avikkhittabhāvena ekaggatā hotī. Manussā hi cittam samādahitvā avikkhittā hutvā avirajjhamānāni satthakāni pāṇasarīresu nipātenti, susamāhitā paresams santakam haranti, ekarasena cittena micchācāram āpajjanti, evam akusalapavattiyam pi cittassa ekaggatā hotī ti.
- 514. Micchādiţţhī⁷ ti ayāthāvadiţţhi.⁸ Virajjhitvā gahaṇato vā vitathā diţţhi micchādiţţhi. Anattāvahattā⁹ paṇḍitehi kucchitā diţţhī ti pi micchādiţţhi.

Micchāsankappādisu pi es' eva nayo. Api ca micchā passanti tāya sayam vā micchā passati micchādassanamattam eva vā esā ti micchādiţţhi. Sā ayoniso abhinivesalakkhanā parāmāsarasā micchābhinivesapaccupaţţhānā ariyānam adassanakāmatādipadaţţhānā paramam vajjan ti odaţţhabbā.

Micchāsankappādisu micchā ti padamattam eva viseso. Sesam kusalādikāre " vuttanayen' eva veditabbam.

515. Ahirikabalam anottappabalan¹² ti ettha pana balattho niddesavāre āvibhavissati.

Itaresu pana na hirīyatī ti ahiriko, ahirikassa bhāvo ahirikam, na ottappam anottappam, tesu ahirikam kāyaduc-caritādīhi ajigucchanalakkhaṇam alajjālakkhaṇam vā, anottappam teh' eva asārajjalakkhaṇam anuttāsalakkhaṇam vā, ahirikam eva balam ahirikabalam anottappam eva balam anottappabalam ayam ettha sankhepo, vitthāro pana heṭṭhā-vuttapaṭipakkhavasena veditabbo.

516. Lubbhanti tena sayam vā lubbhati 4 lubbhanamat-

 ² ouddosavo T.
 ² Dhs. § 375.
 ³ samādayitvā M.
 ⁴ satthāni M. satthā tāni T.
 ⁵ nipātena tisu samāhitapo T.
 ⁶ kusalapo T.
 ⁷ Dhs. § 381.
 ⁸ ayātāvado T.
 ⁹ anavahattā G. C. anattā hattā T.
 ²⁰ paramavajjan ti M.
 ²¹ oādhikāre M.
 ²² Dhs. §§387, 388.
 ²³ anottāsalo T. anuttāsanalo M.
 ²⁴ yam vā lubbhanti T.

ta meva vā tan ti ¹ lobho. Muyhanti tena sayam vā muyhati ² muyhanamattameva vā tan ti moho.³ Tesu lobho ārammaṇagahaṇalakkhaṇo makkaṭālepo ⁴ viya, abhisaṅgaraso ⁵ tattakapāle ⁶ khittamamsapesī viya, apariccāgapaccupaṭṭhāno telañjanarāgo viya, saṃyojaniyadhammesu assādadassanapadaṭṭhāno taṇhānadībhāvena vaḍḍhamāno sīghasotanadī viya mahāsamuddam apāyam eva gahetvā gacchatī ti daṭṭhabbo.

Moho cittassa andhabhāvalakkhano aññānalakkhano vā asampaṭivedharaso ārammaṇasabhāvacchādanaraso vā asammāpaṭipattipaccupaṭṭhāno? andhakārapaccupaṭṭhāno vā ayoniso manasikārapadaṭṭhāno sābbākusalānam mūlan ti daṭṭhabbo.

- 517. Abhijjhāyanti tāya sayam vā abhijjhāyati abhijjhāyanamattam eva vā esā ti abhijjhā. Sā parasampattīnam
 sakkaraṇa-icchālakkhaṇā stenākārena pasavabhāvarasā sparasampattiabhimukhabhāvapaccupaṭṭhānā parasampattīsu
 abhiratipadaṭṭhānā. Parasampatti-abhimukhā eva hi sā
 upaṭṭhahati tāsu ca abhiratiyā sati pavatti parasampattīsu
 cetaso hatthappasāro viya taṭhabbo.
- 518. Samatho¹² hotī ti ādīsu aññesu kiccesu vikkhepasamanato samatho.

Akusalapavattiyam cittam pagganhātī ti pagʻgāho. 13 Na vikkhipatī ti avikkhepo. 14

519. Imasmim citte saddhā sati paūūā cha yugaļakānī ti ¹⁵ ime dhammā na gahitā. Kasmā? Assaddhiyacitte pāsādo nāma natthi, tasmā tāva saddhā na gahitā ti. Kim pana diṭṭhigatikā attano attano satthārāṇaṃ na saddahanti? Saddahanti. Sā pana saddhā nāma na hotī ti vacanasampaṭicchanamattam eva taṃ atthato anupaparikkhā ¹⁶

¹ pātanti T. ² muyhanti T. 3 Dhs. § 389, 390. + makkatāvalepo M. makkatālopo T. 5 abhissangarato T. 7 asamavāpatipo T. 8 Dhs. § 391. 6 sā tattha kapo T. 10 tena kārena esanabhāvarasā M. 9 sakakaranaº M. ¹² Dhs. § 395. pasavahārasā T. " ti C. 15 chasugalakānī ti M. ¹⁴ Dhs. § 397. \$ 396. 16 anupparikkhā T.

vā hoti ditthi vā assaddhiyacitte pana sati natthī ti na gahitā. Kim ditthigatikā attanā katakammam na sarantī ti? Saranti. Sā pana sati nāma na hoti, kevalam tenākārena akusalacittappavatti tasmā sati na gahitā. Atha kasmā micchāsatī ti sutte vuttā? Akusalakkhandānam satirahitattā satipatipakkhattā ca micchāmaggāmicchattānam pūranattham. Tattha pariyāyena desanā katā, nippariyāyena pan' esā natthi, tasmā na gahitā. Dandhabālacitte pana tasmim paññā natthī ti na gahitā. Kim ditthigatikānam vañcanā paññā natthī ti? Atthi, na pan' esā paññā, māyā nām' esā hoti. Sā atthato tanhā va. Idam pana cittam sadaratham garukam bhāriyam kakkhalam thaddham akammañnam gilānam vankam kutilam, tasmā tassa saddhādīni cha yugaļakāni na gahitāni.

520. Ettävatā padapaţipāţiyā cittangavasena pāļi-ārūļhāni dvattimsa padāni dassetvā idāni ye-vā-panakadhamme dassetum ye vā pana tasmim samaye9 ti ādim āha. Tattha sabbesu pi akusalacittesu chando adhimokkho manasikāro māno icchā 10 macchariyam thīnam middham uddhaccakukkuccan ti ime dasa ya ye-vā-panakā honti dhammā suttāgatā suttapadesu dissare ti vuttā. Imasmim pana citte chando adhimokkho manasikāro uddhaccan ti ime apannakangasankhātā cattāro ye-vā-panakā honti, tattha chandādavo hetthāvuttanayen' eva veditabbā. Kevalam hi te kusalā, ime akusalā. Itaram pana uddhatabhāvo uddhaccam, tam avupasamalakkhanam vātābhighātacalajalam viva anavatthānarasam, vātābhighātacaladhajapatākā 11 viya hantattapaccupatthānam 12, pāsāņābhighātasamuddhatabhasmam viya cetaso avupasamo ayoniso manasikārapadatthānacittavikkhepo ti datthabbam. Iti phassādīni dvattimsa ye-vā-panakavasena vuttāni cattārī ti sabbāni

diţţhikā T.
 viharitattā M.
 mam M.
 pariyāye T.
 nippariyāye T.
 sadaratam M.
 tasmā passaddhādīni T.
 cha sugaļakāni M.
 Dhs. § 365.
 issā T.
 calaccajapaţā C.
 bhannattapacco T.

pi imasmim dhammuddesavāre chattimsa dhammapadāni bhavanti. Cattāri apaņņakangāni hāretvā pāliyam āgatāni dvattimsam eva agahitagahaņena pan' ettha phassapancakam vitakko vicāro pīti cittekaggatā viriyindriyam jīvitindriyam micchādithi lobho moho ahirikam anottappan ti soļasa dhammā honti.

521. Tesu solasasu satta dhammā avibhattikā honti, nava savibhattikā honti. Katame satta? Phasso saññā cetanā vicāro pīti jīvitindriyam moho ti ime satta avibhattikā.

Vedanā cittam vitakko cittekaggatā viriyindriyam micchādiţţhi ahirikabalam anottappabalam lobho ti ime nava savibhattikā. Tesu cha dhammā dvīsu thānesu vibhattā, eko tīsu, eko catūsu, eko chasu. Katham? Cittam vitakko micchādiţthi ahirikabalam anottappabalam lobho ti ime cha dvīsu thānesu vibhattā. Etesu hi cittam tāva phassapañcakam patvā cittam hotī ti vuttam, indriyāni patvā manindriyan ti.

Vitakko jhänangäni patvä vitakko hotī ti vutto, maggangäni patvä micchäsankappo ti, micchäditthimaggangesu pi kammapathesu² pi micchäditthi yeva.

Ahirikam balam³ patvā ahirikabalam hotī ti vuttam, lokanāyakadukam⁴ patvā ahirikan ti. Anottappe pi es' eva nayo. Lobho mūlam patvā lobho hotī ti vutto, kammapatham patvā abhijjhā ti ime cha dvīsu thānesu vibhattā. Vedanā pana phassapañcakam patvā vedanā hotī ti vuttā, jhānaṅgāni patvā sukhan ti, indriyāni patvā somanassindriyan ti. Evam eko dhammo tīsu thānesu vibhatto.

Viriyam pana indriyāni patvā viriyindriyam hotī ti vuttam, maggangāni patvā micchāvāyāmo ti, balāni patvā viriyabalam hoti, piṭṭhidukam patvā paggāho hoti. Evam ayam eko dhammo catūsu ṭhānesu vibhatto. Samādhi pana jhānangāni patvā cittekaggatā hotī ti vutto, indriyāni patvā samādhindriyan ti, maggangāni patvā micchāsamādhī ti, balāni patvā samādhibalan ti, piṭṭhidukam patvā dutiya-

^z bhāretvā T. ² kammapatte G. ³ balāni M.

⁴ lokapālayadukam C. G. lokanāsakadukam M. lokatāsakadukam T.

duke ekakavasena samatho, tatiye avikkhepo ti, evam ayam eko dhammo chasu thānesu vibhatto. Sabbe pi pan' ete dhammā phassapaūcakavasena jhānangavasena indriyavasena maggangavasena balavasena mūlavasena kammapathavasena lokanāyakavasena pitthidukavasenā ti nava rāsayo hoņti. Tattha yam vattabbam tam pathamakusalacittaniddese vuttam evā ti.

Dhammuddesavārakathā niţţhitā.

- 522. Niddesavāre i cittekaggatāniddese tāva santhiti avatthitī ti idam dvayam thiti-vevacanam eva. Yam pana kusalaniddese ārammanam ogāhetvā anupavisitvā titthatī ti vuttam tam idha na labbhati. Akusalasmim hi dubbalā cittekaggatā ti hetthā dīpitam eva uddhacca-vicikicchāvasena pavattassa visāhārassa paṭipakkhato avisāhāro ti evarūpo pi attho. Idha pana labbhati, sahajātadhamme pana na visam haratī ti avisāhāro, na vikkhipatī ti avikkhepo, akusalacittekaggatāvasena avisāhaṭassa mānasassa bhāvos avisāhaṭamānasatā, sahajātadhammesu na kampatī ti samādhibalam, ayāthāvasamādhānato micchāsamādhī ti evam idha attho daṭthabbo.
- 523. Viriyindriyaniddeso⁷ yo hetthā nikkamo so kāmānam panudanāyā ti⁸ ādi nayo vutto. So idha pana labbhati sahajātadhammesu⁹ akampanatthen' eva viriyabalam veditabbam.
- 524. Micchādiṭṭhiniddese ayāthāvadassanaṭṭhena¹o micchādiṭṭhisu¹¹ gatam idam dassanam dvāsaṭṭhi diṭṭhi-antogatattā ti diṭṭhigatam. Heṭṭhā pi'ssa attho vutto yeva. Diṭṭhi yeva duratikkamaṭṭhena diṭṭhigahaṇam tiṇagahaṇam vanagahaṇam pabbatagahaṇāni viya. Sāsaṅkasappaṭibhayaṭṭhena diṭṭhikantāro corakantāra-vāļakantāra¹²-nirudakakantāra-

Dhs. § 375.
 thiti-m-eva vacanam eva T.
 ä ärammanan ca gäho T.
 dhammena na visä häratī ti M.
 manassa sabhāvo T.
 ayam tāva samādho T.
 ayātāvasamādho M.
 Dhs. § 376.
 ceso kāmānam patodanāyā ti T. M.
 o'dhammehi T.
 ayātāvao M.
 micchāditthi ditthisu M.
 M. adds dhurakantāra.

dubbhikkhākantārā viya. Sammāditthiyā vinivijjhanatthena vilomanatthena ca ditthivisūkāvikam. Micchādassanam hi uppajjamānam sammādassanam vinivijihati c'eva vilometi ca. Kadāci sassatassa kadāci ucchedassa gahanato ditthiyā virupam phanditan ti ditthivipphanditam. Ditthigatiko hi ekasmim patitthātum na sakkoti, kadāci sassatam anupatati 2 kadāci ucchedam. Ditthi yeva bandhanatthena samvojanan ti ditthisamyojanam sumsumārādayo3 viya. ārammanam dalham ganhātī ti gāho, patithahanato patitthāho. Ayam hi balavappavatti-bhāvena patitthahitvā ganhātī ti niccādivasena abhinivisatī ti abhiniveso, dhammasabhāvam atikkamitvā niccādivasena parato āmasatī ti parāmāso, anatthāvāhattā kucchito maggo kucchitānam 5 apāyānam maggo ti kummaggo, ayāthāvapathato 6 micchāpatho. Yathā hi disāmūlhena avam asukagāmassa nāma patho ti gahito pi tam gāmam na sampāpeti evam diţţhigatikena sugati patho7 ti gahitā pi diţţhi sugatim na pāpetī8 ti. Ayāthā vapatho o timicchāpatho micchāsabhāvato micchattam tatth'eva paribbhamanato taranti ettha bālā ti tittham c'etam anatthanan ca ayatanan ti titthayatanam. Titthiyanam vā sañjātidesatthena nivāsatthānatthena 10 ca āvatanan ti pi titthāyatanam. Vipariyesabhūto gāho vipariyesagāho " vipallatthagāho ti attho. Ahirikānottappaniddesesu hirottappaniddesavipariyāyena attho veditabbo. Sahajātadhammesu pana akampanatthen 'eva ahirikabalam anottappabalam ca veditabbam.

525. Lobhamohaniddesesu 12 lubbhatī ti lobho, lubbhanā ti lubbhanākāro, lobhasampayuttam cittam puggalo vā lubbhito, lubbhitassa bhāvo 13 lubbhitattam, sārajjatī ti sārāgo, sārajjanākāro sārajjanā, sārajjitassa bhāvo sārajjitattam, abhijjhāyanatthena abhijjhā. Puna lobhavacane

visukāyitam T. C. G.
 anupatti C. G.
 samsumārā°.
 anattāvāhatthā T.
 M. inserts vā.
 ayāthāvapphatho
 T. ayātāvapathato M.
 sukatipato M.
 pāpehī M.
 ayātāvapathato M.
 nivāsatthenattho T.
 vipariyesato vā gāho ti vipariyesagāho vipo M.
 Dhs. § 389, 390.
 lubbhinassa bhāvo T.

kāraņam vuttam eva akusalañ ca tam mūlañ ca akusalānam vā mūlan ti akusalamūlam.

Nanadassanapatipakkhato aññanam adassanam. Abhimukho hutvā dhamme na sameti na samāgacchatī tiz anabhisamayo, anurupato² dhamme bujihatī ti ananubodho3, tappatipakkhatāya ananubodho, aniccādīhi saddhim vojetvā na bujihatī ti asambodho, asantam asamañ ca bujihatī4 ti pi asambodho, catusaccadhammam na paţivijjhatī ti appativedho, rūpādīsu ekam dhammams pi aniccādi sāmaññato na sanganhātī ti asangāhanā6, tam eva dhammam na pariyogāhatī ti apariyogāhanā, na samam pekkhatī ti asamapekkhanā, dhammānam sabhāvam pati na apekkhatī ti apaccapekkhanā, kusalākusaladhammesu viparītavuttiyā sabhāvagahaṇabhāvena? vā ekam pi kammain etassa paccakham natthi sayam vā kassaci kammassa8 paccakkhakaranam nāma na hotī ti apaccakkhakammam. Yam etasmim9 anuppajjamāne cittasantānam 10 meijham bhaveyya sucivodānam zz tam duttham meijham ze iminā ti dummejjham 13. Bālānam bhāvo ti bālyam, muyhatī ti moho 14, balavataro moho 15 pamoho, samantato muyhati ti sammoho, vijjāya patipakkhabhāvato na vijjā ti avijjā oghayogattho vutto yeva. Thamagatatthena anusetī ti anusayo, cittam pariyutthati adhibhavatī ti pariyutthanam 16, hitagahanābhāvena hitābhimukhī 17 gantum na sakkoti aññadatthu langati 18 yevā ti langī. Khanjatī 19 ti attho. Durugghātanatthena vā langī. Yathā hi mahāpatighasankhātā 20 langī 21 durugghātā hoti evam ayam pi langī viyā ti langī. Sesam uttānattham eva.

sameti tasmā gacchatī ti T. ² arūpe to T. ³ anubodho. M. ⁴ asammañ ca vā bujjho M. ⁵ ekadhammam M. ⁶ asangāhaṇā M. ⁷ oābhāvena. M. ⁸ dhammassa C. G. ⁹ ekasmim T. ²⁰ anupajjamāno cittā santo T. ²¹ suvicodanam T. ²² dutthum majjham M. mekajjham T. ²³ dumajjham. M. ²⁴ M. adds va. ²⁵ M. adds ti. ²⁶ abhibhavatī ti abhiyutthānam. M. ²⁷ hitābhimukham M. ²⁸ laggati C. G. T. ²⁰ opalighao M. ²¹ lingī M.

Sangahavārasunnatavārā pi hețțhā vuttanayen' eva atthato veditabbā $^{\mathtt{r}}$ tı.

Pathamam cittam nitthitam.

527. Dutiyacitte sasankhārenā ti ca padaviseso?. Tam pi hetthä vuttattham eva, idam pana cittam kiñcāpi chasu ārammaņesu somanassitassa lobham uppādetvā satto satto ti adina nayena paramasantassa uppajjati tatha pi sasankhārikattā 3 sappayogena saupāyena + uppajjanato yadā kulaputto micchādiţţhikakusalassa kumārikam pattheti te ca aññaditthikā5 tumhe ti kumārikam na denti ath 'aññe ñātakā yam tumhe karotha tath' evāyam6 karissatī ti dāpenti so tehi7 saddhim titthiye upasamkamati adito vematiko8 hoti gacchante gacchante kāle etesam kirivā, manāpā ti laddhim roceti ditthim ganhāti evarūpe kāle idam labbhatī ti veditabbam. Ye-vā-panakesu pan'ettha thīnamiddham 10 adhikam. Tattha thīnatā thīnam, middhanatā middham 11. anussāhanatā sattivighāto12 cā ti attho. Thīnañ ca middhañ Tattha thīnam anussāhalakkhaņam ca thīnamiddham. viriyavinodanarasam samsīdanapaccupatthānam, middham akammaññatālakkhanam onāhanarasam līnatāpaccupatthānam¹³ pacalāyikāniddāpaccupatthānam¹⁴ vā ubhayam pi aratitandīvijambhikādīsu15 ayoniso manasikārapadatthānanti.

Dutiyam.

528. Tatiyam chasu ārammaņesu somanassitassa lobham uppādetvā satto satto ti ādinā nayena parāmasantassā¹⁶ ti rājamallayuddhanaṭasamajjādīni¹⁷ passato manāpiyasadda-

attho veditabbo M. ² sankhārenā ti padam visesam M. padam viseso T. ³ tathā pi sankh^o T. ⁴ sampayogena upāyena T. ⁵ neva annad^o ⁶ tam ev^o M. ⁷ setehi T. ⁸ mevatiko T. ⁹ kariyā. M. ²⁰ Dhs. § 1155 seq. ²¹ thinamiddhatā thinam middhanatā middham. M. middhatā T. ²² anussāhasangatattā T. anussāhasahananatā asatthivighāto M. ²³ linabhāvapaccupatthānam M. ²⁴ pavalāyika^o T pacalāyita^o M. ²⁵ vijambhitādīsu M. comp. Anguttara I. 2. 3. ²⁶ aparām^o T. M. ²⁷ nārāyananirājana^o M. nirājamalla^o T.

savanādipasutassa vā i uppajjati. Idha mānena saddhim pañca apaņņakangāni honti. Tattha maññatī ti māno i. So unnatilakkhano sampaggaharaso ketukamyatāpaccupaṭṭhāno diṭṭhivippayuttalobhayuttapadaṭṭhāno i ummādo viya daṭṭhabbo ti.

Tatiyam.

529. Catuttham vuttappakāresu eva thānesu yadā sīse khelam khipanti pādapamsum okiranti tadā tassa tassa pariharanattham sa-ussāhena antarantarā olokentānam tam rājā nāṭakesu nikkhantesu ussāranāya vattamānāya tena tena chiddena olokentānañ cā ti evam ādisu thānesu uppa-ijati. Idha pana mānathīnamiddhehi saddhim satta yevā-panakā honti ubhayatthā pi micchāditthi parihāyati tam thapetvā sesānam vasena dhammagaņanā veditabbā ti.

Catuttham.

530. Pañcamam chasu ārammanesu vedanāvasena majjhattassa lobham uppādetvā satto satto ti⁵ ādinā nayena parāmasantassa⁶ thānesu pan 'ettha upekhā vedanā hoti pītipadam parihāyati. Sesam sabbam pathamacittasadisam eva.

Pancamam.

531. Chatthasattamatthamāni pi vedanam parivattetvā pītipadan ca hāretvā? dutiyatatiyacatutthesu vuttanayen' eva veditabbāni.

Imesu atthasu lobhasahagatacittesu sahajātādhipati ārammanādhipatī ti dve pi adhipatino labbhanti, navamam chasu ārammanesu domanassitassa patigham uppādayato uppajjati tassa samayavavathānavāre tāva duttham mano hīnavedanattā vā kucchitam mano ti dummano dummanassa bhāvo domanassam, tena sahagatan ti domanassasahagatam? Tam asampiyāyanabhāvena ārammanasmim patihaññatī ti pathigham, tena sampayuttan ti patighasampayuttam

savanādipasamanādipasutassa T.
 Dhs. § 116.
 olobhapadatthāno M.
 parihananattham T.
 satto santo ti T.
 uppajjati somanassa M.
 bhāretvā T.
 hāpetvā M.
 adhipatiyo M.
 Dhs. § 413.

dhammuddese tīsu pi thānesu domanassavedanā va āgatā tattha vedanāpadam vuttattham 10 eva.

532. Tathā dukkhadomanassapadāni. Lakkhaṇādito pana aniṭṭhārammaṇānubhavanalakkhaṇam ˈdomanassam yathā tathā vā aniṭṭhākārasambhogarasam cetasikābādhapaccupaṭṭhānam ekanten' eva hadayavatthupadaṭṭhānam mūlakammapathesu yathā purimacittesu lobho hoti abhijjhā hotī ti āgatam evam doso hoti vyāpādo hotī ti vuttam.

533. Tattha dussanti tena sayam vā dussati dussanamattam eva vā tan ti doso². So candikkalakkhano³ pahatāsīvīso viya, visappanaraso visanipāto⁴viya, attano nissayadahanaraso vā dāvaggi viya, dussanapaccupaṭṭhāno laddhokāso viya, sapatto āghātavatthupadaṭṭhāno⁵ visasamsaṭṭhapūtimuttam⁵ viya daṭṭhabbo.

534. Vyāpajjati tena cittam pūtibhāvam upagacchati vyāpādayati vinayati vā vinayācārarūpasampattihitasukhādīnī ti vyāpādo?. Attano pan 'esa doso eva. Idha paṭipāṭiyās ekūnatimsa padāni honti, agahitagahanena cuddasa,tesam vasena savibhattikāvibhattikarāsibhedo veditabbo.

Ye-vā-panakesu chandādhimokkhamanasikāruddhaccāni niyatāni. Issāmacchariyakukkuccesu pana aññatarena saddhim pañca pañca hitvā pi uppajjanti, evam imehi tayo dhammā aniyatā ye-vā-panakā nāma. Tesu issatī ti issā. Sā parasampattīnam usuyanalakkhaṇā, tatth'eva anabhiratirasā, tato vimukhabhāvapaccupaṭṭhānā parasampattipadaṭṭhānā samyojanan ti daṭṭhabbā.

Maccherassa bhāvo i macchariyam, tam laddhānam vā labhitabbānam vā attano sampattīnam nigūhanalakkhaṇam, tāsam yeva parehi sādhāraṇa-bhāva-akkhamaṇarasam san-

² Dhs. § 418. 3 Comp. Samanvuttam. M. tapasādikā in Oldenberg's Vinaya III, 297. 4 vīsatipi-5 āsāvatthupado T. 6 ti samsattha° M. pāto. M. 8 padapaţipātiyā M. 9 °uddhaccāni 7 Dhs. § 419. Dhs. § 1121, 1122, 1160. Hardy Manual yatāni T. p. 434. Abhidhammatthasangaha II. 10. 11 maccherabhāvo T. M.

kocana-paccupatthānam katukancukatāpaccupatthānam vā attasampattipadatthānam cetaso virūpabhāvo ti datthabbam.

Kucchitam katam kukatam², tassa bhāvo kukkaccam, tam pacchānutāpalakkhanam katākatānusocanarasam vippatisārapaccupaṭṭhānam katākatapadaṭṭhānam dāsavyam viya daṭṭhabbam. Ayam tāva uddesavāre viseso.

535. Niddesavāre vedanāniddese³ asātam sātapaṭipakkhavasena veditabbam.

536. Dosaniddese dussatī ti doso, dussanā ti dussanākāro, dussitattan ti dussitabhāvo, pakatibhāvavijahanatthena vyāpajjanam vyāpatti vyāpajjanāt ti vyāpajjanākāro, virujjhatī ti virodho, punappuna virujjhatī ti pativirodho, viruddhākārapativiruddhākāravasena vā idam vuttam. Caņdikko vuccati caņdo thaddho puggalo, tassa bhāvo caņdikkam. Na etena suropitam vacanam hoti, duruttam aparipunnam eva hotī ti asuropo. Kuddhakāle hi paripunnavacanam nāma natthi. Sace pi kassaci hoti tam appamāṇam apare assujananatthena assum ropanato assuropo ti vadanti. Tam akāraṇam somanassassā pi assujananato. Heṭṭhā-vuttaattamanatā paṭipakkhato na attamanatā anattamanatā. Sā pana yasmā cittass 'eva na sattassa tasmā cittassā ti vuttam. Sesam ettha sangahasuññatāvāresu ca heṭṭhā vuttanayen 'eva veditabban ti.

Navamam.

537. Dasamam sasankhārattā parehi ussāhitassa vā paresam vā aparādham saritassa sayam eva vā paresam aparādham anussaritvā anussaritvā kujjhamānassa? uppajjati idhā pi padapatipātiyā ekūnatimsa agahitagahanena cuddas' eva padāni honti. Ye-vā-panakesu pana thīnam middham' pi labbhati, tasmā ettha vinā issā-macchariyakukkuccehi cattāri apannakangāni thīnam middhan ti ime cha issādīnam uppattikāle, tesu añīnatarena saddhim satta satta vā ye-vā-panakā ekakkhane uppajjanti. Sesam sabbam sabbavāresu navamasadisam eva. Imesu pana dvīsu domanassacittesu

¹ kaṭakañcukatā^o T. ² kuttaṃ T. ³ Dhs. § 415.

⁴ Dhs. § 418. 5 viruddhakāraº C. G. 6 attamānatā M.

⁷ kujjhamanassa T. 8 Dhs. § 1155-1157. Hardy Manual 434.

sahajātādhipati yeva labbhati, no ārammaṇādhipati, na hi kuddho kiñci garum karotī ti.

Dasamam.

538. Ekādasamam chasu ārammaņesu vedanāvasena majjhattassa kaukhāpavattikāle² uppajjati, tassa samayavavatthāne vicikicchāsampayuttan ti padam apubbam. Tass' attho: vicikicchāsampayuttan³ ti vicikicchāya sampayuttam, dhammuddese vicikicchā hotī ti padam eva viseso. Tattha vigatā vicikicchā ti vicikicchāsabhāvam⁴ vicinanto etāya kicchati kilamatī ti vicikicchā. Sā samsayalakhanā kampanarasā anicchayapaccupatthānā anekamsagāhapaccupatthānā⁵ ayoniso manasikārapadatthānā patipatti-antarāyakarā ti datthabbā.

539. Idhapadapatipātiyā tevīsati padāni honti, agahitagahaņena cuddasa, tesam vasena savibhattikāvibhattikarāsivinicchayo veditabbo. Manasikāro uddhaccan ti dve va ye-vā-panakā.

Niddesavārassa cittekaggatāniddese 7 yasmā idam dubbalacittam pavatti thitimattakam 8 ev' ettha hoti tasmā saņthitī ti ādīni avatvā cittassa thitī ti ekam eva padam vuttam. Ten' eva ca kāraņena uddesavāre pi samādhindriyan ti ādīni vuttam 9.

540. Vicikicchāniddese 10 kankhanavasena kankhā. Kankhāya āyanā 11 ti kankhāyanā. Purimakankhā hi uttarakankham āneti 12 nāma. Ākāravasena vā etam vuttam. Kankhāsamangī cittam kankhāya āyitattā kankhāyitam nāma, tassa bhāvo kankhāyitattam. Vimatī ti nāma vicikicchā vuttattā eva kampanatthena. Dvidhā calayatī ti dveļhakam. Patipattinivāraņena dvedhā patho 13 viyā ti dvedhāpatho. Niccam nu kho idam aniccam nu kho ti ādipavattiyā ekasmim ākāre santhātum asamatthatāya

x kañci C. G. T. 2 °pavattikālo T. 3 tassa vicikiechās° T.

⁴ vicikicchādisabhāvam T. 5 avinicchayap° corr. T.

^{6 °}karāni T. 7 Dhs. § 424. 8 °matthakam T.

⁹ ādi na vuttam T. 10 Dhs. 425. Hardy Manual 433.

¹¹ āyatanā. M. 12 ānayati M. 13 dvidhā patho M.

samantato setī ti samsayo. Ekamsam gahetum asamatthatāya na ekamsagāho ti anekamsagāho. Nicchetum asakkontī ārammaņato osakkatī ti āsappanā, ogāhitum asakkontī samantato asappatī ti parisappanā, pariyogāhitum asamatthatāya apariyogāhanā, nicchayavasena ārammaņe pavattitum asamatthatāya thambhitattam cittassa thaddhabhāvo ti attho.

Vicikicchā hi uppajjitvā cittam thaddham karoti. Yasmā pana sā uppajjamānā ārammanam gahetvā manam vilikhati viya tasmā manovilekho ti vutto. Sesam sabbattha uttānattham eva.

Ekādasamam.

541. Dvādasamassa samayavavatthāne uddhaccena sampayuttan ti uddhaccasampayuttam⁵. Idam hi cittam chasu ārammanesu vedanāvasena majjhattam hutvā uddhaccam hoti. Idha dhammuddese vicikicchāthāne uddhaccam hotī ti āgatam. Padapaṭipāṭiyā aṭṭhavīsati padāni honti, agahitagahanena cuddasa, tesam vasena savibhattikāvibhattikarāsividhānam veditabbam. Adhimmokkho manasikāro ti dve va ye-vā-panakā.

Niddesavārassa uddhaccaniddese cittassā ti na sattassa na posassa uddhaccan ti uddhatākāre na vūpasamo ti avūpasamo. Ceto vikkhipatī ti cetaso vikkhepo. Bhantattam cittassā ti cittassa vibhattibhāvo bhantayānabhantagonādīnam viya. Iminā ekārammaṇasmim yeva vipphandanam kathitam. Uddhaccam hi ekārammaṇe vipphandati, vicikicchā nānārammaṇe. Sesam sabbavāresu hetthā vuttanayen'eva veditabbam.

542. Idāni imasmim cittadvaye pakinnakavinicchayo 9 hoti. Ārammane pavatṭanakacittāni 10 nāma katī ti vuttasmim hi imān 'eva dve ti daṭṭhabbam 11. Tattha vicikicchā-

ogahitum T.
 parisamantato. M.
 thaddhabhāve T.
 Dhs. § 427.
 Ohs. § 429.
 cittassa sāti T.
 cittassā cittassābhāvo T.
 pakinnakavicikicchayo T.

¹³ pavaddanako T. pavattakao M. 11 vattabbam C. G. T.

sahagatam ekantena pavattati¹, uddhaccasahagatam pana laddhādhivimokkhattā laddhapatitthāya pavattati². Yathā hi vattacaturassesu dvīsu maņisu pabbhāratthāne³ pavattetvā vissatthesu vattamaņi⁴ ekantena pavattati, caturasso patitthāya patitthāya pavattati, evamsampadam idam veditabbam.

543. Sabbesu pi hīnādibhedo na uddhatos. Sabbesam ekantahīnattā sahajātādhipatilabbhamāno pi na uddhato. Hetthā dassitanayattā ñānabhāvato pan 'ettha vīmamsādhipati nāma natthi, pacchimadvaye seso pi natthi eva. Kasmā? Kañci dhammam dhuram6 katvā anupajjanato patthane ca patividdhato7. Imehi pana dvadasahi pi akusalacittehi kamme äyühite thapetvä uddhaccasahagatam sesāni ekādas' eva patisandhim ākaddhanti. Vicikicchāsahagate aladdhadhimokkhe dubbale patisandhim akaddhamāne uddhaccasahagatam laddhādhimokkham kasmā nākaddhatī8 ti? Dassanena pahātabbābhāvato. ākaddheyya dassanena pahātabbapadavibhange āgaccheeyya tasmā thapetvā tam sesāni ekādasa ākaddhanti. Tesu hi yena kenaci kamme āyūhite tāya cetanāya catūsu apāyesu patisandhi hoti, akusalavipākesu ahetukamanoviñnānadhātu upekhāsahagatā patisandhim ganhāti. Itarassā pi etth' eva patisandhidanam bhaveyya. Yasma pana tam natthi tasmā dassanena pahātabbavibhangenāgatan ti.

Akusaladhammā ti padassa vaṇṇanā niţţhitā.

544. Idāni avyākatapadam bhājetvā dassetum katame dhammā avyākatā ti⁹ ādi āraddham. Tattha catubbidham: avyākatavipākam kiriyam rūpam nibbānan ti.¹⁰ Tesu vipākāvyākatam vipākāvyākate pi¹² kusalavipākam ¹² tasmim pi parittavipākam ¹³ tasmim pi dvārapatipātiyā cakkhuviñ-

vaddhati T. ² pativaddhati T. ³ pabbhārattho te T.
 vaddhamani T. ⁵ pihitādiho dota uddhato T. ⁶ madhuram C. G. dūram M. ⁷ patisiddhato. M. ⁸ na kaddh^o T. ⁹ Dhs. § 431. ¹⁰ Visuddhimagga p. 128.
 ¹¹ okato pi T. ¹² ovipākā T. ¹³ M. adds tasmim pi ahetukam tasmim pi pañcaviññānam.

nāņam tassā pi thapetvā dvārārammaņādisādhāraņapaccayam asādhāraņakammapaccayavasen 'eva uppattim dīpetum kāmāvacarassa kusalassa kammassa katattā ti ādi vuttam.

Tattha katattā ti katakāraņā, upacitattā ti ācitattā vaḍḍhitakāraņā. Cakkhuviññāṇan ti kāraṇabhūtassa cakkhussa viññāṇam, cakkhuto vā pavattam cakkhusmim vā nissitam viññaṇan ti cakkhuviññāṇam. Parato sotaviññāṇadīsu pi es 'eva nayo.

Tattha cakkhusannissitarūpavijūnanalakkhanam cakkhuviñūānam rūpamattūrammanarasam rūpābhimukhabhāvapaccupaṭṭhānam rūpārammanāya kiriyamanodhātuyū apagamanapadaṭṭhānam. Parato āgatāni sotādisannissitasaddādivijānanalakkhanāni sotaghānajivhākāyaviūnānāni¹ saddādimattārammanarasāni² saddādiabhimukhabhāvapaccupaṭṭhānāni saddādiārammanānam kiriyamanodhātūnam apagamanapadaṭṭhānāni. Idha pana paṭipāṭiyā dasa paṭipadāni³, agahitagahaṇena⁴ satta. Tesu pañca avibhattikāni, dve savibhattikāni. Tesu cittam phassapañcamakavasena c'eva indriyavasena ca dvīsu ṭhānesu vibhattim gacchati, vedanā phassapañcamaka-jhānangaindriyavasena tīsu, rāsayo pi ime va tayo honti, ye-vā-panako eko manasikāro eva.

545. Niddesavāre 5 cakkuviñnāṇapaṇḍaran ti vatthuto vuttam. Kusalamhi attano parisuddhatāya paṇḍaram 6 nāma, akusalam bhavaṅganiddesena 7, vipākam vatthupaṇḍaratāya 8.

Cittekaggatāniddese cittassa thitī ti ekam eva padam vuttam. Idam pi hi dubbalacittam pavattithitimattam ev' ettha labbhati, santhitiavatthitibhāvam pāpuņitum na sakkoti.

546. Sangahavāre jhānangamaggangāni na uddhatāni. Kasmā? Vitakkapacchimakam hi jhānam nāma, hetupacchimako maggo nāma, pakatiyā avitakkacitte jhānangam na labbhati o ahetukacitte ca maggangan tix tasmā idha

vijhākāya° M.
 niddādhi° T.
 dasa padāni honti T.
 Imam padapaţipāţiyā sa padāni honti agahita° M.
 Paţiniddesa°. M.
 paddharan C. G.
 bhavanganisandhena M.
 panḍahattā M.
 Dhs. § 438.
 jhānangā labbhati T.
 maggangāni M.

ubhayam pi na uddhaṭam. Sankhārakkhandho p'ettha caturangiko yeva bhājito[‡], suññatāvāro[‡] pākatiko yeva, sotaviññāṇādiniddesā pi iminā va nayena veditabbā. Kevalam hi cakkhuviññāṇādisu upekkhā bhājitā, kāyaviññāṇena sukhan ti ayam ev 'ettha viseso.

So pi ghattanā³ hotī ti veditabbo. Cakkhudvārādīsu hi catūsu upādārūpam eva upādārūpam dhatteti. Upādārūpe veva upādārūpam ghattente patighattanānighamso balavā na hoti, catunnam adhikaranīnam upari cattāro kappāsapicupiņde thapetvā. Picupindeh'eva pahatakālos viya phutthamattam eva hoti, vedanāmajjhattatthāne titthati, kāvadvāre pana bahiddhāmahābhūtārammanam ajihattikam kāvappasādam ghattetva pasādapaccavesu mahābhūtesu patihaññati. Yathā adhikaranimatthake kappāsapicupindam thapetvā kutena paharantassa kappāsapicupindam bhinditvā6 kutam adhikaranim ganhāti nighamso balavā hoti evam eva patighattanānighamso7 balavā hoti. Itthe ārammaņe sukhasahagatam kayaviññanam uppajjati anitthe dukkhasahagatam. Imesam pana pancannam cittanam vatthudvārārammanāni baddhān' eva 8 honti, vatthādi-sankamanam nām 'ettha natthi. Kusalavipākacakkhuviññānam hi cakkhuppasādam vatthum katvā itthe ca itthamajihatte ca catusamutthānikarūpārammane dassanakiccam⁹ sādhavamānam cakkhudvāre thapetvā 10 vipaccati, sotaviñnānādīni sotappasādādayo vatthum katvā itthānitthamajjhattesu saddādīsu sayanaghāyanasāyanaphusnakiccāni sādhayamānāni dvārādīsu thatvā vipaccanti, saddo pan 'ettha dvisamutthāniko yeva hoti.

547. Manodhātuniddese¹¹ sabhāvasuññatanissattaṭṭhena mano yeva dhātu manodhātu. Sā cakkhuviññāṇādīnaṇ anantaraṃ rūpādivijānanalakkhaṇā rūpādisampaṭicchanarasā tathābhāvapaccupaṭṭhānā cakkhuviññāṇādi-apagamana-

bhāvito T. ājito M.
 suññavāro M.
 M. adds vasena.
 eva upādārūpam omitted in T.
 pahatakāle corr. T.
 chinditvā T.
 nīghamso T. M.
 bandān 'eva M.
 dassanacittam M.
 thatvā M.
 Dhs. § 455—468.

padatthānā. Idha dhammuddese dvādasa padāni honti, agahitagahaņena ca tesu satta avibhattikāni dve savibhattikāni. Adhimokkho manasikāro ti dve va ye-vā-panakā. Vitakkaniddeso abhiniropanam pāpetvā thapito^z. Yasmā pan 'etam cittam neva kusalam nākusalam tasmā sammā-sankappo ti vā micchāsankappo ti vā na vuttam. Sangahavāre^z labbhamānam pi jhānangam panacaviñnānasote patitvā gatan ti na uddhatam, maggangam pana labbhati evā ti na uddhatam. Suñnātavāro pākatiko yeva. Imassa cittassa vatthu nibaddham hadayavatthu eva hoti, dvārārammaṇāni anibaddhāni³, tattha kincāpi dvārārammaṇāni sankamanti, thānam pana ekasampaṭicchanakiccam eva h'etam hoti.

Idam hi panca dvāre pancasu ārammaņesu sampaţicchanam hutvā⁴ vipaccati.

Kusalavipākesu cakkhuviīnānādīsu niruddhesu tam samanantarā tān 'eva ţhānappattāni rūpārammaṇādīni sampaticchati.

548. Manoviññāṇadhātuniddesesu⁵ pathamamanoviññānadhātuyam pītipadam adhikam⁶ vedanā pi somanassavedanā hoti. Ayam hi itthārammanasmim yeva pavattati,
dutiyamanoviññānadhātu itthamajjhattārammane⁷. Tasmā
tattha upekhā vedanā hoti padāni manodhātu-niddesasadisān' eva ubhayatthā pi pañcaviññāṇasote patitvā gatattā
yeva jhānangāni na uddhatāni, maggangāni alābhato yeva.
Sesam sabbattha vuttanayen 'eva veditabbam. Lakkhaṇādito pan 'esā duvidhā pi manoviññāṇadhātu ahetuvipākā
chaļārammaṇavijāṇanalakkhaṇā santīraṇādirasā tathābhāvapaccupatthānā hadayavatthupadatthānā ti veditabbā.

549. Tattha pathamā ⁸ dvīsu thānesu vipaccati. Sā hi pañcadvāre kusalavipākacakkhuviñāṇādi-anantaram vipākamanodhātuyā tam ārammaṇam sampaṭicchitvā niruddhāya tasmim yevārammaṇe ⁹ santīranakiccam sādhayamānā pañcasu dvāresu thatvā vipaccati, chasu pana dvāresu bala-

thito M.
 sangahavāro T.
 obandāni M.
 sutvā T.
 Dhs. § 469—497.
 adhika.
 oārammaņo M.
 Dhs. § 469—483.
 tadārammaņe M.

vārammane tadārammanam hutvā vipaccati. Katham? Yathā hi candasote tiriyam nāvāya gacchantiyā udakam chinditvā thokam thānam nāvam anubandhitvā yathāsotam eva gacchati evam evam chasu dvāresu balavārammane palobhayamāne āpāthagate javanam javati, tasmim javite bhavangassa vāro, idam pana cittam bhavangassa vāram adatvā javanena gahitārammanam gahetvā ekam dve cittavāre pavattitvā bhavangam ev' otarati 4.

Gavakkhandhe nadin tarante pi evam eva upamā vitthāretabbā. Evam esā yam javanena 5 gahitārammaṇam tass' eva gahitattā tadārammaṇam nāma hutvā vipaccati

550. Dutiyā pana pancasu thānesu vipaccati. Katham? Manussaloke tāva jaccandhajātibadhirajaccajalummattaka-ubhatovyanjanaka-napuṃsakānam paṭisandhigahaṇakāle paṭisandhi hutvā vipaccati, paṭisandhiyā vītivattāya yāva-tāyukaṃ bhavangaṃ hutvā vipaccati, iṭṭhamajjhattāram-maṇavīthiyā santīraṇam hutvā vipaccati, balavārammaṇe chadvārena tadārammaṇam maraṇakāle cuti hutvā ti imesu pancasu ṭhānesu vipaccatī ti.

Manoviññāṇadhātudvayam niṭṭhitam.

551. Idāni attha mahāvipākacittāni o dassetum puna katame dhammā avyākatā ti ādi āraddham. Tattha pāļiyam nayamattam dassetvā sabbavārā sankhittā, tesam attho hetthā vuttanayen' eva veditabbo.

Yo pan 'ettha viseso tam dassetum alobho avyākatamūlan ti ādi vuttam.

Yam pi na vuttam tad evam veditabbam. Yo hi kāmāvacarakusalesu kammadvārakammapatha-puññakiriyāvatthubhedo vutto so idha natthi. Kasmā? Aviñnattijanakato avipākadhammato tathā appavattiyā ca¹². Yā pi tā ye-vā-

tadārammaņe tadārammaņā hutvā. M.
 M. adds ārammaņesu.
 palobhamāne T.
 accatarati C. G.
 evam eva sāya javanena M.
 Dhs. § 484—497.
 jaccandhajaccabo T. M. ojaccajalajaccummo T. ojaccaļajaccammattakao M.
 majjhatte pañcārammaņavitiyā M.
 chasu dvāresu M. chadvāre T.
 Dhs. § 498.
 aviññattijanakato tathā apavattiko ca. M.

panakesu karuṇāmuditā vuttā tā sattārammaṇattā vipākesu na santi. Ekantaparittārammaṇāni hi kāmāvacaravipākāni, na kevalam ca karuṇāmuditāviratiyo pi ettha na santi, pañca sikkhāpadāni kusalān evā ti hi vuttam. Āsankhārasasankhāravidhānam c'ettha kusalato c'eva paccayabhedato ca veditabbam.

Asankhārikassa hi kusalassa asankhārikam eva vipākam, sasankhārikassa sasankhārikam balavapaccayehi ca uppannam asankhārikam, itarehi itaram, hīnādibhede pi hi imāni hīnamajjhimapanītehi chandādīhi ca nipphāditattā hīnamajjhimapanītāni nāma na honti. Hīnassa pana kusalassa vipākam hīnam, majjhimassa majjhimam, panītassa panītam, adhipatino p'ettha natthi. Kasmā? Chandādīni dhuram katvā anuppādetabbato. Sesam sabbam aṭṭhasu kusalesu vuttasadisam eva.

552. Idāni imesam atthannam mahāvipākacittānam vipaccanatthānam veditabbam. Etāni hi catūsu thānesu vipaccanti: paṭisandhiyam bhavange cutiyam⁴ tadārammane ti⁵. Katham? Manussesu tāva kāmāvacaradevesu ca puññavantānam duhetukatihetukānam paṭisandhigahaṇakāle paṭisandhi hutvāvipaccanti, paṭisandhiyāvītivattāya pavatte saṭthim pi asītim pi vassāni asankheyyam pi āyukālam bhavangam hutvā balavārammane cha dvāre tadārammaṇam hutvā maraṇakāle cuti hutvā ti evam catūsu ṭhānesu vipaccanti.

553. Tattha sabbe pi sabbaññū bodhisattā paţisandhigahane paṭhamena somanassasahagata-tihetuka-asankhārikamahāvipākacittena paṭisandhim gaṇhanti. Tam pana mettāpubbabhāgassa cittassa vipākam hoti, tena dinnāya paṭisandhiyā asankheyyam āyukālavasena pana pariṇamati.

Mahāsīvatthero's pan' āha: Somanassasahagatato upekhāsahagatam balavataram, tena paṭisandhim ganhanti, tena gahitapaṭisandhikāhi mahajjhāsayā honti, dibbesu pi ārammaṇesu uppilāvino na honti, Tipiṭaka-Cūlanāgattherādayo

z ekantip^o T. 2 anipphāditattā M. 3 tasmā M.

⁴ dutiyam T. cutiya M. 5 Abhidhammatthasangaha III, 6.

⁶ saddhim pi vassāni T. satthi pi. asīti pi M. 7 āyukālabhavangam M. 8 Sum. D. II. 65.

viya. Aţţhakathāyam pana ayam therassa manoratho natthi etan ti paţikkhipitvā zabbaññūbodhisattānam hitūpacāro balavā hoti, tasmā mettāpubbabhāgakāmāvacarakusalavipākasomanassa-sahagata-tihetuka-asankhārikacittena paţisandhim ganhantī ti vuttam.

Idāni vipākuddhārakathāya mātikā thapetabbā.

554. Tipiṭaka-Cūlanāgatthero tāva āha: Ekāya kusalacetanāya soļasavipākacittāni uppajjanti etth' eva dvādasakamaggo pi āhetukaṭṭhakan ti. Moravāpivāsī Mahādattathero panāha: Ekāya kusalacetanāya dvādasa vipākacittāni uppajjanti etth' eva dasakamaggo pi ahetukaṭṭhakam pī ti. Tipiṭaka-Mahādhammarakkhitatthero āha: Ekāya kusalacetanāya dasa vipākacittāni uppajjanti etth'eva ahetukaṭṭhakan ti.

Imasmim thāne Sāketakapañham nāma ganhimsu. Sākete kira upāsakā sālāya nisīditvā 'kin nu kho ekāya cetānaya kamme āyūhite ekā paṭisandhi hoti udāhu³ nānā ti' pañham⁴ samuṭthāpetvā nicchetum asakkontā Abhidhammikathere upasamkamitvā pucchimsu. Therā yathā ekasmā ambabījā eko vā ankuro nikkhamati evam ekā va paṭisandhi hotī ti sañnāpesum.

Ath' ekadivasam 'kin nu kho nānācetanāhi kamme āyūhite paţisandhi nānā hoti udāhu ekā ti' paūham samuṭṭhāpetvā nicchetum asakkontā there pucchimsu. Therā yathā bahūsu ambabījesu ropitesu bahū aṅkurā nikkhamanti evam bahukā va paṭisandhiyo hontī ti paññāpesum.

555. Aparam pi imasmin thāne ussadakittanam⁶ nāma gahitam. Imesam hi sattānam lobho pi ussanno hoti doso pi moho pi alobho pi adoso pi amoho pi. Tam pan' etam tesam ussannabhāvam⁷ ko niyametī ti? Pubbahetu niyameti kammāyūhanakkhane yeva nānattam hoti. Katham? Yassa hi kammāyūhanakkhane lobho va balavā hoti, alobho mando, adosāmohā balavanto, dosamohā mandā, tassa mando alobho lobham pariyādātum na sakkoti, adosāmohā pana balavanto

patipakkhipitvā M.
 paňham nāma M.
 saňňāpesum T.
 upāhu M.
 saňňāpesum T.
 ussannakittanna M.
 tam n'etam usso M.

dosamohe pariyādātum sakkonti, tasmā so tena kammena dinnapaţisandhivasena nibbatto luddho hotī ti sukhasīlo akkodhano paññavā ca vajirūpamañāṇo ti.

Yassa pana kammāyūhanakkhaņe lobhadosā balavanto honti, alobhādosā mandā amoho car balavā moho mando so purimanayen 'eva luddho hoti duttho ca, paññavā pana hoti vajirūpamāñāņe Dattābhayatthero viya.

Yassa kammäyühanakkhane lobhadosamohā² balavanto honti itare mandā so purimanayen 'eva luddho c'eva hoti duttho ca mülho ca³, sīlako pana hoti akkodhano.

Tathā yassa kammāyūhanakkhaņe tayo pi lobhadosamohā balavanto honti, alobhādayo mandā so purimanayen 'eva luddho c'eva hoti duttho ca mūlho ca. Yassa pana kammāyūhanakkhaņe alobhadosamohā balavanto honti, itare mandā so purimanayen 'eva appakileso hoti dibbārammaņam pi disvā niccalo, duttho pana hoti dandhapañāo cā ti.

Yassa kammäyühanakkhane alobhädosamohā balavanto honti itare mandā so purimanayen 'eva aluddho c'eva hoti sīlako ca dandho pana hoti. Tathā yassa kammäyühanakkhane alobhadosāmohā balavanto honti, itare mandā so purimanayen' eva aluddho c'eva hoti paññavā ca, duţţho pana hoti kodhano.

Yassa pana kammāyūhanakkhaņe tayo pi alobhādayo balavanto honti lobhādayo mandā so Mahāsangharakkhitatthero viya aluddho aduţţho paññavā va hotī4 ti.

556. Aparam pi imasmim thäne hetukittanam näma gahitan tihetukam pi duhetukam pi ahetukam pi vipäkam detis.

Duhetukakammam tihetukam vipākam na deti, itare 6 deti. Tihetukakammena paţisandhi tihetukā pi hoti, duhetukā pi ahetukā na hoti.

Duhetukena duhetukā pi hoti ahetukā pi tihetukā na hoti. Asankhārikam⁷ asankhārikam pi sasankhārikam pi vipākam deti.

M. om.
 ² lobho adosamohā M.
 ³ dandho ca C. G. T.
 ⁴ paññavā na hoti T.
 ⁵ tihetukakammañ hi tihetukam pi ahetukam pi avipākam deti M.
 ⁶ itaram M.

⁷ M. adds kusalam.

Sasankhārikam¹ sasankhārikam pi asankhārikam pi vipākam deti.

557. Ārammaņena vedanā parivattetabbā, javanena tadārammaņam niyāmetabbam. Idāni tassa tassa therassa vāde² solasamaggādayo veditabbā. Pathamakāmāvacarakusalasadisena hi pathamamahāvipākacittena gahitapatisandhikassa gabbhavāsato nikkhamitvā samvarāsamvare³ paṭthapetum samatthabhāvam upagatassa cakkhudvārasmim iṭṭhārammaņe āpāthagate⁴ kiriyamanodhātuyā bhavange anāvaṭṭite⁵ yeva atikkamanaka-ārammaṇānam pamāṇam natthi. Tasmā⁶ evam hoti, ārammaṇadubbalatāya ayam tāva eko moghavāro.

Sace pana bhavangam āvaṭṭeti⁷ kiriyamanodhātuyā bhavange āvaṭṭite⁸ voṭṭhapanam apāpetvā va antarā cakkhuviññāṇe vā sampaṭicchane vā santīrane vā⁹ ṭhatvā nivattissatī ti netam ṭhānam vijjati. Voṭṭhapane ¹⁰ pana ṭhatvā ekam vā dve vā cittāni pavattanti, tato āsevanam labhitvā javanaṭṭhāne ṭhatvā puna bhavangam otarati. Idam pi ārammaṇadubbalatāya eva hoti ayam pi na vāro diṭṭham viya me sutam viya me ti ādīni vanadakāle labbhati, ayam pi dutiyo moghavāro.

558. Aparassa kiriyamanodhātuyā bhavange¹¹ āvattite vīthicittāni ¹² uppajjanti, javanam javati, javanapariyosāne pana tadārammaņassa vāro tasmim anuppanne yeva bhavangam otarati, tatrāyam upamā: yathā hi nadiyā āvaranam bandhitvā mahāmātikābhimukhe udake kate udakam gantvā ubhosu tīresu kedāre pūretvā atirekam kakkaṭakamaggādīhi palāyitvā puṇṇanadim eva¹³ otarati evam evam daṭṭhabbam¹⁴. Ettha hi nadiyam udakapavattanakālo viya

 ¹ asankhārikam om. T.
 ² vādo T.
 ³ samvarā om. T.
 ⁴ āpāthamāgate M.
 ⁵ anāvatthite T.
 ⁶ kasmā T. M.
 ⁷ āvaddheti T.
 ⁸ āvatthite T.
 ⁹ Visuddhimagga p. 128 No. 39, 40 Abhidammathasangraha III, 8.
 ¹⁰ votthapanavasena M.
 ¹¹ T. inserts dutiyo.
 ¹² āvatthivīthio T. comp. Abhidhammatthasangaha IV. 4.
 ¹³ puna nadi yeva.
 ¹⁴ evam eti datthabbam M.

bhavangavīthippavattanakālo i, āvaraṇabandhanakālo viya kiriyamanodhātuyā bhavangassa āvatṭanakālo i, mahāmātikāya³ udakappavattanakālo viya vīthicittapavatti, ubhosu tīresu kedārapūraṇam viya javanam, kakkaṭakamaggādihi palāyitvā puna udakassa nadīotaraṇam viya javanassa⁴ javitvā tadārammaṇe anuppanne yeva puna bhavangotaraṇam⁵. Evam bhavangam otaraṇacittānam pi gaṇanapatho natthi⁶. Idam pi² ārammaṇadubbalatāya eva hoti, ayaṃ tatiyo moghavāro.

559. Sace pana balavārammaņam āpāthagatam hoti kiriyamanodhātuyā bhavange⁸ āvattite cakkhuviñnāṇādīni uppajjanti, javanatthāne pana pathamakāmāvacarakusalacittam javanam hutvā cha satta vāre javitvā tadārammaṇassa vāram deti tadārammaṇam patitthahamānam⁹ taṃ sadisam eva mahāvipākacittam patitthāti idam dve nāmāni labhati¹⁰ paṭisandhicittasadisattā mūlabhavangan ti ca yaṃ javanena gahitam ārammaṇam tassa gahitattā tadārammaṇan ti ca. Imasmim thāne cakkhuvināṇaṃam sampaṭicchanam santīraṇam tadārammaṇan ti cattāri vipākacittāni gaṇanupagāni¹¹ honti.

Yadā pana dutiyakusalacittam javanam hoti tam sadisam dutiyavipākacittam eva tadārammanam hutvā patitthāti idam¹² pi dve nāmāni labhati patisandhicittena asadisattā āgantukabhavangan ti ca purimanayen 'eva tadārammanan ti ca. Iminā saddhim purimāni cattāri pañca honti.

Yadā pana tatiyakusalacittam javanam hoti tam sadisam ¹³ tatiyavipākacittam tadārammanam hutvā patitthāti idam pi vuttanayen 'eva āgantukabhavangam tadārammanan ti dve nāmāni labhati. Iminā saddhim purimāni pañca cha honti. Yadā pana catuttham kusalacittam javanam hoti tam sadisam catuttham vipākacittam tadārammanam hutvā patitthāti idam pi vuttanayen 'eva āgantukabhavangam ta-

Vithiärammanabandho T. ² divaddhanakälo T. ³ mahävänikäya G. ⁴ janassa T. javanam M. ⁵ bhavangottaranam M. ⁶ gananän äma natthi M. ⁷ Idañcä pi M. ⁸ odhätubhavange M. ⁹ patitthamänam M. ¹⁰ labbhati T. G. C. ¹² ganänupagämi T. ¹² pavattī tu idañ ca M. ¹³ tadāham sadisam M.

dārammaṇan ti dve nāmāni labhati. Iminā saddhim purimāni cha satta honti.

560. Yadā pana tasmim dvāre iţţhamajjhattārammaṇam āpātham āgacchati¹ tatrā pi vuttanayen 'eva tayo moghavārā labbhanti. Yasmā pana ārammaṇena vedanā parivattati tasmā tattha upekhāsahagatam santīraṇam catunnam upekhāsahagatamahākusalajavanānam pariyosāne cattāri upekhāsahagatamahāvipākacittān 'eva tadārammaṇabhāvena patiţţhahanti tāni pi vuttanayen 'eva āgantukabhavaṅgam tadārammaṇan ti dve nāmāni labhanti, piţţhibhavaṅgānī ti pi vuccanti. Eva iti imāni pañca purimehi sattahi saddhim dvādasa honti. Evam cakkhudvāre dvādasa, sotadvārādīsu dvādasā ti samasaṭṭhi honti, evam ekāya cetanāya kamme āyūhite samasaṭṭhi vipākacittāni uppajjanti, agahitagahaṇena³ pana cakkhudvāre dvādasa sotaghāṇajivhākāyaviññāṇādīni cattārī ti soļasa honti.

561. Imasmim thane ambopamam nama ganhimsu: Eko kira puriso phalitambarukkhamüle sasīsam pārupitvā4 nipanno niddāyatis. Ath'ekam ambapakkam vantato muncitvā tassa kannasakkhalim puūjamānam viya tantibhūmiyam pati. So tassa saddena pabujihitvā ummīletvā? olokesi. Tato hattham pasäretvä phalam gahetvä madditvä upasinghitvā paribhunji. Tattha tassa purisassa ambarukkhamule niddāyanakālo viya bhavangasamangīkālo8, ambapakkassa vantato muncitvā kannasakkhalim punjitvā9 patanakālo viya ārammanassa pasādaghattanakālo, patanasaddena 10 pabuddhakālo viya manodhātuyā 11 bhavangassa āvaţţitakālo, ummīletvā12 olokitakālo viya cakkhuviññānassa dassanakiccasādhanakālo, hattham pasāretvā gahitakālo viya vipākamanodhātuyā ārammaņassa sampaticchanakālo, gahetvā madditakālo viya vipākamanoviññāņadhātuyā ārammaņassa santīranakālo, upasinghitakālo viya kiriyamanoviññānadhātuyā āramanassa vavatthāpita-

gacchati M. ² ca M. ³ agahanena T. ⁴ parupetvā M.
 niddānayati M. ⁶ thanti^o C. T. thapenti^o G. ⁷ ummilitvā M.
 bhavangassa kālo M. ⁹ punjamānassa T. puncamānassa M. ¹⁰ tena sadd^o M. ¹¹ M. inserts kiriyā. ¹² ummilitvā M.

kālo, paribhuttakālo viya javanassa ārammaņarasam anubhavitakālo. Ayam upamā kim dīpeti? Āramaņassa pasādaghattanam eva kiccam. Tena pasāde ghattite kiriyamanodhātuyā bhavangāvattanam eva cakkhuviññāņassa dassanamattakam eva, vipākamanodhātuyā ārammaņasampaticchanamattakam eva, vipākamanoviñnāṇadhātuyā ārammaṇasantīraṇamattakam eva, kiriyamanoviñnāṇadhātuyā ārammaṇavavatthāpanamattakam eva kiccam ekantena pana ārammaṇarasam javanam eva anubhavatī ti dīpeti.

Ettha ca tvam bhavangam nāma hohi, tvam āvajjanam nāma, tvam dassanam nāma, tvam sampaticchanam nāma, tvam santīranam nāma, tvam votthapanam nāma, tvam javanam nāma hohī ti koci kattā vā kāretā vā natthi².

562. Imasmim pana thāne pañcavidhaniyāmam nāma ganhimsu bījaniyāmam utuniyāmam kammaniyāmam dhammaniyāmam cittaniyāman ti.

Tattha kulatthagacchassa uttaraggabhāvo dakkhinavalliyā dakkhinato rukkhapariharanam suriyāvattapupphānam suriyābhimukhabhāvo māluvālatāya rukkhābhimukhagamananālikerassa matthake chiddasambhavo ti tesam tesam bījānam tam tam sadisaphaladānam bījaniyāmo nāma.

Tasmim tasmim samaye tesam tesam rukkhānam ekappahāren 'eva pupphaphalapallavagahanam utuniyāmo nāma.

Tihetukakammam tihetukaduhetukavipākam deti⁵, duhetukakammam duhetukāhetukavipākam deti, tihetukam na detī ti evam tassa tassa kammassa tam tam vipākadānam eva kammaniyāmo nāma.

Aparo pi kammasarikkhakavipākavasen 'eva kammaniyāmo nāma hoti.

563. Tassa dīpanattham vatthum kathenti: Sammāsambuddhakāle Sāvatthiyam⁶ dvāragāmo jhāyi, tato pajjalitatiņakaraļam⁷ utthahitvā ākāsena gacchato kākassa gīvāya paṭimucci, so viravanto bhūmiyam patitvā kālam akāsi. Ma-

kiriyām° T.
 kūre vānatthi M.
 kusalatthag° T.
 maluvalatāya C.
 mālāvalatāya G.
 tihetukaduhetukakammam duhetukahetuvipākam deti T.
 Sāvatthiyā T. M.
 Comp. Suttavibhanga II, 48.

hāsamudde pi ekā nāvā niccalā aṭṭhāsi, heṭṭhā kenaci niruddhabhāvam apassantā kālakannisalākam vāresum Sā nāvikass' eva upāsikāy' eva hatthe pati. Tato 'ekissā kāraņā mā sabbe nassantu, udake tam khipāmā ti' āhamsu. Nāviko 'na sakkhisāmi etam udake uppilavamānam passitun ti' vālikāghaṭam gīvāya bandhāpetvā khipāpesi. Tam khanam yeva nāvā khittasaro viya nikkhantā ti.

Eko bhikkhu lene vasati. Mahantam pabbatakutam patitvā dvāram pidahi 6. Tam sattame divase sayam eva apagatam.

Sammāsambuddhassa Jetavane nisīditvā dhammam kathentassa imāni tīni vatthūni ekappahāren 'eva ārocesum. Satthā na etam aññehi katam tehi⁷ katakammam eva katan ti⁸ atītam āharitvā dassento āha.

Kāko purimattabhāve manusso hutvā ekam duṭṭhagoṇam dametum asakkonto gīvāya palālavaṇim bandhitvā aggim adāsi. Goṇo ten 'eva mato. Idāni tam kammam etassa ākāsena gacchato muncitum na adāsi.

Sā pi itthī purimattabhāve ekā itthī yeva. Eko kukkuro tāya paricito hutvā araññam gacchantiyā saddhim gacchati saddhim evāgacchati. Manussā 'nikkhanto' amhākam sunakhaluddako 'o ti' uppaṇḍenti, sā tena adhīyamānā '' kukkuram nivāretum asakkontī vālikāghaṭam gīvāya bandhitvā udake khipi. Tam kammam tassā samuddamajjhe muncitum nādāsi.

So pi bhikkhu purimattabhāve gopālako hutvā bilam pavitthāya godhāya sākhābhangamutthiyā dvāram thakesi. Tato sattame va divase sayam eva āgantvā vivari. Godhā kampamānā nikkhāmi. Karunāya tam na māresi. Tam kammam tassa pabbatantaram pavisitvā nisinnassa muñcitum na adāsi. Iti imāni tīņi vatthūni samodhānetvā imam gātham āha

Na antalikkhe na samuddamajjhe

² apassanti M. ² vālayimsu C.G. upāsikass 'eva C.G.T. ⁴ pilavamānam T. ppivamānam M. ⁵ pakkhandā M. ⁶ pidahi tam so T. dahi tam M. ⁷ katam katam tehi C.G. ⁸ eva tan ti M. ⁹ nikkhando M. ¹⁰ oludhato M. ¹¹ attivamānā M.

Na pabbatānam vivaram pavissa

Na vijjati so jagatippadeso

Yattha thito munceyya papakamma tix

Ayam pi kammaniyāmo nāma.

564. Aññāni pi evarūpāni vatthūni kathetabbāni.

Bodhisattānam pana patisandhigahane, mātu kucchito nikkhamane, abhisambodhiyam, Tathāgatassa dhammacakkapavattane, āyusankhāravossajjane parinibbāne ca dasasahassacakkavālakampanam dhammaniyāmo nāmo.

tvam javanam näma hohī ti koci kattā vā kāretā vā 3 natthi. Attano attano pana dhammatāya evam ārammanena pasādassa ghattitakālato patthāya kiriyamanodhātucittam bhavangam āvatteti, cakkhuviññānam dassanakiccam sādheti vipākamanodhātusantīranakiccam sādheti, kiriyamanoviññānadhātuvotthapanakiccam sādheti, javanam ārammanarasam anubhavatī ti ayam cittaniyāmo nāma ayam idha adhippeto.

565. Sasankhārikatihetukakusalenā pi upekhāsahagataasankhārika-sasankhārikakusalacittehi 5 pi kamme āyūhite tam sadisavipākacittehi dinnāya paţisandhiyā es'eva nayo.

Upekhāsahagatadvaye pana pathamam itthamajjhattārammaṇavasena pavattim dassetvā pacchā itthārammaṇavasena dassetabbā evam pi ekekasmim dvāre dvādasa dvādasa hutvā samasatthi honti, agahitagahaṇena soļasa vipākacittāni uppajjanti.

566. Imasmim thane pancanaliyanta-opammam⁶ nama ganhimsu.

Ucchupīļanasamaye kira ekasmā gāmā ekādasa yantavāhakā 7 nikkhamitvā ekam ucchuvāṭam 8 disvā tassa paripakkabhāvam ñatvā ucchusāmikam upasaṅkamitvā 'yanta-

Dhammap. vs. 127.
 ² °sańkhārassa ossajjane M.
 ³ va M.
 ⁴ M. inserts sampaţicchanakiccam sādheti vip°
 ⁵ asańkhārika-asańkh° T.
 °sahagatehi M.
 ⁶ °nālīyanta-opanam M.

^{7 °}vāhanā T. 8 Comp. Cullavagga VI, 3. 10.

vāhā mayan ti' ārocesum. So 'aham tumhe yeva pariyesāmī ti' ucchusālamī gahetvā agamāsi. Te tattha nāliyantam yojetvā i 'mayam ekādasa janā aparam pi ekam laddhum vaṭṭati, vetanena gaṇhathā ti' āhamsu. Ucchusāmiko 'aham eva sahāyo bhavissāmī ti' ucchūnam sālam pūrāpetvā tesam sahāyo ahosi. Te attano attano kiccāni katvā phāṇitapācakena ucchurase pakke guļabandhakena baddhe ucchusāmikena tulayitvā bhāgesu dinnesu attano attano bhāgam ādāya sālam sāmikam paṭicchāpetvā eten 'eva upāyena aparāsu picatūsu sālāsu kammam katvā pakkamimsu.

Tattha pañca yantasālā viya pañca pasādā daṭṭhabbā, pañca ucchuvāṭā viya pañca ārammaṇāni, ekādasa vicāraṇaka-yantavāhā viya ekādasa vipākacittāni, pañca ucchusālāsāmi-kā viya pañca viññāṇani, paṭhamakasālāya sāmikena saddhim dvādasannam janānam ekato va hutvā katakammānam bhāgagahaṇakālo viya ekādasannam vipākacittānam cakkhu-viññāṇena saddhim ekato hutvā cakkhudvāre rūpārammaṇe sakasakakicakaraṇakālo, sālāsāmikassa sālāya sampaṭi-cchitakālo viya cakkhuviññāṇassa dvārasaṅkantiakaraṇam².

Dutiyatatiyacatutthapañcamāya sālāya dvādasannam ekato hutvā katakammānam bhāgagahaņakālo viya ekādasannam vipākacittānam kāyaviñūāņena saddhim ekato hutvā kāyadvāre photthabbārammaņe sakasakakiccakaraņakālo, sālāsāmikassa sālāya sampaticchitakālo viya kāyaviññāņassa dvārasankanti-akaraņam veditabbam. Ettāvatā tihetukakammena patisandhi tihetukā hotī ti vāro kathito.

Yā pana tena duhetukapaţisandhi hoti sā paţicchannā va hutvā gatā.

567. Idāni duhetukakammena duhetukapaţisandhi hotī¹² ti vāro kathetabbo. Duhetukānam¹² somanassasahagatā sasankhārikacittena kamme āyūhite tam sadisen'eva duhetukavipākacittena¹³ gahitapaṭisandhikassa vuttanayen 'eva

M. inserts te.
 sajjetvä M.
 thoti M.
 thänitapäcakena T.
 ucchusälam sämikassa M.
 äkaranam M.
 pañcamasäläya M.
 dvädasacito M.
 M. omits käya.
 M. omits hoti.
 duhetukena T. M. M. adds hi.
 duhetukacittena M.

cakkhudvāre iţţhārammaņe āpāthagate¹ tayo moghavārā duhetukasomanassasahagatā², sasankhārikajavanāvasāne taṃ sadisam eva mūlabhavangasankhātam tadārammaṇam, sasankhārikajavanāvasāne taṃ sadisam eva āgantukabhavangasankhātam tadārammaṇam, iţţhamajjhattārammaṇe dvinnam upekhāsahagatajavanānam avasāne tādisān' eva³ dve tadārammaṇāni uppajjanti. Idha ekekasmim dvāre aṭṭhaṭṭha katvā samacattālīsa cittāni. Agahitagahaṇena pana cakkhudvāre aṭṭha sotaghāṇajivhākāyaviñnāṇāni cattārī ti dvādasa honti.

Evam ekāya cetanāya kamme āyūhite dvādasa vipāka-

cittāni uppajjanti.

Ambopamā pañcaniyāmakathā pākaţikā eva.

Duhetukacittasadisavipākena gahitapatisandhike pi es'eva nayo. Yantavāhopamāyam pan 'ettha satta yantavāhā, tehi hatthayante nāma sajjite sālāsāmikam atthamam katvā vuttanayānusāren 'eva yojanā veditabbā. Ettāvatā duhetukakammena duhetukapatisandhi hotī ti vāro kathito.

568. Idāni ahetukapatisandhikathā hoti.

Catunnam hi duhetukakusalacittānam aññatarena kamme āyūhite kusalavipāka-upekhāsahagatā hetukamanoviññāņadhātucittena gahitapatisandhikassa patisandhikammasadisā ti na vattabbā. Kammam hi duhetukam, patisandhi ahetukā, tassa vuddhipattassa cakkhudvāre itthamajjhattārammane āpāthagate purimanayen' eva tayo moghavārā veditabbā. Catunnam pana duhetukakusalacittānam aññatarajavanassa pariyosāne ahetukacittam tadārammanabhāvena patitthāti. Tam mulabhayangam tadarammanan ti dve namani labhati. Evam ettha cakkhuviññāṇam sampaticchanam upekhāsahagatam santīraņam tadārammaņam pi upekhāsahagatam evā ti tesu ekam gahetvā gananūpagāni6 tīn'eva honti. Ittharammane pana santīraņam pi tadārammaņam pi somanassasahagatam eva. Tesu ekam gahetvā purimāni tīni7 cattāri honti. Evam pañcasu dvāresu cattāri cattāri katvā ekāya cetanāya kamme āyūhite vīsati vipākacittāni

¹ apātha^o M. ² ^ogata āsankh^o M. ³ tādisān 'etthādisān 'eva M. ⁴ Duhetukassa cittattayasad^o T. Duhetuka sesacittattayasad^o M. ⁵ ^oopamāya M. ⁶ gananupakāni T. ⁷ ti M.

uppajjantī ti veditabbāni, agahitagahanena pana cakkhudvāre cattāri sotaghānajivhākāvaviñnānāni cattārī ti attha honti, idam ahetukatthakam z nāma, idam z manussalokena gahitam, catūsu pana apāyesu pavatte labbhati. Yadā hi Mahāmoggallānatthero niraye padumam māpetvā padumakannikāya nisinno nerayikānam dhammakatham katheti tadā tesam theram passantānam kusalavipākam cakkhuviññāṇam uppajjati, saddam sunantānam sotaviññānam, candanavane divāvihāram nisīditvā gatassa cīvaragandhaghāyanakāle ghānaviññānam, niravaggim3 nibbāpetum devam vassāpetvā pānīyadānakāle jivhāviñnānam, mandamandavātasamutthāpanakāle kāvavinnānan ti evam cakkhuviññāṇādīni pañca ekam sampaticchanam dve santīranānī ti ahetukatthakam labbhati. Nāgasupannavemānikapetānam pi akusalena patisandhi hoti, pavatte kusalam vipaccati, tathā cakkavattino mangalahatthiassādīnam.

Ayam tāva ittha-itthamajjhattārammaņesu kusalajavanavasena kathāmaggo.

569. Itthärammane pana catūsu somanassasahagataakusalacittesu⁵ javanesu⁶ kusalavipākam somanassasahagatāhetukam cittam tadārammanam hoti, itthamajjhattārammane catūsu upekkhāsahagatalobhasampayuttesu javanesu kusalavipākam upekhāsahagatāhetukacittam tadārammanam hoti.

Yam pana javanena tadārammaṇam niyāmetabban ti vuttam tam kusalam sandhāya vuttan ti veditabbam.

Domanassasahagatajavanānantaram tadārammaņam uppajjamānam kim uppajjatī ti akusalavipākāhetukamanoviñnānadhātucittam⁷ uppajjati.

570. Idam pana javanam kusalattāya ⁸ vā akusalattāya vā ko niyāmetī ti āvajjanam c'eva voṭṭhapanañ ca. Āvajjanena hi yoniso āvajjite ⁹ voṭṭhapanena ayoniso ¹⁰ vavatthāpite javanam akusalam bhavissatī ti aṭṭhānam etam ¹¹, āvaj-

attham M.
 Visuddhimagga p. 130.
 nerayaggam M.
 vemātika C.
 subannavemānika M.
 sahagatakusala M.
 āvattite M.
 voniso M.
 attha nām' etam M.

janena ayoniso ävajjite i votthapanena yoniso vavatthāpite javanam kusalam bhavissatī ti pi atthānam eva i. Ubhayena pana yoniso āvajjite i vavatthāpite ca i javanam kusalam hoti, ayoniso akusalan ti veditabbam. Itthārammane pana kankhato uddhatassa ca tadārammanam kim hotī ti itthārammanasmim kankhatu vā mā vā uddhato vā hotu mā vā kusalavipākāhetukasomanassacittam eva tadārammanam hoti itthamajjhattārammane kusalavipākāhetuka-upekhāsahagatan ti. Ayam pan' ettha sankhepato atthadīpanos Mahā-Dhammarakkhitattheravādo nāma.

Somanassasahagatasmim hi javane javite pañca tadārammaņāni gavesitabbāni, upekhāsahagatasmim javite cha gavesitabbānī ti.

571. Athā 6 vadā somanassasahagatapatisandhikassa pavatte jhanam nibbattetva pamadena parihinajjhanassa panītadhammo me nattho ti paccavekkhato vippatisāravasena domanassam uppajjati tadā kim uppajjati? Somanassānantaram hi domanassam, domanassanantarañ ca somanassam, patthane patisiddham mahaggatam dhammam arabbha javane javite tadārammanam pi tatth' eva patisiddhan ti kusalavipākā vā akusalavipākā vā upekhāsahagatā hetukamanoviñnānadhātu uppajjati. Kim assa āvajjanan, ti bhavangāvajjanānam viya tatth 'assa āvajjanakiccan⁸ ti etāni tāva attano ninnattā ca cinnattā ca samudācarattā o ca uppajjantu, ayam katham uppajjatī to ti yathā nirodhassa anantarapaccayam nevasaññānāsaññāyatanam nirodhā vutthahantassa phalasamāpatti cittam ariyamaggacittam magganantarani phalacittani evam asante pi ii ninnaciņņasamudācarabhāve 12 uppajjati. Vinā hi āvajjanena cittam uppajjati, ārammaņena 13 pana vinā n'uppajjatī ti. Atha kim ass'ārammaņan ti rūpādīsu parittadhammesu aññataram. Etesu hi yad eva tasmim samaye āpāthagatam hoti tanı ārabbha etam cittam uppajjatī ti veditabbam. Idāni sabbe-

om. M. attha nām etam M. avattite M. 4 M. om. ca.

odīpanā C. G.
 Atth'assa M.
 assā avajo M.
 samudācatattā T.
 om. M.

¹¹ M. adds āvajjane. 12 °samudācaţa° T. 13 ārammane M.

sam pi etesam cittänam pākaṭabhāvattham ayam pakinnakanayo vutto.

572. Suttam dovāriyo² ca gāmillo ambo koliyakena³ ca jaccandho pīṭhasappī ca⁴ visayagāho ca⁵ upanissaya-m-atthaso ti. I

Tattha suttan ti eko panthamakkatako pañcasu disāsu suttam pasäretvä jälam katvä majjhe nipajjati pathamadisāya pasāritasutte pāņakena vā paţangena vā makkhikāya vā pahate nipannatthānato calitvā nikkhamitvā suttānusārena gantvā tassa yūsam pivitvā punāgantvā tatth 'eva nipajjati, dutivadisāsu pahatakālesu pi evam eva karoti. pañcasu disāsu pasāritasuttam viya pañca pasādā, majjhe nipannamakkatako viva cittam, pānakādīhi suttaghattanakālo viya ārammaņena pasādassa ghattitakālo, maijhe nipannamakkatakassa calanam viya pasadaghattanakam arammanam gahetvā kiriyamanodhātuyā bhavangassa āvattitakālo, suttānusārena gamanakālo viva vīthicittappavatti, sīse vijihitvā yūsapivanam viya javanassa ārammane javitakālo, puna āgantvā majjhe nipajjanakālo? viya cittassa hadayavatthum eva nissāya pavattanam. Idam opammam kim dīpeti? Ārammaņena pasāde ghattite pasādavatthukacittato hadayarupavatthukacittam pathamataram uppajjati ti dīpeti, ekekam ārammaņam dvīsu dvāresu āpātham āgacchatī ti8 dīpeti.

573. Dovāriyo⁹ ti. Eko rājā sayanagato niddāyati, tassa paricārako¹⁰ pāde parimaddanto nisīdi, badhiradovāriko dvārethito, tayopatihārā patipātiyā thitā. Ath'eko¹¹ paccantavāsī manusso paṇṇākāram ādāya āgantvā dvāram ākotesi. Badhiradovāriko saddam na suṇāti, pādaparimajjanako¹² saññam adāsi. Tāya saññāya dvāram vivaritvā passi. Pathamapatihāro paṇṇākāram gahetvā dutiyassa adāsi, dutiyo tatiyassa, tatiyo rañño, rājā paribhuñji.

sabbe etesam citto T.
 dovārito M.
 jaccantapithiyapī ca M.
 viya saggāho ca M.
 sayagāho T.
 Comp. Milindapanha p. 407.
 parijanam M.
 ti pi M.
 Dovāriko M.
 paricāriko M.
 parimajjako C. G.
 parimajjhako M.

Tattha so rājā viya javanam datthabbam, pādaparimajjanakoz viva avajjanam, badhiradovarikoviva cakkhuviñuanam, tavo patihārā viva sampaticchanādīni tīni vīthicittani, paccantavāsino pannākāram ādāya āgantvā dvārākotanam viya ārammaņassa pasādaghattanam, pādaparimajjanakena² saññāya dinnakālo viva kirivamanodhātuvā bhavangassa āvattitakālo, tena dinnasaññāya badhiradovārikassa dvāravivaraņakālo viya cakkhuviññāṇassa ārammaņe dassanakiccasādhanakālo³, pathamapatihārena pannākārassa gahitakālo viya vipākamanodhātuvā ārammanassa sampaticchitakālo, pathamena dutivassa dinnakālo viva vipākamanoviññāṇadhātuyā ārammanassa santīritakālo, dutiyena tatiyassa dinnakālo viya kiriyamanoviññānadhātuyā ārammanassa vavatthānitakālo. tatiyena rañño dinnakālo viya votthapanena javanassa niyyātitakālo4, rañño paribhogakālo viya javanassa ārammanarasānubhavanakālo. Idam opammam kim dīpeti? Ārammaņassa pasādaghattanam eva kiriyamanodhātuyā bhavangāvattanamattam eva, cakkhuviññānādīnam dassanasampaticchana-santīranavavatthāpanamattān 'eva kiccāni, ekantena pana javanam eva ārammanarasam anubhotī ti idam dīpetī ti.

574. Gāmillako s ti. Sambahulā gāmadārakā antaravīthiyam pamsukīļam kīļanti?. Tatth' ekassa hatthe kahāpano s patihañāi. So 'mayham hatthe patihatam kin nu kho etan ti' āha. Ath' eko 'paṇḍaram etan ti' āha. Aparo saha pamsunā gāļham gaṇhi, añño 'puthulacaturassam etan ti' āha. Aparo 'kahāpano eso ti' āha. Atha nam āharitvā mātuyā adamsu. Sā kamme upanesi. Tattha sambahulānam dārakānam antaravīthiyam kīļantānam nisinnakālo viya vīthicittappavatti daṭṭhabbā, kahāpaṇassa hatthe paṭihatakālo viya ārammaṇena pasādassa ghaṭṭitakālo, 'kin nu kho etan ti' vuttakālo viya tam ārammaṇam gahetvā kiriyamanodhātuyā bhavaṅgassa āvaṭṭitakālo, paṇḍaram etan ti' vuttakālo viya cakkhuviñāāṇena dassanakiccassa sādhitakālo, saha pamsunā gālham gahitakālo viya vipākama-

 ¹ °majjhako M.
 ² °majjakena M.
 ³ dassakicca° C. G.
 ⁴ niyyādita° M.
 ⁵ Gāmillo M.
 ⁶ paṃsuṃ M.
 ⁷ kīlaṃ ti kīlanti. M.
 ⁸ kahāpanaṃ M.
 ⁹ adāsi M.

nodhātuyā ārammaņassa sampaţicchitakālo, 'puthulacaturassam etan ti' vuttakālo viya vipākamanoviñīāṇadhātuyā ārammaṇassa santīritakālo ', 'eko kahāpaṇo ti' vuttakālo viya kiriyamanoviñīāṇadhātuyā ārammaṇassa vavatthāpitakālo, mātarā²kamme upanītabhāvo viya javanassa ārammaṇarasānubhavanam³ veditabbam. Idam opammam kim dīpeti? Kiriyamanodhātu adisvā va bhavaṅgam āvaṭṭeti, vipākamanodhātu adisvā va sampaṭicchati, vipākamanoviñūāṇadhātu adisvā va santīreti, kiriyamanoviñūāṇadhātu adisvā va vavatthapeti, javanam adisvā va ārammaṇarasam anubhoti, ekantena pana cakkhuviñnāṇam eva dassanakiccam sādhetī ti dīpeti.

Ambo koliyakena ca ti idam hetthavuttaambopamañ ca ucchusalasamikopamañ ca sandhaya vuttam.

575. Jaccandho pīthasappīs cā ti ubho pi kira te nagaradvāre sālāyam 6 nisīdimsu. Tattha pīthasappī āha: 'Bho, andha, kasmā tvam idha sussamāno vicarasi', asuko padeso subhikkho bahvannapāno, kim tattha gantvā sukhena jīvitum na vattatī ti.' 'Mayham tāva tayā ācikkhitam, tuyham pana tattha gantvā sukhena jīvitum kim na vattatī ti.' 'Mayham gantum pādā natthi.' 'Mayham pi passitum cakkhūni natthī ti. Yadi evam tava pādā hontu mama cakkhūnī ti ubho pi sādhū ti' sampaticchitvā jaccandho8 pīthasappim khandham āropesi. So tassa khandhe nisīditva vāmahatthen'assa sīsam parikkhipitvā o dakkhinena hatthena imasmim thane mulam avaritva thitam imasmim 'pasaņo, vamam muñca dakkhinam ganha, dakkhinam muñca vāmam ganhā ti' maggam nivāmetvā ācikkhi. Evam jaccandhassa 10 pādā pīthasappissa cakkhūnī ti ubho pi sampayogena icchitatthānam gantvā sukhena jīvimsu. Tattha jaccandho 11 viya rūpakāyo, pithasappī viya arūpakāyo. Pīthasappinā vinā 12 jāccandhassax3 disam gantum gamanābhisankhārassa nib-

santīraņa° M.
 mātaram M.
 goliyakena M.
 jaccanto pi sappi M.
 sālāya M.
 micchasi T.
 jaccanto M.
 parikkhipetvā M.
 jaccantassa M.
 jaccanto M.
 jaccanto M.

battitakālo ^r viya rūpassa arūpena vinā ādānagahaņacopanam pāpetum asamatthatāya, jaccandhena vinā pīthasappissa disam gantum gamanābhisankhārassa appavattanam viya pañca vokāre rūpam vinā arūpassa appavattanam², dvinnam pi sampayogena icchitatthānam gantvā sukhena jīvitakālo viya rūpārūpadhammānam aññamaññayogena³ sabbakiccesu pavattisambhavo ti ayam pañho pañcavokāravasena kathito⁴.

576. Visayagāho cā ti cakkhurūpavisayam ganhāti sotādīni saddādivisaye. —

Upanissaya-m-atthaso ti upanissayato ca atthato ca tattha asambhinnattā cakkhussa āpāthagatattā rūpānam ālokasannissitam manasikārahetukam catūhi paccayehi uppajjati cakkhuyiññānam saddhim sampayuttadhammehi. Tattha matassā pi cakkhu sambhinnam hoti, jīvatos niruddham pi pittena vā semhena vā rudhirena6 vā palibuddham pi. Cakkhuviññāṇassa paccayo bhavitum asakkontam sambhinnam nāma hoti, sakkontam asambhinnam nāma. Sotādisu pi es'eva nayo. Cakkhusmim pana asambhinne pi bahiddhā rūpārammane āpātham anāgacchante cakkhuviññānam n'uppajiati. Tasmim pana āpātham āgate pi ālokasannissaye asati n'uppajjati. Tasmim laddhe pi kiriyamanodhātuyā bhavange anāvattite n'uppajjati āvattite veva uppajjati. Evam uppajjamanam sampayuttadhammehi saddhim yeva uppajjati. Iti ime cattāro paccaye labhitvā uppajjati cakkhuviññānam.

Asambhinnattā sotassa āpāthagatattā saddānam ākāsasannissitam manasikārahetukam catūhi paccayehi uppajjati sotaviññāṇam saddhim sampayuttadhammehi. Tattha ākāsasannissitan ti ākāsasannissayam laddhā va uppajjati, na vinā tena. Na hi pihitakaṇṇacchiddassa sotaviññāṇam pavattati. Sesam purimanayen 'eva veditabbam.

Yathā ettha evam ito paresu pi visesamattam pana vakkhāma.

Asambhinnatta ghanassa apathagatatta gandhanam vayo sannissitam manasikarahetukam catuhi paccayehi uppajjati

¹ nippattitakālo viya M. ² appavatti T. M. ³ °sampayogena M. ⁴ vokāraha° M. ⁵ jīvito T. ⁶ ruhirena M.

ghāṇaviññāṇānam saddhim sampayuttadhammehi. Tattha vāyosannissitan ti ghāṇabilam¹ vāyumhi pavisante yeva uppajjatī, tasmim asati n'uppajjatī ti attho.

Asambhinnattā jivhāya āpāthagatattā rasānam āposannissitam manasikārahetukam catūhi paccayehi uppajjati jivhāviñāāṇam saddhim sampayuttadhammehi. Tattha āposannissitan ti jivhātemanam āpam laddhā va uppajjati na vinā tena. Sukkhajivhānam hi sukkhakhādaniye jivhāya thapite pi jivhāviñnāṇam n'uppajjat 'eva.

Asambhinnattā kāyassa āpāthagatattā phoṭṭhabbānam² paṭhavīsannissitam manasikārahetukam catūhi paccayehi uppajjati kāyaviññāṇam saddhim sampayuttadhammehi. Tattha paṭhavīsannissitan ti kāyappasādapaccayam paṭhavīsannissayam laddhā va uppajjati, na tena vinā. Kāyadvārasmim hi bahiddhā mahābhūtārammaṇam ajjhattikam kāyapasādam ghaṭṭetvā pasādapaccayesu mahābhūtesu paṭihaññati.

Asambhinnattā manassa āpāthagatattā dhammānam vatthusannissitam manasikārahetukam catūhi paccayehi uppajjati manoviñīānam saddhim sampayuttadhammehi. Tattha mano ti bhavangacittam, tam niruddham pi āvajjanacittassa paccayo bhavitum asamattham mandataragatam³ eva pavattamānam pi sambhinnam nāma hoti. Āvajjanassa pana paccayo bhavitum samattham asambhinnam nāma. Āpāthagatattā dhammānan ti dhammārammane āpāthagate vatthusannissitan ti hadayavatthusannissayam⁴ laddhā va uppajjati, na tena vinā. Ayam pi pañho pañcavokārabhavam sandhāya kathito.

Manasikārahetukan ti kiriyamanoviññānadhātuyā bhavange āvattite yeva uppajjatī ti attho.

Ayam tāva upanissaya-m-atthaso ti ettha upanissaya-vannanā.

577. Atthato pana cakkhu dassanattham, sotam savanattham, ghāṇam ghāyanattham, jivhā sāyanatthā, kāyo phu-

² °bile M. ² potthabbānam C. G. ³ maṃdantamagalaṃ C. G. mandan tamahataṃ T. mandattā maga (sic) tam eva M. ⁴ °sannissitam M.

sanattho, mano vijānanattho, tassa dassanam attho assā ti. Tam hi tena nipphādetabban ti dassanattham. Sesesu es'eva nayo ti.

Ettävatā Tipitaka-Cūlanāgattheravāde solasakamaggo nitthito. Saddhim dvādasakamaggena c'eva ahetukatthakena ca.

Idāni Moravāpivāsī-Mahādattattheravāde dvādasamaggakathā hoti. Tattha Sāketakapañhaussadakittanahetukittanāni pākatikān' eva.

Ayam pana thero asankhārikasasankhārikesu' dosam disvā asankhārikam asankhārikam eva vipākam deti no sasankhārikam, sasankhārikam pi sasankhārikam eva no asankhārikam ti āha.'

Javanena c'esa cittaniyāmam na katheti ārammaņena pana vedanāniyāmam katheti. Ten' assa vipākuddhāre dvādasakamaggo nāma jāto, dasakamaggo pi ahetukatthakam pi etth 'eva paviţtham.

578. Tatrāyam nayo. Somanassasahagatatihetukāsan-khārikacittena hi kamme āyūhite tādisen 'eva vipākacittena gahitapatisandhikassa vuddhippattassa cakkhudvāre iṭṭhā-rammane āpāthagate heṭṭhā vuttanayen' eva tayo mogha-vārā honti. Tattha kusalato cattāri somanassasahagatāni, akusalato cattāri, kiriyato pañcā ti imesam terasannam cittānam añnātarena javitapariyosāne tadārammanam patiṭ-thahamānam somanassasahagatāsankhārikatihetukacittam² pi duhetukacittam³ pi patiṭṭhāti.

Evam assa cakkhudvāre cakkhuviñnāṇādīni tīni tadārammaṇāni dve ti pañca gaṇanūpagacittāni honti. Ārammaṇena pana vedanam parivattetvā kusalato catunnam, akusalato catunnam, kiriyato catunnan ti dvādasannam upekhāsahagatacittānam añnātarena jīvitāvasāne upekhāsahagatam tihetukāsankhārikavipākam pi duhetukāsankhārikavipākam pi tadārammaṇam hutvā uppajjati. Evam assa cakkhudvāre upekhāsahagatam santīraṇam imāni dve tadārammaṇānī ti tīni gaṇanūpagacittāni honti. Tāni purimehi pañcahi

² kathesi M. ² °sahagata-asankh° M. ³ duhetukacittam om. T.

saddhim atthasotadvārādīsu pi atthatthā ti ekāya cetanāya kamme āyūhite samacattālīsa cittāni uppajjanti, agahitagahanena pana cakkhudvāre attha sotaviññānādīni cattārī ti dvādasa honti, tattha mūlabhavanga-āgantukabhavangatā ambopamā niyāmakakathā ca vuttanayen 'eva veditabbā.

Somanassasahagatatihetukasasankhārikakusalacittena kamme āyūhite pi upekhāsahagatatihetuka-asankhārikasasankhārikehi kamme āyūhite pi es 'eva nayo.

Hatthayantopamā pi ettha pākatikā eva. Ettāvatā tihetukakammena tihetukapatisandhi hotī ti vāro kathito. Tihetukakammena duhetukapatisandhi hotī ti vāro pana paticchanno hutvā gato. Idāni duhetukakammena duhetukapatisandhi hotī ti vāro pana paticchanno hutvā gato. Idāni duhetukakammena duhetukapatisandhi hoti.

Somanassasahagataduhetukāsankhārikacittena hi kamme āyūhite tādisen 'eva vipākacittena gahitapaţisandhikassa vuddhippattassa cakkhudvāre iţthārammane āpāthagate hetthā vuttanayen 'eva tayo moghavārā honti cattāri gaṇanūpagā. Duhetukassa pana javanakiriyā natthi. Tasmā kusalato cattāri somanassasahagatāni, akusalato cattārī ti imesam aṭthannam aññatarena javitapariyosāne duhetukam eva somanassasahagatāsankhārikam tadārammaṇam hoti. Evam assa cakkhuviññāṇādīni tīni idañ ca tadārammaṇan ti cattāri gaṇanūpagacittāni honti.

579. Itthamajjhattārammane pana kusalato upekhāsahagatānam catunnam, akusalato catunnan ti atthannam aññatarena javitapariyosāne duhetukam eva upekhāsahagatam asankhārikam tadārammanam hoti. Evam assa upekhāsahagatam santīraņam idañ ca tadārammanan ti dve gananūpagacittāni² honti. Tāni purimehi catūhi saddhim cha sotadvārādīsu pi cha vā ti³ ekāya cetanāya kamme āyūhite samatimsa⁴ cittāni uppajjanti. Agahita gahanena pana cakkhudvāre cha sotaviññānādīni cattārī ti dasa honti, ambopamā niyāmakathā pākatikā eva. Yantopamam idha na labbhatī ti vuttam. Somanassasahagataduhetukasasan-

¹ °ūpaka° T. ² °ūpaka° T. ³ cha jāti T. cha chā ti M. ⁴ satimsa T.

khārikakusalacittena kamme āyūhite pi upekhāsahagataduhetuka-asankhārikasasankhārikehi kamme āyūhite pi es' eva nayo.

Ettävatä duhetukakammena duhetukapaţisandhi hotī ti vāro kathito. Ahetukā hotī ti vāro pana evam veditabbo. Kusalato catūhi ñāṇavippayuttehi kamme āyūhite kusalavipākāhetukamanoviññāṇadhātuyā upekhāsahagatāya paţisandhiyā gahitāya kammasadisā paţisandhī ti na vattabbā. Ito paṭṭhāya heṭṭhā vuttanayen' eva kathetvā iṭṭhe pi iṭṭhamajhatte pi cittuppatti veditabbā.

Imassa hi therassa vāde piņdajavanam eva javati. Sesajavanam kusalattāya² ko niyāmetī ti ādi kathā sabbā tattha

vuttanayen' eva veditabbā ti.

580. Ettävatā Moravāpivasī-Mahādattattheravāde dvādasakamaggo niṭṭhito saḍḍhim dasakamaggena ceva ahetukaṭṭhakena ca.

Idāni Mahādhammarakkhitattheravāde dasakamaggakathā hoti. Tattha Sāketapañhaussadakittanāni pākatikān' eva.

Hetukittane pana ayam viseso. Tihetukakammam tihetukavipākam pi duhetukavipākam pi ahetukavipākam pi deti, duhetukakammam tihetukam eva na deti, itaram deti.

Tihetukakammena paţisandhi tihetukā va hoti, duhetukā ahetukā na hoti, duhetukakammena duhetukā ahetukā hoti, tihetukā na hoti. Asankhārikakammavipākam asankhārikam eva deti no sasankhārikam, sasankhārikam eva sasankhārikam vipākam deti no asankhārikam.

Ārammaņena vedanā parivattetabbā, javanam piņdajavanam eva javati³, ādito paţţhāya cittāni kathetabbāni.

581. Tatrāyam kathā: Eko pathamakusalacittena kammam āyūhati pathamavipākacitten 'eva patisandhim ganhāti, ayam kammasadisā patisandhi, tassa vuddhippattassa cakkhudvāre iṭṭhārammane āpāthagate vuttanayen 'eva4, tayo moghavārā honti. Ath 'assa heṭṭhāvuttānam terasannam

M. adds paţisandhi.

² M. adds vā akusalattāya vā.

³ labbhati M.

⁴ vuttā nayen 'eva M.

somanassasahagatajavanānam aññatarena javitapariyosāne pathamavipākacittam eva tadārammaņam hoti, tam mūlabhavangam tadārammaņan ti dve nāmāni labhati. Evam assa cakkhuviññāṇādīni tīni idañ ca tadārammaṇan ti cattāri gaṇanūpagacittāni honti. Iṭṭhamajjhattārammaṇe heṭṭhā vuttānam yeva dvādasannam upekhāsahagatajavanānam aññatarena javitapariyosāne upekhāsahagatam tihetukāsankhārikacittam tadārammaṇatāya patiṭṭhāti². Tam āgantukabhavangam tadārammaṇan ti dve nāmāni labhati. Evam assa upekhāsahagatasantīraṇam idañ ca tadārammaṇan ti dve gaṇanūpagacittāni. Tāni purimehi catūhi saddhim cha honti. Evam ekāya cetanāya kamme āyūhite pañcasu dvāresu³ samatiṃsa cittāni uppajjanti. Agahitagahaṇena pana cakkhudvāre cha sotaviññāṇādīni cattārī ti dasa honti.

Ambopamaniyāmakakathā pākatikā eva. Dutiyatatiyacatutthakusalacittehi kamme āyūhite pi ettakān 'eva vipākacittāni honti, catūhi upekhāsahagatehi ayūhite pi es 'eva nayo.

Idha pan' assa pathamam itthamajjhattārammanam dassetabbam. Pacchā itthārammanena vedanā parivattetabbā, ambopamaniyāmakakathā pākatikā eva yantopamam na labhati. Kusalato pana catunnam nānavippayuttānam annatarena kamme āyūhite pi ito patthāya sabbam vitthāretvā ahetukatthakam kathetabbam.

582. Ettävatä Mahädhammarakkhitattheraväde dasakamaggo niţthito hoti saddhim ahetukaţthakenā ti⁶. Imesam pana tinnam therānam katarassa vādo gahetabbo ti? Na kassaci, ekamsena sabbesam pana vādesu yuttam gahetabbam. Paṭhamavādasmim hi sasankhārāsankhāravidhānam paccayabhedato adhippetam. Ten 'ettha asankhārikakusalassa dubbalapaccayehi uppannam sasankhāravipākam, sasankhārakusalassa dubbalapaccayehi uppannam asankhārikavipākan ca gahetvā labbhamānāni pi kiriyajavanāni pahāya kusalajavanena tadārammanam ārammanena ca

⁷ na mūlabh⁹ T. ² pavattati M. ³ caresu T. ⁴ ⁹ārammaņe M. ⁵ ti M. ⁶ saddhim ahetukaṭṭhaṃ hoti M. ⁷ balavap⁹ T. M.

vedanam niyāmetvā sekhaputhujjanavasena solasakamaggo kathito. Yam pan' ettha akusalajavanāvasāne ahetukavipākam eva tadārammanam dassitam tam itaresu na dassitam eva. Tasmā tam tatha tesu vuttam sahetukavipākam ca etthā pi sabbam idam labbhat' eva. Tatrāyam nayo. Yadā hi kusalajavanānam antarantarā akusalam javati tadā kusalāvasāne āvajjanasadisam eva akusalāvasāne sahetukatadārammanam yuttam. Yadā nirantaram akusalam eva tadā ahetukam. Evam tāva paṭhamavāde yuttam gahetabbam.

Dutiyavāde pana kusalato sasankhārā sasankhāravidhānam adhippetam. Ten' ettha asankhārakusalassa asankhāram eva vipākam, sasankhārakusalassa sasankhārikam eva gahetvā javanena tadārammananiyāmam katvā sabbesam pisekhāsekhaputhujjanānam uppattis, raho pindajavanavasen' eva dvādasakamaggo kathito. Tihetukajavanāvasāne pan' ettha tihetukam tadārammanam yuttam, duhetukajavanāvasāne duhetukam, ahetukajavanāvasāne ahetukam bhājetvā pana na yuttam6. Evam dutiyavade yuttam gahetabbam. Tativavāde pi kusalato va sasankhārikavidhānam adhippetam tihetukakammam tihetukavipākam pi duhetukavipākam pi ahetukavipākam pi detī ti pana vacanato asankhārikatihetukapatisandhikassa asankhārikaduhetukena pi tadārammanena bhavitabbam. Tam adassetvā hetusadisam eva tadārammaņam dassitam, tam purimāya hetukittanaladdhiyā na yujjati. Kevalam dasakamaggavibhāvanattham eva vuttam. Itaram pi pana labbhat' eva. Evam tatiyavade pi yuttam gahetabbam ayam pi ca sabbā pi paţisandhijavanakass 'eva kammassa vipākam sandhāya tadārammanakathā sahetukam bhavangam ahetukassa bhavangassa anantarapaccayena paccayo ti. Vacanato pana nānākammena ahetukapaţisandhikassā pi sahetukavipākam tadārammanam uppajjati. Tassa uppattividhānam mahāpakarane āvibhavissatī ti.

Kāmāvacarakusalavipākakathā niţţhitā.

^z ahetukam eva M. ² anantarantarā T. ³ āciņņasadisam eva M. ⁴ akatvā M. ⁵ uppannā C.G. ⁶ vuttam T.

583. Idāni rūpāvacarādivipākam z dassetum puna katame dhammā avyākatā z ti ādi āraddham. Tattha yasmā kāmāvacaravipākam attano kusalena sadisam pi hoti asadisam pi tasmā na tam kusalānugatikam katvā bhājitam. Rūpāvacarārūpāvacaravipākam panayathā hatthi-assapabbatādīnam chāyā hatthi-ādisadisā va hoti tathā attano kusalasadisam eva hotī ti kusalānugatikam katvā bhājitam. Kāmāvacarakammañ ca yadā kadāci vipākam deti rūpāvacarārūpāvacaram pana anantarāyena dutiyasmim yeva attabhāve vipākam detī ti pi kusalānugatikam eva katvā bhājitam.

Sesam kusale vuttanayen 'eva veditabbam. Ayam pana viseso patipadādibhedo ca hīnapanītamajjhimabhāvo etesu jhānagamanato³ veditabbo.

Chandādīnam pana añnataram dhuram katvā anuppādaniyattā niradhipatikān' eva etānī ti.

Rūpārūpāvacaravipākakathā niţţhitā.

584. Lokuttaravipākam 5 pi kusalasadisattā kusalānugatikam eva katvā bhājitam.

Yasmā pana tebhūmakakusalam cutipaţisandhivasena vaṭṭam ācinati vaḍḍheti tasmā tattha katattā upacitattā ti vuttam. Lokuttaram pana tena ācitam pi apacitam pi sayam pi⁶ cutipaţisandhivasena⁷ ācinati, ten' ettha katattā upacitattā ti avatvā katattā bhāvitattā ti vuttam.

585. Suññatan ti ādīsu maggo tāva āgamanato saguņato ārammaņato ti tīhi kāraņehi nāmam labhatī ti idam hetthā kusalādhikāre vitthāritam. Tattha Suttantikapariyāyena saguņato pi ārammanato pi nāmam labhati. Pariyāyadesanā h'esā, Abhidhammakathā pana nippariyāyadesanā. Tasmā idha saguņato vā ārammanato vā nāmam na labhati, āgamanato vā labhati. Āgamanam eva hi dhuram, tam duvidham hoti vipassanāgamanam maggāgamanan ti. Tattha maggassa āgatatthāne vipassanāgamanam dhuram,

rūpāvacarārūpāvacarā° M.
 Dhs. § 499—504.
 jhānagamato M.
 niradhipatitān' T. M.
 Dhs. § 505.
 apacinati sayam pi M.
 sayan ti T.
 T. M.
 insert na.
 pariyāye T.
 odesanāya T.

phalassa ägatatthäne maggägamanam dhuran ti idam pi hetthä vuttam eva. Tesu idam phalassa ägatatthänam, tasmä idha maggägamanam dhuran ti veditabbam.

So pan' esa maggo agamanato sunnatan ti namam labhitva sagunato ca arammanato ca animitto appanihito ti pi vuccati. Tasma sayam agamanyatthane thatva attano phalassa tini namani deti. Katham? Ayam hi suddha-agamanavasen 'eva laddhanamo sunnatamaggo, sayam agamaniyatthane thatva attano phalassa namam dadamano sunnatan ti namam akasi.

Suññata-animittamaggo sayam āgamanīyaṭṭhāne ṭhatvā attano phalassa nāmam dadamāno animittan ti nāmam akāsi.

Suññata-appaṇihitamaggo sayam āgamanīyatthāne thatvā attano phalassa nāmam dadamāno appaṇihitan ti nāmam akāsi.

586. Imāni pana tīni nāmāni maggānantare phalacittasmim yeva iminā nayena labhanti, na aparabhāge valanjanakaphalasamāpattiyā. Aparabhāge pana aniccatādīhi s tīhi vipassanāhi vipassitum sakkoti. Atth' assa vutthitavutthitavipassanāvasena sanimitta-appanihitasunnatāsankhātāni tīni phalāni uppajjanti. Te sankhātān 'eva sankhātārammanāni aniccānupassanādīni nānāni gotrabhūnānāni nāma honti.

Yo cāyam suññatamagge⁸ vutto appanihitamagge⁹ pi es 'eva nayo.

Ayam pi hi suddha-āgamanavasen' eva laddhanāmo o appaņihitamaggo sayam āgamanīyaṭṭhāne ṭhatvā attano phalassa nāmam dadamāno appaṇihitan ti nāmam akāsi. Appaṇihita-animittamaggo sayam āgamanīyaṭṭhāne ṭhatvā attano phalassa nāmam dadamāno animittan ti nāmam akāsi. Appaṇihitasuñnātamaggo sayam āgamanīyaṭṭhāne ṭhatvā attano phalassa nāmam dadamāno suñnātan ti nā-

Dhs. § 505.
 Dhs. § 506.
 Dhs. § 507.
 galanjana° M.
 aniccādīhi M.
 vuṭṭhita once M.
 tesam tān 'eva sankho M.
 maggo C. G.
 māno M.

mam akāsi. Imāni pi tīni nāmāni maggānantare phalacittasmim^{*} yeva iminā nayena labhanti, na aparabhāge valanjanakaphalasamāpattiyā² ti. Evam imasmim yeva vipākaniddese kusalacittehī ti gunāni vipākacittāni veditabbāni.

587. Yathā pana tebhūmakakusalāni attano vipākam adhipatim labhapetum na sakkonti na evam lokuttaranis. Kasmā? Tebhūmakakusalānam hi añño āyūhanakālo, añño vipaccanakālo, ten' etāni attano vipākam adhipatim labhāpetum 'na sakkonti. Lokuttarāni pana tāya saddhāya4, tasmim viriye, tāya satiyā, tasmim samādhismim5, tāya paññāya avūpasantāya apannakam aviruddham6 maggānantaram eva vipākam patilabhanti. Tena attano vipākam adhipatim labhāpetum sakkonti. Yathā hi parittakassa aggino katatthāne aggismim nibbutamatte yeva unhākāro nibbāyitvā kiñci na hoti, mahantam pana ādittam aggikkhandham⁷ nibbāpetvā gomavaparibhande kate pi unhākāro avupasanto yeva hoti8, evam evam tebhūmakakusale añño, kammakkhane9 añño, vipākakkhane10 parittaaggitthāne unhabhāvanibbānakālo viya hoti, tasmā tam attano vipākam adhipatim labhāpetum na sakkoti. Lokuttaro pana tāya saddhāva . .

tāya paññaya avupasantāya maggānantaram eva phalam uppajjati, tasmā tam attano vipākam adhipatim labhāpetī ti veditabbam.

Tenāhu porāṇā: vipāke adhipati natthi thapetvā lokuttaran ti.

588. Catutthamaggaphalaniddese aññātāvindriyan¹¹ ti aññātāvino catūsu saccesu niṭṭhitañāṇakiccassa indriyam. Aññātāvīnam vā catūsu saccesu niṭṭhitakiccānam cattāri saccāni ñatvā paṭivijjhitvā ṭhitānam dhammānam¹² abbhan-

¹ °ānantaraphala° M. ² valanjanasamāpattiyā M.

³ na eva lokuttarakusalāni tebhūmaka° M. 4 sabbāyam C.

⁵ samādhimhi M. 6 aviraddham M. 7 aticandam M. 8 esanto va hoti M. 9 ekhano M.

s osanto va hoti M. 9 okhano M. 10 okhano M.

¹¹ Dhs. § 555. 12 dhammam M.

tare indatthasādhanena indriyam niddesavāre pi 'ssa aññātāvīnan ti ājānitvā thitānam dhammānan ti sampayuttadhammānam abbhantare aññā ti ājānanā paññā pajānanā ti ādīni vuttatthān' eva.

Maggangam maggapariyāpannan ti phalamaggassa angam phalamagge ca pariyāpannan ti attho. Api c'ettha idam pakinnakam ekam indriyam ekatthānam gacchati, ekam cha thānāni gacchati, ekam ekatthānam gacchati, ekam hi anañnātaññassāmītindriyam, ekam thānam gacchati sotāpattimaggam.

Ekam aññindriyam, hetthā tīni phalāni, upari tayo magge ti cha thānāni gacchati, ekam aññātāvindriyam ekam thānam gacchati arahattaphalam. Sabbesu pi maggaphalesu atthato atthattha indriyānī ti catusatthi lokuttaraindriyāni kathitāni, pālito pana nava nava katvā dvāsattati honti. Magge maggangam ti vuttam phale pi maggangam, magge bojjhango ti vutto phale pi bojjhango, maggakkhane arati viratī ti vuttā phalakkhane pi arati viratī ti. Tattha maggo maggabhāven 'eva maggo phalam pana maggam upādāya magge phalam nāma phalamaggangam phalapariyāpannan ti vattum pi vattati. Magge bujjhanakassa ango ti sambojjhango, phale buddhassa ango ti sambojjhango.

Magge ārammaņaviramaņavasena arati virati, phale arativirativasenā ti.

Lokuttaravipākakathā nitthitā.

589. Ito parāni akusalavipākāni paūca cakkhusotaghāṇajivhākāyaviñnāṇāni ekā manodhātu ekā manoviñnāṇadhātū ti imāni satta cittāni pāļito ca atthato ca heṭṭhā vuttehi tādiseh 'eva kusalavipākacittehi sadısāni. Kevalam hi tāni kusalakammapaccayāni tāni ca iṭṭha-iṭṭha-majjhattesu ārammaṇesu vattanti. Imāni aniṭṭhāniṭṭhamajjhattesu tattha sukhasahagatam kāyaviñnāṇam idha dukkhasahaga-

 ^z ārati T. M.
 ^a arati T. M.
 ^a maggaphal^o M.
 ^a maggo nāma phalangam M.
 ^b M. inserts sambojjhango ti.
 ^a dhātūhi satta cittāni M.
 ^a M. inserts imāni akusalakammapaccayāni.
 ^a pavattanti M.

tam tattha ca upekhāsahagatā manoviññāṇadhātu manussesu jaccandhādīnaṃ paṭisandhim ādim katvā pañcasu ṭhānesu vipaccati. Idha pana ekādasavidhenā pi akusalacittena kamme āyühite kammakammanimittagatinimittesu v'aññataraṃ ārammaṇam katvā catūsu apāyesu paṭisandhi hutvā vipaccati. Dutiyavārato paṭṭhāya yāvatāyukam bhavangam hutvā aniṭṭhamajjhattārammaṇāya pañcaviññāṇavīthiyā santīraṇam hutvā balavārammaṇe chasu dvāresu tadārammaṇam hutvā maraṇakāle cuti hutvā ti evam pañcasu eva ṭ thānesu vipaccatī ti.

Akusalavipākakathā nitthitā.

590. Idāni kiriyavyākatam⁵ bhājetvā dassetum puna katame dhammā avyākatā⁶ ti ādi āraddham. Tattha kiriyā ti karaṇamattam. Sabbesu hi yeva kiriyacittesu yaṇ pana⁷ javanabhāvam appattam tam vātapuppham viya, yam javanabhāvam pattam tam chinnamūlakarukkhapuppham⁸ viya aphalam hoti. Tam tam kiccasādhanavasena pavattattā pana karaṇamattam eva hoti. Tasmā kiriyā ti vuttam neva⁹ kusalā ti ādīsu ¹⁰ kusalamūlasankhātassa kusalahetuno abhāvā neva kusalākusalamūlasankhātassa akusalahetuno abhāvā neva akusalā yoniso-manasikāra-ayoniso-manasikārasankhātānam pi kusalākusalapaccayānam abhāvā neva kusalā, kusalasankhātassa kusalahetuno ¹¹ abhāvā neva kammavipākā.

591. Idhā pi cittekaggatāniddese 12 pavattaṭṭhitimattam eva 13 labbhati, dve panca viñnāṇāni, tisso manodhātuyo, tisso manoviñnāṇadhātuyo vicikicchāsahagatan ti. Imesu sattarasasu cittesu dubbalattāya saṇṭhiti avaṭṭhitī ti ādīni na labbhanti. Sesaṃ sabbaṃ vipākamanodhātuniddese vut-

I jaccandhādīni M. ² nimitte savaññataram C. onimittesuññataram T. onimittesu aññataram M. 3 anit-5 kiriyāvo T. tha anittha majjho M. 4 om. M. 8 jinnam° C. G. 9 teva T. ⁶ Dhs. § 566. 7 om. M. 10 neva kusalanākusalā ti ādīsu M. 11 kusalākusalasankhātassa janakahetuno M. 12 Dhs. § 570. tthinimantam eva T. pavattitthitimattam eva M.

tanayen 'eva veditabbam. Aññatra uppattiṭṭhānā' tam hi cittam pañcaviññāṇānantaram' uppajjati. Idam pana pañcadvāre valañjanappavattikāle sabbesam uppajjati. Katham? Cakkhudvāre' tāva iṭṭha-iṭṭhamajjhatta-aniṭṭha-aniṭṭhamajjhattesu rūpārammaṇesu yena kenaci pasāde ghaṭṭite tam ārammaṇam gahetvā āvaṭṭanavasena purecārikam hutvā bhavangam āvaṭṭayamānam uppajjati. Sotadvārādīsu pi es' eva nayo ti.

Kiriyamanodhātucittam niţţhitam.

592. Manoviññāṇadhātu uppannā hoti3.....

somanassasahagatā ti idam cittam aññesam asādhāraņam khīņāsavass' eva pāṭipuggalikam chasu dvāresu labbhati. Cakkhudvāre hi pana sāruppam⁴ thānam disvā khīṇāsavo iminā cittena⁵ somanassito hoti, sotadvāre bhaṇḍabhājanī-yam thānam patvā mahāsaddam katvā luddhaluddhesu⁶ gaṇhantesu evarūpā nāma me loluppataṇhā pahīnā ti. Iminā cittena somanassito hoti, ghāṇadvāre gandhehi vā pupphehi vā cetiyam pūjayitvāⁿ iminā cittena somanassito hoti. Jivhādvāre rasasampannam piṇḍapātam laddhā bhājetvā paribhuñjanto 'sārāṇīyadhammo vata me pūrito ti' iminā cittena somanassito hoti. Kāyadvāre abhisamācārikavattam karonto 'kāyadvāre me vattam paripūritan ti' iminā cittena somanassito hoti. Evam tāva paūcadvāre labbhati, manodvāre pana atītānāgatam ārabbha uppajjati.

593. Jotipālamāņava 8-Makhādevarāja 9-Kaņhatāpasādikālasmim 10 hi katakāraņam āvajjitvā 12 Tathāgato sitam pātvākāsi. Tam pana pubbenivāsañāņasabbaññūtañāṇānam kiccam tesam dvinnam 12 ñāṇānam ciṇṇapariyante idam cittam hāsayamānam uppajjati. Anāgate tantissaro mutingas-

uppatiţthāna T.
 pañcaviññāṇantaram T.
 Dhs.
 § 576.
 padhānasāruppam T.
 dvārehi paṭṭhānasāruppam M.
 manācittena T.
 laddhaladdhesu C. G.
 luddhaladdhesu T.
 pūjento T. M.
 Jāt. I. 43,
 Milindap. 221.
 Maggadevarājao M. comp. Jāt. I. 137 seq.
 Jāt. IV. 6 seq.
 zz āvajjetvā M.
 zz dinnam M.

saro¹ paccekabuddho bhavissatī ti sitam pātvākāsi. Tam pi anāgatasaññāṇasabbaññūtañāṇānam kiccam. Tesam pana ñāṇānam ciṇṇapariyante idam cittam hāsayamānam uppajjati. Niddesavāre pan' assa sesa-ahetukacittehi balavataratāya cittekaggatā samādhibalam pāpetva thapitā. Uddesavāre pana samādhibalam hoti, viriyabalam hotī ti anāgatattā paripuṇṇena balaṭṭhen' etam dvayam balam nāma na hoti. Yasmā pana² neva kusalam nākusalam tasmā balan ti vatvā ṭhapitam³. Yasmā ca na nippariyāyena balam tasmā saṅgahavāre pi dve balāni hontī ti na vuttam. Sesam sabbam somanassasahagatāhetukamanoviññāṇadhātuniddese vuttanayen' eva veditabbam.

594. Upekhāsahagatā⁴ ti idam cittam tīsu bhavesu sabbesam sacittakasasattānam⁵ sādhāraṇam. Tassa sacittakassa na uppajjati⁶ nāma. Uppajjamānam pana pañcadvāre voṭṭhapanam hoti, manodvāre āvajjanam, cha asādhāraṇaṇāṇāni pi iminā gahitārammaṇam eva gaṇhanti. Mahāgajan nām 'etaṃ cittam, imassa anārammaṇam nāma natthi, asabbañnūtanāṇam sabbañnūtanāṇagahitaṃ nāma 'kataman ti vutte⁸ idan ti vattabbam. Sesam ettha purimacitte vuttanayen' eva veditabbam. Kevalaṃ hi tattha sappītikattā navaṅgiko saṅkhārakkhandho vibhatto, idha nippītikattā aṭṭhaṅgiko.

595. Idāni kusalato aṭṭha mahā cittān 'eva khiṇāsavassa uppajjanatāya kiriyāni jātāni, tasmā tāni kusalaniddese vuttanayen' eva veditabbāni. Idha ṭhatvā hasanakacittāni samodhānetabbāni. Kati pan' etāni hontī ti?¹o Terasa puthujjanā hi kusalato catūhi somanassasahagatehi, akusalato catūhī ti aṭṭhahi cittehi hasanti, sekhā kusalato catūhi somanassasahagatehi, akusalato dvīhi diṭṭhivippayuttasomanassasahagatehī ti chahi cittehi hasanti, khīṇāsavā kiriyato pañcahi somanassasahagatehi hasantī ti.

mudingassaro T.
 ca M.
 vatvā na thapitam M.
 Dhs. § 576.
 sabbesam cittako T.
 na kassaci sacittassa na uppo M.
 nāmagatiyam nāma M.
 om. M.
 appītiko T. apītiko M.
 M. adds vuccate.
 vippayuttehi somo M.

596. Rūpāvacarārūpāvacarakiriyaniddesesu tithadhammasukhavihāran ti ditthadhamme imasmim yeva attabhāve sukhavihāramattakam tatha khūnāsavassa puthujjanakāle nibbattitasamāpattim yāva na samāpajjati tāva kusalā va, samāpannakāle kiriyā hoti. Khūnāsavakāle pan assa nibbattitasamāpatti kiriyā va hoti. Sesam sabbam tam sadisattā kusalaniddese vuttanayen eva veditabban ti.

Atthasāliniyā Dhammasangaha-Atthakathāya Cittuppādakathā nitthitā.

Avyākatapadam pana neva tāva niţţhitan ti.

Cittuppādakaņdavaņņanā samattā.

597. Idāni rūpakaņḍam bhājetvā dassetum puna katame dhammā avyākatā6 ti ādi āraddham.

Tattha kiñcā pi hetthā cittuppādakande vipākavyākatañ c'eva kiriyāvyākatañ ca nissesam katvā? bhājitam, rūpavyākatanibbānavyākatāni pana akathitāni. Tāni kathetum catubbidham pi avyākatam samodhānetvā dassento kusalākusalānam dhammānam vipākā ti ādim āha.

viññāṇakkhandho pi tasmā puna sampayuttacatukkhandhavasena pariyādiyitvā dassitam. Evam vipākavyākatam kusalākusalavasena bhummantaravasena^s sampayuttakkhandhavasenā ti tīhi nayehi pariyādāya dassetvā puna kiriyāvyā-

Dhs. § 577—582. oniddese T. omattam M. onibbattitā samāpattiyā pana na samāpo M. okusalam T. nibbatti tasmā patti T. omattam Dhs. § 583 seq. omitam katvā M. om. T.

katam dassento ye car dhamma kiriyā tiādimāha. Tattha kāmāvacarā rūpāvacarā arūpāvacarā vedanākkhandho . . pe viññānakkhandho ti pi vattabbam bhaveyya. Hetthā pana gahitam evā ti nayam dassetvā nissajitam. Idāni³ avibhattam dassento sabbañ ca rūpam asankhatā ca dhātū ti āha. Tattha sabbañ ca rūpan ti padena pañcavīsati rūpāni channavuti rūpakotthāsā nippadesato gahitā ti veditabbā-Asankhatā ca dhātū ti padena nibbānam nippadesato gahitam+ ettavata avyakatadhamma ti padam nitthitam5 hoti. 598. Tattha katamam sabbam rūpan6 ti idam kasmā gahitam? Hetthā rūpavyākatam sankhepen' eva kathitam 7. Idāni ekakadukatikacatukka . pe ekādasakavasena vitthārato bhājetvā dassetum idam gahitam. Tass' attho: yam vuttam sabbañ ca rūpam asankhatā ca dhātū ti tasmim padadvaye katamam sabbam rūpam nāma. Idāni tam bhājetvā dassento cattāro ca mahābhūtā ti ādim āha. Tattha cattāro ti gaņanaparicchedo. Tena tesam ūnādhikabhāvam nivāreti. Cakāro sampindanattho, tena na kevalam cattāro mahābhūtā va. Rūpam aññam pi atthī ti upādā rūpam sampindeti. Mahābhūtā ti ettha mahantapātubāvādīhi kāraņehi mahābhūtattā veditabbā. Etāni hi mahantapātubhāvato mahābhūtasāmañnato mahapariharato mahavikarato mahantabhutatta ca ti imehi kāranehi mahābūtānī ti vuccanti. Tattha mahantapātubhāvato ti. Etāni hi anupādinnakasantāne pi upādinņakasantāne pi mahantāni pātubhūtāni. Tesam anupādiņnakasantāne evam mahantapātubhāvatā veditabbā. 599. Ekam hi cakkavāļam āyāmato 10 ca vitthārato ca

599. Ekam hi cakkavāļam āyāmato 10 ca vitthārato ca yojanānam dvādasasatasahassāni catuttimsa satāni 11 paññā-sañ ca yojanāni, parikkhepato:

yeva M. 2 Dhs. § 583. 3 idam T. 4 gahitan ti M. 5 nittham M. 6 Dhs. § 584. 7 sankhepena katho M.

⁸ om. M. 9 Casaddo sampindo M. 10 āyamato M.

¹¹ tīņi sahassāni cattāri satāni M.

Sabbam satasahassāni chattimsa parimandalam [dasa c'eva sahassāni addhuddhāni satāni ca Tattha . . Dve satasahassāni cattāri nahutāni ca | ettakam bahalattena z sankhātāyam vasundharā 2. | Tassā veva sandhārakam3 cattāri satasahassāni atth 'eva nahutāni ca | ettakam bahalattena jalam vate patitthitam. Tassā pi sandhārako4 nava satasahassāni māluto nabham uggato | satthiñ c'eva sahassāni esā lokassa santhiti. Evam santhite c'ettha yojanānam caturāsīti sahassāni ajjhogālho mahannave | accuggato tāvad eva Sinerupabbatuttamo. Tato upaddhūpaddhena pamāņena yathākkamam | ajjhogālhuggatā dibbā nānāratanacittitās. | Yugandharo Isadharo Karaviko Sudassano I Nemindharo Vinatako Assakanno⁶ giri brahā Ete satta mahāselā Siņerussa samantato | mahārājānam āvāsā devayakkhanisevitā. Yojanānam satān'ucco Himavā pañca pabbato yojanānam sahassāni tīni āyatavitthato! caturāsīti sahassehi kūtehi patimandito. I Tipanca yojanakkhandha parikkhepa nagavhaya [paññāsa yojanakkhandhasākhāyāmā samantato. Satayojanavitthinnā tāvad eva ca uggatā | jambu yassānubhāvena Jambudīpo pakāsito. I Yan c'etam jambuyā pamānam etad eva asurānam cittapātaliyā, garulānam simbalirukkhassa, Aparagoyāne kadambarukkhassa, Uttarakurusu kapparukkhassa, Pubbavidehe sirīsassa, Tāvatimsesu pāricchattakassā ti8.

bahalantena T.
 va sundarā M.
 sandhāraṇa M.
 sandhāraṇa M.
 Vājikaṇṇo C. G.
 comp. Jāt. VI, 125. Burnouf, Lotus 842 seq. Hardy Manual 12.
 Divyāvadāna p. 217. Dharmasangraha 125. Mahāvyutp.
 § 194.
 sabbavidese siri tassa T.
 comp. Jātaka I, 202.

Ten' āhu porāņā:

Pāṭali simbali jambu devānam pāricchattako | kadambo kapparukkho ca sirīsena bhavati sattaman ti. Dve asīti sahassāni ajjhogālho mahannave | accuggato tāvad eva cakkavālasiluccayo | pavikhbinita tam sahbam lakalkātu na sama thita ti |

parikkhipitvā tam sabbam lokadhātu-m-ayam thito ti. Upādinnasantāne pi macchakacchapadevadānavādisarīravasena mahantān 'eva pātubhūtāni. Vuttam h'etam: santi bhikkhave mahāsamudde yojanasatikā pi attabhāvā ti ādi.

600. Mahābhūtasāmañnato ti. Etāni hi yathā māyākāro amanim yeva udakam manim katvā dasseti asuvannam ² yeva leḍdum suvannam katvā dasseti, yathā ca sayam neva yakkho na pakkhī³ samāno yakkhabhāvam⁴ pi pakkhībhāvam pi dasseti evam evam sayam anīlān'eva hutvā nīlam upādārūpam dassenti apītāni alohitāni anodātān 'eva hutvā odātam upādārūpam dassentī ti māyākāramahābhūtasāmañnato mahābhūtāni⁵.

Yathā ca yakkhādīni mahābhūtāni yam ganhanti⁶ neva tesam tassa anto na bahitthānam upalabbhanti na ca tam nissāya na titthanti evam evam etāni pi neva aññamañnassa anto na bahi thitāni hutvā upalabbhanti nā ca aññamaññam nissāya titthantī ti ācinteyyatthānatāya yakkhādimahābhūtasāmaññato pi mahābhūtāni.

Yathā ca yakkhiņīsankhātāni mahābhūtāni manāpehi 7 vaņņasanthānavikkhepehi attano bhayānakabhāvam paticchādetvā satte vancenti evam evam etāni pi itthipurisasarīrādīsu manāpena chavivanņena manāpena angapaccangasanthānena manāpena ca hatthapāda-anguli-bhamukavikkhepena attano kakkhalattādibhedam⁸ sarasalakhhanam paticchādetvā bālajanam vancenti attano sabhāvam datthum na dentī ti. Iti vancakattena 9 yakkhinīmahābhūtasāmannato pi mahābhūtāni.

samudde soyājanasatikā M.
 suvannam M.
 pakkho samāno na pakkhi M.
 Comp. Mahāvyutp. § 101.
 pariganhanti M.
 M. adds nānāvirāga
 kakkhalant
 T.
 atthena M.

601. Mahāparihārato ti mahantehi paccayehi pariharitabbato. Etāni hi divase divase upanetabbattā mahantehi ghāsacchādanādīhi bhūtāni pavattānī ti mahābhūtāni mahāparihārāni vā bhūtānī ti pi mahābhūtānī ti mahābhūtāni.

Mahāvipākato ti². Etāni hi upādinnāni pi anupādinnāni pi mahāvikārāni honti. Tattha anupādinnānam kappavutthāne vikāramahattam³ pākatam hoti, upādinnānam dhātukhobhakāle Tathā hi

Bhūmito vuṭṭhitā yāva brahmalokā vidhāvati |
Acci accimato loke dayhamānam pi tejasā ||
Koṭisatasahass' ekam cakkavāļam vilīyati |
Kupitena yadā loko salilena vinassati. ||
Koṭisatasahass' ekam cakkavāļam vikirati |
Vāyodhātuppakopena yadā loko vinassati. ||
Patthaddho bhavati kāyo daṭṭho kaṭṭhamukhena vā
Paṭhavīdhātuppakopena hoti kaṭṭhamukhe va so. ||
Pūṭiyo bhavati kāyo daṭṭho pūṭimukhena vā |
Āpodhātuppakopena hoti pūṭimukhe va so. ||
Santatto bhavati kāyo daṭṭho aggimukhena vā
Tejodhātuppakopena hoti aggimukhe va so. ||
Sanchinno bhavati kāyo daṭṭho satthamukhena vā |
Vāyodhātuppakopena hoti satthamukhe va so. ||

Iti mahāvikārāni bhūtānī ti mahābhūtānī ti mahantam bhūtattā cā ti. Etāni hi mahantāni mahatā vāyāmena pariggahetabbattā bhūtāni vijjamānattā ti mahantabhūtattā ca mahābhūtāni evam mahantapātubhāvādīhi kāraņehi mahābhūtāni catunnañ ca mahābhūtānam upādārūpan ti upayogatthe sāmivacanam.

Cattāri mahābhūtāni upādāya nissāya amuñcitvā pavattarūpan ti attho.

Idam vuccati sabbam rūpan ti, idam cattāri mahābhūtāni padapaṭipāṭiyā⁵ niddiṭṭhāni tevīsati upādārūpānī ti sattavīsatipabhedam sabbam rūpam nāma⁶.

z sabbhūtāni M. 2 Mahāvipākārato ti bhūtānam mahāvipākārato M. 3 °mahantam T. 4 etam T. 5 M. om. pada. 6 Visuddhimagga p. 123.

602. Idāni tam vitthārato dassetum ekavidhādīhi ekādasahi sangahehi mātikam thapento sabbam rūpam na hetū ti ādim āha.

Tattha sabbam rūpan ti idam padam sabbam rūpam na hetu sabbam rūpam ahetukan ti evam sabbapadehi saddhim yojetabbam.

Sabbān' eva cetanāni na hetū ti ādīni tecattālīsa padāni udditthāni. Tesu padapatipātiyā cattālīsa padāni mātikato gahetvā thapitāni avasāne tīni mātikāmuttakānī ti.

Evam tāva² pathame sangahe pāļivavatthānam eva veditabbam.

603. Tathā dutiyasangahādīsu tatrāyam nayo. Dutiyasangahe tāva satam cattāro ca dukā. Tattha atthi rūpam upādā³, atthi rūpam no upādā ti ādayo ādimhi cuddasa dukā aññamaññasambandhābhāvato pakiṇṇakadukā nāma. Tato atthi rūpam cakkhusamphassassa vatthū ti⁴ ādayo pañcavīsati dukā vatthu-avatthu-upaparikkhanavasena pavattattā vatthudukā nāma. Tato atthi rūpam cakkhusamphassassa ārammaṇan ti ādayo pañcavīsati ārammaṇānārammaṇa-upaparikkhanavasena pavattattā ārammaṇādukā nāma. Tato atthi rūpam cakkhūyatanan ti ādayo dasa āyatanānāyatana-uparikkhanavasena pavattattā āyatanadukā nāma. Tato atthi rūpam cakkhudhātū ti ādayo dasa dhātu-adhātu-upaparikkhanavasena pavattattā dhātudukā nāma.

Tato atthi rūpam cakkhundriyan⁵ ti ādayo attha indriyānindriya-upaparikkhanavasena pavattattā indriyadukā nāma.

Tato atthi rūpam kāyaviñnattī ti ādayo dvādasa sukhuma-rūpaupaparikkhanavasena pavattattā sukhumarūpadukā nāmā ti idam dutiyasangahe pālivavatthānam.

604. Tatiyasangahe satam tīni ca tikāni. Tattha dutiyasangahe vuttesu cuddasasu pakimakadukesu ekam ajjhattikadukam sesehi terasahi yojetvā yan tam rūpam ajjhattikam tam upādā, yan tam rūpam bāhiran tam atthi

cetāni T.
 Ettāvattā M.
 Visuddhimagga p. 123.
 Dhs. § 585.
 Dhs. § 586.

upādā, atthi no upādā ti ādinā nayena thapitā terasa pakinnakatikā nāma. Tato tam eva dukam sesadukehi saddhim yojetvā yan tam rūpam bāhiran tam cakkhusamphassassa na vatthu, yan tam rūpām ajjhattikam tam atthi cakkhusamphassassa vatthu atthi cakkhusamphassassa na vatthū ti ādinā nayena sesā tikā thapitā. Sesam nāmañ ca gaṇanañ ca ² tesam yeva vatthudukādīnam vasena veditabbā ti ³ idam tatiyasangahe pālivavatthānam.

605. Catutthasangahe+ dvāvīsati catukkā. Tattha sabbapacchimo atthi rūpam upādā, atthi rūpam no upādā ti evam idha vuttam. Mātikam anāmasitvā thapitam, itare pana āmasitvā 5. Katham? Ye tāva duvidhasangahapakinnakesu ādito tayo dukā tesu ekekam gahetvā yan tam rūpam upādā tam atthi upādinnam, atthi anupādinnam ti ādinā nayena pañcahi pañcahi dukehi saddhim yojetvā dukattāya mūlakā ādimhi pañcadasa catukkā thapitā. Idāni yo 'yam catuttho sanidassanaduko so yasmā van tam rūpam sanidassanam tam atthi sappatigham, atthi appatighan ti ādinā nayena parehi vā atthi upādā atthi no upādā ti ādinā navena purimehi vā dukehi saddhim atthābhāvato kamābhāvato visesābhāvato6 ca vogam gacchati. Sanidassanam hi appatigham nāma anupādā vā natthī ti atthābhāvato yogam na gacchati, upādinnam pana anupādinnañ ca atthi. Tam kamābhāvato 7 yogam na gacchati. Sabbadukā hi pacchimapacchimeh' eva saddhim yojita. Ayam ettha kamo purimena⁸ pana saddhim kamābhāvo ti sati atthi⁹ kamābhāvo akāraņam, tasmā upādinnapadādīhi saddhim voietabbo ti. Tena visesābhāvā upādiņņapadādīni hi iminā saddhim yojitani. Tattha upadinnam va sanidassanam va upādinnam ti vutte viseso natthī ti. Visesābhāvā pi vogam 10 gacchati, tasmā tam catuttham dukam anāmasitvā tato parehi atthi rūpam sappaţighan ti ādīhi tīhi dukehi saddhim

vatthūni M.
 ganānañ ca T.
 gananū ca M.
 veditabbānī ti T.
 Dhs. § 587.
 M. inserts thapito itare pana āmasitvā M.
 visesanabhāvato M.
 kamābhāvā T.M.
 purimehi M.
 sati atthe M.
 M. adds na.

yan tam rūpam sappatigham tam atthi indriyam atthi na indriyam yan tam rūpam appatigham tam p'atthi indriyam atthi na indriyan ti ādinā nayena yujjamāne dve dve duke yojetvā cha catukkā thapitā.

606. Yathā cāyam catutthaduko yogam na gacchati tathā tena saddhim ādiduko pi. Kasmā? Anupādā rūpassa ekantena anidassanattā. So hi yan tam rūpam no upādā tam atthi sanidassanam atthi anidassanam² ti, evam catutthena dukena saddhim yojiyamāno yogam na gacchati. Tasmā tam atikkamitvā pañcamena saha yojito evam yogena saddhim yogam gacchati yo ca na gacchati so veditabbo ti idam catutthasangahe pāļivavatthānam.

Ito pare³ pana pañcavidhasangahādayo satta sangahā asammissā eva evam sakalāya pi mātikāya pāļivavatthānam veditabbam.

607. Idān 'assā attham bhājetvā dassetum sabbam rūpam na hetum evā+ ti ādi āraddham.

Kasmā pan' ettha kataman tam sabbam rūpam na hetū ti pucchā na katā ti? Bhedābhāvato. Yathā hi dukādīsu upādārūpam pi atthi no upādārūpam pi evam idha na hetu pi sahetu⁵ pī ti bhedo natthi. Tasmā pucchā akatvā va vibhattam. Tattha sabban ti sakalam niravasesam rūpan ti ayam assa rūpādīhi ruppanabhāvadīpano sāmañālakkhaṇaniddeso. Na hetum evā ti sādhāraṇahetu paṭikkhepaniddeso. Tattha hetuhetu, paccayahetu, uttamahetu, sādhāraṇahetū ti catubbidho hetu. Tesu tayo kusalahetū tayo akusalahetū tayo avyākatahetū ti ayam hetū hetu⁶ nāma. Cattāro kho me bhikkhu mahābhūtā hetu cattāro mahābhūtā paccayā 7 rūpakkhandhassa paññāpanāyā ti ayam paccayahetu nāma.

608. Kusalākusalam attano vipākatthāne * uttamam itthārammaņam, kusalavipākatthāne uttamam anitthārammaņam akusalavipākatthāne ti ayam uttamahetu nāma. Yathāha:

^z yan om. M. ² om. M. ³ Tayo pare M. ⁴ Dhs. § 595. ⁵ ahetu M. ⁶ M. om. ⁷ paccayo C. ⁸ vipākadāne C. G.

Atītānāgatapaccuppannānam kammasamādānānam thānaso hetuso vipākam yathābhūtam pajānātī ti.

Es 'eva hetu esa paccayo sankhārāṇam yad idam avijjā ti avijjā sankhārāṇam sādhāraṇahetu hutvā paccayaṭṭham pharatī ti ayam sādhāraṇahetu nāma. Yathā hi paṭhavīraso āporaso ca madhurassa pi amadhurassa pi ² paccayo evam avijjā kusalasankhārāṇam pi akusalasankhārāṇam pi sādhāraṇapaccayo hoti. Imasmim pan'atthe hetuhetu adhippeto iti. Hetū dhammā na hetū dhammā ti mātikāyam³āgatam hetubhāvam rūpassa niyamitvā paṭikkhipanto na hetum evā ti āha. Iminā nayena sabbapadesu pi paṭikkhepaniddeso ca apaṭikkhepaniddeso ca veditabbo.

609. Vacanattho pana sabbapadānam mātikāvannanāyam vutto yeva sappacayam evā ti ettha pana kammasamuṭṭhānam kammapaccayam eva hoti. Āhārasamuṭṭhānādīni āhārādi-paccayā nevā ti evam rūpass' eva vuttacatupaccayavasena attho veditabbo.

- 610. Rūpam evā ti rūpino dhammā arūpino dhammā ti mātikāya vuttāya arūpabhāvam paţikkhipati uppannam chahi viñňāņehī ti paccuppannarūpam eva5 cakkhuviñňāņādīni chahi veditabbam. Niyamo pana cakkhuviñňāņādīni sandhāya nihitāni6 atītānāgatam vijānanti manoviňňāņam pana atītam pi anāgatam pi vijānāti. Tam imasmim paūcaviňňāņasote patitattā sotapatitakam eva7 hutvā gatam hutvā abhāvaṭṭhena pana aniccam eva jarāya abhibhavitabbadhammakattā jarābhibhūtam eva. Yasmā vā rūpakāye jarā pākaṭā hoti tasmā jarābhibhūtam8 evā ti vuttam.
- 611. Evam ekavidhena rūpasangaho ti ettha vidhāsaddo mānasanthānakotthāsesu dissati. Seyyo 'ham asmī ti vidhā, sadiso 'ham asmī ti vidhā ti ādīsu hi māno ti vidhā nāma 10.

Kathamvidham sīlavantam vadanti kathamvidham pañūāvantam vadantī ti ādīsu santhānam.

² pāratī ti M. ² om. T. ³ mātikāya M. ⁴ niyamettha M. ⁵ paccuppannam eva M. ⁶ sandhāya gahito na hi tāni M. ⁷ patitvā sotapatam eva M. ⁸ Dhs. § 595. ⁹ vidhasaddo M. ²⁰ Dhs. § 1116.

Kathamvidhan ti hi padassa katham sauthitan ti zattho. Ekavidhena ñāṇavatthu duvidhena ñāṇavatthū ti ādīsu koṭthāso vidhā nāma idhā pi koṭthāso va adhippeto.

612. Sangahasaddo pi sanjātisanjātikiriyagaņanāvasena catubbidho. Tattha sabbe Khattiyā āgacchantu, sabbe Brāhmaṇā, sabbe Vessā, sabbe Suddā āgacchantu yā cāvuso Visākha sammāvācā yo ca sammākammanto yo ca sammāājīvo ime dhammā sīlakkhandhe sangahitā i ayam sanjātisangaho nāma.

Ekajātikā āgacchantū ti. Vuttatthāne viya hi³ sabbe jātiyā ekasangaham gatā. Sabbe Kosalakā āgacchantu, sabbe Māgadhakā āgacchantu, sabbe Bhārukacchakā+ āgacchantu yo cāvuso Visākha sammāvāyāmo yā ca sammāsati yo ca sammāsamādhi ime dhammā samādhikkhandhe sangahitā ti ayam sanjātisangaho nāma.

Ekatthāne jātasamvaddhā āgacchantū ti. Vuttatthāne viya hi idha sabbe sañjātatthāne na nivutthokāsena ekasangaham gatā.

Sabbe hatthārohā āgacchantu sabbe assārohā sabbe rathikā āgacchantu yā cāvuso Visākha sammāditthi yo ca sammāsankappo ime dhammā pañnākkhandhe sangahitā ti ayam kiriyasangaho nāma.

Sabbe va h' ete attano kiriyakaranena ekasangahan gatā. Cakkhāyatanam katamam khandhagananam gacchati. Cakkhāyatanam rūpakkhandhagananam gacchati hanci cakkhāyatanam rūpakkhandhagananam gacchati. Tena vata re vattabbe cakkhāyatanam rūpakkhandhena sangahitan ti ayam gananasangaho nāma. Ayam idha adhippeto ekakotthāsena rūpagananā ti, ayam h'ettha attho, esa nayo sabbattha.

613. Idāni duvidhasangahādīsu atthi rūpam upādā atthi rūpam no upādā ti evam bhedasambhavato pucchā pubbangamam padabhājanam dassento kataman tam rūpam upādā ti ādim āha.

Tattha upādīyatī ti upādā. Mahābhūtāni gahetvā āmuñcitvā tāni nissāya pavattantī ti attho.

santhānan ti M. ² Majjhimanikāya I, 301. ³ idha M.
 Arukacchakā M. ⁵ om M. ⁶ Dhs. § 596.

614. Idāni tam pabhedator dassento cakkhāyatanan ti ādim āha.

Evan tevīsatividham upādārūpam sankhepato uddisitvā puna tad eva vitthārato niddisanto kataman tam rūpam cakkhāyatanan² ti ādim āha. Tattha duvidham mamsacakkhum³ paññācakkhuñ ca. Tesu buddhacakkhu samantacakkhu ñānacakkhu dibbacakkhu dhammacakkhū ti pañcavidham paññācakkhu4.

Samantacakkhum vuccati sabbaññūtañānan ti idam samantacakkhu nāma.

Cakkhum udapādi nāṇam udapādī ti idam nāṇacakkhu nāma.

Addasam kho aham bhikkhave dibbena cakkhunā visuddhenā ti idam dibbacakkhu nāma.

Tasmim yeva āsane virajam vītamalam dhammacakkhum 6 udapādī ti 7 idam heţţhimamaggattayasankhātam dhammacakkhu nāma 8.

615. Mamsacakkhu pi sasambhāracakkhu pasādacakkhū ti duvidham hoti. Tattha yvāyam akkhikūpake patitthito hetthā akkhikūpakatthikena upari bhamukatthikena obhato akkhikūtehi anto matthalungena bahiddhā akkhilomehi paricchinno mamsapindo. Sankhepato catasso dhātuyo vanno gandho raso ojā sambhavo santhānam jīvitam bhāvo kāyappasādo cakkhuppasādo ti cuddasa sambhārā. Vitthārato catasso dhātuyo tannissitavannagandharasaojāsauthānasambhavā cha, iti imāni dasa catusamutthānikattā cattālīsa honti. Jīvitam bhāvo kāyappasādo cakkhuppasādo ti cattāri ekanta kammasamutthānān' evā ti imesam catusaturi

pabhedam M.
 Dhs. § 597—600.
 Tattha cak-khum mamsaca° M.
 Dharmasangraha 66 different.
 Majjhimanikāya I, 169.
 M. omits dhamma.
 udapādin ti M.
 Sumangalavilāsinī I, 183.
 °aţţhike M.

cattālīsāya rūpānam vasena catucattālīsa sambhārā. Yam loko setam cakkhu puthulam visatam vitthinnam cakkhun ti sañjānanto na cakkhum sañjānāti vatthum cakkhuto sañjānāti so mamsapiņdo akkhikūte patiţthito nahārusuttakena matthalunge ābaddho¹ yattha setam p'atthi kanham pi lohitakam pi paṭhavī pi āpo pi tejo pi vāyo pi² yam semhussadattā setam pittussadattā kanham ruhirussadattā lohitakam paṭhavussadattā patthīnam³ hoti āpussadattā paggharati tejussadattā pariḍayhati vāyussadattā sambhamati⁴ idam sasambhāracakkhu nāma.

616. Yo pana ettha sito ettha paţibaddho catuṇṇam mahābhūtānam upādāya pasādo idam pasādacakkhun nāma. Tad etam tassa sasambhāracakkhuno setamaṇḍalaparikkhitassa kaṇhamaṇḍalassa majjhe abhimukhe thitānam sarīrasaṇṭhānuppatti-desabhūte diṭṭhimaṇḍale sattasu picupaṭalesu āsittam telam picupaṭalāni viya satta akkhipaṭalāni vyāpetvā sandhāraṇa-nahāpanamaṇḍana-vījanakiccāhi catūhi dhātīhi khattiyakumāro viya sandhāraṇa-bandhanaparipācana-samudīranakiccāhi catūhi dhātūhi katūpakāram utucittāhārehi upatthambhiyamānam āyunā anupāliyamānam vaṇṇagandharasādīhi parivutam pamāṇato ūkāsiramattam cakkhuviññāṇādīnam yathāraham vatthudvārabhāvam sādhayamānam tiṭṭhati vutam pi c'etam Dhammasenāpatinā:

Yena cakkhuppasādena rūpāni samanupassati parittam sukhumam c'etam ūkāsirasamupaman ti.

617. Cakkhuñ ca tam āyatanañ cā ti cakkhāyataṇam⁸. Yam cakkhu catunnam mahābhūtānam upādāya pasādo ti⁹ idhā pi upayogatthe yeva sāmivacanam.

Cattāri mahābhūtāni upādiyitvā pavattapasādo ti attho. Iminā pasādacakkhum eva gaņhāti sesacakkhum patikkhipati. Yam pana Indriyagocarasutte¹⁰ ekam mahābhūtam

 ¹ nāyusuttena bandhe M.
 ² nāma M.
 ³ Mahāvagga VIII.
 ⁴ sambhavati M.
 ⁵ vyañjetvā T.
 ⁶ utucittārehi M.
 ⁷ Hardy Manual 434.
 ⁸ Dhs. § 597.
 ⁹ pasāde pi T.
 ¹⁰ M. om.
 ¹⁰ osuttesu pi M.

upādāya pasādo pathavīdhātuyā tīhi mahābhūtehi susangahito āpodhātuyā ca tejodhātuyā ca vāyodhātuyā ca. Catuparivaṭṭasutte dvinnam mahābhūtānam upādāya pasādo paṭhavīdhātuyā ca āpodhātuyā ca dvīhi mahābhūtehi susangahito tejodhātuyā ca vāyodhātuyā cā ti vuttam tam pariyāyena vuttam. Ayam hi suttantikakathā nāma pariyāyadesanā. Yo ca catunnam mahābhūtānam upādāya paṣādo so tesu ekekassā pi dvinnam dvinnam pi pasādo yevā ti. Iminā pariyāyena tattha desanā āgatā.

Abhidhammo pana nippariyāyadesanā nāma. Tasmā idha catunnam mahābhūtānam upādāya pasādo ti vuttam. Ayam me attā ti bālajanena pariggahitattā attabhāvo vuccati sarīram pi khandhapañcakam pi. Tasmim pariyāpanno tam nissito ti attabhāvapariyāpanno. Cakkhuviññānena passitum na sakkoti anidassano³. Patighaṭṭhanānighamso⁴ ettha jāyatī ti sappaṭigho yenā ti ādīsu ayam sankhepattho. Yena kāranabhūtena cakkhunā ayam satto idam vuttappakāram rūpam atīte passi vā vattamāne passati vā anāgate passissati vā, sac'assa aparibhinnam cakkhum bhaveyya athānena āpāthagatam rūpam passe vā atītam vā rūpam atītena cakkhunā passi paccuppannam paccuppannena⁵ passati anāgatam anāgatena passissati, sace tam rūpam cakkhusā āpātham āgaccheyya cakkhunā tam rūpam passeyyā ti idam ettha parikappavacanam.

Dassanaparināyakatthena cakkhum p'etam, sañjātisamosaranatthena cakkhūyatanam p'etam, suññatasabhāvanissattatthena cakkhudhātu p'esā. Dassanalakkhane indattham kāretī ti cakkhundriyam p'etam, lujjanapalujjanatthena loko p'eso, valañjanatthena dvārā p'esā, apūranīyatthena samuddo p'eso, parisuddhatthena pandaram p'etam, phassādīnam abhijāyanatthena khettam p'etam. Tesam yeva patitthatthena vatthum p'etam.

Samavisamam dassentam attabhāvam netī ti nettam p'etam, ten 'ev atthena nayanam p'etam, sakkāyapari-

¹ asangahito M. ² asangahito M. ³ sakkā ti ādi dassano T. ⁴ paṭighaṭanānigh^o M. ⁵ paccuppanne M. ⁶ onisatta^o M.

yāpannaṭṭhena oriman tīraṃ p'etaṃ bahusādhāraṇaṭṭhena assāmikaṭṭhena ca suññor gāmo p'eso ti.

Ettävattä passi vä ti ädihi catūhi padehi cakkhum p'etan ti ādini cuddasa nāmāni yojetvā cakkhāyatanassa cattāro vavatthāpananayā vuttā ti veditabbā.

Evam sesā pi veditabbā.

618. Idāniyasmā vijjuniccharaņādikālesu anoloketukāmassā pi rūpam cakkhuppasādam ghatteti tasmā tam ākāram pakāsetum² dutiyo niddesavāro āraddho. Tattha yamhi cakkhumhī³ ti yamhi adhikaraṇabhūte cakkhumhi rūpan ti paccattavacanam etam. Tattha paṭihaññi vā ti atītattho, paṭihaññati vā ti paccuppannattho, paṭihaññissati vā ti anāgatattho, paṭihaññe vā ti vikappanattho. Atītam⁴ rūpam atīte cakkhusmim paṭihañii nāma, paccuppannam paccuppanne paṭihaññati nāma, anāgatam anāgate paṭihaññissati⁵ nāma. Sace tam rūpam cakkhussa āpātham āgaccheyya, cakkhumhi paṭihañneyya tam⁶ rūpan ti ayam ettha parikappo. Atthato pana pasādam ghaṭṭiyamānam² eva rūpam patihaññati nāma.

Idhā pi purimanayen' eva cattāro vavatthāpananayā veditabbā.

619. Idāni yasmā attano icchāya oloketukāmassa rūpe⁸ cakkhum upasamharato cakkhu rūpamhi paṭihaññati tasmā tam ākāram pakāsetum⁹ tatiyo niddesavāro āraddho. So atthato pākato yeva.

Ettha pana cakkhum ārammaṇam sampaṭicchiyamānam o eva rūpamhi paṭihaññati nāma. Idhā pi purimanayen' eva cattāro vavatthāpananayā veditabbā.

² suñña M. ² dassetum M. ³ Dhs. § 598. ⁴ M. adds hi. ⁵ paṭihaññati M. ⁶ om. M. ⁷ ghaṭṭaya° M. ⁸ om. M. ⁹ dassetum M. ²⁰ sampaticchamānam T.

Ito param phassapañcamakānam uppattidassanavasena pañca tesam yeva ārammanapatibaddhauppattidassanavasena pañcā ti dasa vārā dassitā.

620. Tattha cakkhum nissāyā² ti cakkhum nissayapaccayam katvā. Rūpam ārabbhā ti rūpārammaņam āgamma sandhāya paticca. Iminā cakkhuppasādavatthukānam phassādīnam pure jātapaccayena cakkhudvārajavanavīthipariyāpannānam ārammaṇādhipati-ārammaṇūpanissayapaccayehi rūpassa paccayabhāvo dassito.

Itaresupañcasu vāresu rūpam ārammaṇam assā ti³rūpārammaṇo ti. Evam ārammaṇapaccayamatten'eva paccayabhāvo dassito. Yathā pana purimesu tīsu evam imesu pi dasasu vāresu cattāro cattāro vavatthāpananayā veditabbā.

. 621. Evam katamam tam rūpam cakkhāyatanan* ti pucchāya uddhaţam cakkhum idam tan ti nānappakārato dassetum purimā tayo ime dasā ti terasa niddesavārā dassitā.

Ekekasmim c'ettha catunnam catunnam vavatthānanayānam āgatattādipaññāsa nayehi⁵ patimandetvā va dassitā ti veditabbā.

Ito paresu sotāyatanādiniddesesu pi es'eva nayo.

Visesamattham pan' ettha evam veditabbam.

622. Suṇātī⁶ ti sotam. Tam sasambhārasotabilassa⁷ anto tanutambalomācite⁸ anguliveṭhanakasanṭhāne⁹ padese¹⁰ vuttappakārāhi dhātūhi katūpakāram utucittāhārehi upatthambhiyamānam āyunā anupāliyamānam vaṇṇādīhi parivutam sotaviññāṇādīnam yathāraham vatthudvārabhāvam sādhayamānam tiṭṭhati.

623. Ghāyatī¹¹ ti ghānam. Tam sasambhāraghānabilassa anto ajapadasanthāne padese¹² yathāvuttappakāram upakāra-upatthambhanānupālanaparivāram ghānaviñnāṇā-

sampatibaddho M.
 Dhs. § 600.
 rūpam ārammaņassā ti M.
 Dhs. § 597.
 paññāsāyanehi T.
 attā dvepaññāsa nayo M.
 Dhs. § 601.
 sattā dvepaññāsa nayo M.
 Dhs. § 601.
 antotanutambalomācito T.
 antotanutambalomācite angulivedhakao M.
 Hardy Manual 435.
 Dhs. § 605.
 Hardy l. l.

dīnam yathāraham vatthudvārabhāvam sādhayamānam tiṭṭhati.

624. Sāyanatthena jivhā. Sā sasambhārajivhāmajjhassa upari uppaladalaggasanthāne padese yathāvuttappakāram upakāra-upatthambhanānupālanaparivāram jivhāviññānādīnam yathāraham vatthudvārabhāvam sādhayamānā titthati.

625. Yāvatā pana imasmim kāye upādinnakarūpam nāma atthi sabbattha kāyāyatanam³ kappāsapatale sneho viya yathā⁴ vuttappakāraupakāraupatthambhanānupālanaparivārañ c'eva⁵ hutvā kāyaviññāṇādīnam yathāraham vatthudvārabhāvam sādhayamānam tiṭṭhati. Ayam ettha viseso⁶ pālipabhedato ca attho cakkhuniddese vuttanayen' eva veditabbo.

Kevalam hi idha cakkhupadassa thane sotapadadini, rupapadassa thane saddapadadini ti passi ti adinam thanesu tini? adipadani ca agatani. Nettam p'etam nayanam p'etam ti imassa pana⁸ padadvayassa abhava dvadasa dvadasa namani honti. Sesam sabbattha vuttasadisam eva.

626. Tattha siyā yadi yāvatā imasmim kāye upādiņņakarūpam nāma atthi sabbattha kāyāyatanam kappāsapaṭalasineho⁹ viya. Evam sante lakkhaṇasammissatā āpajjatī ti ¹⁰. Kasmā? Aññassa aññattha-abhāvato. Yadi evam na sabbattha kāyāyatanan ti neva paramatthato sabbattha vinibbhujitvā pan'assa nānākaraṇam paññāpetum ¹¹ na sakkā tasmā evam vuttam.

Yathā hi rūparasādayo vālukācuṇṇāni viya vivecetum asakkuṇeyyatāya ¹² aññamaññaṃ vyāpino ti vuccanti na ca paramatthato rūpe raso atthi. Yadi siyā rūpagahaṇen' eva rasagahaṇam gaccheyya. Evam kāyāyatanam pi paramatthato na ca sabbattha atthi na ca sabbattha natthi. Vivecetuṃ asakkuneyyatāyā ¹³ ti evam ettha na lakkhaṇasammissatā ¹⁴ āpajjatī ti veditabbā.

Dhs. § 609. 2 Hardy Manual 436. 3 Dhs. § 613. 4 kappāsapataselenaho viya yathā M. 5 °vāram eva M. 6 M. adds seso. 9 kappā-7 tīni M. 8 ca M. " Milindap. 63, sapataselenaho M. 10 om. M. 12 asakkoneyyatāya M. 13 asak-Majjhima I, 293. kuneyyātāyā M. 14 lakkhanam missatā M.

Api ca lakkhaṇādi-vavatthānato¹ pi etesam asammissattā veditabbā.

627. Etesu hi rüpābhighātārahabhūtappasādalakhaṇaṃ daṭṭhukāmatā-nidānakammasamuṭṭhānabhūtappasādalak-khaṇaṃ vā cakkhu rūpesu āviñjanarasaṃ² cakkhuviññā-ṇassa ādhārabhāvapaccupaṭṭhānaṃ daṭṭhukāmatā-nidāna-kammajabhūtapadaṭṭhānaṃ.

Saddābhighātārahabhūtappasādalakkhaṇam³ sotukāmatānidānakammasamutthānabbūtappasādalakkhaṇam vā sotam saddesu āviñjanarasam⁴ sotaviññāṇassa ādhārabhāvapaccupatthānam sotukāmatānidānakammajabhūtapadatthānam.

Gandhābhighātārahabhūtappasādalakhaṇam ghāyitukāmatā-nidānakammasamuṭṭhānabhūtappasādalakhaṇam vā ghānam gandhesu āviñjanarasam ghānaviññāṇassa ādhārabhāvapaccupaṭṭhānam ghāyitukāmatā-nidānakammajabhūtapadaṭṭhānam.

Rasābhighātārahabhūtappasādalakkhaṇā sāyitukāmatānidānakammasamutthānabhūtappasādalakkhaṇā vā jivhā rasesu āviñjanarasā jivhāviññāṇassa ādhārabhāvapaccupatthānā sāyitukāmatānidānakammajabhūtapadatthānā.

Photthabbābhighātārahabhūtappasādalakkhano phusitukāmatā-nidānakammasamutthānabhūtappasādalakkhano vā kāyo photthabbesu āviñjanaraso? kāyaviññāṇassa ādhārabhāvapaccupatthāno phusitukāmatā-nidānakammajabhūtapadatthāno.

628. Keci pan' ettha tejādhikānam bhūtānam pasādo cakkhu, vāyupathavīāpādhikānam būtānam pasādā sotaghānajivhā, kāyo sabbesan ti vadanti.

Apare tejādhikānam pasādo cakkhu, vivaravāyu-āpapathavādhikānam⁸ sotaghānajivhākāyā ti vadanti. Te vattabbā: suttam āharathā ti. Addhā suttam eva na dakkhissanti?. Keci pan' ettha tejādīnam guņehi rūpādīhi anuggahabhāvato ti kāraņam vadanti. Te ca vattabbā. Ko pan 'evam

vavatthāpanato M. ² āviñchana^o M. ³ olakkhanā M.

⁴ āvinchanaº M. 5 om. M. 6 āvinchanaº M. 7 āvinchanaº M.

^{8 °}pathamādikānam T. 9 na addhā suddhā me va do M.

āha: rūpādayo tejādīnam gunā tir. Avinibbhogesu hi bhūtesu² ayam imassa guno ti na labbhā vattum athā pi vadevyum. Yathā tesu tesu sambhāresu tassa tassa bhūtassa adhikatāya3 pathavī-ādīnam sandhāranādīni kiccāni kubbatha4 evam tejädhikesu sambhāresu rūpādīnam adhikabhāvadassanatos icchitabbam etam rūpādayo tesam gunā Te vattabbā: iccheyyāma yadi āpādhikassa6 āsavassa7 gandhato pathavī-ādhike kappāse gandho adhikataro sivā tejādhikassa ca unhodakassa vannato pi sītūdakassa vanno parihāyetha. Yasmā pan' etam ubhayam pi natthi tasmā parihāyetha me tesam nissayabhūtānam visesakappanam. Yathā avisese pi ekakalāpe bhūtānam rūparasādavo aūñamaññam visadisā, honti evam cakkhuppasādādavo avijjamāne pi aññasmim visesakārane ti gahetabbam etam. Kim pana yam aññamaññassa asādhāranam kammam eva nesam visesakāranam. Tasmā kammavisesato etesam viseso, na bhūtavisesato. Bhūtavisese hi sati pasādo va na uppajjati. 'Samānānam bhūtānam hi pasādo na visamānānan ti' porānā.

629. Evam kammavisesato visesavantesu ca etesu cakkhusotāni appattavisayagāhakāni attano nissayam anallīnanissaye eva visaye viññāṇahetuttā. Ghānajivhākāyasampattavisayagāhakā nissayavasena c'eva sayañ ca attano nissayam allīne yeva visaye viññāṇahetuttā. Aṭṭhakathāyam pana āpāthagatattā ārammaṇam sampattam nāma. Candamaṇdalasuriyamaṇḍalānam hi dvācattālīsayojanasahassamatthake ṭhitānam vaṇṇo cakkhuppasādam ghaṭṭeti. So dūre ṭhatvā paññāyamāno pi sampatto yeva nāma. Taggocarattā cakkhusampattagocaram eva nāma.

Dūre rukkham chindantānam pi rajakānan ca vattham dhovantānam dūrato va kāyavikāro pannātuparamparāya sotam ghattetvā ¹⁰ sanikam vavatthānam gacchatī ti vuttam.

guṇa hi T.
 rūpesu M.
 adhigatāya M.
 kiccāni kiccatha T.
 kiccāni icchātha M.
 odassanabhāvato M.
 yadi pādikāsu T.
 ālavassa M.
 pahāya tesam nisso M.
 visavisā T.
 ghaddhetvā T.

630. Tattha kiñcā pi āpāthagatattā ārammaṇam sampattan ti vuttam. Candamandalādivanno pana cakkhum sampatto dure thito va paññavati. Saddo pi sace sanikam āgacchevva dūre uppanno cirena suvevva paramparāghattanāya ca āgantvā sotam ghattento asukadisāya nāmā ti na paññāyeyya tasmā asampattagocarān' ev' etāni. Ahiādi-samānāni c'etāni. Yathā hi ahi nāma bahi sittasammattatthane 2 nabhiramati 3 sankaratthane tinapannagahanavammīkāni veva pana pavisitvā nipannakāle abhiramati ekaggatam āpajjati evamevam cakkhum p'etam visamajihāsavam mattesu suvannabhittiādīsu nābhiramati oloketum pi na icchati, rūpacittapupphalatāvicittesus yeva pana abhi-Tādisesu hi thānesu cakkhumhi appahonte6 mukham pi vivaritvā oloketukāmā honti. Sumsumāro pi bahi nikkhanto gahetabbam na passati akkhīni nimīletvā? carati. Yadā pana vyāmasatamattam8 udakam ogāhitvā bilam pavisityā nipanno hoti tadāssa cittam ekaggam9 hoti, sukham supati. Evam evam sotam p'etam bilajjhāsayam ākāsasannissitam kannacchiddakupake yeva ajjhāsayam karoti. Kannacchiddākāso yeva tassa saddasavane paccayo hoti ajatākāso pi vattati yeva. Anto lenasmim hi sajjhāye kaviramāne lenacchadanam bhinditvā saddo bahi nikkhamati. Dvāravātapānacchiddehi pana nikkhamitvā dhātuparamparā yeva ghattento gantvā sotappasādam ghatteti. Atha tasmim kāle asukam 10 nāma sajjhāyantī ti lenam pitthe nisinnā jānanti 11, evam sante sampattagocaratā hoti 12. Kim pan' etam sampattagocaran ti? Ama sampattagocaram. Yadi evam düre bheri-ādīsu vajjamānesu dūre saddo ti jānanam na bhavevvā ti no na bhavati. Sotapasādasmim hi ghattite dure saddo asanne saddo paratire saddo orimatīre saddo ti tathā tathā jānanākāro hoti dhammatā esā ti. Kim etāya dhammatāya? Yato yato chiddam tato

bhūre M.
 siniddhasammo M. comp. Milindap. 15.
 nābhirati M.
 maṇḍesu G. maddhesu T.
 opuggalatāvio M.
 ampabhonto T.
 nimilitvā M.
 vyāmasanamattam T.
 ekaggatam M.
 asuko M.
 jāyanti T.
 honti T.

tato savanam hoti candasuriyādīnam dassanam viyā ti asampattagocaram ev' etam.

- 631. Pakkhī pi rukkhe vā bhūmiyam vā na ramati. Yadā pana ekam vā dve vā leddupāte atikkamma ajatākāsam pakkhanto hoti tadā ekaggacittatam āpajjati. Evam evam ghānam pi ākāsajjhāsayam vātupanissayagandhagocaram. Tathā hi gāvo navavatte deve bhūmim ghāyitvā ghāyitvā ākāsābhimukhā hutvā vātam ākaddhanti angulīhi gandhapindam gahetvā pi ca upasinghanakāle vātam anākaddhanto n'eva tassa gandham jānāti.
- 632. Kukkuro pi bahi vicaranto khematthānam na passati leḍḍuppahārādīhi upadduto⁴ hoti, anto gāmam pavisitvā uddhanadvāre⁵ chārikam viyūhitvā nipannassa pan' assa phāsukam hoti. Evam evam jivhā gāmajjhāsayā āposannissitarasārammaṇā. Tathā hi niyāmarattim samanadhammam katvā pi pāto va pattacīvaram ādāya gāmo pavisitabbo⁶ hoti sukkhakhādaniyassa ca na sakkā khelena atemitassa rasaṃ jānitum.
- 633. Sigālo pi bahi caranto ratim na vindati, āmakasusāne manussamamsam khāditvā nipannass' eva pan' assa phāsukam hoti. Evam evam kāyo pi upādimakajjhāsayo pathavīnissitaphotthabbārammaņo?. Tathā hi añāam upādimakam alabhamānā sattā attano hatthatale sīsam katvā nipajjanti ajjhattikabāhirā c'assa pathavī ārammanagahane paccayo hoti. Suatthatassā pi hi sayanassa hatthe thitānam pi vā phalānam na sakkā anisīdantena vā anippīlentena vā thaddhamudubhāvo jānitun ti ajjhattikabāhirā pathavī etassa kāyapasādassa photthabbajānane paccayo hoti. Evam lakkhanādivavatthānato p'etesam asammissatā veditabbā.
- 634. Aññe yeva hi cakkhuppasādassa lakkhaņarasapaccuppatthāna-padatthāna-gocarajjhāsayanissayā, aññe so-

na ca ram° M.
 pakkhatto T.
 upadadāno T.
 uddhanatthāne M.
 gāme pavisitabbo M.
 pathavīsannissita° M.
 susanthitassa pi hi M.
 thapitānam M.
 anuppīlentena T.

tappasādādīnan ti asammissān 'eva cakkhāyatanādīni api ca tesam asammissatāya ayam upamā ti veditabbā.

Yathā hi pañcavannānam dhajānam ussāpitanam kiñcā pi chāyā ekābaddhā viva hoti aññamaññam panaz asammissā va yathā ca pañcavannena kappāsena vattim katvā dīpe jalite kiñcā pi jālā ekābaddhā viya hoti tassa tassa pana amsuno 3 patiekkam patiekkam jala aññamaññam asammissā va evam evam kiñcā pi imāni pañcāyatanāni ekasmim attabhāve samosatāni aññamaññam pana asammissān' eva. Na kevalañ ca imān 'eva pañca sesarūpāni pi asammissan' eva. Imasmim hi sarīre hetthimakāyo majjhimakāyo uparimakāyo ti tayo koţţhāsā. Tattha nābhito paţthäya hetthä hatthimakäyo näma. Tasmim käyadasakam bhāvadasakam āhārasamutthānāni attha utusamutthānāni attha cittasamutthānāni atthā ti catucattālīsa rūpāni. Nābhito uddham yāva gaļavātakā majjhimakāyo nāma. Tāttha kāyadasakam bhāvadasakam vatthudasakam āhārasamutthānādīni tīni atthakānī ti catupaññāsa rūpāni. Galavātakato uddham uparimakāyo nāma. Tattha cakkhudasakam sotadasakam ghānadasakam jivhādasakam kāyadasakam bhāvadasakam āhārasamutthānādīni tīni atthakānī ti caturāsīti rūpāni. Tattha cakkhuppasādassa paccayāni cattāri mahābhūtāni vaņņo gandho raso ojā jīvitindriyam cakkhuppasado ti idam ekantato avinibbhuttanam dasannam 4 na nipphannarūpānam vasena cakkhudasakam nāma. Iminā nayena sesāni pi veditabbāni.

Tesu hetthimakāye rūpam 'majjhimakāya-uparimakāyarūpehi saddhim asammissam, sesakāyadvaye pi rūpam itarehi saddhim asammissam eva. Yathā hi sāyanhasamaye pabbatacchāyā ca rukkhacchāyā ca ekābaddhā viya hoti aññamaññam pana asammissā va evam imesu pi kāyesu catucattālīsa catupaññāsa caturāsīti ca rūpāni kiñcā pi ekābaddhāni viya aññamaññam pana asammissān' evā ti.

635. Rūpāyatananiddese 5 vaņņo va vaņņanibhā. Nibhātī ti vā nibhā cakkhuviññāņassa pākaṭā hotī ti attho.

^z M. adds tassa tassa pana. ² kammäsena M. ³ asuno T.

⁴ avinibbhūtanānam dassanam T. 5 Dhs. § 617.

Vaṇṇo va nibhā vaṇṇanibhā. Saddhim nidassanena sanidassanam cakkhuviññāṇena passitabban ti attho.

Saddhim patighena sappatigham patighattananighamsanajanakan ti attho. Nīlādisu ummāpupphasamānam nīlam, kanikārapupphasamānam pītakam, bandhujīvakapupphasamänam lohitakam, osadhītārakasamānam odātakam, jhamangarasamanam kalakam, mandarattam sinduvārakanavīramakulasamānam manjetthakam, harittacahemayannam kāmam sumukhapakkamā ti. Ettha pana kincā pi harī ti suvannam vuttam. Parato pan' assa jātarūpagahanena gahitattā idha sāmam hari nāma. Imāni satta vatthum anāmasitvā sabhāven' eva² dassitāni. Harivannan ti haritasaddalavannam. Ambankuravannan ti3 ambankurena samānavannam. Imāni dve vatthum āmasitvā dassitāni, dīghādīni dvādasavohārato dassitāni. So ca tesam vohāro upanidhāya siddho c'eva sannivesasiddho ca. Dīghādīni hi añnamañnam upanidhāya siddhāni, vattādīni sannivesavisesena. Tattha rassam upanidhāya tato uccataram dīgham4, tam upanidhāya tato nīcataram rassam, thūlam upanidhāva tato khuddakataram anukam, tam upanidhāya tato mahantataram thūlam, cakkasanthānam vattam, kukkutandasanthanam parimandalam, catuhi amsehi yuttam caturam sam. Chalam sādisu pi es 'eva nayo.

Ninnan ti onatam, thalan ti unnatam. Tattha yasma dīghādīni phusitvā pi sakkā jānitum, nīlādīni pan' eva na sakkā tasmā na nippariyāyena dīgham rūpāyatanam tathā rassādīni, tam tam nissāya pana tathā tathā thitam dīgham rassan ti tena tena vohārena rūpāyatanam ev' ettha bhāsitan ti veditabbam.

Chāyā ātapo ti idam añūamañūaparicchinnam. Tathā āloko andhakāro ca abbhā mahikā ti ādīni cattāri vatthūn' eva dassitāni. Tattha abbhā ti valāhako, mahikā ti himam. Imehi catūhi abbhādīnam vaņņā dassitā. Candamaņḍalassa vaṇṇanibhā ti ādīhi tesam tesam pabhā-

² °ummärapuppha°M. ² abhäven' eva M. ³ ambam kumanti T. ambukuravannanti M. ⁴ dīghattam T.

vannā dassitā. Tattha candamandalādīnam vatthūnam z evam viseso veditabbo.

636. Sovannamayam rajatapaticchannam ekünapannāsayojanāyāmavitthāram Candassa devaputtassa vimānam candamandalam nāma sovannamayam phalikapaticchannam samapañnāsayojanāyāmavitthāram. Suriyassa devaputtassa vimānam suriyamandalam nāma, sattaratanamayāni sattatthadvādasayojanāyāmavitthārāni tesam tesam devaputtānam vimānāņi tārakarūpāni nāma.

Tattha cando hetthā suriyo upari, ubhinnam antaram yojanam hoti. Candassa hetthimantato suriyassa uparimantato yojanasatam hoti. Dvīsu vassesu nakkhattatārakā gacchanti. Etesu pana tīsu cando dandhagamano², suriyo sīghagamano, tārakā sīghagamanā. Kālena candimasuriyānam purato honti, kālena pacchā ādāsamaṇḍalam kamsamayam.

Manī ti thapetvā veļuriyam. Seso joti rasādianekappabhedo.

Sankho sāmuddiko, muttā sāmuddikā sesā pi. Veluriyo ti veļuvaņņamaņi. Jātarūpam vuccati Satthu vaņņo. Satthā hi suvaņņavaņņo suvaņņavaņņam pi Satthu vaņņam. Rajatam vuccati kahāpaņo. Lohamāsako dārumāsako jatumāsako ye ye vohāram gacchantī ti vuttam. Tam sabbam pi idha gahitam. Yam vā pan' aññam pī ti iminā pāļiāgatam thapetvā sesam tattikapilotikakanņakavaņņādibhedam³ rūpam gahitam. Tam hi sabbam ye-vā-panakesu pavittham. Evam etam nīlā dinābhedena bhinnam pi rūpam sabbam lakkhapādihi abhinnam eva.

637. Sabbam h'etam cakkhupatihananalakkhanam rupam cakkhuviññanassa visayabhāvarasam tass 'eva gocarapaccupatthānam catumahābhūtapadatthānam. Yathā c'etam tathā sabbāni pi upādārūpāni. Yattha pana viseso atthi tattha vakkhāma. Sesam ettha cakkhāyatananiddese vuttanayen' eva veditabbam.

¹ vatthum M. ² dandagamano M. ³ Comp. Jāt. I, 141, Samantapās. 325.

Kevalam hi tattha cakkhupubbangamo niddeso, idha rūpapubbangamo, tattha va cakkhum p'etan ti ādīni cuddasa nāmāni, idha rūpam p'etan ti ādīni tīni. Sesam tādisam eva. Yathā hi catūhi catūhi nayehi mandetvā cakkhum vavatthāpetum terasa vārā vuttā idhā pi te tath' eva vuttā ti.

638. Saddāyatananiddese² bherisaddo ti mahābheripatahabherīnam³ saddo, mudingasankhapaņavasaddā pi mudingādippaccayā saddā, gītasankhāto saddo gītasaddo, vuttā va sesānam vīņādīnam tantibaddhānam * saddo vā ditasaddo, sammasaddo ti kamsatāļakatthatāļasaddo. Pāņisaddo ti pāṇippahārasaddo.

Sattānam nigghosasaddo ti bahunnam sannipatitānam apaññāyamānapadavyañjananigghosasaddo. Dhatunam s annighātas addo ti rukkhādīnam aññamaññanighamsanagandikākotanādisaddo. Vātassa vāyato saddo vātas addo, udakassa sandamānassa vā patihatassa vā saddo udakasaddo, manussānam sallāpādisaddo manussasaddo, tam thapetvā seso sabbo pi amanussasaddo. Iminā padadvayena sabbo pi saddo pariyādinno. Evam sante pi vamsaphālanapilotikaphālanādīsu pavatto pāliyam anāgatasaddo ye-vā-panakatthānam pavitthānam pavittho ti veditabbo. Evam ayam bherisaddādinā bhedena bhinno pi saddo lakkhanādīhi abhinno yeva. Sabbo pi h'esa sotapatihananalakkhano saddo sotaviññāņassa visayabhāvaraso tass'eva gocarapaccupatthano. Sesam cakkhayatananiddese vuttanayen' eva veditabbam.

Idhā pi hi catūhi catūhi nayehi patimaņditā terasa vārā vuttā, tesam attho sakkā vuttanaye jānitun ti na vitthārito.

639. Gandhāyatananiddese 6 mūlagandho ti. Yam kiñci mūlam paticca nibbatto gandho sāragandhādīsu pi ca es' eva nayo.

Asiddhadussiddhānam ūkādīnam gandho āmagandhomacchasakalikapūtimamsasankilitthasappiādīnam gandho vissagandho7.

² patimandetvä M. ² Dhs § 621—624. ³ °pahata° M. ⁴ tantibandānam M. ⁵ Comp. Cullavagga VI. 17. 1.

⁶ Dhs. § 625—628. 7 missagandha C. G. visagandho M.

Sugandho ti itthagandho, duggandho ti anitthagandho. Iminā padadvayena sabbo pi gandho pariyādiņņo. Evam sante pi kannakagandhapilotikagandhādayo pāliyam anāgatā. Sabbe pi gandhā ye-vā-panakaṭṭhānam paviṭṭhā ti veditabbā.

Evam ayam mülagandhādinā bhedena bhinno pi gandho lakkhanādīhi abhinno yeva. Sabbo pi h'esa ghānapaṭihananalakkhano gandho ghānaviññānassa visayabhāvaraso, tass' eva gocarapaccupaṭṭhāno, sesam cakkhāyatananiddese vuttanayen' eva veditabbam. Idhā pi hi tath' eva dvipaññāsa nayapaṭimaṇḍitā terasa vārā vuttā, te atthato pākaṭā eva.

640. Rasāyatananiddese 2 mūlaraso ti yam kiñci mūlam paticca nibbattaraso. Kandharasādīsu pi es' eva nayo.

Ambilan ti takkambilādi, madhuran ti ekantato gosappiādi. Madhu pana kasāvayuttam ciranikkhittam³ kasāvam hoti phāṇitam khāriyuttakam ciranikkhittam⁴ khāriyam⁵ hoti. Sappi pana ciranikkhittam vaṇṇagandhe jahantam pi rasam na jahatī ti tad eva ekantamadhuram.

Tittakan ti nimbapannādi, katukan ti singiveramaricādi, lonikan ti sāmuddikalonādi, khārikan ti vātinganakalīrādi, lapilan6 ti badarasālavakapitthasālavādi, kasāvan ti harīṭakādi7. Ime sabbe pi rasā vatthuvasena vuttā. Tam tam vatthuko pan' ettha raso va ambilādīhi nāmehi vutto ti veditabbo.

Sādū⁸ ti iţţharaso, asādū⁹ ti aniţţharaso. Iminā padadvayena sabbo pi raso pariyādinno. Evam sante pi leḍ-durasabhittirasapilotikarasādayo pāļiyam anāgatā. Sabbe pi rasā ye-vā-panakaṭṭhānam paviṭṭhā ti veditabbā.

Evam ayam mülarasādinā bhedena bhinno pi raso lakkhanādīhi abhinno yeva, sabbo pi h'esa jivhāpatihananalakkhanaraso jivhāviññānassa visayabhāvaraso tass 'eva gocarapaccupatthāno.

Sesam cakkhāyatananiddese vuttanayen'eva veditabbam.

 ^z °pilohitagandh° M.
 ² Dhs. § 629—632.
 ³ °nikkhattam M.
 ⁵ khārikam M.
 ⁶ lampilan M.
 ⁷ māritak° M.
 ⁸ sādhū M.
 ⁹ asādhū M.

Idhā pi hi tath 'eva dvipaññāsanayapaṭimaṇḍitā terasa vārā vuttā.

641. Itthindriyaniddese yan ti kāraņavacanam. Yena kāraņena itthiyā itthilingādīni hontī ti ayam ettha attho. Tattha lingan ti saṇṭhānam. Itthiyā hi hatthapādagīvāudarādīnam saṇṭhānam na purisassa viya hoti. Itthīnam hi heṭṭhimakāyo visado hoti, uparimakāyo avisado hatthapādā khuddakā, mukham khuddakam. Nimittan ti sañjānanam. Itthīnam hi uramaṃsam visadam hoti, mukham nimmassudāṭhikam², kesabandhavatthagahaṇam pi na purisānam viya hoti. Kuttan ti kiriyā. Itthiyo hi daharakāle suppakamusalake hi kīļanti, dhītalikāya³ kīlanti, mattikavākena⁴ suttakam nāma kantanti.

Ākappo ti gamaņādiākāro. Itthiyo hi gacchamānā avisadam⁵ gacchanti, titthamānā⁶ nipajjamānā nisīdamānā khādamānā bhuñjamānā avisadam⁷ bhuñjanti, purisam pi hi avisadam disvā 'mātugāmo viya gacchati titthati nipajjati nisīdati khādati bhuñjatī ti' vadanti. Itthattam itthibhāvo ti ubhayam ekatthaitthisabhāvo ti attho. Ayam kammajo patisandhi samutthito, itthilingādi pana na itthindriyam, itthindriyam paticca pavatte samutthitam yathā bīje sati bījam paticca rukkho vaddhitvā sākhāvitapasampanno ākāsam⁸ pūretvā titthati.

Evam evam itthibhāvasankhāte itthindriye sati itthilingādmi honti. Bījam viya hi itthindriyam bījam paṭicca vaḍdhitvā ākāsam pūretvā thitarukkho viya itthindriyam paṭicca itthi lingādīni pavatte samuṭṭhahanti. Tattha itthindriyam na cakkhuviññeyyam manoviññeyyam eva, itthilingādīni cakkhuviññeyyāni pi manoviññeyyāni pi o. Idam tam rūpam yathā cakkhundriyādīni purisassa pi honti, na evam niyamato pana itthiyā eva itthindriyam purisindriye pi es'

Dhs. § 633.
 dādhikam K.
 citta ta likāya M.
 mattikavākkena M. matikatakkena C. G. T.
 avisadā M.
 ditthao M.
 abhisadā M.
 vittapasampanno hutvā ākāsi M.
 dvijam T.
 M. adds Idantam rūpam itthindriyan ti. Ido

eva nayo. Purisalingādi pana itthilingādīnam paṭipakkhato veditabbāni.

Purisassa hi hattha-pāda-gīvā-udarādīnam saṇthānam na itthiyā viya hoti. Purisānam hi uparimakāyo visado hoti, hettimakāyo avisado, hattha pādā mahantā, mukham mahantam, uramamsam avisadam², massu dāthikā uppajjanti, kesabaṇdhavatthagahaṇam na itthīnam viya hoti, daharakāle rathanangalakādīhi kīļanti vāļikā pāļim katvā vāpin nāma gaṇhanti, gamanādīni visadāni honti, itthim pi gamanādīni visadāni kurumānam (disvā) 'puriso viya gacchatī ti' ādīni vadanti. Sesam itthindriye vuttasadisam eva. Tattha itthibhāvalakkhaṇam itthindriyam, itthī ti pakāsanarasam itthilinganimittakuttākappānam kāraṇabhāvapaccupaṭṭhānam.

642. Purisabhāvalakkhaṇam purisindriyam³ puriso ti pakāsanarasam purisaliṅganimittakuttākappānam kāraṇabhāvapaccupaṭṭhānam. Ubhayam p'etam paṭhama kappikānam pavatte samuṭṭhāti, aparabhāgena paṭisandhiyam paṭisandhisamuṭṭhitam pi pavatte samuṭṭhitam pi pavatte calati parivattati. Yath' āha:

Tena kho pana samayena aññatarasse bhikkhuno itthī lingam pātubhūtam hoti. Tena kho pana samayena aññatarassā bhikkhuniyā purisalingam pātubhūtam hotī ti. Imesu pana dvīsu purisalingam uttamam, itthīlingam hīnam, tasmā purisalingam balava-akusalakammena antaradhāyati, itthīlingam dubbalakusalena patiṭṭhāti, itthīlingam pana antaradhāyantam dubbala-akusalena antaradhāyati, purisalingam balavakusalena patiṭthāti. Evam ubhayam pi akusalena antaradhāyati, kusalena paṭilabbhatī ti veditabbam.

643. Ubhatovyañjanakassa pana kim ekam indriyam udāhu dve ti? Ekam tañ cakho itthiubhato vyañjanakassa itth indriyam, puriso-ubhatovyañjanakassa purisindriyam. Evam sante dutiyavyañjanakassa abhāvo āpajjati. Itthindriyam hi vyañjanakāraṇam vuttam tañ ca tassa natthī ti na tassa itthindriyam vyañjanakāraṇam.

z ourādīnam M.

² visadam M.

³ Dhs. § 634.

^{4 °}akusalena M.

Tasmā sadā abhāvato itthī-ubhatovyañjanakassa hi. Yadā itthiyā rāgacittam uppajjati tadā purisavyañjanam pākaṭam hoti, itthi vyañjanam paṭicchannam gūlham hoti, tathā itarassa itaram, yadi ca tesam indriyam dutiyavyañjanakāranam bhaveyya sadā² pi vyañjanadvayam tiṭṭheyya na pana tiṭṭhati. Tasmā veditabbam ev' etam na tassa tam vyañjanakāraṇam kammasahāyam pana rāgacittam ev' etam³ kāranam.

Yasmā c'assa ekam eva indriyam hoti tasmā itthī-ubhatovyañjanako sayam pi gabbham ganhāti param pi ganhāpeti, purisa-nbhatovyañjanako param gabbham ganhāpeti sayam pana na gaṇhātī ti.

644. Jīvitindriyaniddese* yam vattabbam tam heṭṭhā arūpajīvitindriye vnttam eva.

Kevalam hi tattha yo tesam arūpīnam dhammānan ti vuttam idha rūpajīvitindriyattā yo tesam rūpīnam dhammānan ti ayam eva viseso. Lakkhanādīni pan' assa evam veditabbāni sahajarūpānupālanalakkhanam jīvitindriyam tesam pavattanarasam tesam yeva thapanapaccupaṭṭhānam yāpayitabbabhūtapadaṭṭhānan tis.

645. Kāyaviñnatti niddese6 kāyaviñnattī ti. Ettha tāva kāyena attano bhāvam vinnāpento tam tiracchānehi pi purisānam purisehi vā tiracchānānam pi kāyagahanānusārena gahitāya etāya bhāvo vinnāyatī ti vinnātti, sayam kāyagahanānusārena vinnāyatī ti pi vinnatti, kāyena samvaro? sādhū ti ādīsu āgato copanasankhāto kāyo ca vinnatti kāyaviñnatti. Kāyavipphandanena addhippāyavinnāpanahetuttā sayan ca tathā vinneyyattā kāyena vinnattī ti pi kāyavinnati, kusalacittassa vā ādīsu aṭṭhahi kāmāvacarehi abhinnācittena cā ti navahi cittehi kusalacittassa vā dvādasahi pi akusalacittehi akusalacittassa vā aṭṭhahi mahākiriyāhi dvīhi parittakiriyāhi² abhinnappattāya ekāya rūpāvacarakiriyāyā ti ekādasahi kiriyācittehi avyākatacittassa vā. Ito annānin hi cittāni vinnattim na janenti²,

Kasmā M. ² saddā M. ³ ettha M. ⁴ Dhs. § 635.
 ⁵ yāvasītabba^o T. ⁶ Dhs. § 636. ⁷ samvaro om. T.
 ⁸ ahetukakiriyāhi M. ⁹ jānanti T.

sekhāsekhaputhujjanānam pana ettakeh' eva cittehi viññatti hotī ti. Etesam kusalādīnam vasena tīhi padehi hetuto dassitā.

Idāni chahi padehi phalato dassetum abhikkamantassa vā ti ādivuttam. Abhikkamādayo hi vinnattivasena pavattattā vinnattiphalam nāma tattha abhikkamantassa vā ti purato kāyam abhiharantassa.

Paţikkamantassā ti pacchato paccāharantassa.

Ālokentassā ti ujukam pekkhantassa.

Vilokentassā ti iti c'iti ca pekkhantassa.

Samminjentassā ti¹ sandliyo sankocentassa.

Pasārentassā ti sandhiyo patippanāmentassa.

Idāni chahi padehi sabhāvato gassetum kāyassa thambhanā ti ādi vuttam. Tattha kāyassā ti sarīrassa. Kāyam thambhetvā thaddham karotī ti thambhanā. Tam eva upasaggena vaḍḍhetvā santhambhanā ti āha. Balavatarā vā thambhanā santhambhanā. Santhambhitattan ti santhambhitabhāvo.

Viññapanavasena viññatti. Viññapana ti viññapanakaro. Viññapitabhavo viññapitattam. Sesam ettha yam vattabbam tam heṭṭha dvarakathayam vuttam eva.

646. Tathā vacīviñāattiyam vacīviññattī ti?. Padassa pana niddesapadānañ ca attho tattha na vutto. So evam veditabbo: Vācāyam attano bhāvam viñnapentānam tiracchānehi pi purisānam purisehi vā tiracchānānam pi vacīgahanānusārena gahitāya³ etāya bhāvo viñnāyatī ti viñnatti, sayam vacīgahanānusārena viñnāyatī ti pi vinnatti, sādhuvācāya samvaro ti ādīsu āgatā⁴ copanasankhātā vacī eva viñnattī ti, vacī ghosena adhippāyaviñnāpanahetuttā sayañ ca tathā viñneyyattā vācāya viñnattī ti pi vacī viñnatti. Vācā girā ti ādīsu vuccatī ti vācā, giriyatī ti girā, vyappatho⁵ vākyabhedo. Vākyañ ca tam patho ca attham nātukāmānam nāpetukāmānam cā ti pi vyappatho. Udīrayatī ti udīranam. Ghussatī ti ghoso, karīyatī ti kammam, ghoso ca kammam ghosakammam. Nānappakārehi

z samantassā ti M. z Dhs. § 637. 3 gatāya T. 4 āhatā T. 5 vyappattho T.

kato ghoso ti attho. Vaciyā bhedo vacībhedo. So pana na bhango. Pabhedagatā vācā evā ti ñāpanattham vācā vacī bhedo ti vuttam. Imehi sabbehi pi padehi sadda vācā va dassitā. Idāni tāya vācāya saddhim yojetvā hetthā vuttaṭṭhānam² viñnatti ādīnam padānam vasena tīh'ākārehi sabhāvato vācā. Tam dassetum yā tāya vācāya riñnattī ti ādi vuttam. Tam heṭṭhāvuttanayattā uttānattham eva.

Idāni viñnatti samutthāpakacittesu asammohattham dvattimsa-chabbīsa ekūnavīsa soļasa pacchimā ti idam pakinnakam veditabbam.

Dvattimsa cittāni hi rūpam samutthāpenti, iriyāpatham upatthambhenti, duvidham pi viññattim janenti?.

Chabbīsa ti viñnattim eva najanenti, itaram dvayam karonti, ekūnavīsati rūpam eva samuṭṭhāpenti, itaram dvayam na karonti. Soļasa imesu tīsu pi na karonti³, tattha dvattimsā ti heṭṭhā vuttān' eva⁴ kāmāvacarato aṭṭha kusalāni, dvādasa akusalāni, kiriyato dasa cittāni sekhaputhujjanānam abhiñnācittam khīṇāsavānam abhiñnāc cittan ti.

Chabbīsati rūpāvacarato pañca kusalāni pañca kiriyāni, arūpāvacarato cattāri kusalāni cattāri kiriyāni cattāri magga cittāni cattāri phala cittānī ti.

Ekūnavīsati kāmāvacarakusalavipākato ekādasa akusalavipākato dve kiriyamanodhāturūpāvacarato pañca vipākacittānīti.

Soļasā ti dve panca vinnānāni sabbasattānam patisandhi cittam khīnāsavānam cuticittam āruppe cattāri vipākacittānī ti.

Imāni soļasa rūpa-iriyāpathaviñūatīsu ekam pi na karonti añūāni pi bahūni āruppe uppannāni anokāsagatattā rūpam na samuṭṭhāpenti yāni pana kāyaviñūattim samuṭṭhāpenti tān 'eva vacīviñūattī ti5.

647. Ākāsadhātuniddese 6 na kasati na nikasati kasitum chinditum bhinditum va 7 na sakkā ti ākāso, ākāso va

yuttatthānam T.
 gahenti T.
 Soļasa imesu ekā pi nakaronti M.
 tuttānayen'eva M.
 na tān'eva kāya vacī vinnattiyo pi M.
 Dhs. § 638.

⁷ kassati na nikassati kassitum vā chinditum vā M.

ākāsagatam¹, khelagatādīni viya ākāso ti vā gatan ti ākāsagatam. Na hañūatī ti agham, aghattanīyan ti attho. Agham eva aghagatam², chiddatthena vivaro, vivaro ca vivaragatam asamphuttham catūhi mahābhūtehī ti. Etehi asamphuttham nissatākāsam³ tam kathitam.

Lakkhanādito pana rūpaparicchedalakkhanā ākāsadhātu rūpaparisantappakāsanarasā rūpamariyādapaccupatthānā asamphutthabhāvachiddavivarabhāvapaccupatthānā vā parichinnarūpapadatthānā. Yāya paricchinnesu rūpesu idam ito uddham adho tiriyan ti ca hoti.

648. Ito paresu⁵ rūpassa lahutādīnam⁶ niddesā cittassa lahutādisu vuttanayen 'eva veditabbā. Lakkhaṇādito pan' ettha adandhatālakkhaṇā rūpassa lahutā⁷ rūpānam garubhāvavinodanarasā lahuparivattitapaccupaṭṭhānā lahurūpapadaṭṭhānā.

Athaddhatālakkhaṇā rūpassa mudutā* rūpānam thaddhabhāvavinodanarasā sabbakiriyāsu avirodhita paccupaṭṭhānā mudurūpapadaṭṭhānā.

Darīra kiriyānukūlakammaññabhāvalakkhaṇā rūpassa kammaññatā⁹ vinodanarasā adubbalabhāvapaccupaṭṭhānā kammaññarūpapadaṭṭhānā. Etā pana tisso aññamaññam vijahanti.

- 649. Evam sante pi yo arogino viya rūpānam lahubhāvo adandhatā lahuvattippakāro rūpadandhattakaradhātukkhobha paṭipakkhapaccayasamuṭṭhāno so rūpavikāro rūpasssa lahutā.
- 650. Yo suparimadditacammass 'eva rūpānam mudubhāvo sabbakiriyāvisesesu vasavattanabhāvamaddavappakāro rūpatthaddhattakaradhātukkhobhapatipakkhapaccayasamutthāno so rūpavikāro rūpassa mudutā.
- 651. Yo pana suddhanta suvannass'ız eva rüpänamkammaññabhävo sarīra ki riyānukūlabhāvappakāro sarīrakiriyā-

T. inserts ākāso va ākāso.
 appam eva appagatam T. ayam eva aghagatam M.
 nijjatakākāsam M.
 rū-paparintappako T.
 paro T.
 Dhs. § 639—646.
 Dhs. § 641.
 paparintappakāro M.
 suddhantasuvo T. M.

nam ananukūlabhāvakaradhātukkhobhapaṭipakkhapaccayasamuṭṭhāno so rūpavikāro rūpassa kammaññatā ti. Evam etāsam viseso veditabbo. Etā pana tisso pi kammam kātum na sakkonti āhārādayo ca karonti. Tathā hi yogino 'ajja amhehi bhojanam sappāyam laddham kāyo no lahu mudu kammañño ti' vadanti, ajja utusappāyam laddham, ajja amhākam cittam ekaggam, kāyo no lahu mudu kammañño ti vadantī ti.

652. Upacayasantati niddesesu zāyatanān an ti aḍḍhekā-dasannam rūpāyatanānam ācayo ti nibbattati z. So rūpassa upacayo ti. Yo āyatanānam ācayo punappuna nibbattamānam so zūpassa upacayo nāma hoti. Vaḍḍhī ti attho.

653. Yo rūpassa upacayo sā sūpassa santatī ti. Yā evam upacitānam rūpānam vaḍḍhitato uttaritaram pavattikāle sā rūpassa santati nāma hoti. Pavattī ti attho. Nadītīre katakūpasmim hi udakuggamanakālo viya ācayo nibbatti, paripuṇṇakālo viya upacayo vaḍḍhi, ajjhottharitvā gamanakālo viya santati pavattī ti veditabbā.

Evam kim kathitam hotī ti? Āyatanena ācayo kathito, āvatanam eva kathitam. Evam pi kim kathitam hotī ti? Catusantatirūpānam ācayo upacayo nibbatti vaḍḍhi kathitā. Atthato hi ubhayam p'etam jātirūpass' evādhivacanam. Ākāranānattena pana veneyyavasena ca upacayo santatī ti uddesadesanam katvā yasmā ettha atthato nānattam natthi tasmā niddese yo āyatanānam ācayo so rūpassa upacayo, yo rūpassa upacayo sā rūpassa santatī ti vuttam. Yasmā ca ubhayam p'etam jātirūpass' ev' ādhivacanam tasmā ettha ācayalakkhaņo rūpassa upacayo pubban tato rūpānam ummujjāpanaraso niyyātanapaccupatṭhāno paripuṇṇabhāvapaccupaṭṭhāno vā upacitarūpapadaṭṭhāno. Pavattilakkhaṇarūpassa santati anuppabandhanarasā anupacchedapaccupaṭṭhānā ti veditabbā.

654. Jaratāniddese⁵ jīraņakavasena jarā. Ayam ettha

Dhs. § 642. ² nibbatti M. ³ va M. ⁴ Dhs. § 643 ⁵ Dhs. § 644 Ps 256.

sabhāvaniddeso, jīranakāro, jīranatā, khandiccan tiādayo kālātikkame kiccaniddeso pacchimā dve pakatiniddesā. Ayam hi jarā ti iminā padena sahhāvato dīpitā. Ten' assāyam sabhāvaniddeso. Jīranatā ti iminā ākārato. ten' assāyam ākāraniddeso. Khandiccan ti iminā kālātikkame dantanakhānam khanditabhāvakaraņakiccato. Pāliccan ti iminā kesalomānam palitabhāvakaranakiccato. Valittacatā ti iminā mamsam milāpetvā tace valibhāvakaranakiccato dīpitā. Ten' assā ime khandiccan ti ādayo tayo kālātikkame kicca niddesā te hi imesam vikārānam dassanavasena pākatabhūtā pākatajarā dassitā.

Yath' eva hi udakassa vā aggino vā tiņarukkhādīnam sambhaggapalibhaggatāyaz vā jhāmatāya vā gatamaggo pākato hoti na ca so gatamaggo tān' eva² udakādīni evam eva jarāya dantādīsu khaņdiccādivasenagata maggo pākaţo. Cakkhum ummīletvā3 pi gayhati na ca khandiccādīn' eva jarā. Na hi jarācakkhuvinneyyā hoti.

Āyuno samhāni indriyānam paripāko ti. Imehi pana padehi kālātikkame yeva abhivyattāya āyukkhayacakkhādiindriyaparipākasaññitāya pakatiyā dīpitā. Ten'ass' ime pacchimā dve pakatiniddesā ti veditabbā.

Tattha yasmā jaram pattassa āyum hāyati tasmā jarā āyuno samhānī ti phalūpacārena vuttā. Yasmā ca dahara kāle suppasannāni sukhumam pi attano visayam sukhen 'eva ganhanasamatthani cakkhadini indriyani jaram pattassa paripakkāni alulitāni avisadāni olārikam pi attano visayam gahetum asamatthāni honti tasmā indriyānam paripāko ti phalūpacāren' eva vutto.

Sā pan' āyam evam nidditthā sabbā pi jarā pākatā paţicchannā+ ti duvidhā hoti. Tattha dantādīsu khandabhāvādidassanato rūpa dhammesu jarā pākatajarā nāma. Arūpadhammesu pana jarā tādisassa vikārassa adassanato pațicchannajară năma. Puna avīci savīcī ti evam pi duvidhā hoti. Tattha manikanakarajata pavālacandasuriyādīnam mandadasakādīsu pāņinam viya ca pupphaphala

z sabhaggapalibhaggatā vā M. ² tato va T. 3 ummilitvā M. 4 paricchannā T.

pallavādīsu ca apāṇinam viya antarantarā vaṇṇavisesānam duviññeyyattā jarā avīcijarā nāma nirantarajarā ti⁵ attho.

Tato aññesu pana yathā vuttesu antarantarā vaņņavisesādīnam suviññeyyattā jarā savīci jarā nāmā ti veditabbā.

Lakkhanādito pi rūpaparipāka lakkhanarūpassa jaratā upanajanarasā sabhāvānapagame^{*} pi nava bhāvā pagamapaccupatthānā vīhi purānabhāvo viya paripaccamānarūpapadatthānā ti veditabbā.

655. Aniccatāniddese 2 khaya gamanavasena khayo vayagamana vasena vayo, bhijjana vasena bhedo. Atha ca3 yasmā tam patvā rūpam khiyyati veti4 bhijjati ca tasmā khiyyati etasmin ti khayo, veti etasmin ti vayo, bhijjati etasmin ti bhedo, upasaggavasena padam vaddhetvā bhedo va paribhedo va⁵ hutvā abhāvatthena niccan ti aniccam tassa bhavo aniccata, antaradhavati ettha ti antaradhanam. Maranam hi patvā rūpam antaradhāyati adassanam gacchati na kevalañ ca rūpam eva sabbe pi pañca khandhā tasmā pañcannam pi khandhānam aniccatāya idam eva lakkhanan ti veditabbam. Lakkhanāditos pana paribhadalakkhanā rūpassa aniccatā samsīdanarasā khayavayapaccupatthānā paribhijjamānarūpapadatthānā ti veditabbā. Hetthā jāti gahitā, jarā gahitā, imasmim thāne maraņam gahitam, ime tayo dhammā imesam sattānam ukkhittāsikapaccāmittasadisā. Yathā hi purisassa tayo paccāmittasadisā otāram gavesamānā vicareyyum, tesu eko evam vadeyya 'etam nīharitvā atavīpavesanam? mayham bhāro8 hotū ti', dutiyo 'atavīgatakāle pothetvā pathaviyam pātanam mayham bhāro ti', tatiyo 'pathavīgata kālato patthāya usinā va sīsacchedanam mayham bhāro ti' evarūpā ime jātiādayo nīharityā atavīpavesanapaccāmittasadisā hattha jātio tasmim tasmim thane nibbattapanato atavigatam pothetva pathaviyam pātanapaccāmittasadisā jarā nibbattakkhandhānam dubbalaparādhīnamañcaparāyanabhāvakaranatox pathavī-

upanayanarasā sabhāvānapagamane M.
 vā M.
 vayati M.
 om. M.
 oditā T.
 attavio M.
 mayham āroho M.
 hetthajāti T.
 attavīo M.
 Both Mss. (macca)

gatassa* asinā sīsaechedakapaccāmittasadisam maranam jarāpattānam khandhānam jīvitakkhayapāpanato ti.

656. Kabalimkārāhāraniddese² kabalimkarīyatī ti kabalimkāro. Āharīyatī ti āhāro. Kabalimkatvā ajjhoharīyatī ti attho. Rūpam āharatī ti pi āhāro, evam vatthuvasena nāmam uddharitvā puna vatthuvasen' ev' etam pabhedato dassetum odano kummāso ti ādi vuttam. Odanādīni hi panīta pariyantāni dvādasa idhādhippetassa āhārassa vatthūni pāliyam anāgatāni mūlaphalādīni ye-vā-panakam pavitthāni. Idāni tāni mūlaphalādīni kattabbato dassetum yamhi yamhi janapade ti ādim āha. Tattha mukhena asitabbam bhuūjitabban ti mukhāsiyam, dantehi vikhāditabban ti³ dantavikhādanam, galena ajjhoharitabban ti galajjhoharaniyam. Idāni tam kiccavasena dassetum kucchivitthambhanan ti āha. Tam hi mūlaphalādi odanakummāsādi vā ajjhohatam kucchim vitthambheti. Idam assa kiccam.

Yāya ojāya sattayāpentī ti hetthā sabbapadehi savatthukamāhāram dassetvā idāni vinivattita-ojam eva dassetum idam vuttam. Kim pan' ettha vatthussa kiccam, kim ojāya parissayahāranapālanāni? Vatthum hi parissayam hāreti4, pāletum na sakkoti, ojā pāleti, parissayam haritum na sakkoti, dve pi ekato hutvā pāletum pi sakkonti parissayam pi haritum. Ko pan'esa parissayo nāma? Kammajatejo ante5 kucchiyam hi odātādivatthusmim asati kammajatejo utthahitvā udarapatalam ganhāti 'chāto'smi āhāram me dethā ti' vacāpeti7 bhuttakāle udarapatalam muncitvā vatthum ganhāti. Atha satto ekaggo hoti. Yathā hi chāvārakkhaso chāyāpaviṭṭham³ gahetvā devasankhalikāya bandhitvā attano bhavane modanto chātakāle āgantvā sīse dasati, so daṭṭhattā viravati, tam viravam sutvā 'dukkhappatto ettha atthī ti' tato tato manussā āgacchanti, so

patigatassa M.
 Dhs. § 646. Dhamasangraha LXX, Hardy Manual 518.
 vikhāyitabban ti M.
 harati M.
 anto T.
 odanādivattho M.
 va dāpeti M.
 chāyapavo T.
 chāyāyam pavo M.

āgatāgate gahetvā khāditvā bhavane modati. Evamsampadam idam veditabbam.

657. Chāyārakkhaso viya hi kammajatejo, devasankhalikāya bandhitvā thapitasatto viya udarapaṭalam, puna āgatamanussā viya odanādivatthu, attano bhavane modantena
chātakāle otaritvā sīse dasanam viya kammajatejassa vatthuno muttassa udarapaṭalagahaṇam, daṭṭhassa viravaṇakālo viya 'āhāram dethā ti' vacanakālo, tāya saññāya
āgatāgate gahetvā khāditvā bhavane modanakālo viya kammajatejena udarapaṭalam muñcitvā vatthusmim gahite
ekagga cittatā. Tattha oļārike vatthusmim ojā mandā hoti,
sakhume balava tī. Kudrūsakabhattādīni hi bhuñjitvā
muhutten eva chāto hoti, sappiādīni pivitvā ṭhitassa divasam
pi bhattam na ruccati. Ettha ca upādāyūpādāya oļārikasukhumatā veditabbā 3.

658. Kumbhilānam hi āhāram upādāya morānam āhāro sukhumo. Kumbhilā kira pāsāne gilanti te ca tesam kucchippattā viliyanti, morā sappavicchikādi pāņe khādanti, moranam pana aharam upadaya taracchanam aharo sakhumo, te kira tivassachaditāni visānānis c'eva atthīni ca khādanti tāni ca tesam khelena temitamattān' eva kandamūlam viva mudukāni honti. Taracchānam6 pi āhāram upādāya hatthīnam āhāro sukhumo. Te hi nānā rukkhasākhādavo khādanti. Hatthīnam āhārato gavayagokannanigādīnam āhāro sukhumo. Te hira nissārāni nānārukkhapannādīni khādanti. Tesam pi āhārato gunņam āhāro sukhumo. Te allasukkhatināni khādanti. Tesam pi āharato sasānam āhāro sukhumo. Sasānam āhārato sakunānam sukhumo. sakunānam āhārato paccantavāsīnam sukhumo, paccantavāsīnam āhārato gāmabhojakānam sukhumo, gāmabhojakānam āhārato rājarājamahāmattānam āhāro sukhumo, tesam pi āhārato cakkavattīnam sukhumo7, cakkavattino āhārato bhumma devānam āhāro sukhumo, bhumma devānam āhārato catummahārājikānam8 evam yāmaparanimmitavasa-

racchānam M. ² bhuttassa corr. T. ³ Ps 247. ⁴ tiracchānam M. ⁵ visāni M. ⁶ tiracchānam M. ⁸ cātumahā° M. ⁸ cātumahā° M.

vattīnam ahāro vitthāretabbo. Tesam panāhāro sukhumo tveva nittham patto. Lakkanādito pi ojālakkhano kabalimkāro āhāro rūpaharanaraso upatthambhapaccupatthāno kabalimkatvā āharitabbavatthupadatthāno ti veditabbo.

659. No upādāna niddese yathā upādārūpam upādiyat 'eva va na aññena upādiyati evam etam na upādiyat' evā ti no upādāyitabban ti photthabbam phusitvā jānitabban ti attho. Photthabbañ ca tam āyatanam cā ti photthabbāyatanam. Āpo ca tam nissattasuññatasabhāvatthenas dhātu cā ti āpodhātu.

660. Idāni yasmā tīni rūpāni phusitvā jānitabbāni tasmā tāni bhājetvā dassetum kataman tam rūpam phoṭṭhab-bāyatanam paṭhavīdhātū6 ti ādim āha.

Tattha kakkhalattalakkhanā pathavīdhātu? patiṭṭhānarasā sampaṭicchanapaccupaṭṭhānā, tejodhātu unhattalakkhanā paripācanarasā maddavānuppādanapaccupaṭṭhānā, vāyodhātuvitthambhanalakkhanā samudīraņarasā abhinihārapaccupaṭṭhānā.

Purimā pana āpodhātu paggharaņalakkhaņābrūhanarasā sangahapaccupaţţhānā ekekā c'ettha sesattayapadaţţhānā ti veditabbā.

Kakhalan ti thaddham, mudukan ti athaodham, sanhanti mattam, pharusan ti kharam, sukhasamphassan ti sukhavedanāpaccayam itthaphotthabbam, dukkhasamphassan ti dukhavedanāpaccayam anitthaphotthabbam, garukan ti bhāriyam, lahukan ti abhāriyam sallahukan ti attho⁸. Ettha ca kakkhalam mudukam sanham pharusam garukam lahukan ti padehi pathavīdhātu eva bhājitā.

Yadāyam kāyo āyusahagato ca hoti usmāsahagato ca viñnānasahagato ca tadā lahutaro ca hoti mudutaro ca

Burnouf Indroduction p. 606. Dharmasangraha CXXVII. Hardy Manual 25 seq. Mahāuyutp. 151. Kern I, 291, Mahāvagga I, 6, 30. Childers s. v. sattaloka.
 ² °paccaṭṭhāno M.
 āhāritabba.
 Dhs. § 647.
 taṃ sdttasuññ° M.
 Dhs. § 648—651.
 Dharmasangraha XXXIX.
 salahukan it ābhāriyam sallahukam M.

kammaññataro cā ti suttam pi lahu mudubhūtam pathavīdhātum eva sandhāya vuttam. Sukhasamphassam dukkhasamphassan ti padadvayena pana tīni pi mahābhūtāni bhājitāni. Pathavīdhātu hi sukhasamphassā pi atthi dukkhasamphassā pi, tathā tejodhātu vāyodhātu. Yā tattha sukhasamphassä pathavidhätu mudutalunahatthe dahare pāde² sambāhante assādetvā assādetvā 'sambāha tāta, sambāha tātā ti' vadāpanākāram karoti. Sukhasamphassā tejodhātu sītasamaye angārakapallam āharitvā gattam sedente assādetvā assādetvā 'sedehi tātā ti' vadāpanākāram karoti. Sukhasamphassā vāyodhātu unhasamaye vattasampanne dahare vijanena vijante assādetvā assādetvā 'vija tātā ti' vadāpanākāram karoti. Thaddhahatthe pana dahare pāde sambāhante atthīnam3 bhijjanakālo viya hoti so pi 'apehī ti' vattabbatam āpajjati. Unhasamaye angārakapalle āhate 'apanehi nan ti' vattabbam hoti. Sītasamaye vījanena vījantam 'apehi mā vījā ti' vattabbam hoti. Evam etāsam sukhasamphassatā dukkhasamphassatā ca veditabbā.

661. Yam photthabbam anidassanam sappatighan ti ādinā nayena vuttā pana catūhi catūhi nayehi patimanditā terasa vārā hetthā rūpāyatanādisu vuttanayen 'eva veditabbā. Kim pan' etāni tīni mahābhūtāni ekappahāren 'eva āpātham āgacchanti udāhu no ti? Agacchanti. Evam āgatāni kāyappasādam ghattentī ti? Ghattenti. Ekappahāren' eva tāni ārammaņam katvā kāyaviñnānam uppajjati n' uppajjatī ti? N' uppajjati. Kasmā? 4 Ābhuñjitavasena vā hi ussada vasena vā ārammanakaranam hoti tattha ābhuñjitavasena⁵ tāva pattasmim hi odanena pūretvā āhate ekam sittham6 gahetvā thaddham vā mudukam vā ti vīmamsanto kiñcāpi tattha tejo pi atthi vāyo pi atthi, paṭhavīdhātum eva pana ābhuñjati unhodake hattham otāretvā vīmamsanto kincā pi tattha pathavī pi atthi vāyo pi atthi tejo dhātum eva pana ābhunjati unhasamaye vātapānam vivaritvā vātam sarīre pahārāpento, thito mandamande vāte

² Burnouf Lotus 573. ² pādam M. ³ aniṭṭham M. ⁴ om. M. ⁵ abhuñj^o M. ⁶ siṭṭham M. ⁷ tena sarīram panarāpento M.

paharante kincā pi tattha pathavī pi atthi tejo pi atthi. Vāyodhātum eva pana ābhunjati evam ābhunjanavasena ārammanam karoti nāma. Yo pana pakkhalatiz vā sīsena vā rukkham paharati bhuñjanto vā sakkharam dasati so kiñcā pi tattha tejo pi atthi vāyo pi atthi ussadavasena pathavīdhātum eva ārammaņam karoti. Aggim akkamanto pi kiñcā pi tattha pathavī pi atthi vāyo pi atthi ussadavasena tejo dhātum eva ārammanam karoti balavavāte kannasakkhalikam paharitvā badhirabhāvam karonte viya kiñcā pi tattha pathavī pi atthi tejo pi atthi ussadavasena pana väyodhätum eva ärammanam karoti. Yam kiñci dhātum ārammaṇam karontassa kāyaviññāṇam pi ekappahārena n' uppajjati sucikalāpena viddhassa ekappahārena kāyo dhattīyati yasmim yasmim pana thāne kāyappasado ussanno hoti tattha tattha kayaviññanam uppajjati, yattha yattha pi patighattanapighamso balava hoti tattha tattha pathamam uppajjati kukkutapattena vane 2 dhoviyamāne pi amsu3 amsukāyappasādam ghatteti.

662. Yattha yattha pana pasādo ussanno hoti tattha tattha kāyaviñāānam uppajjati⁴. Yattha yatthāpi patighatṭananighamso balavā hoti evam ussadavasena ārammaṇam karoti, ussadavasen' eva ca kāyaviñānam uppajjati nāma. Katham pana cittassa ārammaṇato saṅkaman ti hotī ti? Dvīh'ākārehi hoti, ajjhāsayato vā visadādhimattato vā, vihārapūjādīsu hi tāni tāni cetiyāni ceva paṭimāyo ca vandissāmi potthakammacittakammāni ca olokessāmī ti ajjhāsayena gato ekam vanditvā vā passitvā vā itarassa vandanatthāya vā dassanatthāya vā manam katvā vanditum pi passitum pi gacchati yeva evam ajjhāsayato saňkamatināma.

Kelāsakūṭapaṭibhāgam pana mahācetiyam olokento ṭhito pi aparabhāge sabbaturiyesu paggahitesu rūpārammaṇam vissajjetvā saddārammaṇam sankamati, manuñāgandhesu vā pupphesu vā gandhesu vā āharitesu saddārammaṇam vissajjetvā gandhārammaṇam sankamati. Evam visayādhimattato sankamati nāma.

upakkthala M. ² vane M. ³ asu G. ⁴ Dhs. § 651. ⁵ visasādhidhattato M. ⁶ āhatesu M.

663. Äpodhātuniddese zāpo ti sabhāvaniddeso, āpo va āpogatam. Sinehanavasena sineho, sineho va sinehagatam. Bandhanattam rūpassā ti pathavīdhātuādikassa bhūtarūpassa bandhanabhāvo. Avapindi-ādīni² hi āpodhātu ābandhitvā thaddhāni³ karoti, tāya ābaddhattā 4 tāni thaddhānis nāma honti. Pāsānapabbatatālatthihatthidantagosingādīsu pi es' eva nayo. Sabbāni h'etāni āpodhātu eva ābandhitvā thaddhāni6 karoti, āpodhātuvā ābaddhattā7 va thaddhāni honti8, kim pana pathavīdhātu8, sesadhātūnam patitthā hontis phusitvā hoti udāhu aphusitvā āpodhātu vā avasesā bandhamānā 10 phusitvā bandhati udāhu aphusitvā ti pathavīdhātu, tāva āpodhātuyā aphusitvā ti pathavīdhātu, tāva āpodhātuyā aphusitvā va patitthā hoti, tejodhātuyā ca vāyodhātuyā ca phusitvā āpodhātu pana pathavīdhātum pi tejovāyodhātuyo pi aphusitvā va 11 ābandhati. Yadā 12 phusitvā ābandheyya phoţthabbāyatanam nāma bhaveyva. Tejodhātu vāyodhātūnam pi sesadhātusu sakasakakiccakarane es'eva nayo. Tejodhātu hi pathavīdhātum phusitvā jhāpeti. Yā pana unhā 13 hutvā jhāyati yadi unhā hutvā jhāyeyya unhattalakkhanā nāma bhaveyya. Āpodhātum pana aphusitvā va tāpeti sā pi tappamānā 14 na unhā hutvā tappati 15. Yadi unhā hutvā tappeyya unhattalakkhanä näma bhaveyya väyodhätum pathavīdhātum phusitvā16 vitthambheti tathā tejodhātum

² ayampindi^o M. Dhs. § 652. 3 baddhāni M. + ābandhattā M. 5 baddhāni M. 6 baddhāni M. 7 ābandhattā ti honti M. 8 om T. 9 sesam dhātu vonam patitthā hoti na hotī ti M. 10 sesā ābandhamānā M. 11 va om M. 12 Yadi T. M. 13 săpa-14 tāpitapamānā M. 15 tapati M. tana unhā T. 16 va tāpeti sā tappamānā na uņhā hutvā tappati. Yadi unhā hutvā tappeyya unhattalakkhanā nāma bhaveyya vāyodhātum pathavīdhātum phusitvā T. vāyodhātum pana phusitvā va tāpesi sā pi tāpamānā na unhā hutvā tapati. Yadi unhā hutvā tappeyya unhattalakkhanā nāma bhaveyya vāyodhātum pathavīdhātum phusitvā M.

āpodhātum pana aphusitvā va vitthambheti ucchurasam pivityā z phānitapiņde kayiramāne āpodhātu thaddhā hoti na hotī ti? Na hoti. Sā² hi paggharaņalakkhanā pathavīdhātu kakkhalalakkhanā. Omattam pana āpo adhimatte pathavīgatikam jātam. Sā hi rasākārena thitabhāvam vijahati lakkhanam na vijahati, phanitapinde vilīyamane pi pathavīdhātum na vilīyati. Kakkhaļalakkhaņā hi pathavīdhātu paggharanalakkhanā āpodhātu. Omattā pana pathavī adhimatta-āpagatikā hoti. Sā piņdākārena thitabhāvam vijahati, lakkhanam na vijahati. Catunnam hi mahābhūtānam bhāvaññathattam eva hoti, lakkhaṇaññathattam 3 nāma natthi. Tassa abhāvo Atthāna-parikappa-suttena dīpito. Vuttam h'etam: Siyā kho pan'Ānanda catunnam mahābhūtānam aññathattam pathavidhātuyā pe vāyodhātuyā na tveva Buddhe aveccapasādena samannāgatassa ariyasāvakassa siyā añnathattam. Ayam h'ettha attho5. Änanda kakkhalattalakkhanā pathavīdhātu parivattitvā6 paggharana-lakkhanā āpodhātu nāma bhaveyya, arivasāvakassa pana aññathattam nāma natthī ti evam ettha Atthanaparikappe agato. Ito paresu upadinnarupadiniddesesu⁷ upādiņņādīnam attho mātikākathāya⁸ vuttanayen' eva veditabbo.

664. Cakkhāyatanādīni hetthā vitthāritān' eva. Tattha tattha pana visesamattam eva vakkhāma. Upādimaniddese⁹ tāva cakkhāyatanādīni ekantam upādimāni atthi tāni . Yasmā pana rūpāyatanādīni pi upādimāni atthi tasmā tāni yamvā-panā i ti sankhepato dassetvā puna kammassa katattā rūpāyatanan ti ādinā nayena vitthāritāni. Iminā upāyena sabba-ye-vā-panakesu attho veditabbo. Kasmā pana kammassa katattā ti ca na kammassa katattā ti ca ubhinnam pi niddese jaratā ca aniccatā ca gahitā? Anupādimādīnam yeva niddesesu gahitāni. Na

 ² pacitvā T. M.
 ² Yā T.
 ³ lakkhaņaññaņattham M.
 ⁴ °parikatha° M.
 ⁵ atthan ti M.
 ⁶ parivattetvā M.
 ⁷ Dhs. § 653 seq.
 ⁸ °kathāyam M.
 ⁹ Dhs. § 653.
 ¹⁰ vuttā ti T.
 ¹¹ pi atthi anupādiņnāni pi M.
 ¹² yamyamvā M.

kammassa katattā ti ettha tāva kammato aññapaccayasamuṭṭhānam sangahitam. Kammassa katattā ti ettha kammasamuṭṭhānam eva imāni ca dve rūpāni neva kammato na aññasmā rūpajanakapaccayā uppajjanti, tasmā na gahitāni 2. Sā va nesam 3 anuppatti parato āvibhavissati. Anupādinnan ti ādīsu pana kevalam anupādinnādigahanena kammādisamuṭṭhānatā paṭikkhittā, na aññapaccayasamuṭṭhānatā anuññātā, tasmā tattha gahitāni ti veditabbāni.

- 665. Cittasamuṭṭhānaniddese † kāyaviññatti vacīviññattī ti idam dvayam yasmā ekantacittasamuṭṭhānāni bhūtāni upādāya paññāyati tasmā vuttam. Paramatthato pana tassa nissayabhūtāni bhūtān'eva 5 cittasamuṭṭhānāni tam nissitattā 6 yathā aniccassa rūpassa jarāmaraṇam aniccam nāma hoti evam idam pi cittasamuṭṭhānam nāma jātam.
- 666. Cittasahabhuniddese⁷ pi es'eva nayo. Yāva cittam tāva paññāyatanato⁸, idam eva dvayam vuttam. Na pan' etam cittena sahabhūtāni viya vedanādayo⁹ viya ca uppajjati.
- 667. Cittānuparivattitāya 10 pi es'eva nayo. Yāva cittam tāva paññāyatanato 11, evam h'etam dvayam cittānuparivattī ti vuttam.
- 668. Olārikan 12 ti vatthārammaņabhūtattā pasādaghattanavasena 13 gahetabbato thūlam. Vuttavipallāsato sukhumam veditabbam.
- 669. Düre ¹⁴ ti ghatṭanāvasena agahetabbattā duppariññeyyabhāvena samīpe thitam pi dūre. Itaram pana ghaṭṭanāvasena ¹⁵ gahetabbattā supariññeyyabhāvena dūre thitam pi santike.
- 670. Cakkhāyatanādiniddesā to hetthāvuttanayen'eva vitthārato veditabbā.

² gahitā ti M. 3 ta ca tesam T. rūpapaccayā M. 5 bhūtān'eva bhūtāni cittaº M. 6 san-4 Dhs. § 667, 668. 7 Dhs. § 669, 670. 8 paññāya tato T. nissitattā T. ¹⁰ Dhs. § 671, 672. 11 paññāyanato T. 9 cetanădayo M. ™ obhūtattā ¹² Dhs. § 675, 676. Visuddhimagga p. 124. 15 ghattenaº M. ¹⁴ Dhs. § 677, 678 samghattana^o M. ¹⁶ Dhs. § 653--980.

671. Idam täva duvidhena rūpasangahe visesamattam: Tividhasangaho uttānattho yeva.

672. Catubbidhasangahāvasāne ditthādīnam pacchimapadassa bhedābhāvena ādito patthāya puccham akatvā rūpāyatanam dittham saddāyatanam sutan³ ti ādi vuttam.

Tattha⁴ rūpāyatanam cakkhunā oloketvā dakkhitum sakkā ti dittham nāma jātam⁵. Saddāyatanam sotena saddam sutvā jānitum sakkā ti sutam nāma jātam. Gandhāyatanattayam ghāṇajivhākāyehi patvā gahetabbato munitvā jānitabbatthena mutam⁶ nāma jātam.

Phusitvā pi naņuppattikāraņato mutam namā ti pi vuttam.

Sabbam eva rūpam manoviñnāņenā jānitabban ti manasā viñnātam nāma jātam.

673. Pañcavidhasangahaniddese, kakkhalan ti thaddham, kharam eva kharagatam pharusan ti attho. Itare dve pi bhāvaniddesā, eva ajjhattan ti niyakajjhattam, bahiddhā ti bāhiram, upā diṇṇan ti na kammasamuṭṭhānam eva. Avisesena pana sarīraṭṭhakas, etam gahaṇam. Sarīraṭṭhakam hi upādiṇṇam vā hotu anupādiṇṇam vā ādiṇṇagahitaparāmaṭṭhavasena, sabbam upādiṇṇam eva nāma.

674. Tejogatan 10 ti sabbatejesu gatam unhattalakkhanam. Tejo eva vā tejobhāvam gatan ti tejogatam. Usmā ti usmākāro, usmāgatan ti usmābhāvam gatam. Usmākārass' ev' etam nāmam. Usuman ti balavausmā¹². Usumam eva usumabhāvam gatan ti usumagatam.

675. Väyanakavasena 12 väyo, väyo va väyobhävagatattä väyogatam. Thambhitattan ti uppalanalatacädīnam 13 vīya vätapuņņānam thambhitabhävo rūpassa.

Dhs. § 653—741.
 Dhs. § 742—876.
 Dhs. § 961,
 Visuddhimagga p. 125.
 Tathā M.
 jāti M.
 muti M.
 Dhs. § 962—966.
 Itayo dve pi sabhāvao M.
 poparamatthao M.
 Dhs. § 964.
 ussuman ti balam usmā M.
 Dhs. § 965.
 uppalanāļatao M.

677. Sukhasamphasso ti sukhavedanāpaṭilābhappaccayo, dukkhasamphasso ti dukkhavedanā paṭilābhappaccayo. Idhā pi phoṭṭhabbārammaṇassa sukhadukkhassa sabbhāvato ayam nayo 7 diṇṇo.

678. Navake⁸ pana indriyarūpassa nāma atthitāya nayo dinno. Tass'eva appatighātāya dasakena⁹ nayo dinno.

679. Ekādasake 10 addhekādasa āyatanāni vibhattāni, tesam niddesavārā heṭṭhāvuttanayen' eva vitthārato veditabbā. Sesam sabbattha uttānattham eva.

Imesu pana rūpesu asammohattham:

'Samodhānam samutthānam parinipphannañ ca sankhatan ti'

Dhs. § 967.
 jānitum M.
 Dhs. § 969.
 ajānitabbassa M.
 Dhs. § 970.
 nayam nayo M.
 Dhs. § 971—973.
 sappatigha-appatighatādasake M.
 Dhs. § 978—980.

680. Ito aññam rūpam nāma natthi. Keci pana middharūpam nāma atthī ti vadanti. Te

'addhā munī si sambuddho natthi nīvaranā tavā' ti² ādīni vatvā middharūpam nāma natthī ti paṭisedhetabbā3.

Apare balarūpena saddhim sattavīsati, sambhavarūpena saddhim atthavīsati, jātirūpena saddhim ekūnatimsa, rogarūpena saddhim samattimsa rūpānī ti vadanti. Te pi tesam visum abhāvam dassetvā patikkhipitabbā.

Vāyodhātuyā gahitāya balarūpam gahitam eva. Aññam balarūpam nāma natthi. Āpodhātuyā sambhavarūpam, upacayasantatihi jātirūpam, jaratāniccatāhi gahitāhi rogarūpam gahitam eva. Aññam rogarūpam nāma natthi.

Yo pi kannarogādiābādho so visamapaccayasamuṭṭhitadhātumattam⁴ eva. Na añño tattha rogo nāma atthī ti samodhānato chabbīsati-m-eva rūpāni.

681. Samutthānan ti. Kati rūpā, kati samutthānā? Dasa ekasamutthānā, ekam disamutthānam, tīni tisamutthānāni, nava catusamutthānāni, dve na kenaci samutthahanti.

Tattha cakkhuppasādo . . . pe . . . jīvitindriyan ti imāni attha ekantam kammato va samutthahanti.

Käyaviññatti-vacīviññatti-dvayam ekantena cittato samuţthātī ti dasa ekasamuţthānāni nāma.

Saddo ututo ca cittato ca samuțțhātī ti eko dvisamuțțhāno nāma.

Tattha aviññāṇakasaddo ututo samutthāti, saviññāṇakasaddo cittato.

Lahutādittayam pana utucittāhārehi samutthātī ti tīni tisamutthānāni nāma. Avasesāni nava rūpāni tehi kammena cā ti catūhi samutthahantī ti nava catusamutthānāni nāma. Jaratāniccatā pana etesam⁵ ekato pi na samutthahantī ti, dve na kenaci samutthahanti nāma. Kasmā? Ajāyanato. Na hi etāni jāyanti. Kasmā? Jātassa pākabhedattā, uppannam hi rūpam vā arūpam vā bhijjatī ti

Dhs. § 1157, Visuddhimagga p. 94.
 Suttanipāta verse
 3 °tabbam M.
 dhātumattamo M.
 etesu M.

avassam tam sampaticchitabbam. Na hi uppannam rūpam vā arūpam vā akkhayam¹ nāma dissati. Yāva pana na bhijjati tāv' assa paripāko ti siddham etam jātassa pākabhedattā ti. Yadi ca tāni jāyeyyum tesam pi pākabhedā bhaveyyum na ca pāko paccati bhedo va bhijjatī ti jātassa pākabhedattā n'etam dvayam jāyati.

682. Tattha siyā yathā kammassa katattā ti ādi niddesesu rūpassa upacayo 2 rūpassa santatī3 ti vacanena jāti jāyatī4 ti sampaticchitam hoti. Evam pāko pi paccatu bhedo pi bhijjatū ti, na tattha jāti jāyatī 5 ti sampaticchitam. Ye pana dhammā kammādīhi nibbattanti6 tesam abhinibbattibhavato jatiya tappaccayabhavavoharo anumato. Na pana paramatthato jäti jäyati, jäyamänassa hi abhinibbattimattam jāyatī ti.

683. Tattha siyā yath 'eva hi jāti. Yesam dhammānam abhinibbattitappaccayabhāvavohāram abhinibbattivohārañ ca labhati tathā pākabhedā pi. Yesam dhammānam pākabhedātappaccayabhāvavohāram abhinibbattivohārañ ca labhati⁷ evam idam pi dvayam kammādisamutthānam evā ti vattabbam bhavissatī ti. Na pākabhedā 8 vohāram labhanti. Kasmā? Janakappaccayānubhayakkhane abhāyato. Janakappaccayānam hi uppādetabbadhammassa uppādakkhane yeva anubhavo, na tato uttarim. Tehi abhinibbattitadhammakkhanasmim ca jāti paññāyamānā tappaccayabhāvavohāram abhinibbattivohārañ ca labhati tasmim khane sabbhāvato. Na itaradvayam tasmim khane abhāvato ti neva tam⁹ jāyatī ti vattabbam.

Jarāmaranam bhikkhave aniccam sankhatam paticcasamuppannan ti āgatattā. Idam pi dvayam jāyatī ti ce? Na pariyāyadesitattā. Tattha hi paticcasamuppannānam dhammānam jarāmaranattā pariyāyena tam paticca samuppannan ti vuttam. Yadi evam tayam p'etam ajātattā sasa-

² Dhs. § 642. 3 Dhs. § 643. z adhayam M. 6 nibbattenā ti C. G. T. 5 jārātī M. rātī M. 7 labhanti M. labhatu T. 8 pākatabhedā M.

⁹ ti vetam T.

visānam iviya natthi nibbānam viya vā niccam iti ce na nissayapatibaddhavuttito. Pathavī-ādīnam hi nissayānam bhāve jāti-ādittayam pañīnāyati, tasmā na natthi, tesañ ca abhāvena pañīnāyati, tasmā na niccam, etam pi ca abhinivesam patisedhetum eva idam vuttam. Jarāmaranam bhikkhave aniccam sankhatam paticca samuppannan ti evam ādīhi nayehi tāni dve rūpāni na kehici samutthahantī ti veditabbāni.

684. Api ca samuṭṭhānan ti. Ettha ayam añño pi attho. Tassāyam mātikā: kammajam kammapaccayam kammapaccaya-utusamuṭṭhānam āhārapaccayam āhārapaccaya-utusamuṭṭhānam utusamuṭṭhānam utupaccayam utupaccaya-utusamuṭṭhānam cittasamuṭṭhānam cittapaccayam cittapaccaya-utusamuṭṭhānan ti.

Tattha cakkhuppasādādi-atthavidham rūpam saddhim hadayavatthunā kammajam nāma.

Kesamassu hatthidantā 5 assavālā camaravālā 6 ti evam ādikammappaccayam nāma.

Cakkaratanam devatānam uyyānavimānānī ti⁷ evamādi⁸ kammappaccaya-utusamutthānam nāma.

 $\bar{\mathbf{A}}$ hārato samutthitam suddhatthakam āhārasamutthānam nāma.

Kabalinkāro āhāro dvinnam pi rūpasantatīnam paccayo hoti āhārasamutthānassa ca upādinnassa ca. Āhārasamutthānassa janako hutvā paccayo hoti kammajassa anupālako pi. Idam āhārānupālitakammajarūpam āhārapaccayam nāma.

Visabhāgāhāram sevitvā ātape gacchantassa kālakuṭṭhādīni ¹⁰ uppajjanti, idam āhārapaccayam utusamuṭṭhānam nāma.

Ututo samutthitam suddhatthakam utusamutthānam nāma. Tasmim utu aññam atthakam samutthāpeti. Idam

sasavītānam T.
 vattito M.
 dandmā M.
 cāmaparivālā M.
 vimānādmī ti M.
 ati M.
 hutvā ti M.
 tilākātthakuttho M.

utupaccayam nāma. Tasmim pi utu aññam atthakam samutthāpeti. Idam utupaccaya-utusamutthānam nāma.

Evam tisso yeva santatiyo ghattetum sakkoti na tato param. Imam attham anupādiņņakenā pi dīpetum vattati. Utusamutthāno nāma valāhako, utupaccayā nāma vutthidhārā, deve pana vatte bījāni virūhanti, pathavī gandham muncati, pabbatānilā khāyanti, samuddo vaddhati. Evam utupaccaya-utusamutthānam nāma.

Cittato samutthitam suddhatthakam cittasamutthānam nāma. Pacchā jātā cittacetasikā dhammā pure jātassa imassa kāyassa pacchājātapaccayena paccayo ti² idam cittapaccayam nāma. Ākāse antalikkhe hatthim pi dasseti assam pi dasseti ratham pi dasseti vividham pi senābyūham dassetī ti idam cittapaccaya-utusamutthānam nāma.

685. Parinipphannan³ ti. Pannarasa rūpā parinipphannā nāma, dasa aparinipphannā⁴ nāma. Yadi aparinipphannā⁵ asankhatā nāma bhaveyyum tesam yeva pana rūpānam kāyavikāro kāyaviñātti nāma, vacīvikāro vacīviñātti nāma, chiddavivaram ākāsadhātu nāma, lahubhāvo lahutā nāma, mudubhāvo mudutā nāma, kammañābhāvo kammañātā nāma, nibbatti upacayo nāma, pavatti santati nāma, jīranakāro⁶ jaratā nāma hutvā abhāvākāro aniccatā nāmā ti sabbam parinipphannam sankhatam eva hotī ti.

Atthasāliniyā Dhammasangahatthakathāya rūpakandavannanā nitthitā.

686. Ettävatä kusalattiko sabbesam kusalādidhammānam padabhājananayena vitthārito hoti. Yasmā pana yvāyam kusalattikassa vibhājananayo vutto sesatikadukānam pi es' eva vibhajananayo hoti. Yathā hi ettha evam⁸ katame dhammā sukhāya vedanāya sampayuttā yasmim samaye kāmāvacaram kusalam cittam uppannam hoti somanassasahagatam ñānasampayuttam rūpārammanam vā . .

vaddhe T. 2 paccayā hontī ti M. 3 paranipphannāni M. 4 aparinipphannāni M. 5 paripphannā T. 6 jivāraṇakāyo M. 7 vijanananayo M. 8 Dhs. § 984.

Mūlato khandhato cā pi dvārato cā pi bhūmito | atthato dhammato cā pi nāmato cā pi lingato | nikkhipitvā desitattā nikkhepo ti pavuccatī ti ||

687. Idam hi tīni kusalamūlānī⁵ ti ādinā nayena mūlato nikkhipitvā desitam. Tam sampayutto vedanākkhandho ti khandhato, tam samutthānam kāyakamman ti dvārato. Kāyadvārapavattam hi kammam kāyakamman ti vuccati. Sukhabhūmiyam kāmāvacare ti ādinā bhūmito nikkhipitvā desitam.

Tattha tattha pana atthadhammā linganāmānam vasena desitattā atthādīni nikkhipitvā desitā nāmā ti veditabbā6.

Tattha kusalapadaniddese tāva tīnī ti gananaparicchedo kusalāni ca tāni mūlāni ca kusalānam vā dhammānam vā hetupaccayapabhavajanakasamutthāpakanibbattakatthena mūlānī ti kusalamūlāni?. Evam atthavasena dassetvā idāni nāmavasena dassetum alobho adoso amoho ti āha. Ettāvatā yasmā mūlena muttam kusalam nāma natthi tasmā catubhūmakakusalam tīhi mūlehi pariyādiyitvā dassesi Dhammarājā.

vedanākkhanam M.
 Dhs. § 981.
 cittuppāda-kandakam hi vitthāradesanā M.
 yad idam M.
 Dhs. § 981.
 veditabbam M.
 mūlānī ti M.

Tam sampayutto ti tehi alobhādīhi sampayutto. Tattha alobhena sampayutte sankhārakkhandhe adosāmohā pi alobhena sampayuttasankhārakkhandhagananam yeva gacchanti. Sesadvayavasena sampayoge¹ pi es'eva nayo.

Iti catubhumakam kusalam puna² sampayuttakacatukkhandhakavasena pariyadiyitva dassesi Dhammaraja.

Tam samuţţhānan ti tehi alobhādīhi samuţţhitam iminā pi nayena tad eva catubhūmakakusalam³ tinnam kammadvārānam vasena pariyādiyitvā dassesi Dhammarājā.

Evam tāva kusalam tīsu thānesu pariyādiyitvā dassitum akusale pi es'eva nayo. Dvādasannam hi akusalacittānam ekam pi mūlena muttam nāma natthī ti mūlena pariyādiyitvā dassesi Dhammarājā.

688. Sampayuttacatukkhandhato ⁵ uddham akusalam nāma natthī ti tān' eva dvādasa akusalacittāni catukkhandhavasena pariyādiyitvā dassesi Dhammarājā.

Kāyakammādivasena pana tesam pavattisabbhāvato kammadvāravasena pariyādiyitvā dassesi Dhammarājā.

Yam pan' ettha tadekatthā ca kilesā ti ādi vuttam tattha ekasmim citte puggale vā thitan ti ekattham. Tattha ekasmim citte thitam sahajekattham nāma hoti, ekasmim puggale thitam pahānekattham nāma. Tena lobhādinā aññena vā tattha tattha nidditthena saha ekasmim thitan ti tadekattham.

689. Tattha katame dhammā sankilitthasankilesikā?? Tīni akusalamūlāni lobho doso moho tadekatthā ca kilesā ti sankilitthattike.

- 690. Katame dhammā hīnā 8? Tīni akusalamūlāni lobho doso moho tadekatthā ca kilesā ti hīnattike.
- 691. Katame dhammā akusalā⁹? Tīni akusalamūlāni lobho doso moho tadekatthā ca kilesā ti imasmim kusalattike.

² M. adds tam.

^{*} sesapadadvayavasena sesasampa° M.

^{3 °}bhūmika° M. 4 dassitam M.

Ohs. § 982.
 Dhs. § 993.
 Dhs. § 982.

M. adds ca.
 Dhs. § 1025.

692. Katame dhammā sankilitthā:? Tīni akusalamūlāni lobho doso moho tadekatthā ca kilesā ti kilesagocchake.

693. Katame dhammā saraṇā²? Tīni akusalamūlāni lobho doso moho tadekaṭṭhā ca kilesā ti saraṇaduke.

Imesu ettakesu thānesu sahajekattham³ āgatam.

694. Dassanena pahātabbattike+ pana imāni tīni samyojanāni tadekatthā ca kilesā5.

Puna tatth 'eva tīni samyojanāni sakkāyaditthi vicikicchā sīlabbataparāmāso ime dhammā dassanena pahātabbā.

- 695. Tadekattho lobho doso moho ime dhammā dassanena pahātabbahetū tadekatthā ca kilesā tam sampayutto vedanākkhandho saññākkhandho viññāṇakkhandho ti samutthānam kāyakammam vacīkammam manokammam ime dhammā dassanena pahātabbahetukā ti.
- 696. Sammappadhānavibhange tattha katame pāpakā akusalā dhammā tīni akusalamūlāni lobho doso moho tadekatthā ca kilesā ti imesu pana ettakesu thānesu pahānekattham āgatan ti veditabbam.
- 697. Avyākatapadaniddeso uttānattho yevā ti. Imasmim tike tīni lakkhaņāni tisso pañňattiyo kasiņugghāţimākāsam ajaţākāsam⁷ ākiňcañňāyatanassa ārammaņam nirodhasamāpatti ca na labbhatī ti vuttam.
- 698. Vedanātikaniddese s sukhabhūmi yan ti. Ettha yathā tambabhūmi kanhabhūmī ti tambakanhabhūmi yeva vuccanti evam sukham pi sukhabhūmi nāma. Yathā ucchubhūmi sālībhūmī ti ucchusālīnam uppajjanaṭṭhānāni vuccanti evam sukhassa uppajjanaṭṭhānam cittam o pi sukhabhūmi nāma tam idha adhippetam.

Yasmā pana sā kāmāvacarā hoti^{xx} rūpāvacarādīsu vā

Dhs. § 1243.
 Dhs. § 1294.
 jekatthā M.
 Dhs. § 1002.
 Dassanena pahātabbahetukattike pi imāni tīni samyojanāni tadekatthā ca kilesā M.
 Dhs. § 1010.
 ajhaṭako T.
 Dhs. § 984—986.
 tambakanhabhūmiyo ca vucco T.
 vittam T.
 pan'esa kāmāvacaro vā hoti M.

tasmā'ssa tam pabhedam dassetum kāmāvacare ti ādi vuttam.

Sukhavedanam thapetvā ti. Yā sā sukhabhūmiyam sukhā vedanā tam thapetvā tam sampayutto ti tāy'eva thapitāya sukhavedanāya sampayutto. Sesapadadvaye pi iminā va nayena attho veditabbo ti. Imasmim tiķe tisso vedanā sabbam rūpam nibbānan ti. Idam pi na labbhati, ayam hi tiko kusalattike ca alabbhamānehi imehi catūhi kotthāsehi muttako nāma.

Ito paresu pana tikadukesu pāļito ca atthato ca yam vattabbam siyā tam sabbam padānukkamena mātikākathā-yam c'eva kusalādīnam niddese ca vuttam eva. Yam pana yattha visesamattam tad eva vakkhāma.

699. Tattha vipākattike tāva kiñcā pi arūpadhammā viya rūpadhammā pi kammasamutthānā atthi, anārammanattā pana te kammasarikkhakā na hontī ti sārammanā, arūpadhammā ca kammasarikkhakattā vipākā ti vuttā bījasarikkhakam phalam viya. Sālibījasmim hi vāpite ankurapattādisu nikkhantesu pi sāliphalan ti vuccati. Yadā pana sālisīsam pakkam hoti parinatam tadā bījasarikkhako sāli eva sāliphalan ti vuccati. Ankurapattādīni pana bījajātāni bījato nibbattānī ti vuccanti. Evam evam rūpam pi kammajan ti vā upādiņņan ti vā vattum vattati.

700. Upādiņņattike² kiñcā pi khīņāsavassa khandhā amhākam Mātulathero amhākam Cullapituthero ti vadantānam paresam upādānassa paccayā honti, maggaphalanibbānāni pana agahitāni aparāmatthani anupādiņņān' eva. Tāni hi yathā divasasantatto ayoguļo makkhikānam abhinisīdanassa paccayo na hoti evam evam tejussadattā tanhāmānaditthivasena gahaņassa paccayā na hontī ti. Tena vuttam: ime dhammā anupādiņņa-anupādānīyā³ ti. Asankilittha-asankilesesu‡ pi es' eva nayo.

701. Vitakkattike⁵ vitakkasahajātena vicārena saddhim kusalattike alabbhamānā va na labbhanti.

² Dhs. § 987—989. ² Dhs. § 990—992. ³ Dhs. § 992. 4 Dhs. § 993—995. ⁵ Dhs. § 996—998.

702. Pītisahagatattike ir pīti-ādayo attanā attanā sahajātadhammānam pītisahagatādibhāvam datvā sayam pitthivattakā jātā. Imasmim tike dve domanassasahagatā cittuppādā dukkhasahagatam kāyaviññāņam upekhā vedanā rūpam nibbānan ti idam pi na labbhati.

. Ayam hi tiko kusalattike ca alabbhamānehi imehi ca pañcahi kotthāsehi muttako nāma.

703. Dassanena pahātabbattike² saṃyojanānī ti bandhanāni. Sakkāyaditthī ti vijjamānatthena sati khandhapañcakasankhāte³ kāye sayam vā sati tasmim kāye ditthī ti sakkāyaditthi. Sīlena sujjhitum sakkā vatena sujjhitum sakkā sīlabbatehi⁴ sujjhitum sakkā ti gahitasamādānam pana sīlabbataparāmāso nāma.

704. Idhā⁵ ti desāpadese nipāto. Svāyam katthaci lokam upādāya vuccati. Yathāha: Idha Tathāgato loke uppajjatī ti.

Katthaci sāsanam. Yathāha: Idh' eva bhikkhave samano idha dutiyo samano ti. Katthaci okāsam. Yath'āha:

Idh' eva titthamānassa devabhūtassa me sato | Punar āyu ca me laddho evam jānāhi mārisā ti $\|$

Katthaci padapūraņamattam eva. Yath'āha: Idhāham bhikkhave bhuttāvī asampavārito ti. Idha pana lokam upādāya vutto ti veditabbo.

705. Assutavā puthujjano6 ti. Ettha pana:

āgamādhigamābhāvā ñeyyo: Assutavā iti.

Yassa hi khandhadhātuāyatanapaccayākārasatipatthānādīsu uggahaparipucchāvinicchayarahitattā ditthipatisedhako n'eva āgamo patipattiyā adhigantabbassa anadhigatattā neva adhigamo atthi so āgamādhigamābhāvā ñeyyo assutavā iti. Svāyam:

Puthūnam jananādīhi kāraņehi puthujjano | puṭhujjanantogadhattā⁷ puthu cāyam jano iti⁸ ||

² Dhs. § 999. ² Dhs. § 1002. ³ °pandaka° G. ⁴ silavatehi M. ⁵ Dhs. § 1003. ⁶ Comp. Majjhimanikāya I. 7 and Papañcasūdanī in Trenckner's Transcript p. 22. ⁷ °gavattā M. ⁸ Sumangalavil. p. 59.

So hi puthunam nanappakarakanam kilesadinam jananādīhi pi kāranehi puthujjano . Yath'āha: puthu-nānākilese janentī ti puthujjanā, puthu-avihatasakkāyaditthikā ti puthujjanā, puthu-nānāsatthārānam mukhullokakā ti puthujjanā, puthu-sabbagatīhi avutthitā ti puthujjanā, puthunānābhisankhāre abhisankharontī ti puthujjanā, puthunānā-oghehi vuyhanti pe puthu-nana-santapehi santappantī ti puthujjana, puthunānāparilāhehi paridayhantī ti puthujjanā, puthu-pañcasu kāmagunesu rattā giddhā gathitā2 mucchitā ajjhopannā3 laggā lagitā4 paļibuddhā ti puthujjanā, puthu-pancahi nīvaraņehi āvatā 5 nivutā ovutā 6 pihitā paticchannā patikujjitā ti puthujjanā, puthūnam vā gaņanapatham atītānam ariyadhammaparammukhanam7 nīcadhammasamācārānam janānam antogadhattā ti pi puthujjanā, puthu vā ayam visum yeva sankham gato visamsattho sīlasutādigunayuttehi ariyehi janehī ti pi puthujjano. Evam etehi assutavā puthujjano ti dvīhi padehi. Ye te

Duve⁸ puthujjanā vuttā Buddhen' ādiccabandhunā | Andho⁹ puthujjano eko kalyāņ' eko puthujjano ti ∥ dve va puthujjanā vuttā, tesu andhaputhujjano vutto hotī ti veditabbo.

Tathāgato ariyo ti vuccatī ti.

707. Sappurisā ti. Ettha pana paccekabuddhā Tathāgatasāvakā ca sappurisā ti veditabbā.

Te hi lokuttaraguņayogena sobhanā purisā ti sappurisā.

Comp. Burnouf Lotus 848 foll. ² gadhikā M. ³ ajjhosannā M. ⁴ labhitā T. ⁵ āvutā M. ⁶ ovuţā M.
 Comp. Milindap. p. 161. ⁷ ariyadhammukhānam T. ⁸ Dve me T. ⁹ anto M. ²⁰ sadena T.

Sabbe vā ete dvedhā vuttā. Buddhā pi hi ariyā ca sappurisā ca paccekabuddhā buddhasāvakā pi. Yath'āha:

Yo ce kataññū katavedī dhīro kalyānamitto dalhabhattī ca hoti

Dukkhitassa sakkacca karoti kiccam tathāvidham sappurisam vadantī ti.

Kalyāṇamitto daļhabhattī¹ ca hotī ti. Ettāvatā hi buddhasāvako vutto, kataññūtādīhi paccekabuddhā Buddhā ti. Idāni yo tesam ariyānam adassanasīlo na ca dassane sādhukārī so ariyānam adassāvī ti² veditabbo.

So ca cakkhunā adassāvī ñāņena adassāvī ti duvidho. Tesu ñāņena adassāvī idha adhippeto. Maṃsacakkhunā hi dibbacakkhunā vā ariyā diṭṭhā pi adiṭṭhā va honti tesaṃ cakkhūnaṃ vaṇṇamattagahaṇato, na ariyabhāvago-carato³. Soṇasigālādayo⁴ pi ca cakkhunā ariye passanti na ca te ariyānaṃ dassāvino.

708. Tatr'idam vatthum. Cittalapabbatavāsike kira khīnāsavattherassa upatthākos buḍḍhapabbajito ekadivasam therena saddhim piṇḍāya caritvā therassa pattacīvaram gahetvā pitthito āgacchanto theram pucchi: 'Bhante ariyā nāma' kīdisā ti?' Thero āha: 'Idh' ekacco mahallako ariyānam pattacīvaram gahetvā vattapativattam katvā saha caranto pi neva ariye jānāti evam dujjānā āvuso ariyā ti'. Evam vutto pi' so neva ariyā ti aññāsi, tasmā na cakkhunā dassanam, ñāṇadassanam eva dassanam.

Yath'āha: 'kin te, Vakkali, iminā pūtikāyena bitthena. Yo kho, Vakkali, dhammam passatī so mam passatī ti samā cakkhunā passanto pi nāņena ariyehi diṭtham aniccādilakkhaṇam apassanto ariyādhigatañ ca dhammam anadhigacchanto i ariyakaraṇadhammānam ariyakaraṇadhammānam ariyakaraṇadhammānam i ariyabhāvassa ca adiṭthattā i ariyānam adassāvī ti veditabbo.

duļavatti M. ² adassanāvī ti M. ³ ariyābhāva° M.
 soņasigābhedayo pi M. ⁵ dhiņāsavatherassa sa ca therassa up° M. ⁶ ariyā nāma bhante M. ⁷ vutte Pap.
 mūti° M. ⁹ Samyutta XXII, 87, 13. ¹⁰ °ādikataň ca kammam M. ¹¹ gacchante M. ¹² ariyadhammānam M. ¹³ adhiţţhattā C. G.

709. Ariyadhammassa akovido ti satipatthanadibhede ariyadhamme akusalo.

710. Ariyadhamme avinīto ti. Ettha pana duvidho vinayo nāma, ekamek'ettha pancadhā abhāvato, tassa ayam avinīto ti vuccati.

Ayam³ hi samvaravinayo pahānavinayo ti duvidho vinayo. Ettha ca duvidhe pi vinaye⁴ ekameko vinayo pañcadhā bhijjati. Samvaravinayo pi hi sīlasamvaro satisamvaro⁵ ñāṇasamvaro khantisamvaro viriyasamvaro ti pañcavidho. Pahānavinayo pi tadaṅgappahānam vikkhambhanappahānam samucchedappahānam paṭipassaddhippahānam nissaraṇappahānan ti pañcavidho⁶.

Tattha iminā pātimokkhasamvarena upeto hoti samupeto ti ayam sīlasamvaro, rakkhati cakkhundriyam cakkhundriye samvaram āpajjatī ti ayam satisamvaro.

> Yāni sotāni lokasmim (Ajitā ti Bhagavā) sati tesam nivāraņam sotānam samvaram brūmi paññāy' ete pithīyare ti?.

Ayam ñāṇasaṃvaro.

Khamo hoti sītassa uņhassā ti ayam khantisamvaro.

Uppannam kāmavitakkam nādhivāsetī ti ayam viriyasamvaro.

Sabbo⁸ pi cāyam samvaro yathā sakam samvaritabbānam vinetabbānañ ca kāyaduccaritādīnam samvaraņato⁹ samvaro vinayanato vinayo ti vuccati evam tāva samvaravinayo pañcadhā bhijjatī ti veditabbo.

711. Yathāyam ¹⁰ nāmarūpaparicchedādīsu vipassanānāņesu patipakkhabhāvato, dīpāloken'eva tam assa tena tena vipassanānāņena tassa tassa atthassa ¹¹ pahānam seyyathīdam nāmarūpavavatthānena sakkāyadiṭṭhiyā, paccaya-

akovidho M. ² obhedo M. ³ Spiegel, Rasavāhinī p. 85.
 naye T. ⁵ atisamvaro T. ⁶ Pahāna is the same as vimutti, comp. Visuddhimagga p. 117. ⁷ pidhiyyare ti M. Suttanipāta verse 1035. ⁸ sabbe T. ⁹ samvarato M.
 ²⁰ Tath'āyam M. Pap. ²² anatthassa T. angassa C. G. Pap.

pariggahena ahetuvisamahetuditthīnam tass'eva aparabhāgena kankhāvitaranena kathamkathībhāvassa, kalāpasammasanena aham mamā ti gāhassa, maggāmaggavavatthānena amagge maggasaññāya, udayadassanena ucchedaditthiyā, vayadassanena sassataditthiyā, bhayadassanena sabhaya-abhayasaññāya[‡], ādīnavadassanena assādasaññāya, nibbidānupassanāya abhiratisaññāya, muncitukammatāñānena amuncitukāmatāya, upekhānānena anupekkhāya, anulomena dhammatthitiyā[‡] nibbāne ca patilomabhāvassa gotrabhunā sankhāranimittagāhassa pahānam etam tadangappahānan nāma.

Yam pana 3 upacārappahānabhedena samādhinā pavattibhāvanivāraņato ghaţappahāren 'eva udakapiţţhe sevālassa tesam tesam nīvaraṇādidhammānam pahānam etam vikkhambhanappahānam nāma.

Yam catunnam ariyamaggānam bhāvitattā tam tam maggavato attano santāne ditthigatānam pahānāya ti ādinā nayena vuttassa samudayapakkhikassa kilesagahanassa accantam appavattibhāvena pahānam idam samuchedappahānam nāma.

Yam pana phalakkhane patippassaddhattam kilesānam etam patippassaddhippahānam nāma.

Yam sabbasankhatanissatattā pahīnasabbasankhatam nibbānam etam nissaranappahānam nāma.

712. Sabbam pi c'etam pahānam yasmā cāgaṭṭhena 7 pahānam vinayaṭṭhena vinayo tasmā pahānavinayo ti vuccati. Tam tam pahānato vā tassa tassa vinayassa sambhavato p'etam pahānavinayo ti vuccati. Evam pahānavinayo pi pañcadhā bhijjatī ti veditabbo. Evam ayam saṅkhepato duvidho bhedato ca dasavidho vinayo bhinnasamvarattā pahātabbassa ca appahīnattā yasmā etassa assutavato puthujjanassa natthi tasmā abhāvato tassa ayam avinīto ti vuccatī ti.

Sayadassanena sabhaye atamāsaññāya M.
 otthitiyam T.
 sampana M.
 ariyamattānam Atthayoj.
 mattavato Atthayoj.
 oganassa Pap.
 khagatthena M.

Esa nayo sappurisanam adassāvī sappurisadhammassa akovido sappurisadhamme avinīto ti. Etthā pi ninnānākāranam hi etam atthato. Yathāha: ye va te ariyā te va te sappurisā, ye va te sappurisā te va te ariyā. Yo eva so ariyānam dhammo so eva so sappurisānam dhammo, yo eva so sappurisānam dhammo so eva so ariyānam dhammo. Ye va te ariyavinayā te va te sappurisavinayā, ye va te sappurisavinayā te va te ariyavinayā, ariye ti vā sappurise ti vā ariyadhamme ti vā sappurisadhamme ti vā ariyavinaye ti vā sappurisavinaye ti vā, ese se eke ekatthe same samabhāge tajjāte taññe vā ti.

Rūpavantam⁸ vā attānan ti arūpā attā ti gahetvā chāyāvantam rukkham viya tam rūpavantam⁹ samanupassati. Attani vā rūpan ti arūpam eva attā ti gahetvā pupphasmim ¹⁰ gandham viya attani rūpam samanupassati. Rūpasmim vā attānan ti arūpam eva attā ti gahetvā karandake manim viya attānam rūpasmim samanupassati. Vedanādisu pi es' eva nayo.

Tattha rūpam attato samanupassatī ti suddharūpam eva. Attā ti kathitam rūpavantam vā attānam attani vā rūpam rūpasmim vā attānam vedanam attato samanupassatī sañnam sankhāre viūnānam attato samanupassatī ti imesu sattasu thānesu arūpam attā ti kathitam.

kinnānā° Pap.
 ninnānākaraņah'etam M.
 sace T.
 passātī ti M.
 attānañ corr. T.
 teladīp° M.

⁷ anicci M. ⁸ Rūpavattānam T. ⁹ rūpavantā T. rūpavan ti M. ²⁰ pupphamhi M.

715. Satthari kankhatīs ti satthu sarīre vā tassa6 guņe vā ubhayattha vā kankhatī. Sarīre kankhamāno 'dvattimsavaralakkhaṇapaṭimaṇditam nāma sarīram atthi nu kho natthī ti' kankhatī. Guņe kankhamāno 'atītānāgatapaccuppannajānanasamattham sabbaññūtañāṇam atthi nu kho natthī ti' kankhatī. Ubhayattha kankhamāno 'asītianuvyañjanavyāmappabhānurañjitāya sarīranippattiyā' samannāgato sabbam ñeyyajānanasamattham sabbaññūtañāṇam paṭivijjhitvā thito lokatārako Buddho nāma atthi nu kho natthī ti' kankhatī. Ayam hi 'ssa attabhāve guņe' kankhanato' ubhayattha kankhatī nāma.

Vicikicch atī ti ārammaṇaṃ nicchetum asakkonto kicchati kilamati 10.

716. Dhamme kankhatī ti ādīsu pana kilesapajahanā 12 cattāro ariyamaggā patipassaddhakilesāni cattāri sāmaññaphalāni. 'Maggaphalānam ārammanapaccayabhūtam amatamahānibbānam 12 nāma atthi nu kho natthī ti' kankhanto pi 'ayam dhammo niyyāniko nu kho aniyyāniko ti' kankhanto pi dhamme kankhati nāma.

vasena vā dasasu T.
 M. om. pe.
 om. M.
 M. adds pañcavibhavadiṭṭhiyo.
 Dhs. § 1004.
 om. M.
 om. M.
 om. M.
 om. M.
 mipphattiyā T.
 guņo C.
 kaṅkhanāto T.
 M. inserts Nādhimuccatī ti tatth' eva adhimokkham na labhati na saṃvasīpatī (!) ti cittam anāvilikatvā pasīditum na sakkoti guņesu na dasīdati (!)
 ir opajahantā M.

Cattāro maggatthakā cattāro phalatthakā ti idam samgharatanam. 'Atthi nu kho natthī ti' kankhanto pi 'ayam samgho suppatipanno nu kho duppatipanno ti' kankhanto pi 'etasmim samgharatane dinnassa vipākaphalam atthi nu kho natthī ti' kankhanto pi samghe kankhati nāma. 'Tisso pana sikkhā atthi nu kho natthī ti' kankhanto pi 'tisso sikkhā sikkhitapaccayena ānisamso atthi nu kho natthī ti' kankhanto pi sikkhāya kankhati nāma.

717. Pubbanto ti vuccati atītāni khandhadhātāyatanāni, aparanto anāgatāni. Tattha atītesu khandhādīsu 'atītāni nu kho na nu kho ti' kankhanto pubbante kankhati nāma, anāgatesu 'anāgatāni nu kho na nu kho ti' kankhanto aparante kankhati nāma, ubhayattha kankhanto pubbantāparante kankhati nāma.

Dvādasapadīkam paccayavattam atthi nu kho natthī ti' kankhanto idappaccayatā paţiccasamuppannesu dhammesu kankhati nāma. Tatrāyam vacanattho: Imesam jarāmaranādīnam paccayā idappaccayā, idappaccayānam bhavo idappaccayatā, idappaccayā eva vā idappaccayatā jātiādīnam etam adhivacanam. Jātiādīsu tam tam paṭicca āgamma samuppannā ti paccayasamuppannā idam vuttam hoti. Idappaccayatāya vā paṭiccasamuppannesu ca dhammesu kankhatī ti.

718. Sīlenā^z ti gosīlādinā vatenā ti govatādinā vā? Sīlabbatenā ti tadubhayena suddhī ti kilesasuddhi paramatthasaddhibhūtam vā nibbānam eva.

719. Tadekatthā² ti idha pahānekattham dhuram³ imissā ca pāļiyā ditthikileso⁴ vicikicchākileso ti dve yeva āgatā. Lobho doso moho māno thīnam uddhaccam ahirikam anottappan ti ime pana attha anāgatā āharitvā dīpetabbā.

Ettha hi ditthivicikicchāsu pahīyamānāsu apāyagāminiyo lobho doso moho māno thīnam uddhaccam ahirikam anottappan ti sabbe p'ime pahānekatthā hutvā pahīyanti. Sahajekattham pana āharitvā dīpetabbam. Sotāpattimaggena

Dhs. § 1005. ² Dhs. § 1006. ³ dūram M. ⁴ diṭṭhakileso G.

hi cattāri ditthisahagatāni vicikicchāsahagatañ cā ti pañca cittāni pahīyanti. Tattha dvīsu asankhārikaditthicittesu pahīyantesu tehi saha jāto lobho moho uddhaccam ahirikam anottappan ti ime kilesā sahajekatthavasena pahīyanti, sesaditthikileso ca vicikicchākileso ca pahānekatthavasena pahīyanti. Ditthisampayuttasasankhārikacittesu pi pahīyantesu tehi sahajāto lobho moho thīnam uddhaccam ahirikam anottappan ti ime kilesā sahajekatthavasena pahīyanti, sesaditthikileso ca vicikicchākileso ca pahānekatthavasena pahīyanti. Evam pahānekatthasmim yeva sahajekattham labbhatī ti. Idam sahajetthakam āharitvā dīpayimsu.

720. Tam sampayutto ti tehi tadekatthehi atthahi kilesehi sampayutto. Vinibbhogam vā katvā tena lobhena tena dosenā ti evam ekekena sampayuttatā dīpetabbā. Tatha lobhe gahite moho māno thīnam uddhaccam ahirikam anottappan ti ayam sankhārakkhandhe kilesagano lobhasamyutto nāma hoti.

Dose gahite moho thīnam uddhaccam ahirikam anotappan ti ayam kilesagano 3 dosasampayutto nāma.

Mohe gahite lobho doso māno thīnam uddhaccam ahirikam anottappan ti ayam kilesagaņo mohasampayutto nāma, māne gahite tena sah'uppanno lobho moho thīnam uddhaccam ahirikam anottappan ti ayam kilesagano mānasampayutto nāma. Iminā upāyena tena thīnena tena uddhaccena tena ahirikena tena anottappena sampayutto tam sampayutto ti yojanā kātabbā.

721. Tam samuṭṭhānan ti tena mohena⁶... pe ... pe ... tena anottappena samuṭṭhitan ti attho.

Ime dhammā dassanena pahātabbā ti ettha dassanam nāma sotāpattimaggo tena pahātabbā ti attho. Tasmā pana sotāpattimaggo dassanam nāma jāto ti pathamam nibbānam dassanato na nu gotrabhū pathamataram

Dhs. § 1006.
 sampayuttena T.
 kilesagane T.
 pahuppanno M.
 lobhena M.

passatī ti no na passati disvā kattabbakiccam pana na karoti samyojanānam appahānato tasmā passatī ti na vattabbo.

Yattha katthaci rājānam disvā pi paņņākāram datvā r kiccanippattiyā raditthattā 'ajjā pi rājānam na passāmī ti' vadanto c'ettha jānapadapuriso nidassanam 3.

Avaseso lobho nidassanena pahīnāvaseso. Dosamohesu pi es' eva nayo.

Dassanena hi apāyagāmaniyā va pahīnā. Tehi pana añne dassetum idam vuttam. Tadekaṭṭhā ti tehi pāliyam āgatehi tīhi kilesehi sampayogato pi pahānato pi ekaṭṭhā pañca kilesā.

722. N'evadassanena na bhāvanāyā4 ti idam samyojanādīnam viya tehi tehi maggehi appahātabbatam5 sandhāya vuttam.

Yam pana sotāpattimaggañāneņa abhisankhāraviññāṇassa nirodhena satta bhave thapetvā anamatagge saṃsāravaṭṭe ye uppajjeyyum nāmañ ca rūpañ ca etth'ete nirujjhantī ti ādinā nayena kusalādīnam pi pahānam anuññātam. Tam tesam maggānam abhāvitattā ye uppajjeyyum te upanissayapaccayānam kilesānam pahīnattā pahīnāni imam pariyāyam sandhāya vuttan ti veditabbam.

723. Dassanena pahātabbahetukattike ime dhammā dassanenapahātabbahetukā ti niţţhapetvā puna tīni samyojanānī ti ādi pahātabbe dassetvā tadekaṭṭhabhāvena hetu c'eva hetuke ca dassetum vuttam.

Tattha kiñcā pi dassanena pahātabbesu hetūsu lobhasahagato moho lobhena sahetuko hoti, dosasahagato dosena, lobhadosā ca mohenā ti pahātabbahetukapade p'ete saṅgaham gacchanti. Vicikicchāsahagato pana moho aññassa sampayuttahetuno abhāvena hetu yeva na hetuko ti. Tassa pahānam dassetum ime dhammā dassanena pahātabbahetū ti yuttam.

² katvā M. ² onipphattiyā T. ³ nidassanā M. ⁴ Dhs. § 1008. ⁵ āyātabbatam M. ⁶ nirodhe M. ⁷ vagge M. ⁸ hīnāni T. ⁹ Dhs. § 1009. ²⁰ sahetuke M.

724. Dutiyapade uddhaccasahagatassa mohassa pahānam dassetum ime dhammā bhāvanāya pahātabbahetū¹ ti vuttam.

So hi attanā sampayuttadhamme sahetuke katvā pitthivattako² jāto vicikicchāsahagato moho viya aññassa sampayuttahetuno abhāvā pahātabbahetukapadam na bhajati.

Tatiyapade avasesä kusaläkusalä ti puna akusalagahanam vicikicchuddhaccasahagatänam mohänam sangahattam; katam. Tehi sampayuttahetuno abhävä pahätabbahetukä näma na honti.

725. Parittārammaņattike ārabbhā ti ārammaņam katvā. Sayam hi parittā vā hontu mahaggatā vā paritte dhamme ārammaņam katvā uppannā, parittārammaņamahaggate ārammaņam katvā uppannā, mahaggatārammaņa-appamāne ārammaṇam katvā uppannā, appamānārammaṇās te pana parittā pi honti mahaggatās pi appamānā pi.

726. Micchattattike⁷ anantarakānī ti anantarāyena phaladāyakāni. Mātughātakammādīnam etam adhivacanam Etesu hi ekasmim pi kamme kate tam paţibāhitvā aññam kammam attano vipākassa okāsam kātum na sakkoti. Sineruppamāņe pi suvannathūpe katvā cakkavāļamattam vā ratanamayapākāram vihāram kāretvā tam pūretvā nisinnassa Buddhapamukhassa bhikkhusanghassa yāvajīvam cattāro paccaye dadato pi kammam etesam kammānam vipākam paṭibāhitum⁸ na sakkoti. Evam yāva micchādiṭṭhi niyatā ti ahetukavāda-akiriyavāda-natthikavādesu. Aññatarā⁹ tam hi gahetvā ṭhitam puggalam buddhasatam pi buddhasahassam pi bodhetum na sakkoti.

727. Maggārammanattike in ariyamaggam ārabbhā ti lokuttaramaggam ārammanam katvā te pana parittā pi honti mahaggatā pi.

Dhs. § 1011.
 pitthivaddhako T.
 sahattham T.
 Dhs. § 1022.
 appamänärammana T. M.
 amahaggatä G.
 Dhs. § 1028.
 bähetum M.
 aññataram corr. T.
 Dhs. § 1031.

728. Maggahetukaniddese z paṭhamanayena paccayaṭṭhena hetunā maggasampayuttakānam z khandhānam sahetukabhāvo dassito.

Dutiyanayena maggabhūtena sammāditthisankhātena hetunā sesamaggangānam sahetukabhāvo dassito.

Tatiyanayena magge uppannahetühi sammādiţthiyā sahetukabhāvo dassito ti veditabbo.

729. Adhipatim karitvā i ārammanādhipatim katvā. Te ca kho parittadhammā va honti. Ariyasāvakānam hi attano maggam garum katvā paccavekkhanakāle ārammanādhipati labbhati. Cetopariyañānena pana ariyasāvako parassa maggam paccavekkhamāno garum karonto pi attanā paṭividdhamaggam viya garum na karoti.

. Yamakapātihāriyam karontam Tathāgatam disvā tassa maggam garum karotī ti na karotī ti? Karoti, na pana attano maggam viya.

Arahā na kiñci dhammam garum karoti thapetvā maggam phalam nibbānan ti etthā pi ayam ev' attho.

Vīmamsādhipateyyenā ti idam sahajātādhipatim dassetum vuttam. Chandam hi jetthakam katvā maggam bhāventassa chando adhipati nāma hoti na maggo. Sesadhammā pi chandādhipatino nāma honti na maggādhipatino. Cittes pi es' eva hayo. Vīmamsam pana jetthakam katvā maggam bhāventassa vīmamsādhipati c'eva hoti maggo cā ti sesadhammā maggādhipatino nāma honti. Viriye pi es' eva nayo.

730. Uppannattikaniddese jātā ti nibbattā. Paṭilad-dhattabhāvā? bhūtā ti ādīni tesam yeva vevacanāni. Jātā eva hi bhāvuppattiyā bhūtā paccayasamyoge jātattā sañjātā. Nibbattilakkhaṇam pattattā nibbattā. Upasaggena pana padam vaḍḍhetvā abhinibbattā ti vuttā. Pākaṭabhūtā ti pātubhūtā.

Dhs. § 1032. 2 maggayuttānam M. 3 Dhs. § 1034. 4 attano M. 5 citto T. 6 Dhs. § 1035. 7 oladdhabhāvā M.

Pubbantato uddham pannā ti uppannā. Upasaggena padam vaḍḍhetvā samuppannā ti vuttā.

Nibbattatthen 'eva uddham thitā ti utthitā, paccayasamyogena utthitā ti samutthitā.

Puna uppannā ti vacane kāraņam hetthā vuttanayen eva veditabbam: Uppannamsena sangahitā ti uppannakotthāsena gaṇanamgatā rūpā vedanā saññā sankhārā viññāṇan ti idam tesam sabhāvadassanam dutiyapadaniddeso vuttapatisedhanayena veditabbo. Tatiyapadaniddeso uttānattho va.

731. Ayam pana tiko dvinnam addhānavasena pūretvā dassito. Laddhokāsassa hi kammassa vipāko duvidho khanappatto ca appatto ca. Tattha khanappatto uppanno nāma, appatto cittānantare vā uppajjatu kappasatasahassātikkame vā dhuvapaccayatthena natthi nāma na hoti uppādino dhammā nāma jāto. Yath' āha:

'Titthat'evāyam Potthapāda arūpī attā saññāmayo, atha imassa purisassa aññā³ va saññā uppajjanti aññā va saññā nirujjhantī ti⁴'.

Ettha āruppe kāmāvacarasaññāpavattikāle kiñcā pi mūlabhavaṅgasaññā⁵ pi niruddhā. Kāmāvacarasāññāya pana niruddhakāle avassam sā uppajjissatī ti arūpasaṅkhāto⁶ attā natthī ti saṅkham agantvā tiṭṭhat'eva nāmā ti jāto. Evam eva laddhokāsassa kammassa vipāko duvidho . . .

dhuvapaccayatthena natthi nāma na hoti uppādino dhammā nāma jāto?.

732. Yadi pana āyūhitam kusalākusalam kammam sabbam vipākam dadeyya aññassa okāso ca na bhaveyya tam pana duvidham hoti dhuvavipākam addhuvavipākañ ca. Tattha pañca ānantariyakammāni attha samāpattiyo cattāro ariyamaggā ti etam dhuvavipākam nāma.

samyoge T. M. ² addhānam vasena T. ³ Poṭṭhapada arūpasaṅkhāro attā saññāmayo issa purissa aññā M.
 Comp. Dīghanikāya IX, 23. ⁵ obhavaṅganiruddhakāmao M.
 saṅkharo M.
 jātā M.

Tam pana khanam pattam pi zatthi appattam pi. Tattha khanappattam uppannam nāma appattam anuppannam nāma. Tassa vipāko cittānantare vā uppajjatu kappasahassātikkame vā. Dhuvapaccayatthena anupannam nāma na hoti uppādino dhammā nāma jātam z. Metteyyabodhisattassa maggo anuppanno nāma phalam uppādino dhammā yeva nāma jātam z.

733. Atītattikaniddese atītā ti khanattayam atikkantā. Niruddhā ti nirodham pattā. Vigatā ti vibhavam gatā vigacchitā va. Viparinatā ti pakativijahanena viparināmam gatā. Nirodhasankhātam attham gatā ti atthagatā. Abbhattham gatā ti upasaggena padam vaḍdhitam. Uppajjitvā vigatā ti nibbattitvā vigacchitā. Puna atītavacane kāraņam heṭṭhā vuttam eva. Parato anāgatādīsu pi es' eva nayo.

Atītamsena sangahitā ti atītakoṭṭhāsena gaṇanaṃ gatā. Katame te ti? Rūpā vedanā saññā saṅkhārā viññāṇaṃ. Parato anāgatādīsu pi es' eva nayo.

734. Atītārammaņattikaniddese⁹ atīte dhamme ārabbhā ti ādīsu parittamahaggatā va dhammā veditabbā. Te hi atītādīni ārabbha uppajjanti.

735. Ajjhattattikaniddese 10 tesam tesam ti padadvayena sabbasatte pariyādiyati. Ajjhattam paccattam ti ubhayam niyakajjhattādhivacanam 11. Niyakā ti attano jātā. Pāṭipuggalikā ti pāṭiekakassa 12 puggalassa santakā. Upādiṇṇā ti sarīraṭṭhakā. Te hi kammanibbattā vā hontu mā vā. Adiṇṇagahitaparāmaṭṭhavasena pana idha upādiṇṇā ti vuttā. Parasattānan ti attānam ṭhapetvā avasesasattānam. Parapuggalānan ti tass' eva vevacanam. Sesam heṭṭhāvuttasadisam eva.

736. Tadubhayan 13 ti tam ubhayam. Ajjhattārammanattikassa pathamanade parittamahaggatā dhammā veditabbā.

khanapattim pi M. ² jātā M. ³ jāti M. ⁴ atīnattika^o M. Dhs. § 1038. ⁵ atītā atikhanatayam M. ⁶ viparinānam M. ⁷ abbhattīgatā T. ⁸ pigacchitā T.
 Dhs. § 1041. ¹⁰ Dhs. 1044. ¹¹ niyaka ajjhādhivac^o M.
 ¹² ekkassa M. ¹³ Dhs. § 1046.

Dutiye appamānā pi, tatiye parittamahaggatā va. Appamānā pana kālena bahiddhā^x, kālena ajjhattam ārammanam na karonti.

Sanidassanattikaniddeso 2 uttāno yeva 3.

737. Dukesu adosaniddese mettāyanavasena mettī, mettākāro mettāyanā, mettāya asitassa mettāsamangino cittassa bhāvo mettāyitattam. Anudayatī ti anuddā Rakkhatī ti attho. Anuddākāro anuddāyanā anuddāyitassa bhāvo. Anuddāyitattam hi tassa esanavasena hitesitā, anukampanavasena anukampā, sabbehi pi imehi padehi upacārappaņappattā mettā ca vuttā. Sesapadehi lokiyalokuttaro adoso kathito.

738. Amohaniddese ¹² dukkhe ñāṇan ti dukkhasacce paññā. Dukkhasamudaye ti ādīsu pi es' eva nayo.

Etth' eva dukkhe ñānam savanasammasanapativedhapaccavekkhanāsu vattati. Tathā dukkhasamudaye.

Nirodhe pana savanapativedhapaccavekkhanāsu. Eva tathā patipadāya.

Pubbante ti atītakotthāse 12, aparante ti anāgatakotthāse, pubbantāparante ti tadubhaye.

Idappaccayatā paţiccasamuppannesu dhammesu ñāṇan ti ayam paccayo¹³. Imam paţicca¹⁴ idam nibbattan ti evam paccayesu ca paccayuppannadhammesu ca ñāṇam.

739. Lobhaniddese 15 pi hetthä anägatänam padänam ayam attho.

Ranjanavasena i rago, balavaranjanatthena sarago. Visayesu sattanam anunayanato anunayo. Anurujihati ti anurodho. Kameti ti attho. Yattha katthaci bhave

¹ bahiddham M. ² Dhs. § 1050. ³ yevā ti M. ⁴ Dhs. § 1056. ⁵ anuddhāv M. ⁶ anuddhāyanā M. ⁷ anuddhātayitassa M. ⁸ anuddhāyidattam M. ⁹ es² eva nayo M. ¹⁰ upacārappanā T. ¹¹ Dhs. § 1057. ¹² kotthase C. ¹³ Idam paccayuppannam M. adds. ¹⁴ Idam mam paticca T. ¹⁵ Dhs. § 1059. ¹⁶ Rajanavasena T.

sattā etāya nandanti sayam vā nandatī ti nandī. Nandī ca sā ranjanatthena rāgo cā ti nandīrāgo.

Tattha ekasmim ārammaņe sakim uppannā tanhā nandī, punappuna uppajjamānā nandīrāgo ti vuccati. Cittassa sārāgo ti. Yo hetthā balavaranjanatthena sārāgo ti vutto so na sattassa, cittass' eva so rāgo ti attho?

740. Icchanti etāya ārammaṇānī ti icchā, bahalakile-sābhāvena mucchanti etāya pāṇino ti mucchā, gilitvā pariniṭṭhapetvā gahaṇavasena ajjhosānam, iminā sattā gijjhanti, gedham āpajjantī ti gedho, bahalaṭṭhena vā gedho, gedham vā pana vanasaṇḍan ti his bahalaṭṭhen' eva vuttam. Anantarapadam upasaggena vaḍḍhitam sabbato bhāgena vā gedho ti paligedho, sajjanti etenā ti saṅ go, lagganaṭṭhena vā saṅ go, osīdanaṭṭhena paṅko, ākaḍḍhanavasena ejā. Ejā imam purisam parikaḍḍhati' tassa tass'eva bhavassa abhinibbattiyā ti hi vuttam.

Vancanatthena māyā. Vattasmim sattānam jananatthena janikā. Tanhā janeti purisam cittam assa vidhāvatī ti vuttam. Vattasmim satte dukkhena samyojayamānā janetī ti sa njananī, ghaṭanatthena io sib banīzī. Ayam hi vattasmim satte cutipaṭisandhivasena sibbati ghaṭeti iz tunnakāro is viya pilotikāya pilotikam, tasmā ghaṭanatthena sibbanī i ti vuttā. Anekappakārakam visayajālam tanhāvinipphanditanivesasankhātam is vā jālam assā atthī ti jālinī, ākaddhanatthena sīghasotā saritā viyā ti saritā i. Allatthena i vā saritā. Vuttam h'etam:

Saritāni sinehitāni ca somanassāni bhavanti jantuno ti 18. Allāni c'eva siniddhāni cā ti ayam h'ettha attho.

² cittacittass'eva sesarāgo ti attho T. rajanatthena T. 3 balayaº M. 4 muñcanti M. 5 vanasaddhan tī hi T. 6 upasaggavasena M. 7 sanjanti M. 8 jajā M. 9 janitā M. 10 ghattano M. 11 sibbīni M. 12 ghat-3 kunnakāro C. G. ¹⁴ sibbīni M. Comp. teti M. Suttanipāta 1040. *5 tanhāvippho T. 16 Comp. Anguttara IV, 199, 1. 27 sallatthena C. G. 28 Dhammap, verse 341.

741. Visatā ti visattikā, visavā ti visattikā, visālā ti visattikā, visakkatī ti visattikā, visamvādikā ti visattikā, visam haratī ti visattikā, visamūlā ti visattikā, visaparibhogā ti visattikā, visappatī ti visattikā, visatā vā pana sā tanhā, rūpe sadde gandhe rase photthabbe dhamme kule gaņe visatā vitthatā ti visattikā. Anayavyasanāpādanatthena kumbhānubandhanasuttakam viyā ti suttam vuttam h'etam. Suttakan ti kho bhikkhave nandīrāgass' etam adhivacanan ti.

Rūpādisu vitthanatthena visatā 4, tassa tassa paṭilābhattāya satte āyūhāpetī ti āyūhanī, ukkanthitum appadānatos sahāyatthena dutiyā. Ayam hi sattānam vaṭṭasmim ukkanthitum na deti, gatagataṭthena 6 piyasahāyo viya abhiramāpeti. Ten' eva vuttam:

Taṇhādutiyo puriso dīgham addhānam samsaram? Itthabhāvaññathābhāvam samsāram nātivattatī ti⁸.

742. Panidhānakavasena paņidhi. Bhavanettī ti bhavarajju. Etāya hi sattā rajjuyā gīvāya baddhā goņā viya icchicchitam thānam nīyanti. Tam tam ārammaṇam vanati bhajati allīyatī ti vanam, yācati vā ti vanam. Vanatho ti vyanjanena padam vaḍḍhitam. Anattharuk-khānam vā samuṭṭhāpanaṭṭhena gahanaṭṭhena ca vanam viyā ti vanam balavataṇhāy'etam nāma. Gahaṇataraṭṭhena pana tato balavataro vanatho ta nāma. Tena vuttam:

Vanam chindatha mā rukkham, vanato jāyate bhayam. Chetvā vanañ ca vanathañ ca nibbanā hotha bhikkhave ti 15.

743. Santhavanavasena santhavo samsaggo ti attho.

vissappatī T. ² Aniyabyāsana vā panatthena M. ³ kumbhānubaddhas^o T. kumbhānubandhasuttakā M. ⁴ Rūpādisu ettha tatthena vis^o T. ⁵ āpādānato M. ⁶ ^ogatatthāne M. ⁷ samsāram T. ⁸ Suttanipāta verse 740.
 ⁹ bandhā M. ¹⁰ vanti C. ¹¹ yātī ti M. vāyati corr. T.
 ¹² vanato M. ¹³ Anatthadukkhānam M. ¹⁴ balavatarā vanato M. ¹⁵ Dhp. verse 283.

So duvidho tanhāsanthavo mettisanthavo ca, tesu idha tanhāsanthavo adhippeto.

Sinehavasena sineho, ālayakaraņavasena apekkhatī ti apekkhā. Vuttam pi c'etam: Imāni te deva caturāsīti nagarasahassāni Kusāvatīrājadhānipamukhāni², ettha devachandam janehi, jīvite³ apekkham karohī ti ālayam karohī ti ayam h'ettha attho.

Pāţiekke pāţiekke ārammane bandhatī ti paţibandhu. Nātakaţţhena vā pāţiekko bandhū ti pi paţibandhu. Niccasannissitaţţhena hi sattānam tanhāsamo bandhu nāma natthī ti. Ārammanānam asanato āsā. Ajjhottharanato c'eva tittim anupagantvā va paribhuñjanato cā ti attho. Āsimsanavasena āsimsanā, āsimsitabhāvo āsimsitattam. Idāni tassā pavattiţthānam dassetum rūpāsā ti ādi vuttam. Tattha āsimsanavasena āsāya attham gahetvā rūpe āsā rūpāsā ti evam nava padāni veditabbāni.

744. Ettha ca purimāni pañca pañca kāmaguṇavasena vuttāni, parikkhāralobhavasena chattham, tam visesato pabbajitānam tatos parāni tīṇi atittiyavatthuvasena gahatthānam. Na hi tesam dhanaputtajīvitehi aññam piyataram atthi. 'Idam mayham etam mayhan ti vā, asukena me idam dinnam idam dinnan ti vā' evam sante jappāpetī ti jappā. Parato dve padāni upasaggena vaḍḍhitāni, tato param aññen' ākārena vibhajitum āraddhattā puna jappā ti vuttam. Jappanākāro jappanā, jappitassa bhāvo jappitattam. Punappuna visaye lumpati ākaḍḍhatī ti loluppo. Loluppassa bhāvo loluppam, loluppākāro loluppāy anā. Loluppasamangino bhāvo loluppāyitattam.

745. Puñ cikatā ti⁸. Yāya tanhāya lābhatthānesu puccham cālayamānāsu nakhā viya kampamānā vicaranti tassā kampamānāya tanhāya nāmam. Sādhu manāpe visaye kāmetī ti sādhukamyo⁹, tassa bhāvo sādhukamyatā.

pattasanthavo M.
 parikkhūya° M.
 pabbajitā nātato T.
 aññākārena T.
 pappitabhāvo T.
 pucancikaka G.
 pucchakatā ti M.
 okāmo M.

Mātā mātucchā ti ādike ayuttaṭṭhāne rāgo ti adhammarāgo, yuttaṭṭhāne pi balavā hutvā uppannalobho visamalobho, rāgo visaman ti ādi vacanato vā yuttaṭṭhāne vā ayuttaṭṭhāne vā uppanno chandarāgo adhammaṭṭhāne adhammarāgo, visamaṭṭhena visamalobho ti veditabbo. Ārammaṇānaṃ nikāmanā nikanti, nikāmanākāro nikāmanā, patthanakavasena patthanā, pihāyanavasena pihanā¹, suṭṭhu patthanā sampatthanā, paūcasu kāmaguṇesu taṇhā kāmataṇhā, rūpārūpabhave taṇhā bhavataṇhā, ucchedasaṅkhāte vibhave taṇhā vibhavataṇhā, suddhe rūpabhavasmiṃ yeva taṇhā rūpataṇhā, arūpabhave taṇhā arūpataṇhā, ucchedadiṭṭhisahagato rāgo diṭṭhirāgo, nirodhe taṇhā nirodhataṇhā, sadde taṇhā saddataṇhā. Gandhataṇhādīsu pi es' eva nayo.

746. Oghādayo vuttatthā va kusaladhamme āvaratī ti āvaraņam, chadanavasena chadanam, satte vaṭṭasmim bandhatī ti bandhanam, cittam upagantvā kilissati kiliṭṭham² karotī ti upakkileso, thāmagataṭṭhena anusetī ti anusayo, uppajjamānā cittam pariyuṭṭhānam, uppajjitum appadānena kusalavāram gaṇhātī ti attho.

Corā magge pariyutthimsu, dhuttā magge pariyutthimsū ti ādīsu hi maggam gaṇhimsū ti attho. Evam idhā pi gahaṇatthe³ pariyutthānam veditabbam.

747. Palivethanatthena 4 latā viyā ti latā.

Latā ubbhijja titthatī tis

āgatatthāne pi ayam tanhā latā va vuttā.

Vividhāni vatthūni icchatī ti veviccham, vattadukkhassa mūlan ti dukkhamūlam, tass' eva dukkhassa nidānan ti dukkhanidānam, tam dukkham ito pabhavatī ti dukkhappabhavo, bandhanatthena pāso viyā ti pāso, mārassa pāso mārapāso, duruggilanatthena baļisam viyā ti baļisam, mārassa baļisam mārabaļisam. Tanhābhibhūtā mārassa visayam nātikkamanti, tesam upari māro vasam vattetī ti iminā pariyāyena mārassa visayo ti māra-

² pi bhanā T. ² saṃkiliṭṭhaṃ M. ³ gahanaṭṭhena T. M. ⁴ °vedhanaṭṭh° M. ⁵ Dhammap. verse 340.

visayo, nandanatthena tanhā va nandītanhā, nadīajjhottharanatthena tanhā va jālamtanhā². Yathā sunakhā gaddulabaddhā yadicchakam niyyanti evam tanhābaddhā³ sattā ti daļhabandhanatthena gaddulam viyā ti gaddulamtanhā. Duppūranatthena tanhā va samuddo ti tanhāsamuddo.

748. Dosaniddese anattham me acarī ti avaḍḍhim me akāsi. Iminā upāyena sabbapadesu pi attho veditabbo.

Atthane va pana aghato ti akarane kopo. Ekacco hi devo ativassatī ti kuppati, na vassatī ti kuppati, suriyo tappatī ti kuppati, na tappatī ti kuppati, vāte vāyante pi kuppati avayante pi kuppati, sammajjitum asakkonto bodhipannānam kuppati, cīvaram pārupitum asakkonto vātassa kuppati, upakkhalitvā khānukassa kuppati, idam sandhāya vuttam. Atthane vā pana āghāto jāyatī ti tattha hetthā navasu thānesu satte ārabbha uppannattā kammapathabhedo hoti. Atthanaghato pana sankharesu uppanno kammapathabhedam na karoti, cittam āghātento uppanno ti cittassa aghato, tato balavataro patighato, patihaññanavasena patigham, pativirujjhatī ti pativirodho. Kuppanavasena kopo. Pakopo sampakopo ti upasaggavasena padam vaddhitam. Dussanavasena doso. Padoso sampadoso ti upasaggavasena padam vaddhitam. Cittassa pana vyāpattī ti cittassa vipannattā viparivatta-Manam padussayamano uppajjatī ti manopanākāro. doso. Kujjhanavasena kodho, kujjhanākāro kujjhanā, kuijhanabhāvo kujjhitattam. Idāni akusalaniddese vuttanayam dassetum doso dussanā ti ādi vuttam, tasmā yo evarupo cittassa aghato

kujjhitattan ti ca idha vutto doso dussanā ti ādinā va nayena hetthā vutto ayam vuccati doso ti. Evam ettha yojanā kātabbā, evam hi sati punaruttadoso paṭisedhito hoti.

z sandanatthena C. G. T. chandanatthena M. z tanhājālam M. z obandhā M. 4 Dhs. § 1060. s avuddhi me M. 6 punaruttio M.

749. Mohaniddeso zamohaniddese vuttapatipakkhanayena veditabbo. Sabbākārena pan'esa Vibhangatthakathāyam z āvibhavissati.

750. Tehi dhammehi ye dhammā sahetukā³ ti tehi hetudhammehi ye aññe hetudhammā vā na hetudhammā vā te sahetukā. Ahetukapade⁴ pi es' eva nayo.

Ettha ca hetu hetu yeva ca hoti tinnam vā ekato uppattiyam sahetuko ca, vicikicchuddhaccasahagato pana moho hetu ahetuko.

Hetusampayuttadukaniddese5 pi es' eva nayo.

751. Sankhatadukaniddese⁶ purimaduke vuttam⁷. Asankhatadhātum sandhāya yo eva so dhammo ti ekavacananiddeso kato. Purimaduke pana bahuvacanavasena pucchāya uddhaṭattā ime dhammā appaccayā⁸ ti pucchānusandhinayena bahuvacanam katam.

Ime dhammā sanidassanā9 ti ādīsu es' eva nayo.

752. Kenaci viññeyyadukaniddese o cakkhuviññeyyā ti cakkhuviññāņena vijānitabbā. Sesapadesu pi es' eva nayo.

Ettha ca kenaci viññeyyā ti cakkhuviññāṇādīsu kenaci cakkhuviññāṇena vā sotaviññāṇena vā vijānitabbā. Kenaci na viññeyyā ti ten 'eva cakkhuviññāṇena vā sotaviññāṇena vā na vijānitabbā. Evam sante dvinnam pi padānam atthanānattato duko hotī ti. Heṭṭhā vuttattā ye te dhammā cakkhuviññeyyā na te dhammā sotaviññeyyā ti ayam duko na hoti. Rūpam pana cakkhuviñneyyam, saddo na cakkhuviñneyyō ti imam attham gahetvā ye te dhammā cakkhuviñneyyō na te dhammā sotaviññeyyā. Ye vā pana te dhammā sotaviññeyyā na te dhammā cakkhuviñneyyā ti ayam eko duko ti veditabbo. Evam ekekaindriyamūlake cattāro cattāro katvā vīsati dukā vibhattā ti veditabbā.

Dhs. § 1061.
 Okathāya T.
 Dhs. § 1073.
 Dhs. § 1074.
 Dhs. § 1095 and foll.
 Dhs. § 1085, 1086.
 Vattam M.
 Apaccayā M.
 Dhs. § 1084.
 Dhs. § 1087 and foll.
 Dhs. § 1095.

753. Kim pana manoviññāṇena kenaci viññeyyā kenaci na viññeyyā natthi ten'ettha dukā na vuttā ti? Nar natthi. Vavatthānābhāvato pana na vuttā. Na hi tathā cakkhuviññāṇena aviññeyyā evā ti vavatthānam atthi. Evam ca manoviññāṇenā pī ti vavatthānābhāvato ettha dukā na vuttā. Manoviññāṇena pana kenaci viññeyyā c'eva aviññeyyā cā ti ayam attho atthi. Tasmā so avutto pi yathā lābhavasena veditabbo.

Manoviñānan ti hi sankham gatehi kāmāvacaradhammehi kāmāvacaradhammā eva tāva kehici viññeyyā kehici aviññeyyā. Tehi yeva rūpāvacarādi dhammā pi kehici viññeyyā kehici aviññeyyā. Rūpāvacarehi pi kāmāvacarā kehici viññeyyā kehici aviññeyyā. Teh'eva rūpāvacarādayo pi kehici viññeyyā kehici aviññeyyā. Arūpāvacarehi pana kāmāvacarā rūpāvacarā apariyāpannā ca neva viññeyyā. Arūpāvacarā pana kehici viññeyyā kehici aviññeyyā te pi kecid eva viññeyyā keci aviññeyyā. Apariyāpannehi kāmāvacarādayo neva viññeyyā, apariyāpannā pana nibbānena aviñneyyattā kehici viñneyyā kecid eva viñneyyā te pi ca maggaphalānam aviñneyyattā kecid eva viñneyyā keci aviñneyyā ti.

754. Āsavaniddese ² pañcakāmaguņiko rāgo kāmās avo nāma. Rūpārūpabhavesu chandarāgo jhānanikan ti sassataditthisahajāto rāgo bhavavasena patthanā bhavās avo nāma. Dvāsatthi ditthiyo ditthās avo nāma. Atthasu thānesu aññāṇam avijjās avo nāma. Tattha tattha āgatesu pana āsavesu asammohatthā 3 ekavidhādibhedo veditabbo.

Atthato h'ete cira parivāsiyaṭṭhena āsavā ti evam ekavidhā va honti. Vinaye pana diṭṭhadhammikānam āsavānam samvarāya samparāyikānam āsavānam paṭighātāyā ti duvidhena āgatā. Suttante saļāyatane tāva tayo me āvuso āsavā kāmāsavo bhavāsavo avijjāsavo ti tividhena āgatā.

Nibbedhikapariyāye6: atthi bhikkhave āsavā nirayagāmi-

no M. ² Dhs. § 1096. ³ asammohattham T. ⁴ Comp. Papañcasūdanī l. l. ⁵ Dhs. § 1097, 1098, 1100. ⁶ Comp. Anguttara IV, 186.

niyā, atthi āsavā tiracchānayonigāminiyā, atthi āsavā pettivisavagāminiyā, atthi āsavā manussalokagāminiyā, atthi āsavā devalokagāminiyā ti pañcavidhena āgatā. Chakkanipāte Āhuneyyasutte: Atthi bhikkhave āsavā samvarā pahātabbā, atthi āsavā paṭisevanā pahātabbā, atthi āsavā adhivāsanā pahātabbā, atthi āsavā parivajjanā pahātabbā, atthi asava vinodana pahatabba, atthi asava bhavana pahatabbā ti chabbidhena āgatā.

Sabbāsavapariyaye dassanā pahātabbehi saddhim sattavidhena agata. Idha pan' ete kamasavadibhedato catubbidhena āgatā, tatrāyam vacanattho pañcakāmagunasankhāte kāme āsavo kāmāsavo.

Rūpārūpasankhāte kammato ca uppattito ca duvidhe pi bhave asavo bhavasavo, ditthi eva asavo ditthasavo, avijja va āsavo avijjāsavo.

755. Kāmesū² ti pañcasu kāmaguņesu kāmacchando ti kāmasankhāto chando na kattukamyatāchando na dhammachando. Kāmanavasena rajjanavasena ca kāmo yeva rāgo kāmarāgo, kāmanavasena nandanavasena ca kāmo va nandī ti kāmanandī, evam sabbattha kāmattham viditvā tanhāvanatthena kāmat anhā, sinehanatthena kāmasineho, paridahanatthena kāmaparilāho, mucchanatthena kāmamucchā, gilitvā parinitthāpanatthena kāmajjhosānam veditabbam. Ayam vuccatī ti atthahi padehi vibhatto kāmāsavo nāma vuccati.

756. Bhavesu bhavacchando3 ti rūpārūpabhavesu bhavapatthanavasena pavatto chando bhavacchando. Sesapadāni pi iminā va nayena veditabbāni.

757. Sassato loko ti vā4 ti ādīhi dasah'ākārehi5 ditthippabhedo va vutto. Tattha sassato loko ti ettha khandhapañcakam loko ti gahetvā ayam loko nicco dhuvo sabbakāliko ti gahetvā ayam loko nicco dhuvo sabbakāliko ti ganhantassa sassatan ti gahanakārapavattā diţţhi.

5 das' ārahārehi M.

¹ Comp. Majjhimanikäya I, p. 7—11. ² Dhs. § 1097. 3 Dhs. § 1098. 4 Dhs. § 1099.

Asassato ti tam eva lokam ucchijjati vinassatī ti ganhantassa ucchedaganhanakārapavattā ditthi.

Antavā ti parittakasinalābhino suppamatte vā sarāvamatte vā kasiņe samāpannassa anto samāpattiyam pavattitarūpārūpadhamme loko ti ca kasinaparicchedantena antavā ti ca² ganhantassa antavā loko ti gahanākārapavattā diţţhi.

Sā sassataditthi pi hoti ucchedaditthi pi. Vipulakasinalābhino pana tasmim kasiņe samāpannassa anto samāpattiyam pavattitarūpārūpadhamme loko ti ca kasinaparicchedantena³ ca ananto ti ganhantassa anantavā loko ti ca gahanākārapavattā ditthi. Sā sassataditthi pi hoti ucchedaditthi pi.

Tam jīvam tam sarīran ti bhedanadhammassa sarīrass' eva jīvan ti gahitattā sarīre ucchijjamāne jīvam pi ucchijjatī ti ucchedagahanākārapavattā ditthi. Dutiyapadesasarīrato aññassa jīvassa gahitattā sarīre ucchijjamāne pi jīvam na ucchijjatī ti sassatagahanākārappavattā ditthi. Hoti Tathāgato ādīsu pana satto Tathāgato nāma so param maranā hotī ti ganhato pathamā sassataditthi, na hotī ti ganhato dutiyā ucchedaditthi, hoti ca na ca hotī ti ganhato tatiyā ekaccasassataditthi, neva hoti na na hotī ti ganhato catutthā amarāvikkhepaditthi. Ime dhammā āsavā ti ime kāmāsavā ca bhavāsavā a rāgavasena ekato katvā sankhepato tayo vitthārato cattāro dhammā āsavā nāma.

758. Yo pana brahmāṇam vimānakapparukkhaābharanesu chandarāgo uppajjati so kāmāsavo nāma hoti na hotī ti? Na hoti. Kasmā? Pañca kāmaguṇikassa rāgassa idh' eva pahīnattā hetu gocchakam pana patvā lobho hetu nāma hoti, gandhagocchakam patvā abhijjhākāyagandho nāma, kilesagocchakam patvā lobho kileso nāma hoti. Diṭṭhisahajāto pana rāgo kāmāsavo hoti na hotī ti? Diṭṭhirāgo nāma hoti. Vuttam h'etam: Diṭṭhirāgaratte purisapuggale dinnam dānam na mahapphalam hoti na

² uppajjati T. ² om M. ³ oparicchedam tena ca T. ⁴ kāmāsavañ ca bhavāsavañ ca M.

mahānisamsam. Ime pana āsave kilesapatipātiyā pi āharitum vattati maggapatipātiyā pi. Kilesapatipātiyā kāmāsavo anāgāmimaggena pahīyati, bhavāsavo arahattamaggena, ditthāsavo sotāpattimaggena, avijjāsavo arahattamaggena, maggapatipātiyā sotāpattimaggena ditthāsavo pahīyati, anāgāmimaggena kāmāsavo, arahattamaggena bhavāsavo avijjāsavo cā ti.

Samyojanesu mānaniddese seyyo 'ham asmī ti māno ti uttamatthena aham seyyo ti evam uppannamāno. Sadiso 'ham asmī ti samasamatthena aham sadiso ti evam uppannamāno. Hīno 'ham asmī ti lāmakatthena aham hīno ti evam uppannamāno evam seyyamāno sadisamāno hīnamāno ti ime tayo mānā tinnam janānam uppajjanti. Seyyassā pi hi aham seyyo sadiso hīno ti tayo mānā uppajjanti sadisassā pi hīnassā pi.

Tattha seyyassa seyyo māno va yathāvamāno, itare dve ayathāvamānā, sadisassa sadisamāno va, hīnassa hīnamāno va yathāvamāno, itare dve ayathāvamānā.

Iminā kim kathitam? Ekassa tayo mānā uppajjantī ti kathitam. Khuddakavatthuke pana pathamakamānabhājanīye eko māno tinnam janānam uppajjatī ti kathito.

Mānakaraņavasena va² māno maññanā maññitattan ti ākārabhāvaniddesā.

Ussitatthena unnati yass' uppajjati tam puggalam. Unnāmeti ukkhipitvā thapetī ti unnamo, samussitatthena dhajo, ukkhipanatthena cittam sampagganhātī ti sampaggāho.

Ketu vuccati bahūsu dhajesu accuggatadhajo māno pi punappuna uppajjamāno aparāpare upādāya accuggatathena ketum viyāti ketuketum icchatī ti ketukamyatassa bhāvo ketukamyatā, sā pana cittassa na attano. Tena vuttam: Ketukamyatā cittassā ti. Mānasampayuttam hi cittam ketum icchati, tassa ca bhāvo ketusankhato māno ti.

² Dhs. § 1116. ² om. M. ³ Maggatiṭṭhena T. ⁴ parāpare M.

759. Issāniddese¹ yā paralābhasakkāragarukāramānanavandanapūjanāsu issā ti vā etesu paresu lābhādīsu kim iminā imesan ti parasampattikhiyyanalakkhanā issā. Tattha lābho ti cīvarādīnam catunnam paccayānam paţilābho. Issukī hi puggalo parassa tam lābham khiyyati. 'Kim imassa iminā ti icchati' sakkāro2 ti. Tesam yeva paccayānam sukatānam sundarānam paţilābho garukāro ti garukiriyākaraņam. Mānanan ti manena piyakaraņam, vandanan ti pancapatitthitena vandanam, pujana ti gandhamālādihi pūjanā. Issākāraņāvasena issā, issākāro issāyanā, issāyitabhāvo issāyitattam, usuyyanādīni issādivevacanāni. Imissā pana issāyanakhiyyanalakkhanam āgārikena pi anāgārikena pi dīpetabbam. Agāriyo hi ekacco kasivanijjādīsu3 añnatarena ājīvena attano purisakāram nissāya bhaddakam yānam vā vāhanam vā labhati, aparo tassa alabhattiko tena labhena na tussati. 'Kada nu kho esa imissä sampattiyä parihäyitvä kapano hutvä carissatī' ti cintetvā yadā tam ekena kāranena tasmim tāya sampattiyā parihīno attamano hoti anāgāriyo pi eko issāmanako aññam attano sutapariyattiādīni nissāya uppannalābhādisampattim disvā 'kadā nu kho eso5 imehi lābhādīhi parihāyissatī' ti cintetvā yadā nam ekena kāranena parihīnam passati tadā attamano hoti evam parasampattikhiyyanalakkhanā6 issā ti veditabbā.

760. Macchariyaniddese⁷ vatthuto macchariyadassanattham pañca macchariyāni āvāsamacchariyan ti ādi vuttam. Tattha āvāse macchariyam āvāsamacchariyam. Sesapadesu pi es' eva nayo.

Āvāso⁸ nāma sakalārāmo pi pariveņam pi ekovarako pi rattitthānalenādīni⁹ pi. Tesu vasantā sukham vasanti, paccaye labhanti, eko bhikkhu vattasampannass' eva pesalassa ¹⁰ bhikkhuno tattha āgamanam na icchati, āgato pi

Dhs. § 1121.
 sakkārā M.
 kathinavan° M.
 alābhatthiko C. T.
 eko T.
 sampattikhiy° M.
 Dhs.
 § 1122.
 Comp. Puggalapaññatti II,
 alābhatthiko C. T.
 sampattikhiy° M.
 Dhs.
 šāvāse M.
 rattithānadivāthānādīni M.
 rattilenādīni T.
 pesakalassa M.

khippam gacchatū ti cinteti, idam āvāsamacchariyan nāma. Bhandanakārakādīnam pana tattha vāsam anicchato āvāsamacchariyam na hoti.

761. Kulan ti upatthākakulam pi ñātikulam pi. Tattha aññassa upasankamanam anicchato kulamacchariyam hoti. Pāpapuggalassa pana upasankamanam anicchato pi macchariyam nāma na hoti. So hi tesam pasādabhedāya patipajjati. Pasādam rakkhitum samatthass'eva
pana bhikkhuno tattha upasankamanam anicchato macchariyam nāma hoti.

762. Lābho+ ti catupaccayalābho va. Tam aññasmim sīlavante labhante yeva mā labhatū ti⁵ cintentassa lābhamacchariyam hoti. Yo ca pana saddhādeyyam⁶ vinipāteti aparibhogadupparibhogādivasena vināseti pūtibhāvam gacchantam pi aññassa na deti tam disvā sace imam esa na labheyya añño sīlavā labheyya paribhogam gaccheyyā ti cintentassa macchariyam nāma natthi.

763. Vanno nāma sarīravanno pi gunavanno pi. Tattha sarīravannamaccharī puggalo⁷ paro pāsādiko rūpavā ti vutte⁸ na kathetukāmo hoti gunavannamaccharī sīlena dhutangena patipadāya ācārena vannam na kathetukāmo hoti.

764. Dhammo ti pariyattidhammo ca pativedhadhammo ca. Tattha ariyasāvakā pativedhadhammam na maccharāyanti attanā patividdhadhamme sadevakassa lokassa pativedam icchanti, tam pana pativedham pare jānantū ti icchanti.

Tantidhamme yeva pana dhammamacchariyam nāma hoti, tena samannāgato puggalo yam gūlham gantham vā kathāmaggam vā jānāti tam aññam na jānāpetukāmo hoti. Yo pana puggalam upaparikkhitvā dhammanuggahena dhammam vā upaparikkhitvā puggalānuggahena na deti ayam dhammamaccharī nāma na hoti. Tattha ekacco puggalo lolog hoti, kālena samano hoti, kālena brāhmano,

upatthānak° T.
 aniccato M.
 pasādābhed° M.
 lobho M.
 labhantū ti M.
 saddāseyyam M.
 Comp. Dhammap. p. 395.
 kiriyavanne macchapuggalo M.
 vuttam M.
 lobho M.

kālena nigantho. Yo hi bhikkhu ayam puggalo paveņiāgatam tantim sanham sukhumam dhammantaram bhinditvā ālulissatī ti na deti ayam puggalam upaparikkhitvā dhammānuggahena na deti nāma. Yo pana ayam dhammo sanhasukhumo sacāyam puggalo ganhissati aññam vyākaritvā attānam āvikatvā nassissatī ti na deti ayam dhammam upaparikkhitvā puggalānuggahena na deti nāma.

Yo pana sac'āyam imam dhammam ganhissati amhākam samayam bhinditum samattho bhavissatī ti na deti ayam dhammamaccharī yeva nāma.

765. Imesu pañcasu macchariyesu āvāsamacchariyena tāva yakkho vā peto vā hutvā tass' eva āvāsassa sankāram sīsena ukkhipityā vicarati. Kulamacchariyena tasmim kule aññesam dānamānādīni karonte disvā 'bhinnam vat'idam kulam mama' ti cintayato lohitam pi mukhato uggacchati kucchivirecanam pi hoti antāni pi khandākhandāni hutvā nikkhamanti. Läbhamacchariyena samghassa vä ganassa vā santake lābhe maccharāyitvā puggalikaparibhogam viya paribhuñjitvā yakkho vā peto vā mahā ajagaro vā hutvā nibbattati. Sarīravannagunavannamaccharena pana pariyattidhammamacchariyena ca attano yannam yanno tix paresam vanno kim vanno eso ti tam tam dosam vadanto pariyattim ca² kassaci kiñci adento3 dubbanno c'eva elamūgo ca hoti. Api ca āvāsamacchariyena lohagehe paccati, kulamacchariyena appalābho hoti, lābhamacchariyena gūthanirave nibbattati, vannamacchariyena bhave nibbattassa vanno nāma na hoti, dhammamacchariyena kukkuļaniraye nibbattati. Maccharāyanakavasena4 maccheram. maccharāyanākāro maccharāyanā5, maccharāyitassa6 maccherasamangino bhāvo maccharāyitattam.

766. 'Mayh'eva hontu' mā aññassā ti' sabbā pi attano sampattiyo vyāpetum icchatī ti viviccho. Vivicchassa bhāvo veviccham. Mudumacchariyass'etam nāmam.

vanne ti T. ² pariyattidhammañ ca. ³ adanto M. ⁴ maccharānavasena M. ⁵ maccharanākaro maccharanā M. ⁶ maccherayitassa T. maccherena āhitassa M. ⁷ hotu M.

767. Kadariyo vuccati anariyo, tassa bhāvo kadariyam, thaddhamacchariyass' etam nāmam. Tena hi samannāgato puggalo param pi paresam dadamānam nivāreti. Vuttam pi c'etam:

Kadariyo pāpasankappo micchādiţţhi anādaro Dadamānam nivāreti yācamānāna bhojanan ti.

- 768. Yācake disvā katukabhāvena cittam añcati sanko-catī ti katukañcuko, tassa bhāvo katukañcukatā. Aparo nayo: katukañcukatā vuccati katacchugāho. Samatittikapunnāya hi ukkhaliyā bhattam ganhanto sabbato bhangena sankutitena aggakatacchunā ganhāti, pūretvā gahetum na sakkoti, evam macchariyapuggalassa cittam sankucati, tasmim sankucite kāyo pi tath' eva sankucati patikutati pativattati na sampasārīyatī ti maccheram katukañcukatā ti vuttam.
- 769. Aggahitattam cittassā ti paresam upakārakaraņe dānādinā ākārena yathā na sampasārīyatī ti evam ācaritvā⁵ gahitabhāvo cittassa. Yasmā pana macchariyapuggalo attano santakam aparesam adātukāmo⁶ hoti parasantakam gaņhitukāmo⁷ tasmā idam macchariyam. 'Mayh' eva hotu mā aññassā ti' pavattivasen'assa sampattīnam⁸ niguhaņalakkhaņatā attasampattīgahaņalakkhaņatā vā⁹ veditabbā. Sesam imasmim gocchake uttānattham eva.
- 770. Imāni pana samyojanāni kilesapatipātiyā āharitum vattanti maggapatipātiyā pi. Kilesapatipātiyā kāmarāgapatighasamyojanāni anāgāmimaggena pahīyanti, mānasamyojanam arahattamaggena, ditthivicikicchā-sīlabbataparāmāsā maggena, issāmacchariyāni sotāpattimaggena, avijjā arahattamaggena. Maggapatipātiyā ditthivicikicchā-sīlabbataparāmāsa-issā-macchariyāni sotāpattimaggena pahīyanti,

Comp. Morris J. P. T. S. 1887 p. 159 foll.
 bhā-vena M. ³ patinivattati M. ⁴ kucchukatā M. ⁵ āvaritvā M. ⁶ paresam addhātukāmo M. ⁷ parasantarāgaņitukāmo M. ⁸ assa attasampo T. ⁹ parasampattilakkhanatā vā M. ²⁰ vattati M. ²¹ omāso M.

kāmarāgapatighā anāgāmimaggena, mānabhavarāga-avijjā arahattamaggenā ti.

771. Ganthagocchake nāma kāyam gantheti, cutipaţisandhivasena vaṭṭasmim ghaṭetī ti kāyagantho. Sabbaññūbhāsitam pi paṭikkhipitvā sassato loko idam eva saccam mogham aññan ti iminā ākārena abhinivisatī ti idam saccābhiniveso². Yasmā pana abhijjhā kāmarāgānam viseso atthi tasmā abhijjhākāyaganthassa padabhājane yo kāmesu kāmacchando ti kāmarāgo ti avatvā yo rāgo sārāgo ti ādi vuttam. Iminā yam heṭṭhā vuttam brahmānam³ vimānādīsu chandarāgo kāmāsavo nāma na hoti ganthagocchakam patvā abhijjhākāyagantho hotī ti tam suvuttan ti veditabbam. Parato kilesagocchake pi es' eva navo.

Thapetvā sīlabbataparāmāsan ti idam yasmā sīlabbataparāmāso idam eva saccan ti ādinā ākārena nābhinivisati sīlena suddhī ti ādinā eva pana abhinivisati tasmā micchāditthibhūtam pi patikkhipanto thapetvā ti āha.

772. Nīvaranagocchakassa thīnamiddhaniddese cittassa akalyatā ti cittassa gilānabhāvo. Gilāno hi akallako ti vuccati. Vinaye pi vuttam: Nāham bhante akallako ti 6.

Akammaññatā ti cittagelaññasankhāto akammaññatākāro. Olīyanā ti olīyanākāro. Iriyāpathikacittam hi iriyāpatham sandhāretum asakkontam rukkhe vaggulī viya khīle lagitaphānitavārako⁷ viya olīyati. Tassa tam ākāram sandhāya olīyanā ti vuttam. Dutiyapadam upasaggena vaddhitam. Līnan ti avipphārikatāya patikuţitam, itare dve ākārabhāvaniddesā.

Thīnan ti sappipindo viya avipphārikatāya⁸ ghaṇabhāvena thitam. Thīyanā ti ākāraniddeso thīyanabhāvo⁹. Thīyitattam avipphāravasen' eva thaddhatā ti attho.

Dhs. § 1135 and foll.
 Dhs. § 1139.
 bhanga I, p. 62.
 bhanga I, p. 62.
 bhanga I, p. 63.
 bhanga I, p. 64.
 bhanga I, p. 65.
 773. Kāyassā ti² khandhattayasankhātassa nāma kāyassa. Akalyatā² akammaññatā ti hetthāvuttanayam
eva. Megho viya ākāsam kāyam onayhatī ti onāho, sabbatobhāgena onāho pariyonāho, abbhantare samorundhatī ti antosamorodho. Yathā hi nagare rundhitvā
gahite manussā bahi nikkhamitum na labhanti evam pi
middhena samoruddhā dhammā vipphāravasena nikkhamitum na labhanti³ tasmā antosamorodho ti vuttam.

Medhatī ti⁴ middham, akammaññābhāvena vihimsatī ti attho. Supanti tenā ti soppam, akkhidalādīnam pacalabhāvam karotī ti pacalāyikā. Supanā supitattan ti ākārabhāvaniddesā⁵. Yam pana tesam purato soppam padam tassa puna vacanena kāraņam vuttam eva.

Idam vuccati thīnamiddhanīvaraṇan ti. Idam thīnamiddhanīvaraṇan ti vuccati. Yam yebhuyyena sekhaputhujjanānam⁶ niddāya pubbabhāgaaparabhāgesu uppajjati arahattamaggena samucchijjati. Khīṇāsavānam pana karajakāyassa dubbalabhāvena bhavangotaraṇam hoti, tasmim asammisse vattamāne⁷ tesu pattiyā tesam⁸ niddā nāma hoti.

774. Ten' āha Bhagavā: 'Abhijānāmi kho panāham Aggivessana gimhānam pacchime māse catuggunam samghātim paññāpetvā dakkhinena passena sato sampajāno niddam okkamitā? ti'. Evarūpo panāyam karajakāyassa dubbalabhāvo na maggavajjho upādinnake pi anupādinnake pi labbhati, upādinnake labbhamāno yadā khīnāsavo dīghamaggam gato hoti aññataram vā pana kammam katvā kilanto evarūpe kāle labbhati, anupādinnake labbhamāno pannapupphesu labbhatī ti. Ekaccānam hi rukkhānam pannāni suriyātapena pasāriyanti rattim patikuṭanti, padumapupphādīni suriyātapena pupphanti rattim puna pati-

Dhs. § 1157.
 akallatā T. M.
 honti M.
 Metī ti M.
 oniddeso M.
 sakkhaputho M.
 vattamāno M.
 tesu panti sā nesam M.
 okkamantā (?) T.
 Comp. Majjhimanikāya I, 249.

kuṭanti, idam pana middham akusalattā khīṇāsavānam na hotī ti.

Tattha siyā na middham akusalam, kasmā rūpattā? Rūpam hi avyākatam idañ ca rūpam. Ten' ev' ettha kā-yassa akalyatā akammaññatā ti kāyagahanam katan ti. Yadi kāyassā ti vuttamatten' etam rūpam kāyapassaddhādayo pi dhammā rūpam eva bhaveyyum.

775. Sukhañ ca kāyena paţisamvedeti kāyena ca paramatthasaccam⁴ sacchikarotī ti. Sukhapaţisamvedanaparamatthasaccasacchikaraṇāni⁵ pi rūpakāyena siyum, tasmā na vattabbaṃ: etaṃ rūpaṃ middhan ti. Nāmakāyo hi ettha kāyo nāma. Yadi nāmakāyo atha 'kasmā soppaṃ pacalāyikā ti' vuttaṃ. Na hi nāmakāyo supati na pacalāyatī ti. Liṅgādīni viya indriyassa tassa phalattā. Yathā hi itthiliṅgaṃ itthinimittaṃ itthikuttaṃ itthākappo ti imāni liṅgādīni itthindriyassa phalattā vuttāni. Ēvam imassā pi nāmakāyagelaññasaṅkhātassa middhassa phalattā soppādīni vuttāni. Middhe hi sati tāni hontī ti phalūpacārena middham arūpam pi samānaṃ soppaṃ pacalāyikā supanā supitattan ti vuttaṃ. Akkhidalādīnaṃ pacalabhāvaṃ karotī ti pacalāyikā ti vacanatthenā pi cāyaṃ attho sādhito yeva ti na rūpaṃ middham.

776. Onāhādīhi pi c'assa arūpabhāvo dīpito yeva. Na hi rūpam nāmakāyassa onāho pariyonāho antosamorodho hotī ti. Nanu ca iminā va kāraņen' etam rūpam. Na hi arūpam kassaci onāho na pariyonāho na antasamorodho hotī ti. Yadi evam āvaraņam pi na bhaveyya tasmā yathā kāmacchandādayo arūpadhammā āvaraṇaṭṭhena nīvaraṇā evam imassā pi onāhanādi-atthena onāhanāditā veditabbā.

777. Api ca pañca nīvaraņe pahāya cetaso upakkilese 7 pañūāya dubbalīkaraņe 8 ti vacanato p'etam arūpam 9. Na

akallatā M.
 gatan M.
 vuttametten' M.
 paramattasaccam T.
 paramattasaccam T.
 paramattasaccam T.
 onahanā ti di atthena onādi na vedo T.
 upakkileso T.
 dubbalīkarati T.
 Comp. Mahāparinibbānas. p. 11.

hi rūpam cittūpakkileso na paññāya dubbalīkaraṇam hotī ti. Kasmā na hoti? Nanu vuttam: santi bhikkhave eke samaṇabrāhmaṇā suram pivanti merayam pivanti surāmerayapāṇā appaṭiviratā. Ayam bhikkhave paṭhamo samaṇabrāhmaṇānam upakkileso ti. Aparam pi vuttam: cha kho me gahapatiputta ādīnavā surāmerayamajjapamādaṭṭhānānuyoge sandiṭṭhikā dhanañjāni², kalahappavaḍḍhani, rogānam āyatanam, akittisañjanauī³, kopīnam nidamsanī, paññāya dubbalīkaraṇī tveva chaṭṭham padam bhavatī ti. Paccakkhato pi c'etam siddham eva. Yathā majje udaragate cittam saṅkilissati paññā dubbalā hoti tasmā majjam viya middham pi cittasaṅkileso ca paññādubbalīkaraṇañ ca siyā tinapaccayaniddesato t. Yadi hi majjam saṅkileso bhaveyya so ime pañca nīvaraṇe pahāya cetaso upakkileso ti vā.

778. Evam eva kho bhikkhave pañc'ime cittassa upakkilesā yehi upakkilitham cittam na c'eva mudum bhoti na ca kammaniyam na ca pabhassaram pabhangu ca na sammāsamādhīyati āsavānam khayāya. Katame pañca? Kāmacchando bhikkhave cittassa upakkileso ti vā. Katame ca bhikkhave cittassa upakkilesā? Abhijjhā visamalobho cittassa upakkileso ti vā evam ādisu upakkilesaniddesesu niddesam? āgaccheyya.

779. Yasmā pana tasmim pi te kilesā⁸ uppajjanti ye cittasankilesā c'eva pañnāya ca dubbalīkaraṇā honti tasmā⁹ tesam paccayattā paccayaniddesato evam vuttam. Middham pana sayam eva cittasankileso c'eva pañnādubbalīkaraṇañ ¹⁰ cā ti arūpam eva middham. Kiñ ca bhiyyo sampayogavacanato thīnamiddhanīvaraṇam? Avijjānīvaraṇena nīvaraṇañ c'eva nīvaraṇasampayuttañ cā ti vuttam. Tasmā sampayogavacanato na-y-idam rūpam. Na hi rūpam ¹¹ sampayuttasankham labhatī ti. Athā pi siyā yathā-

² Anguttara IV, 50. ² dhanajānī T. ³ akkhitti⁶ M. ⁴ tinapaccayaniddesadesato T. ⁵ mudu M. ⁶ om. M. ⁷ upakkilesaniddesesam M. ⁸ upakkilesā M. ⁹ M. inserts c'etam. ¹⁰ paññāyadub⁶ M. ²¹ nābhirūpam T.

lābhavasen'etam vuttam yathā pi z sippikasambukam pi sakkharakathalam pi macchagumbam² pi carantam pi titthantam pī ti³ yathālābhavasena vuttam. Sakkharakathalam hi titthati yeva, na carati, itaradvayam titthati pi carati pi. Evam idhā pi middham nīvaraṇam eva na sampayuttam, thīnam nīvaraṇam pi sampayuttam pī ti sabbam ekato katvā yathālābhavasena nīvaraṇañ c'eva nīvaraṇasampayuttam cā ti vuttam.

Middham pana yathā sakkharakathalam titthat' eva na carati. Evam nīvaraṇam eva na sampayuttam. Tasmā rūpam eva middhan ti na rūpabhāvasiddhito. Sakkharakathalam hi na caratī ti vinā pi suttena siddham tattha yathālābhavasen'attho hotu. Middham pana rūpan ti asiddham etam. Na sakkā tassa iminā suttena rūpabhāvo sādhetun ti. Middhassa rūpabhāvā siddhito na-yidam yathālābhavasena vuttan ti arūpam eva middham.

780. Kiñ ca bhiyyo cattattā ti ādi vacanato? Vibhangasmim hi vigatathīnamiddho ti. Tassa thīnamiddhassa cattattā vantattā muttattā pahīnattā 5 paţinissaţţhattā tena vuccati vigatathīnamiddho ti. Idam cittam imamhā pi thīnamiddhā sodheti visodheti parisodheti moceti vimoceti parimoceti tena vuccati vigatathīnamiddho ti. Cīttam parisodheti cā ti evam vantattā ti ādi vuttam6. Na ca rūpam evam vuccati, tasmā pi arūpam eva middhan ti. Na cittajass' asambhayayacanato. Tividham hi middham cittajam utujam āhārajam? ca. Tasmā yam tattha cittajam tassa vibhange jhanacittehi asambhavo vutto. Na arupabhavo sādhito ti rūpam eva middhan ti. Na rūpabhāvā siddhito va. Middhassa hi rūpabhāve siddhe sakkā etam laddhum. Tattha cittajass' asambhavo vutto. So eva na sijihatī ti arūpam eva middham8. Kiñ ca bhiyyo pahānavacanato. Bhagavatā hi: cha bhikkhave dhamme pahāya bhabbo?

r hi M. ² Comp. Majjhimanikāya I, 279. ³ M. inserts evam ekato katvā. ⁴ siddhā M. ⁵ parihīnattā T.
 ⁶ vigatathinamiddho ti cā ti evam cattattā ti ādi vuttam M.
 ⁷ Comp. Visuddhimagga in J. P. T. S. p. 148. ⁸ siddham T. ⁹ sabbo M.

pathamajjhānam upasampajja viharitum. Katame cha? Kā-macchandam vyāpādam thīnamiddham uddhaccakukkuccam vicikiccham.

781. Kāmesu kho pan' assa ādīnavo sammappaññāya sudittho hotī ti ime pañca nīvarane pahāya balavatiyā paññāya attattham vā ñassatī ti ādīsu ca. Middhassā pi pahānam vuttam na ca rūpam pahātabbam. Yath'āha: rūpakkhandho abhiññeyyo pariññeyyo na pahātabbo na bhāvetabbo ti2. Imassa pahānavacanato pi arūpam eva middham na rūpassā pi. Pahānavacanato rūpam bhikkhave na tumhākam, tam pajahathā ti. Ettha hi rūpassā pi pahānam vuttam eva, tasmā akāraņam etan ti na aññathā vuttattā. Tasmim hi sutte: yo bhikkhave rūpe chandarāgavinayo3 tam tattha pahānan ti evam chandarāgapahānavasena rūpappahānam vuttam. Tam vathā cha dhamme appahāya pañca nīvaraņe pahāyā ti evam pahātabbam eva vuttan ti aññathāvuttattā na rūpam middham. yān'etāni: 'so ime pañca nīvaraņe pahāya cetaso upakkilese ti' ādīni suttāni vuttāni etehi c'eva aññehi ca suttehi arūpam eva middhan ti veditabbam.

thīnamiddham bhikkhave āvaranam nīvaranam cetaso ajjhoroham⁵ pannāya dubbalīkaranam ti ca. Thīnamiddhanīvaranam bhikkhave andhakaranam⁶ acakkhukaranam anñānakaranam pannānirodhikam vighātapakkhikam anibbānasamvattanikan ti ca.

783. Evam eva kho brāhmana yasmim samaye thīnamiddhapariyutthitena cetasā viharati thīnamiddhaparetenā ti ca, ayoniso bhikkhave manasikaroto anuppanno c'eva kāmacchando uppajjati

pe

¹ Comp. Visuddhimagga ed. by Lakmini Pahana p. 516.

² M. adds na sacchikātabbo M. ³ chandarāgam vino T.

⁴ ajjhārulhā M. 5 ajjhorulham M. 6 ajjhakaranam T.

anuppannañ c'eva thīnamiddham uppajjatī ti ca. Kevalo h'ayam bhikkhave akusalarāsi yad idam pañca nīvaranāni ca evamādīni anekān'etassa arūpabhāvajotakān'eva suttāni vuttāni. Yasmā c'etam arūpam tasmā āruppe' pi uppajjati. Vuttam h'etam Mahāpakaraṇapaṭṭhāne: Nīvaraṇam dhammam paṭicca nīvaraṇo dhammo uppajjati na purejātapaccayā ti. Etassa Vibhaṅge āruppe' kāmacchandanīvaraṇam paṭicca thīnamiddha-uddhacca-avijjānīvaraṇan ti sabbam vitthāretabbam. Tasmā sanniṭṭhānam ettha gantabbam arūpam eva middhan ti.

784. Kukkuccaniddese 3 akappiye kappiyasaññitā ti ādīni mūlato kukkuccadassanattham vuttāni. Evam sañīitāya hi kate vītikkame niṭthite vatthujjhācāre puna sañjātasatino suṭṭhu 4 mayā katan ti evam anutappamānassa pacchānutāpavasena tam uppajjati. Tena tam mūlato dassetum akappiye kappiyasaññitā ti ādi vuttam. Tattha akappiyabhojanam kappiyasaññī hutvā paribhuñjati, akappiyamamsam kappiyasaññī hutvā acchamamsam sūkaramamsan dīpimamsam migamamsan ti khādati, kāle vītivatte kālasaññāya pavāretvā appavāritasaññāya pattasmim raje patite paṭiggahītakasaññāya paribhuñjati evam akappiye kappiyasaññāya vītikkamam karoti nāma. Sūkaramamsam pana acchamamsam saññāya khādamāno kāle ca vikāle saññāya paribhuñjamāno kappiye akappiyasaññitāya vītikkamam karoti nāma.

785. Anavajjam pana kiñcid eva vajjasaññitāya vajjan ca anavajjasaññitāya karonto anavajje vajjasaññāya vajje ca anavajjasaññāya vītikkamam karoti nāma. Yasmā pan' etam 'akatam vata me kalyāṇam, akatam kusalam, akatam bhīruttāṇam, katam pāpam, katam luddam, katam kibbisan ti' evam anavajje anavajjasaññitāya pi kate vītikkame uppajjati, tasmā'ssa aññam pi vatthum anujānanto yam evarūpan ti ādim āha.

² aruppe T. ² aruppe T. ³ Dhs. § 1160. ⁴ °satino pi dutthu M. ⁵ vikālasaññāya T. ⁶ tasmā tassa M. ⁷ yam rūpan M.

786. Tattha kukkuccapadam vuttattham eva. Kukkuccā-yanākāro kukkuccāyanā, kukkuccena asitassa bhāvo kukkuccāyitattam. Cetaso vippaţisāro ti ettha katākatassa sāvajjānavajjassa vā abhimukhagamanam² vippaţisāro nāma. Yasmā pana so katam vā pāpam akatam na karoti akatam va kalyānam katam na karoti tasmā virūpo kucchito vā paţisāro ti vippaţisāro. So pana cetaso na sattassā ti ñāpanattham cetaso vippaţisāro ti vuttam. Ayam assa sabhāvaniddeso.

787. Uppajjamānam pana kukkuccam āraggam iva kamsapattam manam vilikhamānam eva uppajjati. Tasmā manovilekho ti vuttam, ayam assa kiccaniddeso. Yam pana Vinaye 'atha kho āyasmā Sāriputto Bhagavatā patikkhittam anuvasitvā āvasathapindam paribhunjitum ti kukkuccāyanto na patiggahesī ti' kukkuccam āgatam, na tam nīvaraņam. Na hi arahato 'dutthu mayā idam katan ti' evam anutāpo atthi. Nīvaraņapatirūpakam pan' etam 'kappatī na kappatī ti' vīmamsanasankhātam Vinayakukkuccam nāma.

788. Katame dhammā nīvaraņā c'eva nīvaraņasampayuttā cā ti padassa niddese vasmā thīnamiddham aññamaññam na vijahati tasmā thīnamiddhanīvaraṇam avijjānīvaraṇena nīvaraṇam eva nīvaraṇasampayuttam cā ti
abhinditvā vuttam. Yasmā pana uddhacce sati pi kukkuccassa abhāvā kukkuccena vinā pi uddhaccam uppajjati tasmā tam bhinditvā vuttam. Yañ ca yena sampayogam na gacchati tam na yojitan ti veditabbam, Ime pana
nīvaraṇe kilesapaṭipāṭiyā pi āharitum vaṭṭati maggapaṭipāṭiyā pi. Kilesapaṭipāṭiyā kāmacchandavyāpādā anāgāmimaggena pahīyanti, thīnamiddhuddhaccāni arahattamaggena, kukkuccavicikicchā sotāpattimaggena, avijjā arahattamaggena, maggapaṭipāṭiyā sotāpattimaggena kukkuccavicikicchā pahīyanti, anāgāmimaggena kāmacchandavyāpādā,
arahattamaggena thīnamiddhuddhaccāvijjā ti.

ayitassa T. ² sävajjanavajjassa abh^o M. ³ yasmā M.
 Dhs. § 1152. ⁵ ābhāvā C.

Parāmāsagocchake te dhamme ţhapetvā ti pucchābhāgena bahuvacanam katam.

789. Upādānaniddese² ca vatthusankhātam kāmam upādīyatī ti kāmūpādānam. Kāmo ca so upādānan cā ti pi kāmūpādānam. Upādānan ti daļhagahanam, daļhattho hi ettha upasaddo upāyāsa-upakkuṭṭhādīsu viya.

Tathā diṭṭhi ca sā upādānañ cā ti diṭṭhūpādānam³. Diṭṭhim upādīyatī ti diṭṭhūpādānam. 'Sassato attā ca loko cā ti' ādīsu⁴ hi purimadiṭṭhi uttaradiṭṭhi upādīyati.

Tathā sīlabbatam upādīyatī ti sīlabbatūpādānam. Sīlabbatañ ca tam upādānañ cā ti sīlabbatūpādānam. Gosīla-govatādīni⁵ hi evam suddhī ti abhinivesato sayam eva upādānāni.

Tathā vadanti etenā ti vādo, upādīyanti etenā ti upādānam. Kim vadanti upādīyanti vā attānam? Attano vādūpādānam attavādūpādānam. Attavādamattam eva vā attā ti upādīyanti etenā ti attavādūpādānam.

Yo kāmesu kāmacchando⁶ ti etthā pi vatthukāmā va anavasesato kāmā ti adhippetā. Tasmā vatthukāmesu kāmacchando idha kāmūpādānan ti anāgāmino pi tam siddham⁷ hoti. Pañcakāmaguņavatthuko pan'assa kāmarāgo va natthī ti⁸.

790. Diţţhūpādānaniddese natthi dinnan ti dinnam nāma natthi, kassaci kiñci dātum sakkā ti jānāti. Dinnassa pana phalavipāko natthī ti ganhāti.

Natthi yitthan ti yittham vuccati mahāyāgo. Tam yajitum sakkā ti jānāti. Yitthassa pana phalavipāko natthī ti gaṇhāti.

Hutan ti āhunapāhunamangalakiriyā. Tam kātum sakkā ti jānāti, tassa pana phalavipāko natthī ti ganhāti.

Sukatadukkatānan ti ettha dasa kusalakammapathā sukatakammāni nāma, dasa akusalakammapathā dukkata-

pucchāya bhāgena T.
 Dhs. § 1213—1217.
 Dhs. § 1215.
 Dhs. § 1099, 1117, 1175.
 Dhs. § 1005.
 Dhs. § 1214.
 saddham M.
 pan'atthī ti M.
 Dhs. § 1215.

kammāni nāma, tesam atthibhāvam jānāti, phalavipākam pana natthī ti ganhāti.

Natthi ayam loko ti paraloke thito imam lokam natthī ti ganhāti, natthi paraloko ti idha loke thito paralokam natthī ti ganhāti, natthi mātā natthi pitā ti mātāpitunnam atthibhāvam jānāti. Tesu katapaccayena koci phalavipāko natthī ti ganhāti.

Natthi sattā opapātikā ti cavanaka-uppajjanakā sattā natthī ti gaņhāti, sammaggatā sammāpatipannā ti anulomapatipadam patipannā dhammikasamanabrāhmanā lokasmim natthī ti gaṇhāti.

pavedentī ti iman ca lokam paran ca lokam attanā vā abhivisithena nāņena natvā pavedanasamatho sabbannū Buddho nāma natthī ti gaņhāti. Imāni pana upādānāni kilesapatipātiyā pi āharitum vattati maggapatipātiyā pi. Kilesapatipātiyā kāmūpādānam catūhi maggehi pahīyati sesāni tīni sotāpatttimaggena. Maggapatipātiyā sotāpattimaggena ditthūpādānādīni pahīyanti catūhi maggehi kāmūpādānan ti.

791. Kilesagocchake kilesā eva kilesavatthūni. Vasanti vā ettha akhīņāsavā sattā lobhādīsu patiţthitattā ti kilesā ca te tappatiţthitānam sattānam vatthūni cā ti kilesavatthūni. Yasmā c'ettha anantarapaccayādibhāvena uppajjamānā kilesā pi vasanti eva nāma tasmā kilesānam vatthūni pī ti kilesavatthūni.

Tattha katamo lobho? Yo rāgo sārāgo ti ayam pana lobho ti hetugochake² ganthagochake³ imasmim kilesagochake⁴ ti tīsu thānesu atirekapadasatena niddittho⁵. Āsavasamyojanaoghayoganīvarana-upādānagochakesu atthahi atthahi padehi niddittho svāyam atirekapadasatena nidditthatthāne pi atthahi atthahi padehi nidditthatthāne pi nippadesato va gahito ti veditabbo.

² Dhs. § 1229. ² Dhs. § 1059. ³ Dhs. § 1136. ⁴ Dhs. § 1230. ⁵ nittho M.

Tesu hetu ganthanīvaraņaupādānakilesagocchakesu catumaggavajjhā taṇhā eken' eva koṭṭhāsena ṭhitā. Āsavasamyojanaoghayogesu zatumaggavajjhā pi dve koṭṭhāsā hutvā ṭhitā. Katham? Āsavesu zkāmāsavo bhavāsavo hoti. Samyojanesu kāmarāgasamyojanam bhavarāgasamyojanan ti. Oghesu kāmarāgasamyojanam bhavarāgasamyojanan ti. Oghesu kāmarajasamyojanam kilesavatthūni kilesapaṭipaṭiyā pi āharitum vaṭṭati maggapaṭipāṭiyā pi. Kilesapaṭipāṭiyā lobho catūhi maggehi pahīyati, doso anāgāmimaggena, mohamānā arahattamaggena, diṭṭhivicikicchā sotāpattimaggena thīnādīni arahattamaggena. Maggapaṭipāṭiyā sotāpattimaggena diṭṭhivicikicchā pahīyanti, anāgāmimaggena doso, arahattamaggena sesā sattā ti.

792. Kāmāvacaraniddese6 hetthato ti hetthābhāgena. Avīcinirayan ti aggijālānam vā sattānam vā dukkhavedanāya vā vīci-antaram chiddam ettha natthī ti avīci. Sukhasankhāto ayo ettha natthī ti nirayo. Nirati-atthena pi nirayo. Pariyantam karitvā ti tam avīcisankhātam nirayam antam katvā. Uparito ti uparibhāgena. Paranimmitavasavattideve ti paranimmitesu kāmesu vasam vattanato evam laddhavohāre deve. Anto karitvā ti anto pakkhipitvā. Yam etasmim antare ti ve etasmim okāse. Etthāvacarā ti iminā yasmā etasmim antare aññe pi caranti kadāci katthaci ca sambhavato tasmā tesam asanganhanattham etth' avacarā ti vuttam. Tena ye etasmim antare ogāļhā hutvā caranti sabbattha sadā va sambhavato7 adhobhāge caranti Avīcinirayassa hetthābhūtūpādāya pavattibhāvena tesam sangaho kato hoti. Te hi avagalha 'vacaranti adhobhage 'vacaranti ti avacarā. Ettha pariyāpannā8 ti. Iminā pana yasmā ete etthāvacarā aññatthā pi avacaranti na pana tattha pariyāpannā honti tasmā tesam añnatthā pi avacarantānam pariggaho kato hoti. Idāni te ettha pariyāpannā dhamme

 ¹ āsavam yajana° M.
 ² Dhs. § 1096.
 ³ Dhs. § 1113.
 ⁴ Dhs. § 1151.
 ⁵ vattanti M.
 ⁶ Dhs. § 1280.
 ⁷ sabba attha saddāsambh° M.
 ⁸ paripanņā M.

rāsīsuñnatāpaccayabhāvato z ca dassento khandhā ti ādim āha.

793. Rūpāvacaraniddese ² Brahmalokan ti paṭhamajjhānabhūmisankhātam brahmaṭṭhānam. Sesam etṭha kāmāvacaraniddese vuttanayen'eva ñatvā samāpannassā ti ādīsu paṭhamapadena kusalajjhānam vuttam, dutiyena vipākajjhānam, tatiyena kiriyajjhānam vuttan ti veditabbam.

794. Arūpāvacaraniddese 3 ākā sānañ cāyatanū page ti ākāsānañ cāyatanasankhātam bhavam upagate. Dutiyapade pi es' eva nayo. Sesam heṭṭhā vuttanayen'eva veditabbam.

795. Saranadukaniddese⁴ yväyam tīsu akusalamūlesu moho so lobhasampayutto ca lobhena sarano dosasampayutto ca dosena sarano. Vicikicchuddhaccasampayutto pana moho diṭṭhisampayuttena c'eva rūparāga-arūparāga-sankhātena ca rāgaranena pahānekaṭṭhabhāvato sarano sarajo ti veditabbo.

796. Suttantikadukamātikākathāyam atthato vivecitattā yāni ca tesam niddesapadāni tesam pi hetthā vuttanayen' eva suviñneyyattā yebhuyyena uttānatthā eva.

797. Idam pan' ettha sesamattam. Vijjūpamadukes tāva cakkhumā ti kira purisos meghandhakāre maggam patipajji, tassa andhakāratāya maggo na pañīāyi, vijju niccharitvā andhakāram viddhamsesi, ath' assa andhakāravigamā maggo pākato ahosi, so dutiyam pi gamanam abhinīhari, dutiyam pi andhakāro otthari, vijju niccharitvā tam viddhamsesi, vigate andhakāre maggo pākato ahosī ti, tatiyam pi gamanam abhinīhari, andhakāro otthari, maggo na pañīāyi, vijju niccharitvā andhakāram viddhamsesi, tattha cakkhumato purisassa andhakāre maggapatipajjanam viya ariyasāvakassa sotāpattimaggatthāya vipassanārambho, andhakāre maggassa apañīāyanakālo viya saccacchādakatamam, vijjuyā niccharitvā andhakārassa viddhamsitakālo viya sotāpattimaggobhāsena uppajjitvā saccacchādakatamassa vinoditakālo, vigate andhakāre maggassa pākatakālo

suññātā° T.
 Dhs. § 1282.
 Dhs. § 1284.
 Dhs. § 1284.
 Dhs. § 1284.
 Cakkhumāyirikapuriso M.

viya sotāpattimaggassa catunnam saccānam pākaţakālo, maggassa pākatam pana maggasamangipuggalassa pākatam eva. Dutiyagamanābhinīhāro viya sakadāgāmimaggatthāya vipassanārambho, andhakāre maggassa apaññāvanakālo viya saccacchādakatamam, dutiyam vijjuyā niccharitvā andhakāram viddhamsitakālo viya sakadāgāmimaggobhāsena uppajjitvā saccacchādakatamassa vinoditakālo, vigate andhakāre maggassa pākaţakālo viya sakadāgāmimaggassa catunnam saccānam pākatakālo, maggassa pākatam pana maggasamangipuggalassa pākatam eva. Tatiyagamanābhinīhāro viya anāgāmimaggatthāya vipassanārambho, andhakāramaggassa apaññāyanakālo viya saccacchādakatamam, tatiyam vijjuyā niccharitvā andhakārassa viddhamsitakālo viya anāgāmimaggobhāsena uppajjitvā saccacchādakatamassa vinoditakālo, vigate andhakāre maggassa pākatakālo viya anāgāmimaggassa catunnam saccānam pākatakālo, maggassa pākatam pana maggasamangipuggalassa pākatam eva.

798. Vajirassa pana pāsāņo vā maņi va abhejjo nāma natthi. Yattha patati tam vinividdham eva hoti. Vajiram khepentam asesetvā khepeti, vajirena gatamaggo nāma puna pākatiko² na hoti. Evam eva arahattamaggassa avajjhakileso³ nāma natthi, sabbakilese vinivijjhati vajiram viya. Arahattamaggo pi kilese khepento asesetvā khepeti. Vajirena gatamaggassa pana pākatikattābhāvo viya. Arahattamaggena pahīnakilesānam puna paccudāvattanam nāma natthī ti.

799. Bāladukaniddese bālesu ahirikānottappāni pākatāni mūlāni ca sesānam bāladhammānam.

Ahiriko ca anottāpī ca na kiñci akusalam na karoti nāmā ti. Etāni dve pathamam yeva visum vuttāni.

Sukkapakkhe pi ayam eva nayo.

800. Tathā kanhadukes tapanīyadukaniddese6 katattā ca akatattā ca tapanam veditabbam.

maggasamangino p° M.
 pākaṭikā M.
 avijjha° M.
 Dhs. § 1300.
 Dhs. § 1302.
 Dhs. § 1304—5.

battan ti.

Kāyaduccaritādīni hi katattā tapanti ¹ , kāyasucari-
tādīni akatattā. Tathā hi puggalo 'katam me kāyaducca-
ritan ti' tappati 'akatam me kāyasucaritan ti' tappati, 'katam
me vacīduccaritan ti' tappati
pe
'akatam me manosucaritan ti' tappatī ti. Atappane pi 2
es' eva nayo.
Kalyānakarī hi puggalo 'katam me kāyasucaritan ti' na
tappati, 'akatam me kāyaduccaritan ti' na tappati, 'katam
me vacīsucaritan ti na tappati
pe
'katam me manosucaritan ti' na tappatī ti.
801. Adhivacanadukaniddese 3 yā tesam tesam dham-
mānan ti sabbadhammagahaṇam. Sankhāyatī ti sankhā.
Sankathīyatī ti attho. Kin ti sankathīyati? Ahan ti ma-
man ti paro ti parassā ti satto ti gāvo ti4 poso ti puggalo
ti naro ti manavo ti Tisso ti Dattos ti manco pitham
bhisī bimbohanan ti 6 vihāro pariveņam dvāram vātapānam
ti evam anekehi ākārehi? sankathīyatī ti sammā ñāyatī ti
samaññā. Kin ti sammā ñāyati? Ahan ti maman ti
pe
dvāram vātapānan ti sammā nāyatī ti samannā. Pannā-
piyyatī ti paññatti, voharīyatī ti vohāro. Kin ti voha-
rīyati? Ahan ti maman ti
pe
dvāram vātapānan ti voharīyatī ti vohāro.
802. Nāman ti catubbidham nāmam: Sāmaññanāmam
gunanāmam kittimanāmam opapātikanāman ti. Tattha
pathamakappiyesu* mahājanena sammannitvā thapitattā
Mahāsammato ti rañño nāmam sāmaññanāmam nāma.
Yam sandhāya vuttam: Mahājanasammato ti kho Vā-

settha Mahāsammato t'eva pathamam akkharam upanib-

tapati T.
 attappaniye M.
 Dhs. § 1306.
 bhāvo
 M.
 Tatto ti M.
 piṭham bhisippohaṇan
 chappikesu M.

Dhammakathiko paṃsukūliko Vinayadharo tipiṭako saddho saṭṭho ti evarūpaṃ guṇato āgatanāmaṃ guṇanāmaṃ nāma. Bhagavā arahaṃ sammāsambuddho ti ādīni pi Tathāgatassa anekāni nāmasatāni guṇanāmān' eva. Tena vuttaṃ:

Asankheyyāni nāmāni sa guņena mahesino | Guņena nāmam uddheyyam api nāma sahassato ti ||

Yam pana jātassa kumārakassa nāmagahanādivasena dakkhiņeyyānam sakkāram katvā samīpe thitā ñātakā kappetvā 'ayam asuko nāmā ti' nāmam karonti idam kittimanāmam nāma. Yā pana purimapaññatti aparapañnāttiyam² patati purimavohāro pacchimavohāre³ patati ** seyyathīdam purimakappe pi cando etarahi pi cando yeva, atīte suriyo samuddo pathavī pabbato etarahi pi pabbato yevā ti idam opapātikanāmam nāma.

Idam catubbidham pi nāmam ekanāmam eva hoti. Nāmakamman ti nāmakaraṇam, nāmadheyyan tis nāmathapanam, niruttī ti nāmanirutti, vyañjanan ti nāmavyañjanam. Yasmā pan' etam attham vyañjati tasmā evam vuttam. Abhilāpo ti nāmābhilāpo eva6.

803. Sabbe va dhammā adhivacanapathā ti. Adhivacanassa no pathadhammo nāma natthi. Ekadhammo sabbadhammesu nipatati, sabbadhammā ekadhammasmim nipatanti. Katham? Ayam hi nāma paññatti ekadhammo. So sabbesu catubhūmakadhammesu nipatati. Satto pi sankhāro pi nāmato vuttako nāma natthi. Aṭavipabbatādīsu⁷ rukkhā pi jānapadānam bhāro. Te hi 'ayam rukkho kim nāmā ti' puṭṭhā 'khadiro palāso ti' attanā jānanakanāmam kathenti. Yassa nāmam na jānanti tam pi 'anāmako nāmā ti' vadanti. Tam pi tassa nāmadheyyam eva hutvā tiṭṭhati. Samudde macchakacchapādīsu pi es' eva nayo.

Itare dve dukā iminā samānatthā eva.

pasanno M.
 pacchimapaññattiyam M.
 pacchimavohāre twice M.
 patī ti T.
 nāmaheyyan ti M.
 va M.
 atṭavio M.
 jānakanāmam M.

804. Nāmarūpaduke i nāmakaraņatthena namanatthena i nāmanatthena ca nāmam. Tattha cattāro tāva khandhā nāmakaranatthena nāmam. Yathā hi mahājanasammatattā Mahāsammatassa Mahāsammato ti nāmam ahosi, yathā mātāpitaro 'ayam Tisso nāma hotu, Phusso nāma hotū ti' evam puttassa kittimanāmam karonti, yathā vā dhammakathiko vinayadharo ti gunato nāmam āgacchati na evam vedanādīnam. Vedanādavo hi mahāpathavīādavo viya attano nāmam karontā va uppajjanti, tesu uppannesu tesam nāmam uppannam eva hoti. Na hi vedanam uppannam, tvam vedanā nāma hohī ti' koci bhanati na ca tassa nāmagahanakiccam atthi. Yathā pathaviyā uppannāya 'tvam pathavī nāma hohī ti' nāmagahaṇakiccam natthi Cakkavāla-Sinerumhi candimasuriyanakkhattesu uppannesu 'tvam cakkavāļam nāma tvam nakkhattam nāma hohī ti' nāmagahanakiccam natthi. Nāmam uppannam eva hoti, opapātikapañnatti³ nipatati. Evam vedanāya uppannāya tvam vedanā nāma hohī ti' nāmagahanakiccam natthi. Tāya uppannāya vedanā ti nāmam uppannam eva hoti:

805. Sannādīsu pi es' eva nayo. Atīte pi hi vedanā yeva sannā sankhārā vinnānam. Vinnānam eva anāgate pi paccuppanne pi . Nibbānam pana sadā pi nibbānam evā ti nāmakaraņatthena nāmam nāmanatthenā pi c'ettha cattāro khandhā nāmam. Te hi ārammanābhimukhā namanti, nāmatthena sabbam pi nāmam. Cattāro hi khandhā ārammane annāmamānam nāmenti, nibbānam ārammanādhipatipaccayatāya attani anavajjadhamme nāmeti.

806. Avijjā bhavataņhā6 vaţţamūlasamudācāradassanattham gahitā.

807. Bhavissati attā ca loko cā ti khandhapañcakam attā ca loko cā ti gahetvā tam bhavissatī ti gahanākārena nivitthā sassataditthi⁸.

808. Dutiyā na bhavissatī ti ākāreņa niviţţhā ucchedadiţţhi?.

Dhs. § 1309, 1310.
 ² namatthena M.
 ³ paññattiyam M.
 ⁴ paccuppanno M.
 ⁵ nāmatthenā M.
 ⁶ Dhs. § 1311, 1312.
 ⁷ Dhs. § 1313.
 ⁸ Dhs. § 1315.
 ⁹ Dhs. § 1316.

- 809. Pubbantam ārabbhā^{*} ti atītakotthāsam ārammanam karitvā. Iminā Brahmajāle^{*} āgatā atthārasa pubbantānuditthiyo gahitā.
- 810. Aparantam ārabbhā³ ti anāgatakoṭṭhāsam ārammaṇam karitvā. Iminā tatth' eva āgatā catucattālīsa aparantānudiṭṭhiyo⁴ gahitā.
- 811. Dovacassatāniddese 5 sahadhammike vuccamāne 6 pi sahadhammikam nāma yam Bhagavatā paññattam sikhāpadam. Tasmim vatthum dassetvā āpattim āropetvā 'idam nāma tvam āpanno, ingha desehi vutthaha 7 patikarohī ti' vuccamāne. Dovacassāyan ti ādīsu evam codiyamānassa pana paticodanāyo vā appadakhinaggāhitāya vā dubbacassa kammam dovacassāyam. Tad eva dovacassan ti pi vuccati. Tassa bhāvo dovacassiyam. Itaram tass' eva vevacanam.
- 812. Vippaţikkūlagāhitā ti vilomagāhitā. Vilomagahaṇasaṅkhātena vipaccanīkena sātam assā ti vipaccanīkasāto. Paṭānigahaṇam⁸ gahetvā ekapaden' eva tam nissaddam⁹ akāsin ti sukham paṭilabhantass' etam adhivacanam. Tassa bhāvo vipaccanīkasātatā.

Ovādam anādiyanavasena 10 anādarassa bhāvo anādariyam. Itaram tass' eva vevacanam. Anādāniyanākāro va anādaratā¹¹.

Garuvāsam avasanavasena uppanno agāravabhāvo agāravatā. Sajetthakavāsam¹² avasanavasena uppanno appatissavabhāvo appatissavatā¹³. Ayam vuccatī ti ayam evarūpā¹⁴ dovacassatā nāma vuccatī. Atthato pan' esā ten' ākārena pavattā cattāro khandhā sankhārakkhandho yevā ti.

813. Pāpamittatādīsu^{z5} pi es' eva nayo. Dovacassatāpāpamittatādayo hi visum cetasikadhammā nāma natthi.

Dhs. § 1319.
 Dīghanikāya I, 2, 35.
 Dīghanikāya I, 2, 37.
 Dhs. § 1325.
 vuccamāno M.
 vutthāya M.
 Comp. Sumangalavil. I, 77; Suttavibhanga II, 46.
 nissadam G. nisaddam M.
 Kern, Bijdr. 76.
 anādariyatā M.
 sacetthakavasam M.
 appattissavabhāvo appattissavatā Mss.
 Dhs. § 1326.

Natthi etāsam saddhā ti assaddhā. Buddhādīni vatthūni na saddahantī ti attho. Dussīlā ti sīlassa dunnāmam nāma natthi. Nissīlā ti attho. Appassutā ti sutarahitā. Pañca macchariyāni etesam atthī ti maccharino. Duppañnā ti nippañnā.

Sevanakavasena sevanā, balavasevanā² nisevanā, sabbatobhāgena sevanā samsevanā. Upasaggavasena vā padam vaḍḍhitam. Tīhi pi sevanā va kathitā. Bhajanā ti upasamkamanā, sambhajanā³ ti sabbatobhāgena bhajanā. Upasaggavasena vā padam vaḍḍhitam. Bhattī ti daļhabhatti, sambhattī ti sabbatobhāgena bhattī. Upasaggavasena vā padam vaḍḍhitam. Dvīhi pi daļhabhatti eva kathitā.

Taṃsampavaṃkatā tesu puggalesu kāyena c'eva cittena ca sampavaṃkabhāvo. Tanniṇṇatā tappoṇatā tappabbhāratā ti attho.

- 814. Sovacassatā⁵ ca dukaniddeso pi vuttapaṭipakkhanayena veditabbo.
- 815. Pañca pi āpattikkhandhā6 ti mātikāniddesena pārājikam samghādisesam pācittiyam pātidesanīyam dukkaṭan ti imā pañca āpattiyo. Satta pi āpattikkhandhā ti Vinayaniddese pārājikam samghādisesam thullaccayam pācittiyam pāṭidesanīyam dukkaṭam dubbhāsitan ti imā satta āpattiyo. Tattha saha vatthunā tāsam āpattīnam paricchedajānanapaññā āpattikusalatā nāma.
- 816. Saha kammavācāya āpattivuţţhānaparicchedajānanapaññā pana āpattivuţţhānakusalatā⁷ nāma.
- 817. Samāpajjitabbato samāpatti. Saha parikammena appanāparicchedajānanakapañūā pana samāpattikusalatā⁸ nāma.
- 818. Cande vā suriye vā nakkhatte vā ettakam thānam gate vutthahissāmī ti avirajjhitvā tasmim yeva samaye vutthānakapaññāya atthitā samāpattivutthānakusalatā nāma.

dutthum nāma M.
 pālasevanā M.
 samyojanā M.
 tanninnatā M.
 Dhs. § 1327.
 Dhs. § 1328.
 Dhs. § 1330.
 Dhs. § 1331.
 arujjhitvā T.
 Dhs. § 1332.

- 819. Atthārasannam dhātūnam uggahamanasikārasavanadhāranaparicchedajānanapaññā dhātukusalatā nāma.
- 820. Tāsam yeva uggahamanasikārajānanapaññāmanasikārakusalatā nāma dvādasannam āyatanānam uggahamanasikārasavanadhāraṇaparicchedajānanapaññā-āyatanakusalatā nāma. Tīsu pi etāsu kusalatāsu uggaho manasikāro savanam sammasanam paṭivedho paccavekkhaṇā ti sabbam vaṭṭati. Tattha savanauggahapaccavekkhaṇā lokiyapaṭivedho lokuttaro sammasanamanasikāro lokiyalokuttaramissakā avijjāpaccayā saṅkhārā ti ādīni paṭiccasamuppādavibhange āvibhavissanti. Iminā pana paccayena idam hotī ti jānanapaññā paṭiccasamuppādakusalatā²nāma.
- 821. Thānatṭhānakusalatā dukaniddese³ hetupaccayā ti ubhayam p'etam aññamaññavevacanam. Cakkhuppasādo hi rūpam ārammaṇam katvā uppajjanakassa cakkhuviññānassa hetu ceva paccayo ca. Tathā sotappasādādayo sotaviññāṇādīnam ambabījādīni ca ambaphalādīnam ambādayo ca tālādīnam uppattiyā ti evam attho veditabbo⁴.
- 822. Dutiye naye ye dhammā ti visabhāgapaccayadhammānam nidassanam. Yesam yesan ti visabhāgapaccayasamuppannadhammanidassanam. Na hetu na paccayā ti cakkhuppasādo saddam ārammanam katvā uppajjanakassa sotaviñāānassa na hetu na paccayos tathā sotappasādādayo avasesaviñāānānams.
- 823. Ajjavamaddavaniddese⁷ nīcacittatā ti padamattam eva viseso. Tass'attho mānābhāvena nīcam cittam assā ti nīcacitto. Nīcacittassa bhāvo nīcacittatā. Sesam cittujjukatā-cittamudutānam padabhājaniye āgatam eva.
- 824. Khantiniddese khamanakavasena khanti, khamanakaro khamanata. Adhivasenti etaya attano upari aropetva vasenti patibahanti na paccanikataya titthanti ti

Dhs. § 1333.
 Dhs. § 1336.
 Dhs. § 1337, 1338.
 om. M. T.
 na hetu paccayo M.
 oviñūāṇādīnam M.
 M. T. add Ambādayo ca tālādīnam uppattiyā ti evam attho veditabbo.
 Dhs. § 1339, 1340.
 Bhs. § 1341.

adhivāsanatā. Acandabhāvo⁹ acandikkam. Anasuropo ti. Asuropo² vuccati na sammāropitattā duruttavacanam³. Tappatipakkhato anasuropo suruttavācā ti attho. Evam ettha phalūpacārena kāraṇam niddiṭṭham.

Attamanatā cittassā ti somanassavasena cittassa sakamanatā. Attano cittassa bhāvo4 yeva na vyāpannacittatā ti attho.

825. Soraccaniddese⁵ kāyiko avītikkamo ti tividham kāyasucaritam. Vācasiko avītikkamo ti catubbidham vacīsucaritam. Kāyikavācasiko ti iminā kāyavacīdvāre samutthitam ājīvatthamakasīlam pariyādiyati⁶. Idam vuccati soraccan ti. Idam pāpato sutthu oratattā⁷ soraccan nāma vuccati.

Sabbo pi sīlasaṃvaro ti. Idaṃ yasmā na kevalaṃ kāyavācāh'eva anācāraṃ ācarati manasā pi ācarati yeva tasmā mānasikasīlaṃ pariyādāya dassetuṃ vuttaṃ⁸.

826. Sākhalyaniddese andakā ti yathā sadose rukkhe andakāni utthahanti evam sadosatāya khumsanavamhanādivacanehi 10 andakā jātā.

Kakkasā ti pūtikā. Sā yathā nāma pūtirukkho kakkaso hoti paggharitacuņņo evam kakkasā hoti, sotam ghamsamānā viya pavisati, tena vuttam kakkasā ti.

Parakatukā ti paresam katukā amanāpā dosajanam. Parābhisajjanī ti kutilakantakasākhā viya mammesu rī vijjhitvā paresam abhisajjanī r² gantukāmānam pi gantum adatvā lagganakārī r³. Kodhasāmantā ti kodhassa āsannā. Asamādhisam vattanikā ti appanāsamādhissa vā upacārasamādhissa vā asamvattanikā. Iti sabbān 'ev'etāni sadosavācāya vevacanāni.

Tathārūpim vācam 14 pahāyā ti idam pharusavācam

 ² acandikabhāvo M.
 ² Comp. above § 536.
 ³ duruttavacanā M.
 ⁴ cittasabhāvo M.
 ⁵ oniddeso M. Dhs. § 1342.
 ⁶ pariyātiyati M.
 ⁷ orattā M.
 ⁸ vatthum M.
 ⁹ Dhs. § 1343.
 ¹⁰ ovambho T.
 ¹² cammesu M.
 ¹² Comp.
 Anguttara IV, 197, 2.
 ¹³ ugganakārī C. G. lagganakari T. comp. Milindap. p. 105.
 ¹⁴ vācā M.

jahitvā thitassa antare pavattā pi saņhavācā eva nāmā ti dīpanattham vuttam.

827. Neļā ti. Etam 3 vuccati doso. Nāssā elan ti nelā. Niddosā ti attho. Nelango setapacchādo4 ti ettha vuttasīlam viya. Kaṇṇasukhā ti vyañjanamadhuratāya kaṇṇānam sukhā. Sūcivijjhanam viya kaṇṇasūlam na janeti atthamadhuratāya sarīre kopam ajanetvā pemam janetī ti pemaniyā, hadayam gacchati appaţihañnamānā sukhena cittam pavisatī ti hadayamgamā. Guṇaparipuṇṇatāyas pure bhavā ti porī. Pure saṃvaṭṭakārī6 viya sukumārā ti pi porī. Purassa esā ti pi porī. Nagaravāsīnam kathā ti attho. Nagaravāsīno hi yuttakathā honti pitumattam pitā pi bhātumattam bhātā ti7 vadanti.

Evarūpī kathā bahuno janassa kantā hotī ti bahujanakantā. Kantabhāvan 'eva bahuno janassa manāpā cittavuddhikarā ti⁸ bahujanamanāpā. Yā tatthā ti yā tasmim puggale sanhavācatā ti mattavācatā ¹⁰, sakhilavācatā ti muduvācatā apharusavācatā ti¹² akakkhaļavācatā.

828. Paţisanthāraniddese 12 āmisapaţisanthāro ti āmisassa alābhena attanā saha paresam chiddam yathā pihitam hoti paţicchannam evam āmisena paţisantharaṇam. Dhammapaţisanthāro ti. Dhammassa appaţilābhena attanā saha paresam chiddam yathā pihitam hoti paţicchannam evam dhammena paţisantharaṇam paţisanthārako rako 13 hotī ti. Dve yeva hi lokasannivāsassa chiddāni, tesam paţisanthārako hoti. Āmisapaţisanthārena va dhammapatisanthārena vā ti iminā duvidhena paţisanthārena paţisanthārako hoti. Paţisantharatī ti nirantaram karoti. Tatrāyam ādito 14 paţṭhāya kathā. Paţisanthārakena hi bhikkhunā āgantukam āgacchantam disvā va paccuggantvā

z appajahitvā T. apajihitvā M.
 z sanhavācā asanhavācā eva M.
 z elā C. G.
 p opachado T.
 paripunnakāya T.
 s sanvattanāri M.
 pitimattam bhātā ti bhātimattam bhātā ti M.
 vuddhikāro ti M.
 bahujanamahāpa M.
 matthao M.
 vvācā ti M.
 Dhs.
 § 1344.
 patisantharanako T.
 ä ādiko T.

pattacīvaram gahetabbam āsanam dātabbam tālavantena vījitabbam pādā dhovitvā makkhetabbā. Sappiphānite sati bhesajjam dātabbam, pānīyena pucchitabbo, āvāso patijaggitabbo, evam ekadesena āmisapaţisanthāro kato nāma hoti. Sāyam pana² navakatarehi attano upatthānam anāgatehi yeva tassa santikam gantvā nisīditvā avisaye apucchitvà tassa visaye panho pucchitabbo. 'Tumhe katarabhāņakā ti' apucchitvā 'tumhākam ācariyūpajjhāyā kataram gantham valanjentī ti' pucchitvā pahonakatthāne panho pucchitabbo. Sace kathetum sakkoti icc'etam kusalam, no ce sakkoti sayam kathetvā dātabbam. Evam ekadesena dhammapatisantharo kato nama hoti. Sace attano santike vasati3 tam ādāya nibaddham4 piņdāya caritabbam. Sace gantukāmo hoti punadivase gamanasabhāgena tam ādāya ekasmim gāme pindāya caritvā uyyojetabbo.

Sace aññasmim disābhāge bhikkhū nimantitā honti tam bhikkhum icchamānam⁵ ādāya gantabbam. 'Na mayham esā disā sabhāgā ti' gantum anicchante sesabhikkhū pesetvā tam ādāya piṇḍāya caritabbam, attanā laddhāmisam tassa dātabbam. Evam āmisapatisanthāro kato nāma hoti. Āmisapatisanthārakena pana attanā laddham kassa dātabban ti? Āgantukassa tāva dātabbam. Sace gilāno vā avassiko vā atthi tesam pi dātabbam. Ācariyūpajjhāyānam dātabbam, bhaṇḍagāhakassa dātabbam. Sārāṇīyadhammapurakena pana satavāram pi sahassavāram pi ābhatābhatena⁶ therāsanato paṭṭhāya dātabbam. Paṭisanthārakena pana yena yena laddham tassa tassa dātabbam. Bahi gāmam nikkhamitvā jiṇṇakam anātham vā bhikkhunim vā disvā tesam pi dātabbam.

829. Tatr' idam vatthu: Corehi kira Guttasālagāme pahate tam khaṇam yeva ekā nirodhato vutthitā khīṇāsavattherī daharabhikkhuniyā bhaṇḍakam gāhāpetvā mahājanena saddhim maggam paṭipajjitvā thitamajjhantike Nakulana-

z vijo T. z sayam pana C. 3 vasi M. 4 nibandham M. 5 icchamānā M. 6 āgatāgatānam M.

garagāmadvāram patvā rukkhamūle nisīdi. Tasmim samaye Kalavallimandapavasi Mahanagatthero Nakulanagaragāme piņdāya caritvā nikkhamanto therim disvā bhattena āpucchi. Sā 'patto me atthī ti' āha. Thero 'iminā va bhunjathā ti' saha pattena adāsi. Therī bhattakiccam katvā pattam dhovitvā therassa datvā āha: 'Ajja tāva bhikkhācārena kilamissatha, ito paṭṭhāya pana vo bhikkācāraparitāso nāma na bhavissati tātā ti'. Tato patthāya therassa unakahapanagghanako pindapato nama navuppannapubbo. Ayam āmisapatisanthāro nāma. Imam patisanthāram katvā bhikkhunā sangahapakkhe thatvā tassa bhikkhuno kammatthanam kathetabbam, dhammo vacetabbo, kukkuccam vinodetabbam, uppannam kiccakaranīyam kātabbam, abbhanavutthana-manattaparivasa databba, pabbajjāraho pabbājetabbo, upasampadāraho upasampādetabbo, bhikkhuniyā pi attano santike upasampadam ākankhamānāya kammavācam kātum vattati. Ayam dhammapatisanthāro nāma, imehi dvīhi paţisanthārehi paţisanthārako bhikkhu anuppannam lābham uppādeti, uppannam thāvaram karoti, sabhayatthāne¹ attano jīvitam rakkhati Coranāgarañño pattagahanahatthen' eva aggam gahetvā patten' eva bhattam ākiranto 2 thero viva.

Aladdhalābhuppādane pana ito palāyitvā paratīram gatena Mahānāgarañño³ ekassa therassa santike sangaham labhitvā puna āgantvā rajje patitthitena Penambangane⁴ yāvajīvam pavattitam mahābhesajjadānavatthum kathetabbam.

Uppannalābhathāvarakaraņe Dīghabhāṇakā Abhayattherassa⁵ hatthato paṭisanthāraṃ labhitvā Cetiyapabbate⁶ corehi bhaṇḍakassa aviluttabhāve vatthuṃ kathetabbam.

830. Indriyesu aguttadvāratāniddese⁷ cakkhunā rūpam disvā ti kāraņavasena cakkhū ti laddhavohārena rūpadas-

sāsankatthāne M. ² akiranto M. ³ °raññā M.

[†] Pennambamgane G. Setambagane M. Pennambamgate T.

⁵ asatherassaº M. 6 Cetiyapabbato T. 7 Dhs. § 1345.

sanasamatthena cakkhuviññāņena rūpam disvā. Porāņā pan' āhu: cakkhu rūpam na passati, acittakattā z cittam na passati, acakkhukattā dvārārammaņe saṃghaṭṭanena z pasādavatthukena z cittena passati. Idisi pan' esā dhanunā vijjhatī ti ādikesu viya sasambhārakathā nāma hoti. Tasmā cakkhuviñūāņena rūpam disvā ti ayam ev' ettha attho.

Nimittaggāhī ti itthipurisanimittam vā subhanimittādikam vā kilesavatthubhūtam nimittam chandarāgavasena gaņhāti diṭṭhamatte yeva na saṇṭhāti.

Anuvyanjanaggāhī ti4 kilesānam anuvyanjanato pākaṭabhāvakaraṇato anuvyanjanan ti laddhavohāram hatthapādasitahasitakathitavilokitādibhedam⁵ ākāram gaṇhāti.

Yathv'ādhikaranam enan ti ādimhi yam kāranam 6 yassa cakkhundriyam asamvarassa? hetu etam puggalam satikavātena cakkhundriyam asamvutam pihitacakkhudvāram⁸ hutvā viharantam⁹ ete abhijjhādayo dhammā anvāssaveyyum¹⁰ anuppabandheyyum¹¹ ajjhotthareyyum.

Tassa samvarāya na patipajjatī ti tassa cakkhundrivassa satikavātena pidahanatthāya na patipajjati.

Evam bhūte 12 yeva ca na rakkhati cakkhundriyam cakkhundriye na samvaram āpajjatī ti vuccati. Tattha kiñcā pi cakkhundriye samvaro vā asamvaro vā natthi. Na hi cakkhuppasādam nissāya sāti vā muṭṭhasaccam vā uppajjati. Api ca yadā rupārammaṇam cakkhussa āpātham āgacchati tadā bhavange dvikkhattum uppajjitvā niruddhe kiriyamanodhātu-āvajjanakiccam sādhayamānā uppajjitvā nirujjhati, tato cakkhuviññāṇam dassanakiccam, tato vipākamanodhātu sampaṭicchanakiccam, tato vipākahetukamanoviñāāṇadhātu santīraṇakiccam, tato

z ācittatattā M. z saṃghaṭṭananena M. 3 pana pathā avatthukena M. 4 °ñjanakehī ti M. 5 hatthapādamukhasitahasitakathitaālokitaviloko M. 6 kāranā T. 7 cakkhundriyāsaṃvarassa M. 8 apihitao T. 9 vihāranti M. 10 anvassao M. 11 anubandheyyum M.

¹² bhūto M.

kiriyāhetukamanoviññāṇadhātu votthapanakiccam¹ sādhayamānā uppajjitvā nirujjhati2, tad anantaram javanam javati tatrā pi neva bhāvangasamaye na āvajjanādīnam aññatarasamaye samvaro vā asamvaro vā atthi, javanakkhane pana dussīlyam vā mutthasaccam vā aññāṇam vā akkhanti vā kosajjam vā uppajjati, asamvaro hoti. Evam honto³ pana so cakkhundriye asamvaro ti vuccati. Kasmā? Yasmā tasmim satidvāram pi aguttam hoti bhavangam pi āvajjanādīni vīthicittāni pi. Yathā kim? Yathā nagare catūsu dvāresu asamvutesu kiñcā pi antogharadvārakotthakagabbhādayo susamvutā yathā pi anto nagare sabbam bhandam arakkhitam agopitam eva hoti. Nagaradvārena hi pavisitvā corā yad icchanti tam karevyum. Evam eva javane dussīlyādisu uppannesu tasmim asamvare sati dvāram pi aguttam hoti bhavangam pi āvajjanādīni pi vīthicittānī ti.

Sotena saddam sutvā ti ādīsu pi es' eva nayo.

Yā imesan ti⁵ etam samvaram anāpajjantassa imesam channam indriyānam yā agutti yā agopanā yo anārakkho yo asamvaro athakanam⁶ apidahanan ti attho.

831. Bhojane amattaññutāniddese⁷ idh' ekacco ti imasmim sattaloke ekacco⁸. Appaţisańkhā ti paţisańkhānapaññāya⁹ ajānitvā anupadhāretvā. Ayoniso ti anupāyena. Āhāran ti asitapītādi-ajjhoharaṇyam¹⁰. Āhāretī ti paribhuñjati¹¹ ajjhoharati. Davāyā ti¹² ādi anupāyadassanattham vuttam. Anupāyena hi āhārento¹³ davatthāya madatthāya maṇḍanatthāya vibhūsanatthāya ca¹⁴ āhāreti, no idam atthitam paţicca. Yā tattha asantuţţhitā ti yā tasmim ayoniso āhāraparibhoge

votthappana° M.
 i nirujjhanti T.
 i bhonto G.
 nagacalūsu C. G.
 j nirujjhanti T.
 i C. G.
 athakkanam M.
 Dhs. § 1346.
 ekacce T.
 apaţisankhātam patisankhān° M.
 asita° M.
 paţibhuñj° M.
 Comp. Samyutta XII, 63.
 abharonto.

¹⁴ vā M.

asantussanā asantutthitabhāvo amattaññutā ti amattaññutabhāvo z pamānasankhātāya mattāya z ajānanam.

Ayam vuccatī ti ayam apaccavekkhitaparibhogavasena pavattā bhojane amattaññutā nāma vuccati.

Indrivesu guttadvāratāniddese3 cakkhunā ti ādīsu + vattanayen' eva veditabbam. Na nimittaggāhī hotī ti chandarāgavasena vuttappakāram nimittam na ganhati.5 Fvam sesapadāni pi vuttapatipakkhanayen' eva veditabbāni. Yathā ca hetthā javane6 dussīlyādīsu uppannesu tasmim asamvare sati dvāram pi aguttam hoti bhavangam pi avajjanadini pi vithicittani ti vuttam evam idha tasmim sīlādīsu? uppannesu dvāram pi guttam hoti bhavangam pi āvajjanādīni pi vīthicittāni pi. Yathā kim? Yathā nagaradvāresu samvutesu kincā pi antogharādayo susamvutā8 honti tathā pi anto nagare sabbam bhandam surakkhitam sugopitam eva hoti nagaradvāresu pihitesu coranam paveso natthi evam evam javane sīlādīsu uppannesu dvāram pi guttam hoti bhavangam pi āvajjanādīni vīthicittāni pi. Tasmā javanakkhane uppajjamāne pi cakkhundrive samvaro ti vutto.

Sotena saddam sutvā ti ādīsu pi es' eva nayo.

833. Bhojane mattaññutāniddese⁹ paṭisankhā yoniso āhāram āhāretī ti paṭisankhānapaññāya jānitvā upāyena āhāram paribhuñjati. Idāni tam o upāyam dassetum neva davāyā ti ādi vuttam. Tattha neva davāyā ti davatthāya na āhāreti. Tattha naṭalanghādayo davatthāya āhāreti nāma. Yam hi bhojanam bhuttassa naccagītakarandasilokasankhāto davo atirekatarena paṭilābhitam bhojanam adhammena visamena pariyesitvā te āhārenti ayam pana bhikkhu evam na hāreti.

 ¹ amattaññubhāvo M.
 ² om. M.
 ³ Dhs. § 1347.
 ⁴ ādi T.
 ⁵ gayhati C. G.
 ⁶ javano C. G.
 ⁷ dīlādīsu pi M.
 ⁸ asaṃvuṭā M.
 ⁹ Dhs. § 1348.
 ¹⁰ yaṃ M.
 ¹² naṭā-laṅghādayo M.
 ¹² āhārenti M.
 ¹³ gītagabbasilokao T.
 gīlakabyāsīlo kabyāsīlokasaṅkhāto M.
 ¹⁴ atikatarena M.
 ¹⁵ patibhātitam C. G. T.

Na madāyā ti mānamadapurisamadānam vaddhanatthāya na āhāreti. Tattha rājarājamahāmattā madatthāya āhārenti nāma. Te hi attano mānamadapurisamadānam vaddhanatthāya pindarasabhojanādīni panītabhojanāni bhuñjanti. Ayam pana bhikkhu evam na hāreti.

Na mandanāyā ti sarīramandanatthāya na āhāreti. Tattha rūpūpajīviniyo mātugāmā antepurikādayo va sappiphānitam nāma pivanti. Te hi siniddham mudumaddavam² bhojanam āhārenti 'evam no angulitthi ³ susanthitā bhavissati sarīre chavivanno ⁴ pasanno bhavissatī ti'. Ayam pana bhikkhu evam na āhāreti.

Na vibhūsanāyā ti sarīre mamsavibhūsanatthāya na āhāreti. Tattha nibbuddhamallakamutthikamallaceṭakādayo susiniddhehi macchamamsādīhi sarīram pīnenti 'evam no mamsam ussadam bhavissati pahārasahanatthāyā ti'. Ayam pana bhikkhu evam sarīramamsavibhūsanatthāya na āhāreti.

Yāvad evā ti āhārāharaņe payojanassa paricchedaniyamadassanam.

Imassa käyassa thitiyä ti imassa catumahäbhūtikakarajakäyassa thapanatthäya ähäreti. Idam assa äharane payojanan ti attho.

Yāpanāyā ti jīvitindriyayāpanatthāya āhāreti.

Vihimsüparatiyā ti. Vihimsā nāma abhuttapaccayā s uppajjanakakhudā tassā vūparatiyā vūpasamatthāya āhāreti.

Brahmacariyānuggahāyā ti. Brahmacariyam nāma tisso sikkhā sakalam sāsanam. Tassa anuganhanatthāya āhāreti. Itī ti upāyanidassanam iminā upāyenā ti attho.

834. Purāņañ ca vedanam patihankhāmī ti. Purāņavedanā nāma abhuttapaccayā uppajjanakavedanā, tam patihanissāmī ti āhāreti.

Navañ ca vedanam na uppādessāmī ti. Navā vedanā nāma atibhuttapaccayena uppajjanakavedanā. Tam na uppādessāmī ti āhāreti. Athavā navavedanā nāma

² pipanti C. G. T. ² mudum maddam T. mudumandam M. ³ angulatthi M. ⁴ chavivanne T. ⁵ suttapaccayā M.

bhuttapaccayena uppajjanakavedanā. Tassā anuppannāya anuppajjanattham eva āhāreti.

835. Yātrā car me bhavissatī ti yāpanā ca me bhavissati. Anavajjatā cā ti. Etthā pi atthi sāvajjam, atthi anavajjam, tattha adhammikapariyesanā adhammikapatiggahanam adhammena paribhogo ti idam sāvajjam nāma. Dhammena pana parivesitvā dhammena patiggahetvā paccavekkhitvā paribhunjanam anavajjam nāma. Ekacco anavajjam yeva sāvajjam karoti, laddham me ti katvā pamānātikkantam bhunjati, tam jīrāpetum asakkonto uddhavirecana-adhovirecanādīhi kilamati, sakalavihāre bhikkhū tassa sarīrapatijagganabhesajjapariyesanādīsu ussukkam āpajjanti. 'Kim idan ti' vutte 'asukassa nāma udaram uddhumātan ti' ādīni vadanti, 'esa niccakālam pi evam pakatiko yeva attano kucchippamānam nāma na iānātī ti' nindanti, garahanti 'ayam anavajje yeva sāvajjam karoti nāma'. Evam akatvā anavajjatā ca bhavissatī ti āhāreti.

836. Phāsuvihāro cā ti. Etthā pi atthi phāsuvihāro, atthi na phāsuvihāro. Tattha āhārahatthako alamsāṭako tatravaṭṭako kākamāsako² bhuttavamitako ti imesam pañcannam brāhmaṇānam bhojanam³ na phāsuvihāro nāma. Etesu hi āhārahatthako nāma bahum bhuñjitvā attano dhammatāya uṭṭhātum asakkonto āhārahatthan ti vadati⁴. Alamsāṭako nāma accuddhumātakucchitāya uṭṭhito pi sāṭakam nivāsetum na sakkoti. Tatthavaṭṭako nāma uṭṭhātum asakkonto tatth'eva vaṭṭati. Kākamāsako nāma yathā kākehi āmasitum sakkā hoti evam yāva mukhadvārā āhāreti. Bhuttavamitako mukhena sandhāretum asakkonto tatth' eva vamati. Evam akatvā phāsuvihāro ca bhavissatī ti āhāreti.

Phāsuvihāro māma catūhi paūcahi ālopehi ūnūdaratās. Ettakam hi bhuñjitvā pānīyam pivitvās cattāro iriyāpathāz sukhena pavattauti. Tasmā Dhammasenāpati evam āha:

yatrā ca M.
 kāṇamasako M.
 bhojanānam M.
 vadanti M.
 Comp. Suttanipāta 707.
 pivato M.
 iriyāpathe M.

Cattāro pañca ālope abhutvā udakam pive | alam phāsuvihārāya pahitattassa bhikkhuno ti ||

837. Imasmim pana thāne angāni samodhāretabbāni i. Neva davāyā ti hi ekam angam, na madāyā ti ekam, na mandanāyā ti ekam, na vibhūsanāyā ti ekam, yāvad eva imassa kāyassa thitiyā yāpanāyā ti ekam, vihimsūparatiyā brahmacariyānuggahāyā ti ekam, ti purānañ ca vedanam patihankhāmi navañ 2 ca vedanam na uppādessāmī ti ekam, yātrā ca me bhavissatī ti ekam, anavajjatā ca phāsuvihāro cā ti ayam ettha bhojanānisamso.

'Mahāsīvatthero pan' āha:

Hetthā cattāri angāni patikkhepo nāma, upari pana attha angāni samodhānetabbānī ti. Tattha yāvad eva imassa kāyassa thitiyā ti ekam angam, yāpanāyā ti ekam, vihimsūparatiyā ti ekam, brahmacariyānuggahāyā ti ekam, iti purāṇañ ca vedanam paṭihaṅkhāmī ti ekam, navañ ca vedanam³ na uppādessāmī ti ekam, yātrā ca me bhavissatī ti ekam, anavajjatā cā ti ekam.

Phāsuvihāro pana bhojanānisamso + ti.

Evam atthangasamannagatam aharam aharento bhojane mattannuta nama hoti ti. Ayam pariyesanapatiggahanaparibhogesu yuttam pamanajananavasena pavatto paccavekkhitaparibhogo bhojane mattannuta nama.

838. Mutthasaccaniddese⁵ asatī ti sativirahitā cattāro khandhā. Ananussati appatissatī ti upasaggavasena padam vaḍḍhitam. Asaraṇatā ti asaraṇākāro, a dhāraṇatā ti dhāretum asamatthatā⁶. Tāya hi samannāgato puggalo ādhāraṇappatto nidhānakkhamo na hoti. Udake alābukaṭāham viya ārammaṇe pilavatī⁷ ti pilāpanatā. Sammussanatā ti naṭṭhamuṭṭhasatitā. Tāya hi samannāgato puggalo nikkhitto bhatto viya kāko nikkhittamamso viya ca singālo hoti.

839. Bhāvanābalaniddese⁸ kusalānam dhammānan

samādhānetabbāni M. ² namañ C. G. ³ vedanā M.
 bhājanisamso M. ⁵ Dhs. § 1349. ⁶ yātrā hi sam^o T.
 pilapatī T. ⁸ Dhs. § 1354.

ti bodhipakkhiyadhammānam. Āsevanā ti ādisevanā. Bhāvanā ti vaddhanā. Bahulīkamman ti punappunakaranam.

840. Sīlavipattiniddeso z soraccaniddesapatipakkhato veditabbo, ditthivipattiniddeso z ca ditthisampadāniddesapatipakkhato, ditthisampadāniddeso ca ditthūpādānaniddesapatipakkhato.

Sīlavisuddhiniddeso⁵ kiñcā pi sīlasampadāniddesena samāno. Tattha pana visuddhisampāpakam⁶ pātimokkhasamvarasīlam⁷ kathitam, idha visuddhipattam sīlam.

841. Sati⁸ ca sampajaññañ ca, paţisankhānabalañ ca bhāvanābalañ ca, samatho ca vipassanā ca, sampathanimittañ ca paggāhanimittañ ca, paggāho ca avikkhepo ca, sīļasampadā ca diţţhisampadā cā ti imehi pana chahi dukehi catu bhūmakā pi lokiyalokuttaradhammā va kathitā.

842. Ditthivisuddhiniddese⁹ kammassa katam ¹⁰ ñānan ti idam kammam sakam idam kammam no sakan ti
jānanapaññā. Tattha attanā vā katam hotu ¹¹ parena vā
sabbam pi akusalakammam no sakam. Kasmā? Atthabhañjanato anatthajananato ca. Kusalakammam pana
anatthabhañjanato ¹² atthajananato ca sakam nāma. Tattha
yathā nāma sadhano sabhogo puriso addhānam ¹³ patipajjitvā antarāmagge gāmanigamādīsu nakkhatte ghutthe ¹⁴
aham āgantuko kin nu kho nissāya nakkhattam kīleyyan ti
acintetvā yathā yathā icchati tena tena nīhārena nakkhattam kīlanto sukhena kantāram atikkamati evam eva imasmim kammassa katañāņe thatvā ime sattā bahum vattagāmikammam ¹⁵ āyūhitvā sukhena sukham anubhavantā arahattam pattā gaṇanapatham vītivattā.

Dhs. § 1361.
 sīlasampadāniddesapatikkhato M.
 Dhs. § 1362.
 Dhs. § 1364.
 Dhs. § 1365.
 sammāpākam M.
 samvarāsīlam M.
 Dhs. §§. 1351—
 1360, 1363, 1364.
 Dhs. § 1366.
 katā C. G.
 hetu M.
 obhunjanato M.
 obhajanato T.
 addhānamaggam M.
 sutthe M. dhutthe T.
 bahuvaddhagāmikammam T.
 bahuddhagāmiko C. G.

Saccānulomikam nanan ti catunnam saccānam anulomam vipassanānānam. Maggasamangissa nānam phalasamangissa nānan ti magganānaphalanānani yeva.

Ditthivisuddhi kho panā ti padassa niddese yā pañāā pajānanā ti ādīhi padehi hetthā vuttāni kammassa katañāṇādīn' eva cattāri ñāṇāni vibhattāni.

Yathā diţţhissa¹ ca padhānan² ti padassa niddese yo cetasiko viriyārambho ti ādīhi padehi niddiţţham viriyam paññāgatikam eva paññāya lokiyaţţhāne lokiyam lokuttaraţţhāne lokuttaran ti veditabbam.

Samvegadukaniddese jātibhayan ti jātim bhayato disvā thitañāṇam. Jarābhayādīsu pi es' eva nayo.

Apannānam pāpakānan ti ādīhi jātiādīni bhayato disvā³ jātijarāvyādhimaraņehi muñcitukāmassa upāyapadhānam kathitam.

Padabhājaniyassa pana attho Vibhangatthakathāya āvibhāvissati.

843. Asantutthitā ca kusalesu dhammesū+ ti padaniddese bhiyyokamyatā ti visesakāmatā. Idh' ekacco ādito va pakkhiyabhattam vā salākabhattam vā deti, so tena asantuttho hutvā puna dhurabhattam samghabhattam vassāvāsikam² deti āvāsam karoti cattāro paccaye deti tatrā pi asantuttho hutvā saranāni ganhāti, pañca sīlāni samādiyati tatrā pi asantuttho hutvā pabbajati pabbajitvā ekam nikāyam dve nikāye ti tepitakam Buddhavacanam ganhāti attha samāpattiyo bhāveti vipassanam vaddhetvā arahattam ganhāti arahattapattito patthāya mahāsantuttho nāma hoti.

844. Evam yäva arahattä visesakämatä bhiyyokamyatä näma appativänitä ca padhänasmin⁹ ti padaniddese yasmä pantasenäsanesu adhikusalänam dhammänam bhävanäya ¹⁰ ukkanthamäno padhänam pativäpeti

diţţhassa C. G. ² paţţhānan M. ³ āsvā M. ⁴ Dhs. § 1367. ⁵ M. adds uposathika vā pāţipadikam vā M.
 ⁶ M. adds salākabhattam. ⁷ vattavāsikam M. ⁸ vaḍhitvā M. ⁹ paţţhānasmin M. ²⁰ bhāvanā M.

nāma anukkanthamāno no pativāpeti nāma tasmā tam nayam dassetum yā kusalānam dhammānan ti ādi vuttam.

Tattha sakkaccakiriyatā ti kusalānam karaņe sakkaccakāritā. Sātaccakiriyatā ti sattam eva 3 karaņam. Atthitakiriyatā ti atthapetvā karaņam 4. Anikkhittachandatā 5 ti kusalacchandassa anikkhipanam. Anikkhittadhuratā 6 ti kusalakaraņe viriyadhurassa anikkhipanam.

845. Pubbenivāsānussatiūāņam vijjā ti ettha pubbenivāso ti⁷ pubbenivuṭṭhakhandhapaṭibaddhaū ca pubbenivāsassa anussati pubbenivāsānussati, tāya sampayuttam ñāṇam pubbenivāsānussatiñāṇam. Tayidam pubbevuṭṭhakhandhapaṭicchādakam tamam vijjhatī ti pi vijjā⁸, tam tamam vijjhitvā te khandhe vidite pākaṭe karotī ti viditakaraṇaṭṭhenā pi vijjā.

846. Cutū papāte ñāṇan ti cutiyā o ca upapāte o ca fiāṇam. Idam pi sattānam cutipaţisandhicchādakam tamam vijjatī ti pi vijjā. Tam tamam vijjitvā 2 sattānam cutipaţisandhiyo viditā 2 pākaṭā karotī ti viditakaraṇaṭṭhenā 4 pi vijjā.

847. Āsavānam khaye ñāṇan ti sabbakilesānam khayavayañāṇam ¹⁵. Tayidam catusaccacchādakam tamam vijjatī ti pi vijjā ¹⁶ tam tamam vijjitvā cattāri saccāni viditāni pākaṭāni karotī ti viditakaraṇaṭṭhenā ¹⁷ pi vijjā.

¹ ukkanthāmāno C. G. ² nayā T. 3 satam eva M. atthapetvā karaņam om. T. M. adds kandam akatvā. M. adds anolinavuttatā tinalinajivitā alinapavattita vā. 5 °candatā C. G. 6 °dhūratā M. 7 M. adds nalinajivitā alinapavattitā vā anikkhittachandatā ti kusalachandassa anikkhipanam anikkhittadhüratā ti kusalakarane viriyadhūrassa anikkhipanam pubbenivasānussatiñāṇam vijjati ettha pubbenivaso ti pubbenivuttho s vijjhā M. 9 cutiyañ ca M. 10 uppāte C. G. T. 11 vijihati C. G. 12 vijjhitvā C. G. 13 vijitā T. 14 vijitakaro T. 15 khayasamaye ñāṇam T. M. 16 vijihatī ti pi vijihā C. G. 17 vijitako T.

848. Cittassa ca adhimuttinibbānañ cā ti ettha ārammane adhimuccanatthena paccanīkadhammehi sutthu muttatthena attha samāpattiyo cittassa adhimutti nāma. Itaram pana natthi. Ettha tanhāsankhātam vānam niggatam vā tasmā vānā ti nibbānam. Tattha attha samāpattiyo sayam vikkhambhitakilesehi vimuttattā vimuttī ti vuttā. Nibbānam pana sabbakilesehi accantavimuttattā vimuttī ti.

849. Maggasamangissa nāņan ti cattāri magganāņāni. Phalasangissa nāņan ti cattāri phalanāṇāni.

Tattha pathamamaggañānam pañca kilese khepentam nisedhentam vūpasamentam patippassambhentam uppajjatī ti khaye ñāṇam nāma jātam.

Dutiyamaggañāṇam cattāro kilese tathā tatiyamaggañāṇam catutthamaggañāṇam attha kilese khepentam² patippassambhentam uppajjatī ti khaye ñāṇam nāma jātam. Tam tam maggaphalañāṇam pana. Tesam tesam pana kilesānam khīyante nirujjhante³ vūpasamente patippassambhente anuppāde⁴ appavatte⁵ uppannattā⁶ anuppāde appavatte uppannañāṇam nāma jātan tī ti.

Atthasāliniyā Dhammasangahatthakathāya nikkhepakhandavannanā; nitthitā.

850. Idāni nikkhepakaṇḍānantaram thapitassa atthakathākaṇḍassa vaṇṇanākamo anuppatto. Kasmā pan' etaṃ aṭṭhakathākaṇḍam nāma jātan ti? Tipiṭakassa Buddhavacanassa attham uddharitvā thapitattā. Tīsu pi hi piṭakesu dhammantaram āgatam aṭṭhakathākaṇḍen'eva paricchijja vinicchitam suvinicchitam nāma hoti, sakale Abhidhamma-piṭake nayamaggam Mahāpakaraṇe pañhuddhāram gaṇanavāram sasallakkhentenā pi aṭṭhakathākaṇḍato yeva samānetum vaṭṭati.

nirodhentam M.
 M. adds nirodhentam vūpasamentam.
 khinante niruddhante M. T.
 appavattane M.
 uppānan ti M.
 kannavannanā M.
 paricchinditā vinicchatam M.
 gaṇanāvāram M.

Kutopabhavam pana etan ti? Sāriputtattherapabhavam. Sāriputtatthero hi ekassa attano saddhivihārikassa nikkhepakande atthuddhāram sallakhetum asakkontassa atthakathākandam kathetvā adāsi. Idam pana Mahāatthakathāya patikkhipitvā idam vuttam. Abhidhammo nāma na sāvakavisayo na sāvakagocaro, Buddhavisayo esa Buddhagocaro. Dhammasenāpati pana saddhivihārikena pucchite tam ādāya Satthu santikam gantvā Sammāsambuddhassa kathesi. Sammāsambuddho tassa bhikkhuno atthakathākandam kathetvā adāsi. Katham?

Bhagavā hi katame dhammā kusalā ti pucchi, kusalā dhammā nāma katame ti sallakkhesī ti attho. Ath' assa tuṇhībhūtassa nanu yam mayā katame dhammā kusalā yasmim samaye kāmāvacaram kusalam cittam uppannam hotī ti ādinā nayena bhūmibhedato kusalam dassitam sabbam pi catūsu bhūmīsu kusalam ime dhammā kusalā ti iminā nayena kaṇṇikam kaṇṇikam ghaṭam ghaṭam gocchakam gocchakam katvā atthuddhāravasena kusalādi-dhamme dassento kathetvā adāsi.

Tattha catūsū ti kāmāvacararūpāvacarārūpāvacaraapariyāpannāsu kusalan ti phassādibhedam kusalam ime dhammā kusalā ti ime sabbe pi tāsu bhūmīsu vuttā phassādayo dhammā kusalā nāma.

851. Akusalānam² pana bhūmivasena bhedābhāvato dvādasa akusalacittuppādā³ ti āha. Tattha uppajjatī ti uppādo, cittam eva uppādo cittuppādo. Desanāsīsam eva c'etam. Yathā pana rājā āgato ti vutte amaccādīnam pi āgamanam vuttam eva hoti evam cittuppādā⁴ ti vutte tehi sampayuttā dhammā pi vuttā va hontī ti sabbattha cittuppādagahaņena sampayuttadhammam cittam gahitan ti veditabbam.

852. Ito param catūsu bhūmīsu vipākos ti ādīnam sabbesam pi tikadukabhājanīyapadānam attho vedanādisus ca sukhādīnam na vattabbatā heṭṭhāvuttanayen'eva pāļi-

setvā M.
 akusalam M.
 Dhs. § 1369.
 cituppādo M.
 Dhs. § 1370.
 vedanattikādīsu M. T.

yattham vīmamsitvā veditabbā. Visesamattam eva pana vakkhāma.

853. Tattha parittārammaņattike tāva sabbo kāmāvacarassa vipāko ti ettha dve paūca viñūāņāni cakkhāyatanādayo nissāya niyamen'eva iṭṭhāniṭṭhā dibhede rūpasaddagandharasaphōṭṭhabbe dhamme ārabbha pavattantī ti parittārammaṇāni. Kusalākusalavipākā pana dve manodhātuyo hadayavatthum nissāya cakkhuviñūāṇādīnam anantarā niyamato rūpādīn'eva ārabbha pavattantī ti parittārammaṇā. Kusalavipākā hetukamanoviñīānadhātu somanassasahagatā pañcadvāre santīraṇavasena chasu dvāresu tadārammaṇavasenā ti niyamato rūpādīni cha parittārammaṇān'eva ārabbha pavattatī ti parittārammaṇān'eva ārabbha pavattatī ti parittārammaṇā.

Upekhāsahagatā kusalākusalavipākā hetukamanovinñānadhātu dvavam pañcadvāre santiranavasena chasu dvāresu tadārammaņavasena niyamato rūpādīni cha parittārammanān'eva ārabbha pavattati paţisandhivasena pavattamānam pi parittam kammam kammanimittam7 gatinimittam vā ārammanam karoti pavattiyam bhavangavasena pariyosane cutivasena pavattamanam pi tad eva arammanam karotī ti parittārammanam8. Attha pana sahetukavipākacittuppādā ettha vuttanayen'eva tadārammaņavasena patisandhibhavangacutivasena parittadhamme yeva ārabbha pavattanti. Kiriyamanodhātu pañcadvāre rūpādīni ārabbha pavattati. Somanassasahagatā ahetukakiriyamanoviñnānadhātu chasu dvāresu paccuppanne manodvāre atītānāgate pi paritte rūpādidhamme yeva ārabbha khīnāsavānam pahatthākāram kurumānā pavattatī tio parittārammaņā. Evam ime pañcavīsati cittuppādā 10 ekanten' eva parittārammanā ti veditabbā.

854. Viññāṇañcāyatana-nevasaññā-nāsaññāyatanadhammā 11 attano hetthimasamāpattim ārabbha pa-

Dhs. § 1406.
 cakkhupasādādayo M.
 photthabbā M.
 pavantī ti C. G.
 paccuddhāre C. G.
 pavattī ti M.
 pavattā ti T.
 parittam kammam nimittam M.
 cittuppādo M.
 pavattī tī ti C. G.

vattanato mahaggatārammaņā. Maggaphaladhamma nibbānārammaņattā appamāņārammaņakusalato cattāro, kiriyato cattaro ti attha ñanavippayuttacittuppada sekhaputhujjanakhīnāsavānam asakkaccadānam paccavekkhanadhammasavanādīsu kāmāvacaradhamme ārabbha pavattikāle parittārammaņā, ten' ev' ākāreņa sattavīsati mahaggatadhamme ārabbha pavattikāle mahaggatārammaņā2. Atipagunānam pathamajjhānādīnam paccavekkhanakāle mahaggatārammanā kasiņanimittādi-paññatti-paccavekkhanakāle na vattabbārammaņā 3. Akusalā cattāro 4 ditthisampayuttacittuppādā pañca pannāsāya kāmāvacaradhammānam satto satto ti parāmasana-assādanābhinandanakāle parittārammanā ten' ev' ākāreņa sattavīsati mahaggatadhamme ārabbha pavattikāle mahaggatārammanā, paññattidhamme ārabbha pavattanakāle siyā na vattabbārammaņā. Ditthivippayuttānam te yeva dhamme ārabbha kevalam assādanābhinandanavasena 5 pavattiyam patighasampayuttanam domanassavasena vicikicchāsampayuttacittuppādassa anitthānam gatavasena6 uddhaccasahagatassa vikkhepanavasena ca tatiyam parittamahaggata-na-vattabbārammanatā7 veditabbā8.

Etesu pana ekadhammo pi appamāņe ārabbha pavattitum na sakkoti, tasmā na appamānārammanakusalato cattāro, kiriyato cattāro ti attha ñānasampayuttacittuppādā sekhaputhujjanakhīnāsavānam sakkaccadānapaccavekkhanadhammasavanādīsu yathā vuttappakāre dhamme ārabbha pavattikāle paritta-mahaggata-na-vattabbārammaņā honti. Gotrabhūkāle pana lokuttaradhammam paccavekkhanakāle ca nesam appamāņārammana tā veditabbā.

855. Yam pan' etam rūpāvacaracatutthajjhānam o tam sabbatthapādakacatuttham ākāsakasinacatuttham ālokakasinacatuttham 10 brahmavihāracatuttham ānāpānacatut-

z cekhaputhujio M. 3 paññattivakkhana-2 om. M. kāle vattabbāramo M. 4 akusalato catto M. dana° M. 6 anitthänavasena M. 7 adhūva samavasena ca pavattiyapparitto M. avūpasamavasena caranti yam pa-8 Comp. Visuddhimagga p. 119. rittaº T. § 1415. 10 aloke ko M.

tham iddhividhacatuttham dibbasotacatuttham cetopariyañāṇacatuttham yathākammūpagañāṇacatuttham dibbacakkhuñāṇacatuttham pubbenivāsañāṇacatuttham anāgatañāṇacatuttham ti kusalato pi kiriyato pi dvādasavidham hoti².

Tattha sabbatthapādakacatuttham nāma atthasu kasinesu catutthajjhānam. Tam hi vipassanāya pi pādakam hoti abhiññānam pi nirodhassā pi vaṭṭassā pi pādakam pi hoti yevā ti sabbatthapādakan ti vuttam. Ākāsakasinaālokakasinacatutthāni pana vipassanāya pi abhiññānam pi vaṭṭassā pi pādakāni honti, nirodhapādakān' eva honti. Brahmavihāra-ānāpānacatutthāni vipassanāya c'eva vaṭtassa ca pādakāni honti, abhiññānam pana nirodhassa ca pādakāni na honti. Tattha dasavidham pi kasinajjhānam kasinapañāattim ārabbha pavattattā brahmavihāracatuttham sattapaññattim ārabbha pavattattā ānāpānacatuttham nimittam ārabbha pavattattā parittādivasena+ na vattabbadhammārammaņato na vattabbārammaṇan nāma hoti.

856. Iddhividhacatuttham parittamahaggatārammaṇam hoti 5. Katham? Tam hi yadā kāyam cittasannissitam katvā adissamānena kāyena gantukāmo cittavasena kāyam parināmeti mahaggatacittam 6 samodahati samāropeti tadā upayogaladdham ārammaṇam hotī ti katvā rūpakāyārammaṇato parittārammaṇam hotī. Yadā cittam kāyasannissitam katvā dissamānena kāyena gantukāmo kāyavasena cittam parināmeti pādakajjhānacittam rūpakāye samodahati samāropeti tadā upayogaladdham ārammaṇam hotī ti katvā mahaggatacittārammaṇato mahaggatārammaṇam hotī ti collibasotacatuttham saddam ārabbha pavattattā ekantaparittārammaṇam eva. Cetopariyanāṇacatuttham parittamahaggata-appamāṇārammaṇam hoti. Katham?

² iddhividhacatuttham T. om. ² Visuddhimagga p. 110, Burnouf Lotus 820 ff. Mahāvyutpatti 14. ³ vaṭṭassā ca pādakāni honti M. ⁴ aparittādivasena T. ⁵ Visuddhimagga p. 119. ⁶ mahaggatacitte T. ⁷ om. M. ⁸ Visuddhimagga p. 120.

Tam hi paresam kāmāvacaracittajānanakāle parittārammaņam hoti, tathā rūpāvacarārūpāvacaracittajānanakāle mahaggatārammaṇam hoti, maggaphalajānanakāle appamāṇārammaṇam hoti.

Ettha ca puthujjano sotāpannassa cittam na jānāti, sotāpanno vā sakadāgāmissā ti^{*} evam yāva arahato netabbam. Arahā pana sabbesam cittam jānāti añño² pi ca uparimo hetthimassā ti ayam viseso veditabbo.

857. Yathākammūpagañānacatuttham 3 kāmāvacarakammajānanakāle parittārammanam hoti rūpāvacarārūpāvacarakammajānanakāle mahaggatārammanam.

Dibbacakkhuñāṇacatutthaṃ+ rūpārammaṇattā ekantaparittārammaṇam eva. Pubbenivāsañāṇacatutthaṃ parittamahaggata-appamāṇanavattabbārammaṇaṃ hoti. Kathaṃ? Taṃ hi kāmāvacarakkhandhānussaraṇakāle parittārammaṇaṃ hoti, rūpāvacarārūpāvacarakkhandhānussaraṇakāle mahaggatārammaṇaṃ, atīte attanā vā parehi vā bhāvitamaggaṃ⁶ sacchikataphalañ ca anussaraṇakāle appamāṇārammaṇaṃ.

Dibbacakhuñāṇacatutthaṃ¹ rūpārammaṇattā ekantaparittārammaṇam eva. Pubbenivāsañāṇacatutthaṃ parittā-mahaggata-appamāṇa-navattabbārammaṇaṃ hoti. Katham? Taṃ hi kāmāvacarakammajānanakāle parittārammaṇaṃ hoti, rūpāvacarārūpāvacarakhandhānussaraṇakāle mahaggatārammaṇaṃ, atīte attanā vā parehi vā bhāvitamaggaṃ sacchikataphalañ ca anussaraṇakāle appamāṇārammaṇaṃ.

Atīte Buddhā maggam bhāvayimsu, phalam sacchim akamsu⁸, nibbānadhātuyā parinibbāyimsū ti chinnavatumakānussaraṇavasena⁹ maggaphalanibbānapaccavekkhanato pi appamāṇārammaṇam. Atīte Vipassī 10 nāma Bhagavā

 ¹ °gāmissa ti M.
 ² aññe T.
 ³ Visuddhimagga p. 121.
 ⁴ Visuddhimagga p. 120.
 ⁵ Visuddhimagga p. 120 s. v. pubbenivāsañāṇa Nos. 1, 2, 3, 8.
 ⁶ bhāvitamagganibbānam M.
 ⁷ adibbacakkhu° T.
 ⁸ saccākaṃsu M.
 ⁹ om. T.
 ¹⁰ Comp. Mahāvastu II, 271.

ahosi, tassa Bandhumatī nagaram ahosi, Bandhumā nāma rājā pitā, Bandhumatī nāma mātā ti ādinā nayena nāmagottam pathavīnimittādi-anussaranakāle navattabbārammaṇam hoti.

858. Anāgatasaññācatutthe i pi es' eva nayo. Tam pi hi ayam anāgate kāmāvacare nibbattissatī ti jānanakāle parittārammaṇam hoti. Rūpāvacare vā arūpāvacare va nibbattissatī ti jānanakāle mahaggatārammaṇam. Maggam bhāvessatī ti jānanakāle mahaggatārammaṇam. Maggam bhāvessatī ti jānanakāle appamāṇārammaṇam. Anāgate Metteyyo nāma Bhagavā uppajjissati i Subrahmā nām'assa brāhmaṇo pitā bhavissati, Brahmavatī nāma brāhmaṇī mātā ti ādinā nayena nāmagottajānanakāle navattabbārammaṇam hoti. Arūpāvacaracatuttham pana āsavānam khayacatuttham ca pāliyā āgatagataṭṭṭhāne yeva kathīyati i.

Kiriyāhetukamanoviñāṇadhātu upekhāsahagatā sabbesam pi etesam kusalākusalakiriyacittānam purecārikā. Tassā tesu vuttanayen' eva ārammaṇabhedo veditabbo.

Pañcadvāre pana votthapanavasena pavattiyam ekantaparittārammaņā va hoti. Rūpāvacaratikacatukkajjhānādīni parittādibhāvena navattabbadhammam ārabbha pavattito navattabbārammaņāni*. Ettha hi rūpāvacarāni pathavīkasiņādīsu pavattanti, ākāsānaūcāyatanam ugghātimākāse, ākiūcaūnāyātanam vinnāṇāpagame 5 ti.

859. Maggārammaņattike⁶ ādimhi vuttā aṭṭha ñāṇasampayuttacittuppādā sekhāsekhānam attanā paṭividdhamaggam⁷ paccavekkhaṇakāle. Maggārammaṇamaggena⁸ pana asahajātattā na maggahetukā attanā paṭividdhamaggaṃ garuṃ katvā paccavekkhaṇakāle ārammaṇādhipativasena maggādhipatino aññadhammārammaṇakaraṇakāle navattabbā maggārammaṇā ti pi maggādhipatino ti pi. Cattāro ariyamaggasaṅkhātassa maggasampayuttassa vā hetuno⁹ atthitāya ekantato maggahetukā¹⁰ viriyaṃ pana vīmaṃsaṃ

catuttho T. Comp. Visuddhimayya p. 120.
 ti M.
 kathissāmi M.
 arammaņā ti M.
 ākāsānañcāyatanaviñno M.
 Dhs. § 1415.
 atthato paṭimaggam M.
 magge M.
 hetu M.
 M. inserts va.

vā jetthakam katvā maggabhāvanākāle sahajātādhipatinā siyā maggādhipatino chandacittānam aññatarajetthakakāle siyā na vattabbā maggādhipatino ti² dvādasavidhe rūpāvacaracatutthajjhāne sabbatthapādakacatutthādīni nava jhānāni neva maggārammanāni na maggahetukāni na maggādhipatī ti².

Cetopariyañāṇapubbenivāsañāṇa - anāgatasaññāṇacatutthāni³ pana ariyānam maggacittajānanakāle maggārammaṇāni honti, maggena pana asahajātattā na maggahetukāni, maggam garum katvā appavattito na maggādhipatī⁴ ti. Kasmā pan' etāni na maggam garum karontī⁵
ti? Attano mahaggatatāya. Yathā hi rājānam sabbaloko
garum karoti, mātāpitaro pana na karonti, na hi te rājānam disvā āsanā vuṭṭhahanti na aĥjalikammādīni karonti,
daharakāle voharitanayen' eva voharanti evam etāni pi
attano mahaggatatāya na maggam garum karonti.

Kiriyāhetukamanoviñūāṇadhātu pi⁶ ariyānam maggapaccavekkhaṇakāle paccavekkhaṇapurecārikattā maggārammaṇā⁷ hoti, maggena asahajātattā pana na maggahetukā, na garum⁸ katvā appavattito⁹ na maggādhipati.
Kasmā garum na karotī ti¹⁰? Attano ahetukatāya hīnatāya jalatāya. Yathā hi rājānam sabbaloko garum karoti
anto¹¹ parijanā pana khujjavāmanakaceṭakādayo attano
aññāṇatāya¹² paṇḍitamanussā viya na garum karonti¹³ evam
evam idam pi cittam attano ahetukatāya hīnatāya jalatāya
maggam garum na karoti. Ñāṇavippayuttakusalādīni ñāṇabhāvena¹⁴ c'eva lokiyadhammārammaṇatāya¹⁵ ca maggārammaṇādibhāvam na labbhanti, navattabbārammaṇān'eva
hontī ti veditabbānī ti.

dhi C. G. ² oadhipatino M. ³ Visuddhimagga p. 120 under the respective headings No. 4. ⁴ maggādhipatino M. ⁵ garum karum karontī C. ⁶ kiriyahetu pi M.
 maggārammaṇam M. ⁸ maggahetukāṇam garum T.
 maggam garum katvā apattito M. ²⁰ na karontī ti M. T.
 attano M. ²² aññātāya M. ²³ nātigarum karonti M. T.
 ²⁴ ñāṇābhāvena M. ²⁵ cetaloko M.

860. Atītārammaņattike viññāṇañcāyatana-neva-saññānāsaññāyatanadhammā hetthā atītasamāpattim ārabbha pavattito ekantena atītārammaṇā va. Niyo-gā anāgatārammaṇā natthī ti niyamena pāṭiekkam cittam anāgatārammaṇam nāma natthi. Nanu ca anāgata-saññāṇam ekantena anāgatārammaṇam³ cetopariyañāṇam pi anāgatam ārabbha pavattatī ti no na pavattati. Pāṭiekkam pana etam ekam cittam nāma natthi. Rūpāvacara-catutthajjhānena saṅgahitattā aññehi mahaggatacittehi missakam hoti. Tena vuttam niyogā anāgatārammaṇā natthī ti. Dve pañca viññāṇāni tisso ca manodhātuyo paccuppannesu rūpādīsu pavattito paccuppannārammaṇā nāma.

861. Dasa cittuppādā ti ettha attha tāva sahetukadevamanussānam patisandhigahaṇakāle kammam vā kammanimittam vā ārabbha pavattiyam atītārammaṇā. Bhavaṅgacutikālesu es' eva nayo.

Gatinimittam pana ärabbha patisandhigahanakāle tato param bhavangakāle ca paccuppannārammaṇā4.

Tathā paūcadvāre tadārammaņavasena pavattiyam, manodvāre pana atītānāgatapaccuppannārammaṇānam javanānam ārammaṇam gahetvā pavattito atītānāgatapaccuppannārammaṇā.

Kusalavipākāhetuka-upekhāsahagatamano-viññānadhātuyam pi es' eva nayo.

Kevalam hi saha⁵ manussesu jaccandhādīnam paṭisandhi hoti pañcadvāre pi santīraṇavasenā pi paccuppannārammaṇā hotī ti ayam ettha viseso.

862. Somanassasahagatā pana pañcadvāre santīraņavasena tadārammaņavasena ca paccuppannārammaņā hoti. Manodvāre tadārammaņavasena sahetukavipākā viya atītānāgatapaccuppannārammaņā ti veditabbā. Akusalavipākamanoviññāṇadhātu pana kusalavipākāya upekkhāsahagatāhetukāya samānagatikā eva.

Dhs. § 1417.
 ² pavattino T.
 ³ °ārammanā M.
 ⁴ Dhs. § 1418.
 ⁵ sā T.
 ²⁷

Kevalam hi sā apāyikānam patisandhibhavangacutivasena pavattatī ti. Ayam ettha viseso.

Kiriyāhetukamanoviñnānadhātu somanassasahagatā khīnāsavānam pancadvāre pahatthākāram kurumānā paccuppannārammanā hoti. Manodvāre atītādibhedadhamme ārabbha hasituppādanavasena pavattiyam atītānāgatapaccuppannārammanā hoti.

863. Kāmāvacarakusalan ti ādīsu kusalato tāva cattāro ñāṇasampayuttacittuppādā² sekhaputhujjanānam atītādibhedāni khandhadhātu-āyatanāni sammasantānam paccavekkhantānam³atītānāgatapaccuppannārammaṇā honti. Paṇṇatti nibbānapaccavekkhaṇena vattabbārammaṇā.

Nāṇavippayuttesu pi es' eva nayo. Kevalam hi tesam maggaphalanibbānapaccavekkhaṇā 4 natthi. Ayam ev' ettha viseso.

864. Akusalato cattāro ditthigatasampayuttacittuppādā⁵ atītādibhedam khandhadhātuāyatanānam assādanābhinandanaparāmāsakāle⁶ atītādi-ārammaṇā honti.

Pannattim ārabbha assādentassa abhinandantassa? satto ti parāmasitvā⁸ gaṇhantassa navattabbārammaṇā honti.

Ditthivippayuttesu pi es' eva nayo. Kevalam hi tehi parāmāsogahanam natthi. Dve patighasampayuttacittuppādā atītādibhede dhamme ārabbha domanassitānam atitādiārammanapannattim ārabbha domanassitānam navattabbārammanā?

865. Vicikicchuddhaccasampayuttā¹⁰ tesu eva dhammesu anitthāgatabhāvena c'eva uddhatabhāvena ca pavattiyam atītānāgatapaccuppannanavattabbārammanā kiriyato attha sahetukacittuppādā kusalacittuppādagatikā eva kiriyā hetukamanoviñnānadhātu upekhāsahagatā pañca dvāre votthapanavasena pavattiyam paccuppannārammanā

sa M.
 Dhs. § 1415.
 paccavekkhanānam M.
 sehidhamma° M.
 Dhs. § 1412.
 assadanābhindanapar° M.
 parāmāsetvā M.
 na om. T.
 Dhs. § 1390, 1391.

va manodvāre atītānāgatapaccuppannārammaņañ c'eva paṇṇatti-ārammaṇānañ ca¹. Javanānam purecārikakāle atītānāgatapaccuppannanavattabbārammaṇā, tathā² vuttappabhede³ rūpāvacarajjhāne sabbatthapādakacatuttham ākāsakasiṇacatuttham ālokakasiṇacatuttham brahmavihāracatuttham ānāpānacatutthan ti imāni pañca navattabbārammaṇān' eva. Iddhividhacatuttham kāyavasena cittam pariṇāmentassa atītam pādakajjhānacittam⁴ ārabbha pavattanato atītārammaṇam.

866. Mahādhātunidhāne Mahākassapattherādīnam viya anāgatam adhitthahantānam anāgatārammaṇam hoti5 Mahākassapatthero kira Mahādhātunidhānam karonto 'anāgate 6 atthārasavassadhikāni dve vassasatāni ime gandhā7 mā sussimsu pupphāni mā milāyimsu dīpāni mā nibbāyimsū ti 8' adhitthahi. Sabbam tath 'eva ahosi. Assaguttatthero 9 Vattaniyasenāsane bhikkhusamgham sukkhabhattam bhunjamānam disvā udakasondim divase divase purebhattam dadhisaram o hotū ti adhitthahi. Purebhattam dadhisaram to hotū ti adhitthahi. Purebhattam dadhisaram takatam takatam pana cittasantatim katvā adissamānena kāyena gamanakāle kāyam ārabbha pavattattā paccuppannāram man am hoti.

Dibbasotacatuttham vijjamānasaddam eva ārabbha pavattitapaccuppannārammaṇam cetopariyañāṇacatuttham atītasattadivasabbhantare anāgatasattadivasabbhantare ca paresam cittam jānantassa atītārammaṇaṃ anāgatārammaṇañ ca hoti. Sattadivasātikkame pana tam jānitum na sakkoti. Atītānāgatasaññāṇānam hi esa viseso. Na etassa paccuppannajānanakāle pana paccuppannārammaṇam hoti.

 ¹ °ārammaṇānañ c'eva paṇṇattinibbānārammaṇañ ca M.
 ² yathā T.
 ³ °bhedena M.
 ⁴ apādakajjh° T.
 ⁵ Dhs.
 § 1417.
 ⁶ anāgato M.
 ⁷ ime vasegandhā M.
 ⁸ dipā nibbāhiṃsū ti M.
 ⁹ Comp. Rhys Davids transl. of the Milindapañha II, XVIII.
 ¹⁰ dadhirassa M.
 ¹¹ dadhirasam M.
 ¹² cittasantissitam M. cittasannitam T.
 ¹³ ārammaṇā M.

867. Paccuppannam nām' etam tividham khanapaccuppannam santatipaccuppannam addhāpaccuppannam car. Tattha uppādaṭṭhitibhangappattam² khanapaccuppannam.

Eka-dvi-santativārapariyāpannam santatipaccuppannam. Tattha andhakāre nisīditvā ālokatthānam³ gatassa na tāva ārammaṇam pākatam hoti. Yāva⁴ pana tam pākatam hoti etthantare ekadvisantativārā veditabbā. Ālokatthāne pi ācaritvā⁵ ovarakam pavitthassā pi na tāva sahasā rūpam pākatam hoti. Yāva tam pākatam hoti etthantare ekadvi-santativarā veditabbā.

Dūre thatvā pana rajakānam hatthavikāram gaņdi-bheriādi-ākotana-vikāram pi disvā pi na tāva saddam suņāti. Yāva pana tam suņāti etasmim pi antare eka-dvi-santativārā veditabbā. Evan tāva Majjhimabhāṇakā.

Samyuttabhāṇakā pana rūpasantati vā arūpasantatī ti dve santatiyo ti vatvā udakam atikkamitvā gatassa yāva tīre akkanta-udakalekhā na vippasīdati addhānato āgatassa yāva kāye usumabhāvo na vūpasammati ātapā āgantvā gabbham pavitthassa yāva andhakārabhāvo na vigachati anto gabbhe kammatthānam manasikaritvā divā vātapānam vivaritvā olokentassa yāva akkhīṇam phandanabhāvo na vūpasammati ayam rūpasantati nāma.

Dve tayo javanavārā arūpasantati nāmā ti vatvā tad ubhayam pi santatipaccuppannam nāmā ti vadanti.

868. Ekabhayaparicchinnam pana addhāpaccuppannam nāma⁸ sandhāya Bhaddekarattasutte⁹:

Yo c'āvuso mano ye ca dhammā sampayuttā ubhayam etam paccuppannam, tasmim paccuppanne chandarāgapaṭibaddham hoti viññāṇam, chandarāgapaṭibaddhattā viññāṇamassa tad abhinandati, tad abhinandanto paccuppannesu dhammesu saṃhīratī o ti vuttam.

Visuddhimagga p. 120 s. v. cetopariyañāṇa No. 7.
 2 °tthitavibhangampattam M.
 3 ākālokaṭṭhāṇam M.
 4 yā M.
 5 varitvā T. cāritvā C. G.
 6 tiro T.
 7 agatassa M.
 8 T. inserts yam.
 9 the 131 d sutta of the Majjhima.
 20 sambhīratī T.

Santatipaccuppannam c'ettha atthakathāsu āgatam, addhāpaccuppanam sutte. Tattha keci khanapaccuppannam cittam cetopariyañānassa ārammanam hotī ti vadanti. Kim kāraṇā? Yasmā iddhimassa parassa ca ekakkhane cittam uppajjissatī ti idañ ca tesam opammam.

869. Yathā ākāsakkhitte pupphamutthimhi avassam ekam puppham ekassa vantena vantam pativijihati² evam parassa cittam jānissāmī ti rāsivasena mahājanassa citte āvajjite avassam ekassa³ cittam ekena cittena uppādakkhane vā thitikkhane vā bhangakkhane vā pativijihatī ti. Tam pana vassasahassam pi āvajjante yena cittena āvajjati yena ca jānāti tesam dvinnam sahatthānābhāvato āvajjanañ ca javanānañ ca anitthe thāne nānārammanabhāvappattidosato⁴ ayuttan ti atthakathāsu patikkhittam. Santatipaccuppannam pana addhāpaccuppannañ ca⁵ ārammanam hotī ti veditabbam. Tattha yam vattamānajavanavīthito⁶ atītānāgatavasena ca tatiyajavanavīthiparimāne 7 kāle parassa cittam tam sabbam pi santatipaccuppannam nāma. Addhāpaccuppannam pana javanavārena dīpetabban 8 ti yam atthakathāyam vuttam tam sutthu vuttam 9.

870. Tatrāyam dīpanā: Iddhimā parassa cittam jānitu-kāmo āvajjati. Āvajjanam khaņapaccuppannam ārammanam katvā ten' eva saha nirujjhati. Tato cattāri o pañca javanāni. Yesam pacchimam iddhicittam sesāni kāmāvacarāni tesam sabbesam pi tad eva niruddham cittam ārammaṇam hoti na ca tāni nānārammaṇāni honti. Addhāpaccuppannavasena paccuppannārammaṇattā ekārammaṇāni ekārammaṇatte pi ca iddhicittam eva parassa cittam jānāti na itarāni. Yathā cakkhudvāre cakkhuviñnāṇam eva rūpam passati na itarānī ti idam santatipaccuppannassa c'eva addhāpaccuppannassa ca vasena paccuppannā-

uppajjatī ti M. ² ekassa vaņţam paţivijjhati vanţena vanţam paţivijjhati M. ³ etassa C. G. ⁴ odotato M.
 ajjhāpaccuppannañ ca M. ⁶ ojavanapitito M. ⁷ dvi ti javana vithi parimāṇakale M. dvattiyajavana T. ⁸ dvīpetabban M. ⁹ suvuttam M. ¹⁰ cattāro M. ¹¹ tesāni M.

rammanam¹ hoti. Yasmā vā santatipaccuppannam pi addhāpaccuppanne yeva patati tasmā addhāpaccuppannavasen'etam paccuppannārammanan ti veditabbam.

871. Pubbenivāsanāņacatuttham nāma gottānussarane² nibbānanimittapaccavekkhaņe ca navattabbārammaņassa kāle atītārammaņam eva. Yathā kammūpaganāṇacatutham³ pi atītārammaṇam eva.

Tattha⁴ kiñcā pi pubbenivāsacetopariyanānani pi atītārammanāni ⁵ honti, atha kho tesam pubbenivāsanānassa atītā khandhā khandapatibaddhan ca kinci anārammanam nāma natthi. Tam hi atītakkhandhakhandhūpanibaddhesu ⁶ dhammesu sabbannutanānasamagatikam hoti.

Kiñcā pi⁷ cetopariyañāṇassa ca⁸ sattadivasabbhantarātītam cittam eva ārammaṇam tam aññam khandham vā khandhapaṭibaddham vā na jānāti. Maggasampayuttacittācittārammaṇattā pariyāyato maggārammaṇan ti vuttam.

Yathākammūpagañānassa atītam cetanāmattam eva ārammaņan ti ayam viseso veditabbo.

872. Ayam ettha atthakathānayo. Yasmā pana kusalak-khandhā iddhividhañānassa cetopariyañānassa pubbenivā-sānussati-ñāṇassa yathākammūpagañāṇassa anāgatasaññānassa gārammaṇapaccayena paccayo ti Patthāne vuttam. Tasmā cattāro pi khandhā cetopariyañāṇa-yathākammūpagañāṇānam ārammaṇā honti. Tatrā pi yathākammūpagañāṇassa kusalākusalā evā ti dibbacakhhuñāṇacatuttham vijjamānavaṇṇanārammaṇattā paccuppannārammaṇam eva anāgatasaññāṇacatuttham anāgatārammaṇam eva. Tam hi anāgatadhakhankhandhūpanibaddhesu odhammesu pubbenivāsañāṇam viya sabbaññutañāṇasamagatikam hoti. Tatha kiñcā pi cetopariyañāṇam pi anāgatārammaṇam hoti. Tam pana sattadivasabbhantare uppajjanacittam eva

¹ ārammaņā C. G. T. ² °ānussaraņo C. T. ³ Visuddhimagga p. 121. ⁴ Yattha M. ⁵ °ārammaņā M. ⁶ °khandhapati ° M. ⁷ om. M. ⁸ va M. ⁹ anāgatam saññ ° T. ¹⁰ °ūpanibandhesu C. G. ¹¹ °khandhapatibaddhesu dhammesu pubbenivāsañāṇam viñāāṇam viya M.

ārammaņam karoti. Idam anāgate kappasatasahasse uppajjanakacittam pi khandham pi khandhūpanibaddham pi.

873. Rūpāvacaratikacatukkajjhānādīni atītānāgatapaccupannesu ekadhammam pi ārabbha pavattito ekantanavattabbārammaṇān' evā ti veditabbāni.

874. Ajjhattattike anindriyabaddharūpañ ca nibbānañ ca bahiddhā ti idam yathā indriyabaddhaparapuggalasantāne bahiddhā ti vuccamānam pi tassa attano santānapariyāpannattā niyakajjhattam pi hoti evam 3 na kenaci pariyāyena ajjhattam hotī ti niyakajjhattapariyāyassa abhāvena bahiddhā ti vuttam, na niyakajjhatthamattassa asambhavato. Niyakajjhattamattassa pana asambhavamattam sandhāya ajjhattārammanattike bahiddhārammanatā vuttā. Ajjhattadhammāpagamamatto va+ ākincannāyatanārammanassa ajjhattabhāvam pi bahiddhābhāvam 5 pi ajjhattabahiddhābhāvam6 pi ananujānitvā ākiñcaññāvatanam na vattabbam, ajjhattārammaņan ti pīti-ādi vuttam. Tattha na kevalam tad eva na vattabbārammanam, tassa pana āvajjanam pi upacāracittāni pi tass' ārammaņassa paccavekkhaņacittāni pi tass' eva assādanādivasena pavattāni akusalacittāni pi na vattabbārammaņān' eva. Tāni pi tasmim vutte vuttān' eva hontī ti visum na vuttāni.

Katham? Vuttān' eva hontī ti. Etam hi ākincannāyatanam yan ca tassa purecārikam āvajjana-upacārādivasena pavattam tena saha? ekārammaṇam bhaveyya tam sabbam atītārammaṇattike kāmavacarakusalam akusalam kiriyato nava cittuppādā rūpāvacaracatutthajjhānan ti evam vuttānam etesam cittuppādānam siyā navattabbā atītārammaṇā pītiādinā nayena navattabbārammaṇābhāvassa anunnātatātā ākincannāyatanassa ca ākincannāyatanam cattāro magā apariyāpannā cattāri ca sāmannaphalāni ime dhammā navattabbā atītārammaṇā pīti evam ekantena navattabbārammaṇatan ca navattabbārammaṇan ti vuttam.

¹ khandhapatibaddh^o M. ² Dhs. § 1420. ^ojhānāni M.

³ M. adds nayena. 4 °gamamattato ca M. 5 bahiddhabhāvam M. 6 °ddhabhāvam M. 7 te saha M.

875. Idāni tam ajjhattārammaņattike ekam pi vuccamānam yasmā hetthā tena saha ekārammaņābhāvam pi sandhāya kāmāvacarakusalādīnam navattabbārammaņattā vuttā tasmā idhā pi tesam navattabbārammaņabhāvam dīpeti. Ko hi tena saha ekārammaņānam navattabbārammaņābhāve antarāyo ti evam etasmim vutte vuttān eva hontī ti veditabbāni. Sesam ettha ajjhattārammaṇattike pāļito uttānam eva. Ārammaṇavibhāge pana viñnāṇañcā-yatanam nevasañnanāsañnāyatanam ti ime sattā ca³ kusalavipākakiriyavasena channam cittuppādānam attano santānabaddham hetthimasamāpattim ārabbha pavattito ajjhattārammaṇatā veditabbā.

876. Ettha ca kiriyam ākāsānañcāyatanam kiriyaviññānañcāyatanass' eva ārammaṇam hoti na itarassa. Kasmā?
Ākāsānañcāyatanakiriyasamangino kusalassa vā vipākassa
vā viññānañcāyatanassa abhāvato. Kusalam pana kusalavipākakiriyānan tinṇam pi ārammaṇam hoti. Kasmā?
Ākāsānañcāyatanakusalam nibbattetvā thitassa tato uddham tividhassā pi viññāṇañcāyatanassa uppattisambhavato. Vipākam pana na kassaci ārammaṇam hoti. Kasmā?
Vipākato vuṭṭhahitvā cittassa abhinīhārasambhavato. Nevasaññānāsaññāyatanassa ārammaṇakaraṇe pi ca es' eva nayo.

Rūpāvacaratikacatukkajjhānādīnam⁵ sabbesam pi niyakajjhattato bahibhāvena ⁶ bahiddhābhūtāni paṭhavīkasinādīni ārabbha pavattito bahiddhārammaṇatā veditabbā.

Sabbe va kāmāvacarakusalākusalavyākatadhammā rūpāvacaracatutthajjhānan ti ettha kusalato tāva cattāro nānasampayuttacittuppādā attano khandhādīni paccavekkhantassa ajjhattārammanā, paresam khandhādi-paccavekkhane pana pannatti-nibbānapaccavekkhane ca bahiddhārammanā, tadubhayavasena ajjhattabahiddhārammanā. Nānavippayuttesu pi es' eva nayo. Kevalam tesam nibbāna-

Dhs. § 1419.
 ekāramaṇam M.
 ime tam tāva M.
 santhānasambandham M.
 Rūpāvacaratikkacatukko M.
 bahiddhābhāvena M.
 paccavekkhanta ajjhatto C.

paccavekkhanam natthi. Akusalato cattāro ditthisampayuttacittuppādā attano khandhādīnam assādanābhinandanaparāmāsagahaṇakāle ajjhattārammaṇā parassa khandhādīsu c 'eva anindriyabaddharūpakasiṇādīsu ca tath' eva pavattikāle bahiddhārammaṇā, tadubhayavasena pavattiyam¹ ajjhattabahiddhārammaṇā. Ditthivippayuttesu pi es' eva nayo. Kevalam hi tesam parāmāsagahaṇam natthi. Dve patighasampayuttā attano khandhādīsu domanassitassa ajjhattārammaṇā² parassa khandhādīsu ceva anindriyabaddharūpapaṇṇattīsu ca bahiddhārammaṇā, tadā³ ubhayavasena ajjhattabahiddhārammaṇā. Vicikicchuddhaccasampayuttānam pi vuttappakāresu dhammesu⁴ vicikicchanacittabhāvavasena⁵ pavattiyam ajjhattādi-ārammaṇatā veditabbā.

877. Dve panca viññāṇāni tisso manodhātuyo ime terasa cittuppādā attano rūpādīni ārabbha pavattiyam ajjhattārammaṇā, parassa rūpādīsu pavattā bahiddhārammaṇā, tadubhayavasena ajjhattabahiddhārammaṇā. Somanassa-sahagatā ahetukavipākamanoviñāṇadhātu pañcadvārasantīraṇatadārammaṇavasena attano pañca rūpādidhamme manodvāre tadārammaṇavasen' eva aññe pi ajjhattike kāmāvacaradhamme ārabbha pavattiyam ajjhattārammaṇā, paresam dhammesu pavattamānā bahiddhārammaṇā, ubhayavasena ajjhattabahiddhārammaṇā. Upekhāsahagatavipākāpetukamanoviññāṇadhātudvaye pi es' eva nayo.

Kevalam pan' etā sugatiyam duggatiyan ca paṭisandhibhavangacutivasenā pi ajjhattādibhedesu ca kammādīsu vattanti. Aṭṭha mahāvipākacittāni pi tāsam yeva dvinnam samagatikāni. Kevalam pan'etāni santīraņavasena o pavattanti. Paṭisandhibhavangacutivasena tesam u sugatiyam yeva pavatti.

878. Somanassasahagatā hetukakiriyā pañcadvāre attano rūpādīni ārabbha pahaţṭhākārakaraṇavasena pavattiyaṃ ajjhattārammaṇā.

³ om. M. T. ² domanassa ajjh^o M. ³ om. M. ⁴ om. M. T. ⁵ vicikicchanaphandatāvasena M. ⁶ ti T. M. add. ⁷ om. M.

⁸ Dhs. § 1420. 9 ti M. 10 T. inserts na. 11 etāni M.

Parassa rūpādīsu pavattā bahiddhārammanā manodvāre Tathāgatassa Jotipālamāṇava-Makhādevarāja-Kanhatāpasādikālesu attanā katakiriyam paccavekkhantassa hasituppādavasena pavattā ajjhattārammanā, Mallikāya deviyā Santati-mahāmattassa Sumanamālākārassā ti evam ādīnam kiriyākaraṇam ārabbha pavattakāle bahiddhārammanā, ubhayavasena ajjhattabahiddhārammanā.

879. Upekhāsahagatakiriyāhetukamanoviññāṇadhātu pañcadvāre votthapana-vasena manodvāre ca āvajjanavasena pavattiyam ajjhattādi-ārammaṇā aṭṭhamahākiriyākusalacittagatikā eva. Kevalam hi tā khīṇāsavānam uppajjanti kusalāni sekha-puthujjanānan ti etthakam ev'ettha nānākaraṇam.

Vuttappakāre⁶ rūpāvacaracatutthajjhāne sabbattha pādakacatutthādīni pañca jhānāni imasmim tike okāsam labhanti. Etāni hi kasinapannatti-nimitta-ārammanattā bahiddhārammanāni.

880. Iddhividhacatuttham⁷ kāyavasena cittam cittavasena vā kāyam parinamanakāle bahiddhārammanam attano kumāravannādi-nimmānakāle ca sakkāyacittānam⁸ ārammanakaranato⁹ ajjhattārammanam, bahiddhā hatthi-assādidassanakāle¹⁰ bahiddhārammanam, kālena¹¹ ajjhattam kālena bahiddhā pavattiyam ajjhattabahiddhārammanam.

Dibbasotucatuttham attano kucchi-saddasavanakāle ajjhattārammaṇam, paresam saddasavanakāle bahiddhārammaṇam, ubhayavasena ajjhattabahiddhārammaṇam.

Ceto-pariyañāṇacatuttham paresam cittārammaṇato bahiddhārammaṇam eva. Attano cittajānane pana tena payojanam natthi.

Pubbenivāsacatuttham attano khandhānussaraṇakāle ajjhattārammaṇam, parassa khandhe anindriyabaddham rūpam tisso ca paṇṇattiyo anussaraṇato bahiddhārammaṇam, ubhayavasena ajjhattabahiddhārammaṇam.

¹ Jāt. I, 137 seq. ² Milindap. p. 115. ³ Dhp. 307—311.

⁴ kiriyā om. T. 5 °puthujjanan M. 6 °pakārena M.

⁷ Visuddhimagga p. 119. ⁸ sakakāya citt^o M. ⁹ ārammanato M. ¹⁰ assādinimānakāle M. ¹¹ kāle T.

Dibbacakkhucatuttham attano kucchigatādi-rūpadassanakāle ajjhattārammaṇam, avasesa-rūpa-dassanakāle bahiddhārammaṇam, ubhayavasena ajjhattabahiddhārammaṇam.

Anāgatasañnāṇacatuttham attano anāgatakhandhānussaraṇakāle ajjhattārammaṇam, parassa anāgatakhhandhānam vā anindriya-baddhassa ca rūpassa anussaraṇakāle bahiddhārammaṇam, ubhayavasena ajjhattabahiddhārammaṇam.

Ākincannayatanassa navattabbarammanataya karanam hettha vuttam zeva. Hetugocchakaniddese zetayo kusala hetu zeta i adina nayena hetum dassetva puna te yeva uppattitthanato dassetum catusu bhumīsu kusalesu uppajjatī ti adi vuttam.

Iminā upāyena sesagocchakesu pi desanānayo veditabbo. 881. Yattha dve tayo āsavā ekato uppajjantī ti ettha tividhena āsavānam ekato uppatti veditabbā.

Tattha catūsu ditthivippayuttesu avijjāsavena ditthisampayuttesu ditthāsavā avijjāsavehi saddhin ti kāmāsavo duvidhena ekato uppajjati. Bhavāsavo catūsu ditthivippayuttesu⁷ avijjāsavena saddhin ti ekadhā va ekato uppajjati.

Yathā c'ettha evam yattha dve tīni samyojanāni ekato uppajjantī ti etthā pi samyojanānam uppatti ekato dasadhā bhave.

882. Ettha kāmarāgo catudhā ekato uppajjati, patigho tidhā, māno ekadhā, tathā vicikicchā c'eva bhavarāgo ca. Katham? Kāmarāgo tāva mānasamyojana-avijjāsamyojanehi c'eva ditthisamyojanāvijjāsamyojanehi c'eva sīlabbataparāmāsa-avijjāsamyojanehi ca avijjāsamyojanamatten' eva saddhin ti evam catudhā ekato uppajjati. Patigho pana issāsamyojana-avijjāsamyojanehi c'eva macchariyasamyojana-avijjāsamyojanehi ca avijjāsamyojanamatten' eva saddhim ti evam tidhā ekato uppajjati. Māno bhavarāgaavijjāsamyojanehi saddhim ekadhā ekato

vutthā M. ² Dhs. § 1424. ³ kusalahetu M. ⁴ sutvā M.
 kusale T. ⁶ Dhs. § 1448. ⁷ ca suditthi T. ⁸ Tattha M. T.
 Dhs. § 1460. ¹⁰ T. inserts so. ¹¹ T. inserts ti.

uppajjati. Tathā vicikicchā. Sā hi avijjāsamyojanena saddhim ekadhā uppajjati. Bhavarāge pi es' eva nayo ti. Evam ettha dve tīni samyojanāni ekato ekato uppajjanti.

883. Yam p'etam nīvaranagocchake zyattha dve tīni nīvaranāni ekato uppajjantī ti vuttam tatthā pi atthadhā nīvaranānam ekato uppatti veditabbā.

Etesu hi kāmacchando duvidhā ekato uppajjati², vyāpādo catudhā, uddhaccam ekadhā, tathā vicikicchā. Katham? Kāmacchando tāva asankhārikacittesu uddhaccanīvaraṇa-avijjānīvaraṇehi³ sasankhārikesu⁴ thīnamiddha-uddhacca-avijjānīvaraṇehi saddhim dvidhā ekato uppajjati.

884. Yam pan' etam dve tīnī ti vuttam tam hetthimaparicchedavasena vuttam. Kasmā? Catunnam pi ekato
uppatti yujjati. Evam vyāpādo pana asankhārikacitte
uddhacca-nīvaraṇa-avijjā-nīvaraṇehi asankhārike thīnamiddha-uddhacca-avijjānīvaraṇehi sasankhārike yeva uddhaccakukkucca-avijjānīvaraṇehi sasankhārike yeva thīnamiddha-uddhacca-kukkucca-avijjānīvaraṇehi saddhin ti catudhā
ekato uppajjati. Uddhaccam pana avijjānīvaraṇamattena
saddhim ekadhā va ekato uppajjati, vicikicchā-uddhaccaavijjānīvaraṇehi saddhim ekadhā va ekato uppajjati.

885. Yam p'idam kilesagocchake⁷ yattha dve tayo kilesā ekato uppajjantī ti vuttam tattha dve kilesā aññehi tayo vā kilesā aññehi kilesehi saddhim uppajjantī ti evam attho veditabbo. Tasmā dvinnam tinnam yeva vā ekato uppattiyā asambhavato tattha dasadhā kilesānam ekato uppatti hoti.

Ettha hi lobho chadhā ekato uppajjati patigho dvedhā tathā moho ti veditabbo. Katham? Lobho tāva asan-khāriko⁸ ditthi-vippayutto⁹ moha-uddhacca-ahirika-anot-tappehi sasankhāriko yeva mohathīna-uddhacca-ahirika-anottappehi sasankhāriko¹⁰ yeva moha-māna-uddhacca-ahirika-

Dhs. § 1486.
 uppajjatī ti M.
 onivaraņao M.
 sañkhārikesu M.
 uppajjatī ti vacanam yujjati eva M.

⁶ om. M. 7 Dhs. § 1548. 8 asankhārike M. 9 °vippayutte M. 15 sasankhārike M.

rika-anottappehi sasankhāriko yeva ca. Mohamānathīnauddhacca-ahirika-anottappehi diţthivippayutto pana asankhāriko moha-uddhacca-diţthi-ahirika-anottappehi sasankhāriko moha-diţthi-thīna-uddhacca-ahirika-anottappehi saddhin ti chadhā ekato uppajjati.

Patigho pana asankhāriko moha-uddhacca-ahirika-anottappehi sasankhāriko moha-thīna-uddhacca-ahirika-anottappehi saddhin ti dvidhā ekato uppajjati. Moho pana vicikicchāsampayutto vicikicchuddhacca-ahirika-anottappehi uddhaccasampayutto uddhacca-ahirika-anottappehi saddhin ti evam dvidhā ekato uppajjati. Sesam sabbattha uttānattham evā ti.

Atthasāliniyā Dhammasanganiyatthakathāya atthakathākandavannanā nitthitā.

Ettāvatā ca

Cittam rūpañ ca nikkhepam atthuddhāram manoramam Yam Lokanātho bhājento desesi Dhammasanganim.

Abhidhammassa sangayha dhamme anavasesato Thitāya tassā āraddhā yā mayā aṭṭhavaṇṇanā?

Anākulānam⁸ atthānam sambhavā Atthasālinī Iti nāmena sā dāni sannitthānam upāgatā⁹. Ekūnacattālīsāya pāliyā bhāṇavārato Ciraṭṭhitattham dhammassa niṭṭhāpentena tam mayā

sasankhārike M.
 ditthisampayutte M.
 sasankhārike M.
 sasankhārike M.
 sasankhārike M.
 sasankhārike M.
 sasankhārike M.
 sanankhārike M.
 nāmenyayutte M.
 ti nāmena bhāsanti sannittho C. G. Iti nāmen'assa esa sannittho M. Itināmena sa sannitthānam upāgatā thānā Westergaard Catal.

Yam pattam' kusalam tassa änubhävena' pänino
Sabbe saddhammaräjassa ñatvā dhammam sukhāvaham'
Pāpunantu visuddhāya sukhāya patipattiyā
Asokam anupāyāsam nibbānasukham uttamam.
Ciram titthatu saddhammo dhamme hontu sagāravā'
Sabbe pi sattā kālena sammā devo pavassatu.
Yathā rakkhimsu porānā surājāno tath' ev' imam
Rājā rakkhatu dhammena attano va pajam pajan ti.

Paramavisuddha-saddhā-buddhi-viriyapatimanditena sīlācārajjavamaddavādiguna-samudayasamuditena yantaragahanajjhogahanasamatthena paññāveyyattiyasamannagatena tipitakapariyattippabhede satthakathe Satthu sāsane appatihata-ñāṇappabhāveṇa mahāveyyākaranena karanasampattijanitasukhaviniggatamadhurodāravacanalāvannavuttena yuttamuttavādinā vādivarena mahākavinā pabhinnapatisambhidāparivārachaļabhiññādippabhedaguņapatimandite uttarimanussadhamme suppatitthitabuddhīnam theravamsappadīpānam therānam Mahāvihāravāsīnam Vamsālankārabhūtena vipulavisuddhabuddhinā Buddhaghoso ti garühi gahitanāmadheyyena therena katā ayam Atthasālinī nāma Dhammasangahatthakathā.

Tāva titthatu lokasmim lokanittharanesinam Dassentī kulaputtānam nayam paññāvisuddhiyā Yāva Buddho ti nāmam pi suddhacittassa tādino Lokamhi lokajetthassa pavattati mahesino.

z sampannam West. z āhu bhāvena West. z sukhavaham M. z sakāravā M.

Imam likhitapuññena Metteyyam upasamkami
Patiţţhahitvā saranesu patiţţhāmi sāsane.

Mama mātāpitācariyā hitā ca ahitā ca me
Puññan tam anumoditvā ciram rakkhantu te mama.

Siddhir astu Subham astu.

INDEX OF PROPER NAMES.

A

Aggivessana 378
Aciravatī 142
Ajapālanigrodha 35
Ajita 351
Aññākondañña 35
Anotattadaha 16
Anomānadī 34
Aparagoyāna 298
Abhayatthera 399
Ambariyavihāra 103
Assakaṇa 298
Assagutta 419

Ā

Ānanda 5, 88 Ālāra Kālāma 34

Ι

Iddhiya 32 Isipatana 35

Ī

Isadhara 298

U

Uttarakuru 16, 298 Uttaravaḍḍhamānapabbata 103 Uttiya 32 Udāyi 163 Uddaka 34 Upaka 35

 \mathbf{K}

Kanhatāpasa 294, 426 Kanthaka 34 Karavīka 298 Kassapa 17 Kākavaliya 162 Kāla 34 Kāļavallimandapa 399 Kāsipura 35 Kelāsakūta 334 Kosalakā 305 Kosiyaputta 32

G

Gangā 140, 142 Gandambarukkha 13 Girikandaka 116 Guttasālagāma 398 Godhāvarī 140 Gosingasālavana 29

C

Cakkana 103 Cittalapabbata 351, 399 Cüläbhayatthera 230 Cetiyapabbata 200 Ch

Channa 34

J

Jambudīpa 298 Jetavana 273 Jotipālamāṇava 294, 426

 \mathbf{T}

Tambapanni 2
Tipitaka-Cūlanāgatthera 229,
230, 266, 267, 284
Tipitaka - Mahādhammarakkhitatthera 267, 278, 286,
287
Tissa 390
Tissadattamitta 87
Tissabhūti 30

Th

Therambatthalena 187

Tusitapura 35

 \mathbf{D}

Datta 390 Dattābhayatthera 268 Dāsaka 32 Dīpankara 31 Dutthagāminī Abhaya 81

Dh

Dhammarājā passim Dhammasenāpati passim Dhammiya 32

N

 Nakulanagaragāma 398
 M

 Nāgasena 114, 119, 120, 142
 M

 Nemindhara 298
 M

 Neranjarā 34
 M

P

Pandarapabbata 34
Pandukambalasilāsana 1
Pāṭikaputta 13
Pāṭikaputta 88
Pingalabuddharakkhita 103
Piyajāli 32
Piyadassi 32
Piyapāla 32
Punnakaseṭṭhi 162
Punnavalliya 116
Pubbavideha 298
Penambangana 399
Poṭṭhapāda 360

В

Bandhumatī 415 Bandhumā 415 Buddhaghosa 1, 430 Brahmavatī 415

Bh

Bhaddaji 32 Bhaddanāma 32 Bhārukacchakā 305

 \mathbf{M}

Makhādevarājā 294, 426 Magadharājā 34 Mangalapokkharanī 33 Mandalārāma 30 Mallikā 426 Mahākassapa 1, 4, 27, 419 Mahāgatimbayatissadatta 11 Mahātissa 116 Mahādattatthera 230, 267, 284, 286 Mahānāgatthera 399 Mahānāgarājā 399

Mahabodhipallanka 13, 31 Mahābodhimanda 30 Mahārohanagutta 187 Mahāvanasanda 34 Mahāsangharakkhitatthera 268Mahāsammata 390, 392 Mahāsīvatthera 405 Mahinda 1 Mahī 142 Māgadhakā 305 Māra 17, 34 Mucalinda 35 Metteyya 361, 415, 430 Moggaliputtatissa 4, 6, 32 Moggallāna 29, 236, 277 Moravāpi 230, 267, 284, 286

 \mathbf{Y}

Yamaka 8, 13 Yugandhara 298

 \mathbf{R}

Rājagaha 29, 34 Revata 32

v

Vakkali 351 Vattakālakagāma 116 Vattaniyasenāsana 419 Vāsettha 390 Vinataka 298 Vipassī 414 Visākha 305 Visudatta 32 Vissakamma 33 Vedehamuni 1

S

Sangharakkhitatthera 200 Santatimahāmatta 426 Sandeha 32 Samiddhi 88 Sambala 32 Sarabhü 142 Sāketa 267, 284 Sāriputta 9, 16, 29, 32, 208, 236, 384, 410 Sāvatthi 16, 272 Siggava 32 Sineru 298 Sīhaladīpa 103 Sujātā 34-Sudassana 298 Sumanamālākāra 426 Sumanā 162 Subrahmā 415 Senāninigama 34 Sonaka 32 Sobhita 32

 \mathbf{H}

Himavā 298

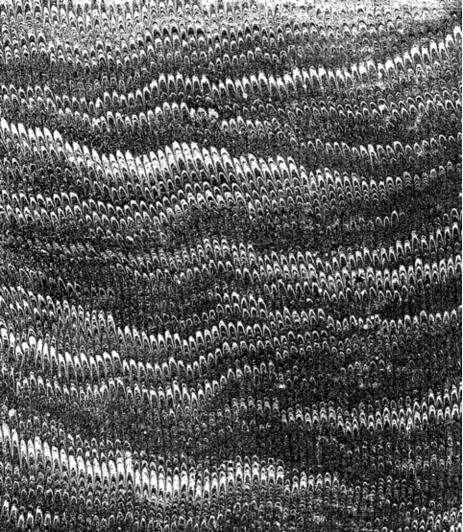
CORRECTIONS.

- p. 9 l. 15 f. b. instead of Săriputthaº read Săriputtaº.
- p. 11 l. 1 f. b. " Mahagatimbayaº read Mahāgatimbayaº.
- p. 18 l. 7 f. t. " " pathamabuddhavacanam read pathama°.
- p. 19 l. 4 f. b. " Abidhammassa read Abhidhammassa.
- p. 26 l. 8 f. t. " " angāni read angāni.
- p. 31 l. 15 f. t. " " Tavatimsanam read Tavatimsanam.
- p. 107 l. 5 f. t. " " ye vā pana ke read yevāpanake.
- p. 108 l. 9 f. b. " " pāni read pāni.
- p. 110 l. 1 f. b. " andhāviya read andhā viva.
- p. 119 l. 17 f. t. " " ayasmā read āyasmā.
- p. 123 l. 8 f. t. " " sevitabbāsevitābbe read sevitabbāsevitabbe.
- p. 260 l. 13 f. b. " adhimmokho read adhimokho.

ADDENDA.

- §§ 8—10 on p. 3, 4 refer to the first chapter of the Kathāvatthuppakaraņa § 1—69 in Taylor's edition and p. 1—37 in Minayeff's edition of the commentary J.P.T.S. 1889.
- p. 198 Note 1: Besides Visuddh. p. 98 compare also Mahāvyutpatti § 52, Milindap. p. 332 and Hardy Eastern Monachism p. 268.
- p. 298 Note 6: Comp. Abel Rémusat in Journal des Savants 1831 p. 600 seq.

Central Archaeological Library, NEW DELHI. 9197 Call No. Bfa4 | Shaf Bin. Author_ B.M. Title-Atthas alini Buddha-ghosas Commentary-"A book that is shut is but a block" GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
DELHI

help us to keep the book

clean and moving.